

urednik
Andrej Grasselli

MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO

Zbornik ob 70-letnici sprejema ženevskih konvencij

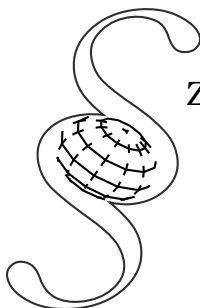

Zbirka Mednarodno pravo

urednik
Andrej Grasselli

MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO

Zbornik ob 70-letnici sprejema ženevskih konvencij

Zbirka Mednarodno pravo

Urednik:
Andrej Grasselli

MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO
zbornik ob 70-letnici sprejema ženevskih konvencij
1. elektronska izdaja

Zbirka Mednarodno pravo

Glavni urednik zbirke:
dr. Andraž Zidar

Odgovorna urednica zbirke:
doc. dr. Ana Polak Petrič

Sekretarka zbirke:
Mateja Štrumelj Piškur

Izdajatelja in založnika: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Ljubljana, in Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije
Za založbo: Hermina Krajnc
Ljubljana, 2021

Predgovor:
dr. Anže Logar

Sporočilo:
mag. Matej Tonin

Uvod:
Andrej Grasselli, urednik publikacije

Strokovna in tehnična redakcija:
Andrej Grasselli, dr. Andraž Zidar, Mateja Štrumelj Piškur, Sabina Osredkar, Svit Senkovič, mag. Mateja Grašek, Vlado Ekmečič, Barbara Granda

Prevod in lektura:
Irena Kristan, Irena Žakelj Cerovšek, Nanika Holz, mag. Boštjan Zupančič, Milena Fabiani

Oblikovna zasnova knjige:
Dušan Zidar, akad. kip. spec.

Avtorski prispevki v knjigi ne izražajo uradnih stališč izdajateljev.
Vse pravice pridržane. © MZZ RS in Založba FDV, 2021.
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

KAZALO

PREDGOVOR ZUNANJEGA MINISTRA

(Anže Logar) VII

SPOROČILO MINISTRA ZA OBRAMBO

(Matej Tonin) XI

UVODNIK

(Andrej Grasselli) XIII

SEZNAM KRATIC

.....XXI

I. DEL:

VOJNO PRAVO 1

Fotografija Ivana Tomšiča 2

Vojno in nevtralnostno pravo, prvi oddelek, § 1, 2 in 9

(Ivan Tomšič) 3

Ivan Tomšič: profesor in mednarodni pravnik

(Andrej Grasselli) 23

II. DEL:

O VOJNI 39

Pravo in vojna

(Iztok Simoniti) 41

Religiozno-etični izvori sodobnih humanitarnih sistemov

(Janez Juhant) 49

Slovenija in vprašanje *bellum iustum*

(Peter Zimmermann) 69

III. DEL:

SODOBNA VPRAŠANJA MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA 75

Smeri razvoja mednarodnega humanitarnega prava
(Bojko Bučar) 77

Mednarodno humanitarno pravo in razorožitev – humanitarna razorožitev?
(Boštjan Jerman) 109

Uporabljenost mednarodnega humanitarnega prava pri sodobnih varnostnih grožnjah
(Zoran Tratnik) 133

Pridržanje in sodni pregon nerednih borcev: protiteroristična zakonodaja in politika ZDA v obdobju administracij predsednikov Busha in Obame ter njuna skladnost z mednarodnim humanitarnim pravom
(Mateja Štrumelj Piškur) 155

Mednarodnopravni vidiki varstva kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada: nove rešitve za nove izzive
(Savin Jogan) 189

IV. DEL:

VLOGA MEDNARODNIH ORGANIZACIJ IN SODIŠČ 201

OZN in mednarodno humanitarno pravo
(Borut Mahnič) 203

Vloga mednarodnega odbora Rdečega križa pri spodbujanju in razvoju mednarodnega humanitarnega prava
(Raphaël Gonçalves Alves) 227

Mednarodno humanitarno pravo: pregon resnih kršitev ženevskih konvencij po univerzalni kazenski jurisdikciji
(Marko Rakovec) 253

Mednarodno humanitarno pravo in relevantna praksa Evropskega sodišča za človekove pravice
(Simona Drenik-Bavdek) 275

V. DEL:

MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO IN SLOVENIJA 305

Veljavna mednarodnopravna ureditev na področju mednarodnega humanitarnega prava za Slovenijo
(Andrej Grasselli) 307

Faksimile note Zveznega oddelka za zunanje zadeve Švicarske konfederacije	347
Slovenski odbor za mednarodno humanitarno pravo in nacionalni odbori izbranih evropskih držav (Mateja Grašek)	349
Sodna praksa slovenskih sodišč v zvezi z mednarodnim humanitarnim pravom (Jana Škerbinek in Andrej Grasselli)	377
Mednarodno humanitarno pravo v okviru Rdečega križa Slovenije (Nuška Jerman)	397
Zaščita kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada – pregled slovenskega uresničevanja (Magdalena Petrič in Milica Slokar)	405
VI. DEL:	
TEME, POVEZANE Z MEDNARODNIM HUMANITARNIM PRAVOM	415
Načelo nevračanja v mednarodnem humanitarnem pravu: izvajanje načela nevračanja ob razpadanju SFRJ in aktualnem begunsko-migrantskem vprašanju v Evropi (Staša Tkalec)	417
Humanitarna intervencija za zaščito žrtev naravnih nesreč (Ana Polak Petrič)	445
VII. DEL:	
IZRAZOSLOVJE	475
Pojmovnik mednarodnega humanitarnega prava (Andrej Grasselli)	477
Angleško-slovenski slovar izrazov mednarodnega humanitarnega prava (Svit Senkovič)	549
PREDSTAVITEV AVTORJEV	567
SUMMARY	577

PREDGOVOR

V Zbirki Mednarodno pravo je pred vami publikacija o mednarodnem humanitarnem pravu. Posebej je razveseljivo, da je izšla ob uradnem slovenskem prevodu ženevskih konvencij, temeljnega besedila mednarodnega humanitarnega prava, ki v danes veljavnem besedilu predstavljajo rezultat prizadevanj mednarodne skupnosti, da se tudi najbolj nečloveška oblika delovanja človeka, kot je vojna, omili in zaščiti njene žrtve. V tem smislu je zelo poveden razvoj od prve preproste konvencije iz leta 1864 do izredno obsežnih besedil konvencij iz leta 1949 in poznejših dodatnih protokolov.

Konvencije so objavljene v besedilu, ki ga je lani sprejel Državni zbor. S tem se tudi Slovenci uvrščamo med narode, ki imajo uradni prevod konvencij v svoj jezik, kot to predvidevajo same konvencije. Ob tem pa ne smemo pozabiti, da smo neuradni prevod dobili že veliko prej in se spodobi s hvaležnostjo spomniti njegovega prevajalca, zdravnika Antona Dolenca, in izraziti priznanje reviji Medicinski razgledi in Rdečemu križu Slovenije, ki sta poskrbela za natis tega prvega prevoda.

Država Slovenija je uporabila pravila mednarodnega humanitarnega prava že ob svojem nastanku v desetdnevni vojni. Tudi prej našemu ozemlju in njegovim prebivalcem ni bila prihranjena izkušnja oboroženih spopadov in mednarodnega prava, ki velja v vojni in med okupacijo. Tako so bili slovenski vojaki med žrtvami bitke pri Solferinu, po kateri je trpljenje ranjencev, kot ga je opisal oče Rdečega križa Henry Dunant, spodbudilo mednarodna prizadevanja za zaščito žrtev vojne in sprejetje prve ženevske mednarodne pogodbe leta 1864. Ideja o civilni podpori ranjencem in bolnikom, ki jo je prinesla ustanovitev Rdečega križa in je bila vgrajena v prvo ženevsko pogodbo, se je med Slovenci hitro prijela, saj je bilo že leta 1866 v Ljubljani ustanovljeno Žensko društvo za pomoč ranjenim in bolnim vojakom, predhodnik današnjega Rdečega križa Slovenije.

Tudi slovenska mednarodnopravna stroka se je ukvarjala z mednarodnim humanitarnim pravom, tako da imamo o njem danes že več slovenskih učbenikov. Njihovi naslovi kažejo, kako se je izraz za to pravno vejo v času spreminjal: mednarodno vojno in nevtralnostno pravo, mednarodno vojno/humanitarno pravo, mednarodno pravo oboroženih spopadov. Prvi učbenik je napisal nestor slovenskih mednarodnih pravnikov, profesor Ivan Tomšič, v času vojaške okupacije slovenskega ozemlja med drugo svetovno vojno, na kar smo lahko ponosni.

Cilj slovenske zunanje politike je zagotavljanje in krepitev mednarodnega miru, nacionalne varnosti, razvoja in stabilnosti. Naša država na nove varnostne izzive odgovarja tudi z aktivnostmi v okviru mednarodnih organizacij, konferenc in forumov, ki delujejo na področjih, povezanih z mednarodnim humanitarnim pravom, kot so nadzor oborožitve, razorožitev, neširjenje orožja za množično uničevanje, preprečevanja nezakonite trgovine z orožjem, celovita prepoved protipehotnih min in kasetnega streliva ter urejanje problematike osebnega in lahkega orožja.

Posebno pomemben je prispevek Slovenije pri odpravljanju posledic protipehotnih min in drugih neeksplodiranih ostankov vojn, uničevanju konvencionalnega orožja ter pomoči žrtvam min. V ta namen je Republika Slovenija ustanovila in dejavno podpira Ustanovo za krepitev človekove varnosti, ki deluje v širšem mednarodnem prostoru in si prizadeva postati vodilna mednarodna ustanova na področju pokonfliktne rehabilitacije.

Z vidika zavzemanja za človekove pravice in spoštovanja mednarodnega prava Slovenija posebno pozornost posveča preprečevanju grobih kršitev človekovih pravic v oboroženih spopadih, vojnih zločinov in množičnih grozodejstev. Slovenija je med dejavnejšimi podpornicami Rimskega statuta ter Mednarodnega kazenskega sodišča, namenjenega učinkovitejšemu pregonu in kaznovanju storilcev omenjenih zločinov, v glavnem povezanih z oboroženimi spopadi. Dejavno sodelovanje v različnih telesih, ustanovljenih v zvezi s tem sodiščem, je stalnica slovenske zunanje politike in jo je razumeti v okviru slovenskega delovanja za spoštovanje človekovih pravic in vladavine prava v vseh okoliščinah.

Kot prispevek naše države k večjemu spoštovanju mednarodnega humanitarnega prava je treba poudariti tudi vlogo Slovenije med pobudnicami novega mehanizma vzajemne mednarodne pravne pomoči za vojna hudodelstva, genocid in hudodelstva zoper človečnost.

Ministrstvo za zunanje zadeve vodi Medresorsko komisijo za mednarodno humanitarno pravo, ki deluje od leta 1999. Gre za nacionalno komisijo, ki oblikuje, usklajuje in vodi dejavnosti v državi za notranje pravno izvajanje obveznosti s področja mednarodnega humanitarnega prava, predvsem ženevskih konvencij iz leta 1949 in dopolnilnih protokolov, kot tudi razširjanja znanja o mednarodnem humanitarnem pravu. Tako delovanje je zlasti pomembno za prenos relevantnih mednarodnih norm v slovenske predpise ter seznantitev strokovne in širše javnosti z mednarodnim humanitarnim pravom.

Z izdajo dveh novih publikacij v Zbirki Mednarodno pravo, katere soizdajatelj je Ministrstvo za zunanje zadeve, zaznamujemo sedemdesetletnico sprejetja diplomatskih dokumentov, ki so med najbolj univerzalnimi mednarodnimi pogodbami in

magna carta mednarodnega humanitarnega prava. Izdajamo dve ločeni publikaciji, zbornik razprav in publikacijo, v kateri je objavljen uraden slovenski prevod ženevskih konvencij in dopolnilnih protokolov (iz leta 1977 in 2005) ter angleški izvirnik konvencij z dopolnilnimi protokoli. V zborniku je poleg tem, ki se nanašajo na fenomen vojne in pravo, ki se v oboroženih spopadih uporablja, pozornost posvečena vprašanju mednarodne kazenske odgovornosti, ki je eno od vprašanj, ki mu slovenska diplomacija posveča posebno pozornost. Izkušnja, tudi iz naše sosesčine, nas namreč uči, da je brez kaznovanja odgovornih za storjene zločine sprava po konfliktih zelo otežena.

S publikacijama vključujemo v zbirko pomemben in znova aktualni del mednarodnega prava. Obenem želimo z novima publikacijama tudi z naše strani prispevati k čim širšemu zavedanju o mednarodnem humanitarnem pravu, ki naj bi prispevalo tudi k njegovemu večjemu spoštovanju v sodobnem svetu, v katerem so oboroženi spopadi omejenega obsega žal še vedno realnost.

dr. Anže Logar
minister za zunanje zadeve

SPOROČILO

Poznavanje in upoštevanje mednarodnega humanitarnega prava je nujen sopotnik vojaškega delovanja

Slovensko ozemlje je bilo skozi zgodovino velikokrat prizorišče vojnih spopadov. Prizorišče največjega vojnega spopada v zgodovini na slovenskih tleh je bila soška fronta, bojna črta od Rombona do Jadranskega morja, eno najbolj krvavih bojišč prve svetovne vojne. Številni naši predniki so se pri opravljanju vojaške službe kot pripadniki oboroženih sil držav, v katerih so živeli, zelo izkazali. Zato lahko upravičeno trdimo, da ima slovenski narod vojaško tradicijo.

Pravi domoljubi so bili na zahtevni preizkušnji pred 30 leti, ko so zvezni organi želeli odvzeti orožje in vojaško opremo slovenski Teritorialni obrambi. Namen je bil oslabiti ali celo preprečiti proces demokratizacije slovenske družbe ter težnje Slovenk in Slovencev, da bi zaživel v skupnosti demokratičnih evropskih narodov. Organiziran upor temu poznamo kot projekt Manevske strukture narodne zaščite.

Ob razglasitvi samostojnosti in suverenosti junija 1991 je Republika Slovenija prvič v zgodovini kot samostojna država z lastnimi oboroženimi silami odgovorila na napad agresorja, ki naše samostojnosti ni odobral. Slovenci smo bili postavljeni pred spopad, ki se mu ni bilo mogoče izogniti, če smo želeli uresničiti sanje po samostojnosti in suverenosti na svojem ozemlju. Zato je bila vojna za samostojno Slovenijo obrambna vojna. V njej je bila zavarovana plebiscitarna odločitev slovenskega naroda. Kot oborožena sila smo bili prvič upravičeni in dolžni ravnati na določen način. Upravičeni zato, ker je samoobramba eden od temeljnih mednarodnopravnih postulatov, dolžni pa zato, ker je vsaka stran v oboroženem spopadu dolžna ravnati skladno s pravili mednarodnega humanitarnega prava. To je veliko več kot zgolj določba. Gre za to, da ljudje ostajamo ljudje, pa čeprav v še tako nerazumski in nepotrebnosti, a na žalost včasih neizogibni situaciji, kot je vojna. In prav v takšnih kriznih trenutkih potrebujemo pravila, ki nas omejujejo in opominjajo. Hkrati ta pravila oboroženim silam omogočajo, da lahko kljub omejitvam izvajajo zakonite vojaške operacije.

Slovenska vojska v procesu vojaškega izobraževanja in usposabljanja upošteva in izvršuje zahteve iz ženevskih konvencij. To pomeni, da se vojaško osebje stalno usposablja iz pravil mednarodnega humanitarnega prava. Ta se uveljavljajo tudi prek določenih vojaških standardov iz Zavezništva, ki konkretno določajo vsebino in način tovrstnega usposabljanja. Dobro poznavanje ženevskih konvencij in drugega relevantnega

prava je nujen sopotnik vojaškemu poznavanju taktike in oborožitve. Neomejena uporaba vojaških sredstev namreč prej ali slej lahko pripelje do zlorab in nehumanega ravnanja, čemur smo bili v zgodovini vojskovanja že prevečkrat priča.

Kljub temu da se določbe mednarodnega humanitarnega prava v svojem bistvu skozi leta niso spreminjale, se je spreminjal način vojskovanja. Slednje povsem legitimno odpira vprašanje uporabljivosti določb konvencij, ki so nastale v nekem drugem času, pod drugačnimi okoliščinami vojskovanja. Postavlja se vprašanje, ali smo s tehnološkim napredkom in posledično razvojem orožja prišli do točke, ko obstoječe pravo ne nudi več zadostne zaščite vsem vpletenim v oborožene spopade. Je morda potrebna zgolj ustrezna razlaga pravnih pravil, čeprav so bila napisana v drugačnih okoliščinah? Prav zaradi takšnih pravno kompleksnih vprašanj so strokovne razprave na temo mednarodnega humanitarnega prava več kot dobrodošle.

V prihodnosti vidim velik pomen sodelovanja pravnih teoretikov, pravnih strokovnjakov na svojem področju in organov obrambnih struktur, konkretno Ministrstva za obrambo in Slovenske vojske, da združijo moči in izkušnje, z namenom prenašanja in krepitve znanja na področju mednarodnega humanitarnega prava, prava človekovih pravic in drugih pomembnih relevantnih pravnih panog. Trdno verjamem, da lahko prav konstruktivno medsebojno sodelovanje prispeva k širšemu razumevanju pravnih vprašanj, ki so v situacijah konfliktov neizbežna.

Vsem nam želim, da bi mednarodno humanitarno pravo vedno uporabljali na potencialno možnih scenarijih pri usposabljanjih in izobraževanjih ali pa na strokovnih razpravah. Če kakšen od njih postane realnost, verjamem, da bomo znali sprejemati odločitve, ki bodo ne samo pravno, ampak tudi človeško sprejemljive.

mag. Matej Tonin
minister za obrambo

UVODNIK

Doba napredka in civilizacije je prinesla nesluten razvoj tehnologije. Evropa, ki je bila zibelka tega dogajanja, je tudi ustvarila pravila mednarodnega prava, ki so bila ob upoštevanju njenega filozofskega in moralnega izročila svetovni red, ki je v obdobju po velikih geografskih odkritjih utemeljil razdelitev in pravni položaj novih prostorov. Pri tem so imela zelo pomembno vlogo pravna pravila o vojni, ki tudi sicer, poleg pravil o odposlancih in misijah, predstavljajo najstarejši del prava, ki ureja odnose med narodi.

Izzvenevanje tega obdobja, ki ga Carl Schmitt imenuje obdobje mednarodnega prava kot evropskega javnega prava, predstavljata haaški mirovni konferenci leta 1899 in 1907. Miru nista uspeli zagotoviti, enako kot prizadevanja za prepoved vojne v času med obema svetovnima vojnama. Tudi po drugi svetovni vojni grožnja uničevalne vojne ostaja kljub prepovedi vojne v veljavnem mednarodnem pravu.

V zborniku enaindvajset avtorjev razpravlja o vojni in z njo povezanimi etičnimi, moralnimi in pravnimi vprašanji, mednarodnem humanitarnem pravu in temah, ki se nanašajo nanj, ter o Sloveniji in mednarodnem humanitarnem pravu.

Prvi del zbornika naj obudi spomin na starejšo slovensko literaturo o vojnem pravu in profesorja Ivana Tomšiča, avtorja prve slovenske knjige o vojnem pravu. Prinaša profesorjevo fotografijo, ponatis nekaterih poglavij iz njegove knjige ter članek o njegovem življenju in delu.

Sledi uvodni del o etičnih, moralnih in pravnih vidikih vojne.

Na nemoč prava opozarja Iztok Simoniti v svojem uvodnem eseu Pravo in vojna. Koncept vojne kot posledice suverena ravnanja držav, ki oboroženo silo uporabijo za doseganje svojih ciljev, sprejet kot samoumeven v *ius publicum Europaeum*, postavlja vojno pravo v položaj sistema pravil vojskovanja, ki naj zagotovijo manjše zlo ob opravljanju dejavnosti, katere namen je ubiti in ki je kot taka neetična sama po sebi.

Po mnenju avtorja je problem ontološki, v človeku, ki potrebuje sovražnika, ki ga je treba obvladati, pokoriti, pa čeprav je to *iustus hostis*. Človeštvo usmerja veliko energije v ta namen in svojo ustvarjalnost uporablja za izdelavo vedno bolj popolnih in uničevalnih orožij. Samouničevalni gon človeka je v spopadu s samoohranitvenim. Kriminalizacija najhujših zločinov, genocida, etničnega čiščenja, zločinov proti človečnosti in vojnih zločinov je napredek, vendar ne dovoljšen. Potrebno je, da človek

zaradi dobre prihodnosti človeštva spremeni svoj pogled na sočloveka. Človek človeku naj ne bo sovražnik – musliman, tujec, jud, barbar, ampak človek, če hočemo dobro prihodnost človeštva. Gre za etično normo, osnovano na razumu.

Iz morale, osnovane na krščanstvu, v svojem članku Religiozno-etični izvori sodobnih humanitarnih sistemov izhaja Janez Juhant. Pokaže filozofsko-teološke osnove razvoja razumevanja človeka – posameznika in zaščite njegovih pravic, s posebnim poudarkom na krščanski misli in ob upoštevanju sodobnih konceptov razumevanja človeka kot celostne osebe. Sistemi prisile oziroma dejavnosti, ki ogrožajo človeka kot osebo, morajo upoštevati človeka kot temeljno etično vodilo. Tudi za odnose med narodi mora biti osnova dialog, če že pride do vojne, pa je treba uveljaviti načelo pravične vojne, katere nauk, kot ga je razvil Tomaž Akvinski, avtor pojasni. Prikaže tudi skrb Katoliške cerkve za žrtve, begunce in ranjence ter njen vpliv na sprejetje predpisov o zaščiti žrtev.

O vprašanju etičnosti proizvodnje orožja, značilnostih desetdnevne vojne in njeni upravičenosti v prispevku Slovenija in vprašanje *bellum iustum* piše Peter Zimmermann.

Osrednji del zbornika je namenjen sodobnim trendom, vlogi mednarodnih organizacij in sodišč ter temam, ki se nanašajo na Slovenijo.

V zgodovinski kontekst postavi razvoj mednarodnega humanitarnega prava (MHP) Bojko Bučar v članku Smeri razvoja mednarodnega humanitarnega prava. Z navedenjem konkretnih primerov osvetli razvoj načel ter prikaže nastanek prvih mednarodnih pogodb o MHP. Posebej obravnava primere nezakonitih bojnikov, tujih svetovalcev in nedržavnih akterjev v oboroženih silah, katerih zaščita je omejena oziroma je ni. Položaj državljanov v sovražnikovih vrstah prikaže na primeru od britanske vojske ujetih sovjetskih državljanov, ki bi lahko bil vzorec za britansko ravnanje v primeru vrnjenih slovenskih domobrancev.

Posebno pozornost avtor posveti vprašanju priznanja upornikov v kontekstu aktualnih svetovnih dogajanj in ugotavlja, da gre razvoj v smeri spoštovanja MHP v vseh oboroženih spopadih. Pokaže na pomembno vlogo, ki jo imajo pri prizadevanjih za spoštovanje MHP v nemednarodnih oboroženih spopadih mednarodna kazenska sodišča, Mednarodni odbor Rdečega križa (MORK) in nevladna organizacija Poziv Ženeve.

Z vprašanjem razorožitve oziroma odnosa med razorožitvenim pravom in MHP se ukvarja Boštjan Jerman v prispevku Mednarodno humanitarno pravo in razorožitve. Prikaže razvoj razorožitvenega prava od Peterburške deklaracije iz leta 1868 do konvencij o prepovedi določenih vrst orožja z začetka 21. stoletja, njihov nastanek ter analizira značilnosti razorožitvene ureditve. V tem okviru prikaže vlogo Slovenije pri

nastanku nekaterih dokumentov o prepovedi protipehotnih min. Obravnava tudi problematiko jedrskega orožja in razorožitve. Presodi, da po ugodnem obdobju po koncu hladne vojne aktualno stanje v mednarodnih odnosih humanitarni razorožitvi ni naklonjeno in kot glavne cilje za naprej navede utrditev dosedanjih dosežkov, zlasti doseči univerzalno veljavnost konvencije o prepovedi protipehotnih min in konvencije o kasetnem strelivu, urediti problematiko avtonomnih smrtonosnih orožij ter nadaljevanje pobude MORK o preprečevanju prekomerne uporabe eksplozivov v urbanem vojskovanju.

Uporabljenost MHP pri sodobnih varnostnih grožnjah je vprašanje, s katerim se v svojem članku ukvarja Zoran Tratnik. S tega vidika avtor obravnava hibridno bojevanje in delovanje na mednarodnih operacijah in misijah. Poudari pomen opredelitve vrste spopada zaradi uporabe pravil, ki so različna za mednarodne in nemednarodne spopade. Posebno pozornost posveti uporabljenosti MHP v primeru kibernetnega napada in njegove umestitve v ustrezen pravni okvir. Pri tem izhaja tudi iz delovanja Slovenske vojske v zavezništvu NATO ter na mednarodnih misijah.

O problematiki neregularnih bojnikov piše Mateja Štrumelj Piškur. Obdela primer ravnanja ZDA z ujetimi pripadniki Al Kaide in talibanov. Predstavljeni so ključni elementi režima MHP, ki se nanašajo na pridržanje in sodni pregon posameznikov, ujetih v oboroženem spopadu. Ugotovi, da ameriški model pridržanja pripadnikov sovražnih gibanj in njihovih domnevnih podpornikov vsebuje elemente, ki niso združljivi z ureditvijo po MHP. Pri tem kot predvsem problematično vidi razširitev pristojnosti posebnih vojaških komisij na civiliste, osumljene kot podpornike neregularnih sovražnih bojnikov.

V članku Savina Jogana je prikazana mednarodnopravna ureditev varstva kulturnih dobrin z vidika pomena določb mednarodnih pogodb s tega področja za zaščito kulturnih dobrin v oboroženem spopadu. Avtor ugotavlja, da kulturne dobrine vse pogostejše postajajo cilj uničevanja zlasti paravojaških enot in skupin, po drugi strani pa jih ogrožajo sekundarni učinki vse bolj rušilnih sodobnih orožij. Prikaže rešitve, ki jih je prinesel Drugi protokol k Haški konvenciji o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada.

Borut Mahnič obravnava vlogo OZN na področju MHP. V svojem prispevku prikaže pozornost, ki jo je svetovna organizacija posvetila MHP, njegovemu razvoju in ureničenju po začetnem prepričanju, da se ji s tem vprašanjem zaradi prepovedi vojne ni več treba ukvarjati. Obravnava uporabo MHP od oboroženih sil OZN, vključno z vezanostjo Varnostnega sveta na mednarodno pravo ob sprejemanju odločitev po sedmem poglavju Ustanovne listine. Sledi prikaz vloge OZN pri promociji MHP in zagotavljanju njegovega spoštovanja z različnimi načini, kot so reafirmacija in razjasnitev, resolucije in drugi dokumenti, ugotavljanje uporabljenosti MHP v določenem

konfliktu ter ugotavljanje in obsodba kršitev, ustanovitev mednarodnih kazenskih sodišč ter humanitarna intervencija, vključno z odgovornostjo zaščititi. Avtor kratko prikaže tudi nekatere dosežke na področju kodifikacije MHP v okviru diplomatskih prizadevanj OZN. Poda mnenje, da je OZN s svojimi organi, kljub nedoslednostim, ki se kažejo v delu Varnostnega sveta, ki je glede nekaterih konfliktov, v katerih je bilo kršeno MHP, sprejel odločne ukrepe, medtem ko so bile množične kršitve pri drugih zanemarjene, še vedno nenadomestljiva pri promociji in spoštovanju MHP.

O vlogi MORK pri spodbujanju in razvoju MHP piše Raphaël Gonçalves Alves. Izhaja iz dvojnega položaja MORK kot organizacije za pomoč žrtvam oboroženih spopadov in kot enega od garantov za spoštovanje MHP. Da je pravo spoštovano, mora biti poznano, priznано in integrirano v notranji pravni red držav, kar vidi MORK za svojo pomembno nalogo, ki izhaja iz vloge garanta. Vloga MORK pri seznanjanju naslovnikov z MHP je globalna, pristop multikulturen. Pomembno, vendar omejeno vlogo imajo moralna načela ciljnih družb, ker je treba upoštevati pomen, ki ga ima na obnašanje posameznikov v oboroženem spopadu pokornost oblasti in občutek prenosa odgovornosti na hierarhično nadrejene. Ciljne publike, na katere se MORK obrača, so organi oblasti v državi, akademski krogi, vojaki, policisti in pripadniki drugih represivnih služb.

Drug širok spekter delovanja MORK za spoštovanje MHP je prenos mednarodnih pravil v notranje pravo držav. Avtor prikaže delovanje svetovalnih služb MORK na tem področju, ki je odvisno od lastnih strokovnih kadrov posameznih držav na področju MHP. Posebno pozornost posveti kaznovanju kršitev MHP in odnosu do notranjega in mednarodnega kazenskega sodstva. Prikazano je tudi delovanje MORK pri posodabljanju in razlagi MHP, navedeni so primeri sodelovanja pri pripravi mednarodnih konvencij ter obravnavane prednosti in slabosti posodabljanja in preciziranja obstoječih norm.

O pomenu mednarodnega sodstva za zaščito žrtev in ureditvi pristojnosti, da se storilci ne izognejo kazni, sta članka prispevala dva avtorja. Marko Rakovec piše o pregonu resnih kršitev ženevskih konvencij po univerzalni kazenski jurisdikciji, Simona Drenik pa o relevantni sodni praksi ESČP v zvezi z MHP.

V članku o univerzalni kazenski jurisdikciji je prikazana inkriminacija in pregon vojnih hudodelstev v ženevskih konvencijah kot primer univerzalne kazenske jurisdikcije. Obravnavano je vprašanje, ali univerzalna kazenska jurisdikcija predstavlja samo pravico države, da preganja storilce, ali tudi njeno dolžnost takšnega ravnanja. Podani so primeri pregona po univerzalni jurisdikciji, vključno s sodobnimi primeri hudodelstev genocida, hudodelstev zoper človečnost in vojnih hudodelstev. Avtor opozori na pomen sodelovanja držav, mednarodnih kazenskih sodišč in na potrebnost vzpostavitve jasnih pravil sodelovanja držav v kazenskih postopkih, pri čemer

omeni pobudo Slovenije s skupino držav za sklenitev novega mednarodnega sporazuma o mednarodnopravni pomoči za mednarodna hudodelstva.

Prispevek o MHP pred ESČP obravnava nekatera pomembna vprašanja, ki so se odprla v sodni praksi tega regionalnega mednarodnega sodišča ob obravnavi primerov, povezanih z oboroženimi spopadi, izrednim stanjem in vojaško okupacijo. Med njimi so uporaba EKČP v oboroženih spopadih, uporaba EKČP zunaj ozemlja držav pogodbenic, odnos med EKČP in MHP, pristop ESČP z vidika splošnega mednarodnega prava ter začasne omejitve pravic v primeru vojne ali druge splošne nevarnosti. Vrsta primerov daje zanimiv uvid v različne položaje in navaja k sklepu, da se v situacijah oboroženega spopada uporabljata tako MHP kot pravo človekovih pravic, o natančni razmejitvi med njima pa sodišče še ni reklo zadnje besede.

V delu zbornika Mednarodno humanitarno pravo in Slovenija so članki o veljavni ureditvi na področju MHP za Slovenijo, delovanju slovenskega nacionalnega odbora za MHP, sodni praksi slovenskih sodišč v zvezi z MHP, o dejavnosti Rdečega križa Slovenije na področju MHP ter o uresničevanju mednarodnih pogodb o zaščiti kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada v Sloveniji.

Članek Veljavna mednarodnopravna ureditev na področju MHP za Slovenijo je pregled mednarodnih pogodb, ki zavezujejo Republiko Slovenijo na področju MHP, postavljen v okvir splošne pogodbene ureditve področja. Podan je tudi zgodovinski pregled izkušenj Slovencev z uresničevanjem vojnega prava, oris dejavnosti Slovenije na področju MHP ter ocena primernosti pogodbenega stanja, veljavnega za Slovenijo. Članku je dodan faksimile diplomatske note Švice kot depozitarke ženevskih konvencij, s katero je obvestila Slovenijo o prejemu uradnega slovenskega prevoda.

Mateja Grašek v prispevku Slovenski odbor za mednarodno humanitarno pravo in nacionalni odbori izbranih evropskih držav prikaže delovanje slovenskega nacionalnega odbora za MHP, ki ima dvajsetletno tradicijo, in ga primerja z odbori drugih držav. Poroča o opravljenem delu, obrazloži problematiko prenosa mednarodnih norm v slovenski pravni red, sodelovanje z drugimi nacionalnimi odbori ter nakaže usmeritve odbora za naprej.

Jana Škerbinek v prispevku Sodna praksa v zvezi z mednarodnim humanitarnim pravom analizira odločbe slovenskih sodišč, v katerih so bili uporabljeni predpisi mednarodnega javnega prava in MHP. Konkretni primeri se nanašajo na obdobje 2. svetovne vojne in na vojno za Slovenijo. Glede 2. svetovne vojne so se sodišča Republike Slovenije v postopkih poprave krivic, ki jih je omogočila slovenska zakonodaja po letu 1991, opredelila do vprašanja zakonitih sodnih oblasti med okupacijo, odškodninske odgovornosti države za z vojno povzročeno škodo, statusa partizanov, upoštevanja MHP pri ravnanju z vojnimi ujetniki in presoja skladnost med

vojno sprejetih predpisov s splošnimi pravnimi načeli civiliziranih narodov kot enega od veljavnih virov mednarodnega prava.

V zvezi z vojno za Slovenijo so obravnavane sodbe o obtožbi storitve vojnega hudo delstva zoper civilno prebivalstvo, kjer je sodišče ugotovilo, da civilni objekt, ki je branjen, postane vojaški objekt, služenju v sovražnikovi vojski, uporabi nedovoljenih bojnih sredstev in odgovornosti države za škodo, povzročeno civilistom z miniranjem dostopa do vojaškega objekta.

Dejavnosti Rdečega križa Slovenije na področju MHP so prikazane v članku Nuške Jerman. Najpomembnejše so usposabljanja za predavatelje ter izvedba izobraževalnega programa za mladostnike skupaj z resornim ministrstvom za šolstvo. Prikazano je tudi mednarodno sodelovanje Rdečega križa Slovenije, posebej na primeru 33. mednarodne konference Rdečega križa in Rdečega polmeseca.

Magdalena Petrič in Milica Slokar v svojem prispevku prikažeta razdelitev nalog med slovenskimi ministrstvi in drugimi institucijami za uresničevanje Konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada in obeh dodatnih protokolov h konvenciji.

Sklepni del zbornika uvajata z MHP povezani temi nevračanja (*non refoulement*) in intervencije zaradi humanitarne pomoči.

Staša Tkalec v članku Načelo nevračanja v mednarodnem humanitarnem pravu: aplikacija načela nevračanja ob razpadanju SFRJ in aktualnem begunsko-migrantskem vprašanju v Evropi obravnava vprašanje zaščite beguncev, ki zapustijo svojo državo zaradi oboroženih spopadov. Poda pregled prakse držav EU v primeru vojn ob razpadu SFRJ ter ob sedanjem begunskem valu. Ugotovi, da se načelo nevračanja, kot je urejeno v ženevskih konvencijah in v Konvenciji o beguncih, ne nanaša na sedanjo begunsko situacijo, ga je pa kot splošno pravilo mednarodnega prava, ki predstavlja presečno točko MPČP in MHP, treba uporabiti tako, da je potrebna vsebinska presoja vsakega posamičnega primera. Koncept varnih držav ne zadošča, kar je s svojo prakso potrdilo tudi ESČP.

Humanitarna intervencija je poznana doktrina mednarodnega prava, ki je s prepovedjo uporabe oborožene sile izgubila pomen, zdaj pa spet postaja aktualna. Ana Polak Petrič v članku Razvoj mednarodnega humanitarnega prava ob naravnih nesrečah obravnava vprašanje intervencije z vidika mednarodne humanitarne pomoči, ki je potrebna zaradi pomoči, reševanja in zaščite prizadetih prebivalcev ob naravnih nesrečah. Prikaže razvoj tega še ne ustrezno urejenega področja, ki se je pojavilo sočasno z mednarodno zaščito žrtev vojne in s katerega kodifikacijo se zdaj ukvarjajo različni dejavniki, tudi KMP.

Najbolj kontroveržno vprašanje, na katerega še ni jasnega odgovora, je ali imajo žrtve mednarodnopravno pravico do humanitarne pomoči in povezano s tem ali lahko mednarodna skupnost pomoč državi vsili. V iskanju odgovora na to vprašanje avtorica prikaže aktualno problematiko humanitarne intervencije, vključno s konceptom R2P ter zavzame stališče, da bi bilo v primerih, ko zaradi neustreznega ravnanja prizadete države nastanejo posledice, ki bi lahko predstavljale grožnjo mednarodni varnosti, upravičeno ukrepanje mednarodne skupnosti kot v primeru najhujših kršitev človekovih pravic.

Zbornik skleneta pojmovnik mednarodnega humanitarnega prava in angleško-slovenski slovar pojmov, ki dopolnjuje pojmovnik. Ta vsebuje temeljne pojme o obravnavani pravni veji, pa tudi nekatera osebna in geografska imena, pomembna za mednarodno humanitarno pravo, zlasti s slovenskega vidika. Kratek angleško-slovenski slovar naj bo v pomoč uporabnikom angleške literature, da poiščejo ustrezen slovenski izraz.

Terminologija za nekatere institute in pojme MHP v slovenščini še ni uveljavljena oziroma se spreminja. Zato ni pričakovati, da bi bili uporabljeni izrazi dokončno veljavni oziroma se za morebitne napake opravičujem. Vsi izrazi tudi niso usklajeni z lani uveljavljenim prevodom ženevskih konvencij.

Zahvaljujem se vsem sodelavcem, najprej seveda avtorjem. Nato uredniškemu odboru Zbirke Mednarodno pravo, da je sprejel pobudo, in zlasti glavnemu uredniku Andražu Zidarju za pregled člankov in koristne nasvete. Zahvala gre tudi sodelavcem z Ministrstva za zunanje zadeve, Sabini Osredkar, Svitlu Senkoviću za branje in urejanje besedil ter korespondenco, Mateji Štrumelj Piškur, Mateji Grašek, Vladu Ekmečiću, Barbari Granda in Jelki Štemberger ter prevajalski službi Ministrstva za zunanje zadeve in Sektorju za prevajanje Generalnega sekretariata vlade za lektoriranje besedil.

Andrej Grasselli
urednik

SEZNAM KRATIC

ABM	Anti-Ballistic Missile Treaty (Pogodba o omejitvi števila balističnih izstrelkov)
AJIL	American Journal of International Law (Ameriška revija za mednarodno pravo)
ASČP	Medameriško sodišče za človekove pravice
BTWC	Biological Weapons Convention (Konvencija o prepovedi biološkega orožja)
CCM	Convention on Cluster Munitions (Konvencija o kasetnem strelivu)
CCW	Convention on Certain Conventional Weapons (Konvencija o prepovedi določenih konvencionalnih orožij)
CD	Conference on Disarmament (Konferenca za razorožitev)
CMC	Cluster Munition Coalition (Nevladna organizacija za prepoved kasetnega streliva)
CRED	Centre for Research on the Epidemiology of Disasters (Center za raziskavo epidemiologije nesreč)
CTBT	Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty (Pogodba o celoviti prepovedi jedrskih poskusov)
CWC	Chemical Weapons Convention (Konvencija o prepovedi kemijskega orožja)
ČS	Konvencija o mednarodnem civilnem letalstvu (Čikaški sporazum)
DKPMP	Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb
DP	Dopolnilni protokoli k ženevskim konvencijam
DP1	Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov
DP2	Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam o zaščiti žrtev nemednarodnih oboroženih spopadov
DP3	Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam o sprejetju dodatnega razpoznavnega znaka
ECOSOC	Economic and Social Council (Svet OZN za ekonomske in socialne pravice)
EJIL	European Journal of International Law (Evropska revija za mednarodno pravo)
EKČP	Evropska konvencija o človekovih pravicah

ESČP	Evropsko sodišče za človekove pravice
EK	Evropska komisija
ES	Evropska skupnost
EU	Evropska unija
GS	Generalna skupščina OZN
H2	Haaška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem iz leta 1899
HDD	Haaška deklaracija o kroglah, ki se razširijo
HDZP	Haaška deklaracija o zadušljivih plinih
HK3	Haaška konvencija o začetku sovražnosti
H IV / HK4	Haaška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem
HK5	Haaška konvencija o nevtralnih silah v primeru vojne na kopnem
HK6	Haaška konvencija o sovražnih trgovskih ladjah
HK8	Haaška konvencija o polaganju samodejnih podmorskih kontaktnih min
HK9	Haaška konvencija o bombardiranju s strani pomorskih sil v vojni
HK13	Haaška konvencija o nevtralnih silah v primeru vojne na morju
HP / H IV P	Pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem iz leta 1907
HZ	Haaška pravila o zračnem bojevanju iz leta 1923
IAEA	International Atomic Energy Agency (Mednarodna organizacija za jedrsko energijo)
ICAN	International Campaign to Abolish Nuclear Weapons (Nevladna organizacija za prepoved jedrskega orožja)
ICBL	International Campaign to Ban Landmines (Nevladna organizacija za prepoved protipehotnih min)
ICISS	International Commission on Intervention and State Sovereignty (Mednarodna komisija o intervenciji in državni suverenosti)
ICJ	International Court of Justice (Meddržavno sodišče)
ICTR	International Criminal Tribunal for Rwanda (Mednarodno kazensko sodišče za Ruando)
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Mednarodno kazensko sodišče za bivšo Jugoslavijo)
IDF	Israel Defense Forces (Izraelske obrambne sile)
IDI	Institut de Droit International (Inštitut za mednarodno pravo)
IDRL	International disaster response laws, rules and principles (mednarodno pravo pomoči ob nesrečah)
IFRC	International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (Mednarodna federacija društev Rdečega križa in Rdečega polmeseca)
IHFFC	International Humanitarian Fact-Finding Commission (Mednarodna humanitarna komisija za ugotavljanje dejstev)

ILA	International Law Association (Združenje za mednarodno pravo)
INZ	Italijanski nevtralnostni zakon (Legge di neutralità) iz leta 1938.
IRO	Mednarodna organizacija za begunce
ITF	Ustanova za krepitev človekove varnosti
IVZ	Italijanski vojni zakon (Legge di guerra) iz leta 1938.
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
JRMP	Jugoslovenska revija za mednarodno pravo
KFOR	Kosovo Force (Mednarodne varnostne sile na Kosovu)
KMP	Komisija OZN za mednarodno pravo
KOP	Konvencija o plačancih
KPTSO	Konvencija o prepovedi vojaške ali drugačne sovražne uporabe tehnik za spremembo okolja
KZ-1	Kazenski zakonik Republike Slovenije
KZPI	Konvencija o zaščiti vseh oseb pred prisilnim izginotjem
LAP	Protokol o slepilnih laserski orožjih
LAWS	Lethal autonomous weapons (Avtonomna smrtonosna orožja)
LDVN / LD	Londonska deklaracija o zakonih vojne na morju
Lza	Londonski zapisnik o podmorniškem vojskovanju
M2PHKV	Drugi dopolnilni protokol h konvenciji o zaščiti kulturnih dobrin v oboroženih spopadih
MHP	mednarodno humanitarno pravo
MIPKOPO	Izbirni protokol h konvenciji o otrokovih pravicah glede udeležbe otrok v oboroženih spopadih
MKS	Mednarodno kazensko sodišče
MKSJ	Mednarodno kazensko sodišče za bivšo Jugoslavijo
MKUNZ-B	Konvencija o zaščiti kulturnih dobrin v oboroženih spopadih s prvim dopolnilnim protokolom
MOM	Mednarodne operacije in misije
MONUSCO	United Nations Organization Stabilization Mission in the DR Congo (Misija OZN v Demokratični republiki Kongo)
MORK	Mednarodni odbor Rdečega križa
MP	Protokol o prepovedi ali omejitvi uporabe min
MPA	Pogodba o Antarktiki
MPČP	mednarodno pravo človekovih pravic
MPEOV	Protokol o eksplozivnih ostankih vojne
MPKD	Mednarodna preiskovalna komisija za Darfur
MPPDP	Mednarodni pakt o političnih in državljanskih pravicah
MPPOUM	Spremenjen protokol o prepovedi uporabe min
MPUKZP	Ottawska konvencija o prepovedi protipehotnih min

MPV	Mednarodna pogodba o vesolju
MS	Meddržavno sodišče
MZKP	Mednarodno združenje za kazensko pravo
MZZ	Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Organizacija severnoatlantskega sporazuma)
NPT	Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (Pogodba o neširjenju jedrskega orožja)
NVO	nevladna organizacija
OCHA	United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (Pisarna OZN za koordinacijo humanitarnih zadev)
OMHP	običajno mednarodno humanitarno pravo
ONDA	oboroženi nedržavni akterji
OPCW	Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (Organizacija za prepoved kemičnega orožja)
OZN	Organizacija združenih narodov
PDEU	Pogodba o delovanju Evropske unije
PDPP	Pariška deklaracija o pomorskem pravu
PIKKD	Prvi dopolnilni protokol h konvenciji o zaščiti kulturnih dobrin v oboroženih spopadih
PND	Protokol o nezaznavnih delcih
PP	Protokol o prepovedi plinov in bakterioloških načinov vojskovanja
PPM	Protokol o prepovedi ali omejitvi uporabe min, min presenečenja in drugih naprav
R2P	Responsibility to Protect (odgovornost zaščititi)
RICR / IRRC	Revue internationale de la Croix-Rouge / International Review of the Red Cross (Mednarodna revija Rdečega križa)
RKS	Rdeči križ Slovenije
ROE	Rules of Engagement (pravila delovanja v oboroženem spopadu)
RS	Republika Slovenija
RSMKS	Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča
SČP	Svet OZN za človekove pravice
SDČP	Splošna deklaracija človekovih pravic
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SKS za MHP	Slovenska nacionalna komisija za MHP
SMS	Statut Meddržavnega sodišča
SOFA	Status of Forces Agreement (Sporazum o statusu sil)
SRKP	Statut Rdečega križa in Rdečega polmeseca

SSOD	Special Session on Disarmament (posebno zasedanje Generalne skupščine OZN o razorožitvi)
STO	Svobodno tržaško ozemlje
SZ	Sovjetska zveza
TO	Teritorialna obramba Republike Slovenije
TPNW	Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (Pogodba o prepovedi jedrskega orožja)
UL OZN	Ustanovna listina Organizacije združenih narodov
UNAMIR	United Nations Assistance Mission for Rwanda (Operacija OZN za Ruando)
UNCLOS	United Nations Convention on the Law of the Sea (Mednarodna konvencija o pravu morja)
UNDP	United Nations Development Programme (Organizacija združenih narodov za razvoj in napredek)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (Organizacija OZN za izobraževanje, znanost in kulturo)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees (Visoki komisariat Združenih narodov za begunce)
UNMIK	United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (Začasna uprava Združenih narodov na Kosovu)
UNOG	United Nations Office at Geneva (Urad OZN v Ženevi)
UNOSOM	United Nations Operation in Somalia (Operacija OZN v Somaliji)
Ur. l. EU	Uradni list Evropske unije
Ur. l. RS	Uradni list Republike Slovenije
Ur. l. RS – MP	Uradni list Republike Slovenije – Mednarodne pogodbe
Ur. l. SFRJ – MP	Uradni list SFRJ, priloga Mednarodne pogodbe
URS	Ustava Republike Slovenije
USRS	Ustavno sodišče Republike Slovenije
UZ	Ustavni zakon za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti Slovenije
VB	Velika Britanija
VKČP	Visoki komisar OZN za človekove pravice
VS	Varnostni svet Organizacije združenih narodov
VSRS	Vrhovno sodišče Republike Slovenije
ZDA	Združene države Amerike
ZK	Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske
ZRJ	Zvezna republika Jugoslavija
ZZR	Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete Univerze v Ljubljani
ZZZ-1	Zakon o zunanjih zadevah
ŽK	ženevske konvencije iz leta 1949

ŽK1	Ženevska konvencija iz leta 1949 za izboljšanje položaja ranjencev in bolnikov v oboroženih silah na bojišču
ŽK2	Ženevska konvencija iz leta 1949 za izboljšanje položaja ranjencev, bolnikov in brodolomcev v oboroženih silah na morju
ŽK3	Ženevska konvencija iz leta 1949 o ravnanju z vojnimi ujetniki
ŽK4	Ženevska konvencija iz leta 1949 o zaščiti civilnih oseb med vojno
ŽRB	Ženevska konvencija iz leta 1929 o pomoči ranjencem in bolnikom v oboroženih silah na bojišču

I. DEL:

VOJNO PRAVO

Ivan Tomšič*

VOJNO IN NEVTRALNOSTNO PRAVO

PRVI ODDELEK

SPLOŠNI PREDPISI VOJNEGA PRAVA

§ 1. Vojna po meddržavnem pravu

I. Vsak pravni red je prisilen red in mora biti sankcioniran, to se pravi, ljudi je treba prisiliti, da se ravna po pravu. Tudi meddržavni pravni red temelji na uporabi prisilnih sredstev; po sedanjem stanju pa je primitiven, ker je prizadeti državi sami prepuščeno, da uporablja prisilna sredstva, zato da primora druge države, ravnati se po meddržavnem pravu; kajti ni naddržavne organizacije, v kateri bi se ta uporaba monopolizirala podobno, kot je v vsaki državi monopolizirana v državni organizaciji.

Obče meddržavno pravo dovoljuje že v mirnem času celo vrsto sredstev samopomoči (miroljubnih in prisilnih). Najbolj pomembna oblika meddržavnopravno dopustne samopomoči pa je vojna.

Vojna je zgodovinsko dejstvo in tudi biološko dejstvo, ker je tesno povezana s človeško naravo. Toda vojna je tudi pravna ustanova, in sicer skrajno sredstvo za izvedbo upravičenega ali neupravičenega zahtevka, *ultima ratio* za urejanje meddržavnih sporov. Sodobno obče meddržavno pravo dopušča vojno kot pravno ustanovo; nalaga pa državam dolžnost, da se pri vojskovanju ravna po določenih predpisih.

Obče meddržavno pravo nima nobenega predpisa, ki bi državam prepovedoval ali pa nalagal dolžnost, da se vojskujejo. Brez pomena je zanj, kateri je vzrok, razlog in namen vojne, ali je torej vojna napadalna, obrambna, preventivna, osvojevalna, pravična ali nepravična itd. Vsaka vojna je podrejena predpisom vojnega prava. Prepovedana vojna se sicer šteje za meddržavni delikt, vendar je kljub temu to vojna po meddržavnem pravu. Vojno pravo nima predpisov, po katerih bi se moglo

* Prispevek je ponatis izvirnika, ki je izšel leta 1942 pri Novi založbi v Ljubljani. Za potrebe tega prispevka je bil ustrezno prirejen (op. ur.).

oceniti, ali je vojna v posameznem primeru opravičena ali ne, ampak postavlja le predpise, po katerih se morajo države ravnati v vojni.¹

Obče meddržavno pravo ne določa, kaj spada k vsebinskemu pojmu vojne po meddržavnem pravu. Tudi v literaturi ni soglasja o tem; že od nekdaj je velika razlika med kontinentalnim in angloameriškim pojmovanjem vojne. Vendar se vojna po praksi držav v splošnem definira takole: Vojna je sredstvo samopomoči, ki ga pozitivno pravo dovoljuje, je torej pravno stanje med suverenimi državami in se ustvari tako, da vsaj ena suverena država izjavi voljo, vojskovati se (napoved vojne), ali pa taka volja izhaja iz konkludentnih dejanj (sovražnosti) zoper drugo suvereno državo, in sta obedve v medsebojnih odnosih podrejeni predpisom meddržavnega prava in s tem tudi vojnega prava. V okviru teh predpisov smeta obe vojskujoči se stranki vršiti vojaška prisilna dejanja in segati v pravice nasprotnika.²

II. Vojskovati se morejo le suverene države, članice meddržavnopravne zajednice. Vojna je odnos države do države in do njene oborožene sile; zadene državljanke tiste države zgolj kot vojake, ne pa kot zasebnike. Oborožene državne sile pa se smejo bojevati le med seboj, in ne zoper civilno prebivalstvo.³ Kadar se država, po pojmovanju katere je vojna le odnos države do države, vojskuje z državo, po pojmovanju katere je vojna odnos naroda do naroda, se uveljavi bolj surovo pojmovanje vojne naroda zoper narod.

Sodobno vojskovanje ustvarja iz čisto tehnično vojaških razlogov tako pojmovanje vojne, ki se približuje naziranju vojne naroda zoper narod; zlasti velja to za zrakoplovstvo:⁴ kljub nameri, da se napad omeji na čisto vojaške naprave (objekte), se

1 Pač pa so mnoge meddržavne pogodbe, ki prepovedujejo ali omejujejo vojskovanje pod določenimi pogoji, n. pr. pakt ženevske Zveze narodov, pogodbe o razsodništvu, poravnanju, zvezi (aliansi), lokarnski (porenski) pakt, pariški ali Briand-Kelloggov pakt, pogodbe o nenapadanju itd. Ti predpisi imajo namen, vojno odvrniti (*ius ad bellum*, *Kriegsverhütungsrecht*) in ne spadajo v okvir te knjige, ki obravnava le meddržavno pravo, veljavno v vojnem času (*ius in bello*).

2 Prim. Kunz, *Kriegsrecht und Neutralitätsrecht*. 1935, str. 6 id.; Hold-Ferneck, *Lehrbuch des Völkerrechts*. 1930-1932, II, str. 238 id.

3 Ta zamisel se je uresničila v srednjem veku z božjim mirom, ki ga je Cerkev uvedla v zaščito mirnega prebivalstva; oblikoval jo je J. J. Rousseau v svojem delu o družbeni pogodbi (*Contrat social*, 1762, I. knj., IV. pogl.). Stari vek je poznal vojno le kot uničevalno vojno naroda zoper narod; zmagovalec je dobil oblast nad življenjem, svobodo in lastnino članov premaganega sovražnega naroda.

4 Izraz zrakoplov ima v slovenščini širši pomen, ker označuje vse, kar plove po zraku; obsega torej zrakoplove v ožjem pomenu besede (*ballon*, *Luftballon*), ki se polnijo s plinom, in letala (*avion*, *Flugzeug*), ki imajo propelerje. Zato označujem v tem delu z izrazom zrakoplov tako zrakoplove

v sodobnem vojskovanju z napadi na sovražno zaledje zbrisejo razlike med oboroženo silo in civilnim prebivalstvom, kar vodi do tako imenovane totalne vojne. Civilno prebivalstvo je še bolj prizadeto v vojni, v kateri uporabljajo pline in bakteriološka sredstva.

Boj zoper narode in plemena izven meddržavnopravne zajednice se označuje za vojaško ekspedicijo in ni vojna po meddržavnem pravu; zato se za tak boj ne uporabljajo predpisi vojnega prava, vendar pa naj veljajo zanj načela človečnosti.

III. Subjekti vojne morejo biti le suverene države, torej države po meddržavnem pravu; te imajo *facultatem bellandi* kot samostojni nosilci meddržavnopravnih dolžnosti in pravic. Vojna je pravno mogoča tudi med državami, ki so članice istega sodržavja, kakor tudi med članicami iste personalne unije,⁵ med državo zaščitnico (protektorjem) in med zaščiteno državo; ni pa pravno mogoča med deli zvezne države med seboj, med deli zvezne države in med zvezno državo samo, kakor tudi ne med vazalno in nadrejeno državo. Ali ima na pol suverena država pravico, da se vojskuje, je odvisno od njenega pravnega odnosa do suverene države, kateri je podrejena.⁶ Nevtralizirana država je zavezana, da ne prične sovražnosti z drugo državo; ako pa je napadena ali če je sama napadla, kršeč s tem svojo meddržavnopravno dolžnost, ima tak napad vse pravne učinke, ki so združeni z vojno po meddržavnem pravu.

Za vojne po meddržavnem pravu se ne štejejo oboroženi spopadi v notranjosti države, upori, prevrati, domača ali notranja (državljska) vojna, kadar se torej posameznik upre domači državni oblasti; v teh primerih gre za notranje zadeve tiste države. Ker ni vojnega stanja, upor ne ustvarja pravic in dolžnosti nevtralnosti.

Razen suverenih držav so subjekti vojne izjemoma vstajniki, pripoznani za vojskujočo se stranko. O vstaji po meddržavnem pravu govorimo, kadar se v državi ustvari

v ožjem pomenu besede in letala. Izraz zrakoplov v ožjem pomenu besede uporabljam le v primerih, ko veljajo zanj posebni predpisi, in letalo le tedaj, ko veljajo prav zanj posebni predpisi. HZ in ŽRB uporabljata enoten izraz: v francoščini *aeronef*, oziroma *appareil aerien*, v nemškem prevodu *Luftfahrzeug*. IVZ uporablja enoten izraz *aeromobile*.

5 Če je katera izmed držav članic sodržavja v vojni z državo izven sodržavja za svoje posebne koristi, sodržavje samo ni nujno v vojnem stanju. N. pr. ko se je Avstrija l.1859 vojskovala za svoje italijanske posesti, je germansko sodržavje ostalo nevtralnno. - Če je kaka članica personalne unije v vojni z drugo državo, druga članica ni nujno v vojnem stanju z isto državo.

6 N. pr. Bolgarija se je l.1885 samostojno vojskovala s Srbijo. Egipt se je pogosto samostojno vojskoval in je skupno z Veliko Britanijo l.1899 osvojil Sudan. Britanski dominioni smejo ostati nevtralni, kadar se matična država (Velika Britanija) vojskuje z drugimi državami; vendar nasprotnik matične države ni dolžan, pripoznati to nevtralnno.

politična organizacija ljudi pod odgovorno vlado, ki v boju zoper osrednjo (centralno) vlado obvladuje dejansko in suvereno določen del državnega teritorija.⁷ Vlada vstajnikov se v nasprotju z občo *de facto* vlado označuje za krajevno (lokalno) *de facto* vlado. Tako organizirani vstajniki, ki vladajo suvereno na določenem teritoriju in imajo namero in sposobnost, izpolniti obveznosti, ki jih nalaga nevtralnost, morejo biti pripoznani za vojskujočo se stranko.

Namen tega pripoznanja je, da se glede vojskovanja in za časa vojne podelijo vstajnikom pravice vojskujočih se strank in jim naložijo dolžnosti, ki iz tega izhajajo. Tako pripoznanje je začasno in omejeno na samo vojskovanje. Vstajnikom se s tem ne pripoznava značaj države; to bi se moglo šele potem, ko bi postali dokončno neodvisni, ko bi torej matična država opustila poizkus, da si vstajnike podredi, in se ne bi več bojevala z njimi. Če pa vstajniki nimajo namena, del državnega teritorija odtrgati od matične države, ampak zavzeti celotni državni teritorij, postane njihova vlada osrednja vlada, brž ko se je uveljavila na pretežnem delu državnega teritorija. Od vstajnikov ali insurgentov, pripoznanih po meddržavnem pravu, je ločiti tiste upornike, ki ne obvladujejo pomembnega dela državnega teritorija, marveč so se polastili le posameznih krajev ali ladij; glede takih upornikov se niso razvila obča pravna pravila.

Vstajnike morejo pripoznati za vojskujočo se stranko bodisi domača država ali pa druge države. V obeh primerih se vstaja šteje za vojno po meddržavnem pravu, tako da se zanjo uporabljajo predpisi vojnega in nevtralnostnega prava. Tako pripoznanje veže le državo, ki je vstajnike pripoznala, ne pa drugih držav. S pripoznanjem nastane za pripoznane vstajnike obveznost, da se podredijo občim predpisom vojnega in nevtralnostnega prava.

Oboroženi napadi in nastopi zasebnikov kakor tudi takih vojakov, ki nimajo od domače države naloga, morejo sicer dovesti do vojne, vendar se ne štejejo za vojno po meddržavnem pravu.⁸ Glede zasebnikov velja splošno načelo, naj se z njimi v primeru, ko zgrabijo za orožje zoper tujo državo, ne ravna po meddržavnem pravu,

7 Za državni teritorij se označuje prostor, na katerem je država izključno upravičena po občem meddržavnem pravu do trajnega gospostva (Prim. Verdross, *Völkerrecht*, 1937, str. 118). Ta prostor obsega kopno (ozemlje), teritorialno (obalno) morje, morsko dno pod njim in podzemlje pod dnom, ki ga to morje pokriva, zračni prostor nad kopnim in nad teritorialnim morjem, ladje in zrakoplove na odprtem morju ter v oblastvene namene določene ladje in zrakoplove v tujem teritorialnem morju. Z izrazom ozemlje se torej razume samo kopnozemski, ne pa tudi vodni in zračni prostor; zato je treba uporabljati tujo teritorij.

8 N. pr. nastopi »zasebnih vojsk« po končani svetovni vojni 1914-1918 v Zgornji Šleziji, Burgenlandu in Vilni.

ampak po notranje državnih predpisih tiste države; take osebe se običajno postavijo pred preki sod.

Ako se na eni strani vojskuje več zavezniških držav, je vsaka izmed njih meddržavnopravno samostojen subjekt vojne. Vojna napoved, ki jo izjavi samo ena izmed zavezniških držav ali ki je izjavljena samo zoper eno izmed njih, ne ustanavlja vojnega stanja avtomatično glede drugih zavezniških držav. Sploh je pričetek vojne med določenimi državami za zavezniške države »res inter alios acta«, to pomeni, da zavezniške države ne postanejo *ipso iure* nasprotniki sovražnika svojih zaveznikov.⁹ Pravno tudi ni nobene ovire, da se vojna konča ločeno s posameznimi zavezniškimi državami.

IV. Vojna dejanja so taka dejanja, iz katerih se mora po pozitivnem meddržavnem pravu zaključiti, da je vojna med suverenimi državami. To so vojaška prisilna dejanja in izvrševanje pravice morskega zasega (prize), to se pravi pravice, zaseči na morju ladje in tovor. Vršiti se smejo v vojni vsak čas v mejah vojnega prava.

Vojna pomeni po obči uporabi besede oborožen spopad. Vendar ni vojne po meddržavnem pravu v vsakem primeru, kadar se opravljajo vojaška prisilna dejanja; kajti tako pri vojaških represalijah kakor pri meddržavni izsilitvi *manu militari* so tudi vojaška prisilna dejanja, pa vendarle ni vojne po meddržavnem pravu.¹⁰ Dejansko stanje vojne pa je lahko podano tudi tedaj, kadar ni vojaških prisilnih dejanj. To se dogaja n. pr. v času med premirjem in ratifikacijo mirovne pogodbe, kakor tudi v primeru, kadar država po izjavljeni vojni napovedi v območju svojega gospostva ter v okviru vojnega prava samo konfiscira premično imovino sovražne države ali poseže v pravni položaj njenih državljanov.¹¹

Za dejanski stan vojne zadošča, da samo ena stran vrši vojaška prisilna dejanja; ni potrebno, da gre za medsebojni boj (*vis mutua*). Če torej tudi samo ena stranka — celo brez vojne napovedi — izvrši dejanja, iz katerih nedvomno izhaja volja za vojskovanje (*animus belligerandi*), je vojna po meddržavnem pravu; tako dejanje je n. pr., kadar si država prilašča pravice, ki pripadajo samo vojskujočim se državam. Zato je druga država lahko postavljena v vojno stanje tudi proti svoji volji.

9 N. pr. USA so napovedale vojno Nemčiji 6. IV. 1917, Avstro-Ogrski 7. XII. 1917; s Turčijo so le pretrgale diplomatske odnose, z Bolgarijo pa celo tega ne.

10 V takem primeru, ko ni vojne, ne nastanejo za neprizadete države pravice in dolžnosti nevtralnih držav; n. pr. ne smejo se zasegati trgovske ladje iz držav, ki pri tem niso prizadete.

11 V svetovni vojni 1914-1918 je bilo več držav Centralne Amerike v vojnem stanju z Nemčijo, ne da bi bilo prišlo do medsebojnega vojaškega spopada.

Prelom diplomatskih odnosov sam po sebi še ni konkludentno dejanje, iz katerega nedvoumno izhaja volja države za vojskovanje, in ne pomenja vojne; vzdrževanje diplomatskih odnosov pa je zanesljivo sredstvo, s katerim se vsaj v nikalnem pomenu lahko ugotovi, da v posameznem primeru ni volje za vojskovanje; kajti ni vojne, ne da bi bili diplomatski odnosi med vojskujočima se državama pretrgani.¹²

§ 2. Vojno pravo

I. Pojem vojnega prava. Sodobno obče meddržavno pravo dopušča vojno kot pravno ustanovo, nalaga pa državam dolžnost, da se pri vojskovanju ravna po določenih predpisih. V vojni so dopustna vsa sredstva razen tistih, ki jih prepoveduje meddržavno pravo. Celotnost predpisov o omejitvah in prepovedih, ki urejajo odnose vojskujočih se držav med seboj in po katerih so se države dolžne ravnati pri vojskovanju, tvori vojno pravo.¹³ Namen tega prava je, da zajamči viteško vojskovanje med kulturnimi narodi.

Vojno pravo se pričinja uporabljati s pričetkom vojne. Vendar pričetek uporabe vojnega prava sam po sebi še ne dokazuje, da je vojna po meddržavnem pravu; kajti vojno pravo more veljati tudi v tehle primerih, ko ni vojne po meddržavnem pravu: priznanje vstajnikov za vojskujočo se stranko, domača ali notranja (državljska) vojna, vojaške represalije in meddržavna izsilitev *manu militari*.

II. Oris zgodovine vojnega prava in vede o njem. Meddržavno pravo je razmeroma pozno začelo skrbneje in obsežneje ustanavljati pravne odnose pri vojskovanju. To določanje se je gibalo v glavnem v okviru omejitev in prepovedi. Ta ureditev je postala toliko lažja, ko so namesto čet, ki so bile najete za denar (in za plen), stopile redne vojske (armade), se odpravile stanovske posebne pravice ter se uvedla obča vojaška dolžnost. Vojno pravo je prvotno veljalo kot nezapisano običajno pravo in je po svojem nastanku najstarejši del meddržavnega prava.

Sholastični teologi so proučevali poleg *ius ad bellum* tudi *ius in bello*; posebno španska teologa Vitoria in Suarez, ki sta obenem z Grotijem prava ustanovitelja vede o meddržavnem pravu. Gentilis je l. 1588 izdal znamenito delo: *De iure belli libri tres*. Iz tega dela je mnogo črpal Hugo Grotius v svojem delu, ki je prvi poskus znanstveno urejenega proučevanja meddržavnega prava: *De iure belli ac pacis libri tres* (1625) ; iz naslova je razvidno, da je bilo vojno pravo postavljeno v sistemu pred pravom, ki velja v mirnem času. Tudi nadaljnji pisci so v svojih delih posvečali vojnemu pravu mnogo prostora.

12 Prim. Hold-Ferneck, II, 1. c., str. 240.

13 *Ius in bello*, Kriegsrecht, diritto di guerra, loi de guerre.

Vojno pravo je tisti del meddržavnega prava, ki se je najpoprej delno kodificiralo. Prvikrat se je delno kodificiralo v pariški izjavi (deklaraciji) o načelih pomorskovojnega prava (16. aprila 1856); ta izjava obsega samo štiri načela, vendar je ostala do danes najbolj pomembna kodifikacija pomorskovojnega prava.¹⁴ Nato sta bila sklenjena dogovor o varstvu bolnih in ranjenih vojakov (22. avgusta 1864), noveliran z dogovorom o izboljšanju usode ranjenih in bolnih pri vojskah na bojišču (6. julija 1906), in petrograjska izjava o uporabi razstrelilnih snovi (29. novembra / 11. decembra 1868). V nekaterih meddržavnih pogodbah je bilo izrečno dogovorjeno, da se bosta pogodbeni stranki glede svojih odnosov v vojnem času, bodisi kot vojskujoča se država ali pa kot nevtralna država, ravnali po predpisih meddržavnega prava, kakor jih obče pripoznavajo civilizirani narodi.

Prizadevanja, da se celotno vojno pravo kodificira, niso uspela. Vendar so bile sklenjene številne vojnopravne pogodbe, države so izdale notranjdržavne predpise vojnopravne vsebine in literatura o vojnem pravu se je izredno razvila.

Glede vojskovanja na kopnem se je po dolgotrajnih prizadevanjih zasebnikov, zasebnih društev in meddržavnih konferenc polagoma zbralo mnogo dragocenega gradiva. F. Lieber je sestavil navodila za ravnanje vojsk USA na bojišču.¹⁵

Po nemško-francoski vojni 1870/71 se je l. 1874 na predlog ruske vlade sestala v Bruslju konferenca držav z nalogo, da se sporazumno sestavi obsežen vojni zakonik. Izid teh posvetovanj je bruseljska izjava (1874); ta sicer ni postala pozitivno pravo, pa je bila vendarle pomembna za ustvarjanje pozitivnega meddržavnega prava; kajti Institut za meddržavno pravo jo je uporabil kot dragoceno gradivo za priročnik kopnovojnih zakonov.¹⁶ Bruseljska izjava je bila poleg tega posameznim državam vzorec za njihove vojaške zakone in uredbe.¹⁷ Končno je bila tudi podlaga, na kateri

14 Označuje se kot magna charta pomorskovojnega prava. Prim. Wehberg, *Das Seekriegsrecht*. Stier-Somlo: Handbuch des Völkerrechts, IV, 1915, str. 48.

15 Instructions for the Government of Armies of the United States in the field, 1863.

16 Manuel des lois de la guerre sur terre, 1880.

17 Prim. vojaške predpise Holandije že iz l. 1871, Francije iz l. 1877, Srbije iz l. 1879, Španije iz l. 1882, Portugalske iz l. 1890, Italije iz l. 1896. Kasneje so bili izdani med drugim tile notranjdržavni kopnovojni predpisi: Nemčija »Kriegsgebrauch im Landkrieg« (1902), Francija »Les Lois de la Guerre« (1913), Velika Britanija »Manuel of Military Law« (1914), USA »Rules of Land Warfare« (1914).

V Italiji sta bili dne 8. julija 1938 odobreni besedili novega italijanskega vojnega zakona (364 členov) in nevtralnostnega zakona (35 členov): Regio decreto 8 luglio 1938-XVI, n. 1415. Approvazione dei testi della legge di guerra e della legge di neutralità. Gazzetta ufficiale del Regno d'Italia, supplemento ordinario, n. 211, 15. DC.1938-XVI. Izvirno besedilo je ponatisnjeno

sta obe haaški mirovni konferenci (1899, 1907) sprejeli znamenite haaške dogovore; ti dogovori so obsežne ureditve vojnega prava, čeprav niso še kodifikacija celotnega vojnega prava.

Londonska izjava o pomorskovojnem pravu (26. februarja 1909)¹⁸ obsega le predpise prava, ki velja za vojno na morju. Sprejeta je bila na konferenci v Londonu, vendar ni bila ratificirana zaradi odpora angleškega gornjega doma in zato ni postala pozitivno

tudi kot priloga razpravi Verdross, *Das neue italienische Kriegs- und Neutralitätsrecht. Zeitschrift für öffentliches Recht*, 1939, zv. XIX, sn. 2, str. 193 id. Po predpisih uvodnega zakona se popolna ali delna uporaba zakona o vojni odredi, kadar je italijanska država v vojni z drugo državo; ta uporaba se lahko omeji na enega ali več določenih teritorijev. Pod posebnimi pogoji se ta zakon uporablja tudi v primerih, ko italijanska država ni v vojni z drugo državo. Uporaba tega zakona se po pravu razširja na teritorij, ki so ga zasedle oborožene sile italijanske države, razen če ni kaj drugega izrečno predpisanega. Zakon o nevtralnosti se uporablja v primeru vojne, v kateri bi bila italijanska država nevtralna, kakor tudi v primerih, ko bi to zahteval poseben meddržaven položaj.

Nekaj predpisov italijanskega vojnega in nevtralnostnega zakona je upravno, zasebno in kazenskopravne narave. Pretežni del teh predpisov pa je meddržavnopravne narave in spada k tako imenovanemu zunanjemu državnemu pravu; to so pravila, ki imajo po svoji vsebini za predmet odnos do drugih držav; ki pa niso postavljena v soglasju s temi državami, ampak jih je izdala kaka država enostransko. V ta dva zakona so vneseni predpisi meddržavnih pogodb, ki jih je Italija sklenila, nadalje so vzeti mnogi predpisi iz pogodb, ki jih Italija ni sklenila, kakor tudi številni predpisi meddržavnega običajnega prava; upoštevana je na več mestih praksa držav, ki izhaja iz svetovne vojne 1914 do 1918; v pravnotehničnem pogledu je zanimivo, da na več mestih napotuje deloma na meddržavne pogodbe, deloma na meddržavno običajno pravo.

Italija lahko uporablja predpise IVZ zoper vsako državo, s katero bi bila v vojni, ne glede na to, ali je s to državo pogodbeno vezana k temu; po teh predpisih se bo ravnala nasproti tistim državam, ki jih prav tako uporabljajo. Italijanskim oblastvom pa je prepuščeno, da enostransko ocenijo, ali sovražna država spoštuje te predpise ali ne, in tudi, da suspendirajo uporabo teh pravil. S tem se je res odprlo široko področje samovoljnemu tolmačenju, ki ga često lahko narekujejo oziri na vojne nujnosti; v tem je slaba stran te kodifikacije (prim. Pržić, *Italijansko ratno pravo. Arhiv za pravne i društvene nauke*, knjiga 57, 1940, str. 436). Toda s takimi notranjedržavnimi kodifikacijami je olajšana nadaljnja običajnopravna tvorba meddržavnega prava in pripravljena pot meddržavni kodifikaciji tega prava (prim. Verdross, *Das neue italienische Kriegs- und Neutralitätsrecht*, 1. c., str. 196). To velja posebno tedaj, kadar se uzakonijo taki predpisi, o katerih uporabi ne more biti dvoma (čeprav so pri tem upoštevana sodobna vojna sredstva), in kadar se besedilo sestavi na jasen in nedvoumen način. Te prednosti imata tudi IVZ in INZ.

18 Po francoskem izvirniku ponatisnjena v LeFur et Chklaver, *Recueil de textes de droit international public*. II. izdaja, 1934, str. 263-277; v nemškem prevodu v Giese-Menzel, *Deutsches Krieg- führungsrecht. Sammlung der für die deutsche Kriegführung geltenden Rechtsvorschriften*. 1940, str. 144-160.

pravo. V uvodni določbi je izrečno izjavljeno, da v njej vsebovana pravila ustrezajo v bistvu obče pripoznanim načelom meddržavnega prava. Dejansko je vsebina te neratificirane pogodbe obvezna, v kolikor ima običajnopravno veljavo. Za veljavnost teh meddržavno pravnih načel je brez pomena, da LD ni postala učinkovita zaradi izostanka ratifikacije. LD je pomembna za pomorsko vojno pravo še zato, ker je bila večina njenih pravil sprejeta med predpise, ki so jih posamezne države izdale za svoje mornarice. Institut za meddržavno pravo je izdelal priročnik pomorskovojnih zakonov.¹⁹

Mirovne pogodbe, ki so bile podpisane ob koncu svetovne vojne 1914-1918 v Versaillesu (čl. 171), St. Germainu (čl. 135), Trianonu (čl. 119) in Neuillyju (čl. 82), so vsebovale predpise, po katerih je bilo bivšim osrednjim silam prepovedano, proizvajati in uvažati dušljive, strupene in druge pline. Na razorožitveni konferenci v Washingtonu (1922) sta bila podpisana dva dogovora: prvi prepoveduje uporabo plinov v vojni na kopnem ali na morju ter omejuje uporabo podmornic; ni pa bil ratificiran in zato ni stopil v veljavo; drugi se nanaša na omejitev morskega oboroževanja (sklenjen je bil sistem koeficientov) in je veljal do 31. decembra 1936. Po sklepu te konference je navod (komisija) petih velesil, ki so se bile udeležile washingtonske konference (USA, Velika Britanija, Francija, Italija, Japonska), in Nizozemske izdelala v Haagu (1923) nova pravila o vojni, kot jih narekujejo vojna izkustva in ki se nanašajo na brezžični brzovojni in vojskovanje v zraku. Tudi ta tako imenovana haaška zračnovojna pravila niso postala pozitivno pravo.

V dobi po svetovni vojni 1914-1918 so bile sklenjene in so stopile v veljavo tele posebne meddržavne pogodbe o vojnem pravu: v Ženevi napravljeni zapisnik (protokol) o prepovedi kemične in bakteriološke vojne (1925), dogovor o izboljšanju usode ranjencev in bolnikov na bojišču (1929) ter o ravnanju z vojnimi ujetniki (1929); v Londonu napravljeni zapisnik o pravilih za podmorniško vojno (1936).

V razdobju med končano svetovno vojno 1914-1918 in med pričetkom druge svetovne vojne (1. septembra 1939) se je razvila kriza vojnega in nevtralnostnega prava. V USA se je l. 1918 začelo gibanje, naj se vojna postavi izven okvira prava;²⁰ pakt Zveze narodov (1919) je prepovedal nekatere vojne; v ženevskem zapisniku (1924) je napadalna vojna označena za mednarodni zločin; s pariškim ali Briand-Kelloggovim paktom (1928) jo pogodbene stranke »obsojajo kot sredstvo za urejanje meddržavnih sporov in se ji odrekajo kot orodju državne politike v svojih medsebojnih odnosih«. S tem kakor tudi s številnimi pravnimi predpisi o odvratitvi vojne je prepovedana

19 Manuel des Lois de la guerre maritime, 1913.

20 Outlawry of war. Prim. Wehberg, Le problème de la mise de la guerre hors la loi. Recueil des Cours de La Haye, 1928, zv. XXIV, str. 256 id.

napadalna vojna.²¹ Iz tega so ponekod v literaturi zaključevali, da vojno pravo — in s tem v zvezi tudi nevtralnostno pravo — ni več potrebno; to se je kazalo med drugim tudi v tem, da so nekateri orisi meddržavnega prava prepuščali le malo prostora proučevanju predpisov meddržavnega prava, ki velja samo v vojnem času.

Pri takem gledanju pa so prezrli, da kljub tem pogodbenim predpisom lahko nastane vojna in da so vojskujoče se države tudi tedaj dolžne, ravnati se po predpisih vojne- ga prava. Ne glede na to pa tudi pri tem pojmovanju vojne niso prepovedane tiste vojne, ki se vodijo v obrambo, kakor tudi ne vojaška prisilna dejanja, ki se vršijo v imenu meddržavne zajednice, da se izsili izpolnitev predpisov meddržavnega prava; vojskujoče se države v tem primeru ne bi smele samovoljno ravnati s sovražnikom in z nevtralnimi državami, ampak bi bile vezane na vojno pravo in nevtralnostno pravo. Odpraviti vojno pravo in nevtralnostno pravo, bi pomenilo, uničiti že tako ne preveč številne predpise prava, ki je nastalo po dolgem in počasnem razvoju in ki umiljuje vojne grozote. Prizadevati bi si morali za to, da se uporaba sile za ureditev meddržav- nih sporov tako omeji, da ne bi nasprotovala etičnim zakonom.

§ 9. Vojaška zasedba²²

I. Pojem in bistvo. Vojaška zasedba ali okupacija je začasno izvrševanje državne oblasti v zasedenem sovražnem teritoriju. Teritorij se šteje za zaseden (okupiran), če je dejansko v oblasti sovražne vojske. Zasedba se razteza le na teritorije, kjer se je ta oblast dejansko ustanovila in kjer se more izvajati.²³ V zvezi s tem predpisom se vojaška zasedba definira kot izvrševanje državne oblasti namesto suverena na osnovi dejanske oblasti in v skladu z vojnim pravom, zato da se upoštevajo koristi vojskujo- čih se strank in zaščiti prebivalstvo zasedenega teritorija.²⁴

Osnovni pogoj vojaške zasedbe je, da je teritorij dejansko v oblasti sovražne vojske²⁵ in da ima država voljo, izvrševati to dejansko gospodstvo vse dotlej, dokler ni odločeno o dokončni usodi tega teritorija. Vojaška zasedba je začasno pravno razmerje med vojskujočo se državo, ki okupira, ter med ondrotnimi prebivalci in drugimi državami.

21 Prim. Tomšič, O najnovejših naporih, da se vojna odvrne. Zbornik znanstvenih razprav, X, 1934, str. 178-128.

22 *Occupatio bellica*. Sedes materiae je v H IV P, tretji oddelek, čl. 42-56. Z meddržavnopravnimi predpisi o vojaški zasedbi se v bistvu ujemajo predpisi IVZ, čl. 54-66.

23 Prim. H IV P, čl. 42.

24 Prim. Meurer, naveden po Kunz, 1. c., str. 90.

25 Načelo učinkovitosti oblasti.

Meddržavno pravo pripoznava in ureja to začasno pravno razmerje. Ker je to pravno razmerje začasno, okupant ne sme storiti ničesar, kar bi bilo preračunano za trajno. Meddržavno pravo pripoznava vojskujoči se državi okupantu pravice, ki izvirajo neposredno iz dejstva vojaške zasedbe. Pravni položaj okupanta je določen po začasnem značaju zasedbe in načelu, ki je s tem zvezano, da namreč okupant nima suverenosti nad zasedenim teritorijem.²⁶ Vojaška zasedba ne ustvarja substitucije suverenosti v korist okupanta; suverenost zasedene države ni razveljavljena, ampak samo suspendirana. Legitimni suveren ostane tak tudi ves čas, dokler zasedba traja; svoje suverenosti samo ne more izvrševati. Okupant opravlja državno oblast namesto izrinjene vlade ne kot pravni naslednik ali pooblaščenec zasedene države, ampak po originarni pravici; kajti ta ne izhaja od legitimnega suverena, ampak izvira neposredno iz meddržavnega prava; vlada torej v lastnem imenu in ne v imenu zasedene države. Zato ni dolžan, še dalje dopustiti pri zasedeni državi akreditirane diplomatske predstavnike in konzularne organe tujih držav. Okupant je po meddržavnem pravu upravičen, izdati določene ukrepe, ki veljajo tako za državo, katere teritorij je zasedel, kakor tudi za druge države.

Vojaška zasedba je začasna; neha ali a) z nehanjem učinkovitosti, bodisi da okupant prostovoljno izprazni zasedeni teritorij, bodisi da ga sovražnik k temu prisili, ali b) z dokončno ureditvijo pravnega položaja zasedenega teritorija. Slednje je mogoče ali z debelacijo ali z mirovno pogodbo.

Dejansko stanje debelacije je podano, kadar je država zasedla celotni teritorij sovražne države in je oblast slednje dejansko in popolnoma nehala poslovati, tako da je nehala biti država po meddržavnem pravu. S tem neha meddržavnopravno tudi osebnost države in zato ni subjekta, s katerim bi se mogla skleniti mirovna pogodba.²⁷

26 Rapisardi-Mirabelli poudarja, da je to temeljno načelo sodobnega meddržavnega prava, gl. njegov članek »Le leggi italiane di guerra e neutralità.« v *Diritto Internazionale* 1939. 1940, str. 15. Enako Monterisi-Manzini, *Diritto di guerra terrestre, marittimo e aeronautico*. 1938, str. 202.

27 Prim. str. 67. Vojaška zasedba se razlikuje od debelacije v tem, da država, ki je zasedla teritorij sovražne države, nima, oziroma še nima namena, da bi ga dokončno pridobila; Dotedanja državna oblast pri vojaški zasedbi torej ni odstranjena in uničena, ampak le začasno (do konca vojne) suspendirana. Od vojaške zasedbe je tudi ločiti mirovno zasedbo pod naslovom garancij ali represalij (*occupatio pacifica*). To je razvidno iz bistva mirovne zasedbe; izvrši se namreč samo v mirnem času in po pogodbi, ne pa z vojaškim vdorom (invazijo), n. pr. zasedba levega brega Rena po dogovoru o Porenju z dne 28. junija 1919. Načela vojaške zasedbe veljajo tudi za mirovno zasedbo, kolikor ni kaj drugega dogovorjenega. Državna oblast ni suspendirana, marveč le omejena, kolikor to zahtevajo vzdrževanje, varnost in potrebe zasedbene vojske. Prebivalci zasedenega teritorija so podrejeni jurisdikciji zasedbene vojske le, kolikor so storili delikte zoper čete. Čete v zasedenem teritoriju uživajo v opravljanju svoje službe eksteritorialnost in so podrejene sodni oblasti svoje države.

Pravni položaj zasedenega teritorija se lahko dokončno uredi z mirovno pogodbo.²⁸ Po mirovni pogodbi, ki se sklene ob koncu vojne, se okupirani teritorij ali vrne suverenu ali pa se priklopi (anektira) k teritoriju okupanta. Z mirovno pogodbo dogovorjeni odstop teritorija, ki je bil zaseden med vojno, ne učinkuje v preteklost, v kolikor pogodba sama drugače ne določa.

Po občem meddržavnem pravu in kakor smiselno izhaja iz predpisov H IV (tudi iz predpisov IVZ), se vojaška zasedba ne sme spremeniti v prikllopitev (aneksijo). O državnopravni pripadnosti zasedenega teritorija se odloča normalno z mirovno pogodbo, izjemoma pa tudi brez nje, kadar so izpolnjeni pogoji tako imenovane debelacije.

Sovražni teritorij, ki so ga oborožene sile nasprotnika zasedle, se šteje za operacijski predel; vrhovni vojaški poveljnik zato izvršuje v njem tudi civilno oblast. Okupant je obvezan, da namesto izrinjene vlade skrbi za vzdrževanje javnega reda.

II. Omejitev oblasti okupanta. Meddržavno pravo omejuje okupanta pri izvrševanju suverene oblasti v zasedenem teritoriju. Predpis občega meddržavnega prava, da je brez učinka, ako zasedbena (okupacijska) oblast predčasno priklopi zasedeni teritorij, je v H IV P še dalje razvit; kajti izvrševanje oblasti v zasedenem teritoriju je pravno omejeno in utesnjeno na potrebe zasedbene vojske. Splošno velja, da se krajevna zakonodaja, pravosodstvo in uprava kolikor mogoče nadaljujejo (načelo kontinuitete uprave), da pa okupant izpolni pravne praznine.

A. Glede **zakonodaje** velja načelo, da se civilni in kazenski zakoni države, katere teritorij je zaseden, še dalje uporabljajo (aplicirajo) v zasedenem prostoru. Okupant jih sme abrogirati le tedaj, kadar niso v skladu z vojnimi nujnostmi, zlasti ako varnost zasedbenih čet ne bi bila z njimi dovoljno zagotovljena.

B. Pravice in dolžnosti, ki jih ima okupant glede **upravne** in **sodne** organizacije, so določene v predpisu: »Ko je zakonita oblast dejansko prešla v roke okupanta, mora ta ukreniti vse potrebno, kolikor mu je mogoče, da vzpostavi in zagotovi, kolikor se dá, javni red ter socialno in gospodarsko življenje, spoštuje pri tem zakone, ki veljajo v deželi, razen ako temu ne nasprotuje absolutna ovira.«²⁹

Zakonita oblast preide torej za čas vojaške zasedbe na okupanta. Ta oblast je teritorialno, in ne personalno gospostvo. Zato se izvaja nad vsemi prebivalci zasedenega

28 Prim. str. 68 id.

29 H IV P, čl. 43.

teritorija, torej ne samo nad državljani zasedene države, ampak tudi nad državljani nevtralnih držav, ki prebivajo na zasedenem teritoriju.

Vojaška zasedba dopušča, da upravna in sodna organizacija še dalje obstajata tako, kot sta poslovali poprej. Vojaško oblastvo zasedbene vojske nadomešča v praksi oblastva in uradništvo, ki imajo političen značaj in pomen.³⁰ Krajevna oblastva in prebivalci zasedenega teritorija se morajo podrediti vojaškemu oblastvu zasedbene vojske.

Navadno in dopustno je, da se v zasedenem teritoriju uradno proglasi izjemno stanje; v tem stanju veljajo za vzdrževanje reda in varnosti vojaški predpisi okupanta (vojaški kazenski zakonik) in so pristojna njegova vojna sodišča, da odločajo o vseh deliktih, ki jih storijo vojaki ali ki se storijo zoper nje. Okupant je ne samo upravičen, ampak tudi dolžan, da ustanovi sodišča namesto krajevnih sodišč, ako ta iz katerega koli razloga ne poslujejo.

Okupant ima pravico, uporabiti sredstva, ki so potrebna za upravo po prej navedenem členu 43.³¹ Okupant sme preprečiti pobiranje davkov, carin in pristojbin v korist državi, katere del teritorija ima v oblasti; sme jih tudi pobirati namesto nje. Ne sme pa ustanavljati novih davkov, carin in pristojbin. Glede odmere in pobiranja obstoječih davščin se mora kolikor mogoče držati predpisov, ki jih je izdala država, katere teritorij je zaseden. Ta finančna sredstva omogočajo okupantu, da vodi upravo, ne da bi bilo treba seči po lastnih sredstvih. Okupant pa je zato po meddržavnem pravu dolžan, da pokriva izdatke za upravo zasedenega teritorija v enakem obsegu, v katerem je bila k temu zavezana legalna vlada. Morebitni presežki pripadajo zasedbenemu oblastvu. Za vzdrževanje zasedbene vojske služijo praviloma rekvizicije in kontribucije.

C. Pravni položaj prebivalcev. Osnovni pogoj, da prebivalci zasedenega teritorija ostanejo pod varstvom vojnega prava, je, da so v vsakem pogledu miroljubni. Ker okupant nima suverenosti na zasedenem teritoriju, ohranijo prebivalci svoje državljanstvo in okupantu ne dolgujejo zvestobe. Celo izrečno je prepovedano, siliti prebivalstvo, da priseže zvestobo sovražni državi (okupantu).³² Vendar pa se morajo

30 IVZ, čl. 56 predpisuje, da se oblastva in civilni funkcionarji zasedenega teritorija obdržijo in da še naprej izvršujejo svoje funkcije, kolikor politični in vojaški oziri ter oziri glede javnega reda ne zahtevajo njihove odstranitve; zasedbeno vojaško oblastvo sme prepovedati osebam, ki so v zdravstveni službi, in varnostnim organom, da bi zapustili službeno mesto.

31 Prim. H IV P, čl. 48.

32 Prim. H IV P, čl. 45. Enako IVZ, čl. 57, odst. 2 prepoveduje, da bi se prebivalstvo sililo, priseči zvestobo italijanski državi. V naslednjem stavku pa je predpisana novost v primeri z meddržavnimi predpisi; kajti od funkcionarjev, ki še naprej izvršujejo svoje funkcije, se lahko

prebivalci pokoravati naredbam okupanta in ne smejo storiti nobenega sovražnega dejanja zoper vojaška oblastva sovražnika in na noben način ovirati njegovih vojnih operacij.³³ Okupant sme kaznovati prebivalce po svojem pravu, vendar se meddržavnopravno zahteva redni sodni postopek. Izrekanje kolektivnih kazni je omejeno; nobena kolektivna (denarna ali drugačna) kazen se ne sme izreči nad celotnim prebivalstvom zaradi dejanj posameznikov, za katera se prebivalstvo ne bi moglo šteti za solidarno odgovorno.³⁴

Za zavarovanje zasedbenih čet zoper sovražna dejanja zasebnikov, ki bivajo na zasedenem teritoriju, se tudi jemljejo talci.³⁵ To so ugledne ali imovite osebe, ki z imovino, svobodo in celo z življenjem jamčijo ali za poravnanje davkov, rekvizicij in kontribucij, ali pa za izpolnjevanje vojnopravnih predpisov, zlasti da se v zasedenem teritoriju odvrnejo meddržavnemu pravu nasprotujoči napadi na čete in vojni material. Pričakuje se, da bo prebivalstvo nehalo s sovražnimi dejanji glede na usodo, ki bi sicer zadela talce.

O talcih ni izrečnih predpisov v H IV³⁶ in sploh ne v meddržavnem pogodbenem pravu. Pač pa velja za predpis meddržavnega običajnega prava, da je dovoljeno, talce jemati in zapirati, da se mora ravnati z njimi kakor z vojnimi ujetniki in da se ne smejo usmrtiti tisti talci, s katerimi naj se zavaruje poravnanje davkov, rekvizicij in kontribucij. Ni pa pozitivnega predpisa in tudi ni soglasja ne v praksi držav ne v literaturi o

zahteva izjava o lojalnosti (*dichiarazione di adempierle con lealtà*). Monterisi-Manzini, l. c., str. 202 pravilno tolmači predpis H IV P, čl. 45 s tem, da vojna ne odveže posameznikov vezi pripadništva (državljanstva), ki jih veže z domačo državo, a vojaška zasedba, ki more biti zgolj prehodna, ne ustvarja nobene oblasti prave in lastne suverenosti okupanta.

33 V tem se praktično kaže korist razlikovanja med vojaško zasedbo in invazijo. O invaziji govorimo že od trenutka dalje, ko je oborožena sila vojskujoče se stranke vdrla na sovražni teritorij. V tem primeru sme prebivalstvo zgrabiti za orožje, da se brani, in bo imelo značaj vojskovalca pod pogoji, ki so navedeni na strani 45 (črnovojna vstaja). V primeru invazije sme torej prebivalstvo podirati mostove, uničevati železniške proge, brzojavne in telefonske zveze itd., ne sme pa tega v primeru vojaške zasedbe.

34 Prim. H IV P, čl. 50.

35 Geiseln, otages, ostaggi, hostages.

36 H IV sicer predpisuje, da se morata spoštovati življenje in lastnina posameznikov (prim. H IV P, čl. 46) in da so prepovedane kolektivne kazni zoper prebivalce zaradi dejanj posameznikov (prim. H IV P, čl. 50). S tem se po Fauchillu (*Traité de droit international public*, II, 1921, str. 206) ustanova talstva posredno obsoja. Toda kljub predpisom H IV P, čl. 46 in čl. 50 sme okupant pod določenimi pogoji predpisati zoper civilno prebivalstvo tudi ukrepe v izvrševanju vojnih represalij. To izhaja iz prakse držav. Prim. Oppenheim-Mc Nair, *International Law*, II, 1926, str. 406 in Kunz, l. c., str. 78 in str. 97.

tem, ali se smejo usmrtiti tisti talci, s katerimi naj bi se vnaprej zagotovilo izpolnjevanje vojnopravnih predpisov.³⁷ Vsekakor se usmrtitev nedolžnih talcev upira pravnemu in moralnemu čutu; želeli bi bilo, da se to vprašanje uredi z meddržavno pogodbo.³⁸

Vojskujoča se država ne sme siliti prebivalstva zasedenega teritorija; da bi dajalo poročila o vojski ali obrambnih sredstvih nasprotne vojskujoče se stranke.³⁹ Čast in pravice družine, življenje posameznikov in zasebna lastnina, kakor tudi versko prepričanje in izvrševanje službe božje se morajo spoštovati. Zasebna lastnina se ne sme konfiscirati.⁴⁰ Plenjenje je izrecno prepovedano.⁴¹

Dajatve v naravi in storitve se smejo zahtevati od občin ali prebivalcev le za potrebe zasedbene vojske; biti morajo v razmerju s pomožnimi viri dežele, zahtevati se smejo le z dovoljenjem poveljnika zasedenega kraja in ne smejo biti take narave, da bi za prebivalce vključevale dolžnost, udeleževati se vojnih operacij zoper lastno domovino. Dajatve v naravi se morajo kolikor mogoče plačati v gotovini; če se ne plačajo takoj, naj se ugotovijo s potrdili in naj se plačajo čimprej.⁴² Vprašanje odškodnine za storitve ni urejeno.

Č. Imovina sovražne države se presoja različno po tem, ali gre za nepremičnine ali premičnine; nepremičnine so ali vojaškega ali nevojaškega značaja.

37 Nekateri pisci so mnenja, da je sploh prepovedano, usmrtiti talce, razen med poskusom bega, prim. Westlake, *International Law. II. War*. 1913, str. 113 v skladu z Hall-Higgins, *A Treatise on International Law*. 1924, §§ 135, 156. Kunz, l. c., str. 78 je mnenja, da se smejo jemati talci tudi zato, da se varnost zasedbenih čet in prometnih zvez v zasedenem teritoriju zavaruje zoper nezakonite napade zasebnikov (nevojakov); v praksi držav se je zgodilo celó to, da so talce postavili na mostove in lokomotive, kjer so bili stalno v nevarnosti, da jih njihovi rojaki sami ranijo ali ubijejo. Vanselow, *Völkerrecht*. 1931, str. 241 je celo mnenja, da je vojni vse dovoljeno, kar vojna nujnost narekuje, razen kolikor ni izrecno prepovedanega; če je jemanje talcev dovoljeno, se jamčenje porokov ne sme napraviti iluzorno iz ozirov na človečnost, ker bi se moralo sicer talstvo odpraviti. Po Monterisi-Manzini, l. c., str. 202 do 203 ta oblika jamčenja ni v skladu s sedanjim stanjem kulture.

38 Mednarodno pravno društvo (*International Law Association*) je na zasedanju v Varšavi l. 1928 sprejelo osnutek vojnopravnih predpisov za zasedeni teritorij (*Laws of war in Occupied Territory*), po katerem naj bi bilo jemanje talcev prepovedano. Navedeno po Vanselow, l. c., str. 241. Nekateri notranjdržavni predpisi (vojaški) dovoljujejo jemanje talcev, prim. pri Vanselow, l. c., str. 240; Kunz, l. c., str. 78. IVZ, čl. 99, odst. 4 predpisuje, da se talci štejejo za vojne ujetnike.

39 Prim. H IV P, čl. 44.

40 Prim. H IV P, čl. 46, odst. 2.

41 Prim. H IV P, čl. 47.

42 Prim. H IV P, čl. 52.

Nepremičnine sovražne države čisto vojaškega značaja⁴³ ostanejo do konca vojne absolutno v oblasti okupanta in se lahko v korist vojaških operacij poškodujejo in uničijo. Nepremičnine sovražne države nevojaškega značaja⁴⁴ pa sme okupant uporabljati kakor upravitelj in uživalec; varovati mora obstoj te imovine in jo upravljati po pravilih, ki veljajo za užitek.⁴⁵

Okupant sme izkoriščati tudi železnice in jih uničiti iz vojaških razlogov; vendar se ne sme polastiti voznega parka, ako proga pripada zasebni družbi, kajti sicer bi imela ta družba ob koncu vojne pravico odškodnine za odneseni ali uničeni material. Okupant sme izkoriščati tudi rudnike, ne sme pa jih uničiti. Sicer velja v vojni na kopnem načelo, da more biti le državna (ne pa zasebna) imovina predmet plena. Za zasedeni teritorij pa je to načelo omejeno še po predpisih, da ima okupant pri določeni nepremični imovini sovražne države le začasno uporabo in užitek.

Imovina občin kakor tudi zavodov, ki so namenjeni službi božji, dobrotelčnosti, pouku, umetnosti in znanosti, se mora šteti za zasebno imovino in je torej načeloma nedotakljiva, tudi če pripada državi. Vsaka zasežba, vsako namerno uničenje ali poškodovanje takih naprav, nadalje zgodovinskih spomenikov ali umetniških in znanstvenih del je prepovedano in se mora kaznovati.⁴⁶ Po tem predpisu je občinska imovina boljše zavarovana kot državna. Vendar sme okupant poseči tudi po občinski imovini, kadar to zahtevajo nujne koristi zasedbene vojske; uporabljati sme javna poslopja za svoje čete, bolnike, ranjence in konje.

Zasedbena vojska sme konfiscirati gotovino v javnih blagajnah, državne fondne, izterljive državne terjatve, kakršen koli vojni material, prometna sredstva, skladišča in aprovizacije ter sploh vso premično državno imovino, ki je primerna, da se uporabi za vojne operacije.⁴⁷ Ta pravica je prava pravica vojnega plena; z njo pridobi zasedbena država lastninsko pravico do stvari, zaradi česar more njena vojska svobodno razpolagati z njo, ne da bi bila država dolžna, stvar vrniti ali dati odškodnino.⁴⁸

43 N. pr. trdnjave, arzenali, vojašnice, barake, skladišča, orožja.

44 N. pr. javna poslopja, nepremično blago, gozdovi in poljedelski obrati.

45 Prim. H IV P, čl. 55.

46 Prim. H IV P, čl. 56. Prim. tudi IVZ, čl. 61. Zato se n. pr. ne sme umetniških zakladov odpeljati in dodeliti domačim muzejem.

47 Prim. H IV P, čl. 53, odst. 1.

48 K vojnemu plenu prištevajo tudi sledeče stvari, ki jih najdejo pri vojnih ujetnikih: orožje, konje, vojaško opremo in listine vojaške vsebine (prim. žVU, čl. 6). Na bojišču najdene stvari prištevajo k vojnemu plenu, če so pomembne za vojskovanje. Zgolj država sme biti lastnica vojnega plena, posameznik si ga ne sme prilastiti; taka prilastitev je kazniva po vojaških

S premično imovino občin, zavodov in z vsem, navedenim v H IV P, čl. 56, pa je treba ravnati kot z zasebno imovino. Podmorski kabli, ki vežejo zasedeni teritorij z nevtralnimi, se smejo zaseči ali uničiti le v primeru brezpogojne nujnosti; ob sklepu miru je treba kable vrniti (restituirati) in urediti se mora vprašanje odškodnine.⁴⁹ Ta člen predpisuje le ukrepe, ki se izdajo na kopnem, torej se ne nanaša na zasežbo ali uničenje kablov na odprtem morju.

D. Zasebna lastnina — bodisi fizičnih ali pa pravnih oseb — je v vojni na kopnem načeloma nedotakljiva. To je posledica načela, da je vojna naperjena zoper organizirane sile države, ne pa zoper posameznike; država ne namerava, napraviti kolikor mogoče zlega nasprotniku, temveč ga podvreči svoji volji s tem, da ga vojaško premaga.

Izrečno je predpisano, da se zasebna lastnina ne sme konfiscirati⁵⁰ in da je plenjenje v zasedenem teritoriju prepovedano;⁵¹ prepovedano pa je plenjenje tudi v primeru, ko še ni učinkovite vojaške zasedbe.⁵² Vseskozi nasprotuje meddržavnemu pravu, če hoče kdo konfiscirati nepremično zasebno lastnino. V H IV P, čl. 56 navedena imovina — tudi če je državna imovina — je posebno privilegirana.

Zaščita zasebne lastnine pa ni absolutna. Sovražna zasebna lastnina se sme uničiti ali odvzeti, kadar to uničenje ali odvzem neodložno zahtevajo vojne nujnosti.⁵³ Posegi v zasebno lastnino so dovoljeni v izvrševanju krajevne oblasti,⁵⁴ nadalje v izvrševanju kazenskega prava okupanta in njegove pravice represalij. Okupant sme pobirati davke, carine in pristojbine.⁵⁵ Zaščita zasebne lastnine je izrečno omejena s pravico zasežbe, rekvizicije in nalaganja denarnih prispevkov. Te omejitve zadenejo prebivalce zasedenega teritorija brez razlike državljanstva; zadenejo torej ne samo državljane

kazenskih predpisih domače države. Protipravna prilastitev stvari, ki jih ne prištevajo k vojnemu plenu, je tatvina. Država pa lahko dovoli posameznikom, da obdržijo za spomin manj vredne stvari (prim. nemško odredbo iz l. 1914, navedeno pri Vanselow, l. c., str. 312). O nemški organizaciji za zbiranje in ravnanje z vojnim plenom v svetovni vojni 1914-1918 prim. Kirchenheim, Strupp, Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie, I, 1924, str. 138-139.

49 Prim. H IV P, čl. 54.

50 Prim. H IV P, čl. 46, odst. 2.

51 Prim. H IV P, čl. 47.

52 Prim. H IV P, čl. 28.

53 Prim. H IV P, čl. 23, t. g. N. pr. zasebna lastnina se poškoduje s prehodom čet, kopanjem jarkov, dobavljanjem gradiva za postavljanje mostov in drugih naprav itd.

54 Prim. H IV P, čl. 43.

55 Prim. H IV P, čl. 48.

sovražne države, ampak tudi državljane drugih (n. pr. nevtralnih) držav, celo državljane države okupanta, ki žive v zasedenem teritoriju, v kolikor ni izrečno drugače predpisano.

a) **Zasežba.** »Vsa sredstva, ki služijo na kopnem, na morju in v zraku za prenos novic in za prevoz oseb ali stvari, razen primerov, ki jih ureja pomorsko pravo, kakor tudi shrambe orožja in sploh kakršna koli vrsta vojnih zalog, se lahko zasežejo, celo, če pripadajo zasebnikom. Ob sklepu miru se morajo ta sredstva vrniti in urediti se mora vprašanje odškodnine.«⁵⁶

Medtem ko premična sovražna državna imovina, ki je primerna, da se uporabi za vojne operacije, zapade kot vojni plen osvojevalcu, ki jo torej konfiscira, ne da bi bil dolžan povrniti škodo,⁵⁷ pa sme po prej navedenem predpisu označeno premično sovražno imovino (državno in zasebno) zaseči le pod določenimi pogoji in z dolžnostjo, da jo ob sklepu miru vrne in uredi povračilo škode. S tako zasežbo se zasebna lastnina načeloma ne ukine, ampak se lastniku začasno le vzame pravica razpolaganja. Gre za predmete, ki se lahko uporabljajo za vojskovanje bodisi neposredno ali pa po predelavi; semkaj spadajo tudi surovine za izdelavo vojnega materiala. Ne spadajo pa semkaj — in se zato ne smejo zaseči — sredstva za prehrano in krmo, obleke, blago za obleke, surovine za potrebe domače industrije itd.

b) **Rekvizicija** (dajatve v naravi in storitve). Okupant sme rekvirirati zasebno lastnino civilnega prebivalstva v zasedenem teritoriju.⁵⁸ Rekvizicija je akt, s katerim poveljnik zasedenega kraja prisili prebivalce k dajatvam v naravi in storitvam, ki so neogibno potrebne za zasedbeno vojsko. N. pr. dajanje prevoznih sredstev in vprege, sredstev za prehrano, obleke, krme, goriva, nastanitev čet in konj; rekvirirajo se delavci za popravilo mosta itd.; denar se ne rekvirira. Pravica rekvizicije ima svoj pravni temelj v vojni nujnosti in je materialno in formalno omejena.

Rekvizicija ne sme biti taka, da bi ustvarjala za prebivalstvo dolžnost, da mora sodelovati pri vojnih operacijah zoper domovino; biti mora v razmerju s pomožnimi viri dežele in zahtevati se sme od občin ali prebivalcev le za potrebe zasedbene vojske, ne pa za druge dele vojske ali za prebivalstvo države okupanta. Ta pravica je formalno omejena s predpisom, da se smejo dajatve v naravi in storitve zahtevati le z dovoljenjem poveljnika zasedenega kraja ter da se morajo dajatve v naravi plačati v gotovini,

⁵⁶ Prim. H IV P, čl. 53, odst. 2.

⁵⁷ Prim. H IV P, čl. 53, odst. 1.

⁵⁸ Prim. H IV P, čl. 52, naveden na strani 78.

kolikor je mogoče; Če se ne plačajo takoj, naj se ugotovijo s potrdili in naj se plačajo čimprej.⁵⁹

c) **Denarni prispevki (kontribucije).** Okupant sme predpisati v zasedenem teritoriju prisilni denarni prispevek.⁶⁰

Okupant sme pobirati na zasedenem teritoriju redne davke, carine in pristojbine v mejah, ki jih določajo državno pravni predpisi.⁶¹ Denar, ki se nabere v obliki teh davščin, se mora uporabiti za redno upravo zasedenega teritorija. Poleg tega ima, okupant pravico, da predpiše izredne dajatve v naravi in storitve (rekvizicije) in izredne dajatve (prispevke) v denarju (kontribucije).

Pravica predpisovanja kontribucij je materialno in formalno omejena. Denarni prispevki se smejo predpisati le, da se zadovoljijo potrebe zasedbene vojske ali potrebe uprave zasedenega teritorija.⁶² Denarni prispevki za zadovoljitev potreb uprave zasedenega teritorija, ki se označujejo za davčne naklade, imajo pravno osnovo v predpisu H IV P, čl. 43. Omejene so glede višine s potrebami uprave in so vezane glede namena. To so izredni davki, ki se pobirajo posebno za izredne upravne potrebščine. Denarni prispevki za zadovoljitev potreb zasedbene vojske, ki se imenujejo nadomestne naklade, imajo pravno osnovo v vojni nujnosti in v občem načelu, naj se vojna po možnosti vodi na račun sovražne države. Te naklade se označujejo kot nadomestne, ker se lahko pobirajo ne samo namesto rekvizicij, ampak tudi za primer, ako se odrejene rekvizicije ne izvršijo. Ne smejo pa se pobirati z namenom, da prebivalci obubožajo, ali kot sredstvo pritiska nad njimi.

V formalnem pogledu se zahteva pismeni odlok in odgovornost samostojno poveljujočega generala;⁶³ pobiranje naj se vrši kolikor mogoče po predpisih, ki veljajo za odmerni osnovo in porazdelitev obstoječih davkov, a za vsako denarno naklado naj se upravičencu izda potrdilo o prejemu.

59 Rekvizicija je torej vmesen položaj med konfiskacijo in med odtujitvijo proti primerni odškodnini (razlastitvijo). Pri rekviziciji preide lastninska pravica na okupanta; ta ni dolžan, stvar vrniti, kakor je predpisano za zasežene stvari po H IV P, čl. 53, odst. 2 in čl. 54. Ker po besedilu H IV P, čl. 52 ni jasno, kdo in kdaj mora plačati odškodnino za rekvirirani predmet, se rekvizicija v praksi bolj približuje konfiskaciji kakor pa razlastitvi.

60 Prim. H IV P, čl. 49-51.

61 Prim. H IV P, čl. 48.

62 Prim. H IV P, čl. 49.

63 Prim. H IV P, čl. 51. Po H IV P, čl. 52, odst. 2 pa se smejo rekvirirati stvari že z dovoljenjem poveljnika zasedenega kraja, da se nujna preskrba s stvarmi ne zavleče.

Okupant sme izsiliti svoje odloke s tem, da zagrozi s kaznijo. Kazni zaradi dejanja posameznikov se smejo izreči zoper nje same, ako so prekršili predpise pravnega reda okupanta. Za kolektivno storjena protipravna dejanja pa so dopustne tudi kolektivne kazni v denarju ali na drug način. Kadar storilci niso prijeti, je bilo po običajnem pravu poprej dovoljeno kaznovati cele okraje. Vendar je tako kolektivno jamčenje celotnega prebivalstva zaradi dejanj posameznikov predpisano le za primer, da se prebivalstvo lahko šteje za soodgovorno za dejanja posameznikov;⁶⁴ ni potrebna sokrivda v kazenskopravnem pomenu, ampak zadošča pasivna soodgovornost, o čemer pa v vsakem posameznem primeru odloča okupant.

64 Prim. H IV P, čl. 50, naveden na str. 76-77.

Andrej Grasselli*

IVAN TOMŠIČ: PROFESOR IN MEDNARODNI PRAVNIK

I.

Profesor Ivan Tomšič je bil utemeljitelj mednarodnega prava na ljubljanski univerzi. Strog profesor, vendar z velikim razumevanjem za človeka, predavatelj, pri katerem so opravljale izpite generacije študentov ljubljanske univerze, zlasti pravnikov. Poleg Žolgerja in Pitamica spada v trojico velikih slovenskih pravnikov, ki so se v obdobju rasti slovenske narodne zavesti in ustanovitve narodne države ukvarjali z državnim in meddržavnim pravom. V Jugoslaviji je bil v času svojega življenja poleg Srba Bartoša in Hrvata Andrassyja v trojici mednarodno uveljavljenih jugoslovanskih internacionalistov.

Kot človek je bil zaveden Slovenec, premočrten in pošten. Znal je z diplomatsko uglajenostjo in dobronamernostjo ter nesporno avtoriteto strokovnjaka tudi v okoliščinah, ki so spodbujale delitve in izključevanje, ohraniti dobre odnose in spoštovanje. Njegovi študentje so ga spoštovali, nekateri med njimi so zasedli pomembne položaje po jugoslovanski revoluciji. Svojo kariero univerzitetnega učitelja, začeto v kraljevi Jugoslaviji, je gradil naprej v drugi Jugoslaviji, kar za univerzitetne učitelje na družboslovnih fakultetah, ki niso bili komunistično usmerjeni, še zdaleč ni bilo samoumevno.

Profesor Tomšič je izhajal iz preprostih razmer, njegov oče je bil sodar v Tacnu, ki je s svojo družino z dvema otrokoma, poleg Ivana še sestre Jožice, zaradi iskanja zaslužka odšel zdoma iz tedanje Avstro-Ogrske v Ameriko. Mati mu je kot mladoletnemu umrla v Clevelandu, vendar je otroka pred svojo smrtjo odpeljala v Ljubljano, kjer je Ivan začel svoje gimnazijsko šolanje kot gojenec škofijske klasične gimnazije. Bil je odličen učenec, šolanje je nadaljeval na pravni fakulteti novoustanovljene Ljubljanske univerze, na kateri je doktoriral iz prava. Po doktoratu se je specializiral iz mednarodnega prava na dunajski in pariški univerzi ter na Carnegijevi ustanovi za mednarodni mir v Haagu. V Parizu je spoznal svojo soprogo, Dubrovčanko, in se

* *Univerzitetni diplomirani pravnik, veleposlanik, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.*

po vrnitvi v Ljubljano ter nastopu docenture na univerzi poročil. V zakonu se jima je rodila hčerka Dubravka, mednarodno uveljavljena pianistka.

Poleg temeljnega pedagoškega dela je bil profesor Tomšič vključen v delo Društva narodov ter bil član več mednarodnih združenj za mednarodno pravo, med njimi je bil sprejet tudi v prestižni Inštitut za mednarodno pravo (Institut de Droit international). V praktičnem delu na področju mednarodnih odnosov in diplomacije je bil med drugim vključen v mednarodno komisijo za plebiscit v Aleksandretti, danes Iskenderunu v Turčiji. Sodeloval je tudi v mednarodnopravnem svetu jugoslovanskega ministrstva za zunanje zadeve.

Predaval je na več tujih univerzah, v letih od 1951 do 1953 je bil v Londonu in ZDA kot Rockefellerjev štipendist, kjer je proučeval metode poučevanja mednarodnega prava. Na ljubljanski univerzi je že v času med obema vojnama daljnovidno ustanovil inštitut za mednarodno pravo in pozneje začel podiplomski študij mednarodnega prava. Redno je bil vabljen kot predavatelj na različne konference, simpozije in seminarje. V pripravah na enega od njih se mu je v Dubrovniku tudi iztekla življenjska pot.

II.

Profesor Tomšič se je kot mednarodni pravnik formiral v obdobju, ko je po prvi svetovni vojni nov zagon dobila vera v multilateralizem, v reševanje sporov med državami ne na podlagi materialne moči, ampak z medsebojnim sodelovanjem in reševanjem v novonastali mednarodni organizaciji Društva narodov ter z miroljubnimi instrumenti, pri čemer naj bi posebno vlogo imelo mednarodno javno pravo, osnovano na načelu pravičnosti in ponovno razloženo od učenih mednarodnih pravnikov. Njegov knjižni prvenec značilno nosi naslov *Obnova mednarodnega prava na področju pogodb*, študija o napakah v privolitvi pri sklepanju mednarodnih pogodb,¹ eden vodilnih svetovnih mednarodnih pravnikov, poznejši sodnik Meddržavnega sodišča Alejandro Alvarez, ki mu je bil mentor, pa v uvodu v knjigo imenuje Tomšiča »mladega perspektivnega pravnika naprednega duha«. Prav v tem duhu avtor v knjigi ugotavlja, da stara pravila ne ustrezajo več spremenjeni mednarodni realnosti in na področju, ki si ga je izbral za svojo tezo, to je napake volje pri sklepanju mednarodnih pogodb, po skrbni analizi ponuja novo pravno konstrukcijo.

1 La Reconstruction du droit international en matiere des traités, essai sur le probleme des vices du consentement dans la conclusion des traités internationaux.

Že v tem delu se tudi prikaže problem uporabe sile v mednarodnih odnosih, ki ga je vedno znova obravnaval v svojih delih. Zavrne v devetnajstem stoletju uveljavljeno pravilo, da je vsaka vojna dovoljena oziroma pravična. Takšno razumevanje je vodilo do nepravičnih mirovnih pogodb, ki so bile vir novih vojn. Prikaže krščansko doktrino pravične vojne oziroma pravičnega miru, kot ga je razvila sholastična doktrina in ga v osnovi sprejema. Ugotavlja, da so mirovne pogodbe, ki predstavljajo vsiljeno voljo zmagovalca in jih je mogoče razumeti kot pogodbe, sklenjene pod prisilo, kljub temu veljavne – *coactus voluit sed voluit*. V primeru mirovne pogodbe, ki da pravno pokritje ozemeljski pridobitvi države, krive za vojno, pa je treba razmisliti o vrnitvi k zasnovi miru in vojne, osnovane na pojmu pravične vojne.

Razmišljanja v knjigi izhajajo iz podmene, da so se v družbeni realnosti po svetovni vojni zgodile globoke spremembe, ki omogočajo, da bodo države spore reševale z mirnimi sredstvi in ne s silo. Ob tem je avtor odprl in razdelal vprašani subjektov, ki v takšnih spornih primerih ugotovijo dejansko stanje, in pravil, po katerih odločijo. Posebno pozornost je posvetil mednarodnim sodiščem in arbitražam ter odnosu med uporabo pravnih pravil in pravičnosti pri njihovem odločanju. To sta vprašanji, s katerima se je Slovenija srečala pri reševanju mejnega vprašanja s Hrvaško tri četrtine stoletja pozneje, Tomšičeve tozadevne ugotovitve o pomenu samoomejitve držav in odločanju *ex aequo et bono* pa so zanimive in ohranjajo svojo vrednost še danes.

Profesorja Tomšiča uvrščajo med pripadnike sociološkega solidarizma v mednarodnem pravu, ki je pojasnjeval naravo prava ne kot izraz državne volje, ampak kot rezultat objektivnih potreb, ki izhajajo iz soodvisnosti ljudi. Drži, da so bile tako razumljene objektivne družbene potrebe pomembna osnova njegovega razmišljanja, vendar se ni mogoče znebiti vtisa, da je bilo Tomšičevo temeljno gonilo obnova pravičnosti v mednarodnem pravu, ki jo je iskal v splošnih pravnih načelih, kot so jih oblikovale tradicija in moralne norme. Tako se v razglabljanju o vojni strinja z idejo pravične vojne, izoblikovano v evropski mednarodnopravni tradiciji iz teoloških nauk, začeni od Avguštinove Božje države prek Vitoria in Suareza. Pri iskanju odgovora na mednarodnopravno ureditev napak volje pri sklepanju mednarodnih pogodb pa izpeljuje pravičnost iz starih načel rimskega prava o veljavnosti pogodb, sklenjenih pod prisilo, s prevaro ali v zmoti. V tem smislu bi ga kaj lahko, bolj kot za pristaša pozitivizma, šteli za predstavnika šole naravnega prava, zapisanega v nespremenljivi zavesti.

III.

Profesor Tomšič je bil prvi slovenski avtor, ki se je poglobljeno ukvarjal s pravnim vidikom fenomena vojne in sile v mednarodnih odnosih.

Obravnaval je oba pomembna pravna vidika vojne, vprašanje njene dovoljenosti in tematiko pravil vojskovanja. Pri *ius ad bellum* so njegova vodilna nit prizadevanja, da se vojna odvrne. Pri tem ugotavlja pomemben kvalitativen preskok pri prehodu sistema mednarodnih odnosov od koncerta velikih sil do poskusa vzpostavitve multilateralne politične organizacije Društva narodov po prvi svetovni vojni, osnovanega na izhodišču enakosti vseh držav. Vendar ostaja realist in kljub podrobni obravnavi možnih načinov miroljubnega reševanja sporov med državami ne vidi v sistemu, vzpostavljenem po prvi svetovni vojni, možnosti za prisilno izvršitev sprejete odločitve mednarodnega sodnega gremija, kot je to zagotovljeno v notranjem pravnem redu. Hierarhija pravne norme, v kateri je v enotnem pravnem redu mednarodno pravo nad notranjim, je lahko zagotovljena s samoomejitvijo držav, ki dajo pravičnosti prednost pred lastnimi interesi, če ti niso vitalni.

Pravična vojna obstaja, problem v mednarodnih odnosih je, da ni tretjega, ki bi avtoritativno presodil, ali so pogoji zanj izpolnjeni. Kakor hitro je končna presoja pridržana državam, je lahko pričakovati, da prevladajo egoistični interesi. Gre za dihotomijo individualizem-egoizem na eni strani in sodelovanje-upoštevanje interesov drugih na drugi. Pri pojmu pravične vojne profesor Tomšič gradi na sholastični doktrini in učenju prvih teoretikov mednarodnega prava Suarezu in Vitorii. Njegove razprave, v katerih se pogloblja v ta vprašanja, kot sta »O najnovejših naporih, da se vojna odvrne«, v kateri prikaže na začetku tridesetih let prejšnjega stoletja veljavno mednarodnopravno ureditev za odvrnitev vojne, ali »Sveta aliansa in Zveza narodov«, so trajni prispevek k slovenski misli na področju mednarodnih odnosov in mednarodnega prava.

Politika je Evropo in svet v drugi polovici tridesetih let prejšnjega stoletja, ko je profesor Tomšič kot mlad docent postavljaj temelje proučevanju mednarodnih odnosov in mednarodnega prava na Slovenskem, zapeljala v globalno vojno. Nebrzdan nacionalni interes nekaterih držav, ki je uporabil razne geopolitične teorije kot domnevne znanstvene utemeljitve, je vodil v popolnoma drugo smer, kot so si razvoj mednarodnih odnosov predstavljali mednarodni pravniki, izhajajoči iz multilateralizma in sodelovanja enakopravnih držav.

Profesor Tomšič je prav v času, ko je bila njegova domovina vojaško zasedena in so zasedbene sile v Sloveniji začele drastične represalije proti civilnemu prebivalstvu, izdal knjigo o vojnem in nevtralnostnem pravu. Knjiga je bila celovit in koncizen znanstven prikaz takrat veljavnega mednarodnega vojnega prava. Kot takšna je bila svojevrstno sporočilo okupatorju, kje so meje njegovega delovanja, ki jih morajo vojske civiliziranih narodov upoštevati, in da se podjarmljeni narod v težkem položaju, v katerem se je znašel, zaveda svojih pravic. Zanimivo je, da že na uvodnih straneh obravnava institut vstajnikov, kar lahko razumemo tudi kot pretanjen namig na legitimacijo odporiškega gibanja. Še dolgo po svojem izidu je knjiga ostala najbolj

zanesljivo in celovito delo o vojnem in nevtralnostnem pravu v Jugoslaviji, zanjo je veljala oznaka, da gre za najtemeljitejše jugoslovansko delo o mednarodnopravnih določbah v zvezi z vojno,² danes pa je referenčen vir pravil vojskovanja, veljavnih med drugo svetovno vojno.

Kot je v takšnem delu potrebno, v njem ni sledu pristranskosti. Z razumsko natančnostjo in suverenim poznavanjem veljavnih predpisov prikaže veljavno ureditev in se opredeli do takrat aktualnih vprašanj priznanja statusa bojnika partizanom, zračnega bombardiranja civilnih ciljev in talcev. Izraza partizan ne uporabi, ta se pojavi v mednarodnem pravu kot sopomenka za gverilec pozneje, pač pa zajame problematiko upora in državljanskega spopada pri obravnavi vstajnikov kot vojskujoče se strani v oboroženem spopadu. Ugotovi, da se vstajnikom začasno lahko prizna položaj strani v oboroženem spopadu, če so oborožena sila organizirane politične oblasti, ki se upre legitimnemu suverenu z namenom v državi prevzeti oblast, in dejansko nadzira pomemben del ozemlja. Priznanje takšnega statusa vstajnikom je seveda odločitev suverena oziroma drugih držav.

Zračno bombardiranje civilnih ciljev je tema, ki jo Tomšič v svojem delu navede kot primer brisanja razlike med bojniki in vojaškimi objekti ter civilisti in civilnimi objekti v totalni vojni, ki jo opredeli kot vojno naroda zoper narod. Takšna vojna ni več pravno regulirana, ampak so v njej dovoljena vsa sredstva, ki omogočijo prevlado enega naroda nad drugim. Opozori tudi na še večjo problematičnost uporabe plinov in bakterioloških sredstev vojskovanja, do česar v drugi svetovni vojni sicer ni prišlo. Novega, jedrskega orožja, ki prizadene predvsem civiliste, pa seveda takrat še ni bilo.

Vprašanje talcev je obravnaval z vidika takrat veljavnih predpisov vojnega prava, ki so še poznali institut talcev. Ugotavlja pa, da je jemanje talcev izrazito nehumano in da bi bil čas, da se v mednarodnem pravu jemanje talcev prepove. Takoj po končani vojni je razvoj šel v to smer, določena ravnanja s tem v zvezi med vojno pa so bila prepoznana za nasprotna mednarodnemu vojnemu pravu.

IV.

Profesor Tomšič monografskega prikaza mednarodnega javnega prava ni napisal; za takšno delo je bilo treba počakati na tretjo generacijo slovenskih mednarodnih pravnikov. Je pa izdal priročnik o mednarodnem ali meddržavnem pravu, kot ga imenuje,

2 S. Peterin, nav. delo (1976), str. 30.

vključno z diplomatsko-konzularnim in vojnim pravom. V priročniku je odlično podal, kot bi rekli Nemci, *Grundzüge*, torej značilnosti ali oris mednarodnega prava. Predstavlja publikacijo, ki kratko predstavi bistvo mednarodnega prava in ki, če odmislimo nove kodifikacije in podrobno razdelano partikularno mednarodno pravo, sprejeto v sedmih desetletjih po njenem izidu, še danes ohranja svojo vrednost in bistveno sporočilo.

Tudi v tem delu Tomšič ostaja zvest svojim usmeritvam in načelom, obenem pa izkaže dolžni tribut novi jugoslovanski oblasti. Prikaže sovjetski pogled na mednarodne odnose in mednarodno pravo. Kot pripadniku multilateralizma in enakosti držav so mu blizu nekatere poteze Sovjetske zveze, ki jih je mogoče razumeti v tej smeri, obenem je kritičen do nekaterih ravnanj ZDA, ki odražajo namen prevlade velikih sil. Kljub tem vplivom aktualnih političnih razmer ostaja delo prikaz, ki ga je napisal mednarodni pravnik, globoko vpet v evropsko tradicijo.

Kot strokovnjak, ki se je ukvarjal s Sveto alianso in Društvom narodov, je v skriptih znal kleno orisati sistem novo vzpostavljene Organizacije združenih narodov in pokazati na značilno kombinacijo enakopravnega odločanja vseh držav in veta velikih, ki je dejansko v največjem obdobju obstoja sodobne svetovne organizacije hromila njeno delovanje oziroma jo napravila odvisno od velikih sil.

Specifično je njegovo razumevanje 2/4 člena Ustanovne listine, ki državam prepoveduje grožnje s silo ali uporabo sile proti drugim državam, ki naj ne bi predstavljal absolutne prepovedi uporabe sile, ampak prepovedal napadalno vojno. Čeprav se ta določba danes razume kot absolutna prepoved uporabe oborožene sile v odnosih med državami razen v primeru upravičene samoobrambe in prisilnih ukrepov svetovne organizacije, pa praksa držav kaže na stanje, ki v precejšnji meri potrjuje Tomšičevo stališče. Treba se je samo spomniti na različne sodobne oborožene spopade, v katerih delujejo oborožene sile nekaterih držav na ozemlju tujih držav ali ga zasedajo brez odobritve tuje države ali mandata mednarodne skupnosti. Skupno tem situacijam je, da država, ki intervenira z oboroženo silo, zanika namen voditi vojno in da je to potrjeno praviloma tudi z nadaljnjim obstojem diplomatskih odnosov. Torej teza o paralelnem obstoju tradicionalne ureditve dopustnosti uporabe sile in njene prepovedi z Ustanovno listino ni nevzdržna in jo mednarodna praksa držav zlasti v zadnjem obdobju delno celo potrjuje.

Profesor Tomšič tudi v priročniku ostaja pristaš delitve vojn na pravične in nepravične. Pravica države, pa tudi naroda do samoobrambe, je za Tomšiča nedvomno primer pravične vojne. Kot nepravično vojno posebej navaja vojno, ki so jo vodile Hitlerjeva Nemčija in druge sile osi ter pri tem navaja dva razloga: začetek vojne v nasprotju z veljavnimi predpisi in nedopusten namen, ki je v ustvaritvi prevlade nad drugim.

Opazna je določena evolucija stališča v primerjavi z monografijo o vojnem pravu iz leta 1942 v smeri priznanja statusa bojvnika vsem, ki sodelujejo v oboroženem spopadu, če izpolnijo poznane štiri kriterije, kot jih danes postavlja Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam: odgovorni poveljnik, nošenje razpoznavnega znaka, odkrito nošenje orožja in spoštovanje mednarodnega vojnega prava. Da je kljub danes veljavni ureditvi določena zadržanost do tako liberalnega pristopa na mestu, kaže praksa držav, ki še vedno diskriminatorno obravnavajo pripadnike različnih oboroženih enot, ki ne spadajo pod oborožene sile države.

Jasno so tudi izražena stališča, povezana z nastankom in kontinuiteto Jugoslavije kot subjekta mednarodnega prava. Gre za stališča, ki so danes splošno sprejeta, ob nastanku, med obstojem in v času razpada Jugoslavije pa so bile argumentirano zastopane tudi druge teze ter je ob razpadu Jugoslavije vprašanje dobilo tudi političen pomen. Za profesorja Tomšiča je bilo izhodišče jasno: država južnih Slovanov je nastala kot nova država na podlagi samoodločbe in enakih pravic Slovencev, Hrvatov in Srbov. Jugoslavija po drugi svetovni vojni je kontinuiteta predvojne, priznanje vlade po revoluciji je ločeno od vprašanja priznanja države. Takšno stališče, ki so ga zastopali tudi drugi eminentni slovenski pravniki starejše generacije, ki so se ukvarjali z državo in meddržavnim pravom, je bilo tudi podlaga za stališče slovenske diplomacije, da je z razhodom Slovencev, Hrvatov in Srbov država Jugoslavija kot skupna državna tvorba južnoslovanskih narodov razpadla.

Z vidika sodobne mednarodnopravne problematike Slovenije je zanimiva in daljnovidna obravnava režima morskih prelivov v navedenem delu. Ob navedbi pravila, da je v primeru, da je obala preliva na nasprotnih straneh pod suverenostjo dveh različnih držav in preliv povezuje odprto morje z notranjim morjem, stoji na stališču, da tudi suverenost nad morjem v prelivu do sredine preliva pripada obrežnima državam. Vendar pa naj bi v prelivu veljala izjema režima odprtega morja, če obala notranjega morja pripada tudi državi, ki nima obale ob prelivu. Rečeno v današnji terminologiji, bi se režim tranzitnega prehoda uporabljal za vhod v morske zalive, katerih morje je pod suverenostjo obalnih držav, od katerih pa ena ali več nimajo obale ob prelivu.

Takšna situacija je nastala ob razpadu Jugoslavije v primeru Tržaškega zaliva. Vhod v zaliv je v času razpada Jugoslavije na eni strani pripadal Jugoslaviji, na drugi Italiji, morje v zalivu pa sta si državi razdelili po liniji sredinske črte. Z razpadom Jugoslavije je nekdanja jugoslovanska obala preliva pripadla Hrvaški, nekdanja jugoslovanska obala zaliva pa praktično v celoti Sloveniji. Za Slovenijo se je pojavil problem dostopa do mednarodnih vod v Jadranskem morju, ki ga je poskušala rešiti z zanjo ugodno delimitacijo na morju. Mednarodni rzsodniki, ki so v tem primeru odločali, so se pravzaprav odločili za rešitev v smislu priznanja tranzitnega prehoda v Tržaški zaliv, ki so jo utrdili z ustanovitvijo posebne cone za dostop do morja pod slovensko suverenostjo iz mednarodnih vod, ki so jo umestili v morje pod hrvaško suverenostjo.

V podobnem položaju se je ob razpadu Sovjetske zveze znašlo Azovsko morje s Kerškim prelivom. Pred razpadom Sovjetske zveze je morje predstavljalo njene notranje vode. Po razpadu Sovjetske zveze pa je postal Kerški preliv primer preliva pod suverenostjo dveh držav, ki sta bili tudi edini obalni državi Azovskega morja. Z zasedbo Krima je nastal položaj, da obe obali preliva nadzoruje ena država. Ne glede na to dejansko spremembo bi se, če sledimo Tomšičevim razmišljanjem in stališčem, ki jih je v sporu s Hrvaško zastopala Slovenija, moralo spoštovati temeljno pravilo svobode plovbe kljub različnemu razumevanju pravnega statusa Krima.

Posebno dobro Tomšič okarakterizira funkcijo ministra za zunanje zadeve in diplomatov. Poudari, da je izredno delikatna in težka zaradi posledic, ki jih lahko ima napačno napravljena demarša ali neprevidna beseda za zmanjšanje ugleda države in oškodovanje njenih koristi in koristi državljanov. Pri diplomatih ocenjuje kot zlasti pomembno točno izpolnjevanje naloženega poslanstva, zadržan in previden nastop, ravnanje s potrebno obzirnostjo in zmernostjo. Morda so se res nekatere zadeve vmes spremenile, vendar dejansko zlasti za diplomacije srednjih in majhnih držav to še kako velja. Prav gotovo pa bistvo diplomacije ostajata, kot pravi Tomšič, uporaba inteligence in takta. Tudi naloge diplomatskih predstavnikov v tujini ostajajo trojne, kot jih definira, namreč pogajati se, opazovati in ščititi. Vse podrobnejše določbe, kot so na primer razdelane v našem zakonu o zunanjih zadevah ali tozadevnih predpisih drugih držav, v bistvu izhajajo iz njih.

Posrečeno tudi prikaže, ko govori o historiatu nastanka Organizacije združenih narodov, pomen Rooseveltove poslanice o štirih bistvenih človekovih svoboščinah – govora, vere, zaščita pred revščino in strahom – ki so, kljub nespornemu pomenu realne politike, pomembno prispevale k zunanji politiki ZDA do danes, vključno z odločilno intervencijo za končanje vojn ob razpadu Jugoslavije. Slovenska zunanja politika danes gradi pomemben del podobe svoje države v svetu na človekovih pravicah, potrjenih v univerzalni deklaraciji, katere predhodnik je navedena poslanica.

Priročnik profesorja Tomšiča je kljub svoji kratkosti izčrpna in koncizna predstavitev mednarodnega prava v obdobju po drugi svetovni vojni. Škoda le, da delo ni izšlo v večji nakladi in bolj reprezentativni obliki ter da na njegovi podlagi ni nastal obširnejši prikaz sistema mednarodnega prava z znanstvenim aparatom.

V.

Posebno pozornost je profesor Tomšič posvečal vprašanjem glede določitve sedanjega slovenskega državnega ozemlja. Ob koroškem plebiscitu še ni bil formiran kot pravnik, je pa nekaj let po nastopu docenture napisal članek, v katerem je podrobno

obdelal pomanjkljivosti pri izvedbi plebiscita, ki so po njegovem vplivale na neugoden izid za Jugoslavijo. Kritično je ugotovil, da jugoslovanska vlada plebiscita formalno ni izpodbijala, čeprav je možnost obstajala. Članek sicer problematiko obdela zelo sistematsko, od vprašanj, povezanih s sestavo mednarodne plebiscitne komisije in njenega delovanja, prek pomanjkljivosti upravljanja cone pod jugoslovanskim nadzorom do nedovoljenih vplivov proavstrijske propagande in nepravilnosti pri samem glasovanju.

Vprašanje koroškega plebiscita je spet postalo aktualno po koncu druge svetovne vojne, ko so Avstrijo zasedli zavezniki in je Jugoslavija ponovno odprla vprašanje državne meje na Karavankah. Profesor Tomšič, ki je kot strokovnjak Društva narodov imel tudi praktične mednarodne izkušnje z izvedbo mednarodnega plebiscita o pripadnosti ozemlja med Sirijo in Turčijo, je takrat zavzel jasno stališče, da mednarodni plebiscit ni bil primeren način za rešitev koroškega vprašanja, ker koroški Slovenci leta 1920 niso bili socialno, gospodarsko in kulturno v istem položaju kot Nemci. Profesor Tomšič je svoje ugotovitve dodatno razdelal, njegovo delo pa je kot dokument za argumentacijo svojih stališč uporabila tudi jugoslovanska vlada.

Svoja spoznanja o plebiscitu je poglobil še enkrat, ko je v času politične liberalizacije v Sloveniji pod Kavčičevo vlado objavil obsežen članek o koroškem plebiscitu, ki je postavljen v kontekst takrat sodobne literature o mednarodnem plebiscitu, njegovem pomenu in ureditvi. Kot bi slutil pomen, ki ga bo plebiscit imel za nastanek slovenske države dvajset let pozneje, ob navedbi, da so se Slovenci odločali med Avstrijo in Jugoslavijo – ne Slovenijo –, ugotovi, da narod svojih interesov ne more polno uveljaviti, če nima lastne države. Spoznanje, ki so ga Slovenci na plebiscitu potrdili kot kulturno, gospodarsko in politično zrel narod.

Drugo teritorialno vprašanje je bilo povezano s Svobodnim tržaškim ozemljem, ustanovljenim z Mirovno pogodbo z Italijo, ki ni nikoli dejansko zaživelo, pač pa je bilo ločeno na cono A pod ameriško-britansko vojaško upravo in cono B pod jugoslovansko vojaško upravo. Ko so leta 1948 zahodni zavezniki po dvanajstih neuspešnih predlogih za imenovanje guvernerja v Varnostnem svetu zaradi veta Sovjetske zveze izrazili namero, da se ozemlje vrne pod italijansko suverenost, je v italijanski strokovni javnosti rektor tržaške univerze Cammarata lansiral tezo o neprekinjeni suverenosti Italije nad Svobodnim tržaškim ozemljem, ker to ni bilo nikoli dejansko ustanovljeno ter tako naj ne bi prenehala italijanska suverenost. Tezo so publicirali nekateri tržaški časopisi.

Profesor Tomšič je to tezo ovrgel z gramatikalno razlago določb Mirovne pogodbe z Italijo in drugimi argumenti. Časopisna polemika je trajala nekaj časa. Diskusija je lep primer soočenja gramatikalne in teleološke razlage določbe, ki jo danes lahko ocenimo za zastarelo. Poleg tega je profesor Tomšič analitično prikazal potrebno razlikovanje med statusom zadevnega ozemlja kot okupiranim italijanskim ozemljem v času od vojaške

zasedbe do uveljavitve mirovne pogodbe z Italijo ter kot ozemljem posebnega subjekta mednarodnega prava pod začasno vojaško upravo od uveljavitve mirovne pogodbe.

Kljub tezi o suverenosti Svobodnega tržaškega ozemlja je bila jugoslovanska politika zelo realna, namreč z dejansko zasedbo in upravljanjem ozemlja pod jugoslovanskim nadzorom pridobiti suverenost nad njim. Takšna politika je po končnem poteku dogodkov tudi prinesla slovenskemu državnemu ozemlju obalo, saj si je težko predstavljati, da bi v primeru, da bi Svobodno tržaško ozemlje dejansko zaživel, Slovenija v Jugoslaviji dobila morsko obalo južno od Mirne. Značilno je, da je bil Primorski dnevnik, v katerem je Tomšič objavil svoje prispevke v polemiki in ki je bil časopis uradne jugoslovanske politike, podnaslovljen »glasilo za tržaško ozemlje«, brez besede svobodno. Torej politika v smislu pregovora »bolje drži ga, nego lovi ga«³, katere največji dobitnik je bila v okviru Jugoslavije Hrvaška, ki je stala za slovenskim paravanom.

Z današnje perspektive je mogoče presoditi, da je bila hipoteza italijanske pravne stroke drzna poteza, ki je služila italijanski diplomaciji pri poskusu potegniti kar največ koristi v danem položaju prepira med bivšimi zavezniki. Tej hipotezi se je Italija formalno odrekla šele četrto stoletje pozneje s sklenitvijo pogodbe o meji, ki je v bistvu sledila vojaškemu sporazumu o liniji ločitve britanskih in jugoslovanskih oboroženih sil – Morganova linija –, ki je bila nekoliko spremenjena v korist Jugoslavije potrjena ob pripravi memoranduma o soglasju.

Po prepustitvi velikih pooblastil zahodnih zaveznikov Italiji v od ameriških in britanskih sil zasedenem delu STO aprila 1952 je Tomšič komentiral, da to ni prvi primer v diplomatski zgodovini, ki je pokazal, da so lastni interesi velikim silam pomembnejši od zavezniških obveznosti do manjših držav ter mednarodnopravnih pravil, ki bi v tem primeru zahtevala spremembo mirovne pogodbe z Italijo oziroma posvetovanje z Jugoslavijo. Pravilnost njegove ugotovitve je potrdila sklenitev memoranduma o soglasju, ki je bil pragmatična pravna rešitev posebnega položaja brez spremembe mirovne pogodbe, ki je v tem delu ni bilo mogoče uresničiti.

Profesor Tomšič je bil prepričan, da brez lastne države Slovenci ne bodo mogli ustrezno zaščititi svojih nacionalnih interesov, k čemur so najbrž prispevala tudi njegova spoznanja ob nastanku državne meje z Avstrijo in Italijo. Posebno pozornost je že v času, ko se je Jugoslavija še zdela trdna država, posvetil nastajanju slovenske državnosti ob koncu prve svetovne vojne. Postavil je tezi, in sicer da se je samostojna slovenska državnost razvila s postopnim prevzemom oblastvenih funkcij od Narodnega sveta Slovencev ob slabljenju dejanske oblasti avstro-ogrskih struktur od druge polovice leta 1918 ter da je nastanek kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev zavrl razvoj slovenske državnosti. Ob 50-letnici nastanka Jugoslavije je poudaril, da je bila prva

3 V slovenščini bi se pregovor glasil: Bolje vrabec v roki kot golob na strehi.

slovenska narodna država Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ustanovljena 29. oktobra 1918, ter da je kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev nastala 1. decembra 1918 z združitvijo prve slovenske narodne države z razširjeno Srbijo. Njegovemu prepričljivemu izvajanju, objavljenem leta 1967 v takratnem časopisu za slovenske izobražence Naši razgledi, ni kaj dodati in predstavlja klasičen tekst o tem vprašanju.

Veliko se je ukvarjal tudi z danes zelo aktualnim vprašanjem migracij, migrantov in njihovih pravic in o tem pred drugo svetovno vojno napisal razpravo. Vprašanje je obravnaval z vidika ekonomskih migrantov. Morda pri tem ni bilo nepomembno, da so takšno izkušnjo imeli njegovi starši in on z njimi. Ugotovil je, da bi bila potrebna mednarodnopravna ureditev tega področja, ki ga po eni strani določa načelo svobode gibanja in po drugi pravica države, da odloča, kdo lahko vstopi na njeno ozemlje. Staro nasprotje torej med univerzalnostjo človeka in njegovo enakostjo ne glede na stan, etnijo in poreklo, ki jo je vzpostavilo krščanstvo, in domovino, ki brani koristi svojih prebivalcev pred prišleki, kot ga je neprekosljivo označil Renan: »resnica, da domovina ni vse in da je človek pred in nad državljanom«. Tomšič je analiziral problematiko od državljanstva do varnosti potovanja in vojaške službe ter predvidel možne rešitve, ki naj olajšajo položaj migrantov.

Po drugi svetovni vojni so zahodne države zaradi ureditve položaja izgnancev in beguncev iz vzhodne Evrope sicer sprejele konvencijo o beguncih, s pogodbenim pravom so bila urejena vprašanja v zvezi z državljanstvom, Jugoslavija je na primer z dvostransko mednarodno pogodbo z ZDA priznala načelo efektivnega državljanstva v primeru jugoslovanskih izseljencev. V bistvu pa vprašanje migracij in pravic migrantov v mednarodnem pravu še vedno ostaja neurejeno, kar so pokazale tako jugoslovanske vojne kot migracijski val proti EU v drugem desetletju 21. stoletja.

Odlika profesorja Tomšiča je bilo natančno in razumljivo izražanje ter prefinjen občutek za slovenščino, v katero je prelil tuje strokovno izrazoslovje. Brez tega poglobljeno misliti in razumeti mednarodnega prava v slovenščini ni mogoče. Pripravil je prevod Ustanovne listine Združenih narodov in Statuta Meddržavnega sodišča v slovenščino. Kot član odbora za pripravo pravnega terminološkega slovarja pri SAZU je odločilno prispeval k oblikovanju slovenske mednarodnopravne terminologije. Čeprav se njegov izraz za mednarodno javno pravo – meddržavno pravo – ni obdržal v večinski uporabi, pa je vredno spomniti na argumentacijo, zaradi katere se je odločil za zdaj manj uporabljeni izraz. Ta veja prava, pravi, ureja odnose med državami, posamezniki niso njeni neposredni subjekti. Zato tudi Meddržavno sodišče za International Court of Justice. Zaradi razvoja človekovih pravic in prodirajoče subjektivitete posameznika, posebnega položaja gospodarskih korporacij po investicijskih sporazumih

in drugih entitet⁴ je Tomšičeva utemeljitev delno izgubila na veljavi, od tod, pa tudi zaradi mode bolj dobesednega prevajanja, uveljavitev rabe izraza mednarodno pravo. Še vedno pa v veliki meri mednarodno pravo ostaja pravo med državami in ne med neko svetovno oblastjo in državo z vidika nadrejenosti. Tudi odločitve mednarodnih sodišč v zadevah človekovih pravic so izvršljive samo s soglasjem države, kar pri sodbah ESČP lepo kažeta primera Rusije in Združenega kraljestva.

Profesor Tomšič je kot strokovnjak in intelektualec znal mednarodnopravna vprašanja in vprašanja mednarodnih odnosov prikazati na strokovno neoporečen, pa tudi nestrokovnjakom razumljiv in enostaven način. O vprašanjih mednarodnega prava, ki se tičejo Slovenije, pa tudi temeljnih problemov mednarodne skupnosti, kot je delovanje OZN in razmišljanjih o njegovem izboljšanju, je pisal v časopisih, namenjenih široki javnosti, in tako razširil zavedanje o mednarodnem javnem pravu v širši slovenski javnosti.

VI.

V zunanji politiki in diplomaciji so pomembni znanje, tradicija in spretnost. Gre za način obnašanja, ki predpostavlja dobro poučenost o interesih, moči in pravih obnašanja med državami, poznavanje meddržavnih odnosov, zgodovine držav in narodov ter njihove tradicije in značilnosti in seveda pravnih pravil, kurtoazije in protokola, ki urejajo odnose med državami.

Posamezniki s slovenskega ozemlja so v zgodovini izkazali veliko spretnost in znanje v vladarjevi in državni službi pri vodenju pogajanj s tujimi suvereni in v misijah pri njih. Potreba za sistematsko ukvarjanje s temi vprašanji na slovenskih tleh pa je nastala z nastankom države, osnovane na narodnem načelu, in z ustanovitvijo slovenske univerze v Ljubljani.

Profesor Tomšič je opravil to pionirsko nalogo. Izobražen doma in v tujini na najboljših šolah je bil v prvi vrsti akademski učitelj, ki je generacijam pravnikov in ekonomistov prenesel solidno znanje o meddržavnih odnosih, njihovih značilnostih in pravilih ter razvil možnost njihovega poglobljenega študija v Ljubljani.

Slovenska politika, ki se je v novoustanovljeni jugoslovanski državi znašla v položaju enakopravnega, vendar šibkejšega partnerja, je njegovo znanje uporabila za utemeljitev slovenskih interesov. Jugoslovanska diplomacija je uporabljala njegovo ekspertizo pri vprašanju državnih mej z Avstrijo in Italijo, ki so se nanašale na slovensko etnično

4 Npr. Mednarodna oblast za izkoriščanje morskega dna (International Seabed Authority).

ozemlje, ter na področju mednarodnega humanitarnega prava, sicer pa so bili njeni glavni pravni svetovalci predvsem srbski internacionalisti.⁵

S svojim delom je profesor Tomšič postavil temelje, na katerih je slovenska mednarodnopravna stroka v času nastanka slovenske države lahko samostojno opravila zahtevne naloge, ki so bile postavljene pred njo, in strokovno utemeljila upravičenost slovenskih interesov. Pri tem ne gre pozabiti, da je bilo veliko mednarodnih pravnikov, ki so pri tem opravili pomembno delo, učencev profesorja Tomšiča.

Prav je, da ga ohranimo v spominu kot prvega pravega slovenskega internacionalista, ki je poleg svojih učiteljev – državoslovca, mednarodnega pravnika in diplomata viteza Ivana Žolgerja ter akademika, državoslovca in diplomata Leonida Pitamica – oral ledino na področju mednarodnega prava v Sloveniji.

VII. BIOGRAFSKI PODATKI

- 23. 11. 1902: rojen v Tacnu pod Šmarno goro
- 1913–1921: škofijska klasična gimnazija v Šentvidu
- 1926: promoviral za doktorja prava na ljubljanski pravni fakulteti
- 1927–1931: specializacija v mednarodnem pravu na dunajski in pariški univerzi ter Carnegiejevi ustanovi za mednarodni mir v Haagu
- 1931: docent ljubljanske pravne fakultete
- 1935: vključen v aparat tajništva Društva narodov
- 1937: izredni profesor
- 1938: delegat mednarodne plebiscitne komisije v sandžaku Aleksandretta
ustanovil Inštitut za meddržavno pravo pri ljubljanski pravni fakulteti
- 1945: redni profesor
- 1949–1950: dekan
- 1965–1966: začel podiplomski pouk iz meddržavnega prava in mednarodnih odnosov
- 1967–1968: predsednik jugoslovanskega združenja za mednarodno pravo
razsodnik pri zunanjetrgovinski arbitraži jugoslovanske trgovinske zbornice
član pravnega sveta jugoslovanskega zunanjega ministrstva
- 1971: član Inštituta za mednarodno pravo v Gentu
- 10. 11. 1976: umrl v Dubrovniku

⁵ V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je opravljal to funkcijo profesor Pravne fakultete v Ljubljani dr. Borut Bohte.

VIII.

BIBLIOGRAFIJA IVANA TOMŠIČA

a) knjige in skripta

La reconstruction du droit international en matiere des traités, essai sur le probleme des vices du consentement dans la conclusion des traités internationaux, Pedone, 1931.

Nekaj pogledov na pravno organizacijo plebiscita na Koroškem dne 10. oktobra 1920, separat, Slovenski pravnik 1935.

Vojno in nevtralnostno pravo, Nova založba, 1942.

Meddržavno pravo z diplomatsko-konzularnim pravom (za slušatelje Ekonomske fakultete), Ekonomska fakulteta, 1949.

Nekaj obrisov meddržavnega prava, v kolikor ureja mednarodno trgovino, trgovinska zbornica LRS, 1956.

Konzularno pravo, kratek očrt meddržavnega in jugoslovanskega konzularnega prava, Trgovinska zbornica LRS, 1956.

Oris ženevskih dogovorov o varstvu žrtev vojne (1949), 1966.

b) članki

Reparacijsko vprašanje, v: Čas XXIV, 1929–1930, str. 359.

Prinos k manjšinskemu vprašanju, v: Slovenski pravnik XLIV, 1930, str. 174.

Problem narodnostnih manjšin v luči krščanske filozofije, v: Čas XXVI, 1932–1933, str. 54.

O najnovejših naporih, da se vojna odvrne, v: ZZR 1933–1934, str. 202.

La conclusion des traités internationales d'apres la constitution yougoslave du 3 septembre 1934, v: Annuaire de l'Association Yougoslave International II, 1934, str. 199.

Nekaj misli o razorožitvi, v: Čas XXVIII, 1934–1935, str. 319.

Sveta aliansa in Zveza narodov, v: ZZR, 1934–1935, str. 272.

Nekaj pogledov na pravno organizacijo plebiscita na Koroškem dne 10. oktobra 1920, v: Slovenski pravnik XLIX, 1935, str. 381.

Za boljši mednarodni red, v: Čas XXX, 1935–1936, str. 265.

Nekaj misli glede znanstvenega dela o inozemskih Jugoslovanih, v: Slovenski pravnik LIII, 1939, str. 286.

Izseljevanje in vseljevanje z vidika mednarodnega javnega prava, v: ZZR, 1939–1940, str. 310.

Plebiscit na Koroškem s pravne strani, v: Koroški zbornik, Državna založba Slovenije, 1946, str. 421.

Suverenost Svobodnega tržaškega ozemlja (h govoru profesorja E. Cammarate), v: Primorski dnevnik, 28. 12. 1949.

- Suverenost Svobodnega tržaškega ozemlja, v: Primorski dnevnik, 19. 1. 1950.
- Suverenost Svobodnega tržaškega ozemlja, v: Primorski dnevnik, 29. 3. 1950.
- Da li suverenitet nad Slobodnom teritorijom Trsta zaista još pripada Italiji?, v: Medunarodni problemi, 1950, št. 2–3, str. 8.
- Tržaško vprašanje in Organizacija združenih narodov, v: Vestnik društva LRS za ZN, 1953, št. 1, str. 12.
- Zavezniki in naše Primorje, v: Naši razgledi, 1953, št. 21, str. 4.
- O reviziji Ustanovne listine Združenih narodov, v: Vestnik društva LRS za ZN, 1954, št. 4–6, str. 6.
- Kako je z vprašanjem revizije Ustanovne listine OZN?, v: Vestnik društva LRS za ZN, 1955, št. 4, str. 4.
- The Identity of the Yugoslav State under International Law, v: JRMP, 1956, str. 15.
- Meddržavno sodišče v Haagu, v: Vestnik društva LRS za ZN, 1956, št. 4, str. 6.
- Komisija za mednarodno pravo, v: Vestnik društva LRS za ZN, 1957, št. 2, str. 6.
- Mirno reševanje sporov, v: JRMP, 1958, str. 282.
- Pravo plijena (morskog), v: Pomorska enciklopedija, Leksikografski zavod FNRJ, 1960, zv. 6, str. 340.
- Funkcija medjunarodnog pravosudja u savremenim medjunarodnim odnosima, v: Nove tendencije u razvoju medjunarodnog prava, Institut za medjunarodnu politiku i privredu, 1963, str. 63.
- Nove oblike suženjstva po meddržavnem pravu, v: Večer, priloga 7 dni, 2. 8. 1963.
- Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti, v: Naši razgledi, 7. 11. 1969, str. 625.

c) recenzije

- Leonid Pitamic: Država, v: Revue de droit international, 1929, str. 677.
- Juraj Andrassy: Liga naroda, v: Slovenski pravnik XLV, 1931, str. 341.
- Viktor Korošec: Hetithische Staatsverträge, v: Čas XXVI, 1931–1932, str. 159.
- Ilija Pržić: Načelo narodnosti, v: Slovenski pravnik XLVI, 1932, str. 188.
- Anka Godievac: Principi i pravila medjunarodnog prava koja se izlučuju iz jurisprudencije Stalnog suda medjunarodne pravde, v: Slovenski pravnik XLVII, 1933, str. 150.
- Mileta Novaković: Osnovi medjunarodnoga javnoga prava, v: Slovenski pravnik LI, 1937, str. 140.
- Vojin L. Besarabić: Nevtralnost i njena savremena shvatanja, v: Slovenski pravnik LIV, 1940, str. 103.

č) prevod

- Ustanovna listina Združenih narodov in Statut Meddržavnega sodišča, prevod iz avtentičnih besedil, Društvo za Združene narode za SR Slovenijo, 1966.

Literatura

Knjige in članki:

- Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in profesorjev, Univerza v Ljubljani 1957, str. 126–127.
- Biografije in bibliografije učiteljev in profesorjev, Druga knjiga, Univerza v Ljubljani 1969, str. 130–131.
- Borut Bohte: Prof. dr. Ivan Tomšič, v: *Pravnik*, 33 (1977) 4–6, str. 195.
- Do nuclear weapons matter?, v: *Foreign Affairs*, št. 6/2018, str. 10–57.
- Hans Heiss: Wiener Juristische Gesellschaft (Sitzung vom 6. März 1957), Staatsumwälzung und Staatsidentität (Vortrag gehalten von Univ.-Prof. Dr. Ivan Tomšič, Laibach), v: *Juristische Blätter*, 79, 1957, št. 7, str. 183.
- Stanko Peterin: Sedemdeset let profesorja dr. Ivana Tomšiča, v: *Pravnik*, 27 (1972) 10–12, str. 443.
- Stanko Peterin: Prof. dr. Ivan Tomšič, v: *Zbornik znanstvenih razprav*, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, 36 (1976), str. 27.
- Stanko Peterin: Dr. Ivan Tomšič – in memoriam, v: *JRMP*, 1976, str. 378.
- Stanko Peterin: Pravna misel profesorja Ivana Tomšiča, v: *JRMP*, 1978, str. 191.
- Mojca Vizjak Pavšič: Primorski Slovenci so bili enotni, intervju z Milico Kacin Wohinz, *Delo*, 14. 12. 2018.
- Bertrand Russell: *The Impact of Science on Humanity*, Routledge 2016, str. 64–69, 76.
- Nevenka Troha: Tržaški Slovenci in vprašanje razdelitve Svobodnega tržaškega ozemlja, v: *Zgodovinski časopis*, (2007) 3–4, št. 3–4, str. 411.
- Danilo Türk: *Temelji mednarodnega prava*, GV Založba 2007, str. 549–558.

Spletne strani:

<<https://www.slovenska-biografija.si>> (26. 7. 2019)

Drugo:

Razgovor z Dubravko Tomšič-Srebotnjak, 26. 11. 2018.

II. DEL:

O VOJNI

Iztok Simoniti*

PRAVO IN VOJNA

KO GOVORIMO O MEDNARODNEM HUMANITARNEM PRAVU, GOVORIMO O VOJNI!

Zato v pričujočem razmisleku izhajam iz spoznanja, da je samo človek za človeka realna nevarnost.

Zbrani prispevki obravnavajo razne vidike mednarodnega humanitarnega prava (v nadaljevanju: MHP), ki je sistem pravil, katerih namen je med vojno ali oboroženim spopadom predvsem zaščititi osebe, ki niso udeleženci v spopadu, ter omejiti uporabo nehumanih metod in sredstev vojskovanja. Obče sprejeta definicija MHP ne obstaja. Avtorji glede na to, kaj hočejo poudariti, delajo svoje definicije, ki pa imajo iste ali podobne elemente.

Mednarodni odbor Rdečega križa (v nadaljevanju: MORK), ključna mednarodna organizacija za izvajanje in zaščito humanitarnega prava, s tem pojmom označuje mednarodna pravila, vsebovana v mednarodnih sporazumih ali običajnem pravu, namenjena reševanju humanitarnih problemov, ki izhajajo iz mednacionalnih ali mednarodnih oboroženih spopadov in ki omejujejo pravice strani v spopadu, da uporabljajo metode in sredstva po lastni presoji, oziroma ščitijo osebe in premoženje, ki so zajete ali bi lahko bile zajete v oboroženih spopadih.¹

Sistemske poskusi omejevanja vojnega barbarstva so se začeli kot posledica razsvetljenstva šele v 19. stoletju. Namen vojne je premagati nasprotno državo tako, da onemogočimo njeno vojaško silo. Zato je odločeno, da je treba razlikovati med vojaki in civilisti in da je treba z ranjenci in ujetimi vojaki ravnati humano. Ta spoznanja so vgrajena v temelje sodobnega MHP.

Sodobno MHP je nastalo iz dveh zgodovinskih smeri: tako imenovanega haaškega prava, prej imenovanega vojno pravo, in tako imenovanega ženevskega prava, prej

* *Doktor mednarodnih političnih odnosov in izredni univerzitetni profesor.*

1 H. Gasser, nav. delo.

imenovanega tudi humanitarno pravo. Obe smeri sta poimenovani zahvaljujoč številnim mednarodnim konferencam, katerih rezultat so sporazumi o vojni in oboroženih spopadih. Posebej gre za haaške (1899 in 1907) in ženevske konvencije (prva 1864). Obe smeri sta veji vojnega prava (lat. *jus in bello*), mednarodnega prava, ki določa sprejemljiva ravnanja med vojno in oboroženim konfliktom. Z ženevskimi konvencijami leta 1949 – štiri konvencije s tremi dodatnimi protokoli (1977, 2005) – sta se obe smeri zlili v eno, ki jo dopolnjujejo pomembna določila o človekovih pravicah. Konvencije so sistematično in celovito uredile položaj oseb, ki ne sodelujejo oziroma ne sodelujejo več v oboroženih spopadih. Konvencije so univerzalne mednarodne pogodbe, njihove pogodbenice so lahko vse države.

KO GOVORIMO O *JUS IN BELLO*, *JUS AD BELLUM* IN *JUS POST BELLUM*, GOVORIMO O VOJNI.

Prva dva koncepta imata – po vsebinski, moralni, filozofski plati – dolgo zgodovino, univerzalno mednarodnopravno veljavo pa sta dosegla šele po koncu druge svetovne vojne. Kar se je prej imenovalo vojno pravo (lat. *jus in bello*) ali pravo oboroženih spopadov, danes imenujemo mednarodno humanitarno pravo, ki zavezuje strani v vojni ne glede na vzroke spopada ali upravičenost razlogov, zaradi katerih so v vojni. Za koncept pravice do vojne (lat. *jus ad bellum*) vojna, sicer strahotna po sebi, ni vedno najslabša rešitev; zato določa pogoje, pod katerimi imajo države pravico sprožiti vojno ali sicer uporabiti oborožene sile. Ustanovna listina OZN iz leta 1945 sicer prepoveduje uporabo sile med državami, vendar določa izjeme od prepovedi, in sicer »neodtujljivo pravico do individualne ali kolektivne samoobrambe ob vojaškem napadu na članico Organizacije združenih narodov, vse dokler Varnostni svet ne sprejme potrebnih ukrepov za ohranitev mednarodnega miru in varnosti«. 51. člen vsebuje samo osnovne sestavine ideje tako imenovane pravice do vojne; pravica braniti svoje življenje – tudi z napadom – ne zahteva niti moralne niti pravne utemeljitve, to pravico narekuje biologija – logos življenja, ki hoče živeti. Pravo jo mora samo priznati in sankcionirati, sicer ni pravo. Zato pravo razlikuje med konceptoma *jus in bello* in *jus ad bellum*, ker hoče preprečiti, da bi kdorkoli v imenu pravice do vojne trdil, da je vojno sprožil zato, ker je sam žrtev agresije.

Vojno pravo – pravo oboroženih sil – je tradicionalno konceptualizirano v kategorijah *jus in bello* in *jus ad bellum*. Ta dualni koncept oboroženih sil izvira iz pravne tradicije med obema svetovnima vojnama. Ker se v realnih vojnah prepletajo, součinkujejo koncepti oborožene intervencije, oboroženih konfliktov in vzdrževanja miru, je klasičnima vejama *jus in bello* in *jus ad bellum* dodana tretja pravna veja pravil in načel o obnovi in vzdrževanja miru po vojni (lat. *jus post bellum*).

Pravne formulacije in interpretacije tako imenovanih vojnih konceptov v preteklosti in tudi danes, vsaj zame, ne izražajo razumevanja vojne kot posledice ontologije/bistva človeka, ampak razumejo vojno kot posledico ravnanja subjektov mednarodnega prava ali vsaj nosilcev realne moči. Razumevanje vojne kot posledice ontologije/bistva človeka zahteva ne samo ugotovitev, da človek ne zmore reševati svojih problemov, svojih potreb brez vojne, ampak kaže njegovo etično nemoč, saj svojo potrebo po nasilju kodificira, jo dviguje na raven mednarodnega, univerzalnega zakona. S pravom jo dviguje na raven nečesa etičnega, sprejemljivega za človeštvo kot tako. Namreč sodobni človek – državljani sveta – še vedno ni v položaju moralne gotovosti, ki bi mu dovolila ali celo naložila reči, da je mednarodno vojno pravo neetično po sebi, saj dovoljuje/nalaga ubijanje, čeprav samo »sovražnika«.

Prej navedeni vojni koncepti in prakse torej izhajajo iz »realizma manjšega zla« v smislu: če že ne moremo vojne izključiti kot metode medsebojnega ravnanja, jo moramo narediti vsaj manj smrtonosno, bolj »humano«. Zato si zapomnimo, da je prav vojna tista izključno človeška dejavnost, ki najbolj radikalno razjasni pojem kultura kot način, kako ravnamo drug z drugim; kultura (lat. *colere*) – to, kar gojimo, vzgajamo, se za to trudimo. In vojna je tista radikalna demonstracija kulture, ki dopušča samo eno razlago – ubijati je dobro.

Zato »realizem manjšega zla« za 21. stoletje ni več sprejemljiv. Namreč zgodovina vojne je samo zgodovina človeka, še posebej če se sklicuje na boga. In historična antropologija – vse vrste človeških zgodovin – razkriva jasno smer; človek je skozi čas dokazal, da je njegova potreba/spособnost ustvarjanja in uničevanja sovražnika vedno korak pred njegovo sposobnostjo, da se pred lastno samodestruktivno sposobnostjo tudi ubrani. Če menimo, da z uničevanjem sovražnika ščitimo sebe in se ne ogrozimo, tudi ravni samodestruktivnosti ne zmoremo niti uzreti niti razumeti, da se to, kar ustvarimo za uničenje sovražnika, vrne kot bumerang večje uničevalne moči. Napetost, ki nastaja med potrebo ustvarjanja sovražnika in nujnostjo njegovega uničevanja, je samo ena od intrinzičnih lastnosti človeka; tu ne gre samo za boj človeka proti človeku, ampak za boj znotraj človeka samega, ki mu je kot vsakemu živemu organizmu vgrajen gen samouničenja – vse živo je umrljivo, končno, minljivo. Ta intrinzični samouničevalni antagonizem je torej boj človeka kot vrste s samim seboj in deluje kot nerešljivo nasprotje; od tega, kako bo rešil problem lastne ustvarjalnosti, namenjene uničevanju sovražnika, ki vedno pomeni tudi ogrožanje samega sebe, je odvisna prihodnost človeštva kot vrste. Namreč v naravi znanja (episteme) je, da – če je namenjeno uničevanju – postane uničevalno za iznajditelja. Če namreč tako deluje narava – monoteistični bog je za to preveč zloben in neumen – je to zelo optimistično; človeku daje možnost, da najde izhod iz kroga nasilja (lat. *circulus vitiosus*.) Človek, ali razumeš, kaj delaš? Hočem reči, da je dobro, da ima znanje – sposobnost misliti in večšina izvesti – tudi samosvarilno raven; prav razvoj idej, ki so podlaga za tehnologije – za izdelavo vseh vrst orožij, namenjenih izključno uničevanju – jo je tako jasno izostril.

Iz zgodovine ravnanja človeka s človekom – kar je kultura človeštva – razpoznamo vedno večjo učinkovitost pri ustvarjanju kot tudi uničevanju sovražnika. Tri velike monoteistične religije – judaizem, krščanstvo, islam –, ki so pokazale historično spiralo samouničevanja, so tudi danes prvi problem svetovne varnosti. Krščanski oblastni monoteizem je v Evropi dosegel delitev na katolicizem, pravoslavje in protestantizem in v 20. stoletju rodil brezbožne monizme – komunizem, fašizem, nacizem – tako se je nedvoumno razjasnila nujnost vseh idej enosti, in sicer da neprestano ustvarjajo in uničujejo sovražnika.

Zahod je v izdelavi orožij kot uresničenju idej o uničevanju sovražnika prepričljivo dokazal, da je človekova razdiralna sposobnost vedno korak pred njegovo sposobnostjo, da se svoje razdiralnosti ubrani. Zahodni človek je z iznajdbo jedrske bombe samo napovedal uresničenje biblijskega ideala: »ne puščaj pri življenju ničesar, kar diha« (5 Mz 20,10–18). Absolutni sovražnik zahteva absolutno uničenje. Da imajo danes jedrsko orožje mnoge države nezahodne civilizacije – Kitajska, Indija, Izrael, Pakistan, Koreja in tako dalje – samo kaže na omenjeno naravo človeškega znanja, ki se kot še bolj uničevalni bumerang vrača k iznajditelju – danes jedrsko orožje ogroža iznajditelja. Ne gre za to, da po uporabi tega orožja – zadnji armagedonski vojni med dobrim in zlom – človeštvo ne bi preživel v trogloditskih oblikah, ampak gre za to, ali lahko ustavimo antropologijo – ustavimo biologijo, ki je postala kultura človeka; ali se lahko ubranimo pred samimi sabo?

ETIMOLOGIJA IN TERMINOLOGIJA – PRAVICA UBITI IN NUJNOST SOVRAŽNIKA

Človek skozi vso svojo zgodovino ni zmozel organizirati medsebojnega življenja brez nasilja. Namen vojne je ubijati. Vojna kot pravno stanje samo formalizira »pravico«, pravzaprav dolžnost ubiti drugega. Vsak posameznik je izpostavljen tej grožnji – to nas dela vse enake, saj se tudi nanaša na vse – od tu »upravičenje« za množično uničevanje. Fizično uničenje, pred katerim posameznika ščiti prav življenje v skupnosti, zdaj grozi prav njemu zaradi njegove pripadnosti skupnosti, pravi Elias Canetti. Vsem pripadnikom nekega naroda je izrečena ta grožnja in bo tudi uresničena, ko bo priložnost: holodomor v Ukrajini, holokavst nad Judi, načrt uničenja Slovencev v drugi svetovni vojni, Tutsijev v Ruandi, nasprotnikov Rdečih Kmerov v Kambodži. Danes to grozi vsem kristjanom na Bližnjem vzhodu in tako dalje.

Človek na ravni idej stalno ustvarja sovražnika. Zahodni monoteizem – kleriško krščanstvo – mora proizvajati sovražnika: sovražniki so vsi judi in muslimani, katoliki, pravoslavci in protestanti ter heretiki, svobodomisleci, feministke; danes vsi prebežniki tujih kultur in tako naprej. Konkretna politika in proizvodnja vedno

bolj smrtonosnega orožja so samo uresničitve smrtonosnih idej o sovražniku. Vedno je namen vojne ubijati; zmaga tisti, ki ubije več sovražnikov, kot on ubije svojih. Poražence so včasih zaslužnili, tudi danes jih, če je možno; drugi plačajo vojno odškodnino in tako dalje. Vendar še vedno ni prave vojne, če se predvsem ne teži k uničenju sovražnika – ta nikoli ni bil samo vojak, sovražnik je vsak drug: vedno pogostejše civilno/neoboroženo prebivalstvo.

Svarilo, da gre v vojni za preživetje, je jasno v slovanskih jezikih, v katerih etimologija narekuje terminologijo: tvegam oceno, da pojmi bit, biti, boj, bitka, ubiti izhajajo iz istega korena »bi« in imajo posledično isti pomen v smislu »biti ali ne biti«; v bitki zmagati in preživeti ali izgubiti in umreti. Notranjo zvezo med biti in ubiti pesnica Meta Kušar – torej ontologijo človeka, ki sije iz etimologije pojmov bit, bistvo – izrazi v sloganu: Bom ubil, da bom bil. Bom bil (tolkel), da bom ubil.

Naj samo opozorim: v slovanskih jezikih izstopa srhljiva bližina med pojmi bi, biti, ubiti, ljubiti, (ali pa v primeru krst, krsta in podobno), ki je drugje ne zaznavam; npr. angleško: be, being, kill, love; francosko: e, être, tuer, aimer; italijansko: es, essere, uccidere, amare. Tvegam tudi trditev, da »vsi« jeziki – zahodni gotovo – poznajo pojme: sovražnik, boj, b(v)ojna, poraz, pokol, smrt, do zadnjega diha, brez milosti, krvi do kolen, reke krvi, polja in grmade trupel in tako naprej.

Če govorimo o ontologiji, gre za to, da je človek istočasno izvor (stg. *arché*) in princip, ki izvor upravlja. Človek je počelo in ključ ustvarjanja sovražnikov in proizvodnje načinov uničevanja, ki je danes tako učinkovito, da se ne zmore več zaščititi pred lastnimi proizvodi, pa jih kljub vsemu proizvaja. Smo pri bistvu: ali človek lahko najde izhod iz smrtonosne spirale, ki jo sam ustvarja. Vsaj zame je zahodni človek našel izhod v tako imenovani svobodi v demokraciji – o tem več na koncu.

Bistvo je nasilje človeka nad človekom. Prvič, gre za nasilje, namenjeno podrejanju ali uničevanju sočloveka, torej gre za brutalno demonstracijo (pre)moči na drugim. Drugič pa gre za nasilje, namenjeno obrambi pred nasiljem drugih; tu gre za nasilje, ki je legitimno in legalno, saj je v bistvu samoobrambno. Kot rečeno, pravico do samoobrambe narekuje biologija in jo lahko kultura (pravo) samo potrdi v obliki zakona. Sintagma ontologija nasilja samo razjasnjuje, da biologija in kultura – z roko v roki – utemeljujeta nasilje. Skratka, človeka ni brez nasilja zato, ker ima nasilje preživetveno funkcijo v odnosih s sočlovekom. Kot rečeno z vidika prava – torej tega, kar je tudi etično prav – je človek svojo potrebo po nasilju v obliki humanitarnega prava, ki omejuje barbarstvo vojn, definiriral šele v 19. in 20. stoletju.

USTVARJALNOST

Potreba po nasilju, morda bolj kot vse druge, spodbuja ustvarjalnost – namreč človek ustvari, kar veča možnost preživetja, kar ga osmišlja, mu daje ugled, dviga nad druge. Če gre za nasilje kot način bivanja, je jasen »razvoj«, ki gre od grozilno uperjenega prsta v »sovražnika« do kopja, strelice, topovskega izstrelka in medcelinske jedrske rakete; vse to so projektili (lat. *proicere*), so meti, streli naprej. Jedrska raketa je samo tehnična, načrtna, hotena uresničitev mnogih biblijskih genocidnih ukazov.

Ker človek misli, kar ustvarja, je torej ustvarjeno rezultat/posledica tega, kar v resnici hoče. Z ustvarjanjem človek načrtuje posledice, oblikuje prihodnost; s ciklonom B pomor v Auschwitzu, z mon(ote)izmom pregon nevernih in drugačnih; z jedrsko bombo Hirošimo in podobno. Z vidika vojne kot radikalne metode uničevanja gre torej za problem, ali človek zmore misliti prihodnost brez vojne; ali lahko ravna drugače, kot je doslej ravnal.

Človek vojno uporablja kot metodo ravnanja drugega z drugim vso znano zgodovino, ne glede ali je organiziran kot pleme, ljudstvo, narod, država in ne glede na znane politične režime, rase ali religije. Človek je prav tu pokazal izjemno ustvarjalnost – od Kristusovega izhodišča o Judih: »Vi pa ste od svojega očeta, hudiča, in hočete uresničevati njegove želje« (Jn 8,44) do holokavsta. Zato sintagma »človeška ustvarjalna sposobnost uničevanja« ni nelogična, ampak logična, morda nujna zveza. Intelektualca mora zanimati, zakaj človek toliko energije posveča ustvarjanju idej, praks in izdelkov, namenjenih izključno uničevanju tega, kar se ne podreja, ali tega, kar je treba uničiti, čeprav se podreja.

Namreč potreba človeka, da bi ustvaril bolj učinkovito orožje kot nasprotnik zato, da bi ga porazil, uničil, podredil, zahteva veliko ustvarjalnost; zahteva velik intelektualni, psihični, organizacijski, politični napor. In dejstvo, da je človeška ustvarjalna sposobnost uničevanja vedno večja, celo tako velika, da se lahko uniči kot vrsta, človeka ni odvrnila, da se vojni odreče. Če govorimo o sposobnosti množičnega uničenja – idealu vsake prave vojne – ali celo samouničenja, ne gre samo za Zahod, ki je iznašel jedrsko orožje, ampak za vedno več imetnic jedrskega orožja: Kitajsko, Rusijo, Indijo, Pakistan, Izrael in druge.

VELIKI ZLOČINI – NAPREDEK?

V zvezi z vojno, ki je človek ne zmore eliminirati kot metodo medsebojnega ravnanja, so pravne artikulacije tako imenovanih velikih zločinov še dodaten napor, da bi

se človek zaščitil pred seboj. V vojni se ni mogoče izogniti zločinom, tudi če gre za pravično vojno. Zločini – kot oblike kršenja konceptov *jus in bello*, *jus ad bellum*, *jus post bellum* – so torej nujni, nanje se računa. *Nota bene*: gre za situacijo, iz katere se človek kot človek ne more izviti; iz nje ni izhoda. Na eni strani je človek identificiral štiri velike zločine – genocid, etnično čiščenje, vojne zločine, zločine proti človeštvu –, ki so tako hudi, da ne najde moralne opore, da bi lahko – tako kot za mnoge druge dopustil, da ti zločini zastarajo v pravnem smislu, torej da so – politične, pravne in moralne – posledice teh zločinov na človeštvo kot vrsto take, da dolžnost pregona in kaznovanja storilcev teh zločinov ne preneha nikoli in nikjer v svetu. V bistvu storilci v našem moralnem svetu ljudi ostajajo krivi tudi po prestani kazni, pomilostitvi, amnestiji in podobno. Na drugi strani pa gre pri teh štirih zločinih za množično nasilje (angl. *mass atrocities*, *mass violence*), za katero je vojna, tudi državljanska, idealno stanje za izvedbo, če ponovim, genocida Judov, Armencev, pomorov po koncu vojne 1945 v Sloveniji, Tutsijev v Ruandi leta 1994, muslimanov v Srebrenici, BiH leta 1995. Ker se vojni ne zmore izogniti, človek tudi zločine izvršuje z vedno bolj učinkovito uničevalnostjo. Zato se bodo štirim zločinom kmalu pridružili novi, ki še nimajo imen, bodo pa zločini, ki absolutno uničujejo človeštvo kot tako.

Ni dvoma, da je razpoznava in sankcioniranje štirih absolutnih zločinov za človeštvo pravni in civilizacijski napredek, vendar ni dovoljšen. Že danes se kaže kot nerešljivo notranje nasprotje človeka. Če namreč vedno večjo sposobnost človeka, da realne grožnje tudi mednarodnopravno sankcionira – z novimi konvencijami, kazenskimi sodišči, metodami zgodnjega odkrivanja in preprečevanja –, spremlja še večja sposobnost, da grožnje uresniči, potem bo človek še naprej zaostajal za svojo uničevalnostjo – toliko časa, dokler ne bo sam sebe premagal. Tudi danes je, tako kot v zgodovini, sposobnost človeka, da uničuje pred pripravljenostjo/zmožnostjo, da uničevanje preprečuje; svarilna novost je v tem, da danes uničevalna sposobnost ogroža človeštvo kot tako, saj sproža ireverzibilne – nepopravljive/nepovratne – procese. Sovražnik človeku ni več musliman, tujec, jud, barbar – ampak človek kot tak.

Načelna ugotovitev, da več mednarodnega prava tudi večja varnost človeštva kot takega, je realno prešibka. Ali je torej ujetost človeka v svoj *arché* – princip, ki morda ne generira vedno več nasilja, vedno učinkovitejše pa vsekakor –, rešljiv ali nerešljiv problem? Ali nas bo »spametovalo« spoznanje, da smo že zdaj dolžni izhajati iz ugotovitve, da je samo človek človeku realna nevarnost. Antropološka preteklost – torej preteklost človeka, pa naj jo imenujemo predzgodovina, zgodovina, postzgodovina – jasno kaže, da je človek človeku vsakodnevna in največja nevarnost (lat. *homo homini quotidianum periculum*).²

2 L. A. Seneka, nav. delo.

Gre za vprašanje, ali človek ustvarja, kar potrebuje, ali pa je tehnologija – sposobnost zamisliti in izdelati – redukcija njegovih resničnih potreb; ali so fenomeni – jedrska bomba, uničevanje civilnega prebivalstva, Auschwitz, Goli otok, holokavst – deviacije ali pa emanacije ontološke potrebe po nasilju. Vsekakor so ti fenomeni samo realizacije neke izvirne človeške potrebe.

Vemo, da človek zaradi vedno več znanja o sebi in drugih, ni postal bolj človeški. Vemo, da izobraževanje/omika ni vplivala na spremembo njegovega razumevanja sočloveka kot sovražnika. Kljub temu da je človek prodrl v mikro in makro kozmos – v genetiko in vesolje –, v sočloveku še vedno vidi neznosnega tekmeca. Zato je danes človek kot vrsta v položaju, v kakršnem še ni bil. Namreč, če hoče biti bolj gotov dobre prihodnosti človeštva, mora spremeniti pogled na sočloveka.

Sklep

Sodobni človek torej bije smrtonosni boj s samim seboj! Za zdaj ni dokazov, da se tega tudi zaveda. Dejansko mu sovražno razumevanje sočloveka narekuje ravnanje, v katero vpenja prevelik del svoje uničevalne ustvarjalnosti.

Literatura

Hans-Peter Gasser: Međunarodno humanitarno pravo, uvodna razmatranja, Međunarodni odbor Crvenog križa, Zagreb 2000.

Lucij Anej Seneka: Pisma prijatelju Luciliju, Modrijan, Ljubljana 2004.

Janez Juhant*

RELIGIOZNO-ETIČNI IZVORI SODOBNIH HUMANITARNIH SISTEMOV

Uvod

Danes pogosto govorimo in pišemo o človekovem dostojanstvu in človekovih pravicah. Verjetno tudi zato, ker ne priznavamo človekovega dostojanstva in globalna družba ne spoštuje človekovih pravic. Podobno je kot z etiko, o kateri se zelo veliko govori, a se je ne spoštuje. Sicer pa je pri človeku večkrat tako, da začne bolj razmišljati in govoriti o zadevah, ki jih pogreša ali se mu izmikajo in si zato prizadeva, da bi jih še ujel. Razglabljanje o etiki je tesno povezano s preučevanjem pomena in vloge osebe, njenega dostojanstva in človekovih pravic. Pri študiju obojega gre torej za dopolnjevalen odnos, o katerem je treba razmišljati in se primerno odločati glede človeka kot bitja. Če so problem človekovo dostojanstvo in njegove pravice, potem je problem tudi etika in obratno. Gre torej za človekove temeljne zadeve in toliko bolj se jim je treba posvetiti, če imamo občutek, da nam uhajajo iz rok.

Posebno so človekovo dostojanstvo, njegove pravice ter zaščita človeka kot osebe problem v izrednih razmerah kot so vojne, še bolj pa prevrati oziroma revolucije ter teroristični napadi. V vojne vpletene strani sicer praviloma priznavajo določene standarde oziroma pravila, npr. načelo pravične vojne, po katerih naj bi se ljudje tudi pri vojskovanju držali etičnih načel. Žal pa so se tudi v vojnah dogajali etični odkloni kot »pretirano«^{*} bombardiranje, posebno z atomsko bombo Hirošime in Nagasakija ali pri opustošenju Dresdna in drugod. Še bolj velja to za nečloveško obravnavanje in izstradanje ali pobijanje jetnikov ter podobne kršitve človekovega dostojanstva in z njimi povezana ogrožanja in uničevanja človeka. Problematično je vse to tudi v revolucijah ali pri terorizmu, kjer je večja verjetnost posegov brez vsakih etičnih osnov in pravnih pravil. Taki posegi ogrožajo oziroma so nevarni predvsem za civiliste. S terorizmom se vprašanje človekovih pravic postavlja na glavo in podobno se dogaja tudi v revolucijah. Danes izstopa terorizem, povezan z islamskimi skrajneži ter imperialnimi cilji držav, ki izkoriščajo islam za politično prevlado v sodobnem svetu, s čimer se vprašanje terorizma le še bolj zastruje.

* *Doktor znanosti, zaslužni profesor na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani.*

V razpravi predstavljamo temelje, na katerih se odvija človeško osebno in družbeno življenje. Osnovno človeško orodje je govorica, s katero človek urejuje sebe in svoj svet. Njen osnovni pojem je človek kot oseba, kakor nam ga je posredovalo krščansko in na njegovi podlagi opredelilo pravno-politično izročilo Evrope. V globalnem svetu se to izročilo spopada z novimi izzivi, zato pojasnujemo, katere so normativne in filozofsko-teološke podlage, ki jih tudi danes ne moremo obiti, če hočemo zagotavljati spoštovanje in ohranjanje človekovega dostojanstva in človekovih pravic v osebnem in družbenem življenju. Posebno je to zagotavljanje zahtevno v izrednih razmerah, zaradi česar skušamo postaviti normativna orodja tudi za takšne razmere. V njih gre za norme pravične vojne oziroma samoobrambe. Vseskozi nam je vodilo krščanski družbeni nauk in njegove izpeljave do sodobnih dokumentov Katoliške cerkve, ki so vplivali tudi na družbeno pojmovanje temeljnih etičnih, pravnih in političnih uredb sodobnega sveta. Na tej podlagi nakazujemo možnosti uresničevanja ustreznih humanitarnih smernic.

1. KOMUNIKACIJA

Človekovo osebno še bolj pa družbeno življenje je zahtevno in terja določene standarde, po katerih naj se uravnava. Prvi in osnovni ter najsplošnejši urejevalni mehanizem človekovih zadev je govorica, na kateri temelji vse človeško življenje in delovanje. Omogoča, da se ljudje dogovarjamo, kako bomo urejevali življenje. Komunikacija je podlaga za takšne dogovore. Niklas Luhmann¹ celo oblast opredeljuje kot najsplošnejšo, zapleteno in družbeno-življenjsko zasnovano in stalno urejajočo se komunikacijo. Govorica povezuje vse človeško delovanje in je najsplošnejši urejevalni organizem človeka. Znotraj govornice potekajo vse posamezne dejavnosti in v njej se oblikujejo tudi pravne uredbe. Človeku je usojeno, da govori, presoja in se odloča; in zato je iznašel govorico, kot je to temeljno izkušnjo ubesedil že Sofokles v *Antigoni*: »In govor in misel kot veter in smisel za mestne zakone prisvojil si je; ...«² Zato je človek mislec, modrec: presoja oziroma osvaja védenje ter ga izvaja v delovanju. Človek se tako stalno samo-urejuje. Zato je po Immanuelu Kantu naloga modrega: »Filozofu pripadata predvsem dve stvari: 1) Kultura talenta in spretnost, da jo uporabljamo za vsemogoče namene. 2) Spretnost v uporabljanju vseh sredstev za poljubne namene. Oboje je treba znati združiti; kajti brez znanja ne moreš biti nikoli filozof, a tudi samo znanje nikoli ne napravi filozofa, zaradi česar smotrna povezava vseh spoznanj in spretnosti pride skupaj v enotnost in vpogled v soglasje z najvišjim smotrom človeške narave.

1 Prim. N. Luhmann, nav. delo, str. 9 sl.

2 Sophokles, nav. delo, str. 65.

Znanost ima notranjo vrednost le kot *organ modrosti*.³ To velja za vsako, tudi za pravno znanost. Tudi ona, kot vse druge, temelji v antropologiji, vedi o človeku, ki je po Kantu krovna znanost, ki pokriva vse druge znanosti. Človek z govorico tvori kontrolne mehanizme, po katerih ureja sebe in ves ostali svet. Odločilno vprašanje je, kako razume samega sebe in svojo vlogo v svetu, za kar pa si mora človek stalno prizadevati, kot vedo že modreci od Indije in Grčije do danes. Najtežji človekov problem je torej, kako urediti samega sebe. Študije o človeku kot bitju se stekajo v ugotovitev, da se pri utemeljitvi človeka bodisi pod simbolnim ali kulturnozgodovinskim ali pozitivno-znanstvenim vidikom ne moremo ogniti osnovni filozofski premisi, da je govorjenje o človeku kot celoti oziroma govorjenje o človeku kot osebi filozofsko vprašanje. Zato je presoja človeka kot celote, kot osebe, tesno povezana s človekovim pogledom na svet. Danes v pluralni globalni družbi to predstavlja še večji problem, kar se odraža posebno pri presoji človekovih pravic v različnih kulturnih oziroma verskih sistemih. Zahodna kultura to vprašanje gradi na judovsko-krščanskem izročilu, ki je zaznamovalo tako pojmovanje človeka kot osebe in določilo tudi okvire razumevanja človekovih pravic. Iz tega se zastavlja kot prvo vprašanje našega razmišljanja, kaj je vplivalo na sodobno pojmovanje človeka kot osebe. Izhajamo iz našega evropskega izročila.

2. ČLOVEK KOT OSEBA IN KRŠČANSTVO

Prva stoletja krščanstva so ob razpravah o božji in človeški naravi in osebi Jezusa Kristusa izoblikovala pojem človekove osebnosti in njenega odnosa do Boga. Človek je oseba po božji podobi. Ta nauk so formalno potrdili prvi krščanski cerkveni zbori. V tem okviru je v 5. stol. Boetij (480–525), sicer pogansko misleči filozof, a kristjan, opredelil pojem osebe. Z opredelitvijo osebe na podlagi krščanskega izročila je zaznamoval nadaljnjo zgodovino zahodnoevropske misli: »*Persona est naturae rationalis individua substantia*« = Oseba je individualna substanca umne narave oziroma posamezne narave umni podstatni temelj.⁴ Označba osebe se po njegovi opredelitvi pripisuje le umnim naravam: Bogu, človeku in angelom. Za te samostojne osebe Boetij uporablja grški izraz *hypostasis* (*hypostaza* – temelj, bistvo, zase stoječe), ki označuje osebe Svete trojice in analogno osebe ostalih umnih bitij; torej tudi človeka, ustvarjenega po Božji podobi, in angele.

Na drugi strani je na pojmovanje osebe vplival tudi grški pojem *prósopon* (maska v gledališču, ki izraža osebo, ki jo je igral igralec). Latinska različica grške besede je

3 Prim I. Kant, nav. delo, str. 448 sl. (A 25-28).

4 A. Boethius, nav. delo, str. 85.

persóna, pojem, ki je v rimski pravno-politični kulturi označeval (svobodno) osebo. Za grški izraz *prósopon* (v smislu podobe) se je potem v zgodnjem srednjem veku uveljavila (verjetno) arabska beseda *maska* (*maskara* = lutka). Pri Grkih je pojem označeval osebo, ki jo je igralec igral v gledališču. Maska je povezana tudi s preoblačenjem, nadenemo si lahko različne maske (osebnosti), v gledališču in tudi sicer. V celotni helensko-rimski kulturi je pojem pomenil vlogo, sicer pa termin *prósopon* pomeni poleg vloge tudi figuro oziroma značaj. Posredniki pojma *prósopon* v latinski jezik in kulturo so bili predvsem stoiki, ki so razmišljali o človekovi etični vlogi in držbi ter v zvezi s tem o njegovi osebi. Prek njih je pri Rimljanih Cicero uvedel od stoika Panaitija (180–110) za grški *prósopon* izraz *persóna*. *Persóna* izraža več prvin oziroma temeljnih osebnostnih lastnosti ali drž. Cicero (106–43 pred Kr.) izpostavlja štiri take pomene oziroma štiri (bistvene) lastnosti, ki jih ima vsaka oseba (*persóna*). Prvi dve vlogi oziroma lastnosti sta značilnosti rodu (vrste), to sta um in tip oziroma zgradba ali značaj človeka. To sta dve notranji značilnosti osebe. Drugi dve značilnosti pa človeka opredeljujeta glede na njegove zunanje okoliščine. To so vsakokratne prilike (okolje); človek je nekje doma, ima svoj dom in domovino ter časovno-krajevno pogojenost. Dalje spadajo k človekovi osebi tudi odločitve oziroma izbire, ki jih napravi v življenju, npr. določen poklic. S temi štirimi vlogami je določena osebnost človeka oziroma je z njimi vsak človek enkratno bitje, na svoj osebni način vpet v družbene pogoje, ki tako določajo posebnost oziroma enkratnost osebe. Ta je zaznamovana s spletom vseh teh okoliščin, ki zaznamujejo vsako osebo na svojski način. Vsakemu izmed nas se je oseba oblikovala glede na medsebojni splet vseh teh notranjih in zunanjih okoliščin na svojski in samo njemu lasten način. Zaradi tega se ljudje med seboj, ne glede na skupne značilnosti, ki jih imamo vsi, po svoji osebi in njeni enkratnosti razlikujemo med seboj: po podobi, značaju, sposobnostih itd. Tudi značaj ali karakter (gr. *harákteer* = vtis, pečat) je osebna lastnost in ima pomembno vlogo v osebnem življenju vsakega človeka. Svoje posebnosti na vsakem izmed nas pušča tudi poklicna dejavnost in seveda tudi okolje, iz katerega izhajamo. Ravno umnost kot najbolj temeljna značilnost vsake osebe, kot je poudaril Boetij, pa človeka najbolj odlikuje med ostalimi bitji in ga naredi podobnega Bogu, kar je bistvo krščanskega sporočila. Z njo namreč človek najbolj svojsko oblikuje vse ostale podlage in iz sebe naredi enkratno osebnost.

Rimska pravna kultura je pojem osebe obogatila še s pomembno (pravno) razsežnostjo, človekovo individualno vlogo v državi. Poleg grškega okvira in rastoče vloge krščanstva v družbi je rimska pravna kultura opredelila pojem osebe s človekovo vlogo v državi. Poleg etičnih in psiholoških prvin predstavlja to osnovo za pravno presojo in opredeljevanje osebe. Pojem »*persóna*« se tako nanaša predvsem na posameznika, redkeje rimski pravni jezik misli s tem kolektivno osebo. Ko latinska gramatika razpravlja o osebi in njeni vlogi v govorici, govori o prvi, drugi, tretji osebi, kar je vplivalo in poglobilo tudi krščanske razprave o Sveti trojici.

V prvih stoletjih po Kristusu je na krščanskih cerkvenih zborih na Vzhodu prevladoval grški jezik. Ti zbori ne uporabljajo pri razpravah o Sveti Trojici za pojem osebe izraza *prósopon* niti ne latinskega *persóna*, pač pa grški pojem *hypóstasis*, ki poudarja temeljnost oziroma resničnost oseb v Sveti Trojici. Zgodnje krščanstvo je torej pojem osebe oblikovalo ob razpravah na prvih cerkvenih zborih, kjer je šlo za opredelitev odnosa Jezusove osebe do Očeta in Duha, tj. ostalih oseb Svete Trojice. Razčlenjevali so pojma »narava« (gr. *phýsis*) in »oseba« (gr. *hypóstasis*). Boetij pri opredelitvi pojma osebe izrecno omenja nasprotja na Kalcedonskem koncilu (451), ki je potrdil, da sta v osebi Jezusa Kristusa združeni človeška narava (*phýsis*) in božja resničnost oziroma osebnost (*hypóstasis*). Oseba je torej nekaj svojkega, osebnega, kar izraža tudi slovenski pojem osebe. Iz okvira opredelitve osebe po Boetiju sledi, da je oseba tesno povezana z Bogom. Podlaga tem razpravam je svetopisemski nauk o stvarjenju po božji podobi (1 Mz 1,26) in pa skrivnost Kristusovega učlovečenja (Jan 1,14). Krščanski srednji vek zato človeka kot osebo razume kot ustvarjenega po božji podobi, človek kot oseba izhaja iz Boga in je zato tudi deležen oziroma vreden popolnega spoštovanja.

Eden največjih krščanskih mislecev Tomaž Akvinski (1225–1274) prevzema Aristotelove prvine pojmovanja človeka in jih poveže s krščanskim pojmovanjem človeka in družbe: Človek ima umske zmožnosti za urejevanje samega sebe (etika) in skupnosti (politika). Treba je odkrivati in poglobljati notranje temelje človeka na podlagi notranje in zunanje (filozofske) izkušnje. Človekov naravni zakon temelji v večni božji postavi, zato se versko in naravno v človeku prekriva oziroma dopolnjuje. Človek je povezovalac časnega in večnega, božanskega in minljivega. Frančiškanska šola z nominalizmom⁵ tudi v človeku vidi predvsem posameznika in poudarja njegovo voljo ter s tem daje nastavke protestantskemu individualnemu pojmovanju človeka in njegovo osebnostno svobodo ter pravice do izbire lastne vere. Človek je stvaritelj resničnosti, kakor je Bog stvarnik vesoljstva, poudarja na koncu srednjega veka Nikolaj Kuzanski. To je vplivalo tudi na novoveški individualizem in poudarjanje svobodnega človeka kot samostojne osebe.

Kakor že rečeno, se v srednjem veku reševanje človekovih temeljnih vprašanj steka v pojem človekove osebe. Kakor vse drugo pri opredelitvi človeka ima tudi opredelitev pojma osebe filozofsko določitev, ki je odvisna od vsakokratnih filozofskih izhodišč. Tako je tudi pojem osebe, kakor jo pojmuje danes, v zgodovini nastajal pod ustreznimi družbeno-filozofskimi pristopi oziroma pogoji. V poznem srednjem veku obe oznaki »masko« in »vlogo« začne nadomeščati pojem dostojanstva, ki pa ni utemeljen

5 Od lat. *nomen* (ime). Nominalizem je nauk, ki uči, da so človekove besede imena za posamezne stvari in daje prednost človeku – posamezniku. Na podlagi tega nauka se je v novem veku razvilo pojmovanje človeka kot svobodnega posameznika – neodvisnega od Boga, a tudi od družbe, kar je vplivalo na moderni liberalizem, nauk, ki poudarja svobodo posameznika kot osebe.

v človeku, pač pa v Bogu. Pod vplivom nauka o bitju in subsistentnosti = vsebovanosti biti, ki je v polnosti lastna le Bogu, se postavlja vprašanje bitnosti ostalih bitij, ki so manj popolna, ker jim manjka polnost biti. To velja tudi za človeka. Vsa bitja so v odnosnosti do Boga (analogija biti) in šele v njej imajo potrditev svoje biti. Človek je zato po svoji biti v odnosu do Boga, ki podeljuje šele možnost bivanja. Tako je tudi še pri Lutru človek oseba šele v povezavi s Kristusom.

Sicer pa od pozne antike dalje pojem osebe označuje posameznega človeka kot osebo. Še posebej je to težnjo okrepil srednjeveški nominalizem. Nekateri nominalisti označujejo celo božanske osebe kot posamezne, združene v Sveti trojici. Ta srednjeveški miselni tok, ki izpostavlja človeka kot samostojno bitje je, vplival na individualizacijo človeka v novem veku, le da se je ta vse bolj izoliral od Boga.

3. NOVOVEŠKE DILEME POJMOVANJA ČLOVEKA

V novem veku se je okrepilo gledanje na človeka kot samostojno bitje. Ker je to pogojeno s subjektivnimi (osebnimi) izhodišči oziroma pristopi, so vse bolj izstopale tudi razlike teh omejenih pristopov ter potreba po iskanju splošnega – univerzalnega kriterija človeka kot osebe. S tem se je postavljala tudi dilema, kako zagotoviti splošne kriterije, po katerih bo to, kar so doslej razumeli kot »človek, ustvarjen po Božji podobi« dobilo tudi splošne filozofske, pravne in družbeno-politične kriterije. Postavlja se vprašanje, ali je mogoče označbo »človek po Božji podobi« zamenjati oziroma nadomestiti z označbo »človek kot samostojno bitje« in kako zagotoviti splošno in normativno veljavo, po kateri bo človek spoštovan kot oseba.

Temu problemu so se posvečali novoveški misleci. Tako sta John Locke (1632–1704) in David Hume (1711–1776) vplivala na pojmovanje človekove (novoveške) samo-identitete. Locke je bil prepričan, da je zavest temelj osebne identitete. Empirizem namreč ne priznava »realne« identitete, temveč le identiteto zavesti po Berkeleyjevem načelu: »*Esse est percipi*« (Bit je zaznana bit). Zaveda se osnova duhovnih podstat (substanc), kar so po Berkeleyju osebe.⁶ Podobno je tudi za Johna Locka in Davida Huma odločilna zavest, brez katere ni identitete, zato je oseba samo-zavest. Nemški idealizem je podobno kakor empirizem razumel jaz kot zavest, vendar ne zgolj psihološko, temveč kot transcendentalno zavest, ki je ni mogoče empirično dojeti, saj Kant ideje svobode, nesmrtnosti in Boga razume kot transcendentalne, se pravi kot tiste, ki so nosilni pogoj in izvor človekovega lastnega razumevanja in delovanja. Kot

6 Prim. G. Berkeley, nav. delo, str. 56 sl. in 109 sl.

take so temelj, iz katerega izhajamo, so pogoj našega bivanja in delovanja, a ne moremo opisati njihove vsebine.⁷ Ta zavest samega sebe (podobno kot tudi sveta in Boga) je osnovno izhodišče za samorazumevanje in delovanje človeka, vendar jih lahko po Kantu (in tudi po Fichteju) »spoznamo« oziroma se jih zavedamo ali z njimi računamo, ko v svetu delujemo, čeprav jih teoretično ne moremo dojeti. Oseba (subjekt) se konstituira v transcendentalnem jazu, kar pomeni, da je človeku kot osebi dan ta absolutni pogoj kot temelj in izhodišče njegovega bivanja in s tem tudi njegove vrednosti oziroma dostojanstva.

Na nova pojmovanja človeka kot osebe oziroma kot posameznika v novoveškem smislu je poleg judovsko-krščanskih in grško-rimskih filozofskih in pravno-političnih smernic vplival neposredni družbeno-organizacijski razvoj. Človekovo (individualno) samozavest so krepile tudi pridobitve moderne znanosti in tehnike, ki so omogočile človekovo večjo gibljivost (prometna sredstva), obvladovanje narave (pridobitve tehnike in gospodarstva sploh) ter obvladovanje drugih z medijskimi in drugimi modernimi sredstvi. Tako se je po eni strani človek osvobajal, po drugi pa je padel v nove odvisnosti in obvladovanja. Po besedah sociologa Michaela Sonntaga⁸ je bil srednjeveški pojem človeka kot posameznika tipski pojem. Posameznik je imel tipizirano mesto v družbi in šele ob koncu novega veka se z individualizacijo in subjektivizacijo človeka problematizira pojem skupnosti, obenem s tem posameznik dobiva vse večjo vlogo in pomen oziroma samostojnost v odnosu do skupnosti. Ta (divja) subjektivizacija dobiva tudi institucionalne okvire. Tipičen primer politične individualizacije in z njo povezane možnosti uzurpacije (drugih) posameznikov prikazuje delo N. Machiavellija *Vladar* (napisano 1514, objavljeno 1532). Luter (1517) je s protestantizmom dal temelje verski individualizaciji. Individualizacija človeka se pod vplivom omenjenih idej vse bolj krepí s samovoljnostjo vladarja (Machiavelli) in države, a tudi z uveljavljanjem človekove osebe pred Bogom (Luter) ali v družbi (nemška kmečka vojna, 1524/5; francoska revolucija 1789). Osamosvajanje človeka ima družbeni odziv v revolucijah, ki skušajo zagotoviti novim slojem ustrezno emancipacijo v družbi, kar se praviloma izrodi v gospodovanje »avantgarde«, tj. novih razredov. V težnji obvladovati samovoljnega človeka z državnimi (absolutizem) in cerkvenimi urejevalnimi mehanizmi se pojavljajo nove oblike despotstva in avtoritarnosti. Družbene ustanove – država – tudi Cerkev – krepíjo prizadevanje za družbeno kontrolo. Uveljavljajo se inkvizitorski pritiski, ki posegajo na notranje področje človeka. M. Sonntag navaja Mirjam R. Damaško, ki pravi, da lahko »pripisujemo inkvizicijskemu sodstvu iznajdbo posameznika kot hudodelca«.⁹ Oblasti skušajo

7 Prim. Kant, nav. delo IV, str. 513 sl (B600 sl.).

8 Prim. M. Sonntag, nav. delo.

9 Prav tam, str. 82.

urediti atomizirane posameznike: »V prvi fazi krize, na koncu srednjega veka, se je razkrila psevdologija vere; v drugi se je o lucidnosti izkazalo, da je enaka metoda oblasti, kot je bila vera, in ničesar od obljubljenega (svoboda, humanizem, socialna pravičnost, gospodarski in politični red itd.), ne da ni sposobna, ampak nima niti namena uresničiti, na koncu pa se je oblikovala v natančno takšen sistem laži, kot je bil v srednjem veku psevdo-vera.«¹⁰

Na sistemsko okostenelost opozarja Karl Lamprecht (1856–1915). Prek svoje kulturnozgodovinske metode preučevanja zgodovine Nemčije niza pet psiholoških tipov dojemanja človeka, povezanih z razlikami človeške zavesti v zgodovinskem razvoju. Razlikuje simbolno, tipsko, konvencionalno, individualistično in subjektivno dobo razvoja zavesti.¹¹ V prvi določajo življenje posameznika (predvsem verski) simboli. Kasneje simboli postanejo psihološko-etični *tipski* okviri človekovega oziroma družbenega življenja. Ta doba bi ustrezala v Evropi srednjemu veku. V *konvencionalnem* obdobju zunanji okviri določajo zgolj okvire človekovega življenja, zato je ta doba razmeroma kratkotrajna in prehaja v *individualno* oziroma individualistično dobo. Obe sta v Evropi značilni za prehod iz srednjega v novi vek. Konvencionalne oblike življenja okostenijo, postanejo površinske in zato se človekovo življenje in življenje družbe individualizira. Opisani razvoj na začetku novega veka še posebej z razvojem industrializacije in tehnike odseva ta proces. Zadnja doba, doba subjektivizacije, je ponoven poskus, da bi človeku dali znova celostno podobo oziroma da bi spet prišel k samo-zavesti. Šri Aurobindo¹² se zaveda, kako zahtevna je pot do (novega) duhovnega človeka (post)-moderne dobe, ki bo z duhovno silo vzpostavil samega sebe. To je pogojeno z zunanjimi spremembami moderne, zaradi česar se novi tip človeka rojeva prek zapletenih psiholoških in socioloških procesov, prek družbenopolitičnih in socialnih iskanj in tveganj.

Pravnopolitično je novoveški pojem osebe torej določen z novimi družbenimi obra- ti, ki imajo svoje temelje v filozofskih premisah novega pristopa človeku. Na drugi strani so odraz družbenopolitičnega razvoja, ki je terjal soglasje glede novih družbenopolitičnih paradigem. Novoveški subjekt je moral skozi različne pasti skrajnega individualizma, prek kolektivizma, da se je mogla znova vzpostavljati človekova oseba kot družbeni pogoj, na katerem temelji obstoj družbe. V evropskem pravnem okviru se je pojmovanje osebe okrepilo tudi prek nemškega idealizma. Povsod prihaja do izraza odprtost osebe ter z njo povezana filozofska težava, kako opredeliti osebo, ne da bi prezrli njeno načelno neopredeljivost. Misleci 19. in 20. stoletja tako govorijo o

10 B. Hamvas, nav. delo, str. 113.

11 Prim. K. Lamprecht, nav. delo.

12 Sri Aurobindo, nav. delo, str. 14.

človeku kot osebi na različne načine in pojem opredeljujejo kot »temelj« (Friedrich H. Jacobi 1743–1819), kot »samouresničevanje« (Friedrich D. E. Schleiermacher 1768–1834), kot »absolutno vrednoto« (Arthur Schopenhauer 1788–1860), kot »nalogo« (R. Eucken, 1846–1926), kot »svobodo, ki se lahko loči od subjekta in objekta« (sociolog G. Simmel 1858–1918), kot »polarnost med objektivnim in subjektivnim« (Karl Jaspers, 1883–1969). Oseba oziroma osebnost izraža samosvojost obenem pa odnosi, kar posebej poudarjajo personalisti. Posledično so družbeni razvoj spremljale dileme, kako individualnemu človeku kot osebi zagotoviti splošno oziroma univerzalno veljavo, ki jo je problematiziral trend individualizacije. Posledično se je krepila tudi nasprotna težnja, da bi s silo podrejali posameznika, kar je povzročilo številne žrtve oseb za imperialne, nacionalistične in kolektivistične cilje, ki zaznamuje zlasti 20. stoletje.

4. ČLOVEKOVE PRAVICE NAMESTO »ČLOVEK PO BOŽJI PODOBI«

Novoveška individualizacija je spodbujala težnje in prizadevanja za priznanje statusa posameznikom in skupinam. Proces se je začel že v srednjem veku in se krepil v novem. Ker se je izgubljala religiozna razsežnost, po kateri je bil ideal človeka v Bogu, je bilo treba to nadomestiti z antropološkim temeljem oziroma normativno opredelitvijo. V to smer so šle pravne podlage, ki so se uveljavljale v evropskem in svetovnem pravnem sistemu. Že leta 1215 je bil angleški kralj Ivan Brez dežele zaradi izgube ozemelj v Franciji in drugih problemov v deželi prisiljen podpisati listino z naslovom Velika listina svobodščin (lat. *Magna Carta Libertatum*), s katero so si določeni stanovi in svobodnjaki priborili nekaj pravic: sodnih, plačilnih (davki) itd. Te pravice so veljale predvsem nasproti kralju, ne pa plemstvu, ki so mu bili npr. kmetje še vedno neopredeljeno podrejeni. Kralj Viljem III. je leta 1689 izdal Listino pravic (angl. *Bill of Rights*), s katero si je parlament uzakonil določene pravice. Ta in Tolerančni odlok (angl. *Toleration Act*), ki je dal določene pravice v državi poleg anglikanske tudi drugim religijam, sta odprla novo poglavje politične emancipacije (novih) stanov v Angliji. Odlok Red nasledstva na prestolu (angl. *Act of Settlement*) je v istem času med drugim določal tudi neodvisnost sodstva. Oblast se je tako omejevala s pravicami posameznikov in skupin. Ta proces je pospeševal tudi boj za neodvisnost koloniziranih ljudstev od kolonialnih oblasti in tudi prizadevanje novih stanov za emancipacijo, tj. spoštovanje njihove odraslosti oziroma samostojnosti. V ZDA je na podlagi teh procesov – spodbujala jih je francoska politična misel – nastala *Virginia Declaration of Rights* (1776), osnova in vzorec za nadaljnje uveljavljanje človekovih pravic v ZDA in po svetu. Gre za pravice vsakega človeka kot državljana. Pravnopolitično osnovo pravic je okrepila tudi *Izjava francoske skupščine* 26. avgusta 1789, ki je novo državo osnovala na človekovih pravicah z določbo pravice človeka, ki se rodi in živi kot svoboden in enak v pravicah, kar pomeni določen, vsaj pravno utemeljen, zaključek dolgotrajnega procesa napetosti med posameznikom in

politično skupnostjo. Pravica človeka - državljana je podlaga ustave, ki temelji na ljudstvu. Ljudstvo pa ni brezoblična masa, kar je v totalitarnih sistemih postalo problem, saj le-ti niso spoštovali svobodnih posameznikov kot oseb, na katerih šele temelji državna skupnost. Krščanski družbeni nauk je zaradi tega toka tudi v Katoliški cerkvi razvijal smernice, kako uravnotežiti obe načeli: dejanski pravno-politični (liberalni) razvoj v novem veku na eni strani ter normativno utemeljitev s pomočjo kriterijev ustaljenega krščanskega izročila na drugi. Še bolj je bila uveljavitev teh normativnih podlag težka v političnih skupnostih, saj te niso bile pripravljene sprejemati globljega načela (npr. Bog v ustavi EU) kot kriterija za določitev in uveljavitev normativne podlage človekovih pravic. Zato se je s sekularizmom¹³ pojavljala težava, kako spoštovati univerzalno normativnost človeka v teh družbenih procesih oziroma kako utrditi družbene norme, ki jih je doslej utemeljeval krščanski nauk v Bogu. Kot ugotavlja René Girard,¹⁴ je krščanstvo zelo pripomoglo k spoštovanju žrtev, tj. tako ali drugače prizadetih v družbi, a je sodobna družba še vedno premalo poskrbela za zaščito prizadetih. Še vedno ostaja problem spoštovanja pravic drugih in drugačnih, posebno to velja za vse zatirane, npr. begunce in sploh vse drugačne, kot poudarja Seyla Benhabib.¹⁵

Pravno-politično se je proces novoveške emancipacije človeka, ki ima opisana filozofsko-teološka ozadja zaključil z ustavno-pravno opredelitvijo oziroma proglasitvijo človekovih pravic. Proces je dobil svoj normativni okvir s *Splošno deklaracijo človekovih pravic*, ki jo je sprejela Generalna skupščina Združenih narodov 10. decembra 1948 v Parizu. Uveljavljanje človekovih pravic v posameznih državah pa je ostala kljub temu še dolgotrajna in zapletena zgodba. Ne pozabimo, da je sama francoska revolucija, ki je sprejela *Izjavo* o človekovih pravicah v političnem boju za oblast, z dekreti kršila že sprejete pravice. Tudi komunistične države so podpisale konvencijo, njihovo izvajanje pod policijskimi režimi pa je bilo praktično nemogoče. Podobno velja za druge totalitarne države. Genocidno ravnanje z določenimi skupinami in narodi: Judje, Romi, duševni bolniki, kristjani, je dobilo strahotne razsežnosti. Na to sistemsko izključevanje skupin in narodov v dobi modernega imperializma prepričljivo opozarja Hannah Arendt.¹⁶

Uveljavljanje pravic osebe je zato pogojeno z zagotavljanjem dolžnosti, ki jih goji oziroma spoštuje skupnost in tako zagotavlja pravice posamezniku.¹⁷ Osnovni problem

13 Prim. Chr. Taylor, nav. delo.

14 Prim. R. Girard, nav. delo.

15 S. Benhabib, nav. delo.

16 H. Arendt, nav. delo.

17 Ustrezno deklaracijo naj bi Združeni narodi sprejeli leta 2000, vendar se člani Generalne skupščine niso mogli poenotiti glede njene vsebine ter prevzema pozitivne skrbi članic za

novoveških filozofskih, pravnih in političnih mislecev oziroma tokov ostaja vloga človeka kot posamezne osebe v okviru državnih in danes tudi vse bolj globalnih gospodarsko-političnih in finančnih uredb, ki praviloma kljub deklarativnem spoštovanju človekovih pravic oziroma človekovega dostojanstva pogosto ne zagotavljajo mehanizmov za njihovo spoštovanje. Ne le totalitarni sistemi, tudi sodobne globalne gospodarsko-finančne naveze se izmikajo nadzoru ali vsaj otežujejo nadzor nad kršenjem človekovih pravic. Trgovina z ljudmi, posebno z otroki in ženskami, prostitucija, droge, izkoriščanje za delo, pedofilija, izrivanje domorodnih prebivalcev zaradi interesov globalnih družb je žalostna bilanca sodobnega imperialnega globalizma. Na to prepričljivo opozarjajo Lydia Cacho, mehiška novinarka, v svojem delu *Suženjstvo; znotraj milijardnih poslov: trgovanje z ljudmi*, John Perkins v delu *Izpovedi ekonomskega morilca*¹⁸ in tudi drugi. Sodobni razvoj s svojimi stranpotmi samo potrjuje, kako težko je zgolj s formalno-pravnimi okviri zagotavljati spoštovanje človekovega dostojanstva in njegovih pravic, če si ne prisvajamo ustreznih etično-filozofskih oziroma teoloških drž, ki zagotavljajo, da bodo ljudje na odgovornih mestih s svojim etičnim prepričanjem zagotavljali spoštovanje dostojanstva vsakega človeka. Zato je nujno, da ima model in vloga človekovih pravic svojo antropološko utemeljitev in osnovo v enkratni individualnosti in subjektivnosti človeka kot osebe, kakor jo je v krščanskem izročilu opredelil že Boetij.

5. ČLOVEK KOT CELOSTNA OSEBA

Psihologija se je v svojem razvoju kot panoga, ki obravnava človeka, posvetila raziskovanju človekove osebe in izhajala iz odklonov polnoveljavne osebe. Rado je obravnavala probleme človeka kot osebe, ki kažejo na odklone od »normalnega stanja«. Posebno so tak pristop ubirali zdravniki in psihiatri. Kakor so antropologi (in tudi stari filozofi) primerjali človeka z živaljo, da bi opredelili človekove posebnosti, so tudi psihologi skušali s primerjavo pridobiti podobo (popolne) osebe. V filozofskem smislu je vsaka taka določitev pomanjkljiva, ker ne gre za normativno, temveč zgolj za empirično opredelitev človeka. Sploh filozofija ugotavlja, da je vsaka pozitivno-znanstvena podoba človeka pomanjkljiva, če ne upošteva človekove odprtosti. Z drugimi besedami: Nemogoče je po svojem bistvu pozitivno opredeliti človeka kot osebo, saj je neopredeljivo, odprto in presežno bitje, ki ga ni mogoče spraviti v pojmovni okvir. Takšna pozitivna in omejevalna opredelitev pa bi bila problematična tudi zaradi neupoštevanja človekovih pravic za vsakega človeka. Če bi delali razlike med »zdravo« in »bolno«

uveljavljanje temeljne dolžnosti, ki zagotavlja spoštovanje pravic.

18 Prim. L. Cacho, nav. delo in J. Perkins, nav. delo.

oziroma »pomankljivo« osebo, bi hitro zašli v nerešljive spore glede spoštovanja dostojanstva vsake osebe, zlasti oseb s posebnimi potrebami in oseb v skrajnih izrednih razmerah. Danes se to vprašanje znova postavlja kot problem pri pojmovanju zarodka, pri možnostih tako imenovane evtanazije (= »*dobre smrti?*«) oziroma sploh opredelitve človeka kot osebe v mejnih položajih. Filozofski (teološki) oziroma celostni pristop postane pomemben pri opredelitvi normativnih okvirov, ki naj povedo, do kam segajo pravice človeka kot osebe oziroma kdo vse je vključen kot imetnik pravice: ali štejemo sem tudi duševno in telesno prizadete oziroma osebe s posebnimi potrebami, predvsem pa, ali štejemo med osebe tudi šele spočetega človeka in tudi človeka, ki ni več sposoben obvladovati samega sebe. Ravno tak odprti pojem osebe opredeljuje bistvene poteze človeka. Oseba je namreč človek od spočetja do (in še po) smrti in tudi vsak človek ne glede na stanje, npr. duševni bolnik ali človek z boleznijo, ki zmanjša ali celo onemogoči samourejevanje človeka. Psihologija in vsaka druga veda, ki se ukvarja s človekom, pri podajanju osebnosti prehaja vedno v filozofijo.¹⁹ Trstenjak zato meni, da je osebnost težko natančno opredeliti, tako statično kot dinamično, ker z opredelitvijo osebo nehoti univerzaliziramo in ji dajemo ob osebni konkretni podobi tudi splošno strukturo, ki velja za več posameznikov. Oseba pa je vedno nekaj enkratnega in neponovljivega.²⁰ Zaradi enkratnosti in obenem dinamičnosti človeka je osebo težko opredeliti, jo spraviti v kalup, v celostno znanstveno podobo, zato se psihologi in drugi, ki se ukvarjajo s tem problemom, zatekajo k mejnim pojmovnim parom, ki izražajo skrajne meje osebe kot npr. telesnost-duhovnost, posameznost-družbenost, nastajanje-stanje, misel-delovanje itd.

Če govorimo o osebi kot o sestavljeni celoti, imamo torej opraviti s človekom kot enkratnim bitjem. Lahko pa se vprašamo, zakaj je potrebno še posebno razpravljanje oziroma vpeljevanje novega pojma »oseba« za človeka. Prvič nam je ta pojem dala zgodovina. Nadalje pa pojem opozarja na zgodovinski prispevek pri pojmovanju človeka in kot tak nam govori o enkratnosti človeka. Medtem ko sta narava in kultura dopolnilna pojma predvsem glede na človekovo delovanje, pa je oseba oznaka človekove sredine in celotnosti človeka kot telesno-duhovnega bitja. Psihologi in filozofi se danes strinjajo, da je človek kot oseba osredinjena enotnost, ki kot taka lahko potem deluje kot celota. Tako je oseba ravno v korelaciji narava-kultura delujoči faktor, ki določa oziroma usmerja človekovo delovanje. To velja posebno za njeno središče, njen jaz, po katerem se oseba doživlja kot enota, kot samodejavnost, kot transcendentalni jaz, kot bi rekel Kant, čeprav v zoženem, duhovnem smislu. Zato oseba ni zgolj neko bistvo, ampak je tudi skupek vsega konkretno danega in torej delujočega, je identiteta v različnosti in je odprta v nešteto možnosti ter tvori celoto in združuje vse, kar je. Oseba je dialektika končnega in neskončnega, je enotnost

19 Prim. Trstenjak, nav. delo, str. 411.

20 Prav tam, str. 420.

ideje in končnosti. Oseba je raznolika (to potrjujejo psihološko-biološke raziskave), je dinamična (gibljiva), a obenem tudi ista, je nekaj konkretno danega in tukajšnjega; njena podoba oziroma nje spoznanje je vedno abstraktno, zato tudi vsaka opredelitev človeka ostaja nepopolna, kakor pravi Trstenjak: »Da, človek ostaja ob vsej napovedovalni znanosti in življenjski modrosti še vedno nepreračunljivo bitje.«²¹

Larry A. Hjelle in Daniel J. Ziegler v svoji raziskavi teorij osebnosti pravita, da danes ni splošnega soglasja o teoriji osebnosti. Kljub temu pa se psihologi odločijo za »tehnično« rešitev, ker potrebujejo »izdelan« model osebnosti. Seveda pa psihologija pri tem preskoči in zanemara skrivnostnost človeka kot osebe. »Ne glede na to večina teoretičnih opredelitev gleda na osebnost kot individualno samosvojo zasnovo, kot hipotetično strukturo, kot življenjski razvojni proces in kot enost, katero utemeljujejo stalni vedenjski vzorci. Polje osebnosti se odlikuje v psihologiji prek svojega namena, da združuje in integrira relevantna načela iz vseh področij psihologije. Je torej podpodročje akademske psihologije, ki obkroža raznolike teoretične poglede in zbira skupine raziskovalnih izsledkov, raznolikost tehničnih preverjanj in poti, da bi razumeli in zdravili nenormalno vedenje.« Psihologija torej skuša podati teorijo osebe z dvojnimi namenoma: »Prvo, da oskrbi smiselno ogrado, s katerim razloži stvari, ki jih pozna o osebi. Drugo pa, da lahko napove dogodke in odnose, ki doslej še niso bili raziskani.«²²

Človekova oseba je torej sinteza končnosti in neskončnosti, je identiteta in diferenca oziroma identiteta v diferenci. Samospoznanje človeka kot osebe je določeno z zgodovinsko-kulturnimi okviri, kakor poudarjajo novejši sociologi in filozofi. Tako je značilno, da je pojmovanje človeka kot osebe pogojeno s človekovo izkušnjo v otroštvu. Otroci, ki so odrasčali pri živalih, si niso mogli več ustvariti podobe svoje človeške osebe. Tudi socialne in kulturne okoliščine, ki sooblikujejo človekovo življenje, dajejo podlago za dožemanje osebe. Zato ostaja to, kaj je človek kot oseba, kdaj nastane in koga vse štejemo k osebi, stalni filozofski, psihološko-sociološki in pravni problem, čeprav obstaja po naravni intuiciji soglasje, da človek nastane ob spočetju. To je mogoče potrditi *ex negativo*. Splav ima praviloma vsakdo za zlo, čeprav se ljudje iz različnih razlogov, stisk in dilem, odločajo zanj. Ravno zato je namreč okrog splava toliko razprav in polemik, ker nočemo kar tako sprejeti te negativne človeške izkušnje. Seveda pa ravno to zahteva presojo osnovne določenosti človeka kot osebe od spočetja do smrti (praviloma celo po smrti), saj v vseh kulturah gojijo spoštovanje do pokojnih in praviloma predpostavljajo njihovo nesmrtnost. S tem je povezana tudi pravica do groba, žalovanja za pokojnim ter spoštovanja mrtvega telesa, kar so kršili totalitarni sistemi.

21 Prav tam, str. 487.

22 Oba navedka: L. A. Hjelle & D. J. Ziegler, nav. delo, str. 30.

Splav, evtanazija, prav tako pa ubijanje v vojni ali drugih razmerah, tudi smrtna kazen itn. dobijo svoje merilo v pojmu človeka kot osebe, ki ima svoje dostojanstvo in je nosilec neodtujljivih pravic. Praviloma zato nihče ne more in ne sme razpolagati s človekovim življenjem, kar je idealno stanje sprejemanja osnovnega filozofskega dejstva: človek kot bitje je nedotakljiv, njegovo dostojanstvo je treba popolnoma spoštovati. Podobno kakor se npr. že v družini pokaže polnost družinskega življenja, povezanost družinskih članov in njihove življenjske moči v sprejemanju otroka, ki je kakor koli prizadet, tako se pokaže moč večje ali manjše družbe v tem, koliko je pripravljena z vsemi silami varovati posebej prizadetega človeka in tako popolnoma zavarovati dostojanstvo človeka kot osebe od njegovih začetkov do konca življenja. Upoštevanje tega načela pa ima dolgoročne posledice za zdravo družbo. Ker danes pogosto prevladujejo zelo kratkoročne ekonomske in druge, včasih človeku zelo odtujene, koristi skupin in posameznikov, to slabi družbeno soglasje, kar pa ima seveda tudi dolgoročne (negativne) posledice za spoštovanje življenja človeka kot osebe. Teh posledic ne vidijo tisti, ki odločajo o tem in sprejemajo zakone, ki naj bi vplivali na stanje v družbi. Seveda pa so ti del splošnega čutenja in razumevanja teh vprašanj. Kljub temu pa ostaja spoštovanje človeka kot osebe temeljno etično vodilo človekovega ravnanja. To velja za vse človeške dejavnosti in tudi za tiste, ki po svojem bistvu ogrožajo človeka kot osebo. Zato morajo to spoštovati varnostnoobveščevalne, policijske, vojne in druge sorodne družbene dejavnosti oziroma sistemi prisile. Kljub kdaj grobim kršitvam (svetovna) politična skupnost tudi na teh področjih uveljavlja etična načela, ki zagotavljajo spoštovanje dostojanstva človeka in njegovih pravic, kakor ga je posredovalo krščansko izročilo in so ga utrdila iskanja pravnih okvirov nedotakljivosti človeka kot osebe. Sodobne humanitarne uredbe skušajo zato na podlagi teh izročil čim bolj preprečevati oziroma omejevati grobe posege v človekovo nedotakljivost na vseh teh področjih človekove dejavnosti. Načelno je ravno iz krščanskega pojmovanja človeka po božji podobi načelo dialoga med osebami, ki mu je treba dati povsod prednost pri reševanju sporov. Dialog zahteva upoštevanje partnerjev, kot je zahteval že Kant v svojem delu *K večnemu miru*,²³ kajti na podlagi upoštevanja svobodnih partnerjev se vnaprej izključijo morebitni razlogi za njihovo medsebojno maščevanje, ki jih dogovor ne bi upošteval ali bi jih tako ali drugače v njihovi samostojnosti obšel, kar bi potem bil razlog za vojno maščevanje. Treba je torej spoštovati dialoškost oseb oziroma partnerjev. Če pa že pride do vojne, pa je treba uveljaviti načelo, ki ga pozna že krščansko izročilo, tj. načelo pravične vojne. Eden največjih krščanskih cerkvenih učiteljev Tomaž Akvinski je razvil načela pravične vojne, po katerih se mora ravnati skupnost, da zagotavlja pravični red med ljudmi. Pravična vojna je in vsi ostali »prisilni« ukrepi so torej mejni primeri reševanja medčloveških zadev.

23 I. Kant, nav. delo (1964), str. 208 (A 29 sl).

6. PRAVIČNA VOJNA

Kot že rečeno, je načelno stališče Katoliške cerkve, da »je treba morebitne spore med narodi reševati z dogovori, ne pa z orožjem«. ²⁴ To stališče je prevladovalo v zgodovini krščanstva do danes, čeprav so ga tudi ljudje Cerkve kdaj kršili. Ne glede na to pa to načelo predstavlja temelj krščanskega družbenega nauka. V tem smislu se je Drugi vatikanski cerkveni zbor zavzel za prepoved vsakršne vojne, kar je treba doseči »s soglasjem narodov«. ²⁵

Tomaž Akvinski je v tretji knjigi *Summa Theologica* ²⁶ v 40. vprašanju razvil svoj nauk o pravični vojni, ki izraža podrobnejše krščansko stališče do vojne. Najprej za Avguštinom ponavlja, da ne smemo delati nasilja nad nikomer. Vsak oborožen poseg pa je nasilje nad drugim(i). Akvinski ima torej vojno načeloma za nekaj slabega, zaradi česar je treba nasprotovati vsaki vojni. Kadar pa se kršijo načela družbene pravičnosti, imajo vladajoči v imenu skupnosti, ne v lastnem imenu, pravico, da s silo zagotovijo ponovno vzpostavitev pravičnega reda. Danes bi rekli, da lahko Združeni narodi kot organ svetovne politične skupnosti v primerih takih kršitev odobrijo vojni poseg. Zato Akvinski zatrjuje, da mora imeti vsaka vojna prvič pravičen vzrok, ki je v obrambi skupnega dobrega, ki ga je kdo hotel nasilno porušiti, zaradi česar je treba take zlikovce kaznovati tudi s silo, če ne gre drugače. To kaznovanje pa ni v pristožnosti posameznika, pač pa ustreznih organov države oziroma skupnosti držav. Tisti, ki vodi vojno, mora imeti za vojskovanje torej ustrezno legitimno avtoriteto, to pa ima lahko le suverena država oziroma skupnost držav. Zato Tomaž Akvinski zahteva, da se v vojni spoštuje skupno dobro.

Drugič za pravično vojno Akvinski zahteva, da je treba napasti le tiste, ki so povzročili nepravilno stanje. Iz tega pri odločitvi za vojno izhaja, da je treba še posebej vse nemočne v vojni zaščititi, ne pa celo nasprotno temu z vojskovanjem delovati proti najbolj ranljivim. V sodobnih političnih razmerah in odklonih je v svetovni politični skupnosti tudi glede na zgodovinsko izkušnjo treba še naprej stalno skrbeti, da ne bo nihče izključen iz družbe in tako brez možnosti, da se sklicuje na to načelo. Totalitarni sistemi so namreč najprej propagandno-politično, potem pa tudi vojno-taktično izključili določene skupine in jih potem tudi likvidirali. Se pravi, namesto napada na tiste, ki so vzpostavili krivično in nelegalno stanje, so bili napadov deležni tisti, ki so bili že tako družbeno ogroženi. Tako je treba vedno zaščititi begunce in druge v vojni

24 Papež Janez XXIII., nav. delo, str. 304.

25 Drugi vatikanski cerkveni zbor, nav. delo, št. 82, str. 381.

26 T. Akvinski, nav. delo, str. 268 sl.

še bolj ranljive skupine. Pogosto se je namreč v smislu grešnega kozla²⁷ zgodilo, da so vladajoči totalitarni oblastniki za opravičenje svojih zgrešenih politik z vojno ogrozili ranljive skupine namesto krivcev za družbeno nepravico. Zato opozarja Hannah Arendt,²⁸ da je treba stalno skrbeti, da nihče ne bo izključen iz svetovnega reda. Če je preteklost – in tudi Tomaž Akvinski je gradil na tem izročilu – za to imela splošne kriterije, kakršna sta bila »človek po Božji podobi« ali naravno pravo, zdaj skušamo nekako uveljavljati načelo človekovih pravic oziroma zaščite dostojanstva vsakega človeka s pojmom človeška skupnost, ki naj bo garant spoštovanja, čeprav ta včasih deluje kot zelo nemočna. Spomnimo, kako težko je človeška skupnost storila kaj za preprečitev žrtev v Srebrenici ali Ruandi v najnovejšem času ali za žrtve totalitarnih režimov v polpreteklosti. Izključitev kogar koli iz človeške skupnosti, kot se je zgodilo z Judi ali drugimi skupinami v novejši zgodovini, pomeni tudi njihovo žrtvovanje, ki je grobo teptanje tega načela Tomaža Akvinskega, po katerem je lahko pravična vojna uperjena le zoper kršilce pravičnega reda, nikakor pa ne zoper nedolžne. V smislu pravične vojne so zato obrobne skupnosti kot neoboroženi civilisti, posebno pa ranjenci ali rizične skupine kot ljudje s posebnimi potrebami, toliko bolj potrebni zaščite, da bi mogli preživeti »pravično vojno«. Žal kažejo omenjeni primeri iz 20. stoletja in celo najnovejši, da je vojna praksa temu pogosto nasprotna. Vojskujoče strani še danes izkoriščajo civiliste za doseg vojnih ciljev: bombardiranje civilnih ciljev ali celo izkoriščanje civilistov za »človeški kordon«, ki naj bi zagotavljal prodiranje proti sovražnim silam.

Tretje, kar po Tomažu opravičuje »pravično vojno«, pa je namen, ki mora biti pravičen: zagotavljati mora povečanje dobrega oziroma odstranitev zla in omogočiti doseg miru. Kot smo ugotovili, je za Akvinskim tudi Kant opozoril, da je treba predhodno razjasniti razloge, ki vodijo do sporov. Šele na ta način vložimo vse, da bi se izognili teptanju pravičnosti, ki se v vojnih spopadih le še poveča. Kot opozarja že Avguštin in tu ponavlja Tomaž, je treba stalno skrbeti, da se izognemo kakršnemu koli povzročanju škode, krutemu maščevanju, tešiti oziroma omejevati je treba slo po uveljavljanju moči ter se vojskovati z željo po miru. Skladno s tem lahko zaključimo, da je le pravična in »etično« utemeljiva vojna tista, ki zagotavlja javni red in mir. Seveda pa je taka vojna skrajna oblika medsebojnih odnosov sprtih strani. Na splošno pa je treba težiti k oblikovanju skupnosti, saj je že Aristotel poudarjal, da je podlaga dobrih odnosov prijateljstvo.²⁹ Skupnosti se torej oblikujejo na temelju spoštovanja posameznikov med seboj in nobena prisila ne more urediti družbe od zgoraj oziroma na silo, kot so to poskušali totalitarni sistemi, pač pa je mogoča ureditev

27 Girard, nav. delo.

28 H. Arendt, nav. delo, str. 377 sl.

29 Aristotel, nav. delo, IX in X. knjiga.

dobrih državljanskih in meddržavnih odnosov le od osebe kot nosilnega stebra družbe, kar je vseskozi zastopal krščanski družbeni nauk. Glede na temeljno krščansko zapoved pa je to uresničljivo z medsebojno dobrohotnostjo, kot pravi Aristotel, ali kot uči krščanstvo, z ljubeznijo. Popolna pravičnost se uresničuje lahko le v ljubezni. In tu je bistvo krščanskega nauka, ki še posebej terja, da se posebno ranljivim omogoči vsa potrebna zaščita in možnost preživetja.

7. SKRB CERKVE ZA ŽRTVE, BEGUNCE IN RANJENCE

Osnovno krščansko sporočilo je bilo in ostaja skrb za človeka, posebej za potrebnega, revnega, obrobnega. S tem se je krščanstvo uveljavljalo v antičnem in pozneje ostalem svetu, čeprav je pozneje dobivalo tudi imperialne spodbude s strani »krščanskih vladarjev«. Nauk krščanskih cerkva normativno zavezuje kristjane k zapovedi ljubezni do Boga in bližnjega, ki se med seboj dopolnjujeta (Mr 12, 29–31), pri čemer je ljubezen do bližnjega preizkus, koliko nam pomeni ljubezen oziroma vera v Boga. Jezusov zgled je bil spodbuda in merilo za tako življenje in delovanje kristjanov v nadaljnjih stoletjih zgodovine krščanstva. Sicer so tudi kristjani odstopali od tega temelja, a na drugi strani so številni pokazali s svojim nesebičnim zgledom, da ima ta zapoved pomen in veljavo. Številni kristjani so v zgodovini krščanstva do danes – kot npr. duhovnika Maksimilijan Kolbe v Auschwitzu ali Izidor Završnik v mariborskem zaporu med drugo svetovno vojno – po Kristusovem zgledu tudi sami darovali svoja življenja za sestre in brate ter tako s svojim življenjskim zgledom in delovanjem vplivali na oblikovanje sodobnih humanitarnih uredb za zaščito prizadetih v civilnih in vojnih razmerah. Sicer danes številni misleci, med njimi že omenjena Charles Taylor in René Girard,³⁰ opažajo večjo pripravljenost gojiti skrb za potrebne, prizadete oziroma za žrtve vojnih in drugih človeških zblod. K takemu delovanju je po mnenju obeh in tudi drugih avtorjev pripomoglo krščanstvo, Girard je celo prepričan, da je za razliko od drugih kultur krščanstvo uvedlo v svetovno kulturo imperativ za žrtve. Na podlagi tega izročila so nastajale tudi deklaracije, ki obvezujejo človeško skupnost k skrbi za žrtve oziroma tako ali drugače prizadete. Zato danes nas vse, posebno odgovorne, te deklaracije (izjave) in konvencije (dogovori) ustrezno obvezujejo in nalagajo humano ravnanje. Na podlagi tega izročila se je izoblikovalo tudi stališče, da je družba bogata takrat, ko so družbeno prizadeti vključeni v človeško skupnost tako, da se v svojih prizadetostih ne čutijo odrinjene. Zato je javno mnenje vsaj praviloma na strani žrtev – vsaj dokler nismo sami neposredno – kot v primeru beguncev – vpleteni in bi morali tudi sami kaj storiti zanje, kot prepričljivo pokaže

30 Prim. Ch. Taylor, nav. delo; R. Girard, nav. delo.

Jezus v priliki o usmiljenem Samarijanu (Lk 10, 25–37). Zato je pomemben motiv za solidarnost do drugih vera v Boga, ki temelji na prepričanju, da je Bog Oče vseh ljudi in smo ljudje vpeti v globlje medsebojne odnose, ki imajo svoj temelj v veri v Boga Svete Trojice. Ker danes to prepričanje, da je Bog temelj naših odnosov, povsod postaja problem, ostaja danes motiv lahko le vera v človeštvo. Tudi za kristjane je to postalo v zadnjih stoletjih in desetletjih problem, zaradi česar je Katoliška cerkev v svojih dokumentih podrobneje oblikovala smernice odnosa do najbolj potrebnih. Ti dokumenti niso samo spodbuda katoličanom in ostalim kristjanom, pač pa vsem ljudem dobre volje, kot je poudaril drugi vatikanski cerkveni zbor. V svoji osrednji Pastoralni konstituciji *Cerkev v sedanjem svetu* ta pravi: »Veselje in upanje, žalost in tesnoba današnjih ljudi, posebno ubogih in vseh kakorkoli trpečih, je hkrati veselje in upanje, žalost in tesnoba Kristusovih učencev.«³¹ V nadaljevanju zbor opozarja na skrb za dostojanstvo vsakega, posebno potrebnega človeka, in pravi: »V današnjih dneh smo še posebej nujno dolžni postati bližnji prav vsakemu človeku in mu, ko se z njim srečamo, dejavno pomagati; naj bo to od vseh zapuščeni starec, krivično prezirani delavec iz tujine, begunec, nezakonski otrok, ki nezasluženo trpi zaradi greha, ki ga ni on storil, in lačni, ki trka na našo vest ...« Nadaljuje, da je sramotno »vse, kar nasprotuje življenju, kakor raznovrstni uboji, rodomori, splavi, evtanazija in tudi radovoljen samomor; vse, kar rani neokrnjenost človeške osebe, kakor pohabljanje, telesno in duševno mučenje, psihično prisiljevanje; vse, kar ponižuje človeško dostojanstvo, kakor npr. življenje v človeka nevrednih razmerah, samovoljno zapiranje, nasilno preseljevanje, suženjstvo, prostitucija, trgovina z ženskami in mladoletniki; tudi sramotne delovne razmere ...«³²

Zbor za uresničevanje teh načel kliče svetovno skupnost k miru.³³ Poudarja, da je temelj miru zagotavljanje dostojnega človeškega življenja vsem ljudem. Škofovska sinoda leta 1971 je opozorila, da je v svetu še veliko zatiranja in se »v mnogih deželah zelo grobo kršijo pravice ljudi ...«³⁴ Nadaljuje, da gre za grobe posege v osebno integriteto ljudi. »Dobro so znani primeri mučenja, zlasti političnih jetnikov ... Ne smemo pozabiti vojnih ujetnikov, s katerimi celo po sprejetju ženevske konvencije nečloveško ravnaajo.«³⁵ Dokument opozarja na posebne skupine prizadetih ljudi, ki jih zanemarjajo, »to so starčki, sirote, bolniki in zapuščeni vseh vrst.«³⁶

31 Drugi vatikanski cerkveni zbor, nav. delo, str. 320.

32 Prav tam, str. 337.

33 Prav tam, str. 377.

34 Škofovska sinoda, nav. delo, str. 457.

35 Prav tam, str. 457/8.

36 Prav tam, str. 458.

Za razumevanje stisk številnih in moramo žal reči, celo rastoče (prizadete) skupine ljudi, je dobro upoštevati presoje Janeza Pavla II., ki v okrožnici *Skrb za socialno vprašanje* opozarja na grešne strukture. Tudi pri vojnih sporih gre za posledice »grešnih struktur«, ³⁷ tj. zgrešenih, »sebičnih« in »kratkovidnih« človeških projektov, to so npr. »zgrešeni politični računi«, »nespametne ekonomske odločitve«, ki po papeževih besedah kličejo »v spomin etiko in moralo«. ³⁸

Janez Pavel II. opozarja na strahotne posledice vojn v XX. stoletju in na iztrebljanje celih narodov ter posledično sovražstvo in druge kršitve človekovih pravic v totalitarnih sistemih. Opozarja na skrb za družino, ki je temelj »humane ekologije«. ³⁹

Zelo izrazito znova opozarja na ljubezen in usmiljenje sedanji papež Frančišek. ⁴⁰ V svoji okrožnici *Radost ljubezni* (lat. *Amoris laetitia*) pravi, da sta ljubezen in usmiljenje temelj krščanstva. Zato se v ostalih dokumentih zavzema za prizadete, begunce in kakor koli zapostavljene v svetu ter kliče svetovno politično skupnost k ustreznim ukrepom za odpravo vsakršne prizadetosti ljudi. Posebej opozarja tudi na skrb za begunce. Ponavlja že stalno sporočilo cerkvenega nauka, da si moramo vsi ljudje prizadevati za mir, da ne bo vojnih in posledično tudi drugih žrtev, ki so posledica neurejenih odnosov med ljudmi. Tako sedanji papež kot predhodniki spodbujajo k delu za mir v svojih novoletnih poslanicah za mir.

Zaključimo lahko, da ima sodobna politična skupnost dovolj ustreznih etičnih temeljev, ki so tudi pravno sprejeti in zavezujoči, ki bi ljudem lahko prihranili zapostavljenost, trpljenje in celo smrt, če bi človeštvo pri svojih odnosih in delovanju izhajalo iz njih. Tako teološke, etično-filozofske in pravno-formalne zahteve ostajajo stalen izziv in so vodilo spoštovanja človekovega dostojanstva in človekovih pravic v vseh tudi najbolj zahtevnih vojnih in drugih izrednih razmerah. Na etično ozaveščenih osebah pa je, da jih bomo tudi ustrezno uresničevali.

Literatura

- S. Thomae Aquinatis: *Summa Theologica III (Secunda secundae)*, Madrid Biblioteca de Autores Christianos 1963.

37 Janez Pavel II. (1994/1), nav. delo, str. 543.

38 Prav tam.

39 Janez Pavel II. (1994/2), str. 591.

40 Papež Frančišek, nav. delo.

- Aristoteles: Etika, prevod Kajetan Gantar, Ljubljana SM 1994.
- Hannah Arendt: Izvori totalitarizma, prevod Zdenka Erbežnik, Patricija Fajon, Polona Glavan, Ljubljana ŠZ Claritas 2003.
- Anicius M.S. Boethius: Opuscula sacra. Filozofsko-teološki traktat, prevod Matjaž Vesel, Ljubljana ZRC SAZU 1999.
- Aurobindo Sri: Človeški cikel, prevod Janez Svetina. Ljubljana Slovenska matica 1980.
- Seyla Benhabib: The Right of Others, Cambridge UP 2012.
- George Berkeley: *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge I*, Works London/New York Russel and Russel 1948.
- Lydia Cacho: Sklaverei. Im innern des Miliardengeschäfts. Menschenhandel, Frankfurt, Fischer 2011.
- Drugi vatikanski cerkveni zbor, Veselje in upanje (*Gaudium et spes*), v: dr. Janez Juhant/dr. Rafko Valenčič (ur.), Družbeni nauk Cerkve, Celje Mohorjeva družba 1994, str. 320–394.
- René Girard: Gledam satana, ki kakor blisk pada z neba, prevod Vesna Velkavrh Bukelica, KUD Logos Ljubljana 2006.
- Bela Hamvas: Pathmos I, prevod Gabriella Gaál, Ljubljana KUD Apokalipsa 2010.
- Larry A. Hjelle & Daniel J. Ziegler: Personality Theories, New York ect., McGraw-Hill Book Company 1992.
- Immanuel Kant: Werke in zwölf Bänden IV, Suhrkamp/Insel Verlag Frankfurt/ Wiesbaden 1956.
- Immanuel Kant: Werke in zwölf Bänden VI, (Logik Königsberg 1800, Einleitung), Suhrkamp/Insel Verlag Frankfurt/ Wiesbaden 1958.
- Immanuel Kant: Zum ewigen Frieden, v: Werke in zwölf Bänden XI, Suhrkamp/Insel Verlag Frankfurt/ Wiesbaden 1964.
- Karl G. Lamprecht: Deutsche Geschichte der jüngsten Vergangenheit und Gegenwart, Leipzig Reclam 1988.
- Luhmann, Niklas: Oblast, prevod Erna Strniša, Krtina, Ljubljana 2013.
- Papež Janez XXIII.: okrožnica Mir na zemlji (*Pacem in terris*) 11. aprila 1963, v: dr. Janez Juhant/dr. Rafko Valenčič (ur.), Družbeni nauk Cerkve, Celje Mohorjeva družba 1994, 281–315.
- Papež Janez Pavel II.: Skrb za socialno vprašanje (*Sollicitudo rei socialis*), v: dr. Janez Juhant/dr. Rafko Valenčič (ur.), Družbeni nauk Cerkve, Celje Mohorjeva družba 1994, 515–558.
- Papež Janez Pavel II.: Ob stoletnici (Centesimus annus) v: dr. Janez Juhant/dr. Rafko Valenčič (ur.), Družbeni nauk Cerkve, Celje Mohorjeva družba 1994, 559–610.
- Papež Frančišek <https://w2.vatican.va/content/francesco/en/apost_letters/documents/papa-francesco_bolla_20150411_misericordiae-vultus.html> (28. 9. 2015).
- John Perkins: Confessions of an Economic Hit Man, London Ebury Press 2004.
- Škofovska sinoda 1971: Iustitia in mundo, v: dr. Janez Juhant/dr. Rafko Valenčič (ur.), Družbeni nauk Cerkve, Celje Mohorjeva družba 1994, 451–467.
- Mihael Sonntag: Das verborgene des Herzens. Zur Geschichte der Individualität, Reinbeck Rohwolt 1999.
- Sophokles: Antigona (odlomek), prevod Franci Zore, Nova revija št. 45, letnik V (1986), 64–65.
- Charles Taylor: The Secular Age, Harvard UP (Belknap) Cambridge (MA) 2007.
- Anton Trstenjak: Problemi psihologije, Ljubljana SM 1976.

Peter Zimmermann*

SLOVENIJA IN VPRAŠANJE *BELLUM IUSTUM*¹

Vprašanje o pravičnem boju ali vojni je res tako staro kot človeštvo samo. Za tiste, ki verjamejo v Biblijo, je bil Kajn prvi, ki je nanj poskušal odgovoriti, potem ko je ubil svojega brata Abela.

Vendar tukaj ne bo govora o duhovnikih, ki blagoslavljaajo orožje vojske, odhajajoče na bojišče, sami pa ostanejo v domovini. Niti o teologih, ki so z bistro glavo, hladnim srcem in ostrim peresom napisali debele knjige o vprašanju *bellum iustum* in predvsem ne o *bellum iustum* teorijah znanosti o državi, za katere smo hvaležni na primer Platonu in Aristotelu, Machiavelliju, Hobbesu in Locku, Kantu in Heglu. Bolj želimo govoriti o tistih, ki so naredili orožje in izboljšali njegovo delovanje, ter predvsem o tistih, proti katerim je bilo orožje čestokrat uperjeno: o slovenskem narodu, ki je svoje občutke, želje in strahove izrazil tudi v pravljicah.

Na začetku 16. stoletja je Jean Bourbon vodil veliko železarno pri Vendeuvru v bližini Troyesa, ki je izdelovala tudi odlične topove. Njegov sin Nicolaus (1503–1550) je postavil očetovemu delovanju neminljiv spomenik, ko je kot štirinajstletnik v lepo tekočih latinskih heksametrih opeval kovačijo svojega očeta in dal enega prvih primerov »poezije dejstev«.² Povod, da je napisal 350 vrstic pesnitve Ferraria, je bil požar stavbe, ki je globoko pretresel zgodaj dozorelega mladeniča. V uvodu beremo, da se mu je v sanjah prikazal Vulkanus, »mehkotopeči« (Mucifer) in zahteval:

»Pesem napisati moraš vsem v pouk,
kako ljudje železo dobijo.
Železo, tisto kovino, ki dobro in slabo prinaša,
srečo, izgubo, življenje in smrt.
Z njim zemljo mehča grobo kmet, 40
za setev pripravlja in žanje;
drevju in trti rez je v spodbudo,
da vedno znova rodi in kmeta bogato poplača.
Železo tempelj zgradi in skale razžene

* Zaslužni redni profesor Univerze Bundeswehra v Münchnu.

1 Prevod iz nemščine Andrej Grasselli.

2 N. Bourbon, nav. delo.

in v tisoč še drugih namenov služi človeku, 45
 za ubiti človeka, za smrtno orožje, meč je pravice.
 Črni je smrti v pomoč, ki švigne s topov
 in drugih udarnih orožij, skrajša ji pot.
 Je tudi v obliki puščice, vsem sramotnim dejanjem
 železo pomaga, nasilju, tatvini in ropu. 50
 Vendar ni krivda njegova, človeka pač greh
 in slepi nagoni ženejo voljno
 v vedno nove zločine in grde iznajdbe,
 da škodil bi drugim kljub kazni grozeči.«

Nicolaus Bourbon je tukaj z občudovanja vredno spretnostjo in mladostno neobremenjenostjo uporabil mitološko avtoriteto boga kovaštva, da je predstavil nevtralnost proizvodnje orožja od vrednot. Osrednje vprašanje, ali je izdelava orožja sama po sebi zavržno dejanje, je puščeno ob strani. Tako lahko Bourbon v opisnem delu Kovačije poroča s tehnokratskim ponosom brez etičnih pomislekov:

»Tudi bombarde vlivajo tukaj, grozljiva čudesa,
 peklenško iznajdbo; v jezi bogov na človeštvo,
 to smrtno orožje Vulkan je Nemcem izročil.
 Krogle delajo tudi, ki grmeč razvalijo zidovje.
 Mesta in stolpi so razdejani, izginejo 260
 stavbe ogromne, bliskom podobni letijo
 stvari na njih, zvok opominja kot grom.«

Kovačija je prvič izšla 1533. leta v pesniški zbirki *Nugae* (približno »brkljarija«). Tukaj uporabljen prevod, ki ga je napravil Schütz, je le blede senca latinskega izvirnika.

Niccolo Tartaglia (Fontana, 1500–1557) bistveno jasneje dojame dvojni značaj razvoja orožja. Njegova *Nova scientia*³ iz leta 1537 se začne s pismom njegovemu podporniku Francescu Maria della Rovere, urbinskemu vojvodi, ki mu je delo posvečeno. Tartaglia (se pravi jecljavec) tukaj opisuje, kako ga je mučila vest, ko je pisal ta učbenik streljanja. Po dolgem naštevanju svojih odkritij piše (v mojem prevodu):

»Na osnovi mojih odkritij sem bil tik pred tem, da postavim pravila umetnosti to-pničarjev ... Ko pa sem nekega dne premislil, se mi je pokazalo, da je obsodbe vredna, sramotna in gnusna stvar, ki ne zasluži majhne kazni pred bogom in ljudmi, naprej raziskovati in izboljševati škodljivo obrt, tega uničevalca človeškega rodu in mnogih kristjanov v njihovih neprestanih vojnah, ki jih vodijo drug proti drugemu. Zaradi tega sem ne samo študij tega gradiva popolnoma opustil in se posvetil drugim

3 N. Tartaglia, nav. delo.

stvarem, ampak sem tudi uničil in zažgal vse moje izračune in risbe, ki se tičejo te tvarine. Škoda mi je bilo za čas, ki sem ga porabil za te stvari, in posameznosti, ki so mi proti volji ostale v spominu, nisem želel nikomur pisno sporočiti, niti iz prijateljstva niti zaradi koristi, čeprav so me o tem mnogi spraševali, kajti nekaj takšnega učiti se mi je zdelo katastrofa za dušo ter velika napaka.«

Potem se je zgodil dogodek, ki položaj z vidika Tartaglie popolnoma spremeni: sultan Sulejman II. (1520–1566) se je začel oboroževati za vojno proti Italiji in je zlasti ogrozil Benetke, katerih obramba je bila zaupana urbinskemu vojvodi. Za pravično stvar, vojno kristjanov proti nevernikom, Tartaglia sme in mora razkriti svoje iznajdbe:

»Ker vidim, kako volk opreza za našo čredo ter da se vsi naši pastirji združujejo zaradi obrambe, se mi zdi nedovoljeno te stvari skrivati. Tako sem se odločil, da jih delno pisno, delno ustno sporočim vsakemu zvestemu kristjanu, da bo bolje opremljen tako za napad kot za obrambo.«

Turška nevarnost, o kateri je tukaj govora, je vedno znova pustošila in redčila prebivalstvo osrednjih slovenskih dežel Štajerske in Kranjske v letih od 1471 do 1532. Posebno štajersko mejno ozemlje, ki sta ga cesar in cesarstvo pustila na cedilu, je moralo vedno znova trpeti naval turških krdel. Prvikrat so se Turki prikazali poleti 1471 na Spodnjem Štajerskem in opustošili Savinjsko dolino. Opustošenih in zažganih je bilo pet trgov, dva samostana in okrog 200 vasi, 3000 ljudi ubitih ali odpeljanih v sužnost. Sledili so vpadi skoraj vsako leto. Spodnja Štajerska, pa tudi Kranjska in Koroška, so v tem času neznosno trpele, posebej v letih 1479, 1480 in 1483. Turki niso bili nevarni samo zaradi njihove krutosti, o kateri poročajo številni spisi iz tiste dobe, ampak predvsem zaradi njihove hitrosti, s katero so se ti »roparji in požigalci« pojavili, vse opustošili in enako hitro zopet izginili. Po letu 1492 je nastopil skoraj štiridesletni premor do zadnjega vpada, s katerim je bilo končano grozljivo obdobje. Prav ta zadnji turški vpad je ostal bolj kot vsi drugi v domačih povestih. Še bolj kot povesti ponujajo pravljice drastične rešitve problemov, recimo morda pravičen, ampak krut sežig čarovnice v sladkorni hišici. Velikokrat pa pripovedke prikažejo boljši svet od resničnega. Za ta nasprotna vzorca naj bo zdaj iz zaklada slovenske pripovedi dan primer za *bellum iustum*.

Velikan Brdavs pustoši po Dunaju. Cesarjeve prekaljene bojvnike izziva na dvoboj, premaga in ubije enega za drugim, nazadnje cesarjevega sina. V tej stiski se cesar spomni na srečanje z Martinom Krpanom, vrlim kmečko zvitim možem, ki je izredno močan in živi na Notranjskem od tihotapljenja soli.⁴ Krpana pripeljejo s cesarsko kočijo

4 Pravljico o slovenskem junaku Martinu Krpanu z Vrha je napisal slovenski romantični pesnik Fran Levstik (1831–1887) in objavil 1858 v časniku Slovenski glasnik (Celovec). Prvi nemški prevod, ki ga je napravil Franjo Selak, je bil objavljen leta 1893 v Agramer Tagblatt (Beilage

na Dunaj. Opogumi cesarja, se oboroži z ogromno mesarsko sekiro, ki jo v naglici sam skuje, in s kijem, za katerega brez cesaričine vednosti poseka njeno priljubljeno lipo. S to neobičajno, vendar, kot se bo pokazalo, učinkovito oborožitvijo Krpan jaha na bojišče, kjer ga s posmehom sprejme z običajnim viteškim orožjem oboroženi Brdavs. Po besednem dvoboju, v katerem drug drugega poskusita demoralizirati, se razvije boj:

»Urno zasukneta vsak svojega konja in zdirjata si od daleč zopet nasproti. Brdavs visoko vzdigne meč, da bi že ob prvem odsekal sovražniku glavo; ali ta mu urno postavi svoj kij, da se meč globoko zadere v mehko lipovino; in preden ga velikan more izdreti, razjaha Krpan malo kobilico, potegne Brdavsa na tla ... ter mu stopi za vrat in reče: ‚No, zdaj pa le hitro izmoli en očenašek ali dva in pa svojih grehov se malo pokesaj; izpovedal se ne boš več, nimam časa dolgo odlašati ...‘

To izreče pa vzame počasi mesarico ter mu odseka glavo in se vrne proti mestu.«

Zmagoslavno sprejet in bogato nagrajen se Krpan vrne v svojo domačo vas Vrh kot zakoniti trgovec s soljo.

Prav tako iz osrednje slovenske dežele Kranjske izvira manj poznana pravljica o Petru Klepcu, drobnem mladeniču z nežno, blede kožo, žalostnimi, milimi očmi ter mehkim glasom. Ker je bil preslab za težko delo, so mu dali ovce, da jih pase. Nekega dne se zgodi, da je bila njegova najljubša ovca ubita. Peter se je grenko zjokal. Njegovi grobi tovariši, ki so poznali njegovo slabost, so ga zasmehovali, zaničevali in se norčevali iz njega. Ker se potem tudi ni branil, so ga mučili in topli. Peter je vse prenesel in jih samo žalostno in začudeno gledal. Nihče mu ni povedal, da so ljudje zlobni. Ko je to dolgo potrpežljivo prenašal in mislil, da bo od skrbi moral umreti, je pokleknil sredi svoje črede in molil:

»Ljubi Bog, ki si v nebesih, usmili se ubogega Petra. Glej, šibek je in brez prijateljev. Vsi ga mučijo, nihče ga ne ljubi, vsi ga preganjajo, nihče ga ne varuje. Ne vidiš, kako je truden? Še malo in umrl bo od skrbi, človeško srce ne prenese toliko muke. Pomagaj ubogemu Petru, ljubi Bog, dobri oče, daj mu moč!«

Bog je slišal molitev in se je nasmehnil. Naročil je angelu, naj se spusti na zemljo. Angel je poljubil spečega Petra in se vrnil v nebo. Peter se je zbudil s čudnim občutkom. Pretegnil se je in čutil nenavadno moč v svojih udih. Dvignil se je opotekajoč in naenkrat se je tako jasno zavedel svoje moči, da je od sreče glasno zaukal. Z enim

224). Zdaj obstaja nov, odličen prevod Helge Mračnikar (Drava, Celovec, 1983). S perorisbami karikaturista Hinka Smrekarja je Martin Krpan izšel kot monografija leta 1917 in 1954. leta z impresivnimi barvnimi ilustracijami znamenitega slikarja Toneta Kralja (1900–1975).

skokom je bil pri svoji stari hruški, jo objel in potegnil grčavo velikanko skupaj z njenimi koreninami iz zemlje, kot da bi bila samo bilka na travniku. Drugi pastirji so slišali njegovo ukanje in so radovedno prišli bližje. Tam je stal slabotni Peter in lahko položil izrevano hruško na tla. Tovariši so bili prepadeni od začudenja. Peter se je zopet ulegel v travo in je lahko v miru in nemoten naprej sanjal. V nobeni kroniki ni napisano, da je svojo moč uporabil ... Bog se je nasmehnil, ko se je usmilil enega svojih: poznal je svojega slovanskega otroka ...⁵

Etična vsebina obeh pravljic govori sama po sebi. Ravnanje Martina Krpana s strateškega vidika ustreza taktično in obrambno tehnično dobro načrtovanemu delovanju močnejših sil in orožja; v teh okoliščinah je mogoče vnaprej pričakovati – drugače kot pri tveganem boju med Goljatom in Davidom – zmago pravične stvari.

Miroljubni Peter Klepec se želi nasprotno izogniti boju in to tudi lahko stori, potem ko je z božjo milostjo prejel v posest zadosten potencial za zastrašitev z ekscesnim uničenjem (angl. *overkill*).

Carl Cranz (1858–1945), stari mojster moderne balistike in nekaj časa svetovalec nacistične vlade, navaja staro kitajsko modrost, ki vprašanje ohranitve miru z vojaško močjo popolnoma prestavi z etičnega na utilitaristično raven: »Napni lok, vendar ne izstrelj puščice. Bolj učinkovito je, da se te bojijo.«⁶ Ta pametni rek bi lahko bil tudi maksima Janeza Janše (roj. 1958). Kot visoko inteligenten novinec v politiki je bil prvi minister za takratno Teritorialno obrambo Republike Slovenije (v nadaljevanju: TO). Da se je desetdnevna vojna (od 27. 6. do 8. 7. 1991) za Slovenijo tako srečno in z majhnimi izgubami končala, se je bistveno zahvaliti njegovi preudarnosti in izredni politično-strateški presoji v sodelovanju s celotnim tedanjim slovenskim političnim vrhom.

Zvečer 25. junija 1991 je prvi svobodno izvoljeni slovenski parlament, ki mu je predsedoval prof. dr. France Bučar, sprejel Deklaracijo o neodvisnosti. Njena razglasitev in formalen prevzem carinske in mejne suverenosti na zunanjih mejah sta sledila naslednjega večera. Desetdnevna vojna se je začela 27. junija s prvimi premiki enot Jugoslovanske ljudske armade (v nadaljevanju: JLA) proti mejnim prehodom in se nehala z *de facto* porazom po številu in predvsem po oborožitvi močnejše JLA.

5 Pravljica o Petru Klepcu je povzeta po romanu Gusti Jirku *Zwischen den Zeiten*, Tal, Wien, 1931, str. 10–13. Jirku (1892–1978), Dunajčanka, rojena kot Augustina Mayer, je 1918. leta kupila in se naselila v gradu Hartenstein (Hartenštajn) pri Slovenj Gradcu (Windischgraz) in učila slovenščino. Je prva prevajalka najpomembnejšega slovenskega pisatelja Ivana Cankarja (1876–1918) v nemščino, v Niethammer-Verlag na Dunaju sta v njenem prevodu izšla leta 1929 *Der Knecht Jernej* in 1930. leta *Das Haus zur barmherzigen Mutter Gottes*.

6 C. Cranz in O. Eberhard, nav. delo, str. 68.

V Sloveniji stacionarne enote JLA, dva armadna korpusa in mejne enote s skupaj približno 25.000 možmi, so bile izločene s spretnimi taktičnimi premiki rezervistov slovenske TO, ki so bili razmeroma slabo oboroženi, vendar visoko motivirani in usposobljeni ter so spretno delovali na partizanski način. Jugoslovanska ljudska armada, ki je svoje lastne visoko mehanizirane enote očitno precenila in krepko podcenila bojno moralo slovenskega nasprotnika, je morala ustaviti bojne operacije zaradi nezadostne koordinacije in zaradi tega neuspešnih operacij v majhnem prostoru na samo taktični ravni na za tanke neugodnem terenu in začeti umik v vojašnice.

Poleg tega je TO s cestnimi blokadami in prekinitvijo oskrbe vojašnic z elektriko, vodo in hrano dodatno demoralizirala že tako slabo motivirane in informirane (večinoma niso znali slovensko) vojake JLA. Velik del teh vojakov je dezertiral ali se brez boja predal slovenski TO.⁷ Potem ko je slovenska zunanja politika uspela doseči vsaj nekaj »močnih izjav« mednarodne skupnosti, je JLA svojo absolutno premoč v zraku, ki bi bila lahko odločilna za vojno, samo posamično uporabila.

V desetdnevni vojni je padlo 39 vojakov JLA, štirje pripadniki slovenske teritorialne obrambe in štirje policisti; poleg tega so v oboroženih spopadih izgubili življenje štirje slovenski civilisti in deset tujcev. Potek vojne, ki je dvema milijonoma Slovencev, kolikor jih je danes, prinesla državno samostojnost ter njena bilanca izgub kažeta, da je bila ta, nedvomno pravična vojna, ki je bila vsiljena miroljubnemu narodu,⁸ dobljena z obrambnimi in mirnimi sredstvi. Če značaj naroda odražajo njegove pravlјice, je mogoče potegniti vzporednico s Petrom Klepcem.

Literatura

- Nicolaus Bourbon der Ältere: Der Eisenhammer; Deutsch von Ludwig Harald Schütz, Dietrich, Göttingen 1895.
- Niccolo Tartaglia (d. i. Fontana): Nova scientia, Benetke 1537.
- Fran Levstik: Martin Krpan, Mladinska knjiga, Ljubljana 1991.
- Gusti Jirku: Zwischen den Zeiten, Tal, Dunaj 1931.
- Carl Cranz in Otto Eberhard: Die neuzeitliche Entwicklung der Schußwaffen, VDI-Verlag, Berlin 1939.
- Bernd Schales: Die slowenische Armee in Staat und Gesellschaft, diplomsko delo na Fakulteti za državne in družbene vede Univerze Bundeswehra v Münchnu, München 1996.

7 Primerjaj B. Schales, nav. delo.

8 Glede narodnega značaja Slovencev glej Josef Šuman, Die Slowenen. Karl Prochaska, Wien und Teschen, 1881, posebej str. 79 in sl., kot tudi Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Wien (izdajatelj do leta 1889 kronski princ Rudolf von Habsburg), Band IV. Steiermark (1890), V. Kärnten und Krain (1891) in VI. Das Küstenland (1891).

III. DEL:

SODOBNA VPRAŠANJA MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA

Bojko Bučar*

SMERI RAZVOJA MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA

Uvod

Stopnja humanizacije se skozi zgodovino nedvomno stopnjuje, žal pa tudi stopnja nehumanosti. Skromna so naša spoznanja o razvoju človeške civilizacije, toda tako kot so ljudje v predzgodovinskem obdobju morali razvijati načela humanosti zato, da so se lahko razvijali v večjih skupnostih, so arheologi naleteli tudi na kraje množičnih pobojev že iz tistega časa. Na žalost je naše znanje o času pred pisano besedo precej rudimentarno. Toda zdi se, da se je človeštvo nekaterih pravil že od nekdaj držalo, dolgo pred tem, ko so države sprejele t. i. haška pravila. Najpomembnejši del pravil pa se je vedno nanašal na zaščito določenih oseb in objektov ter na omejitve sredstev in načinov vojskovanja. Poskušalo se je humanizirati najbolj nehumana dejanja, tj. vojne. Idealisti bi rekli, da so države spoštovale pravila zaradi etičnih načel (zakonov človeškosti), realisti pa zaradi lastnega interesa (strahu pred maščevanjem). Funkcionalisti bi opozorili tudi na to, da gre za ohranjanje disciplinirane (oborožene) sile oziroma vojske.¹ Pravila in omejitve so se sčasoma razvijale v smislu vse večje humanizacije, ki pa je vedno bila, in je še danes, daleč od popolnosti. Sam cilj vojne je vedno znova odpiral dilemo, ali velja staro prusko prepričanje, da zahteve vojne prednjačijo pred pravili obnašanja v vojni (nem. *Kriegsraison geht vor Kriegsmanier*) ali pa velja obratno. Razvoj delovanja človeške družbe prav v današnjem času kliče po še večji humanizaciji.

1. OD PLEMENITIH IN MORALNIH IDEJ DO PRAVNE URAVNANOSTI

Nekaj več znanja o humanizaciji odnosov v zvezi z oboroženimi spopadi dobimo s pisano besedo, čeprav zaradi faktorja časa v zelo fragmentarni obliki. V zgodovini se

* Doktor znanosti mednarodnih odnosov, redni profesor Univerze v Ljubljani, raziskuje in predava na Fakulteti za družbene vede.

1 G. S. Corn, nav. delo, str. 25.

na primer omenja Kir Veliki, perzijski vladar, ki je pribl. leta 537 pr. n. št. osvobodil babilonske vojne ujetnike, jim vrnil odvzeto premoženje in več kot 40.000 Judom omogočil vrnitev v Jeruzalem.² Zgodovinarji imajo seveda zelo različne poglede na njegov motiv.

Zanimivo je mnenje enega od sodnikov Meddržavnega sodišča, ki je ob prebiranju enega od indijskih avtorjev menil, da so razlikovanje med civilisti in borci poznale skoraj vse civilizacije že od nekdaj in je zapisal: »Pravilo razlikovanja med civilnim prebivalstvom in vojaškim osebjem je kot nekatera druga pravila iz *ius in bello* starodavnega letnika in si ga delijo številne kulture. Omenili smo že starodavno indijsko prakso, da so indijski kmetje na polju nadaljevali s svojim delom pred obličjem prodirajočih vojska, gotovi v zaščito, ki jim jo je zagotavljalo izročilo, da je vojna zadeva borcev. Ta scenarij, kakor koli se zdi idiličen in docela razglašen z brutalnostmi vojne, je koristen spomin, da temeljna humanitarna načela, kot je razlikovanje, ne kličejo po novih standardih, ki jih prej nismo poznali.«³ Vsaj idejo o zaščiti določenih kategorij prebivalstva, predvsem civilistov, so poleg Indije poznali tudi v antični Kitajski, Grčiji in Rimu.⁴

Evropski srednji vek nam je bližje predvsem z vsemi strahotami, ki so jih poznali v oboroženih spopadih. In vendar so se tudi takrat prebujala humanitarna prizadevanja. V 6. in 7. st. n. št. so se na Irskem, Škotskem, v Walesu in Angliji pojavile t. i. spokorniške knjige, kjer se med drugim zahteva, da se tisti, ki ubije človeka v javni vojni (pod kraljevim vodstvom), podvrže pokori za 40 dni, kajti greh kliče po spokoritvi. Knjige naj bi se razširile po Evropi, bile del kanonskega prava in se teoretično uporabljale do četrtega lateranskega koncila leta 1215.⁵ Da bi se končalo nenehno fevdalno vojskovanje, ki je neprestano ogrožalo tudi kmete, trgovce in duhovnike, je cerkveni koncil v Normandiji (Charroux) leta 989 razglasil *Pax Dei* (Božji mir) in temu so sledili drugi cerkveni koncili. Prepovedovali so ropanje cerkva in kmetov, nasilnike nad nekomatanti pa so ekskomunicirali. Vendar, resnici na ljubo, cerkev pri tem ni bila preveč uspešna.⁶ Vitezi v fevdalizmu so poznali svoje »zakone viteštva«, ki so jih uveljavljali vojaški poveljniki, arbitri ali posebna viteška sodišča. Pešci v vojski pa so bili podvrženi vojaškemu kodeksom. Oboji naj bi spoštovali duhovnike, ženske, otroke, bolne ipd.⁷ Ideja humanizma je pri tem gotovo igrala določeno vlogo, uveljavljanje samih pravil pa je služilo predvsem discipliniranju lastne vojske.

2 D. Potočnik, nav. delo, str. 31.

3 Meddržavno sodišče, 1996, str. 499.

4 L. C. Green, nav. delo, str. 18–21.

5 G. I. A. D. Draper, nav. delo (1961).

6 Viorst, nav. delo, str. 37.

7 L. C. Green, nav. delo, str. 21–23.

Vprašanje je, koliko so se te omejitve spoštovale v praksi. Vsaj v odnosu do »nevernikov«, ki so bili pravzaprav le drugače verujoči, omejitev pri vojskovanju ni bilo.⁸ Tako je poznan primer iz tretje križarske vojne (1189–1192), ko se je Rihard I. Anžuski (*Anjou*) boril proti Saladinu. Kralj Rihard, ki ga Evropa pozna po vzdevku Levjesrčni kot simbolu viteštva, je po padcu Akre julija leta 1191 ukazal pobiti na tisoče vojnih ujetnikov (ubijati Saracene ni bil greh). Izgovor, če ga je potreboval, je bil sodoben: če bi jih izpustil, bi se ponovno vrnili med sovražnike, za oskrbo ujetnikov pa kristjani niso imeli zadostnih sredstev (nastanitvenih zmogljivosti, hrane in stražarjev). V srednjem veku je bila usoda vojnih ujetnikov še vedno čakanje na odkup, zapor ali internacijo, mučenje, pohabljanje in celo smrt.

Omejitve pri vojskovanju so vendarle poznale vse kulture in civilizacije. Poglejmo si islam. Koran je sicer glede tega skop in ga lahko beremo in tolmačimo različno (enako kot Biblijo in številna druga besedila), pa vendar najdemo tudi tu omejitve pri vojskovanju.⁹ Pozna na primer krajevne omejitve: »Vendar se ne borite z njimi pri Sveti mošaji, dokler se oni ne začnejo boriti proti vam. Če vas napadejo, jih ubijte! To je kazen za nevernike.«¹⁰ Omejitve so tudi časovne: »Sprasujejo te o svetem mesecu: «Ali se je v njem dovoljeno bojevati?» Reci: «Boj v tem mesecu je velik greh ...»«.¹¹ Poznali pa so še druge omejitve. »Borite se za Allaha proti tistim, ki se borijo proti vam! In ne prestopajte mej, kajti Allah ne mara tistih, ki prestopajo.«¹² Poznali so tudi nekakšno talionsko načelo, kar bi lahko enačili z načelom sorazmernosti. »O verniki, predpisano vam je povračilo za uboj: svoboden za svobodnega, suženj za sužnja in ženska za žensko.«¹³

8 Za ponazoritev navedimo primer iz »katarske«, prve križarske (tj. svete) vojne, ki jo je z bulo razglasil papež Inocenc III., ki je obljubil zemljo heretikov vsakomur, ki bi se vojne udeležil. To je spodbudilo francosko plemstvo in vojna je trajala 20 let ter zahtevala med 200.000 do 1.000.000 žrtev. Prva utrdba, ki je po večmesečnem obleganju padla, je bil leta 1209 Beziers na jugu današnje Francije. Po nekaterih virih, po katerih je izrek prišel v sodobno zgodovino, naj bi poveljnik zmagovitih sil, papeški odposlanec opat Arnaud Amalric, ko so ga vprašali, kako naj bi med 20.000 zajetimi prebivalci ločili med katoliki in heretiki (katarji), odgovoril: »Pobijte vse! Bog bo že svoje spoznal.« Poveljnik je v svojem pismu papežu poročal, da je pokol prebivalstva ne glede na stan, spol, starost ali prepričanje izvršilo moštvo samovoljno (Arnaud Amalric, nav. delo). In danes? Po razstrelitvi ruskega potniškega letala nad Sinajskim polotokom 31. 10. 2015 naj bi predsednik Rusije Vladimir Putin na tiskovni konferenci dejal: »Odpuščanje teroristom je stvar boga. Na meni je, da jih k njemu pošljem.«

9 Koran, nav. delo.

10 Prav tam, sura 2, ajet 191.

11 Prav tam, sura 2, ajet 217.

12 Prav tam, sura 2, ajet 190.

13 Prav tam, sura 2, ajet 178.

Res je Koran dokaj skop pri obravnavanju naše tematike, več lahko najdemo v šariji (šerijatsko pravo) oziroma njegovem delu, imenovanem sijar, ki uravnava odnose med muslimani in nemuslimani.¹⁴ Rahlo se je razlikoval odnos do »ljudstev knjige« (npr. judov in kristjanov), politeistov, odpadnikov idr., seveda pa tudi do muslimanov. Poznali so pravila za ravnanje z neislamskim svetom (kar bi lahko danes označili kot pravila v mednarodnih spopadih) in pravila ravnanja z uporniki (nemednarodni spopadi). Če spregledamo čas nastanka in razvoja tega prava, ki je izražal takratno (ne) kulturno dojemanje človeka in njegovega odnosa do drugih (npr. institut suženjstva, talionsko načelo v kazenskih zadevah, neenakopravnost ver, žensk in drugih ter plenjenje premoženja ipd.), pa najdemo že takrat tudi elemente humanizacije. V vojnah je veljala prepoved nepotrebne škode, pobijanje nekombatantov, pohabljenja in zahrbtnih napadov.¹⁵ Zanimivo je, da je te zakone izražal Shāybanī kakih 800 let pred Hugom Grotiusem.¹⁶ V eni od verzij izročila preroka Mohameda je rečeno, da je prepovedano ubijati ženske, otroke in starostnike.¹⁷ Isto naj bi veljalo za slepe, invalide in duševno prizadete.¹⁸ Vojne ujetnike so lahko pobili, zaslužnili, lahko pa so bili pomiloščeni ali odkupljeni.¹⁹ Prestop v islam je veljal kot absolutna ali relativne zaščita življenja in lastnine.

Skratka, omejitve naj bi bile določene z načelom diskriminacije oziroma omejitve glede na osebe. Prepovedano je bilo pobijati ali pohabljeni ostarele, ženske, otroke ter bolne in potrebno je bilo ločevanje med krivimi in nedolžnimi.²⁰ Poleg tega pa so že poznali omejitve, ki bi jih lahko prištevali med omejitve glede na stvari (objekte). Prepovedano je bilo uničevanje pridelkov in pobijanje živali. V nekem smislu so poznali tudi omejitve glede zaščite okolja. Prepovedano je bilo uničevanje virov življenja, še posebno zastrupljanje vodnjakov v oazah. Prav tako so poznali omejitve glede načinov vojskovanja; zahrbtnost je bila prepovedana. Po koncu oboroženih spopadov naj bi se nasilje prenehalo, kaznovani pa so bili lahko le posamezniki. »Če

14 Šerijatsko pravo je (notranje) pravo islama, nekakšen *jus civile* pri Rimljanih, sijar pa lahko primerjamo z rimskim *jus gentium*, ki v enem delu obravnava tudi odnose z Nerimljani (M. Khadduri, nav. delo, str. 6). Vir sijarja so učenja prerokov (izročilo), dopolnjena z analogijo in razumom uglednih islamskih pravnikov, predvsem zaradi spremenjenih zgodovinskih okoliščin. Zaradi različnih šol pravnikov in dolgega zgodovinskega obdobja se tudi islamsko pravo lahko tolmači različno.

15 M. Khadduri, nav. delo, str. 53, 92.

16 Prav tam, str. 57.

17 Prav tam, str. 76, 87, 98, 257.

18 Prav tam, str. 101.

19 Prav tam, str. 91, 100–101, 257.

20 A. Debeljak, nav. delo, str. 58.

pa prenehajo, je Allah vseodpuščajoč in vseusmiljen« in »se bo sovražnost nadaljevala samo proti hudodelcem«. ²¹ Tako kot v vseh vojnah je tudi tu drugo vprašanje, koliko so se te zapovedi spoštovale v praksi in kolikokrat je prišlo do zlorab. V tem smislu je zanimiv primer poročanja ruskega vojnega dopisnika Leona Trotskega v balkanski vojni leta 1912. Opisoval je posledice turškega divjanja v okolici Kičeva, kjer so bile požgane vse vasi – le (krščanske) cerkve so ostale nedotaknjene na pogoriščih. Zapisal je tudi: »Praviloma se Turki ne dotikajo cerkva – cerkva, duhovnikov in žensk.« ²²

V srednjem veku je o usodi nasprotnikov odločal poveljnik na terenu. Nasprotnikove ranjence so pustili umreti, ujetnike pa je čakala prodaja v suženjstvo, pohabljenje ali smrt. ²³ Vendar se je, drugače kot v antiki, počasi začela odpravljati prodaja svobodnjakov v suženjstvo. ²⁴ Ker so bili ujetniki v osebni lasti tistega, ki jih je zajel, včasih celo posameznih vojakov, se je razvil institut odkupnine. Deloval je vsaj za visoke dostojanstvenike. V 17. st. pridejo ujetniki pod oblast suverenov, ki so med seboj sklepali karteke o izmenjavi ali odkupu ujetnikov. Ščasoma pa so se začele sklepati tudi dvostranske pogodbe o oskrbi ranjencev in nezajetu vojaških zdravnikov. ²⁵

V pravični vojni praktično ni bilo omejitev, razen morda glede uporabe strupa (ker je bil proizvod črne magije) in prodaje krščanskih sužnjev muslimanom (ker to ogroža njihove krščanske duše). V 14. in 15. st. se je razvil institut odkupnine, ki je vsaj bogate ohranil pri življenju. Sicer pa so prav cerkveni odpustki, izumljeni za časa križarskih vojn, omogočali vse – od poboja žensk, starcev in otrok do kanibalizma. Ob strahotah 30-letne vojne v Evropi je Hugo Grotius (*Huig de Groot*, 1583–1645), oče modernega mednarodnega prava, svojem delu *O pravu vojne in miru* (lat. *De iure belli ac pacis*, 1625) dodal poglavje Ubлаžitve vojne (lat. *Temperamenta belli*), kjer je zagovarjal omejitve pri vojskovanju. Gotius je sicer še vedno menil, da so v vojni dopustne zadeve, ki so potrebne, da se dosežejo zastavljeni cilji. Obenem pa se je ukvarjal tako z »zasebnimi« oziroma »civilnimi« vojnami kot z »javnimi« vojnami. Toda zagovarjal je razlikovanje med borci in neborci (nekombatanti) in se zavzemal,

21 Koran, nav. delo, sura 2, ajet 192, 193.

22 B. Jezernik, nav. delo, str. 99.

23 Na Balkanu še živi spomin na spopade med bizantinskim carjem Vasilijem II. in grškim (nekateri trdijo makedonskim, spet drugi bolgarskim) carjem Samuilom. Bizantinska vojska je 29. julija 1014 v belasiški bitki (pri vasi Ključ, današnja Srbija) dokončno porazila svoje nasprotnike. Vasilij II. naj bi ukazal oslepiti vseh 14.000 vojnih ujetnikov, le vsakemu stotemu je pustil eno oko, da so se lahko vrnili pred svojega vladarja. Po legendi naj bi zato carju Samuilu, ko je zagledal svojo pohabljeno vojsko, od groze in žalosti počilo srce.

24 Najprej je anatema doletela prodajo kristjanov muslimanom, pozneje prodajo vseh belcev, da bi šele v 19. st. prišlo do mednarodne prepovedi trgovine s sužnji.

25 G. I. A. D. Draper, nav. delo (1957), str. 54–55.

da naj se državljani sovražne države obravnavajo kot ljudje in sorodniki po človeštvu. Njegove ideje so vplivale na poznejše avtorje in njihovo misel. Omenimo samo Emer de Vattela in njegovo delo *Le Droit de gens* iz leta 1758. Draper sicer ugotavlja, da se je Grotius zavzemal za omejitve pri vojskovanju, vendar bolj na moralni in ne na pravni podlagi. Ob svojem času večjega vpliva na prakso ni imel, so pa njegove ideje ostale gibalo razmišljanj in prizadevanj do današnjih dni.²⁶ Poveljniki vojska tistega časa so imeli svoje osebne zdravnike, ki so, kolikor se je dalo, skrbeli za ranjence v lastnih vrstah, včasih pa »v duhu viteštva« tudi za ranjence v nasprotnikovih vrstah. Utrjevalo se je tudi prepričanje o imuniteti medicinskega osebja, zdravnikov, lekar-narjev ipd. Verjetno je bil Ludvik XIV. prvi, ki je ustanovil stalno vojaško zdravstveno oskrbo na bojišču.²⁷

Kaj vse se je dogajalo v praksi, nam lahko ponazori primer iz naše zgodovine. V letih 1793–1797 je potekala t. i. prva koalicijska vojna, odziv Evrope na dogodke med francosko revolucijo leta 1789. Leta 1793 so Avstrijci morali zavzeti Fort Louis na otoku sredi Rena, da bi lahko napredovali proti Strasbourgu. Ker se je trdnjava poka-zala kot neosvojljiva, naj bi avstrijski general Lauer med častniškim kosilom zagrozil artilerijskemu majorju, balističnemu strokovnjaku in izumitelju možnarjev dolgega dosega Juriju Vegi (1754–1802), ki ga šolani Slovenci še najbolj poznajo po njegovih matematičnih tabelah (logaritmovniku), da bo odgovoren za neuspelo obleganje, če pa bi mu uspelo v štiriindvajsetih urah prisiliti trdnjavo k vdaji, naj bi ga predlagal za najvišje vojaško odlikovanje, viteški križec Marije Terezije.²⁸ Major je izziv sprejel in si izgovoril polnomočje. Ker je videl, da takratni možnarji (predhodniki havbic oziroma minometov) niso mogli zlomiti branilcev v trdnjavi, je briljantni matematik in znanstvenik raje znižal elevacijo možnarjev. S tem so ti postali nekakšni topovi, s katerimi je lahko po dvanajstih urah priprav obstreljeval družinske člane branilcev in druge civiliste, ki so bivali pred obzidjem trdnjave. Zaradi tega napada na civiliste so se branilci vdali pred iztekom štiriindvajsetih ur. Morda tudi zato, ker ni spoštoval doktrine o nenapadanju civilnih ciljev, Vega predlaganega odlikovanja ni dobil. To ga seveda ni motilo, da se ne bi pritožil samemu cesarju, a brez uspeha.²⁹

26 G. I. A. D. Draper, nav. delo (1990).

27 L. C. Green, nav. delo, str. 24.

28 Vega je že leta 1788 sodeloval v vojni proti Turkom pod poveljstvom avstrijskega feldmaršala Gideona Ernsta Laudona. Možnarji pod njegovim poveljstvom so bistveno pripomogli k padcu Beograda. Leta 1795 je iz 27-kilogramskih možnarjev naredil 13-kilogramske, vendar jim je domet povečal od 1800 na 3000 metrov.

29 Leta 1796 so mu vendarle podelili zaželeno odlikovanje, leta 1800 pa še baronski naslov (Georg Freiherr von Vega). Malce olepšano verzijo dogodkov lahko preberemo v: S. Sitar, nav. delo, str. 32–33.

V 18. st. so racionalisti že začeli opozarjati na nerazumnost in nehumanost pri vodenju vojn. Jean-Jacques Rousseau je opozoril, da je potrebno relativno malo sile in nasilja, da se nasprotnika napelje k vdaji. Človek, ki odloži orožje, pač ne more biti več sovražnik. V svojem delu *Du contrat social* (1762) je začel zagovarjati človekove pravice. Vojna med voditelji zanj ni nujno vojna med prebivalstvom. Pod vsako uniformo je treba gledati človeka. Vojna za Rousseauja ni naravno stanje, temveč je družbeno stanje, ki izvira iz nastanka različnih držav in posledično mednarodne anarhije, ki vlada med njimi. »Vojna torej ni medčloveški, temveč je meddržavni odnos, in posamezniki so sovražniki zgolj po naključju, ne kot ljudje, celo ne kot državljani, temveč kot vojaki /.../. Ker je cilj vojne uničenje sovražne države, ima druga stran pravico ubijati njene branilce, dokler nosijo orožje; toda takoj ko ga odložijo in se predajo, prenehajo biti sovražniki ali orodje sovražnika in ponovno postanejo zgolj ljudje, katerih življenja nihče nima nobene pravice vzeti. Včasih se lahko ubije država, ne da bi bil ubit en sam njen član; in vojna ne daje nobene pravice, ki ni nujna za dosego njenega cilja.«³⁰ Toda po drugi strani v republikah ni razločeval med ljudstvom in vlado in je miselno ustvaril državljana vojaka. Kakorkoli, zdi se, da se je začela razvijati humanejša praksa pri vojskovanju, ki je sčasoma prerasla v običaje.

Določena skrb za ranjence, vsaj lastne vojske, je sicer že vedno veljala. Grki in Rimljani so, kolikor se je dalo, skrbeli za svoje ranjence. Križarji so na primer občudovali viteška in humana dejanja muslimanskega arabskega vodje Salah-a-dina (Saladina) do svojih nasprotnikov. Tudi Srbi so vsaj v svojem kosovskem mitu poznali humanitarna dejanja. Tako lahko v narodni pesmi *Kosovka Devojka* (ki jo je leta 1845 zapisal Vuk Stefanović Karadžić, v slovenščino pa prevedel Ivan Mohorčič) beremo: »/.../ ona ide na Kosovo ravno, / pa se mlada po bojišču šeta, / po bojišču čestitega kneza, / ter premečlje po krvi junake. / ktere ga junaka živ'ga najde, / z mrzlo mi vodico ga umiva, / z vinom mi obhaja ga rudečim, / ter mi ga zalaga z belim kruhom. / Na junaka Orloviča Pavla / jo osoda je bila zanesla, / na praporščka mladga kneževga / tudi njega živega je našla, / desna mu odsekana je roka, / vita so polomljena mu rebra, / vidijo mu se prebela pljuča, / iz te mnoge krvce ga izleče, / z mrzlo mi vodico ga umiva, / z vinom mi obhaja ga rudečim, / ter ga z belim kruhom mi zalaga. /.../«³¹

30 J. J. Rousseau, nav.delo, Knjiga I, 4. poglavje.

31 I. Mohorčič, nav. delo, str. 42. V originalu: »/.../ ona ide na Kosovo ravno, / pa se šeče po razboju mlada, / po razboju čestitoga kneza, / te prevrče po krvi junake: / kog junaka u životu nađe, / umiva ga lađanom vodicom, / pričešćuje vinom crvenijem / i zalaže hlebom bijelijem. / Namera je namerila bila / na junaka Orloviča Pavla, / na kneževa mlada barjaktara: / i njega je našla u životu, / desna mu je ruka odsečena / i lijeva noga do kolena; / vita su mu rebra izlomljena: / vide mu se džigerice bele; / izmiče ga iz te mnoge krvce, / umiva ga hladanom vodicom, / pričešćuje vinom crvenijem / i zalaže hlebom bijelijem. /.../«. (*Kosovka Devojka*, nav. delo).

Če preidemo iz mitologije v resničnost, iz ideje v prakso, velja iz zgodovine spomniti na britansko bolničarko Florence Nightingale (1820–1910) in njen vpliv na vojaško in civilno bolnišnično nego in oskrbo.³² Zaradi kritik o nehumanem ravnanju z ranjenci in bolniki med krimsko vojno ji je takratni britanski obrambni minister poveril nalogo, da uvede medicinske sestre v britanske vojaške bolnišnice.³³ Po navodilu Florence Nightingale so poleg nege ranjencev in bolnikov skrbele še za higieno, prehrano, v imenu oskrbovancev so pisale njihovim domačim, pošiljale so jim domov njihov zaslužek, ustanovile so čitalnice v bolnišnicah itn. Po krimski vojni je Florence Nightingale ustanovila šolo za medicinske sestre v Londonu in danes velja za utemeljiteljico sodobne bolnišnične nege. Napisala je številne knjige in članke, med katerimi je morda najbolj znano delo *Zapiski o negi* (angl. *Notes on Nursing*) iz leta 1860, ki je utemeljilo načela bolnišnične nege: pozorno opazovanje in občutljivost za pacientove potrebe. Res je delovala v nacionalnih okvirih, toda njeno učenje, delovanje in praksa so se razširili po svetu.

Pravi preobrat pa je nastopil, ko je potopisec in trgovec Henri Dunant na svojem popotovanju po severni Italiji 24. junija 1859 prispel v vasico Castiglione della Pieve. Tistega dne je tam divjala bitka med avstrijskimi četami in četami Francije ter Sardinije, ki jih je vodil cesar Napoleon III. V boju je sodelovalo okoli 300.000 mož in ko so Avstrijci zapustili svoje položaje, je na bojišču ostalo kakih 6.000 mrtvih in 40.000 ranjenih. To je bila znamenita bitka vojne za italijansko združitev, bitka pri Solferinu.

V svojem delu *Spomin na Solferino* (fr. *Un Souvenir de Solferino*, 1862), eni od knjig, ki je spremenila svet, jo je Henri Dunant med drugim opisal tako: »Tu poteka boj mož na moža v vsej njegovi grozovitosti in strašljivosti. Avstrijci in zavezniki teptajo drug drugega pod nogami, pobijajo se med seboj na kupih krvavečih teles. Sovražnika obdelujejo s puškinimi kopiti, da bi mu razklali lobanjo in mu s sabljo ali bajonetom iztrgali drobovje. Nobene milosti ni; eno samo golo klanje; spopad med divjimi zvermi, poblaznelimi od krvi in srda. Celó ranjeni se borijo do zadnjega zdihljaja. Ko ostanejo brez orožja, zgrabijo sovražnika za vrat in ga trgajo z zobmi.«³⁴ In v nadaljevanju: »Bojni srd je bil tako silovit, da so se ponekod možje, ko jim je zmanjkalo streliva in so že polomili muškete, tolkli naprej s kamenjem in pestmi. Hrvati so pokončali vsakega moža, na katerega so naleteli. Zavezniške ranjence so pobijali s puškinimi kopiti. Tudi alžirski ostrostrelci, čeprav so njihovi voditelji poskušali vsaj

32 Florence Nightingale, nav. delo.

33 Tako je konec leta 1854 v Turčijo pripeljala 38 bolničark in na začetku celo naletela na odpor zdravnikov, ki niso marali žensk pri svojem delu. Toda zaradi množice ranjencev je odpor popustil in bolničarke so lahko začele delati.

34 H. Dunant, nav. delo, str. 18.

malo obrzdati njihovo divjost, niso poznali nobene milosti do ranjenih avstrijskih častnikov in vojakov.«³⁵

In vendar je med drugim opazil tudi nekaj humanega: »Med bitko črna zastava, ki plapola na vzpetini, navadno označuje položaj postaje prve pomoči ali poljske ambulate in po tistem dogovoru se v tisto smer ne strelja.«³⁶ Zdi se, da je šlo za ostanke viteške časti, ohranjene v časti vojaškega *Esprit de Corps*. Danes bi v plebejskem duhu rekli, da je šlo za etiko in moralo, ne pa za pravno prepričanje.

Toda, kar ga je gotovo najbolj pretreslo, je bil dan po tem. Zapisal je: »Ko je petindvajsetega zjutraj vzhlo sonce, je razkrilo najgrozovitejše prizore, kar si jih je mogoče predstavljati. Bojišče je bilo pokrito s trupli mož in konj. Raztresena so bila po cestah, jarkih, vrtačah, po grmovju in po poljih.«³⁷ In naprej: »Ubogi ranjeni možje, ki so jih pobirali ves dan, so bili mrtvaško blede in izmozgani. Nekateri, ki so bili najhujše ranjeni, so imeli zmeden pogled, kot da ne morejo dojeti, kaj jim govorijo. ... Drugi so bili tesnobni, živčno napeti in so se krčevito tresli. Spet drugi, ki so jim zijale odprte rane s prvimi znamenji okužbe, so bili skoraj poblaznjeni od agonije. Z obrazi, spačenimi od smrtne boja, so moledovali, naj jih odrešijo muk.«³⁸

Po bitki se je Dunant pridružil lokalnim ženskam, ki so poskušale pomagati ranjenim in umirajočim ne glede na to, na kateri strani so bili. Kasneje je ustanovil Mednarodni in stalni odbor za pomoč ranjenemu vojaškemu osebju, ki ga danes poznamo pod imenom Mednarodni odbor Rdečega križa (v nadaljevanju: MORK), švicarsko društvo, ki še vedno igra vodilno vlogo pri prizadevanjih za kodifikacijo mednarodnega humanitarnega prava.³⁹ Na pobudo Mednarodnega odbora za pomoč ranjenemu vojaškemu osebju so se v Ženevi zbrali predstavniki 16 držav in štirih dobrodelnih organizacij in se sporazumeli o osnovnem kodeksu glede zdravstvenih storitev na bojnem polju. To je postala *Konvencija o izboljšanju položaja ranjencev v kopenski vojski* (t. i. Ženevska konvencija z dne 22. avgusta 1864), ki je imela samo deset členov, vendar se je s tem začel proces pogodbene zaščite posameznih kategorij prebivalstva v oboroženih spopadih (žrtve na morju, vojni ujetniki, civilisti itn.).⁴⁰

35 Prav tam, str. 20.

36 Prav tam, str. 36–37.

37 Prav tam, str. 38.

38 Prav tam, str. 39.

39 MORK je za svoje delovanje prejel Nobelovo nagrado za mir v letih 1917, 1944 in 1963.

40 Švicar Jean Henry Dunant je leta 1901 za svoje življenjsko delo prejel Nobelovo nagrado za mir (z njim si jo je delil Francoz Frédéric Passy, nestor mednarodnega mirovniškega gibanja).

K samim začetkom mednarodnega humanitarnega prava moramo prišteti tudi Lieberjev kodeks, ki je nastal med ameriško državljansko (secesijsko) vojno.⁴¹ Lieberjev kodeks je leta 1863 predsednik Lincoln razglasil kot *Splošni ukaz št. 100: Navodila za vojske vlade Združenih držav na bojišču*. Ideje Francisa Lieberja so s tem dobile zakonsko moč, vsaj v nacionalnem okviru.⁴² Vendar so njegove ideje imele tudi čezmejni učinek, saj jih je ruski car Aleksander II. uporabil kot pripravljalna dela (fr. *travaux préparatoires*) za sklic (prve haaške mirovne) konference leta 1874, ki pa žal ni dala konkretnih rezultatov.⁴³ Sprejeli so sicer besedilo *Bruseljske deklaracije o zakonih in običajih vojne*, ki pa ni postala veljavna. In vendar je vse to prizadevanje služilo tudi kot osnova za obe haaški mirovni konferenci (leta 1899 in 1907), ki sta prinesli deset konvencij o pravicah in dolžnostih vojskujočih in nevtralnih držav.⁴⁴ Naj je bilo »ženevsko« prizadevanje še tako odločilno, moramo enako upoštevati »haaška« in druga prizadevanja (npr. mirovna združenja po svetu), kar je vse vplivalo na nastanek konvencij o zaščiti civilistov, ranjencev, bolnikov in vojnih ujetnikov.⁴⁵ Kot je povzel dogajanje v 19. st. sir James Mackintosh, sodnik vrhovnega sodišča ZDA: »V tem stoletju je počasi in potihoma prišlo do blažitev v praksi vojskovanja; in v meri, v kateri je ta blažilna praksa dobila sankcije časa, se je povzdignila iz golega običaja in postala del mednarodnega prava.«⁴⁶ Od leta 1856, ko je bila sprejeta *Deklaracija o*

41 Intelektualec in polihistor Francis (nem. Franz) Lieber je bil profesor zgodovine in političnih ved na Columbia Collegeu.

42 General Orders No. 100, nav. delo. Tudi tu je praksa na bojišču često grobo odstopala od zapovedanih norm.

43 G. I. A. D. Draper, nav. delo (1988), str. 71.

44 Najbolj zaslužen za obe konferenci je bil domnevno ruski car Nikolaj II. Zgodovinski prispevek pa je gotovo dal sanktpeterburški profesor mednarodnega prava, ruski diplomat Fjodor Fjodorovič Martens, katerega klavzula je še danes živa (Martensova klavzula).

45 Popularno se, zdi se bolj iz didaktičnih razlogov, mednarodno pravo oboroženih spopadov loči na t. i. haaško (metode in sredstva ter načini vodenja vojne), ženevsko (zaščita žrtev določenih kategorij, tj. humanitarno) in newyorško (omejitev oboroževanja) pravo (S. Jogan, nav. delo, str. 20). Vendar je ta delitev zavajajoča in netočna, saj se omejitve v konvencijah prepletajo in prekrivajo. Že haaška pravila v IV. Haaški konvenciji 1907 uravnavajo pravice borcev in neborcev, ravnanje z vojnimi ujetniki, zaščito prebivalstva na zasedenih ozemljih ipd. Prvi dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam iz leta 1977 med drugim omejuje načine vodenja vojne oziroma oboroženih spopadov. Prepoved uporabe določenih vrst orožja (npr. protipehotne mine, kasetno strelivo itn.) pa so tudi povzročile skrb za usodo najranljivejšega dela prebivalstva, torej humanitarni razmisleki. Vse je torej del (mednarodnega) humanitarnega prava, ki poskuša omejiti učinke oboroženih spopadov. Bolj upravičeno se ločuje pravica do oboroženega spopada (*ius ad bellum*) in pravo v oboroženem spopadu (*ius in bello*), vendar se tudi tu lahko vprašamo, kaj je bolj humanega od prepovedi vodenja vojne.

46 Sodba Vrhovnega sodišča ZDA *The Paquete Habana*, nav. delo.

spoštovanju pomorskega (vojnega) prava (t. i. Pariška deklaracija), do danes (2017) je bilo tako sprejetih kakih 70 konvencij v zvezi z oboroženimi spopadi, od tega več kot 15 po osamosvojitvi Slovenije.

Kar se naše tematike tiče, velja, da so še danes morda najpomembnejše štiri ženevske konvencije iz leta 1949 (o ranjencih, bolnikih, brodolomcih, vojnih ujetnikih in civilistih) ter prva dva k njim dodana Protokola iz leta 1977 (o mednarodnih in nemednarodnih spopadih).⁴⁷ Toda če zadeve rahlo posplošimo in poenostavimo, pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, humanitarnega prava ščitijo borce in civiliste, ne pa drugih kategorij.⁴⁸

2. KOGA NE ŠČITI MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO?

Kdo torej ni zaščiten v pravu oboroženih spopadov? Rekli smo, poenostavljeno, da se status zaščitenega posameznika v oboroženem spopadu izročilno loči le na civiliste in borce. Tisti, ki sodelujejo v oboroženem spopadu in ne sodijo v eno do obeh kategorij, so nepriviligirani vojskujoči se in nimajo zaščite v statusu vojnega ujetnika oziroma jim je sojeno kot hudodelcem. Vsi, ki niso borci, so civilisti. Toda četudi posameznik nima zaščite po mednarodnem humanitarnem pravu, ohranja zaščito po mednarodnem pravu človekovih pravic, torej ima pravico vsaj do poštenega sojenja.

2.1 Nezakoniti bojavniki

Kot borci so nezaščiteni vsi tisti, ki ne izpolnjujejo pogojev za priznanje statusa borca, a se borijo, oziroma civilisti, ki so dejavni v sovražnostih. Sem spadajo tudi pripadniki skupin, ki pridejo, so napotene ali vržene na ozemlje neke države s ciljem zanetiti oborožen spopad, če država, ki jih pošilja, in država, v katero pridejo, nista v oboroženem spopadu.⁴⁹ V zgodovini poznamo številne primere, ko so pripadniki oboroženih sil delovali v civilu, tudi neposredno v sovražnostih. Spomnimo se samo na Lawrencea Arabskega v 1. svetovni vojni ali na delovanje britanske SOE (*Special Operations Executive*), ameriške OSS (*Office of Strategic Services*) v 2. svetovni vojni,

47 Po vsebini sta oba protokola novi peta in šesta ženevska konvencija, toda ker države niso hotele novih konvencij kot omejitev pri oboroženih spopadih, je bilo uresničljivo samo to, da se izdelata dodatna protokola, nekakšen dodatek že obstoječim konvencijam.

48 Nekombatanti so civilisti, osebe *hors de combat* so borci ali civilisti, prav tako vohuni, ki sicer imajo omejeno zaščito itn. Podobno velja za ženske in otroke, ki so še posebej zaščiteni.

49 G. I. A. D. Draper, nav. delo (1970), str. 200–201.

ilegalcev (pripadnikov VOS – Varnostno-obveščevalne službe) in drugih na ozemlju nekdanje Jugoslavije oziroma Slovenije. Preoblečeni v civiliste delujejo še danes pripadniki ameriške enote Delta Force in SEAL (v Afganistanu in Iraku). Ameriške posebne enote (zelene baretke) v osrednji Afriki za svoje prevoze uporabljajo civilne helikopterje in letala zasebnega vojaškega podjetja EP Aviation (nekoč del podjetja Blackwater).⁵⁰

V ukrajinskem konfliktu leta 2014 so se na strani vladnih sil pojavili »bataljoni prostovoljcev«, ki so jih v Rusiji ožigosali kot »nezakonite vojaške formacije«.⁵¹ Test legalnosti ali nelegalnosti njihovega sodelovanja v oboroženih spopadih gotovo leži v vprašanju, ali so bili ali ne znotraj poveljniške odgovornosti uradnih ukrajinskih sil (vojske in policije). Ni znano, ali so ali niso izpolnjevali drugih pogojev za status borca. Združene države Amerike (v nadaljevanju: ZDA) so med oboroženim spopadom v Afganistanu in Iraku izumile nov termin »nezakonit sovražni borec« (angl. *unlawful enemy combatant*), ki ga pogodbeno in običajno mednarodno pravo ne poznata.⁵² V Afganistanu talibanov niso obravnavali kot oborožene sile nepriznane vlade. Do ustoličenja afganistanske vlade, torej med okupacijo (v letih od 2001 do 2004), so se ZDA glede talibanov sklicevale na odsotnost uniforme (oziroma na daljavo vidne oznake), deloma na odsotnost (centraliziranega) odgovornega vodstva, potem pa na to, da se je mednarodni konflikt spremenil v nemednarodnega, Al Kaida pa naj bi bila vojska brez države.⁵³ Zaporniki v Guantanamu, ki niso bili talibski bojovníki, pa po mnenju ZDA ne spadajo v nobeno od kategorij: sovražni, zakoniti ali nezakoniti borci. Bili so označeni kot nepriviligirani vojskujoči se (angl. *unprivileged belligerents*). Omeniti je treba, da je MORK nastopil proti terminu nelegalni borci, ki ga mednarodno pravo oboroženih spopadov ne pozna, in seveda proti posledicam tovrstnega statusa.⁵⁴ Leta 2006 je vrhovno sodišče ZDA menilo, da je oborožen konflikt z Al Kaido nemednarodni vojaški spopad, ki ga ureja skupni 3. člen ženevskih konvencij.⁵⁵ Zdi se, da so ZDA pozneje spremenile svoje pojmovanje in klasifikacijo nekaterih nasprotnikov. Leta 2015 so zamenjale vojaškega narednika Bowa Bergdahla za pet zapornikov iz Guantanama. Pogajanja in zamenjava sta bili

50 D. Axe, nav. delo.

51 R. Puglisi, nav. delo.

52 G. D. Solis, nav. delo, str. 106.

53 Prav tam, str. 211–219.

54 Tudi v ZDA so bili pomisleki. William Taft IV., pravni svetovalec zunanjega ministrstva ZDA, naj bi npr. posvaril, da ameriškim vojakom zaradi obravnavanja talibov in pripadnikov Al Kaide (ilegalnih sovražnih bojovníkov) posledično grozi, da jim bodo na tujem odrekli zaščito, zagotovljeno z ženevsko konvencijo, in jih bodo obtoževali umorov (A. Tomažič, nav. delo, str. 5).

55 W. C. Banks, nav. delo, str. 9.

mogoči, ker je Bela hiša označila talibane za »oborožene vstajnike« (angl. *armed insurgency*) in ne »teroristično skupino« (angl. *terrorist group*), kot je označila Islamsko državo. Afganistanski predsednik Ashraf Ghani meni, da je v državi dejavnih 21 različnih mednarodnih terorističnih skupin.⁵⁶ Seveda bi bilo možno, da bi pripadnike različnih skupin tudi kvalificirali različno in celo posameznike znotraj teh skupin (npr. glede na državljanstvo).

2.2 Plačanci

Izrecno brez zaščite so plačanci. Po svoje veljajo za »neupravičene borce« (angl. *unprivileged belligerents* – vojskujoče se brez pravic do statusa vojnega ujetnika). V Organizaciji afriške unije so že leta 1977 sprejeli posebno konvencijo, ki jo povzema tudi I. dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam (v nadaljevanju: DP1).⁵⁷ Organizacija združenih narodov (v nadaljevanju: OZN) pa je sprejela še Mednarodno konvencijo proti rekrutiranju, uporabi, financiranju in urjenju plačancev (1989/2001).⁵⁸ Ti nimajo pravice do statusa borca niti vojnega ujetnika.

2.3 Pogodbeniki

Sivo cono lahko predstavljajo tuji svetovalci in nedržavni akterji. V zadnjem času, po razmahu javnega in zasebnega partnerstva, se je pojavilo vprašanje statusa zasebnih skupin za varovanje in zasebnih vojaških podjetij.⁵⁹ Zasebna varnostna in vojaška podjetja so predvsem po 11. septembru 2001 (in uničenju Svetovnega trgovinskega centra v New Yorku) postala ena večjih in hitro rastočih vej gospodarstva v svetovnem merilu. Razlogi za njihovo vse večjo uporabo se navajajo kot: vse večja kompleksnost oborožitvenih sistemov, pocenitev operacij, prevlada neoliberalne ideologije in manjša politična tveganja na nacionalni ravni.⁶⁰ Najverjetneje gre za

56 L. Logan, nav. delo.

57 DP1 v 47. členu definira plačance kot osebe, ki so (1.) posebej rekrutirane za boj v oboroženem spopadu, (2.) neposredno sodelujejo v sovražnostih, (3.) so motivirane z osebnim dobičkom in jim je obljubljeno bistveno višje materialno nadomestilo od tistega, ki ga prejmejo borci podobnega čina in funkcije v oboroženih silah, (4.) ni državljan strani v spopadu niti prebivalec ozemlja pod nadzorom strani v spopadu, (5.) ni pripadnik oboroženih sil strani v spopadu in (6.) ni poslan od države, ki ni stran v spopadu, na uradno dolžnost kot pripadnik njenih oboroženih sil.

58 International Convention Against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries, nav. delo. Res pa je pogodbenic zgolj 36 (27. 10. 2019).

59 H. Wulf, nav. delo.

60 Pentagon v objavah žrtev med spopadi navaja zgolj pripadnike redne vojske in ne v varnostnih podjetjih. V aprilu 2003 ob agresiji na Irak je ameriška vojska zasedla Faludžo brez boja. Napetosti so se naslednjih 11 mesecev stopnjevale in dosegle vrhunec, ko so iraški uporniki iz

kombinacijo teh in drugih faktorjev, kot je na primer občutljivost javnosti oziroma volivcev.⁶¹ Ukvarjajo se z varnostjo (policijske naloge) in vojaškimi nalogami, bodisi da gre za podporo ali svetovanje vojaškim silam bodisi za neposredno udeležbo v oboroženih akcijah.⁶² Tzifakis navaja, da so zasebni pogodbeniki po številu začeli prekašati število ameriških čet v Afganistanu in Iraku.⁶³ Vendar v primeru zasebnih varnostnih multinacionalk Solis vidi razliko v tem, ali je družbo najelo na primer zunanje ministrstvo in ne ministrstvo za obrambo.⁶⁴ Dodaten problem pri tem je, da taka podjetja pogosto za operativne naloge najemajo različne podizvajalce. V čigavi službi so potem taki posamezniki? Sicer pa jih najdemo tudi kot najemnike multinacionalk, različnih nevladnih organizacij in drugih nedržavnih akterjev. Nekateri avtorji poskušajo razlikovati med dejavnostmi, ki jih ta podjetja izvajajo.⁶⁵ Bodisi da na primer varujejo zdravstvene ustanove ali kulturne dobrine, bodisi da sodelujejo neposredno v sovražnostih ali obveščevalnih dejavnostih. V prvem primeru naj bi nedvomno imeli status civilistov varnostnikov, v drugem primeru pa naj bi bil status odvisen od tega, ali so ali niso inkorporirani v oborožene sile neke države. OZN jih je v posebnem poročilu označila kot plačance, vendar so ZDA temu ostro nasprotovale in protestirale. Še decembra 2006 je Generalna skupščina (v nadaljevanju: GS) OZN sprejela resolucijo *Uporaba plačancev kot sredstvo za kršitev človekovih pravic in ovira za izvajanje pravice narodov do samoodločbe*, v kateri je med drugim pozvala države k prepovedi zasebnih vojaških in varnostnih podjetij. Resolucija je bila sprejeta z veliko večino (176 : 5 : 5), vendar so ZDA in štiri male države glasovale proti.⁶⁶ V pripravi

zasede napadli štiri ameriške pogodbenike, njihova zažgana trupla razkazovali po mestu in jih nato obesili na mostu čez Evfrat (T. Harshaw, nav. delo). Posnetek se je pojavil na televizijskih poročilih in je sicer povzročil vsesplošno zgražanje, toda ker ni šlo za ameriške vojske, ni povzročil večjih političnih pretresov.

61 A. Kruck, nav. delo.

62 N. Tzifakis, nav. delo, str. 10–11.

63 Prav tam, str. 20. Leta 2016 so ZDA v spopadih v Afganistanu uporabljale približno trikrat več pogodbenikov (28.626) kot vojakov (9.800). V Iraku so zaposlili 7.773 pogodbenikov v primerjavi s 4.087 vojske. Te številke ne vključujejo oseb, ki so najete za obveščevalno dejavnost. Samo v kibernetičnem poveljstvu naj bi bilo pogodbenikov kar 25 % vseh zaposlenih. Ocenjuje se tudi, da naj bi bilo med letoma 2001 in 2010 le 32 % vseh pogodbenikov ameriških državljanov, preostali pa naj bi bili tujci, ki so jih najele ameriške ali neameriške družbe, ki so pridobile pogodbe z ameriško vojsko (M. Zenko, nav. delo).

64 G. D. Solis, nav. delo, str. 199.

65 R. de Nevers, nav. delo, str. 158–161.

66 Resolucija GS OZN 61/151 z dne 19. 12. 2006.

je tudi posebna konvencija, ki naj bi prepovedala uporabo pogodbenikov.⁶⁷ Glede na obseg dejavnosti in prakso držav pa se postavlja vprašanje, kako realne so tendence v GS.⁶⁸ Vsekakor je to področje, ki ga bo v prihodnosti treba natančneje urediti.

Če se lahko pojavijo dvomi glede zaščite posameznikov v službi zasebnih podjetij po mednarodnem pravu oboroženih spopadov, pa so seveda odgovorni po notranjem pravu sile, ki jih je najela.⁶⁹ Podjetja imajo tudi svoj kodeks, vendar njegove pogoste kršitve kažejo na precejšnjo neodgovornost posameznikov in skupin, sankcije pa lahko sledijo zgolj po samoprijavi.⁷⁰

Na podlagi ameriških izkušenj v Afganistanu in Iraku so se podobnih podvigov lotili tudi v nekaterih bogatih državah, ki jih pestijo pomanjkanje lastnega prebivalstva in nestabilne razmere v regiji.⁷¹ Po poročanju množičnih občil naj bi Združeni arabski emirati (v nadaljevanju: ZAE) najemali vojake iz Kolumbije (in drugih latinskoameriških držav) za bojevanje v Jemnu, pri čemer naj bi posamezniki zaslužili tudi desetkrat več kot doma. New York Times (25. 11. 2015) jih je imenoval plačance, čeprav ni jasno, ali so ali ne v redni sestavi oboroženih sil ZAE.⁷² Tudi Rusija naj bi zasebnike najemala za spopade v Ukrajini in Siriji.⁷³ V Siriji naj bi najprej deloval t. i. Slovanski korpus (zasebno vojaško podjetje, registrirano v Hongkongu), ki naj bi ga

67 Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination, dokument OZN A/HRC/15/25/ z dne 2. 11. 2010.

68 Med 2. svetovno vojno so ZDA le 10 % svojih sil najele kot pogodbenike, v Iraku je ta številka dosegla 50 % in v Afganistanu 70 % (S. McFate, nav. delo).

69 Aprila 2015 je ameriško zvezno sodišče v Washingtonu na prvi stopnji obsodilo štiri uslužbence zasebnega varnostnega podjetja Blackwater zaradi uboja 14 civilistov in poškodovanja 17 civilistov leta 2007 v Bagdadu. Enega je obsodilo na dosmrtni zapor, preostale pa na po 30 let zapora. Na izid pritožbe še čakamo. (C. Savage, nav. delo). Blackwater se je prav zaradi tega incidenta preimenoval v Academi in nadaljuje svoj posel.

70 Glej Mednarodna pravila delovanja ponudnikov zasebnih varnostnih storitev (The International Code of Conduct for Private Security Service Providers), nad katerimi bedi posebno švicarsko društvo, katerega člani in opazovalci so tudi tuje vlade, zasebna varnostna podjetja in nevladne organizacije (The ICoC Association, nav. delo). Že leta 2008 sta MORK in švicarska vlada inicirala t. i. Montrejski dokument o zasebnih vojaških in varnostnih podjetjih, ki med drugim ta podjetja zavezuje k spoštovanju mednarodnega prava v oboroženih konfliktih. Dokument pravno ni zavezujoč, so ga pa številne vlade in EU podprle.

71 Uporablja jih tudi EU za zaščito svojih misij, vendar gre tu za operacije za vzdrževanje miru.

72 Pripadniki Tujske legije v Franciji ali Gurki v Veliki Britaniji namreč niso plačanci, saj gre le za posebne enote, ki spadajo v sestavo rednih oboroženih sil.

73 M. Tsvetkova, A. Zverev, nav. delo.

pozneje likvidirala sama Rusija. V Ukrajini in Siriji pa naj bi delovala ruska zasebna vojaška družba, t. i. Skupina Wagner.⁷⁴ Delovalo naj bi celo zasebno džihadistično vojaško podjetje Malhama Tactical.⁷⁵

V zgodovini pomorskega vojskovanja poznamo primer prepovedi uporabe zasebnikov za vojaška dejanja. Zasebnik (angl. *privateer* ali *corsair*) je bila oseba, ki je s svojo oboroženo ladjo napadala, ropala in uničevala sovražna plovila. Od piratov ga je ločilo pooblastilo ene od vojskujočih se strani (angl. *letters of marque* in/ali *letters of reprisal*). Institut izvira iz 13. st., razmahnil pa se je med letoma 1589 in 1815. Zadnje so ga uporabljale ameriške konfederalne države. Formalni vir prepovedi je bila prva točka mednarodne pogodbe *Deklaracija o spoštovanju pomorskega prava* iz leta 1856 (»zasebnništvo /privateering/ je in ostaja odpravljen«).⁷⁶

Pojavljajo se tudi že ideje, da bi »zasebni pogodbeniki OZN« prevzeli naloge vzdrževanja miru za OZN.⁷⁷ Seveda bi njihov status morali ločiti od plačancev in zasebnikov, ki jih poznamo iz zgodovine.

2.4 Državljeni v nasprotnikovih vrstah

Nezaščiteni so posamezniki, ki se borijo ali sodelujejo v vrstah nasprotnika, pa so državljani države, proti kateri se borijo. To nam dokazuje vsaj praksa ZDA, Velike Britanije (v nadaljevanju: VB) in Francije, ki svoje državljane, ki so sodelovali v talibskih odredih v Afganistanu ali enotah Islamske države, sodijo po svojih notranjih zakonih kot zločincem za storjene vojne zločine oziroma zaradi članstva v terorističnih organizacijah.

Vendar ima ta praksa daljšo zgodovino in ogledati si moramo dogajanje med drugo svetovno vojno in po njej. Takrat so zahodni zavezniki zajeli številne posameznike, državljane svojega zaveznika Sovjetske zveze (v nadaljevanju: SZ), ki so bili prisilno ali prostovoljno (iz najrazličnejših motivov) v nemški vojski, oboroženih vojaških odredih in pomožnih delovnih enotah. Prvič se je VB srečala s tem problemom že leta 1943 po zmagi nad Nemčijo in Italijo v Severni Afriki. Zunanje ministrstvo je na začetku svetovalo obrambnemu ministrstvu, da naj se ti posamezniki »začasno

74 V zahodnih občilih imenujejo te pogodbenike plačanci.

75 Komar et al., nav. delo.

76 Res pa je, da so države pozneje pristale na možnost spreminjanja civilnih ladij v vojaške, o čemer so sklenili tudi poseben sporazum (Konvencija o preureditvi trgovskih v vojaške ladje, t. i. VII. Haaška konvencija 1907).

77 C. A. Patterson, nav. delo.

obravnavajo kot vojni ujetniki«, kar pa je pomenilo, da pravno vendarle niso imeli statusa vojnega ujetnika.⁷⁸ Glede repatriacije pa je britansko zunanje ministrstvo povprašalo SZ o njenih pričakovanjih, toda nikoli ni prejelo odgovora. Kljub temu je britansko zunanje ministrstvo menilo:

»Vsi tisti, s katerimi želijo sovjetske oblasti imeti opravka, se jim morajo v določenem času izročiti /.../ in ne zanima nas dejstvo, da so lahko ustreljeni ali sicer bolj trdo obravnavani, kot bi lahko bili pod angleškimi zakoni.«⁷⁹

Na podlagi tega mnenja je VB vrnila SZ njene državljane, ki so bili zajeti v Severni Afriki. Leta 1944, po invaziji v Normandiji, se je število sovjetskih državljanov, ki so jih zajeli zahodni zavezniki, drastično povečalo. Priporna sila je bila VB in Vojni kabinet se je 4. septembra leta 1944 glede njihove usode (enostransko) odločil, tudi tokrat na podlagi mnenja zunanjega ministrstva:

»Ne glede na določila ženevskih konvencij se ne more vojak, ki ga zajamejo lastne sile, medtem ko služi v sovražnikovih silah, *vis-à-vis* svoje vlade in svoje zakonodaje sklicevati na zaščito konvencije. Mi gotovo ne bomo pripravljeni dati take pravice britanskemu državljanu, ki bi ga zajeli, ko je služil v nemških silah. Če je tak človek zajet od zavezniške sile, je zavezniška vlada upravičena, da ga brezpogojno izroči njegovi vladi, ne da bi s tem postala odgovorna za kršitev konvencije. Vsak drugačen postopek bi nas lahko postavil v nebranljiv položaj *vis-à-vis* zavezniških vlad, ki bi trdile, da poskušamo zaščititi možne izdajalce pred kaznijo, ki jim preti po njihovih zakonih.«⁸⁰

Podobna odločitev glede statusa in repatriacije tovrstnih posameznikov je bila sprejeta tudi na Jalti leta 1945.⁸¹ ZDA in VB naj bi tam sklenili ločena, toda identična sporazuma s SZ. Dostopen je Sporazum glede vojnih ujetnikov in civilistov, osvobojenih od sil, ki delujejo pod sovjetskim poveljstvom, in sil, ki delujejo pod

78 Po notranji britanski zakonodaji je v primerih, ki se tičejo zunanjih zadev in ki vsebinsko niso sporni, britansko zunanje ministrstvo pristojno za dajanje pravnih mnenj. V primeru, da bi različni vladni resorji imeli različna pravna mnenja, bi moral steči postopek usklajevanja in mnenje zunanjega ministrstva ne bi bilo več odločilno. To nam govori o tem, da v britanski vladi ni bilo dileme glede pravilnosti odločitve.

79 N. Tolstoj, nav. delo, str. 260.

80 Prav tam, str. 261.

81 Od 4. do 11. februarja so se tam sestali voditelji ZDA, VB in SZ (Roosevelt, Churchill in Stalin).

poveljstvom Združenih držav Amerike, sklenjen zadnjega dne konference, tj. 11. 2. 1945.⁸² Njegov 1. člen se glasi:

»Vsi sovjetski državljani, osvobojeni od sil pod poveljstvom Združenih držav, in vsi državljani Združenih držav, osvobojeni od sil pod sovjetskim poveljstvom, bodo nemudoma po svoji osvoboditvi ločeni od sovražnikovih vojnih ujetnikov in bodo od njih ločeno zadržani v taboriščih ali na zbirnih točkah, dokler ne bodo na skupno določenih krajih predani, odvisno od primera, bodisi ameriškim ali sovjetskim oblastem ...«

Pri tem je pomembna dikcija »ločeni od sovražnikovih vojnih ujetnikov«, ki kaže, da niso bili pojmovani in obravnavani kot vojni ujetniki. Ko se je med zahodnima zaveznikoma razvila razprava o prisilni repatriaciji predvsem zaradi usode vrnjenih posameznikov, je pravna služba zunanjega ministrstva VB ponovno zavzela stališče:

»Nikoli nismo menili, da če človek iz kakršnegakoli razloga sprejme uniformo oboroženih sil države, ki je v vojni z njegovo lastno državo, da je s tem upravičen, da se v odnosu do lastnih vojaških oblasti ali tistih svojih zaveznikov sklicuje na zaščito Konvencije o vojnih ujetnikih. Če bi bilo to stališče branljivo, bi se lahko vsi izdajalci izognili odgovornosti in bi lahko zahtevali, da se obravnavajo kot vojni ujetniki v skladu s konvencijo zgolj s tem, da bi oblekli sovražno uniformo in se borili proti svoji lastni državi.«⁸³

In na drugem mestu:

»Čeprav ni natančne zaveze Njenega Veličanstva, da v Sovjetsko zvezo vrne državljane, ki nočejo oditi, je v besedilu sporazuma jasno indicirano, da se bodo taki sovjetski državljani dejansko izročili sovjetskim oblastem, ne glede na svoje lastne želje. Vendar je poleg tega Njeno Veličanstvo tako z izjavami g. Edena v Moskvi oktobra 1944 kot ob drugih prilikah v pogovorih z g. Gousevom [sovjetskim veleposlanikom v Londonu, op. avtorja] polno zavezano, da bo poslalo nazaj vse nedvomno sovjetske državljane, celo proti njihovi volji. Poleg teh ustnih zagotovil je Njeno Veličanstvo delovalo načelno (praktično brez izjem) in po mojem mnenju bi bilo nemogoče zagovarjati, da nismo bili v celoti zavezani, da sovjetske državljane (pod predpostavko, da so res sovjetski državljani) vrnemo Sovjetski zvezi, ne glede na njihove želje. To se

82 Agreement Relating to Prisoners of War and Civilians Liberated by Forces Operating Under Soviet Command and Forces Operating Under United States of America Command, nav. delo.

83 N. Tolstoj, nav. delo, str. 263.

mi zdi jasen sklep ne le iz besedila, temveč tudi iz besed in dejanj Njenega Veličanstva ob številnih priložnostih.«⁸⁴

Tako so zahodni zavezniki med letoma 1943 in 1947 vrnili SZ približno 2.227.000 njenih državljanov, ki so služili v nemški vojski ali sodelovali z njo. Poleti leta 1945, po kapitulaciji Nemčije 8. maja, so vrnili največje število teh posameznikov. Med septembrom leta 1945 in začetkom leta 1946 je zavladal nekakšen začasen moratorij. Med januarjem leta 1946 in majem leta 1947 so ji jih vrnili še nekaj tisoč.⁸⁵ Ta zadeva nikoli ni prišla pred nobeno sodišče, ne nacionalno ne mednarodno. Brez ustrezne dokumentacije lahko samo domnevamo, da je enaka politika veljala tudi za pridružene države (proti hitlerjevskemu) zavezništvu, kamor je spadala tudi Jugoslavija.

V sodobnem času ZDA preganjajo svoje državljane, ki so na strani sovražnih sil, na različnih temeljih in pred različnimi forumi, odvisno od okoliščin, ki jih presoja vojska.⁸⁶ Če ugotovijo, da ima status »sovražnikovega bojnika« (angl. *enemy combatant*), ga vojska po mednarodnem pravu oboroženih spopadov pridržuje do konca sovražnosti, podobno kot vojne ujetnike. V primeru boja proti terorizmu je seveda konec sovražnosti precej raztegljiv pojem. Gre za t. i. »pooblaščne borce« (angl. *privileged belligerent*), navedene v 4. členu ŽK3, kar pa se le izjemoma lahko nanaša na državljane ZDA. Če mu pripišejo status »tujega vojskujočega sovražnika« (angl. *alien enemy belligerent*), mu lahko sodi vojaško sodišče (angl. *military commission*), vendar le za zločine po mednarodnem pravu oboroženih spopadov, sodelovanja v sovražnostih, neposredno materialno podporo sovražnostim ali za članstvo v Al Kaidi. Da pa označijo svojega državljana kot tujca, je lahko tudi sporna zadeva. Lahko pa imajo ameriškega državljana kratkotrajno v vojaškem pridržanju in ga nato predajo FBI, ki ga prepelje v domovino in se ga tam kazensko preganja. Lahko pa ga tudi takoj prepeljejo v domovino in ga kazensko preganjajo za financiranje teroristične organizacije, sodelovanja v zaroti ipd., kar vse niso zločini po mednarodnem pravu oboroženih spopadov.

3. KAJ PA VELJA ZA VSTAJNIKE?

Mednarodno pravo, torej tudi humanitarno pravo, večinoma uravnava odnose med državami in zavezuje države k uresničevanju in spoštovanju, lahko bi tudi rekli,

84 Prav tam, str. 264–265.

85 Prav tam, str. 255.

86 B. Chesney, nav. delo.

meddržavnega ali mednacionalnega prava. Posamezniki, pripadniki rednih oboroženih sil, milice, prostovoljcev, *levée en masse* (*haaške konvencije*) ali odporniških gibanj na zasedenih ozemljih (*ženevske konvencije*), so bili zaščiteni zaradi navezav na države, torej v meddržavnih spopadih. V notranjih spopadih mednarodna pravila niso veljala.

In vendar so gverilska gibanja obstajala že od samih začetkov oboroženih spopadov. Nekatera bi po današnjih kriterijih lahko uvrstili v mednarodne spopade, države pa so jih večinoma obravnavale kot zadeve v njihovi notranji pristojnosti. Po franco-sko-pruski vojni leta 1870 je vzniknilo vprašanje t. i. prostih strelcev (fr. *francs-tireurs*), kar je našlo svoj odsev (kompromis med malimi in velikimi državami) v sloviti Martensovi klavzuli. Ta gotovo še danes ščiti tudi nepriznane vstajnike.

Sčasoma dobimo pojem vstajnikov (ali upornikov) kot subjektov mednarodnega prava, kjer pa sta njihov status in zaščita odvisna od priznanja, ki je v tem primeru konstitutivno.⁸⁷ Drugače povedano, država oziroma vlada mora priznati nasprotno vojskujočo se stran, kar pa je bolj izjema kot pravilo.⁸⁸ Po priznanju začnejo veljati nekatera pravila mednarodnih oboroženih spopadov in nevtralnostnega prava, ki ščitijo pripadnike upornikov tudi po zajetju in pripadnike vladnih oboroženih sil, ki padejo v roke vstajnikov. Vlada se s tem tudi znebi odgovornosti za zaščito tujcev, ki se znajdejo v rokah vstajnikov. Toda, kot že rečeno, države upornikov predvsem iz političnih razlogov ne želijo priznati kot nasprotno vojskujočo se stran.⁸⁹ Brez priznanja jih osrednja oblast obravnava kot roparje, bandite, teroriste, izdajalce ipd.

87 Mišljena je seveda vlada države, na katere ozemlju pride do vstaje. Priznanje od druge države bo taka država obravnavala kot vmešavanje v svoje notranje zadeve.

88 Eden redkih primerov, če ne edini, je bil, ko Združene države Amerike secesionističnih Konfederalnih držav Amerike niso priznale kot državo, so jih pa priznali kot nasprotno vojskujočo se stran. Zanimiv je primer ob osamosvojitvenem oboroženem spopadu v Sloveniji leta 1991, ki ga je Slovenija štela za mednarodni (meddržavni) oboroženi spopad in je dala nasprotni strani vedeti, da bo spoštovala pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov. Nasprotna stran, Jugoslovanska ljudska armada, ni sprejela, da gre za meddržavni spopad, in je izrecno izjavila, da nasprotne strani ne bo priznala kot nasprotne vojskujoče se strani niti ne kot vstajnike oziroma upornike (torej, kaj šele kot osvobodilno gibanje ali *de facto* stabiliziran režim). Je pa izjavila, da bo upoštevala 3. člen ženevskih konvencij, s čimer je vsaj priznala, da gre za oborožen spopad, ki ni mednarodnega pomena (B. Bučar, nav. delo, str. 1011–1012).

89 Zanimiv primer so bili jugoslovanski partizani v drugi svetovni vojni, ki so se z nemško vojsko celo pogajali, da bi jih priznali kot nasprotno vojskujočo se stran in bi s tem zajeti borci (tudi ranjenci) prišli pod zaščito mednarodnega prava (pogajanja so ostala tajna, da jih ne bi napačno razumeli partizanski borci in/ali zavezniki). Marca leta 1943 je potekala t. i. 4. nemška ofenziva na partizanske sile (bitka na Neretvi). Takrat naj bi se Milovan Đilas, Koča Popović in Vlatko Velebit šli pogajat z nemškim vojaškim poveljstvom, da se jim prizna status vojskujoče se strani. Kaže, da

Medtem ko naj bi jih v oboroženem spopadu še ščitila mednarodnopravna pravila nemednarodnih oboroženih spopadov, jih osrednje oblasti po prijettu lahko postavi-jo pred sodišča, ki jim sodijo za izdajo, upor, ropanje in umore.

Se pa morda tudi pri tem kažejo spremembe v pojmovanju razlikovanja med mednarodnimi in nemednarodnimi spopadi ter posledično zaščiti posameznikov. Če so države izročilno zadržane, da bi priznale upornike in vstajnike kot nasprotno vojskujočo se stran, lahko morda pričakujemo spremembe v nacionalnih zakonodajah, ki sčasoma lahko pripeljejo do sprememb v mednarodnem pravu. Tako je v enem primeru belgijsko sodišče na prvi stopnji menilo, da je Turčija v oboroženem spopadu s Kurdsko delavsko stranko (PKK – Partiya Karkerên Kurdistanê) in se zato njenim članom ne more soditi za teroristične umore (poboje). Sodnik je menil, da ima PKK dobro določeno vojaško hierarhijo (odgovorno vodstvo), pripadniki nosijo uniforme in delujejo v eni državi, ter da se je organizacija strinjala, da bo spoštovala ženevske konvencije. S tem naj bi dobili status upornikov, spopad pa naj bi bil oborožen upor.⁹⁰ Belgijsko prizivno sodišče je potrdilo sodbo.⁹¹ Žal nimamo podatka, ali je s tem sodba že pravnomočna.

Ker so bile torej države tradicionalno zadržane do tega, da bi upornikom priznale status vojskujoče se strani, je prišlo do nastanka 3. skupnega člena ženevskih konvencij 1949 in II. Dodatnega protokola (v nadaljevanju: DP2) iz leta 1977.⁹² Zaradi izkušenj v drugi svetovni vojni in dogajanjih po njej se je vsaj deloma želelo urediti ravnanja v notranjih (nedržavnih) spopadih. To je rezultiralo v kontroverznem 3. skupnem členu ženevskih konvencij. Izkušnje kolonialnih vojn v dekolizacijskem procesu (ki so jih kolonialne sile dolgo štejele za notranjo zadevo) pa so med drugim leta 1977 prinesle že omenjeni DP2. Tega MORK vidi kot razširjeni 3. skupni člen ženevskih konvencij in s tem minimum humanega ravnanja v oboroženem konfliktu.⁹³

Zaradi protikolonialnih prizadevanj pa je prišlo še do ene spremembe. DP1, ki govori o meddržavnih (mednarodnih) spopadih, je kot tak priznal tudi boj proti kolonialni nadvladi in tuji zasedbi ter proti rasističnim režimom pri izvajanju pravice

je sam Hitler prekinil pogajanja, odklonil priznanje in ukazal, da je upornike treba postreliti. Je pa Wehrmacht spoštoval nedotakljivost odposlancev (V. Dedijer, nav. delo, str. 761–811).

90 M. Rubin, nav. delo.

91 K. R. Timmerman, nav. delo.

92 E. Allison, R. K. Goldman, nav. delo, str. 42.

93 Dne 19. 7. 2017 je po podatkih MORK 196 držav strank štirih ženevskih konvencij, 174 DP1 in 168 DP2 (ICRC, nav. delo). V doktrini skoraj ni razhajanj o tem, da so ženevske konvencije in njihov DP1 del običajnega prava, precejšnja pa so razhajanja glede DP2.

do samoodločbe (čl. 1.4). S tem pa je pooblastil tudi vodstva takih uporov, da lahko pristopijo k ženevskim konvencijam in DP1 (čl. 96.3). Pogodbe torej niso več odprte le za pristop držav, temveč tudi za vstajnike (v kontekstu dekolonizacije); s tem so ti oboroženi spopadi postali mednarodni oboroženi spopadi z vsemi pravicami in dolžnostmi, ki gredo udeležencem v teh primerih.⁹⁴

Seveda je pri tem igrala vlogo politika. Razpoloženje v OZN je postalo izrazito protikolonialno. Države so začele priznavati posamezna osvobodilna gibanja kot edine (legitimne in legalne) predstavnike določenih ljudstev. OZN je razvila prakso, da če je tako osvobodilno gibanje priznala regionalna organizacija (npr. Arabska liga, Organizacija afriške enotnosti ipd.), so ga kot takega priznali tudi v OZN in mu zagotovili ustrezen status v organizaciji in pomoč pri njegovih prizadevanjih.

Danes so razmere spremenjene. Proces dekolonializacije se je praktično končal. Preostala vprašanja se poskušajo reševati po diplomatskih poteh.⁹⁵ Po drugi strani se zdi, da je vse več notranjih oboroženih spopadov in vsaj v nekaterih primerih države (z najrazličnejšimi izgovori) delujejo podobno kot v procesu dekolonializacije. Leta 2011 so na primer številne države priznale Prehodni nacionalni svet v Libiji (upornike) kot legitimno predstavništvo libijskega ljudstva oziroma libijsko oblast, četudi je v Tripoliju še vladal Moamer Gadafi. V tem kontekstu so države v korist upornikov odmrznile sredstva legalne vlade, ki so bila na računih njihovih bank (zdi se, da nekatere države prej, nekatere pa po priznanju). Leta 2012 so prav tako številne države priznale upornike v Siriji. Razlike med državami v njihovi interesni skupnosti, tj. OZN, so še prevelike, da bi se izoblikovala določena politika znotraj OZN, toda nastavki so prisotni. Pri zapovedi o nevmešavanju v notranje zadeve druge države se države znajdejo pred številnimi dilemami politične in moralne narave, še posebej v času, ko je v mednarodni skupnosti vprašanje legitimnosti postalo vse pomembnejše. Že dejstvo upora namreč govori o tem, da vlada ne zastopa celotnega prebivalstva nekega območja. Kdaj in na kateri strani (p)ostane vmešavanje (že) še opravičljivo?

94 Na žalost nimamo podatkov, kdo vse bi lahko in ali je to možnost sploh izkoristil. Zabeležili smo lahko le Fronto POLISARIO (Frente Popular para la Liberación de Saguia el-Hamra y de Río de Oro – Ljudska fronta za osvoboditev Doline Rdeče in Zlate reke), v OZN priznana kot legitimno predstavnico saharskega ljudstva, ki je leta 2015 postala stranka ženevskih konvencij in DP1 po tem, ko je Švica, kot depozitar teh konvencij, sprejela njeno unilateralno deklaracijo (Geneva call, nav. delo).

95 Določen reziduum je PLO (Palestine Liberation Organisation – Palestinska osvobodilna organizacija), ki je že razglasila državo Palestino, ter POLISARIO, ki je tudi že razglasila Saharsko arabsko demokratično republiko.

Če smo rekli, da je danes vse več notranjih oboroženih spopadov, je obenem treba ugotoviti, tudi kot posledico globalizacije, da je vse manj spopadov, če sploh še so, kjer se tako ali drugače ne bi vmešavale druge države. Iz tega se je pojavil termin internacionalizirani notranji oboroženi spopadi, ki so tudi že v slovenski doktrini obsežno in natančno analizirani.⁹⁶ Za naše potrebe bomo zadeve malce poenostavili.

Oborožen spopad dveh (ali več) držav je nedvomno mednarodni oziroma meddržavni oborožen spopad (npr. koalicija ZDA proti Iraku leta 2003). Tu veljajo pravila mednarodnega prava, običajna in pogodbeni. Spopad med uporniki in vlado je po drugi strani nemednarodni oziroma notranji oborožen spopad. Vsaj država mora pri tem spoštovati načela Martensove klavzule, 3. skupnega člena ženevskih konvencij in DP2, če upornikov ne prizna kot nasprotno vojskujočo se stran. Takrat mora uporabljati pravila mednarodnega oboroženega spopada. In vendar se, tudi zaradi razvoja človekovih pravic, v praksi v mednarodni skupnosti ne gleda več ravnodušno na dogajanja v nekaterih notranjih oboroženih spopadih (Libija, Sirija, Jemen idr.). Počasi se razvija celo koncept odgovornosti zaščititi (angl. R2P – *Responsibility to Protect*).⁹⁷ Če pa se na strani upornikov vmeša druga država v oborožen spopad (kar je že običajno), pride v bistvu do mednarodnega spopada, ki ga morata vsaj obe državi med seboj upoštevati (npr. ZDA v Siriji). Pomoč vstajnikom ali upornikom s strani drugih držav je sicer vmešavanje v notranje zadeve in protipravno dejanje.⁹⁸ To pa ne pomeni, da državi ni treba spoštovati mednarodnega prava oboroženih spopadov, čeprav gre za nelegalen oborožen spopad. To bi moralo veljati tudi v primeru, ko se država spusti v konflikt z uporniki brez privolitve države, kjer se upor odvija (npr. Turčija v Siriji). Na prvi pogled se zdi, da to ne velja za situacijo, ko se v notranji spopad vmeša druga država na strani vlade te države (npr. Rusija v Siriji). Tradicionalno velja, da lahko v primeru težav, kakršnih koli težav, torej tudi pri

96 V. Sancin in drugi, nav. delo (2009), str. 81–114.

97 V. Sancin, nav. delo (2016).

98 Meddržavno sodišče je med drugim menilo: »Sodišče sodi, da v sodobnem mednarodnem pravu ne obstaja nobena splošna pravica do intervencije v podporo neki opoziciji znotraj druge države. Sodišče zaključuje, da bodo dejanja, ki so kršitev običajnega načela neintervencije, če neposredno ali posredno vključujejo uporabo sile, tudi kršitev načela neuporabe sile v mednarodnih odnosih.« (Meddržavno sodišče 1986, par. 209) »Kot je Sodišče reklo, izhaja načelo neintervencije iz običajnega mednarodnega prava. Gotovo bi izgubilo svojo učinkovitost kot pravno načelo, če bi se intervencija lahko upravičila z golo zahtevo po pomoči s strani opozicijske skupine v drugi državi ... Resnično, težko je videti, kaj bi ostalo od načela neintervencije v mednarodnem pravu, če bi bila intervencija, ki je že dopuščena na zahtevo vlade neke države, tudi dopuščena na zahtevo opozicije. To bi dopustilo vsaki državi, da v vsakem trenutku intervenira v notranje zadeve druge države bodisi na zahtevo vlade ali na zahtevo opozicije. Po mnenju Sodišča taka situacija ne ustreza trenutnemu stanju mednarodnega prava.« (Prav tam, par. 246).

zagotavljanju izvajanja učinkovite oblasti, torej tudi pri vstaji ali uporabi, legalna oblast zaprosi za pomoč katere koli druge suverene države ali oblasti. Ta pomoč vključuje celo pomoč oborožene sile. Toda praksa kaže, da vpletajoče države v oborožen spopad na strani osrednjih oblasti vendarle prisegajo na to, da spoštujejo mednarodno humanitarno pravo, četudi praksa pogosto kaže drugače.⁹⁹ K spoštovanju mednarodnega humanitarnega prava jih pozivajo tudi številne nevladne organizacije, OZN in drugi akterji, vključno z državami, ki so rivalske v konfliktu. S tem soglašajo tudi del doktrine, ki se zavzema, da morajo državne oborožene enote pri uporabi smrtonosne sile vedno upoštevati tudi načela mednarodnega prava oboroženih spopadov tako v mednarodnih in nemednarodnih spopadih kot tudi v transnacionalnih spopadih z nedržavnimi akterji. To naj bi dokazovala tudi teorija in praksa delovanja oboroženih sil ZDA in VB. Toda to ne rešuje problema statusa posameznika, ki je lahko zajet v takih operacijah.¹⁰⁰ Zdi se, da se vsaj razvija, če ni že nastal, *opinio juris*, da je v vseh oboroženih konfliktih treba spoštovati mednarodno humanitarno pravo. In zdi se, da je temu ustrezna tudi praksa.

Vse več držav zahteva od svojih oboroženih sil, da spoštujejo mednarodno pravo oboroženih spopadov v vsakem oboroženem konfliktu, kadar delujejo izven območja nacionalne jurisdikcije, ne glede na karakter spopada. Dozdeva se, da prihaja ali da je že prišel čas, ko se 1.1. člen DP1 tolmači širše od konteksta, v katerem je bil sprejet: »Visoke pogodbenice se zavezujejo spoštovati in zagotoviti spoštovanje tega Protokola v vseh okoliščinah.« (podčrtal avtor) Podobno velja tudi za 2. skupni člen štirih ženevskih konvencij, ki predvideva, da se bodo konvencije uporabljale: »... v vsaki vojni in v vsakem drugem oboroženem spopadu ... tudi če katera od njih ni priznala vojnega stanja ... Konvencija jih obvezuje tudi v odnosih s silo, ki ni stranka pogodbe, če slednja sprejema in uporablja njene določbe.« Poseben problem lahko nastane takrat, ko nepogodbenica ne sprejema in ne uporablja teh določb. Vendar se zdi, da humanost nikoli ni bila in ni pogojena z recipročnostjo.

3.1 Mehko pravo

Kaj torej zavezuje nedržavne akterje v odnosu do državnih oboroženih sil in pri medsebojnih oboroženih spopadih, torej med oboroženimi nedržavnimi skupinami? Če dobivajo pomoč neke države, je velika verjetnost, da jih bo ta silila v spoštovanje mednarodnega prava oboroženih spopadov, ker bo sama pod pritiskom javnega mnenja (drugih držav, nevladnih organizacij, morda celo lastnega pravnega in političnega reda), da se z njeno pomočjo ne krši mednarodno pravo oboroženih spopadov. V

99 Koalicija pod vodstvom Saudove Arabije v Jemnu, koalicija pod vodstvom ZDA v Iraku, Rusija v Siriji.

100 G. S. Corn, nav. delo.

notranjih oboroženih spopadih pa vstajniki s spoštovanjem prava vplivajo na javno mnenje v državi in tujini ter s tem pritiskajo na državne oblasti, da bi tudi one spoštovale mednarodno pravo oboroženih spopadov. Problem nedržavnih akterjev je dostikrat v tem, da jim manjka védenje, izobrazba o mednarodnem pravu oboroženih spopadov. No, tudi številne države pri tem niso nedolžne, navkljub 47. členu I. ženevske konvencije (v nadaljevanju: ŽK1), ki pravi: »Visoke pogodbenice se obvezujejo, da bodo v svojih državah v mirnem kot tudi v vojnem času seznanjale z vsebino Konvencije kar najširši krog prebivalstva, da bodo vsebino njenih določb vključevale v programe vojaškega in po možnosti tudi civilnega pouka, tako da bo načela Konvencije spoznalo vse prebivalstvo, predvsem pa pripadniki oboroženih sil, ki sodelujejo v bojih, sanitetno osebje in duhovniki.«¹⁰¹

Gotovo igra določeno vlogo pri spoštovanju prava tudi potencialna individualna kazenska odgovornost za vojna in druga hudodelstva (genocid, zločini proti človeškosti itn.), ki dosega tako posameznike, ki so jih storili, kot tudi tiste, ki so ukazali ali nekaznovano dopustili takšna dejanja.¹⁰² V doktrini kaznovanja je ena od (kontroverznih) trditev tudi ta, da kaznovanje deluje preprečujoče na potencialne storilce kaznivih dejanj. Pri tem je zanimivo mnenje, ki ga je o sodišču za Ruando in Jugoslavijo v intervjuju dal Remy Ourdan, vojni dopisnik Le Monda: »[d]a so ta sodišča eden najpomembnejših novih konceptov, ki so jih v zadnjih 20. letih ustvarili mednarodni odnosi. Obe sodišči sta daleč od popolnega, vsi to vemo. A ideja odgovornosti pred mednarodno skupnostjo, ideja, da je vsak posameznik v vojni, vključno z vodji držav, odgovoren za svoja dejanja, da ni skrit v množici, je prelomna v mednarodnih odnosih in diplomaciji. Ko sta začeli delovati, smo takoj čutili posledice. ... Na Kosovu, denimo. Vojaki so prihajali iz gozdov in nas spraševali, ali smo preiskovalci. Zločine so začeli skrivati, čemur smo bili večkrat priča. To je prva vojna, v kateri se srečamo s konceptom sekundarnega masovnega grobišča, ko skušajo storilci zabrisati sled za pomorom.«¹⁰³ Če bo v bodoče ustanovitev tudi drugih sodišč ali delovanje Mednarodnega kazenskega sodišča preprečilo vsaj en zločin, se jih bo že zaradi tega splačalo ustanoviti in/ali podpirati. Seveda pa to velja tako za državne kot za nedržavne akterje.

Če smo na začetku omenili MORK, je zdaj čas, da omenimo drugo švicarsko nevladno organizacijo: Poziv Ženeve (angl. *Geneva Call*, fr. *L'Appel de Genève*). Ta se je namenila vsaj deloma omiliti problem nespoštovanja mednarodnega

101 Podobna določila najdemo tudi v 48. členu ŽK2, 127. členu ŽK3, 144. členu ŽK4 in 83. členu DP1 ter 19. členu DP2.

102 Poveljniška odgovornost tudi zahteva, da poveljnik ves čas ve, kaj počnejo njegove čete. Če ni seznanjen z njihovim delovanjem, pomeni, da jih nima pod nadzorom in je že zato kriv.

103 M. Pišek, nav. delo, str. 6.

prava oboroženih spopadov s strani oboroženih nedržavnih akterjev (v nadaljevanju: ONDA). Organizacija se osredotoča predvsem na organizirane oborožene skupine, ki so udeležene v notranjih (nemednarodnih) oboroženih spopadih, ki imajo predvsem politične cilje, delujejo izven državnega nadzora in zaradi tega nimajo pravne sposobnosti, da postanejo stranke za oborožen spopad relevantnih, mednarodnih pogodb. To so predvsem različne oborožene skupine, *de facto* vlade oziroma oblasti in ne ali samo deloma mednarodno priznane države.¹⁰⁴ Za uresničevanje svojih ciljev je Poziv Ženeve predvidel, da naj bi ONDA podpisale in s tem pristopile t. i. Izjavi o zavezi (angl. *Deed of Commitment*). To je nov mehanizem, ki omogoča ONDA, da se zavežejo k spoštovanju določenih humanitarnih norm in so javnosti odgovorni za svoje zaveze. Prostovoljnost pri sprejetju zavez je prvi garant za to, da se bodo zaveze tudi izpolnjevale.

Do leta 2016 so izdelali tri take izjave. Prva je Izjava o zavezanosti spoštovanja popolne prepovedi protipehotnih min in sodelovanju v minski akciji (angl. *Deed of Commitment for Adherence to a Total Ban on Anti-Personnel Mines and for Cooperation in Mine Action*) iz leta 2000. Z izjavo se ONDA obvezujejo k spoštovanju načela, da mednarodno humanitarno pravo in človekove pravice zadevajo in zavezujejo vse strani v oboroženem spopadu in seveda, da bodo v popolnosti spoštovali prepoved protipehotnih min. Prav tako se obvezujejo, da bodo izdali potrebne ukaze in direktive svojim poveljnikom in borcem za uresničevanje in izvrševanje sprejetih zavez, vključno z razširjanjem védenja in usposabljanjem kot tudi disciplinskimi sankcijami v primeru neizpolnjevanja zavez. Druga je Izjava o zavezanosti za zaščito otrok pred učinki oboroženih konfliktov (angl. *Deed of Commitment for the Protection of Children from the Effects of Armed Conflict*) iz leta 2010. Ta prav tako obvezuje ONDA k spoštovanju načela, da mednarodno humanitarno pravo zadeva in zavezuje vse strani v oboroženem spopadu in, seveda, da bodo v popolnosti spoštovali prepoved izkoriščanja otrok (osebe do 18 let) v sovražnostih. Tretja je Izjava o zavezanosti prepovedi seksualnega nasilja v primerih oboroženega konflikta in do odprave spolne diskriminacije (angl. *Deed of Commitment for the Prohibition of Sexual Violence in Situations of Armed Conflict and towards the Elimination of Gender Discrimination*) iz leta 2012, ki ponavlja obvezo ONDA, da mednarodno humanitarno pravo zadeva in zavezuje vse strani v oboroženem spopadu, in, seveda, da bodo spoštovali popolno prepoved spolnega nasilja proti vsaki osebi, bodisi civilistom, pripadnikom državnih oboroženih sil ali pripadnikom ONDA.

Doslej je organizacija Poziv Ženeve delovala v 22 državah s 100 ONDA. Od 70 še delujočih jih je deset podpisalo vse tri listine, šest le dve in 16 vsaj eno listino

¹⁰⁴ P. Bongard, J. Sommer, nav. delo.

od treh.¹⁰⁵ Poziv Ženeve ugotavlja, da so ONDA pristopile izjavam iz najrazličnejših razlogov: da zaščitijo svoje pripadnike (civiliste in vojake), da dokažejo svojo sposobnost spoštovanja humanitarnega prava, da pretvorijo svoja obstoječa pravila delovanja v javno, uradno in priznano zavezo, da izboljšajo stabilnost in kakovost življenja ljudi pod njihovo oblastjo, da olajšajo bodoči mirovni proces in olepšajo svojo podobo.

Poziv Ženeve se lahko pohvali s številnimi uspehi. Čez 50 ONDA je pristalo na popolno prepoved protipehotnih min in če so jih ti akterji leta 2000 uporabljali še v 18 državah, so jih v letu 2013 le še v šestih. Z eno izjemo vsi akterji, ki so sprejeli posamezne obveze, niso kršili sprejetih obvez. Skoraj vsi so obveščali in poročali o izpolnjevanju zavez in noben akter še ni odklonil sprejetja delegacije te nevladne organizacije. V vsa ta prizadevanja so bile vpletene tudi države in v številnih primerih je to vplivalo na njihove politike.¹⁰⁶

Poziv Ženeve nadzira izvajanje podpisanih zavez in si pridržuje pravico, da svetovno javnost obvešča o njihovem izpolnjevanju oziroma javno objavlja svoja poročila. Treba je še dodati, da tudi poleg Izjav o zavezanosti ONDA včasih sklepajo sporazume z nasprotno stranjo, pogosto pa celo dajo enostranske izjave oziroma zaveze o spoštovanju osnov humanosti. Seveda gre pri vsem tem morda le za t. i. mehko pravo (angl. *soft law*), ki pa ni nepomembno pri presojanju delovanja in statusa ONDA. Se pa tudi tu kaže smer razvoja obvezujočnosti mednarodnega humanitarnega prava.

Sklep

Kaj lahko rečemo ob koncu glede razvoja mednarodnega humanitarnega prava? Vidimo, da države, čeprav morda najpomembnejši, niso edini akter pri nastajanju mednarodnega humanitarnega prava. Izjemno pomembni so posamezniki, interesne skupine, nevladne organizacije in posamezne države, tako velike kot male. Humanitarne pravo ni samo prvo mednarodno pravo, ki je doživelo kodifikacijo, gotovo je tudi pravo z najobsežnejšo kodifikacijo. Pred tem pa so se dogajala grozodejstva v resničnosti, ki so vplivala na vest posameznikov in skupin. Iz tega so se rodile ideje, moralna in etična spoznanja ter družbene aktivnosti, preden se je tematika znašla na diplomatskih pogajanjih, ki so, resnici na ljubo, večinoma precej razvodelele osnovne ideje. Kljub temu da gre za precej jasno in obsežno kodifikacijo, je podobno

105 P. Bongard, nav. delo.

106 Prav tam.

tudi kršenje teh pravil. Tega nismo poudarjali, velja pa omeniti, da ni države, ki bi zagovarjala kršenje mednarodnega prava oboroženih spopadov. To, da je tematika obsežno kodificirana, je po drugi strani svojevrstno prekletstvo mednarodnega humanitarnega prava, saj je nastanek novih pravil vedno težavna in dolgoročna naloga. Lažje jih je dopolniti kot pa popolnoma spremeniti. V vsaki družbi se goljufi najbolj upirajo spremembi sistema, ki so se ga naučili goljufati. V mednarodni skupnosti se vse hitreje spreminjajo družbene realnosti in s tem ves svet. Razvoj tehnike in tehnologije, ki proizvaja nova in nova sredstva uničevanja, globalizacija, ki zahteva novo in novo razporejanje interesnih sfer, sta samo dva razloga za dejstvo, da je tragična in kruta realnost večno pred pravnim urejanjem razmerij. Po drugi strani pa sta prav tehnika in tehnologija skrčili svet v svetovno vas, globalizacija pa, upajmo, širi univerzalne človekove vrednote, med katerimi morajo biti tudi človekove pravice. Danes hitrost družbenega razvoja gotovo kliče po izpopolnitvi obstoječih pravil mednarodnega prava oboroženih spopadov, predvsem zaradi novih akterjev, ki so se pojavili v mednarodni skupnosti. Nakazali smo nekaj odprtih vprašanj, ki se jih (in drugih) dobro zavedajo v civilni družbi, tudi v mnogih državah, in sodoben čas kar kliče po izpopolnitvi, izboljšanju humanitarnega prava. Kdaj bo čas zrel za ustrezno diplomatsko akcijo, je za zdaj odprto vprašanje. Kaže, da se številne države pri uporabi sile še vedno počutijo celo preveč omejene z obema protokoloma k ženevskim konvencijam. Po drugi strani se pravno urejanje odnosov v oboroženih spopadih od 19. st. do danes razvija z neverjetno naglico, če to primerjamo z dogajanjem v celotni zgodovini človeštva. Univerzalni razvoj človekovih pravic bo moral prinesiti tudi spremembe v zaščiti človekovih pravic v oboroženih spopadih. Posamezniki, nevladne organizacije, mediji in svetovno javno mnenje kot tudi načelne moralne politike v posameznih državah nosijo in bodo nosile težo odgovornosti za prihajajoče spremembe v mednarodnem pravu. Prvenstvena odgovornost pa slej ko prej ostaja državam.

Literatura

Monografije:

- Ewen Allison, Robert K. Goldman: *Belligerent Status*, v: Gutman, Roy, Rieff, David (ur.): *Crimes of War: What the Public Should Know*. W W Norton & Co Inc, New York 1999, str. 42.
- William C. Banks: *Toward an Adaptive International Humanitarian Law – New Norms for new Battlefields*, v: Banks, William C. (ur.): *New battlefields, old laws: critical debates on asymmetric warfare*. Columbia University Press, New York 2011, str. 1–20.
- Geoffrey S. Corn: *Extraterritorial Law Enforcement or Transnational Counterterrorist Military Operations – The Stakes of two Legal Models*, v: William C. Banks (ur.): *New battlefields, old laws: critical debates on asymmetric warfare*, Columbia University Press, New York 2011, str. 23–44.

- Aleš Debeljak: Oblike religiozne imaginacije, ZPS, Ljubljana 1995.
- Vladimir Dedijer: Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita. Vol. 2. Liburnija/Mladost, Rijeka/Zagreb 1981.
- Gerald Irving Antony Dare Draper (1957): The Historical Background and General Principles of the Geneva Conventions of 1949, v: Michael A. Meyer in Hilaire McCoubrey (ur.): Reflections on Law and Armed Conflicts, Kluwer Law International, The Hague/Boston/London 1998, str. 54–62.
- Gerald Irving Antony Dare Draper, (1961) Penitential Discipline and Public Wars in the Middle Ages, v: Michael A. Meyer in Hilaire McCoubrey (ur.): Reflections on Law and Armed Conflicts, Kluwer Law International, The Hague/Boston/London 1998, str. 20–25.
- Gerald Irving Antony Dare Draper (1970): The Legal Classification of Belligerent Individuals, v: Michael A. Meyer in Hilaire McCoubrey (ur.): Reflections on Law and Armed Conflicts, Kluwer Law International, The Hague/Boston/London 1998, str. 196–205.
- Gerald Irving Antony Dare Draper (1988): The Development of International Humanitarian Law, v: Michael A. Meyer in Hilaire McCoubrey (ur.): Reflections on Law and Armed Conflicts, Kluwer Law International, The Hague/Boston/London 1998, str. 69–80.
- Gerald Irving Antony Dare Draper (1990) Grotius' Place in the Development of Legal Ideas about War, v: Michael A. Meyer in Hilaire McCoubrey (ur.): Reflections on Law and Armed Conflicts, Kluwer Law International, The Hague/Boston/London 1998, str. 48–53.
- Henry Dunant: Spomin na Solferino 1939, RK Slovenije, Ljubljana 2006.
- Leslie C. Green: The contemporary law of armed conflict, Manchester University Press, Manchester/New York 1993.
- Božidar Jezernik: Wild Europe – The Balkans in the Gaze of Western Travellers, Saqi Books, London 2004.
- Savin Jogan: Mednarodno vojno/humanitarno pravo, MORS, Ljubljana 1997.
- Majid Khadduri: The Islamic Law of Nations – Shāybanī's Siyar, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1966.
- Koran: prevod iz arabskega izvirnika, Beletrina, Ljubljana 2014.
- Ivan Mohorčič: Srbske narodne pesmi o boju na Kosovu; iz zapuščine Ivana Mohorčiča, Narodna Tiskarna, Ljubljana 1889.
- Renée de Nevers: Private Military Contractors and Changing Norms for the Laws of Armed Conflict, v: William C. Banks (ur.): New battlefields, old laws: critical debates on asymmetric warfare, Columbia University Press, New York 2011, str. 151–168.
- Chris Alden Patterson: Privatising Peace – A Corporate Adjunct to United Nations Peacekeeping and Humanitarian Operations. Houndmills/Basingstoke/Palgrave Macmillan, Hampshire/New York 2009.
- Dragan Potočnik: Iran: dežela med Perzijo in islamom, Založba Pivec, Maribor 2015.
- Vasilka Sancin, Dominika Švarc in Matjaž Ambrožič: Mednarodno pravo oboroženih spopadov, Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje, Ljubljana 2009.
- Sandi Sitar: Jurij Vega, 2. dopolnjeni natis, Turistično društvo, Dolsko 2002.
- Gary D. Solis: The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War, University Press, Cambridge 2010.

- Nikolai Tolstoj (1977): *Some Legal Aspects of Forced Repatriation of Soviet Citizens*, v: Michael A. Meyer in Hilaire McCoubrey (ur.): *Reflections on Law and Armed Conflicts*, Kluwer Law International, The Hague/Boston/London 1998, str. 255–268.
- Milton Viorst: *The Great Documents of Western Civilization*, Chilton Book Company, Philadelphia/New York/London 1965.
- Herbert Wulf: *Internationalizing and Privatizing War and Peace*, Houndmills/Basingstoke/Palgrave Macmillan, Hampshire/New York: 2005.

Članki:

- David Axe: »Blackwater Air« Is Back and Flying for U. S. Special Forces, *The Daily Beast*, 13. 2. 2017, dostopno na <<http://www.thedailybeast.com/articles/2017/02/13/blackwater-air-is-back-and-flying-for-u-s-special-forces.html>> (2. 10. 2019).
- Pascal Bongard: Engaging armed non-state actors on humanitarian norms: reflections on Geneva Call's experience, *Humanitarian Exchange Magazine*, št. 58, julij 2013, dostopno na <http://genevacall.org/wp-content/uploads/dlm_uploads/2013/12/art-1.pdf> (23. 3. 2017).
- Pascal Bongard, Jonathan Sommer: Monitoring armed non-state actor compliance with humanitarian norms: a look at international mechanisms and the Geneva Call Deed of Commitment, v: *International Review of the Red Cross*, 93 (2011) 833, str. 673–706.
- Bojko Bučar: Nekatere mednarodne dileme in pogledi na samostojnost Slovenije, *Teorija in Praksa XXVIII* (1991) 8-9, str. 1008–1014.
- Bobby Chesney: What Will America Do With the U.S. Citizen It Is Holding as an Enemy Combatant?, *Foreign Policy Magazine*, 15. 9. 2017, dostopno na <<https://www.yahoo.com/news/america-u-citizen-holding-enemy-204938700.html>>.
- Tobin Harshaw: The Battle for Fallujah Matters. Again. *Bloomberg View*. 1. 6. 2016, <<http://www.bloomberg.com/view/articles/2016-06-01/the-battle-for-fallujah-matters-again>>.
- Rao Komar, Christian Borys in Eric Woods: The Blackwater of Jihad, *Foreign Policy Magazine* 10. 2. 2017, dostopno na <<https://www.yahoo.com/news/blackwater-jihad-210321113.html>> (2. 10. 2019).
- Andreas Kruck: Theorising the use of private military and security companies: a synthetic perspective, *Journal of International Relations and Development*, 17 (2014) 1, str. 112–141.
- Lara Logan, Kabul under siege while America's longest war rages on, *CBS News* 14. 01. 2018, dostopno na <https://www.cbsnews.com/news/kabul-afghanistan-capital-under-siege-while-americas-longest-war-rages-on/>.
- Sean McFate: Military Contractors, Under the Radar 12. 5. 2016, dostopno na <<http://undertheradar.military.com/2016/05/10-things-you-dont-know-about-mercenaries/>> (2. 10. 2019).
- Mojca Pišek: Remy Ourdan, *Dnevnik*, 9. 3. 2013.
- Rosaria Puglisi: Heroes or Villains? Volunteer Battalions in Post-Maidan Ukraine, *IAI Working Papers* 15/8, marec 2015, dostopno na <<http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1508.pdf>> (13. 3. 2015).
- Jean Jacques Rousseau: *The Social Contract or Principles of Political Right* 1762, *Constitution Society*, dostopno na <<http://www.constitution.org/jjr/socon.htm>> (5. 5. 2017).

- Michael Rubin: Could Erdogan be prosecuted for war crimes?, Newsweek, 19. 12. 2016, dostopno na: <<http://europe.newsweek.com/michael-rubin-could-erdogan-be-prosecuted-war-crimes-531571?rm=eu>>.
- Vasilka Sancin: Izzivi OZN pri uveljavljanju odgovornosti zaščititi, Teorija in Praksa 53 (2016) 1, str. 118–134.
- Charlie Savage: Defiant Former Blackwater Contractor Again Sentenced to Life, The New York Times 14. 8. 2019, dostopno na <<https://www.nytimes.com/2019/08/14/us/politics/blackwater-nicholas-slatten.html>>.
- Kenneth R. Timmerman: Take Turkey's Kurdish group off the US terror list for good, The Hill 18. 9. 2017, dostopno na <<http://thehill.com/opinion/international/351190-take-turkeys-kurdish-group-off-the-us-terror-list-for-good>>.
- Agata Tomažič: Mučenje da, a ne na tleh ZDA, Delo, 21. 3. 2005.
- Maria Tsvetkova, Anton Zverev: Ghost soldiers: the Russians secretly dying for the Kremlin in Syria, Reuters 3. 11. 2016, dostopno na: <<http://news.trust.org/item/20161103080336-xkhgk>> (2. 10. 2019).
- Nikolaos Tzifakis: Contracting out to Private Military and Security Companies, Centre for European Studies, 2012, dostopno na: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2117664&download=yes> (1. 10. 2019).
- Micah Zenko: Mercenaries Are the Silent Majority of Obama's Military, Foreign Policy Magazine, 18. 5. 2016, dostopno na <<https://www.ahoo.com/news/mercenaries-silent-majority-obama-military-205824809.html?nhp=1>> (2. 10. 2019).

Pravni viri in dokumenti:

- Agreement Relating to Prisoners of War and Civilians Liberated by Forces Operating Under Soviet Command and Forces Operating Under United States of America Command, dostopen na <https://avalon.law.yale.edu/20th_century/sov007.asp> (1. 10. 2019).
- General Orders No. 100: Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field, dostopen na <http://avalon.law.yale.edu/19th_century/lieber.asp#art14> (16. 11. 2016).
- International Convention Against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries, 2163 UNTS 75.
- Meddržavno sodišče 1986: Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Vojaške in paravojaške aktivnosti v in proti Nikaragvi) (Nikargva proti ZDA), sodba, ICJ Reports 1986, str. 14.
- Meddržavno sodišče 1996: Ločeno odklonilno mnenje sodnika Weeramantrya v zadevi Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, (Legalnost uporabe jedrskega orožja s strani države v oboroženem spopadu), ICJ Reports 1996, str. 429.
- Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination, dokument OZN A/HRC/15/25/ z dne 2. 11. 2010.
- Resolucija GS OZN 61/151 z dne 19. 12. 2006.
- Vrhovno sodišče ZDA: *The Paquete Habana*, 175 U. S. 677, 44 L. Ed. 320, 20 Sup. Ct. 290 (1900).

Spletne strani:

Arnaud Amalric, Wikipedia, dostopno na <http://en.wikipedia.org/wiki/Arnaud_Amalric> (8. 7. 2009).

Geneva call, dostopno na <<https://genevacall.org/country-page/western-sahara/>> (22. 5. 2017).

The ICoC Association, dostopno na <<https://www.icoca.ch/en>> (28. 10. 2019).

ICRC, dostopno na <<https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>> (28. 10. 2019).

Kosovka Devojka — Analiza pesme lektira, <http://www.lektire.me/prepricano/kosovka-devojka-analiza-pesme_1139> (4. 5. 2017).

Florence Nightingale, (The) Biography.com website, dostopno na <<https://www.biography.com/people/florence-nightingale-9423539>> (4. 5. 2017).

Boštjan Jerman*

MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO IN RAZOROŽITEV – HUMANITARNA RAZOROŽITEV?

Povzetek

V slovenski znanstveni literaturi in periodiki poznamo sorazmerno malo prispevkov o problematiki mednarodne razorožitve, saj je ta doslej manj zanimala slovenske raziskovalce in znanstvenike na tem področju. Namen tega prispevka je osvetliti sodelovanje in povezave med mednarodnim humanitarnim pravom in mednarodnimi prizadevanji na področju razorožitve in neproliferacije oziroma preprečevanje širjenja orožij za množično uničevanje, ki je v devetdesetih letih prejšnjega in prvem desetletju 21. stoletja dosegla vrhunec v pojavu novih večstranskih razorožitvenih pogodb, ki pomenijo sintezo obeh konceptov, ki ju strokovnjaki imenujejo »humanitarna razorožitev«. V pričujočem prispevku je predstavljen koncept »humanitarne razorožitve«, njegova zgodovina, dosežki in perspektive.

Uvod

Mednarodno humanitarno in razorožitveno pravo sta različna, čeprav povezana, otroka moderne oziroma industrijske dobe, ki se je začela s prvo industrijsko revolucijo sredi 18. stoletja in nadaljevala s francosko revolucijo leta 1789. Kljub nasilju in krutostim, ki jih je prinesla francoska revolucija in ki so se nadaljevale v napoleonskih in pozneje v drugih vojnah 19. stoletja, sta se v Evropi ravno po letu 1789 začela uveljavljati koncept človekovih pravic in ideja o državljanih kot enakopravnih posameznikih. Oba sta, čeprav počasi, tudi začela spreminjati poglede na načine vodenja vojskovanja, zlasti na status vojakov oziroma »*combatants*«, vojnih ujetnikov, na načine uporabe orožij in na nepotrebno trpljenje nasprotnika – posameznika, ki ga povzročajo metode in načini vojskovanja (orožje). Šele po drugi svetovni vojni

* *Diplomirani politolog mednarodnih odnosov, pooblaščen minister v Stalnem predstavništvu RS pri EU v Bruslju.*

je v mednarodni skupnosti dokončno prevladalo prepričanje, »da vsakomur vedno pripadajo človekove pravice, tako v času miru kot tudi v času vojne«.¹

Kot drugo posledico nastopa moderne dobe po letu 1789 je treba poudariti pospešen razvoj industrije, ki je prinesel hiter in velik tehnološki napredek, ki se je pokazal tudi na področju razvoja orožja, oborožitvenih sistemov in vojaške opreme. Kljub velikemu napredku pri razvoju orožja v 19. stoletju pa se je največji tehnološki preskok zgodil šele v 20. stoletju, ko je človeštvo razvilo orožja za množično uničevanje (biološko, kemično in jedrsko orožje), ki so najbolj smrtonosna orožja oziroma oborožitveni sistemi v zgodovini človeštva. Tako sta morala mednarodno humanitarno kakor tudi razorožitveno pravo *volens-nolens* slediti temu napredku, saj ju je k temu prisilila praksa s takratnih bojišč.

Čeprav se mednarodno humanitarno in razorožitveno pravo konceptualno razlikujeta, pa sta že od vsega začetka² tesno povezana. Mednarodno humanitarno pravo »je tradicionalno urejalo uporabo metod vojskovanja in mednarodnih oboroženih spopadov s ciljem preprečevanja uporabe metod, ki povzročajo nepotrebne poškodbe in trpljenje«,³ medtem ko si je na drugi strani razorožitveno mednarodno pravo vedno najprej zastavljalo »zagotavljanje varnosti kot svoj primarni cilj«. ⁴ Medtem ko si »razorožitveno pravo prizadeva, ozko gledano, za zmanjšanje števila orožja skozi nadzor nad proizvodnjo, prenosom in skladiščenjem tega orožja, pa mednarodno humanitarno pravo, znano tudi kot vojno pravo, ureja *inter alia* tudi uporabo orožja s ciljem zmanjšanja trpljenja, ki ga povzroča«. ⁵

Kot rečeno, sta oba koncepta povezana. Številni avtorji navajajo, da se je ta povezanost pojavila že »v prvem sporazumu, ki je prepovedal neko orožje«, tj. v Sanktpeterburški deklaraciji o neuporabi eksplozivnih izstrelkov, lažjih od 400 gramov, iz leta 1868.⁶ Dogovor iz Sankt Peterburga »je prepovedoval uporabo ene od kategorij (op. danes bi rekli konvencionalnega) orožja s ciljem omejevanja metod in načinov vojskovanja, ki povzročajo odvečne poškodbe in nepotrebno trpljenje, kar je danes osnovno

1 Urad OZN v Ženevi, nav. delo, str. 1.

2 Od sredine 19. stoletja, op. avtorja.

3 M. Finaud, nav. delo, str. 9.

4 B. Docherty, 2010, str. 7; H4 v prvem odstavku preambule omenja motiv mednarodnega miru in varnosti za njeno sklenitev: »Contractual Parties: seeing that while seeking means to preserve peace and prevent armed conflicts between nations«.

5 Prav tam, str. 9 in 11.

6 A. Bebler, nav. delo, B. Docherty, nav. delo, P. Rapillard, nav. delo.

načelo mednarodnega humanitarnega prava«. ⁷ Deklaracija je prepovedala te izstrelke, »ker naj bi povzročali nepotrebno trpljenje žrtev, kar naj ne bi bilo razumljeno kot vojaška nujnost«. ⁸

Ta povezava je pozneje vodila od Konvencije o zakonih in običajih vojne na kopnem s priložo Pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem iz leta 1907 (v nadaljevanju: H4), kjer je bilo prvič zapisano načelo, da »pravica vojskujočih strani do načina in sredstev za poškodovanje nasprotnikov ni neomejena«, do ženevskih konvencij iz leta 1949 (v nadaljevanju: ŽK) in dopolnilnega protokola k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov iz leta 1977 (v nadaljevanju: DP1), pa do sodobnih mednarodnih sporazumov. ⁹ Načelo je bilo vključeno v 35. člen DP1 ¹⁰ in s tem dokončno postalo ena od kogentnih norm mednarodnega prava.

1. KRATKO O MEDNARODNEM HUMANITARNEM IN RAZOROŽITVENEM PRAVU

1.1 Mednarodno humanitarno pravo

Za potrebe tega prispevka bomo uporabili definicijo mednarodnega humanitarnega prava (MHP), ki je bila že leta 1991 zapisana v dokumentih Urada OZN v Ženevi (v nadaljevanju: UNOG). ¹¹ MHP ima dva osnovna cilja:

- »prvič, zaščititi osebe, ki niso ali niso več neposredno vpletene v spopade: ranjene, brodolomce, vojne ujetnike in civiliste, in
- drugič, omejiti učinke nasilja v spopadih v okvir ciljev spopada«. ¹²

7 Prav tam.

8 B. Docherty, nav. delo, str. 10.

9 P. Rapillard, nav. delo.

10 V prvem odstavku 35. člena DP1 so pogodbenice zapisale: »in any armed conflict, the right of the Parties to the conflict to choose methods or means of warfare is not unlimited«.

11 Gre za nekdanji oddelek UNOG, ki je bil predhodnik današnjega Urada visokega komisarja OZN za človekove pravice.

12 Urad OZN v Ženevi, nav. delo.

1.2 Mednarodno razorožitveno pravo

Razorožitveno pravo je danes staro dobrih sto petdeset let in obravnava večino vrst orožij, ki jih človeštvo (oziroma države, članice mednarodne skupnosti) uporablja v oboroženih spopadih v zadnjih sto petdesetih letih. V največ primerih govorimo o klasičnih oziroma konvencionalnih orožjih na eni in o orožjih za množično uničevanje (biološko, kemično in jedrsko orožje) na drugi strani. Kot meni Dochertyjeva, je treba zgodovinsko gledano razlikovati med »dvema valoma« nastajanja mednarodnega razorožitvenega prava. Prvi val je potekal v obdobju med 1895 in 1945, drugi (moderni) val pa od leta 1945 naprej. Konec devetdesetih let oziroma na začetku 21. stoletja se je pojavil tretji val, ki ga Dochertyjeva imenuje »humanitarna razorožitev« in ga obravnava ločeno kot novo poglavje razorožitvenega prava.¹³

V prvem valu so nastali mednarodnopravni instrumenti, kot so Sanktpeterburška deklaracija iz leta 1868, Haaške deklaracije in konvencije, ki so bile sprejete na mirovnih konferencah v Haagu leta 1899 in 1907 (med njimi je treba omeniti Konvencijo o zakonih in običajih vojne na kopnem s priloženo, Pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem, Konvencijo o polaganju avtomatskih podmorskih kontaktnih min in tri deklaracije – o prepovedi zadušljivih plinov, prepovedi dum-dum krogel in o petletni prepovedi izstreljevanja projektilov in eksplozivnih teles iz balonov in podobnih naprav),¹⁴ ter Ženevski protokol iz leta 1925 o prepovedi zadušljivih, strupenih in drugih plinov, ki je nastal po prvi svetovni vojni, v kateri so na različnih bojiščih uporabljali strupene pline, ki jih danes imenujemo kemično orožje. Skupna lastnost teh instrumentov je bila skrb zaradi nepotrebnega trpljenja vojakov, razen konvencije o prepovedi polaganja morskih min, katere primarni namen je bila zaščita mednarodne pomorske trgovine.¹⁵ Še nekaj drugega lahko opazimo v tem valu. Prepovedi oziroma obveznosti pogodbenic so bolj kot ne deklaratorne in niso bile zamišljene kot predmet mednarodnega preverjanja oziroma obveščanja v smislu ukrepov za krepitev zaupanja, kot jih poznamo danes.

13 B. Docherty, nav. delo, str. 12.

14 Haaški konferenci, ki sta potekali leta 1899 in 1907, sta imeli širše cilje, ki niso bili doseženi v celoti. Nekatere udeležence so si prizadevale za konkretnije omejitve v oboroževanju in so bile potem tudi zaradi tega razočarane. Po drugi strani pa sta konferenci dosegli nekaj uspehov pri urejanju poteka vojn. Med drugim velja omeniti tretjo Haaško konvencijo, ki je določila postopke za napoved vojne, ki so ostali splošno veljavni do druge svetovne vojne, ko je takratna Nemčija začela napadati druge države brez vojne napovedi. Več informacij o tem je na voljo v prispevku Betsy Baker z naslovom »Hague Conferences 1899 and 1907«, dostopno na: <<http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e305>>.

15 B. Docherty, nav. delo, str. 11.

Drugi val razorožitvenih mednarodnopravnih instrumentov je po Dochertyjevi posledica ustanovitve OZN, s katero je mednarodna skupnost želela »institucionalizirati« razorožitvena pogajanja. To se je v formalnem smislu zgodilo šele leta 1979, ko je bila ustanovljena Konferenca za razorožitev (v nadaljevanju: CD)¹⁶, ki ima sedež v Ženevi. Velja omeniti tudi tri posebna zasedanja Generalne skupščine OZN o razorožitvi (SSOD), ki so potekala leta 1978, 1982 in 1988, vendar pa se niso končala uspešno.¹⁷ To vseeno kaže interes večine držav, članic mednarodne skupnosti, da postane Generalna skupščina glavni forum mednarodne skupnosti za razorožitvena pogajanja, kar pa se na koncu ni zgodilo.

Zaradi hladne vojne in pojava dveh vodilnih držav oziroma tako imenovanih »super sil« SZ in ZDA je prišlo poleg večstranskih pogajanj v okviru OZN tudi do dvostranskih pogajanj med obema vodilnima državama.¹⁸ Namen teh pogajanj je bil »ohraniti mednarodni mir in varnost« in v njih obravnavati aktualna orožja, ki so bila takrat najbolj nevarna. To so bila orožja za množično uničevanje: biološko, kemično in jedrsko orožje. Če ostanemo na večstranski ravni, je treba najprej omeniti Konvencijo o prepovedi razvoja, proizvodnje in kopičenja zalog bakterioloških (bioloških) orožij in strupenih orožij ter o njihovem uničenju iz leta 1972 (BTWC)¹⁹, ki je skušala celovito prepovedati biološko orožje – uporabo, proizvodnjo, razvoj, kopičenje zalog in mednarodno trgovino. Do preboja v pogajanjih je prišlo po dogovoru med SZ in ZDA, potem ko je predsednik ZDA Nixon leta 1969 ukazal ustavitev programov, s katerimi so razvijali biološko orožje.²⁰ Po sprejetju BTWC, ki je bil prvi večji mednarodni razorožitveni sporazum, sprejet po letu 1945, so se v Ženevi v okviru Konference za razorožitev začela pogajanja za novo konvencijo, ki bi prepovedovala kemično orožje. Konvencija o prepovedi razvoja, proizvodnje, kopičenja zalog in uporabe kemičnih

16 CD je specifična institucija, saj njeno članstvo ni univerzalno, ampak omejeno. CD ima danes 65 članic. Na začetku svojega delovanja je bila uspešna, po koncu pogajanj o Pogodbi o prepovedi jedrskih poskusov (CTBT) spomladi 1996 pa je ohromljena zaradi sprejemanja odločitev s soglasjem in dejansko životari. Od leta 1999 ni več sposobna sprejeti niti programa dela.

17 Več informacij je dostopnih na spletnih straneh Urada OZN za razorožitvene zadeve (UNODA): <https://www.un.org/disarmament/topics/ssod/>.

18 ZDA in SZ sta v času hladne vojne sprejeli več dvostranskih pogodb, zlasti na področju jedrskega orožja. Med njimi velja omeniti pogodbo ABM iz leta 1972 o omejitvi števila balističnih raket in pogodbi INF iz leta 1987 o uničenju raket srednjega dosega kakor tudi pogodbe SALT in START. Več informacij o teh sporazumih je dostopnih na spletnih straneh ameriškega State Departmenta <<https://www.state.gov/t/avc/trty/index.htm>>.

19 Podpisana je bila v Londonu, Moskvi in Washingtonu 10. aprila 1972 in je začela veljati 26. marca 1975. Slovenija je pogodbenica od leta 1992.

20 Več o tem v prispevku Collette Flight z naslovom »Smallpox and Biological Warfare,« BBC History, 2011, dostopno na: http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/coldwar/pox_weapon_01.shtml.

orožij in o njihovem uničenju (CWC)²¹ je bila sprejeta neposredno po koncu hladne vojne (jeseni 1992) in je začela veljati tri leta kasneje. Gre za najcelovitejši mednarodni instrument na področju razorožitve, ki prinaša novost, saj so pogodbenice ustanovile posebno mednarodno organizacijo (Organizacijo za prepoved kemičnega orožja – OPCW, ki ima sedež v Haagu), ki bdi nad izvajanjem konvencije.

Na področju konvencionalnega orožja je treba omeniti Konvencijo o prepovedi ali omejitvi uporabe določenih konvencionalnih orožij, ki povzročajo prekomerno trpljenje ali lahko učinkujejo brez razlikovanja (CCW),²² ki je bila podpisana leta 1981 v Ženevi. Konvencija je že na začetku vsebovala tri protokole, ki prepovedujejo uporabo delcev orožja, ki jih ni mogoče odkriti z rentgenom (I. protokol), določajo in omejujejo uporabo protipehotnih min (II. protokol, ki je bil dopolnjen 1996) in omejujejo uporabo zažigalnega orožja (III. protokol), ki je bilo uporabljeno ob koncu druge svetovne vojne (na primer bombardiranje Dresdna s strani ZDA) in v nekaterih povojnih spopadih (na primer Vietnam). Naknadno sta bila sprejeta še Protokol o prepovedi oslepljujočih laserjev leta 1995 (IV. protokol) in leta 2003 še Protokol o neeksplozivnih ostankih vojne (V. protokol).

Za vse pogodbe, ki so nastale v drugem valu mednarodne razorožitve, velja, da vsebujejo določbe o nadzoru nad izvajanjem v pogodbenicah, ki so praviloma dolžne poročati o svojih dejavnostih na tem področju in se v rednih intervalih sestajajo na sestankih pogodbenic in preglednih konferencah. V tem smislu lahko zabeležimo kvalitativni skok naprej v primerjavi s pogodbami, ki so bile sprejete v prvem valu. Velja omeniti tudi, da Dochertyjeva v svojem prispevku ne omenja Pogodbe o neširjenju jedrskega orožja (v nadaljevanju: NPT),²³ ki je tudi otrok hladne vojne in obravnava problematiko jedrskega orožja, najbolj uničevalnega orožja, ki ga je doslej ustvarilo človeštvo. NPT sicer ni klasična razorožitvena pogodba, saj so z njo države, ki so bile med hladno vojno posestnice jedrskega orožja (stalne članice Varnostnega sveta OZN), želele primarno omejiti pojav novih držav, ki bi imele to orožje. NPT je postavil tri stebre novega mednarodnega jedrskega režima: prepoved širjenja jedrskega orožja (2. člen), jedrska razorožitev (6. člen) in miroljubna uporaba jedrske energije (4. člen). Čeprav so pogodbenice obljubile, da bodo nekoč »v dobri veri«²⁴ začele pogajanja o dokončni jedrski razorožitvi, pa se to do zdaj ni zgodilo. Verjetno je to razlog, da Dochertyjeva ne šteje NPT med razorožitvene sporazume, čeprav NPT po mnenju številnih držav (kar poudarja v svojih nastopih tudi Evropska unija) še

21 Podpisana je bila 13. 1. 1993 v Parizu in je začela veljati 29. 4. 1997. Za Slovenijo je konvencijo podpisal minister za zunanje zadeve dr. Dimitrij Rupel.

22 Podpisana je bila 10. 4. 1981 v Ženevi in je začela veljati 2. 12. 1983.

23 NPT je bil podpisan 1. 6. 1968 v Londonu, Moskvi in Washingtonu in je začel veljati 5. 3. 1970.

vedno igra vlogo »temeljnega kamna« mednarodnega jedrskega režima in posledično mednarodnega miru in varnosti.

Tretji val mednarodnega razorožitvenega prava predstavljajo različne pogodbe in konvencije, ki so nastale konec devetdesetih let prejšnjega in na začetku našega stoletja in jih sodobni avtorji označujejo kot del humanitarne razorožitve in novega poglavja v mednarodnem humanitarnem in razorožitvenem pravu.²⁴ Med te novodobne razorožitvene instrumente štejejo predvsem Konvencija o prepovedi uporabe, kopičenja zalog, proizvodnje in prenosa protipehotnih min in o njihovem uničenju (MPUKZP)²⁵ iz leta 1997, Konvencija o kasetnem strelivu²⁶ (CCM) iz leta 2008, V. protokol Konvencije o prepovedi ali omejitvi nekaterih vrst konvencionalnega orožja (CCW), ki je posvečen problematiki neeksplozivnih ostankov vojne, in delno tudi Pogodba o prepovedi jedrskega orožja iz leta 2017.²⁷

V čem se instrumenti humanitarne razorožitve ločijo od predhodnih? Dochertyjeva in Rappilard opozarjata na to, da se je po letu 1990 fokus novih pogodb spremenil: strateške in varnostne interese oziroma skrbi držav je zamenjala skrb za posameznike – žrtve teh orožij. Drugače povedano, skrb za posameznike – žrtve teh orožij (to zlasti velja za protipehotne mine in kasetno strelivo) je za pogodbenice pomembnejša od strateških in varnostnih interesov.²⁸ Gre za novo paradigmo, ki je sovpadla s koncem hladne vojne in pojavom koncepta »človekove varnosti«²⁹ in ki je prinesla novo poglavje v humanitarnem in razorožitvenem pravu. Pomembno vlogo v pogajanjih za te pogodbe so imeli predstavniki nevladnih organizacij, civilne družbe in medijev, kar se je zgodilo prvič v zgodovini razorožitvenega prava.

24 B. Docherty, nav. delo; M. Finaud, nav. delo; P. Rapillard, nav. delo.

25 Podpisana je bila 3.12. 1997 v glavnem mestu Kanade Ottawi (zato je bila znana kot Ottawska konvencija, danes je v mednarodni skupnosti bolj znana kot Pogodba o prepovedi protipehotnih min oziroma »Mine Ban Treaty«), začela je veljati 1.3.1999. V imenu Slovenije je konvencijo podpisal minister za zunanje zadeve dr. Boris Frlec.

26 Konvencija o kasetnem strelivu oziroma »Convention on Cluster Munitions« (CCM) je bila podpisana 3.12. 2008 v Oslu in je začela veljati 1. 8. 2010. Slovenija je med prvimi podpisala konvencijo in jo dve leti pozneje tudi ratificirala. Konvencijo je v imenu Slovenije podpisala državna sekretarka na ministrstvu za zunanje zadeve Dragoljuba Benčina.

27 Konvencija o prepovedi jedrskega orožja je bila sprejeta 7. 7. 2017 in podpisana 20. 9. 2017, vendar še ni začela veljati, saj jo je podpisalo premalo (21) podpisnic. Slovenija te konvencije ni podpisala.

28 P. Rapillard, nav. delo, str. 2.

29 Kot je navedeno prav tam, je OZN prvič uradno začela uporabljati izraz »človekova varnost« v »Human Development Report 1994«, ki ga vsako leto pripravlja UNDP. Poročilo iz leta 1994 je dostopno na spletni povezavi: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf.

Danes pod pojmom »razorožitev« razumemo tri skupine različnih, tako »hard« kakor tudi »soft law« instrumentov, ki »obravnavajo uporabo, nabavo ali posedovanje specifičnih orožij ali kategorij orožij«. Večino teh je mednarodna skupnost razvila šele v 20. stoletju oziroma v obdobju po drugi svetovni vojni. Gre za naslednje tri skupine instrumentov: 1. instrumente o nadzoru oboroževanja (angl. *arms control*) v smislu pravil za omejevanje oborožitvene tekme, 2. »neproliferacijske« instrumente ali »načine in metode preprečevanja nabave, prenosa, odkritja, razvoja materialov, tehnologij, znanja, streliva ali dostavnih sistemov (angl. *delivery systems*)³⁰ za orožja, namenjena za množično uničevanje, in 3. razorožitvene instrumente, ki zahtevajo »zmanjšanje ali uničenje nekaterega orožja, ki je v lasti držav, in pravila mednarodnega prava, ki se nanašajo na prepovedi ali omejitve proizvodnje, skladiščenja in/ali prenosov orožja«. ³¹

Kot rečeno, gre v večini navedenih primerov razorožitvenih instrumentov za klasični »hard law« oziroma mednarodne (predvsem večstranske, pa tudi dvostranske) pogodbe. V zvezi s tem velja omeniti Ronzittija,³² ki opozarja na pomen »soft law« zlasti na področju neproliferacije, v obliki (pol) formalnih kontrolnih izvoznih režimov, ki v formalnem smislu dejansko nimajo mednarodnopravne veljave,³³ vendar jih sodelujoče države kljub temu izvajajo. V zvezi s tem velja omeniti, da ti režimi neposredno niso povezani z mednarodnim humanitarnim pravom.

2. HUMANITARNA RAZOROŽITEV

2.1 Uvod

Kot meni Dochertyjeva, naj bi bilo – z zgodovinskega in vsebinskega zornega kota – moderno razorožitveno pravo sestavljeno iz treh skupin razorožitvenih instrumentov: 1. varnostna razorožitev, 2. hibridna razorožitev in 3. humanitarna razorožitev. Varnostna razorožitev naj bi bila primarno motivirana z varnostnimi motivi, zlasti z vidika nacionalne in mednarodne varnosti, hibridna razorožitev naj bi izhajala iz iste osnove, vendar naj bi že vsebovala humanitarne komponente, ki pa naj bi že

30 Izraz »delivery systems« označuje tehnologije, ki omogočajo, da orožje za množično uničevanje doseže svoj cilj (medcelinske rakete, bombe ipd.).

31 M. Finaud, nav. delo, str. 9.

32 N. Ronzitti, nav. delo, povzetek.

33 Gre za mednarodne kontrolne izvozne režime, kot so Wasenaarski aranžma, Avstralska skupina, Skupina jedrskih dobaviteljev (NSG), Zanggerjev odbor (ZC) in Režim za nadzor nad trgovino z raketno tehnologijo (MTCR).

prevladale pri tretji – humanitarni razorožitvi. Dochertyjeva pride do takšnega sklepa po podrobni analizi besedila vseh obravnavanih konvencij, pravzaprav že po analizi preambularnih odstavkov.

Tako Konvencija o prepovedi biološkega orožja kakor tudi Konvencija o prepovedi kemičnega orožja vsebujeta priporočila Ustanovne listine OZN glede ohranjanja mednarodnega miru in stabilnosti. Kot ugotavlja Dochertyjeva, je namen Konvencije o prepovedi kemičnega orožja neločljivo povezan s skrbmi nacionalnih držav.³⁴ Dochertyjeva navaja raziskovalca Inštituta OZN za razorožitvene raziskave (UNIDIR) Johna Borrieja, ki je leta 2005 zapisal, da so na področju razorožitve do nedavnega prevladovali varnostni koncepti, ki so se osredotočali na zunanje grožnje držav, zlasti na grožnje od drugih držav.³⁵ Konvencija o nekaterih vrstah konvencionalnega orožja, ki naj bi spadala v poglavje »hibridne razorožitve«, že v preambularnih odstavkih kombinira tako varnostne kot humanitarne motive. V prvem preambularnem odstavku se sicer sklicuje na Ustanovno listino OZN in na dolžnost držav, da se v skladu z njo vzdržijo grožnje uporabe sile proti suverenosti, ozemeljski nedotakljivosti in politični neodvisnosti katere koli države, vendar že v naslednjem (drugem) odstavku preambule opozarja na splošno načelo zaščite civilnega prebivalstva proti učinkom sovražnosti.

Toda Konvencija o prepovedi protipehotnih min, ki naj bi bila prvi instrument humanitarne razorožitve, sploh ne omenja več Ustanovne listine, ampak že v prvem preambularnem odstavku poudari, da za nastankom konvencije stojijo predvsem humanitarni motivi »države pogodbenice, odločene, da končajo trpljenje in žrtve, ki jih povzročajo protipehotne mine, ki ubijajo in pohablajo stotine ljudi vsak teden, predvsem nedolžne in nebranjene civiliste, zlasti otroke, ovirajo ekonomski razvoj in obnovo, preprečujejo vračanje beguncev in notranje razseljenih oseb in povzročajo hude posledice po tem, ko so bile postavljene«.

2.2 Kako je prišlo do nastopa humanitarne razorožitve

Lahko bi rekli, da je bil konec hladne vojne pomemben, če ne ključen element za prehod v novo fazo humanitarne razorožitve. Konec hladne vojne je najprej prinesel svež veter in novo, bolj optimistično vzdušje v mednarodno skupnost. Prvi rezultat

34 B. Docherty, nav. delo, str. 19.

35 Gre za prispevek z naslovom »Rethinking Multilateral Negotiations: Disarmament as Humanitarian Action«, objavljen v zborniku UNIDIR z naslovom »Alternative Approaches in Multilateral Decision Making«, ki sta ga uredila John Borrie in Martin Randin (UNIDIR, Ženeva, 2005) in je dostopen na spletnih straneh UNIDIR: <<http://www.unidir.org/files/medias/pdfs/rethinking-multilateral-negotiations-disarmament-as-humanitarian-action-eng-0-65.pdf>>.

tega je bila deblokada pogajanj o besedilu Konvencije o kemičnem orožju v Ženevi (ki spada na področje varnostnih razorožitvenih instrumentov), ki so se uspešno končala jeseni 1992.³⁶ Drugi rezultat je bila obuditev pogajanj o besedilu Pogodbe o celovitosti prepovedi jedrskih poskusov, ki so zastala sredi osemdesetih let. CTBT³⁷ je bila potem podpisana septembra 1995 v New Yorku. Nekoliko v senci in manj opaženo je minilo sprejetje novega (četrtga) protokola Konvencije o prepovedi ali omejitvi uporabe konvencionalnega orožja o prepovedi slepilnih laserjev leta 1994,³⁸ katerega posledica je bila ustavitev vojaških programov na področju laserske tehnologije, ki se od tedaj uporabljajo bolj v civilne namene.

To so bile pomembne in predvsem konkretne posledice konca hladne vojne, ki so mednarodni skupnosti vile veliko optimizma, vendar pa dejansko niso vplivale na pojav humanitarne razorožitve. Šlo je bolj za uspešen zaključek nekega poglavja, ki se je začelo že prej. Ena od posledic teh začetnih let po koncu hladne vojne je bila tudi dokončna uveljavitev Ženeve nasproti New Yorku kot mesta, ki je najprimernejše za globalna razorožitvena pogajanja. Od takrat naprej je v krogih diplomatov, pristojnih za razorožitvena pogajanja, znana krilatica o »Geneva Spirit« (posebnem ženevskem

36 CWC je bila podpisana 13. 1. 1993 v Parizu. Velja omeniti, da gre za prvo večstransko pogodbo na področju mednarodne razorožitve, ki jo je podpisala in pozneje tudi ratificirala Republika Slovenija.

37 Pogodba o celoviti prepovedi jedrskih poskusov (CTBT), ki prepoveduje vse vrste jedrskih poskusov, je bila usklajena v okviru Konference za razorožitev (CD) v Ženevi. Pogajanja so se začela leta 1982, a so zastala in se nadaljevala šele leta 1993. Dve leti pozneje se je zdelo, da je pogodba zrela za sprejetje. Predsednik CD (veleposlanik Jaap Raamaker iz Nizozemske) je junija 1995 predlagal konferenci, da jo sprejme, a se to ni zgodilo, ker o besedilu ni bilo mogoče doseči soglasja (Indija), ki je edini način odločanja CD. Poleti je Avstralija prenesla pogodbo v Generalno skupščino, ki jo je 10. septembra z resolucijo z veliko večino sprejela in odprla za podpis. CTBT je bila potem podpisana 24. septembra 2015, v imenu Slovenije jo je podpisal predsednik vlade dr. Janez Drnovšek. Slovenija je ratificirala CTBT leta 1999. CTBT še vedno formalno ni začela veljati, ker je še ni ratificiralo osem držav (Egipt, Indija, Izrael, Kitajska, Pakistan, Ruska federacija, Severna Koreja in ZDA). Ker CTBT ni klasični razorožitveni instrument, ni vključen v ta pregled.

38 Originalno ime omenjenega protokola je »Protocol on Blinding Laser Weapons«. Protokol, ki je sicer kratek (pol strani in vsebuje zgolj štiri člene), je bil sprejet na Pregledni konferenci CCW 13. oktobra 1995 na Dunaju (po notranjih postopkih CCW podpis ni bil potreben) in je začel veljati 30. julija 1998. Glavni pobudniki protokola so bili MORK, Švedska in Švica. Njegova pogodbenica je od vsega začetka tudi Slovenija. Kot smo omenili, je imel protokol »pre-emptive« posledice in je preprečil razvoj nove kategorije konvencionalnega orožja. Protokol spada med klasične razorožitvene instrumente, ker primarno ščiti vojake oziroma »combatants«, ne pa civilnega prebivalstva. Več informacij je dosegljivih v Memorandumu kanadske nevladne organizacije Canada Mines Action, ki je bil pripravljen za letni sestanek pogodbenic CCW leta 2014: <https://bankillerrobotscanada.files.wordpress.com/2014/05/international-piv-memo-final.pdf>.

vzdušju, ki omogoča sklepanje težkih mednarodnih dogovorov), ki pa se je v resnici po letu 2010 počasi izpela.

Konec hladne vojne je prinesel še druge posledice. »S koncem hladne vojne, zaradi katerega se je povečalo število notranjih konfliktov, katerih žrtev so bili predvsem civilisti, in s pojavom koncepta človekove varnosti so se pojavile številne nove pobude organizacij civilne družbe, ki so začele poudarjati humanitarne motive nadzora nad oborožitvijo, neproliferacije in razorožitve na področju konvencionalnega orožja. Nekateri humanitarni motivi so bili pozneje izraženi v določbah novih pogodb. Takrat je nastal izraz »humanitarna razorožitev«.«³⁹ Dochertyjeva v zvezi s tem dodaja, da se je s koncem hladne vojne grožnja množičnih izgub zaradi enega napada z orožji za množično uničevanje zmanjšala.⁴⁰ Po drugi strani pa je mednarodna javnost postala pozorna na resnično trpljenje, ki ga povzroča konvencionalno orožje, kot je bilo dokumentirano na Balkanu, v Afganistanu in Iraku. Tako se je pozornost mednarodne skupnosti preusmerila z orožij za množično uničevanje na nadzor nad konvencionalnim orožjem.⁴¹ Prvo orožje, ki je prišlo pod drobnogled mednarodne javnosti, so bile protipehotne mine.

Finaud in Dochertyjeva v zvezi s tem poudarjata dva manjša in na prvi pogled nepomembna dogodka. Finaud omenja nastanek mednarodne nevladne organizacije International Campaign to Ban Landmines (ICBL), ki jo je ustanovilo šest nevladnih organizacij oktobra 1992.⁴² Njihovo število je do prve mednarodne nevladne konference o protipehotnih minah, ki je potekala maja 1993 v Londonu, narastlo na 40.⁴³ To pomeni začetek nekega procesa, saj so v pogajanjih za instrumente humanitarne razorožitve prav nevladne organizacije prvič v zgodovini igrale pomembno vlogo. Drugi dogodek je pobuda Francije za sklic prve pregledne konference pogodbenic CCW, ki bi morala obravnavati protipehotne mine in dopolniti II. protokol CCW, ki ureja uporabo protipehotnih min. Francija je tako na zasedanju Generalne skupščine OZN (UNGA) leta 1993 vložila osnutek resolucije v zvezi s tem. Na koncu je bila sprejeta resolucija⁴⁴ nekoliko omehčana, zato da bi prejela širšo podporo, a je kljub temu v četrtem operativnem odstavku poudarila potrebo po sklicu pregledne konference pogodbenic, ki lahko obravnava nove

39 M. Finaud, nav. delo, str. 12.

40 B. Docherty, nav. delo, str. 16.

41 Prav tam.

42 M. Finaud, nav. delo, str. 14.

43 Prav tam.

44 A/RES/47/56.

protokole v zvezi z drugimi kategorijami konvencionalnega orožja, ki niso pokriti z obstoječimi protokoli.⁴⁵

Na pritisk nevladnih organizacij in nekaterih držav je generalni sekretar OZN sklical pregledno konferenco CCW, ki je potekala jeseni 1995 na Dunaju (od 25. septembra do 13. oktobra) in prvih mesecih (od 15. do 19. januarja in od 22. aprila do 3. maja) leta 1996. Konferenca je razpravljala o tem, kako izboljšati II. protokol CCW o protipehotnih minah. Cilj angažiranih držav in predstavnikov civilne družbe, zlasti ICBL, je bil prepoved protipehotnih min, ki bi šla dlje kot omejitve, ki so zapisane v originalnem protokolu iz leta 1980.⁴⁶ Pregledna konferenca CCW je na koncu sprejela dopolnjeni oziroma »amended« II. protokol, ki pa ni zadovoljil vseh držav in predstavnikov civilne družbe. Dopolnjeni protokol, ki velja še danes, uvaja nekatere omejitve uporabe in prinaša novo ureditev (na primer pravila za označevanje minskih polj in miniranih območij) za vojaško rabo protipehotnih min, vendar nič več.

2.3 Konvencija o prepovedi protipehotnih min

2.3.1 Nastanek

Po koncu pregledne konference CCW se je Kanada posvetovala z ICBL, MORK in nekaterimi državami (na primer Avstrijo, Norveško in Švico) o tem, kako naprej. Sprejeta je bila odločitev, da bodo angažirane države same sprožile nov in ločen pogajalski proces, ki bo potekal izven Konference za razorožitev in OZN in ki naj bi pripeljal do novega mednarodnopravnega sporazuma, ki bo celovito prepovedal protipehotne mine. Kanadski minister za zunanje zadeve Lloyd Axworthy je poleti 1996 poslal posebne odposlance po prestolnicah držav, med njimi je bila tudi Slovenija, za katere je jedrna (»core«) skupina ocenila, da bi lahko podprle novi proces. Kanada je nato povabila širšo skupino držav v Ottawo, kjer naj bi razpravljali o novem pogajalskem procesu. Na konferenci v Ottawi (od 3. do 5. oktobra 1996) so se udeleženci dogovorili, da bodo vodilne države sklicale konference in da bo potem, ko bo zbrana dovolj velika mednarodna podpora, sklicana pogajalska konferenca oziroma diplomatska konferenca, ki bi uskladila novo konvencijo.

45 UNGA »stresses, under Article 8 of the convention, conferences may be convened to consider amendments to the Convention or any of annexed Protocols, to consider additional protocols relating to other categories of conventional weapons, not covered by existing Protocols ...« Celotno besedilo resolucije je dostopno na spletnih straneh OZN: <https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/47/56>.

46 M. Finaud, nav. delo, str. 14.

Tako se je začel tako imenovani Ottawski proces,⁴⁷ ki se je končal leto pozneje s podpisom nove konvencije.

Predstavniki zainteresiranih držav so se najprej sestali na Dunaju med 12. in 14. februarjem 1997, nato v Bonnu 23. in 24. aprila, potem pa še na konferenci v Bruslju med 24. in 27. junijem 1997. Ti sestanki so imeli namen pridobiti čim več držav, ki bi podprle novo konvencijo, in pritegniti pozornost širše mednarodne javnosti, hkrati pa začeti razpravo o ključnih elementih nove konvencije. Udeleženske konference v Bruslju so storile korak naprej in na konferenci sprejele posebno deklaracijo, v kateri so poudarile tri ključne elemente nove konvencije: 1. celovito prepoved uporabe, kopičenja zalog, proizvodnje in prenosov protipehotnih min, 2. uničenje vseh uskladiščenih in odstranjenih protipehotnih min in 3. mednarodno sodelovanje in pomoč na pri čiščenju min v minsko prizadetih državah.⁴⁸

Poleti 1997 je Kanada sklicala pogajalsko oziroma diplomatsko konferenco, na kateri bi zainteresirane delegacije sprejele besedilo nove konvencije. Konferenca je potekala v glavnem mestu Norveške Oslu med 1. in 18. septembrom 1997.⁴⁹ Na njej je sodelovalo 50 držav, v pogajanja pa sta se aktivno vključila MORK in ICBL kot predstavnik civilne družbe, kar je takrat pomenilo precedenčen primer. Norveška je v sodelovanju z MORK pripravila poslovnik konference, ki se je zgledoval po poslovniku konference, na kateri so sprejeli Protokol I k ženevskim konvencijam, Avstrija pa delovni osnutek prihodnje konvencije. V izognitev neljubim situacijam, kot je bila Pregledna konferenca CCW, poslovnik ni vseboval načela soglasnega sprejemanja odločitev, pač pa je uvedel odločanje z dvotretjinsko večino.

Delo na konferenci je potekalo dokaj gladko in prva obravnava je bila opravljena že po koncu prvega tedna, druga pa po nekaj dneh drugega tedna konference. Seveda je obstajalo nekaj vprašanj, ki jih je bilo treba rešiti, vendar težjih pogajanj ni bilo. Tako je bil podaljšan rok za uničenje protipehotnih min s treh na štiri leta, rok za

47 Več informacij o tem je dostopnih na spletnih straneh sekretariata konvencije v Ženevi: <<https://www.apminebanconvention.org/ottawa-process/overview/>> in v članku Stuarta Maslena in Petra Herbya z naslovom »An International Ban on Anti-personnel Mines: History and Negotiations of the »Ottawa Treaty«, ki je dostopen na spletnih straneh MORK <<https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jpn.htm>>.

48 Prim. iste vire kot v opombi 25.

49 Na diplomatski konferenci je, tako kot na vseh postajah med ottawskim procesom, sodelovala tudi slovenska delegacija, ki jo je na konferenci v Oslu vodil Roman Kirn, vodja Sektorja za politično multilateralo na Ministrstvu za zunanje zadeve, v njej pa so sodelovali še Boštjan Jerman in mag. Irena Jager iz Ministrstva za zunanje zadeve ter polkovnik Tomislav Drolc iz Generalštaba Slovenske vojske.

odstranitev min (angl. *mine clearance*) pa s pet na deset let. Razpravljali so tudi o potrebnem številu ratifikacij za začetek veljavnosti nove konvencije. Avstrijski osnutek je predvideval 50 ratifikacij, medtem ko so nekatere države menile, da bi se bilo treba zgledovati po konvencijah na področju mednarodnega humanitarnega prava, kjer ponekod zadostuje že 20 ratifikacij. Na koncu je bil sprejet kompromis, da bo konvencija začela veljati po depozitu ratifikacijskih listin 40 držav. V zvezi s tem je treba omeniti vprašanje izjem od prepovedi, kjer so si ZDA prizadevale za to, da bi iz prepovedi izvzeli tako imenovane »pametne« mine, ki vsebujejo naprave za samo-deaktivacijo in samouničenje. Na koncu se je jedrna skupina odločila, da bi ameriški amandma preveč omehčal konvencijo in je konferenci predlagala, da amandma ZDA zavrne.⁵⁰

Konferenca je nato slovesno sprejela novo konvencijo 18. septembra 1997. MPUKZP je bila odprta za podpis od 2. decembra 1997. Slovesnosti ob podpisu konvencije se je udeležilo 122 držav, med njimi tudi Slovenija, ki je bila med prvimi državami podpisnicami.⁵¹ Konvencija je začela veljati 1. marca 1999, potem ko jo je ratificiralo 40 držav, med njimi tudi Slovenija. Danes ima MPUKZP 164 pogodbenic. Pogodbenice si zelo prizadevajo za univerzalno veljavnost konvencije, vendar gre za počasno in dolgoročno delo. Dosegle so veliko uspehov, največji uspeh konvencije je, da se je v prvem desetletju po njenem nastanku zmanjšala uporaba protipehotnih min, medtem ko je mednarodna trgovina z minami skoraj izginila.⁵² Številne pogodbenice so uničile svoje mine, poleg tega pa se je uporaba protipehotnih min znatno zmanjšala, saj so jih nehale uporabljati tudi vse države, ki niso pogodbenice konvencije. Pomemben uspeh je tudi zmanjšanje števila žrtev min. Finaud tako navaja podatek, da naj bi bilo leta 1999 na svetovni ravni 19 tisoč žrtev protipehotnih min, petnajst let pozneje pa je bilo teh žrtev bistveno manj, nekaj več kot 3700.⁵³

Tako je postala konvencija o prepovedi protipehotnih min prvi pravi instrument humanitarne razorožitve. Sedanje stanje pa vendarle ni dobro, saj so bila v zadnjih petih letih ponovno postavljena minska polja (na primer v Ukrajini), medtem ko so v Iraku in Siriji različne paravojaške formacije in milice začele uporabljati »improvizirana eksplozivna sredstva« (IED), ki povzročajo nove civilne žrtve.

50 Zaradi tega ZDA verjetno do danes niso konvencije ne podpisale ne ratificirale niti k njej pristopile, čeprav so še vedno pomemben donator na področju boja proti minam.

51 Konvencijo je 2. decembra 1997 podpisal minister za zunanje zadeve dr. Boris Frlec.

52 M. Finaud, nav. delo, str. 15.

53 Prav tam.

2.3.2 Rezultati konvencije

Konvencija je prinesla celovito prepoved ene od kategorij konvencionalnega orožja. Pogodbenice ne smejo uporabljati, zbirati zaloge, razvijati in izvažati protipehotnih min. Pogodbenice morajo v štirih letih uničiti vse zaloge, ki so na ozemlju pod njeno pristojnostjo. Pogodbenice, na katerih ozemljih so minska polja ali minirana območja, morajo razminirati ta območja v desetih letih, po tem pa lahko zaprosijo za podaljšanje tega roka. Pogodbenice morajo obveščati depozitarja in druge pogodbenice o svojih dejavnostih za uresničevanje konvencije. Pogodbenice morajo po svojih močeh pomagati drugim državam, ki so prizadete s protipehotnimi minami. Posebna pozornost je namenjena problematiki pomoči žrtvam protipehotnih min, ki jim je treba pomagati ne le pri medicinski rehabilitaciji, ampak tudi pri ekonomski reintegraciji v normalno življenje. Tako ima konvencija tudi razvojno dimenzijo in Dochertyjeva ponuja primer koncepta človekove varnosti, ki je bil predstavljen leta 1994 in povezuje varnost z ljudmi (posamezniki) in ne z državami.⁵⁴

2.3.3 Prispevek Slovenije h konvenciji⁵⁵

Slovenija je po svojih močeh sodelovala na diplomatski konferenci v Oslu, na kateri je bilo usklajeno besedilo konvencije. Podpirala je večino predlogov, ki jih je predlagala jedrna skupina držav. Poleg tega je tudi prispevala nekaj svojega besedila konvencije. Najprej je predlagala besedilo četrtega preambularnega odstavka, v katerem so pogodbenice zapisale, »da se zavedajo, da bi bila popolna prepoved protipehotnih min tudi pomemben ukrep za krepitev zaupanja«. Slovenski predlog je sicer omenjal sosednje države, vendar je bila ta referenca po pritisku delegatke MORK umaknjena. V drugi obravnavi osnutka besedila je Slovenija predlagala razširjeno besedilo 10. člena, ki obravnava problematiko reševanja morebitnih sporov med pogodbenicami. Avstrijski osnutek je tem členu predvideval kratko besedilo, ki je bilo po oceni Slovenije prekratko. Slovenija je predlagala, da bi dodali še en odstavek konkretnjšega besedila, kar je bilo na koncu tudi sprejeto.

2.4 Konvencija o kasetnem strelivu

2.4.1 Okoliščine nastanka

Civilna družba je kmalu po sprejetju konvencije o prepovedi protipehotnih min identificirala kasetno strelivo kot problematično z vidika humanitarnega prava, ker podobno kot protipehotne mine deluje nediskriminatorno in povzroča žrtve

54 B. Docherty, nav. delo, str. 24.

55 Gre za pričevanje avtorja, ki je sodeloval v delegaciji Slovenije na diplomatski konferenci v Oslu.

predvsem med civilnim prebivalstvom še leta po njegovi uporabi. Zato so si mednarodne nevladne organizacije oziroma civilna družba, zlasti MORK in ICBL, zastavile mednarodnopravno prepoved tega orožja po zgledu protipehotnih min in konvencije o prepovedi protipehotnih min kot svoj naslednji cilj. Tako je MORK že leta 2000 pozval mednarodno skupnost, naj začne pogajanja za novo mednarodno pogodbo o prepovedi kasetnega streliva. Kmalu po tem je bila ustanovljena nova nevladna organizacija Cluster Munition Coalition (CMC), ki se je pridružila MORK in ICBL in postala pomemben akter pri ozaveščanju mednarodne skupnosti o problematiki kasetnega streliva. Mednarodna skupnost se je prav v tistih letih bolj seznanila s problematiko kasetnega streliva zaradi številnih žrtev, ki jih je povzročila uporaba kasetnega streliva v Afganistanu (v letih 2001 in 2002) in Iraku (leta 2003) in izraelska vojska (IDF) med vdorom v Libanon poleti 2006, kar je pripomoglo k večji odmevnosti zahtev MORK, CMC in ICBL.⁵⁶ Kmalu se je pokazalo, da bo pot do nove pogodbe težja, kot so si to predstavljali v MORK in ICBL, saj so bile številne države bolj zadržane, kot so bile nekaj let prej v primeru protipehotnih min.

Številne države so imele zadržke, nekatere med njimi pa so imele tudi težave z razumevanjem koncepta. Tako je Francija dolgo časa dvomila o konceptu kasetnega streliva in je raje namesto tega govorila o *sub-munition*. Tudi mednarodne razmere so bile različne. V Washingtonu je vladala republikanska administracija, ki je bila zadržana do novih večstranskih pogodb in je celo razmišljala o umiku iz nekaterih obstoječih pogodb.⁵⁷ Razlika med Bushevima administracijama iz let 2000 do 2008 in Clintonovima administracijama iz let 1992 do 2000 je bila velika. Če je druga Clintonova administracija vsaj sodelovala v ottawskem procesu, čeprav na koncu konvencije ni podpisala, pa sta tako prva kot druga Busheva administracija zavrnili možnost sodelovanja v kakršnem koli diplomatskem procesu, druga Busheva administracija pa je prek Nata celo prepričevala nekatere države, naj ne sodelujejo v tem procesu.⁵⁸ V tem kontekstu velja omeniti EU, ki je v vmesnem času storila pomembne korake naprej na področju skupne zunanje in varnostne politike. Kljub temu pa so se članice EU že zgodaj razdelile na dva tabora, saj več njenih članic ni želelo sodelovati v pogajalskem procesu za sklenitev nove konvencije.

56 Več o tem je dosegljivo na spletnih straneh nevladne organizacije »Cluster Munition Coalition« (CMC): <<http://www.stopclustermunitions.org/en-gb/media/news/2017/the-oslo-process-the-historic-start-to-the-cluster-bomb-ban.aspx>>.

57 Takratni podsekretar v State Departmentu John Bolton je leta 2001 celo predlagal izstop ZDA iz BTWC.

58 J. Borrie, nav. delo, str. 1.

2.4.2 Pogajalski proces – proces Oslo

Proces Oslo se je začel leta 2007, ko so se 23. februarja v Oslu zbrali predstavniki 43 zainteresiranih držav, med njimi tudi Slovenije, in predstavniki civilne družbe ter sprejeli Deklaracijo iz Osla. V deklaraciji so si države zastavile cilj, da v letu dni sprejmejo novo konvencijo, ki bo celovito prepovedala kasetno strelivo (uporabo, proizvodnjo, prenose in kopičenje zalog), ki povzroča »nesprejemljivo škodo civilistom« in ki bo »ustanovila okvir za sodelovanje in pomoč, ki zagotavlja nudenje pomoči in rehabilitacije preživelim (žrtvam) in njihovim skupnostim in čiščenje kontaminiranih območij, ozaveščanje o tveganju, ki ga povzroča kasetno strelivo, in uničenje zalog prepovedanega kasetnega streliva«. ⁵⁹ Proces Oslo je ponovno vodila jedrna skupina držav, ki je tokrat imela nekoliko drugačno sestavo, saj so v njej poleg Avstrije in Norveške sodelovale še Irska, Mehika, Nova Zelandija, Peru in Sveti sedež. ⁶⁰ Uvodni konferenci v Oslu so sledili sestanek strokovnjakov v Montreuxu, ki ga je sklical MORK aprila 2007, in konference v Limi konec maja 2007, Beogradu oktobra 2007, na Dunaju decembra 2007 in v Wellingtonu februarja 2008, katerih cilj je bil iskanje podpore projektu nove konvencije. Dinamika procesa Oslo je bila zelo dobra, saj se je število držav, ki so podpirale prepoved kasetnega streliva, v enem letu povzpelo z 48 (na uvodni konferenci v Oslu) na 138 držav, ki so se udeležile konference na Dunaju dobrih deset mesecev pozneje. ⁶¹

2.4.3 Dublinska diplomatska konferenca

Jedrna skupina zainteresiranih držav je po konferenci v Wellingtonu februarja 2008 ugotovila, da je nastopil čas za diplomatsko konferenco, na kateri bi konvencijo uskladili. K temu jih je silila dinamika paralelnega procesa, ki je potekal hkrati v okviru CCW, katere pogodbenice so tudi države, ki proizvajajo kasetno strelivo, na primer Izrael, Indija, Južna Koreja, Pakistan, Ruska federacija in ZDA. Zato so se države jedrne skupine odločile za sklic diplomatske konference v Dublinu med 19. in 30. majem 2008. Delo je potekalo na osnutku konvencije, ki jo je pripravila jedrna skupina in poslala vsem zainteresiranim državam januarja 2008. Konference v Dublinu se je udeležila tudi delegacija Slovenije, ki pa je za razliko od diplomatske konference o Konvenciji o prepovedi protipehotnih min tokrat ostala v ozadju, saj si zaradi vloge predsedujoče države EU, ki je bila v zvezi s prepovedjo kasetnega

59 J. Borrie, nav. delo, str. 3.

60 Prav tam, str. 1.

61 Prav tam, str. 6.

streliva globoko razdeljena, ni želela izgubiti vloge poštenega posrednika (angl. *honest broker*) med članicami EU.⁶²

Pogajanja na dublinski konferenci niso bila kontroverzna, saj so na njej sodelovale podobno misleče države. Poleg tega je bilo irsko predsedstvo odločno, da bo pogajanja uspešno pripeljalo do konca, zato je besedilo trdno držalo v svojih rokah. K temu naj bi odločilno pripomogel veleposlanik O'Ceallaigh (takratni veleposlanik Irske pri Uradu OZN v Ženevi), sicer veteran severnoirskega mirovnega procesa, ki je vodil konferenco.⁶³ Kljub vsemu je bilo čutiti nasprotovanje med jedrno skupino držav, ki so jo aktivno podprle nekatere neuvrščene države (Indonezija, Kostarika in Libanon), in skupino istomislečih držav, v kateri so bile najglasnejše Avstralija, Japonska, Kanada in nekatere članice EU – Francija, Nemčija, Nizozemska, pa tudi Finska, Romunija in Slovaška.

Največ razprav je bilo o 2. členu, ki govori o definiciji kasetnega streliva. Ta pogajanja je vodil novozelandski veleposlanik v Ženevi Don MacKay, ki je neformalna posvetovanja začel že na konferencah na Dunaju in v Wellingtonu. Najprej mu je uspelo doseči soglasje o tem, kaj kasetno strelivo je, in sicer drugi odstavek 2. člena določa: »Kasetno strelivo je konvencionalno strelivo, ki je zasnovano tako, da razprši ali sprosti eksplozivno podstrelivo, ki vsako tehta manj kot 20 kilogramov, in vključuje eksplozivno podstrelivo.« Pri iskanju soglasja se je koordinator teh pogajanj moral odpovedati simbolno pomembni formulaciji iz deklaracije iz Osla, da je kasetno strelivo »strelivo, ki povzroča nesprejemljivo škodo civilistom«, kar so nekatere nevladne organizacije težko sprejele. Bolj pomembno je bilo nadaljevanje 2. člena konvencije, kaj ni kasetno strelivo. V alinejah od i do iv točke 2. c so navedene izjeme, ki so pomagale pridobiti podporo nekaterih istomislečih držav, ki so bile proizvajalke in posestnice kasetnega streliva. Na koncu je dublinska konferenca uspela in na zadnji dan zasedanja, 30. maja 2008, tudi formalno in s soglasjem sprejela Konvencijo o kasetnem strelivu (CCM). Konvencija je bila odprta za podpis od 3. decembra 2008 v Oslu, ko so jo podpisale prve države, med njimi tudi Slovenija. Konvencija je začela veljati leto in pol po podpisu, 1. avgusta 2010.

Konvencija o kasetnem strelivu je drugi pravi mednarodni instrument na področju humanitarne razorožitve in poleg konvencije o prepovedi protipehotnih min predstavlja največji dosežek humanitarne pristopa k razorožitvi. Ključna novost, ki jo prinaša konvencija, je, poleg opredelitve kasetnega streliva, obveznost pogodbenic, da nikoli in v nobenih okoliščinah ne bodo uporabljale, proizvajale, razvijale ali

62 Taka je bila takrat odločitev pristojnih v MZZ, ki pa ni bila javno objavljena.

63 J. Borrie, nav. delo, str. 11.

kakor koli drugače pridobile, kopičile zaloge in prenašale – posredno in neposredno – kasetnega streliva.

Konvencija ima danes 108 pogodbenic.⁶⁴ Na začetku je bila uspešna, saj se je zmanjšala uporaba kasetnega streliva v oboroženih konfliktih. Danes ni vse tako, kot bi si pogodbenice želele. Od 91 držav, ki posedujejo kasetno strelivo, ga dve tretjini še vedno ni uničilo.⁶⁵ Zdi se, da je momentum konvencije zastal, saj se število pogodbenc povečuje zelo počasi. Niti vse članice EU danes niso pogodbenice. Od držav članic EU še vedno manjkajo ratifikacije Cipra, Estonije, Grčije, Latvije in Romunije. Zadnja članica EU, ki je postala pogodbenica konvencije, je bila Slovaška, ki je pristopila h konvenciji leta 2015. Po letu 2014, ko se je začel oboroženi spopad v Ukrajini po ruski zasedbi Krima, se je svet spremenil. Retorike nacionalne varnosti so ponovno postale glasne in razorožitev zaradi nacionalnih varnostnih skrbi stopa v ozadje. Uporaba kasetnega streliva je znova aktualna, potem ko je po letu 2008 začela upadati. V zadnjih letih so kasetno strelivo uporabili v Libiji, Južnem Sudanu in Sudanu, Siriji, Ukrajini in Jemnu.⁶⁶

3. JEDRSKO OROŽJE

3.1 Uvod

Vsi strokovnjaki se strinjajo, da je jedrsko orožje najnevarnejše orožje, ki ga je kadar koli razvilo človeštvo. Jedrsko orožje ima potencial, da človeštvo dokončno uniči. Zato so se kmalu po koncu druge svetovne vojne pojavile zahteve po prepovedi in uničenju jedrskega orožja. Kljub temu da tako meni večina držav članic mednarodne skupnosti, pa nič ne kaže, da bi se bližala jedrska razorožitev. Danes domnevamo, da ima jedrsko orožje deset držav: pet stalnih članic Varnostnega sveta OZN (Francija, Kitajska, Ruska federacija, Velika Britanija in ZDA) ter Indija, Izrael in Pakistan. Zelo verjetno ga ima tudi Severna Koreja (Demokratska ljudska republika Koreja). Ni jasna situacija v Iranu, ki si je do nekaj let nazaj aktivno prizadeval, da bi sam izdelal svoje jedrsko orožje. Te države delijo eno skrb, in sicer da bi to orožje pridobila še kakšna druga država, zato so bile na čelu pogajanj o Pogodbi o neširjenju jedrskega

⁶⁴ Seznam je dostopen na spletni strani Urada OZN v Ženevi na <[https://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/67DC5063EB530E02C12574F8002E9E49?OpenDocument](https://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/67DC5063EB530E02C12574F8002E9E49?OpenDocument)> (21. 10. 2019).

⁶⁵ M. Finaud, nav. delo, str. 17.

⁶⁶ Prav tam.

orožja (NPT) iz leta 1968. Kljub temu je imelo v preteklosti več držav željo po jedrskem orožju. Med temi državami lahko najdemo Brazilijo, Južno Afriko, Libijo, po nekaterih in nepreverjenih informacijah tudi nekdanjo Jugoslavijo. Konec prejšnjega in na začetku našega stoletja je v ZDA veliko ljudi skrbelo, da bo jedrsko orožje prišlo v roke nevladnim akterjem, na primer teroristom. To se doslej ni zgodilo in se verjetno tudi ne bo, saj so za razvoj jedrskega orožja potrebni čas, denar ter človeški in materialni viri (zlasti znanstveniki in obogateni uran), česar nevladni dejavniki nimajo na pretek.

3.2 Pobuda o presoji humanitarnih posledic ob uporabi jedrskega orožja

Kljub temu pa so številne države še vedno nezadovoljne, ker jedrske razorožitve ni na obzoru. Še več, najrazvitejše države z jedrskim orožjem čistijo svoje arzenale, uničujejo staro jedrsko orožje in ga nadomeščajo z novim. To je spodbudilo skupino držav, med katerimi so glavno vlogo igrale Avstrija, Irska, Kostarika, Mehika, Norveška, Nova Zelandija in Švedska, da so leta 2013 sprožile pobudo o presoji humanitarnih posledic ob uporabi jedrskega orožja. Tem državam so se nemudoma pridružile nevladne organizacije, ki jih je poleg MORK koordinirala nova mednarodna nevladna organizacija Mednarodna kampanja za prepoved jedrskega orožja (ICAN), ki je bila ustanovljena leta 2007 v Avstraliji. Namen nove pobude je bil spodbuditi razpravo o posledicah morebitne uporabe jedrskega orožja, ki bi imela v vsakem primeru za vse človeštvo in za ves planet težke in nepredvidljive posledice.

V okviru te pobude so se zainteresirane države najprej sestale na konferencah, ki so potekale 4. in 5. marca 2013 v Oslu, v Nayaritu v Mehiki 13. in 14. februarja 2014 in na koncu še 8. in 9. decembra 2014 na Dunaju. Udeleženci so ugotavljali, da bi v primeru uporabe jedrskega orožja najtežje preživel navadni ljudje, posamezniki in da nobena država na svetu nima potrebnih kapacitet za odgovor na jedrsko katastrofo. Kot je sklenila zadnja konferenca iz te humanitarne pobude, človeštvo nima nobenega drugega zagotovila za to, da zagotovi varnost ljudem, kot je popolna eliminacija in prepoved jedrskega orožja.⁶⁷ Avstrija je vsem državam udeleženkam dunajske konference ponudila v podpis *Humanitarian Pledge*, da se bodo zavzele za mednarodnopravno prepoved jedrskega orožja. Takrat je na Dunaju 66 držav podpisalo to avstrijsko oziroma humanitarno zavezo. Po konferenci na Dunaju si je jedrna skupina začela prizadevati, da bi GS sklicala konferenco za pripravo mednarodnopravnega instrumenta za prepoved jedrskega orožja. Kmalu po tem je Norveška izstopila iz pobude. Razlog za to je dejstvo, da so države, ki so članice NATO, zaščitene pred

67 M. Finaud, nav. delo, str. 35.

jedrskimi grožnjami z jedrskim dežnikom ZDA, na kar so morale ZDA Norveško spomniti na politični ravni.⁶⁸

3.3 Pogajalska konferenca in sprejetje Pogodbe o prepovedi jedrskega orožja 2017

Slabi dve leti pozneje (2016) je GS OZN sprejela ustrezno resolucijo, s katero je leta 2017 sklicala pogajalsko konferenco z mandatom, da uskladi mednarodnopravni instrument, ki bo prepovedal jedrsko orožje.⁶⁹ Glasovanje ni bilo lahko, saj je 35 držav glasovalo proti resoluciji, med katerimi je bila večina držav članic NATO, razen Albanije, Italije in Nizozemske. Pri glasovanju se je vzdržalo 13 držav. Razlog, da se je jedrna skupina odločila za resolucijo GS, je preprost. V takšnih pogajanjih se uporabljajo pravila Generalne skupščine OZN, kar pomeni, da so vse odločitve lahko sprejete z glasovanjem, ne pa s soglasjem. Tako glasovanje je v GS vedno predvidljivo, saj imajo tam neuvrščene in nevtralne države še vedno večino. S tem so si članice jedrne skupine zagotovile mirno in predvidljivo pogajalsko konferenco.

Pogajalska konferenca se je sestala dvakrat: prvo zasedanje je potekalo med 27. in 31. marcem, drugo pa med 15. junijem in 7. julijem 2017. Obe zasedanji sta potekali v New Yorku. Slovenija se pogajalske konference tako kot druge članice zveze NATO ni udeležila. Od članic zveze NATO je na konferenci sodelovala le Nizozemska zaradi izrecnega navodila parlamenta, vendar kljub temu na koncu ni podprla novega instrumenta.⁷⁰ Zadnji dan drugega zasedanja pogajalske konference (7. julija 2017) je pogajalska konferenca z velikim navdušenjem in skoraj soglasno, proti je glasovala Nizozemska, Singapur pa se je vzdržal, sprejela Pogodbo o prepovedi jedrskega orožja (v nadaljevanju: TPNW). Civilna družba in mednarodne nevladne organizacije so bile navdušene. Sprejetju pogodbe je prisostvovala ena od zadnjih žrtev atomske bombe iz Hirošime Setsuko Thurlow, ki je izjavila, da se je začel bližati konec jedrskega orožja.⁷¹ Mednarodna kampanja za prepoved jedrskega orožja (ICAN), ki je koordinirala predstavnike civilne družbe, je leta 2017 prejela Nobelovo nagrado za mir.

68 Kratek prispevek o tej epizodi z naslovom »Expediency wins as Norway abandons its humanitarian principles« je objavil eden od aktivistov, ki se zavzemajo za prepoved jedrskega orožja, Richard Lennane na spletnih straneh <http://www.wildfire-v.org/Norway_shame_30_Nov_2015.pdf>.

69 A/RES/71/285.

70 T. Cronberg, nav. delo, str. 3.

71 Prav tam, str. 2.

Pogodba je bila odprta za podpis 20. septembra 2017, ko so jo podpisale prve države. Do danes, dobro leto in pol po sprejemu, je pogodbo podpisalo 79 držav, od katerih jo je le 33 tudi ratificiralo. Med pogodbenicami od pomembnejših držav lahko najdemo samo Avstrijo, Južno Afriko, Kubo, Mehiko, Novo Zelandijo, Sveti sedež, Venezuelo in Vietnam. Prihodnost pogodbe je trenutno nejasna. Za začetek veljavnosti pogodbe je potrebnih še 17 ratifikacij, kar se bo verjetno zgodilo v naslednjih dveh ali treh letih. Najbrž bo minilo še nekaj let, da se bo sedanjim pogodbenicam pridružila kakšna pomembnejša država, še več časa pa bo minilo do prve ratifikacije države, ki ima jedrsko orožje. Kljub temu ima pogodba še vedno velik potencial kot simbol boja proti jedrskemu orožju, ki bi lahko bil razvit v prihodnosti.⁷² Vprašanje je le, kdo in kdaj bo ta potencial uporabil. Zdi se, da države, ki sodelujejo v jedrni skupini, nimajo več prave energije in bodo to vlogo prepustile drugim.

3.4 Vsebina pogodbe

TPNW prinaša popolno in celovito prepoved jedrskega orožja in obvezuje pogodbenice, ki imajo jedrsko orožje, da s pristojno »mednarodno oblastjo«, najbrž je mišljena Mednarodna agencija za atomsko energijo (IAEA), v 18 mesecih po začetku veljavnosti pogodbe sklenejo dogovor o tem, kako bodo uničile zaloge svojega orožja. Kot se spodobi za pogodbo s področja humanitarne razorožitve, pogodba vsebuje tudi člena o zaščiti žrtev jedrskega orožja in obvezo za mednarodno sodelovanje med pogodbenicami. Vse pogodbenice so dolžne pomagati prizadeti pogodbenici, ki je doživela jedrski napad.

Sklep

Humanitarna razorožitev je sorazmerno mlad koncept mednarodnega prava, saj se je pojavila šele v devetdesetih letih. Hitro je doživela svoj vrh v konvencijah o prepovedi protipehotnih min leta 1997 in o kasetnem strelivu leta 2007. Imela je srečo, da je izkoristila čas lepega vremena v mednarodni skupnosti v devetdesetih letih, neposredno po koncu hladne vojne, ko so ji bile v času mandатов predsednikov ZDA Clintona in Ruske federacije Jelcina zvezde naklonjene. Sedanji čas ji ni naklonjen,

72 Današnje mednarodne razmere pobudam za prepoved jedrskega orožja niso naklonjene. Tega ne kaže le popoln zastoj na tem področju, kar izkazujeta agonija Pogodbe o celoviti prepovedi jedrskih poskusov (CTBT) ali nenehno odlaganje začetka pogajanj o Konvenciji o prepovedi fizijskih (cepljivih) materialov (t. i. »Fissile Material Cut-off Treaty« oziroma FMCT), ampak tudi umik do zdaj sprejetih instrumentov, kot je pogodba INF, ki sta jo sklenili SZ in ZDA še v času hladne vojne, letos (2019) pa sta obe iz nje izstopili.

saj mednarodne razmere niso dobre. Svet se sooča z novimi težavami in izzivi, kot so na primer ekološka tranzicija, mednarodne migracije in mednarodni terorizem. Mednarodna javnost v zadnjih letih ne razpravlja o konvencionalnih orožjih in skoraj pozablja, kakšno grožnjo človeštvu še vedno predstavlja jedrsko orožje, s katerim razpolaga devet oziroma s Severno Korejo in Iranom enajst držav.

Kljub temu je pred humanitarno razorožitvijo še nekaj ciljev. Prvi cilj bi ji moral biti utrjevanje dosedanjih dosežkov, predvsem konvencije o prepovedi protipehotnih min in konvencije o kasetnem strelivu. Zlasti slednja je še daleč od širše veljavnosti, saj ima komaj dobrih sto (108) pogodbenic. Drugi cilj bi moral biti premislek o tem, kako urediti problematiko avtonomnih smrtonosnih orožij (LAWS), ki jih prav v tem trenutku v različnih oboroženih konfliktih preizkušajo države proizvajalke. Sicer razprava o teh orožjih, ki jih nekateri predstavniki nevladnih organizacij imenujejo ubijalski roboti (angl. *killer robots*), že poteka, a v tradicionalnih forumih, kot je CWC, že od leta 2003 ni prišlo do nobenega konkretnega napredka. Morda je čas za nov pogajalski proces zunaj ustaljenih razorožitvenih forumov. Razlog za to je tudi nasprotovanje držav proizvajalk, med katerimi so tudi večje članice EU.

Tretji cilj mednarodne skupnosti na tem področju pa bi lahko bil nadaljevanje pobude MORK iz leta 2015 o preprečevanju prekomerne uporabe eksplozivov med vojskovanjem v mestih (urbano vojskovanje), kar je mednarodna skupnost lahko opazovala med nedavnimi konflikti v Iraku in Siriji.

Literatura

Monografije in članki:

- John Borrie: How the Cluster Munition convention Ban was Won: Oslo Treaty Negotiations Conclude in Dublin. Acronym Institute for Disarmament Diplomacy, 1. 8. 2008, dostopno na <<http://www.acronym.org.uk/old/dd/dd88/88jb.htm>> (24. 7. 2019).
- Tarja Cronberg: After 72 years, nuclear weapons have been prohibited, SIPRI, 21. 7. 2017, dostopno na: <<https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2017/after-72-years-nuclear-weapons-have-been-prohibited>> (24. 7. 2019).
- Bonnie Docherty: Ending Civilian Suffering: The Purpose, Provisions, and Promise of Humanitarian Disarmament Law, v: Austrian Review of International and European Law, (2010) 15, str. 7–44.
- Marc Finaud: »Humanitarian Disarmament«: Powerful New Paradigm or Naive Utopia, v: Geneva Papers Research Series, (2017) 21.
- Richarde Lennane: Expediency wins as Norway abandons its humanitarian principles, 30. 11. 2015, dostopno na <http://www.wildfire-v.org/Norway_shame_30_Nov_2015.pdf> (21. 10. 2019).

Stuart Maslen in Peter Herby: An International Ban of Anti-personnel mines: History and Negotiation of the »Ottawa Treaty«, *International Review of the Red Cross*, 325 (1998) 38.

Pascal Rapillard: Humanitarian Disarmament, v: *Journal of Conventional Weapons Destruction*, 15 (2011) 1, str. 38–41.

Natalino Ronzitti: Modern Means of Warfare, The Need to Rely Upon International Humanitarian Law, Disarmament and Non-Proliferation Law to Achieve Decent Regulation of Weapons, v Cassese, Antonio: *Realizing Utopia: The Future Of International Law*. Oxford University Press, Oxford 2012.

Dokumenti mednarodnih organizacij:

Urad OZN v Ženevi: Fact Sheet, No. 13, International Humanitarian Law and Human Rights Introduction, julij 1991, dostopno na: <<https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet13en.pdf>>

Urad Združenih narodov za razorožitev (UNODA), Fact Sheet: Humanitarian Approaches to Disarmament, julij 2018, dostopno na: <<https://s3.amazonaws.com/unoda-web/wp-content/uploads/2018/07/Humanitarian-Approaches-to-Disarmament-Fact-Sheet-July2018.pdf>>.

Zoran Tratnik*

UPORABLJIVOST MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA PRI SODOBNIH VARNOSTNIH GROŽNJAH

Uvod

Primarni namen tega prispevka sicer ni pisati o načinih in metodah vojaškega bojevanja, vendar je do določene mere v uvodu nujno treba poudariti ključne pojme, ki jih poznamo na področju bojevanja, in jih pozneje osvetliti skozi prizmo pravnih pravil zlasti v tistih primerih, ki so lahko neposredno uporabljivi za Slovensko vojsko. Varnostne grožnje danes se v določenih primerih zelo razlikujejo od tistih pred sedemdesetimi leti, ko so se sklepale glavne mednarodne pogodbe, ki še danes predstavljajo temeljno pravno podlago za (upravičeno) uporabo sile. Vprašanje pa je, ali je ta podlaga zadostna in »pokriva« tudi sodobne varnostne grožnje in razloge, zaradi katerih lahko države zakonito uporabijo silo, ali pa na tem področju morda obstaja neka siva cona, ki bi jo veljalo (pravno) urediti.

Zaradi metod bojevanja in vedno novih varnostnih groženj se nujno spreminja tudi ustrezen odziv oboroženih sil. Ker pa ni dovolj, da zgolj izberemo sredstvo, s katerim bomo določeno grožnjo odpravili (uničili), moramo pri svojih odločitvah tudi upoštevati, da bo takšno sredstvo oziroma aktivnost v skladu s pravnimi pravili, ki nam dajejo okvir, v katerem še lahko delujemo, vojaško učinkovito in hkrati tudi pravno sprejemljivo. Težava lahko nastane, kadar se določene nove varnostne grožnje pojavijo tako hitro, da jih ne moremo pravočasno pravno urediti oziroma jih regulirati, odziv nanje pa je še vedno nujen. Takrat je potrebna ustrezna pravna analiza problema in ustrezna razlaga pravnih pravil, v skrajnem primeru pa tudi sprejetje novih pravnih pravil, ki bodo regulirala (in pravno uredila) ustrezne odzive na te varnostne grožnje.

* *Diplomirani varstvoslovec, magister prava, višji vojaški uslužbenec za pravne zadeve, Generalštab Slovenske vojske, Ministrstvo za obrambo.*

1. SODOBNE VARNOSTNE GROŽNJE IN BOJEVANJE

1.1 »Hibridno« bojevanje

O izzivih delovanja modernih oboroženih sil je bilo že mnogo napisanega. Prvo vprašanje je, kaj sploh je moderno (oziroma sodobno), od kdaj lahko rečemo, da je delovanje (bojevanje) moderno. Morda nam odgovor na to vprašanje lahko ponudi pregled razvoja orožja skozi zgodovino in kako je tehnologija spreminjala vojskovanje skozi čas. Prav verjetno je, da je delitev na faze, obdobja oziroma načine vojskovanja (skoraj) toliko, kot je raziskovalcev zgodovine vojaškega delovanja. Kljub temu si na tem mestu upam trditi, da lahko vojskovanje v grobem razdelimo na obdobje pred industrijsko revolucijo, ko so bile puške (in človek kot bojna sila) glavno orožje, obdobje prve svetovne vojne, ko je učinek industrijske revolucije dokaj drastično spremenil način vojskovanja, in obdobje druge svetovne vojne, v katerem se je vojska še bolj modernizirala in na podlagi razvoja novih orožij postala še hitrejša in bolj gibljiva kot pred tem.

Način vojskovanja se je spremenil tudi z razmahom informacijske dobe. Vse bolj so postale pomembne informacije o strateških sovražnikovih položajih, komunikacijskih sistemih in podobno, katerih uničenje ali odstranitev je lahko pomenilo določeno vojaško prednost, ne da bi bilo neposredni nevarnosti izpostavljeno večje število vojakov. Danes lahko z gotovostjo trdimo, da moderno vojskovanje ne temelji več (samo) na ubijanju čim večjega števila sovražnikov, temveč na vse večji uporabi nekonvencionalnih načinov delovanja oboroženih sil (bojevanja), kot so na primer intenzivno zbiranje informacij o sovražniku z namenom onemogočiti njegove ključne točke (komunikacijski kanali, poveljniška mesta ipd.), uporaba brezpilotnih letal za odstranitev točno določenih ciljev, uporaba izjemno izurjenih manjših enot – specialnih sil za likvidacijo točno določenih oseb ipd.

Čeprav gre v nekaterih primerih morda za odstop od tega, kar (vsaj laična javnost) razume kot konvencionalno bojevanje, zgoraj naštetih primeri še vedno predstavljajo določeno vrsto uporabe predvsem vojaških sredstev in načinov delovanja oboroženih sil, ki so se v takšni ali drugačni obliki pojavljali že od samega začetka bojevanja. Ko govorimo o modernem vojskovanju, pa ne govorimo zgolj o uporabi sodobnega in visoko izpopolnjenega orožja (npr. pametne bombe, daljinsko vodena orožja, avtomatizirani raketni ščiti ipd.), s katerim razpolagajo le bolj ali manj najbolj razvite vojske, ampak predvsem o načinu bojevanja, ki pa je mnogo več kot le uporaba sodobnega orožja – je celoten spekter dejavnikov in načinov uporabe vojaških (in do določene mere tudi nevojaških) sredstev. Največkrat se za takšno obliko bojevanja uporablja izraz »*hibridno*«.

Kaj je hibridno bojevanje, je podobno vprašanje, kot kaj je moderno (sodobno) bojevanje – ni enoznačnega odgovora. Vsaka država ali organizacija si pojem razlaga nekoliko po svoje, vendar lahko kljub temu razpoznamo skupni imenovalec vsem definicijam in rečemo, da je hibridno bojevanje skupek tako konvencionalnih kot nekonvencionalnih oblik bojevanja, torej tistih »klasičnih« vojaških bojnih operacij z uporabo konvencionalnih sredstev (orožij) in metod, ki od takšnega načina bojevanja odstopajo (npr. uporaba paravojaških enot, kibernetičnih napadov, intenzivna obveščevalna dejavnost, terorizem, propaganda ipd.).

Glede na to, da je podlaga za delovanje Slovenske vojske kot naše obrambne sile primarno nacionalna zakonodaja in različni predpisi in dokumenti, je na tem mestu za namen definicije najbolj smotno povzeti Resolucijo o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (v nadaljevanju: ReSNV-2), ki hibridne grožnje opredeljuje kot implikacijo že obstoječih subverzivnih oblik, katerih hitrost, obseg in pogostost pojavljanja so se z uporabo sodobnih tehnologij okrepili.¹ Po ReSNV-2 hibridne grožnje predstavljajo medsebojno povezano, kompleksno in nepredvidljivo visoko integrirano uporabo prikrita ali odkrita kombinacije tradicionalnih in neregularnih vojaških in civilnih ter kriminalnih metod in sredstev, ki jih vodijo in izvajajo državni in nedržavni akterji.²

Sodobno vojskovanje je tako dobilo neko novo razsežnost, ki nima nujno izključno »vojaškega pridiha«, ampak se za doseg istega cilja (onesposobitev sovražnika, oslabilitev države ipd.) uporabljajo tudi metode in sredstva, ki na prvi pogled niso vojaška. Način vojskovanja je vedno logična posledica groženj, s katerimi se države soočajo. Težje od vprašanja, kako se odzvati na konvencionalno grožnjo (torej grožnjo s konvencionalnim orožjem), je vprašanje, kako se odzvati na nekonvencionalno grožnjo – z nekonvencionalnimi, torej istovetnimi, ali konvencionalnimi sredstvi. Na prvi

1 ReSNV-2, Ur. l. RS, št. 59/19, točka 4.1.

2 »Ti se poslužujejo različnih metod, vrst in načinov hibridnega delovanja, s čimer se zamegljuje meja med mirom, krizo, konfliktom in vojno. Dejavnosti hibridnih akterjev so usmerjene v šibke točke ciljane države ali družbe z namenom destabilizacije, povzročanja zmede in povečanja ranljivosti, za doseganje lastnih geopolitičnih interesov in vpliva. Akterji s svojimi hibridnimi metodami, dezinformacijami, lažnimi novicami in vpletanjem v demokratične politične procese vplivajo na stabilnost demokratično izvoljenih struktur oblasti, ustavne in družbene ureditve ter mednarodnih institucij, ovirajo in slabijo zmožnost demokratičnega in ustavno opredeljenega političnega odločanja in oblikovanja učinkovite nacionalne politične agende, sprožajo radikalizacijo in rekrutacijo skrajnih gibanj ter vplivajo na javno mnenje v državi, kar dosegajo z usmerjanjem akterjev, ki so tako zlorabljeni za hibridno delovanje. Posebej ukrojeni kibernetični napadi z zlorabo informacijske tehnologije in metodo sabotaže predstavljajo grožnjo za vzdrževanje odpornosti ključnih funkcij države in družbe ter kritične infrastrukture.«, prav tam.

pogled bi lahko rekli, da je vseeno, če so sredstva za lastno obrambo (ali napad, če govorimo o dinamiki nekega spopada) učinkovita, vendar se ob tem poraja vrsta pravnih vprašanj, na katera poskuša ta prispevek odgovoriti.

1.2 Mednarodne operacije in misije

Ena od sodobnih oblik delovanja oboroženih sil je tudi delovanje na mednarodnih operacijah in misijah (v nadaljevanju: MOM),³ ki nimajo izključno vojaške funkcije v strogem razumevanju, kaj je »vojaško«, ampak lahko njihovo vlogo vidimo do določene mere tudi kot policijsko, mediatorsko, spravno ipd. MOM so se skozi leta spreminjale tako v namenu kot obsegu, intenziteti in kompleksnosti. Ustanovna listina Organizacije združenih narodov (v nadaljevanju: UL) kot temeljni in univerzalni akt na področju zakonitosti in regulacije uporabe sile mirovnih operacij ne omenja oziroma jih ne predvideva, temveč so se te razvile skozi prakso mednarodne skupnosti. Prve mirovne misije so se razvile pod okriljem OZN in jih poznamo kot »tradicionalne mirovne operacije«, bile pa so predvsem opazovalne misije. Njihovo delovanje ni bilo intervencijsko, uporaba sile je bila omejena zgolj na samoobrambo (npr. UNIFIL, UNFICYP, UNEF I).⁴ Po koncu hladne vojne se je skupaj s spremenjeno naravo mednarodnega varnostnega okolja spremenila tudi narava mirovnih misij, saj so le-te zaradi nestabilnih razmer, v katerih so delovale, postale bolj robustne. Številne operacije so tako začele dobivati tudi določene poteze prisilnih vojaških operacij po VII. poglavju UL (npr. UNOSOM, UNPROFOR, KFOR), zato so posledično prejele pooblastilo Varnostnega sveta OZN (v nadaljevanju: VS) za uporabo sile tudi onkraj samoobrambe (npr. za zaščito civilistov, zaščito mandata operacije ipd.).

Prav tako lahko mirovne operacije v grobem razdelimo glede na namen⁵ operacije same oziroma glede na poverjeni mandat za uporabo sile s strani VS.

Dejstvo je, da mnogo današnjih »mirovnih« operacij poteka v dokaj nestabilnih okolišjih, kjer sovražnosti med sprtima stranema (oziroma sprtimi stranmi) še niso prenehale oziroma kjer lahko na določenih žariščih spet izbruhnejo oboroženi spopadi (ter kriminal in druge oblike nasilja). Vse to pomeni nevarnost tudi za mirovne sile, ki so razmeščene na teh območjih. Prav zato smo danes priča pojavu, da VS vse pogosteje

3 Glej v Ljubica Jelušič: Slovenija v mirovnih operacijah Organizacije združenih narodov, v: Zidar in Štiglic (ur.): Slovenske misli o mednarodnih odnosih in pravu. Fakulteta za družbene vede, Založba FDV in Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, Ljubljana 2016, str. 99.

4 Glej V. Sancin in drugi, nav. delo, str. 211–214.

5 Vzpostavljjanje miru (angl. *peacemaking*), ohranjanje miru (angl. *peacekeeping*) in izgradnja miru (angl. *peacebuilding*).

sprejema resolucije na podlagi VII. poglavja UL in podeljuje pooblastila za uporabo sile onkraj samoobrambe, torej široka in robustna pooblastila (poznano kot »vsa potrebna sredstva za izvajanje nalog mandata ...« oziroma angl. *all necessary means* ...).

Mirovne misije lahko po intenziteti nasilja in ogroženosti vseh udeležениh (ne samo vojakov, ampak tudi civilnega prebivalstva) uvrstimo nekam vmes med mirom in oboroženim spopadom. Pripadniki oboroženih sil različnih držav delujejo v okoljih, kjer mir še ni popolnoma vzpostavljen⁶ ali pa je le-ta zelo krhek in ves čas grozi nevarnost ponovnega izbruha nasilja oziroma oboroženega spopada.⁷

Ko govorimo o uporabi sile v miru, so pravna pravila poznana – pooblastilo za uporabo sile temelji na neodtujljivi pravici posameznika do samoobrambe, kar je v vseh pravnih sistemih tako ali drugače pravno urejeno v nacionalni zakonodaji.⁸

Tudi v primeru oboroženega spopada so pravila bojevanja poznana in določena (obstoj različnih razlag posameznih določb v pravu sicer vedno obstaja). Pravo, ki ureja to področje v najširšem pomenu, imenujemo mednarodno pravo oboroženih spopadov, katerega del je tudi mednarodno humanitarno pravo.⁹

Kot že omenjeno, so mirovne operacije oziroma okolje, v katerem pripadniki teh operacij delujejo, nekje med mirom in oboroženim spopadom. VS je edini organ, ki je pristojen za podeljevanje mandata za uporabo sile določeni državi, skupini držav ali organizaciji onkraj samoobrambe; to stori z resolucijo, v kateri poveri mandat za doseg zadane cilja (vzpostavitev miru, ohranitev miru). Na podlagi takšne resolucije vrhovno poveljstvo operacije (misije) pripravi operativni načrt (v nadaljevanju: OPLAN), kjer je opredeljeno, kaj so cilji operacije in kako ter s kakšnimi sredstvi bodo ti cilji doseženi. Priloga OPLAN so tudi pravila delovanja¹⁰ (angl. *rules of engagement* – ROE), ki predstavljajo konkretna pravila za uporabo sile (lahko tudi onkraj samoobrambe,

6 Vzpostavljjanje miru, angl. *peacebuilding*.

7 Ohranjanje miru, angl. *peacekeeping*.

8 Na primer poškodovanje druge osebe ali povzročitev smrti ni kaznivo dejanje, če je storjeno v silobranu.

9 Glede na splošno uporabljeni termin mednarodno humanitarno pravo bo za potrebe tega članka le-ta tudi uporabljen z opombo, da se v oboroženih spopadih uporablja tudi drugo pravo (npr. nevtralnostno pravo), ki *stricto sensu* ni del mednarodnega humanitarnega prava.

10 Splošna pravila za delovanje Slovenske vojske določajo splošne postopke posameznikov, skupin, enot ali poveljstev pri opravljanju bojnih in nebojnih nalog in tudi okoliščine, pogoje in omejitve ter stopnjo in način, pod katerimi lahko posamezni pripadnik, skupina enota ali začasna sestava oziroma poveljstvo Slovenske vojske v posameznih primerih uporabijo silo (Pravila službe v Slovenski vojski, Ur. l. RS, št. 84/09).

če je v mandatu tako določeno) in vojakom na misiji služijo kot najkonkretnější akt oziroma smernice, kakšno stopnjo sile lahko uporabijo v določeni situaciji na terenu.¹¹

2. MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO

2.1 Mednarodno humanitarno pravo v mednarodnih in nemednarodnih oboroženih spopadih

Pravila mednarodnega humanitarnega prava o zaščiti žrtev vojne so zajeta predvsem v štirih ženevskih konvencijah iz leta 1949 (v nadaljevanju: ŽK) in treh dopolnilnih protokolih (v nadaljevanju: DP), kar skupaj s Haaškimi konvencijami iz leta 1899 in 1907 predstavlja temelj pravnih pravil na področju reguliranja vojskovanja (oboroženih spopadov). V pravni stroki ni sporno, da se mednarodno humanitarno pravo uporablja v primeru oboroženih spopadov, saj so ključne konvencije nastale prav zaradi potrebe po regulaciji bojevanja in posledično zmanjšanja trpljenja vseh udeleženihih v teh spopadih. Pri vprašanju, kako klasificirati oborožene spopade, je najbolje izhajati iz pravnih pravil, ki so uporabljiva (veljajo) v določenih situacijah. Po tem ključu lahko rečemo, da poznamo dve osnovni vrsti oboroženih spopadov, mednarodne in nemednarodne. Če se osredotočimo na uporabljivost ŽK in DP kot najširše sprejetih mednarodnih pogodb na področju regulacije bojevanja, lahko vidimo, da se v primeru mednarodnega oboroženega spopada uporabljajo v celoti vse štiri konvencije in DP, medtem ko se v primeru nemednarodnega oboroženega spopada uporablja skupni 3. člen vseh štirih konvencij in, če so v spopad vpete tudi vladne oborožene sile, tudi Dopolnilni protokol II (v nadaljevanju: DP2).¹²

Ključno je vprašanje, kako klasificirati določen oboroženi spopad – kot mednarodni¹³ ali kot nemednarodni¹⁴ – in kateri so parametri, po katerih tak spopad klasificiramo. Najboljši odgovor ponuja sodna praksa¹⁵ mednarodnih sodišč, ki so morala

11 Nekatere države imajo pravila delovanja dvignjena na raven zakona in lahko njihova kršitev pomeni tudi kaznivo dejanje, v večini primerov pa so izenačena z ukazom nadrejenega in lahko predstavlja tako njihova kršitev »zgolj« kršitev vojaške discipline (čeprav kršitev ukaza ne pomeni kaznivega dejanja).

12 Glej 1. člen DP2.

13 Skupni 2. člen ŽK.

14 1. čl. člen DP2.

15 Glej V. Sancin in drugi, nav. delo, str. 90–91.

v posameznih zadevah najprej opredeliti vrsto oboroženega spopada, da so sploh vedela, katero pravo je treba uporabiti.¹⁶

Zaradi široke prepletenosti vseh akterjev, vključenih v določene oborožene spopade, se je v teoriji ob mednarodnih in nemednarodnih oboroženih spopadih pojavila še tretja oblika oboroženega spopada, tj. internacionaliziran oboroženi spopad. Po nekaterih teorijah gre za takšne vrste spopad, ko se v nemednarodni oborožen spopad vmeša tretja (oziroma druga) država in se postavi na stran ene od strani v spopadu oziroma kadar v nemednarodnem oboroženem spopadu intervenirata dve tuji državi, vsaka na svoji strani.¹⁷

Glede na to, da nikjer v mednarodnem pravu ni najti določb, ki bi govorile o internacionaliziranem oboroženem spopadu kot posebni vrsti spopada (mednarodni oborožen spopad je opredeljen v skupnem 2. členu ŽK, nemednarodni oboroženi spopad pa v 1. členu DP2), je na mestu vprašanje, ali za potrebe opredelitve vrste oboroženega spopada in posledično uporabe konkretnega prava sploh potrebujemo še tretjo vrsto oboroženega spopada.¹⁸

Menim, da ne, in sicer zato, ker ni posebnih določb prava, ki bi veljale samo za to vrsto spopadov. V primeru t. i. internacionaliziranih oboroženih spopadov lahko črpamo pravila le iz obstoječih določb (prava), to je določb, ki se uporabljajo v mednarodnem ali nemednarodnem oboroženem spopadu. V primeru, ko imamo situacijo nekega nemednarodnega oboroženega spopada (npr. boj med vladnimi silami in uporniki) in se tretja država postavi na stran upornikov, se le-ta bori proti regularnim oboroženim silam te države. Takšna situacija ustreza definiciji mednarodnega oboroženega spopada med tema dvema državama, zato se posledično uporablja pravo mednarodnih oboroženih spopadov (glej zgoraj), medtem ko med uporniki (na strani katerih se bojuje tudi tretja država) in regularnim oboroženim silam tiste države poteka nemednarodni oboroženi spopad in se uporabljajo določbe nemednarodnih oboroženih spopadov (glej zgoraj). Tako imamo lahko situacijo, ko se v isti bojni situaciji za različne pripadnike različnih skupin uporablja različno pravo.

Na tem mestu je treba poudariti, da se v isti situaciji oboroženega spopada lahko uporablja različno pravo glede na to, katere skupine se bojujejo med sabo. Če se bojujejo uporniki proti regularnim silam neke države, potem je uporabljen tako skupni

16 Daleč najbolj so pravno regulirani mednarodni oboroženi spopadi, veliko manjši sklop pravil pa ureja nemednarodne oborožene spopade (zlasti skupni 3. člen ŽK in DP2).

17 Prav tam, str. 360.

18 Za primerjavo glej *Prosecutor v Tadić* (ICTY, Case IT-94-1-A, Judgment of 15 July 1999).

3. člen ŽK kot DP2, če pa potekajo boji med dvema uporniškima skupinama (ali več), se uporablja zgolj skupni 3. člen ŽK.¹⁹

Klasifikacija oboroženih spopadov je kompleksen »postopek« in zahteva upoštevanje mnogih segmentov, tako dejanskih (stanje, narava stvari) kot pravnih (konkretna pravna pravila). Takšna klasifikacija je osnova za sam postopek bojevanja, saj je od nje odvisno, kakšna bo vojaška strategija (npr. napada) in katere dejavnike (predvsem pravne) je treba upoštevati, če želimo ravnati pravno pravilno, torej zakonito.

2.2 Mednarodno (humanitarno) pravo in sodobne oblike vojaškega delovanja

V tem prispevku je bilo navedenih nekaj oblik »sodobnega« vojaškega delovanja in tudi sodobnih groženj, s katerimi se danes srečujejo države oziroma širša mednarodna skupnost. Namen tako nacionalnih kot mednarodnih pravnih norm je, da urejajo vsa področja človekovega delovanja, torej tudi bojevanje oziroma uporabo sile, kar je, najbrž zaradi človekove narave same, žal neizbežno. Vprašanje pa je, ali pravo s svojimi normami, prepovedmi in zapovedmi (in ne nazadnje sankcijami) sledi vsem spremembam na vseh področjih glede na to, da življenje ni avtomatiziran (in »zacementiran«) proces, ampak je proces, ki se nenehno spreminja in nadgrajuje, kar velja prav za vsa področja oziroma sfere človeškega udejstvovanja oziroma življenja, torej tudi za bojevanje oziroma vojskovanje. V nadaljevanju je izpostavljenih nekaj oblik sodobnega delovanja²⁰ vojske in nekaj vidikov, kako je mednarodno humanitarno pravo lahko uporabljivo v teh oblikah delovanja vojska.

2.2.1 Uporabljivost mednarodnega humanitarnega prava pri hibridnem bojevanju (primer kibernetkega napada)

Hibridno bojevanje je v najširšem smislu bojevanje z uporabo tako konvencionalnih kot nekonvencionalnih sredstev. Oborožene sile so predvsem namenjene za obrambo pred oboroženim napadom; ne nazadnje že pretežni del usposabljanja pripadnikov oboroženih sil temelji na obrambi (in napadu) sovražne sile s konvencionalnimi sredstvi (konvencionalno orožje).

Varnostne grožnje, s katerimi se soočajo več ali manj vse države sveta, so danes drugačne (vsaj nekatere) od tistih v obdobju zadnje svetovne vojne. Države se sicer še

19 Ki predstavlja tudi običajno mednarodno pravo.

20 Čeprav je osnovni namen vojske bojevanje, smo dandanes priča še mnogim drugim oblikam vojaških aktivnosti, torej uporabi vojske tudi za nebojne naloge (operacije v podporo miru, usposabljanje tujih vojaških sil, uporaba vojske v podporo policiji v lastnih državah ipd.).

vedno soočajo tudi z neposrednimi konvencionalnimi grožnjami. Kljub temu pa je morda groženj, ki na prvi pogled niso nič kaj vojaške, pa so vseeno še kako nevarne za suverenost držav, še več kot prvih. Govorimo o t. i. nekonvencionalnih grožnjah, kot jih (med drugimi) opredeljuje ReSNV-2.²¹

Ključno vprašanje je, kakšno vlogo ima (lahko) vojska pri obrambi pred temi grožnjami in če je vojska za reševanje katere od teh groženj uporabljiva, na kakšni pravni podlagi in konkretno katero pravo se uporablja pri izvajanju aktivnosti oboroženih sil.

Stališče NATO do hibridnih groženj je, da je zoperstavljanje tem grožnjam ena od glavnih nalog zaveznitva in da mora imeti enote za hitro posredovanje za učinkovito obrambo. Obramba pred temi grožnjami je predvsem v pristojnosti vsake države posebej, vendar je NATO pripravljen posredovati in pomagati državam za učinkovito spopadanje s temi grožnjami.²²

Ko govorimo o uporabljivosti oboroženih sil za obravnavanje nekonvencionalnih groženj (npr. terorizem, kibernetški napadi, organizirane oblike kriminala ipd.), se pojavlja več pravnih vprašanj. Zlasti je vprašljiva že uporaba vojaških sredstev za zoperstavljanje nevojaškim grožnjam, vendar je to predvsem vprašanje notranje pravne ureditve držav in s tem dopustnosti uporabe oboroženih sil.²³

Kibernetško bojevanje (oziroma napadi) je eno od najnovejših področij, s katerim se ukvarja celotna vojaška stroka, v zadnjem času pa tudi pravna. Kibernetški napadi so vsakodnevna stalnica. Dnevno smo priča raznim vdorom tako državnih kot ne-državnih subjektov v različne strežnike, računalniške sisteme in podobno, seveda z različnimi nameni. Vseh vdorov v informacijske sisteme, katerih namen je pridobiti določene informacije ali pa zgolj onеспособiti sistem, ne moremo šteti kot kibernetški napad v vojaškem smislu; v nekaterih primerih gre za navadna kazniva dejanja.

21 »Informacijsko-kibernetške grožnje, obveščevalna dejavnost tujih akterjev, krizna žarišča, terorizem in nasilni ekstremizem, nedovoljene dejavnosti na področju konvencionalnega orožja, orožij za množično uničevanje ter jedrskih in raketnih tehnologij, hude in organizirane oblike kriminala, nezakonite migracije, podnebne spremembe, globalna finančna, gospodarska, tehnološka in socialna tveganja, ogrožanje javne varnosti, naravne in druge nesreče, omejenost naravnih virov in degradacija življenjskega okolja ter zdravstveno-epidemiološke grožnje.«, ReSNV-2, Ur. l. RS, št. 59/19, točka 3.2.

22 <www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm> (23. 12. 2019).

23 Glede na uporabo vojske za pomoč policiji pri varovanju državne meje in s tem povezanimi (pravnimi) vprašanji o ustreznosti pravnih predpisov na tem področju bi bila dobrodošla pravna analiza tega problema v samostojnem članku oziroma prispevku.

Če za takimi napadi stoji neka država, pa lahko govorimo o vohunjenju oziroma z vohunstvom povezanimi dejavnostmi. Pomembno je tudi vprašanje, ali se za takšnim napadom skriva neka država ali pa je to delo nedržavnih akterjev.

Vprašanje, ki se zastavlja ob kibernetških napadih določenih držav²⁴ in ki je tudi ena od tem tega prispevka, je, ali lahko štejemo kibernetški napad za ekvivalent oboroženemu napadu in, če je odgovor pritrdilen, v katerih primerih in kakšen je lahko odziv oboroženih sil. Drugo vprašanje je, ali je mednarodno humanitarno pravo v takem primeru uporabljivo ali pa morda to področje pravno ni urejeno, zato takšnih napadov ne moremo podrediti mednarodnopravnim normam, ki urejajo področje oboroženih spopadov.²⁵

Dejstvo je, da posebnega pravnega režima, ki bi urejal področje kibernetških napadov (npr. resolucij, konvencij), ni. Vprašanje, kako se veljavno mednarodno pravo uporablja v kibernetškem prostoru, torej ostaja odprto. Ne glede na različna mnenja držav, mednarodnih organizacij in strokovnjakov,²⁶ ali lahko kibernetški napad (ki lahko povzroči tolikšno škodo kot konvencionalno orožje) doseže intenziteto oboroženega napada, ni nikjer najti nobenega zavezujočega pravnega akta, ki bi bil lahko državam v pomoč pri presoji tovrstnega vprašanja. NATO je zavzel stališče,²⁷ da lahko kibernetški napad na eno od držav članic aktivira 5. člen Severnoatlantske pogodbe in se potemtakem šteje kot napad na vse članice zavezništva. Vendar pa takšno stališče ne odgovarja na ključna vprašanja, kot so: proti komu (državnim ali nedržavnim subjektom) se lahko NATO odzove, s kakšnimi sredstvi (kinetičnimi ali nekinetičnimi) in katero pravo je uporabljivo v tem primeru. Ko govorimo o aktiviranju 5. člena Severnoatlantske pogodbe,²⁸ govorimo namreč o odzivu na oboroženi napad.

24 Npr. Rusija, Kitajska, Severna Koreja.

25 Obstaja več diametralno nasprotnih odgovorov (interpretacij) na to vprašanje. Glej npr. D. Ohlin in dr.: *Cyberwar, Ethics, National Security, and the Rule of Law*, Oxford University Press, 1 edition, 2015, str. 3-16 ali pa A. Sari: *Legal Aspects of Hybrid Warfare*, dostopno na <<https://www.lawfareblog.com/legal-aspects-hybrid-warfare>>.

26 Npr. Tallin Manual 2.0 – priročnik glede uporabljivosti mednarodnega prava v kibernetških operacijah (delo različnih strokovnjakov s področja kibernetike in mednarodnega prava).

27 <www.nato.int/cps/en/natohq/news_168435.htm?selectedLocale=en> (13. 1. 2020).

28 »Pogodbenice soglašajo, da se oborožen napad na eno ali več pogodbenic v Evropi ali Severni Ameriki šteje za napad na vse pogodbenice, in zaradi tega soglašajo, da bo v primeru takega oboroženega napada vsaka od njih ob uresničevanju pravice do individualne ali kolektivne samobrambe, ki jo priznava 51. člen UL OZN, pomagala tako napadeni pogodbenici ali pogodbenicam s takojšnjim individualnim in z drugimi pogodbenicami dogovorjenim ukrepanjem, ki se ji zdi potrebno, vključno z uporabo oborožene sile, da se ponovno vzpostavi in ohranja varnost severnoatlantskega območja.«

Ni dvoma, da v primeru kibernetnega napada ne moremo govoriti o oboroženem napadu *stricto sensu*. Eno od glavnih vprašanj je, ali lahko pod določenimi pogoji (npr. če kibernetni napad povzroči posledice, primerljive z napadom s konvencionalnim orožjem) pojem oboroženega napada razlagamo širše, in sicer skladno s spremenjenimi sodobnimi grožnjami in načini »bojevanja«.

Pravo nikoli ne more urejati vseh življenjskih situacij, sploh pa ne tistih, ki jih ob nastanku neke pravne norme nismo mogli predvideti. Za primer lahko vzamemo 5. člen Severnoatlantske pogodbe ali pa 51. člen UL, ki govorita o pravici do samoobrambe v primeru oboroženega napada. Namen obeh členov je bil obramba pred oboroženimi napadi, kot s(m)o jih poznali ob nastanku teh dveh pogodb.²⁹ Kot že navedeno, pa se je način bojevanja (in groženj) v sedemdesetih letih po nastanku obeh členov spremenil. Lahko bi rekli, da sta konkretna člena »zastarela«, saj nista uporabljiva v situacijah, kjer ne gre za oboroženi napad *stricto sensu*, pač pa za napad druge vrste, kot na primer kibernetni. Ta ima lahko sicer enake posledice kot oboroženi napad s konvencionalni orožjem. Vnos računalniškega virusa v elektronski sistem jedrske elektrarne lahko na primer povzroči eksplozijo te elektrarne zaradi nedelovanja na primer hladilnega sistema. Kibernetno je mogoče napasti tako pomembne strateške objekte, kot je vojaško komunikacijsko omrežje, kibernetni napad na električno omrežje, ki napaja (tudi) bolnišnice, pa lahko zaradi nedelovanja določenih sistemov povzroči smrt večjega števila ljudi.

Preozka razlaga pojma oboroženega napada bi državam onemogočila izvajanje svoje neodtujljive pravice do samoobrambe. Menim, da lahko štejemo kibernetni napad kot ekvivalent oboroženega napada, če bi bile posledice tega napada enake kot v primeru oboroženega napada. Pri tem je treba strogo ločiti med kibernetnim napadom nedržavnih subjektov (ki niso povezljivi z določeno državo in predstavljajo zgolj posameznike ali skupino njih, torej neke vrste »hekerje«) in kibernetnim napadom države (oziroma nedržavnih subjektov, tj. subjektov, katerih dejanje lahko pripišemo državi – torej deluje v njenem imenu).³⁰

Prav tako menim, da če razlagamo, da je kibernetni napad ekvivalent oboroženemu napadu, ni pomembno, s kakšnim orožjem (konvencionalnim ali nekonvencionalnim) izvedemo protinapad z namenom uničenja obstoječe grožnje (npr. računalniškega strežnika oziroma računalnika, s katerega prihaja kibernetni napad).³¹ V vsakem primeru pa je treba spoštovati (vsaj) temeljna načela mednarodnega prava

29 UL OZN je začela veljati leta 1945, Severnoatlantska pogodba pa je bila podpisana leta 1949.

30 V tem primeru se zastavlja vprašanje statusa takšne osebe (borec ali civilna oseba?).

31 Velja tako za *jus ad bellum* kot *jus in bello*.

oboroženih spopadov in čim prej opredeliti vrsto oboroženega spopada (ki bi morebiti sledil med akterji) ter posledično pravo, ki se za to vrsto oboroženega spopada uporablja.

2.2.2 Uporabljivost mednarodnega humanitarnega prava na MOM

O uporabljivosti mednarodnega humanitarnega prava v mirovni operaciji je bilo že kar nekaj napisanega.³² Kot je bilo že navedeno v uvodnem poglavju o mednarodnih operacijah in misijah, so le-te po svoji naravi nekje med mirom in oboroženim spopadom. Status mirovne operacije je torej odvisen od razmer oziroma situacije (konflikta), zaradi katere je določena misija ustanovljena, in mandata, ki ji je poverjen. Nekatero mirovno operacijo potekajo v povsem mirnem okolju, kjer je stopnja ogroženosti nič ali pa je nizka³³ (seveda z možnostjo eskalacije), lahko pa potekajo v razmeroma nestabilnem okolju, kjer je možnost eskalacije napetosti in konkretnih napadov na mirovne sile večja.³⁴

Če so torej mirovne³⁵ misije nekje vmes med mirom in oboroženim spopadom, je treba vedeti, katero pravo se uporablja. Delovanje mirovni sil samo po sebi, in dokler poteka v okviru mandata, nikoli ne predstavlja stopnje, ko bi lahko rekli, da gre za oborožen spopad med mirovnimi silami in neko drugo oboroženo stranjo oziroma stranmi. Mirovne sile mandat za svoje delovanje prvenstveno črpajo v resolucijah VS ZN, iz katerih izhaja tudi njihovo pooblastilo za uporabo sile.³⁶ Glede na to, da v primeru mirovni misij ne moremo govoriti o situaciji oboroženega spopada (če ta prag ni dosežen, o tem več v nadaljevanju), zavezuje tako države pošiljateljice kot pripadnike njihovih oboroženih sil predvsem nacionalno pravo teh držav, pa tudi mednarodno pravo človekovih pravic.

Ni sporno, da mednarodno humanitarno pravo določa pravice in obveznosti mirovni sil. Različne nacionalne kontingente individualno zavezujejo tista pravila

32 Dr. Dominika Švarc je v članku z naslovom Uporabljivost mednarodnega humanitarnega prava v mirovni operaciji: <journals.openedition.org/revus/413> (16.1.2020) z več vidikov osvetlila problematiko uporabljivosti mednarodnega humanitarnega prava v mirovni operaciji.

33 Ta trenutek npr. KFOR, EUFOR Althea.

34 Ta trenutek npr. EUTM Mali, UNIFIL, OIR (Irak).

35 Mirovne je morda malce zavajajoč termin. Kot že navedeno, se je od nastanka spreminjala tudi narava mirovni misij. Danes smo priča tudi misijam oziroma operacijam, ki imajo sicer v svojem bistvu namen doseči mir med sprtimi stranmi, vendar so lahko po pooblastilih za uporabo sile vse prej kot pa mirovne (npr. pooblastilo za uporabo sile za zaščito/izpolnitev mandata z *vsemi sredstvi* (angl. *all necessary means*).

36 Konkretno so to pravila delovanja, o katerih je govor v poglavju Mednarodne operacije in misije.

mednarodnega pogodbenega in običajnega mednarodnega prava, ki zavezujejo njihove posamične države pošiljateljice. O pravnih dilemah, povezanih z vprašanjem, ali lahko mednarodno humanitarno pravo neposredno zavezuje mirovne operacije, ki delujejo pod vodstvom OZN ali drugih regionalnih organizacij (npr. NATO, EU), je bilo že veliko napisanega. Na kratko lahko povzamemo, da je mednarodno humanitarno pravo zavezujoče za posamične države pošiljateljice tudi v mirovni misiji, če situacija oziroma konflikt eskalira do stopnje oboroženega spopada. Za posamezne pripadnike oboroženih sil so zavezujoča tista pravila in načela mednarodnega humanitarnega prava,³⁷ ki zavezujejo njihove države pošiljateljice prek pogodbenega ali običajnega mednarodnega prava. Pripadnike mirovnih misij pa k spoštovanju (vsaj temeljnih načel) mednarodnega humanitarnega prava v primeru oboroženega spopada zavezujejo tudi določeni akti teh organizacij.³⁸

Mednarodno humanitarno pravo se (neposredno) uporablja v primeru oboroženega spopada (tako mednarodnega kot nemednarodnega). Nesporno je torej, da se mednarodno humanitarno pravo uporablja tudi v primeru, kadar situacija na mirovni misiji eskalira do stopnje, ko lahko govorimo o oboroženem spopadu. Takrat se začne uporabljati cel spekter mednarodnega prava oboroženih spopadov (*jus in bello*), katerega del je tudi mednarodno humanitarno pravo. Katere norme mednarodnega humanitarnega prava se uporabljajo, je torej odvisno predvsem od strani, ki so udeležene v konkretnem spopadu.

Mednarodno humanitarno pravo je torej tudi v določeni mirovni misiji ali operaciji uporabljivo takrat, ko situacija eskalira do stopnje oboroženega spopada.³⁹ Katero pravo se uporablja, je odvisno od vprašanja, ali gre za mednarodni ali nemednarodni oboroženi spopad, ta opredelitev pa je predvsem odvisna od tega, na kateri strani se pripadniki držav pošiljateljic borijo (na strani t. i. upornikov proti vladnim silam, na strani vladnih sil proti t. i. upornikom ali proti obojim).

V določenih sodobnih mirovnih operacijah, ki so po svoji naravi zelo robustne in imajo pooblastilo (mandat) za uporabo sile onkraj samoobrambe (na podlagi resolucije VS ZN skladno s VII. poglavjem UL), dejansko lahko prihaja do situacij, ko je, predvsem ob odsotnosti mednarodno sprejemljivega (ali določenega) kriterija za

37 Sorazmernost, vojaška nujnost, razlikovanje (civilno – vojaško), humanost.

38 Na primer Bilten generalnega sekretarja OZN o spoštovanju mednarodnega humanitarnega prava s strani sil OZN iz leta 1999 ali pa Natova skupna doktrina iz leta 2001.

39 Takrat seveda ne moremo več govoriti o mirovni operaciji, saj pripadniki oboroženih sil, ki so takrat sodelovali v mirovni operaciji, postanejo stran v spopadu in se potemtakem spremeni tudi način delovanja teh sil – ni več (zgolj) izvajanja nalog skladno z mandatom in tudi pravne podlage (pravna pravila ali pravila delovanja) so druge.

obstoj oboroženega spopada, težko opredeliti, ali gre za morda posamične napade ali pa situacija že lahko pomeni oborožen spopad. Ob tem je ključno poudariti, da sodišča (nacionalna ali mednarodna) vedno presojujejo obstoj oboroženega spopada *post festum*, torej šele po končanem spopadu presojujejo, ali je (po mnenju sodišča) v določenem primeru šlo za oborožen spopad ali ne. Posamezne države pošiljateljice ali pa organizacija, pod okriljem katere na neki mirovni misiji delujejo njihove oborožene sile, bi sicer lahko razglasile določeno situacijo kot oboroženi spopad in skladno s tem tudi ravnale, vendar sodišča pri svoji presoji o obstoju oboroženega spopada na takšne izjave in stališča niso vezana. Tako imamo lahko situacijo, ko neka država opredeli določen konflikt kot oboroženi spopad. Skladno s tem njene oborožene sile uporabljajo pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov (ki vključuje tudi mednarodno humanitarno pravo), dejansko pa konflikt (npr. po mnenju sodišča) ne dosega praga oboroženega spopada, zato pravo oboroženih spopadov ni uporabljivo.

Ni težava, če oborožene sile nasprotni strani (sovražniku) dajo več pravic, težava nastane, ko mu jih dajo manj, kot bi mu jih dejansko morale. Prav lahko se zgodi, da vojaški poveljnik meni, da je zakonito napadel določen vojaški cilj, ki pa to ni bil. Zgolj mednarodno humanitarno pravo (ob predpostavki dejanskega obstoja oboroženega spopada) daje pravico do napada vojaških ciljev. Lahko pa podamo tudi nasproten primer, ko (po *post factum* mnenju sodišča) dejansko gre za oboroženi spopad, pa ga oborožena sila ne opredeli kot takega in zato na primer zajetim sovražnim vojakom ne podeli pravic, ki gredo vojnim ujetnikom. Navedena primera sta prikazana sicer precej plastično in za namen razumevanja možnih posledic nepravilne presoje konflikta. Kljub temu pa sta po drugi strani tudi povsem mogoča in lahko služita v razmislek o potrebnih preventivnih ukrepih pri pripadnikih oboroženih sil, kot so usposabljanje, izobraževanje, zavedanje in kritično spremljanje situacije, sodelovanje s pravnimi svetovalci ipd.

Kot že navedeno, je eno od ključnih vprašanj pri delovanju oboroženih sil opredelitev vrste konflikta – torej ali gre za mednarodni ali nemednarodni oborožen spopad ali pa morda stopnja konflikta ni tako visoka, da bi dosegla prag oboroženega spopada, temveč gre zgolj za notranje nemire in napetosti. Glede na to, da večina mirovnih operacij deluje v okoljih, kjer so (bile) prisotne določene organizirane oborožene skupine, ki so se (ali se do določene mere še vedno) borile proti vladnim silam in so mirovne sile tam tudi na željo (povabilo) vlade te države, se bodo najbrž države pošiljateljice večkrat znašle v nemednarodnem oboroženem spopadu kot pa v mednarodnem.

V primeru eskalacije napetosti in napadov določenih skupin (lahko tudi več različnih skupin različnih vrst)⁴⁰ na oborožene sile določenih držav pošiljateljic,⁴¹ je s pravnega vidika izjemnega pomena, da se, kolikor hitro je mogoče, opredeli konflikt, saj lahko le tako oborožene sile svoje aktivnosti (bojevanje) prilagajajo skladno z veljavnim pravom, ki se uporablja za tisto konkretno situacijo.

Medtem ko je nekatere konflikte relativno lahko opredeliti (npr. napad vladnih sil na pripadnike mirovnih sil),⁴² je v primeru spopada z nedržavnimi oboroženimi skupinami prav zaradi težje pripisljivosti statusa teh oseb to težje.⁴³ Sam menim, da lahko v takem primeru, če ne sprejmemo teze o tretji obliki oboroženih spopadov (internacionalizirani), oboroženi spopad opredelimo izključno kot nemednarodni. Pri spopadu med mirovnimi silami in oboroženimi skupinami ne gre za spopad dveh ali več držav. Gre za spopad med konkretno državo (ali več držav) in oboroženo silo (ali več oboroženih sil), kakšen status imajo te oborožene skupine in katero pravo je za njih zavezujoče pa je zelo odvisno od posamične oborožene skupine, ali sama sebe šteje kot stranko ŽK (če sploh ima sposobnost to postati), če na primer oborožena skupina izvaja učinkovit nadzor nad državnim ozemljem in trdi, da predstavlja državo in se potemtakem lahko šteje kot naslednica, ipd.

Dejstvo je, da so pripadniki oboroženih sil v določenih primerih konfliktov, kjer je težko identificirati, katere skupine se med seboj bojujejo, v težkem položaju, kako pravno pravilno opredeliti oborožen spopad. *In dubio pro reo* bi bilo načelo, ki bi ga veljalo upoštevati v primeru, ko poveljnik določenega kontingenta (države pošiljateljice) ne bi bil povsem prepričan, kako ravnati z na primer zajetimi osebami, kakšne pravice jim dati, ali na primer lahko napade oboroženo »sovražno« enoto, ne da bi ta v tistem trenutku ogrožala njegove oborožene sile, ipd.⁴⁴ V izognitev uporabi napačnega prava in posledično storitvi kršitev bodisi mednarodnega humanitarnega prava, mednarodnega prava bodisi človekovih pravic ali pa (zgolj) nacionalnega prava, bi bilo upoštevanje tega načela morda še najbolj smotno. Ob tem pa je treba upoštevati

40 Vladne sile, protivladne oborožene skupine, oborožene sile tujih držav.

41 Glede na to, da načeloma mirovne sile kot organizacija (npr. NATO, EU, UN) niso stranka v spopadu oziroma vsaj o tem v pravni stroki ni enotnega mnenja, je lažje reči, da je vsaka država, ki se znajde v oboroženem spopadu (sicer v sklopu mirovne misije), stran v spopadu zase in vsako posebej zavezujejo določena pravna pravila (nekateri države niso podpisnice vseh konvencij, ki se uporabljajo v oboroženih spopadih).

42 V tem primeru imamo na obeh straneh državne subjekte (države) in gre torej za mednarodni oborožen spopad.

43 Glej V. Sancin in drugi, nav. delo, str. 92–94.

44 V primeru oboroženega spopada je sovražna sila legitimna vojaška tarča vedno (dokler trajajo sovražnosti), dokler ne pokaže jasne namere, da se preda.

dejstvo, da v času bojevanja in potreb po hitrem sprejemanju vojaških odločitev, vprašanje o tem, katero pravo naj uporabijo, pri poveljnikih predstavlja (oziroma bi vsaj morale predstavljati) veliko dilemo.⁴⁵ Ta vprašanja niso popolnoma razčiščena niti med pravnimi strokovnjaki, ki se vsakodnevno poklicno ukvarjajo z njimi, zato ne moremo zahtevati popolnoma pravih odgovorov od vojaških poveljnikov, ki v najboljšem primeru posedujejo zgolj »zgodno« poznavanje mednarodnega humanitarnega prava oziroma vsaj njegovih osnovnih načel in pravil. Pa vendar so prav poveljniki oboroženih sil (konkretno udeleženih v oboroženih spopadih) tisti, ki morajo presoditi, katere vojaške aktivnosti lahko izvajajo glede na situacijo.⁴⁶

2.3 Uporabljenost mednarodnega humanitarnega prava pri sodobnih oblikah vojaškega delovanja skozi prizmo delovanja Slovenske vojske

Slovenska vojska predstavlja obrambne sile Republike Slovenije. Vojaško obrambo izvaja samostojno ali v sodelovanju z zavezništvom na podlagi mednarodnih pogojev.⁴⁷ Slovenska vojska je kot edina oborožena sila države tisti »končni uporabnik in naslovnik« vseh določb mednarodnega humanitarnega prava (in širše mednarodnega prava oboroženih spopadov), ki zavezujejo Republiko Slovenijo pogodbeno ali pa prek običajnega mednarodnega prava.

V prejšnjih poglavjih je bilo navedenih nekaj sodobnih oblik groženj in vojaškega delovanja, s katerimi se Slovenska vojska že srečuje, ali pa obstaja možnost, da se kadarkoli v prihodnosti še bo. Afganistan (Odločna podpora, angl. *Resolute Support Mission*), Mali (Misija EU za usposabljanje oboroženih sil Malija, angl. *EU Training Mission – EUTM*), Irak (Neomajna odločenost, angl. *Inherent Resolve*) in Latvija (okrepljena prednja prisotnost, angl. *Enhanced Forward Presence – eFP*) so le nekatere od držav, kjer v sklopu mednarodnih operacij in misij deluje tudi Slovenska vojska. Vsaka od teh operacij ima glede mandata svoje specifične,⁴⁸ vsem pa je skupno, da delujejo v varnostno nestabilnih območjih, kjer obstaja možnost, da pride do določenega konflikta tudi s pripadniki varnostnih sil, vključno s konkretnim oboroženim napadom določenih oboroženih skupin.

45 Pravo mednarodnih ali nemednarodnih oboroženih spopadov, pravo človekovih pravic, notranje pravo.

46 Ob tem pa tvegajo, da so zaradi napačnih odločitev pozneje lahko celo kazensko preganjani.

47 <www.slovenskavojska.si/o-slovenski-vojski/> (14. 1. 2020).

48 Nekatere so ustanovljene na podlagi resolucije VS, druge pa na povabilo držav gostiteljic (glej <www.slovenskavojska.si/mednarodno-sodelovanje/> (14. 1. 2020)).

V poglavju o uporabljivosti mednarodnega humanitarnega prava na MOM je bilo že izpostavljenih nekaj pravnih dilem, s katerimi se lahko srečajo vojske na teh operacijah, če pride do konflikta ali celo oboroženega spopada. Pripadniki Slovenske vojske imajo za vsako MOM izdelana pravila delovanja, ki glede na izvajanje trenutnih nalog pomenijo zanje najkonkretnejša navodila za uporabo sile v primerih, s katerimi se lahko soočijo med opravljanjem svojih nalog na misiji.

Poveljnik vsake operacije, v kateri deluje tudi Slovenska vojska, lahko, če se poveča ogroženost pripadnikov operacije, razširi ta pravila delovanja tako, da omogočajo večjo uporabo sile, predvsem za zaščito lastnih sil in tudi za zaščito mandata samega. Vprašanje, katera pravila mednarodnega prava bi veljala v primeru, ko bi določen konflikt dosegel stopnjo oboroženega spopada in bi jih morali spoštovati tudi pripadniki Slovenske vojske, ni tako težko – to so vsa pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov (torej vključno z mednarodnim humanitarnim pravom), ki veljajo za tisto vrsto spopada.

Vprašanje, kdaj opredeliti določen konflikt kot oborožen spopad, pa je veliko težje, saj v mednarodnem pravu ne obstaja »orodje«, s katerim bi lahko določen spopad enostavno opredelili kot oboroženi spopad. Odločitev o tem, katero pravo uporabljati v določenem primeru, je lahko (zgolj) v rokah poveljnika, ki je takrat s svojimi podrejenimi prisoten na območju delovanja. Ker organizacija, pod okriljem katere deluje določena misija (npr. UN, NATO, EU), ne more biti stran v spopadu, so to lahko le države pošiljateljice. Vsako državo pošiljateljico pa lahko zavezujejo (poleg običajnega mednarodnega prava) drugačna pravila bojevanja, kar je odvisno od tega, katere konvencije je ta država podpisala.

Moj nasvet poveljnikom, ki bi se znašli v situaciji, ko bi določen konflikt med na primer Slovensko vojsko in oboroženimi skupinami eskaliral, bi bil, da poleg zagotavljanja vse potrebne zaščite lastnih sil (samoobramba) v primeru določenih bojnih aktivnosti vedno upoštevajo temeljna načela mednarodnega humanitarnega prava. Prav tako bi jim svetoval, naj se čim prej povežejo s pravnim svetovalcem (če že ni prisoten na tistem območju), ki bo ob upoštevanju vpletenosti določenih oboroženih skupin v konfliktu znal presoditi o tem, za kakšne vrste konflikt⁴⁹ gre in katero pravo⁵⁰ je treba uporabljati v določeni situaciji. Če poveljnik iz kateregakoli razloga

49 Konflikt, ki ne dosega praga oboroženega spopada, mednarodni oboroženi spopad, nemednarodni oboroženi spopad (ali pa oba v istem času, odvisno od skupine, proti kateri se borijo).

50 Nacionalno pravo, mednarodno pravo, ki se uporablja v mednarodnih oboroženih spopadih, ali pa pravo, ki se uporablja v nemednarodnih oboroženih spopadih (ali pa oboje) in pravo človekovih pravic.

pravnega nasveta ne dobi pravočasno, predlagam, naj se vedno uporablja pravo,⁵¹ ki v tisti situaciji nasprotni strani daje kar največ pravic – po načelu *in dubio pro reo*.⁵²

Slovenska vojska deluje v Latviji pod vodstvom Kanade kot vodilne države bataljonske bojne skupine. Napoteni pripadniki Slovenske vojske sodelujejo pri izvajanju mirnodobnih aktivnosti sil eFP (angl. *Enhanced Forward Presence*), kot so vaje, usposabljanja, premiki za zaščito lastnih sil in druge mirnodobne aktivnosti za zagotavljanje in vzdrževanje celovite in okrepljene odvrtačalne ter obrambne drže NATO. Napotitev NATO na Baltik je posledica vse bolj agresivne drže (in delovanja) Rusije na tem območju.⁵³ Rusija je znana po močni razvitosti kibernetских zmogljivosti. Priča smo številnim kibernetским napadom Rusije na različne mednarodne organizacije in posamične države, s katerimi vplivajo na gospodarsko in finančno stabilnost ali pa imajo za cilj (zgolj) povzročiti določen strah med ljudmi. Dejstvo je, da je grožnja resna in prisotna tukaj in zdaj.

Ker Slovenska vojska sodeluje v zavezništvu v Latviji, se tudi ravna po določenih skupnih pravilih zavezništva. Trenutno gre v Latviji zgolj za prisotnost določenih struktur zavezništva z namenom odvrtačanja Rusije od morebitnega napada na baltske države. Prav gotovo je kibernetско delovanje Rusije še kako aktivno tudi do teh vojaških kapacitet, ne nazadnje je kibernetско delovanje ena od komponent modernih vojska, ki jih navadno sestavljajo tudi kopenske in letalske sile ter mornarica.

Ob tem se zastavlja (tudi) pravno vprašanje, kako se lahko sile (zavezništvo) odzovejo na te napade in v kolikšni meri. Menim, da v primeru, ko bi Rusija izvedla kibernet-ski napad na določena sredstva zavezništva na območju delovanja in s tem povzročila enake posledice, kot bi nastale, če bi napadla s konvencionalnim orožjem, ali pa bi določena grožnja kibernet-skega napada ogrožala oborožene sile oziroma državo, kjer so te sile nameščene, obstaja pravna podlaga za vojaški odziv zavezništva (vključno s Slovensko vojsko), in sicer v 51. členu UL in 5. členu Severnoatlantske pogodbe. Pri tem NATO ne bi bil omejen pri izbiri orožja (npr. zgolj na sorazmeren kibernet-ski napad), ampak bi se lahko branil z vsemi sredstvi, seveda v okviru določb mednarodnega prava.⁵⁴ Če bi stopnjevanje spopadov (kibernet-skih in konvencionalnih)

51 Tukaj se pokaže pomembnost kakovostnega izobraževanja in usposabljanja predvsem vojaških poveljnikov s področja mednarodnega prava oboroženih spopadov in posledično mednarodnega humanitarnega prava.

52 Na primer, če nismo prepričani, ali določenim osebam gre status vojnega ujetnika, jim tak status damo in jih tudi obravnavamo skladno s tem.

53 (Nezakonita) aneksija Krima.

54 *Jus ad bellum*.

dejansko doseglo prag oboroženega spopada, bi se lahko zavezništvo odzvalo na kibernetiske napade (npr. vnos virusa v komunikacijski sistem zavezništva) tudi s konvencionalnim orožjem (uničenje stavbe – računalnikov, od koder je bil ta virus poslan),⁵⁵ seveda ob upoštevanju pravil mednarodnega prava oboroženih spopadov in predvsem njegovih temeljnih načel.⁵⁶

Zgornji primer je predstavljen z vidika zakonitosti odziva s konvencionalnim orožjem na napad z nekonvencionalnim orožjem (kibernetiskim). Dejstvo pa je, da bo odločitev o morebitnem (proti)napadu na kibernetiske (ali druge) napade predvsem politična, saj si je težko predstavljati, da bi oborožene sile, ki delujejo v NATO, same sprejele takšno odločitev, čeprav bi jo v luči samoobrambe in upoštevanju načela vojaške nujnosti (in to pravno upravičeno) lahko.

Zaključek

Letos mineva sedemdeset let od sprejetja ŽK kot zibelke mednarodnega humanitarne prava. Le-te so bile zasnovane z namenom zmanjšati trpljenje vseh udeležencev v oboroženih spopadih, tako borcev kot civilistov. V teh sedemdesetih letih so se metode in način bojevanja precej spremenili. Poznamo nova orožja, katerih uporabe (še) ne ureja nobena konvencija, prav tako poznamo nova sredstva bojevanja, ki na prvi pogled sploh niso orožja (kibernetsko bojevanje). Oborožene sile se vedno bolj uporabljajo za razreševanje določenih napetosti, ki ne dosegajo praga oboroženega spopada, pač pa se uvrščajo nekam med mirom in oboroženim spopadom.

Ni dileme, da se mednarodno humanitarno pravo uporablja v situaciji oboroženega spopada – ne nazadnje je to pravo zasnovano prav za te vrste konfliktov. Pomembno pravno vprašanje, ki ga je treba razrešiti v vsaki situaciji posebej, je, ali je mednarodno humanitarno pravo uporabljivo tudi konfliktih in situacijah, ki ne predstavljajo oboroženega spopada v tistem najožjem smislu, in če je odgovor pritrdilen, kakšni so pogoji, da se to pravo v teh primerih lahko uporablja.

Kadar neke situacije (konflikta) ne moremo neposredno podrediti določenemu pravnemu pravilu, ker je to pravilo na prvi pogled ne zajame, je treba pogledati sam namen tega pravila in ugotoviti, ali je to pravno pravilo uporabno tudi za to situacijo.

55 *Jus in bello*.

56 Znova je treba poudariti, da je pri določanju vira kibernetkega napada treba nujno razlikovati državne in nedržavne subjekte, saj lahko o ekvivalentu oboroženega napada govorimo le v primeru napada državnega subjekta.

Lep primer je 51. člen UL, ki državam v primeru oboroženega napada dovoljuje uporabo sile za namen individualne ali kolektivne samoobrambe. Če bi v primeru kibernetkega napada, ki bi imel enake posledice kot napad s konvencionalnim orožjem, 51. člen UL razlagali restriktivno, se napadena država na tak napad ne bi smela odzvati, saj v času sprejetja UL kibernetkih napadov še niso poznali. Na ta način bi bila državam onemogočena pravica do samoobrambe in bi bila ta določba v tem primeru mrtva črka na papirju. Če pa razlagamo to določbo po njenem namenu, pa menim, da lahko upravičeno in pravno legalno razlagamo to določbo širše, torej da tudi kibernetki napad lahko predstavlja oborožen napad.

Osebnostno vidim največji izziv pripadnikov oboroženih sil, zlasti poveljnikov, pri klasificiranju vrste oboroženega spopada. Od tega, v katerem oboroženem spopadu so/smo se znašli, je pomembno, katero pravo bodo/bomo uporabljali (pravo, ki se uporablja v mednarodnih oboroženih spopadih, ali pa pravo, ki se uporablja v nemednarodnih oboroženih spopadih). Mednarodno pravo ne daje odgovora na to vprašanje, zato je v dvomu izjemnega pomena, da se, če razmere to dopuščajo, predvsem poskrbi za zaščito lastnih sil. Oborožene sile pri svojih aktivnostih uporabljajo tisto pravo, ki nasprotno (sovražno) stran v tistem trenutku kar najbolj varuje. Na tak način bomo poskrbeli za spoštovanje mednarodnega prava in preprečili (ali vsaj zmanjšali možnost), da bi naši pripadniki odgovarjali pred sodiščem za morebitne kršitve določb mednarodnega humanitarnega prava.

Sredstva in načini bojevanja se spreminjajo hitreje kot pravo, ki to področje ureja, zato je izjemnega pomena, da se pripadniki oboroženih sil ustrezno in dosledno izobražujejo in usposabljajo iz vsebin prava oboroženih sil spopadov tudi zaradi zavedanja, da ni vsak konflikt že oborožen spopad in da ni vsak oborožen spopad enak ter da v različnih situacijah veljajo različna pravna pravila. Le z nenehnim in doslednim usposabljanjem iz teh vsebin bomo poskrbeli, da bo možnost napačnih odločitev v primeru oboroženih spopadov ali drugih konfliktov čim manjša.

V prispevku je strnjenih nekaj ključnih pravnih dilem, s katerimi se (lahko) sooča tudi Slovenska vojska. Če bo tema tega prispevka spodbudila tako pravne kot vojaške strokovnjake s tega področja, da podajo svoje videnje te problematike in po možnosti ponudijo še konkretne odgovore, potem bo ta prispevek dosegel svoj namen.

Literatura

Monografije:

- Jens David Ohlin, Claire Finkelstein in Kevin Govern (ur.): *Cyberwar, Ethics, National Security, and the Rule of Law*, 1st Edition, Oxford University Press, Oxford 2015.
- Vasilka Sancin, Dominika Švarc in Matjaž Ambrož: *Mednarodno pravo oboroženih spopadov, Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje*, Ljubljana 2009.
- Michael N. Schmitt (ur.): *Tallin Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*, Cambridge University Press, Cambridge 2017.
- Andraž Zidar in Sanja Štiglic (ur.): *Slovenske misli o mednarodnih odnosih in pravu*, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV in Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, Ljubljana 2016.

Pravni viri:

- Pravila službe v Slovenski vojski, Ur. l. RS, št. 84/09.
- Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije (ReSNV-2), Ur. l. RS, št. 59/19.
- Ženevske konvencije in dopolnilni protokoli (I. in II. del), Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Ljubljana in Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, Ljubljana 2019.

Spletne strani:

- <www.nato.int/cps/en/natohq/news_168435.htm?selectedLocale=en> (13. 1. 2020)
- <www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm> (23. 12. 2019).
- <www.slovenskavojska.si/mednarodno-sodelovanje/> (14. 1. 2020).
- <www.slovenskavojska.si/o-slovenski-vojski/> (14. 1. 2020).
- <www.journals.openedition.org/revus/413> (16. 1. 2020).
- <www.lawfareblog.com/legal-aspects-hybrid-warfare> (19. 2. 2020).

Mateja Štrumelj Piškur*

PRIDRŽANJE IN SODNI PREGON NEREDNIH BORCEV: PROTITERORISTIČNA ZAKONODAJA IN POLITIKA ZDA V OBDOBJU ADMINISTRACIJ PREDSEDNIKOV BUSHA IN OBAME TER NJUNA SKLADNOST Z MEDNARODNIM HUMANITARNIM PRAVOM¹

Uvod

Obravnava nekaterih terorističnih osumljencev, ujetih v okviru vojaških protiterorističnih operacij v tujini, kot nezakonitih sovražnih borcev, njihovo pridržanje v Guantanamo, Bagramu ter drugih zunajozemeljskih pripornih centrih in njihov sodni pregon pred posebnimi vojaškimi komisijami namesto pred rednimi civilnimi sodišči, so bili ključni elementi ameriške »vojne proti terorizmu«, ki jo je sprožila Busheva administracija v odgovoru na teroristične napade 11. septembra 2001.² Ta pristop je v ZDA in na mednarodni ravni sprožil burne razprave o najustreznejših načinih boja proti terorizmu in določitvi veljavnega prava v tem okviru, zlasti o uporabljivosti mednarodnega humanitarnega prava (v nadaljevanju: MHP).³

* *Univerzitetna diplomirana pravnica, Master of Laws (LLM) in Public International Law (UCL, Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske), vodja Sektorja za mednarodno pravo, Ministrstvo za zunanje zadeve.*

1 Članek temelji na istoimenski LLM disertaciji avtorice z naslovom »Detention and Prosecution of Irregular Fighters: US Counter-Terrorism Law and Policy and its Compliance with International Law of Armed Conflict«, pripravljeni v okviru LLM študija na londonski University College London (UCL), Faculty of Laws, 2010.

2 Glej nagovor takratnega predsednika Busha ameriškemu kongresu ter ameriškemu ljudstvu: Address to a Joint session of Congress and the American People (20 September 2001), dostopno na <<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>> (30. 8. 2019).

3 Glej mdr. Agora: Military Commissions, nav. delo; S. Borelli, nav. delo; H. Duffy, nav. delo; J. Elsea and L. Fisher, nav. delo; 'Agora: Military Commissions Act of 2006', nav. delo; L. S. Friedman, nav. delo; J. G. Stewart, nav. delo; M. C. Waxman, nav. delo.

Barack Obama se je med svojo predsedniško kampanjo zavezal, da bo to paradigmo spremenil in ponovno vzpostavil vladavino prava v ameriški protiteroristični politiki in praksi.⁴ Kmalu po nastopu funkcije je takratni predsednik Obama obljubil, da bo zaprl Guantanamo, preučil ameriško politiko pridržanja in nadomestil močno kritiziran sistem vojaških komisij.⁵ Kljub temu pa je Obamova administracija nadaljevala pridržanja določenih posameznikov, ki so bili ujeti v zunajozemelskih vojaških protiterorističnih operacijah ZDA, brez jasne pravne podlage, kot tudi sodni pregon osumljencev terorizma pred močno kritiziranimi vojaškimi komisijami.

Ta prispevek, motiviran z dejanskim in normativnim razvojem po 11. septembru 2001, obravnava politiko in zakonodajni okvir ZDA glede pridržanja in sojenja posameznikom, ujetih med vojaškimi protiterorističnimi operacijami, z vidika MHP.⁶ Obravnava tezo, da nekateri elementi ameriškega modela pridržanja in sodnega pregona po 11. septembru 2001 temeljijo na napačnih konstrukcijah tradicionalnih konceptov in standardov MHP in tako odstopajo od ustaljenega okvira MHP.

Analiza v tem prispevku je osredotočena na ukrepe prvih dveh ameriških administracij po 11. septembru 2001, ko je bil obravnavani ameriški model pridržanja in pregona nerednih borcev vzpostavljen, obrat v odnosu do uporabe MHP pa najbolj občuten. Podrobnejša analiza politike in zakonodajnega okvira aktualne administracije Donalda Trumpa zato (pa tudi zaradi obsežnosti tematike) ni predmet analize tega članka.

Analiza je razdeljena na tri dele.

V drugem poglavju so predstavljeni ključni elementi režima MHP, ki se nanašajo na pridržanje in pregon posameznikov, zajetih v povezavi z oboroženim spopadom: (a) skupine posameznikov, ki jih je dovoljeno pridržati in sodno preganяти v okviru MHP; (b) razlogi za pridržanje; (c) pogoji za sodno obravnavo pridržanja in (d) primeren forum za kazenski pregon in kaznovanje pripornikov. Tretje poglavje nato preučuje modele ameriškega protiterorističnega pridržanja in sodnega pregona po 11. septembru z vidika vzpostavljenega okvira MHP, s posebnim poudarkom

4 Glej npr. Remarks of Senator Obama: The War We Need to Win (1 August 2007), dostopno na <http://www.barackobama.com/2007/08/01/the_war_we_need_to_win.php> (14. 7. 2010).

5 Glej Executive Order 13492, 'Review and Disposition of Individuals Detained at the Guantánamo Bay Naval Base and Closure of Detention Facilities (22 January 2009) 74 Federal Register 4897; Executive Order 13492, Review of Detention Policy Options' (22 January 2009) 74 Federal Register 4901.

6 Tematika uporabe mednarodnega prava človekovih pravic v protiterorističnih vojaških operacijah je obsežno obravnavana v strokovni literaturi; glej mdr. K. Raustiala, nav. delo; R. Wilde, nav. delo, str. 255; R. A. Wilson, nav. delo.

na pridržanju in pregonu posameznikov, zajetih v kontekstu vojaških operacij v Afganistanu. Zadnje poglavje povzema ključne ugotovitve analize.

Na začetku je treba dodati nekaj terminoloških opomb. Prvič, izraz »vojna proti terorizmu« ni pravni pojem in nima pravnega pomena.⁷ V tem članku se navaja samo glede na njegovo dejansko uporabo v ameriški protiteroristični politiki in pravu. Drugič, članek se v glavnem omejuje na uporabo izraza »mednarodno humanitarno pravo«, ki se za namene tega prispevka uporablja v najširšem smislu kot »mednarodno pravo oboroženega spopada« ali *jus in bello* namesto »vojnega prava«, ki se v ameriški pravni terminologiji bolj običajno uporablja za celoto pravil, ki jih razumemo kot mednarodno pravo oboroženih spopadov.⁸ Tretjič, za namene tega članka se izraz »neredni borci« nanaša na pripadnike nedržavnih organiziranih oboroženih skupin ali katerihkoli oseb, ki sodelujejo v sovražnostih na ravni ali v kontekstu oboroženega spopada.

1. PRIDRŽANJE IN SODNI PREGON POSAMEZNIKOV PO MEDNARODNEM HUMANITARNEM PRAVU

1.1 Uvodne opombe: uporabljivost MHP za ameriške vojaške protiteroristične operacije

Mednarodno humanitarno pravo se formalno uporablja le v oboroženih spopadih (ali do določene mere med okupacijo) in se posledično lahko uporablja za ameriške protiteroristične operacije in pridržanja ter sodne pregone, ki se izvajajo v kontekstu ali v povezavi z njim.⁹ Kadar te operacije potekajo izven oboroženega spopada, jih urejajo druge veje prava, na primer mednarodno pravo človekovih pravic in pristojno nacionalno pravo.

7 Za razpravo o pravnem pomenu tega koncepta glej npr. J. Fitzpatrick, nav. delo.

8 ICRC Advisory Service: What is International Humanitarian Law, dostopno na <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/what_is_ihl.pdf> (11.9.2019). Več o subtilnosti uporabe posameznih pojmov mednarodno humanitarno pravo, mednarodno pravo oboroženih spopadov in vojno pravo ter konceptualnih razlikah v D. Švarc, nav. delo (2009), str. 11–27, 4. odstavek, op. 1; T. Meron, nav. delo, str. 239; V. Sancin, D. Švarc, M. Ambrož, nav. delo, str. 33.

9 Za splošno razpravo o obstoju oboroženega spopada v kontekstu »vojne proti terorizmu« in uporabljivosti MHP glej npr. H. Duffy, nav. delo, str. 219, 250–251 in 390.

Materialni obseg uporabe MHP je odvisen od mednarodnega ali nemednarodnega značaja konkretnega oboroženega spopada.¹⁰ Mednarodni oboroženi spopadi so spopadi »med dvema visokima pogodbenicama ali več visokimi pogodbenicami«¹¹ kot tudi tisti, v katerih se »narodi borijo proti kolonialni prevladi in tuji okupaciji ter rasističnim režimom ob uveljavljanju svoje pravice do samoodločbe«.¹² Nemednarodni oboroženi spopadi običajno veljajo za sovražnosti med vladnimi oboroženimi silami in odpadniškimi oboroženimi silami ali organiziranimi oboroženimi skupinami oziroma med takšnimi skupinami na ozemlju ene države.¹³

Nekatere protiteroristične operacije v ZDA po 11. septembru lahko opredelimo kot oborožene spopade, ki jih delno ureja MHP.¹⁴ Glede konflikta v Afganistanu vlada splošni konsenz, da so začetne sovražnosti med koalicijskimi silami pod vodstvom ZDA in *de facto* talibansko vlado (in z njimi povezanimi nedržavnimi silami), ki so se začele 7. oktobra 2001, predstavljale mednarodni oboroženi spopad.¹⁵ Primarni viri pravil za urejanje pridržanja in pregona posameznikov v tem kontekstu so bili torej Haaški pravilnik o vojskovanju na kopnem iz leta 1907 (v nadaljevanju: HP),¹⁶ ženevske konvencije¹⁷ in druge relevantne določbe mednarodnih pogodb, ki zavezujejo tako ZDA kot Afganistan,¹⁸ ter pristojno običajno pravo. Hkrati bi sovražnosti med ameriškimi/koalicijskimi silami in nedržavnimi organiziranimi oboroženimi skupinami, kot je Al Kaida, ki niso bile povezane s talibani, lahko ustreznejše opredelili kot nemednarodni oboroženi spopad.¹⁹ Z odstranitvijo talibanskega režima z oblasti, torej po juniju 2002, pa sovražnosti med ameriškimi (in drugimi državnimi) silami in različnimi nedržavnimi organiziranimi oboroženimi skupinami (vključno s strmoglavljenimi talibani in Al Kaido) na splošno štejejo za nemednarodne oborožene

10 D. Švarc, nav. delo (2009), 19. odst.

11 Skupni 2. člen štirih ŽK z dne 12. avgusta 1949.

12 DP1 z dne 8. junija 1977.

13 Glej skupni 3. člen ŽK in 1. člen DP2 z dne 8. junija 1977.

14 ICRC: International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts, 2007, dostopno na <<http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/ihl-30-international-conference-101207>> (20. 6. 2010), str. 7; S. Borelli, nav. delo, str. 46; J. Pejić, nav. delo., str. 344–345.

15 Glej npr. H. Duffy, nav. delo, str. 256; F. Hampson, nav. delo, str. 139.

16 Glej 42. člen Haaškega pravilnika o zakonih in običajih vojne na kopnem iz leta 1907.

17 Glej zgoraj op. 11.

18 Razen tistih določb DP1, ki niso del običajnega mednarodnega prava, saj niti Afganistan niti ZDA nista bili državi pogodbenici tega protokola v času tega spopada.

19 To je med drugimi prepoznalo ameriško Vrhovno sodišče v primeru Hamdan proti Rumsfeldu leta 2006.

spopade.²⁰ Posledično so glavni vir pravil, ki urejajo položaj posameznikov po zajetju v tem okviru, skupni 3. člen ženevskih konvencij,²¹ DP2, kjer je to ustrezno *ratione personae*, in ustrezna pravila običajnega prava.²²

1.2 Pridržanje in pregon posameznikov, ujetih v oboroženem spopadu

1.1.1 Mednarodni oboroženi spopad

MHP vsebuje podrobno razdelan sklop pravil, ki urejajo pridržanje različnih skupin posameznikov v mednarodnih oboroženih spopadih. Po MHP spadajo osebe, prisotne ali vpletene v mednarodni oboroženi spopad, v eno od dveh obstoječih pravnih skupin: bodisi so »civilne osebe«, opredeljene in zaščitene s četrto ženevsko konvencijo (ŽK4), ali »borci«, zaščiteni s tretjo ženevsko konvencijo (ŽK3).²³

1.1.1.1 Pridržanje in sodni pregon borcev

Borci imajo pravico neposredno sodelovati v sovražnostih in zaradi takšnega sodelovanja ne smejo biti preganjani, če spoštujejo pravila MHP.²⁴

Če so zajeti, je sovražne borce dopustno pridržati zaradi izključitve iz nadaljnjega sodelovanja v sovražnostih.²⁵ Po zajetju so samodejno upravičeni do statusa »vojnega

20 Glej ICRC: International humanitarian law and terrorism questions and answers, 5. 5. 2004, dostopno na <<https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/faq/terrorism-faq-050504.htm>>; glej tudi H. Duffy, nav. delo, str. 256; Hampson, nav. delo, str. 139.

21 Skupni 3. člen se uporablja v vsakem oboroženem spopadu, ne glede na njegov mednarodni ali nemednarodni značaj. To je med drugim potrdilo Meddržavno sodišče v sodbi v zadevi Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Vojaške in paravojaške aktivnosti v in proti Nikaragvi), 218. odst.

22 ICRC: International humanitarian law and terrorism, questions and answers, 5. 5. 2004, dostopno na <<http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/terrorism-faq-050504>> (20. 6. 2010), str. 4.

23 Glej zgoraj op. 12. MHP, ki se uporablja v nemednarodnih oboroženih spopadih, ne pozna nobene take formalne opredelitve.

24 Glej npr. Y. Dinstein, nav. delo, str. 31; H. Duffy, nav. delo, str. 398.

25 Glej npr. D. Fleck, nav. delo, str. 326.

ujetnika« po ŽK3, pridržani pa so lahko le za čas sovražnosti²⁶ – po prenehanju aktivnih sovražnosti morajo biti brez odlašanja osvobojeni in repatriirani.²⁷

Zajete borce je dopustno pridržati tudi z namenom kazenskega pregona zaradi domnevnih kaznivih dejanj, ki pomenijo kršitev MHP ali kršitev zakonov države, ki jih pridržuje.²⁸ V takem primeru jih je dopustno pridržati tudi po poteku aktivnih sovražnosti do zaključka kazenskega postopka zoper njih in po potrebi do konca preostajanja zakonito izrečene kazni.²⁹ Kot poudarja Goodman, ŽK3 očitno daje prednost vojaškemu sodiščem kot forumu za sodni pregon vojnih ujetnikov.³⁰ Določba 84. člena ŽK3 predpisuje, da sme »vojnemu ujetniku soditi le vojaško sodišče, razen če veljavna zakonodaja države, ki pridržuje vojne ujetnike, izrecno dovoljuje, da pripadnikom njenih oboroženih sil, ki storijo enako kršitev, kot naj bi jo vojni ujetnik, sodijo civilna sodišča«. V vsakem primeru mora katerokoli sodišče vojnemu ujetniku zagotavljati »temeljna splošno priznana jamstva neodvisnosti in nepristranskosti«.³¹

Skupina borcev/vojnih ujetnikov za namene statusa in pravic po zajetju, vključuje vse pripadnike oboroženih sil ene od strani v spopadu³² (razen zdravstvenega in verskega osebja), pa tudi neredne borce, ki se borijo skupaj z eno stranjo v spopadu, če izpolnjujejo zahteve, ki jih predpisuje ŽK3 ali DP1.³³

26 MHP ne zahteva nobene upravne ali sodne presoje pridržanja vojnih ujetnikov v času, ko mednarodni oboroženi spopad, v okviru katerega so bili ujeti, še traja. Glej npr. Pejić, nav. delo, str. 348.

27 ŽK3, člen 118.

28 Borcev oz. vojnih ujetnikov v mednarodnem oboroženem spopadu na splošno ni mogoče preganjati na podlagi nacionalnega prava države, ki jih je pridržala, za dejanja, ki štejejo za »zakonito bojevanje« v MHP (glej Duffy, nav. delo, str. 398), niti za dejanja, ki ne bi bila kazniva, če bi jih izvršil pripadnik oboroženih sil države, ki izvaja pridržanje (1. odst. 84. člena ŽK3); glej tudi L. C. Green, nav. delo, str. 237.

29 ŽK3, člen 119.

30 R. Goodman, nav. delo, str. 58.

31 ŽK3, člen 84(2).

32 ŽK3, člen 4(A)(1).

33 Člen 4(A)(2) ŽK3 določa, da se lahko neredni borci v mednarodnih oboroženih spopadih prav tako štejejo za borce/vojne ujetnike, če delujejo po odgovornem poveljniškem sistemu, nosijo določen, razpoznavni znak, odkrito nosijo orožje in pri vodenju svojih operacij spoštujejo vojno pravo in običaje vojne. DP1, kjer ta velja, v 43. in 44. členu zahteva samo, da neredni borci pod ustreznim poveljstvom in med napadom ali vojaško operacijo pri pripravi za napad odkrito nosijo svoje orožje. V primeru dvoma mora pristojno sodišče ugotoviti status borca/vojnega ujetnika v vsakem posameznem primeru. Do take sodne presoje pa velja domneva statusa vojnega ujetnika. Glej tudi H. Duffy, nav. delo, str. 400.

1.1.1.2 Pridržanje in sodni pregon civilnih oseb

Vse osebe, ki se ne štejejo za »borce« v skladu s 4. členom ŽK3 (ali 43. in 44. členom DP1, kjer se ta uporablja), štejejo za »civilne osebe«, ki so upravičene do zaščite po ŽK4 (vključno z nerednimi borci, ki ne izpolnjujejo meril iz člena 4(A)(2) ŽK3 ali, kjer se ta uporablja, iz 43. in 44. člena DP1). Sovražne civilne osebe, ki niso neposredno udeležene v sovražnostih, je dopustno internirati (ali zanje odrediti prisilno bivanje) »samo, če je to nujno zaradi varnosti sile, ki te osebe pridržuje«.³⁴

Za preprečitev samovoljnega odvzema prostosti³⁵ MHP zahteva, da se obstoj »nujnih varnostnih razlogov« za internacijo ugotovi individualno, za vsak primer posebej, upoštevajoč posebnosti vsake situacije.³⁶ Kljub temu je v skladu s Pictetovim komentarjem 42. člena mogoče posameznika pridržati iz varnostnih razlogov, ker je del ali pripadnik določene organizirane oborožene skupine, ne glede na to, ali sam izvede določena sovražna dejanja, ki ogrožajo varnost države.³⁷ Civilne osebe, pridržane zaradi individualno ugotovljenih nujnih varnostnih razlogov, so »civilni interniranci«, ki jih ščiti zelo podroben režim pridržanja ŽK4.³⁸ Na zahtevo interniranja mora med drugimi zaščitnimi ukrepi pristojno sodišče ali upravno telo, ki ga za to ustanovi sila, ki pridržuje, tak ukrep interniranja čim prej proučiti in ga zatem redno (najmanj dvakrat letno) obravnavati.³⁹ Vsako osebo, ki je pridržana iz varnostnih razlogov, je treba *osvoboditi* »tako, ko ni več vzrokov za njegovo internacijo«⁴⁰ ali najpozneje ob koncu sovražnosti.⁴¹ Internacije iz nujnih varnostnih razlogov zato ni mogoče uporabiti kot opravičilo za časovno neomejeno pridržanje po prenehanju sovražnosti.

Po drugi strani je dopustno sovražne civilne osebe, ki neupravičeno neposredno sodelujejo v sovražnostih (pogosto jih imenujejo »nezakoniti borci« ali »neprivilegirani

34 42. člen ŽK4. Za nekoliko drugačna pravila, ki se uporabljajo v kontekstu vojaške okupacije, glej 78. člen ŽK4.

35 Protipravno pridržanje civilnih oseb je prepovedano na podlagi 147. člena ŽK4 in inkriminirano kot huda kršitev ŽK v členu 8(2)(a)(vii) RSMKS (sprejet 17. 7. 1998, začel veljati 1. julija 2002; 2187 UNTS 90) pa tudi v členu 2(g) Statuta MKSJ.

36 ŽK4, člena 43 in 78(2); DP1, člen 75(3).

37 J. S. Pictet, nav. delo, str. 257–58.

38 ŽK4, členi 79–135.

39 ŽK4, člen 43(1).

40 ŽK4, člen 132(1).

41 ŽK3, člen 133(1) in DP1, člen 75(3). Za bolj poglobljeno analizo internacije civilistov v mednarodnih oboroženih spopadih iz varnostnih razlogov glej npr. A. S. Deeks, nav. delo.

borci»),⁴² pridržati kot varnostno grožnjo (42. in 78. člen ŽK4) in tudi za namene kazenskega pregona⁴³ v skladu z domačo zakonodajo države, ki jih je zajela, za kakršnokoli morebitno vojaško delovanje.⁴⁴ V tem primeru so lahko pridržani preko časovnega okvira trajanja sovražnosti do konca tega postopka, in če je zaradi okoliščin to potrebno, do izteka kazni.⁴⁵ Obseg pooblastil za pridržanje in pregon civilnih oseb v mednarodnem oboroženem konfliktu je tako determiniran z dejavnostjo posameznika, tj. neposrednim sodelovanjem v sovražnostih, kar se običajno razume kot »specifična dejanja, ki jih posamezniki storijo/opravijo kot del izvajanja sovražnosti med stranmi v oboroženem spopadu«⁴⁶ in zahteva »neposredno vzročno zvezo med dejanjem in njegovimi neposrednimi posledicami«.⁴⁷ Čeprav še vedno ni jasno, katere dejavnosti pomenijo neposredno sodelovanje v sovražnostih, je danes splošno sprejeto, da na primer zagotavljanje (tudi bistvene) logistične in materialne podpore borcem »pade pod prag za neposredno sodelovanje«,⁴⁸ čeprav morda še vedno predstavljajo »nujne varnostne grožnje«. Treba je ponovno poudariti, da je civilno osebo, ki izvaja ta in druga dejanja, ki ne dosegajo praga neposrednega sodelovanja, še vedno dopustno pridržati,⁴⁹ vendar le, če oziroma dokler je za ta konkretni primer ugotovljeno, da predstavlja nujno varnostno grožnjo državi, ki te osebe pridržuje.⁵⁰ Po drugi strani pa je dopustno tiste civiliste, ki so neposredno udeleženi v sovražnostih, preganjati za vsa kazniva dejanja, storjena zoper domači pravni red države, ki jih pridržuje.⁵¹

42 MHP izrecno ne prepoveduje niti ne dovoljuje sodelovanja civilistov v sovražnostih. Izraza »nezakoniti borci« oz. »neprivilegirani borci« tako ni mogoče najti v nobeni mednarodni pogodbi MHP in ne pomeni nobenega formalnega pravnega statusa oseb pod MHP. Vseeno pa se oba izraza običajno uporabljata za opis oseb, ki neupravičeno sodelujejo v sovražnostih. Za več o »nezakonitih borcih« glej npr. K. Dörmann, nav. delo, str. 46; Pejić, nav. delo, str. 337–342.

43 Glej npr. Y. Dinstein, nav. delo, str. 30–31.

44 Za podrobno razpravo glej npr. Y. Dinstein, prav tam, str. 29–32.

45 ŽK4, člen 133(2).

46 N. Melzer, nav. delo, str. 16.

47 Prav tam. Medtem ko je bila ta definicija oblikovana z namenom uveljavitve načela razlikovanja pri izbiri tarče, se v tem kontekstu uporablja analogno tudi za namene določanja obsega dopustnosti pridržanja posameznikov.

48 R. Goodman, nav. delo, str. 52.

49 Medtem ko še vedno ne smejo biti tarča napada.

50 Zato je pomembno razlikovati med pridržanjem civilistov za namene kazenskega postopka (kazensko pridržanje) in pridržanjem iz varnostnih razlogov brez kazenskih ovadb (varnostno pridržanje oz. preventivno upravno pridržanje), glej J. Pejić, nav. delo, str. 376.

51 Glej tudi Y. Dinstein, nav. delo, str. 31.

V nasprotju z režimom vojnega ujetništva po ŽK3 v ŽK4 ali dopolnilnih protokolih ni izrecne določbe o tem, ali so civilne osebe lahko sodno preganjane pred vojaškimi sodišči.⁵² Skupni 3. člen prepoveduje »izrekanje kazni in izvajanje usmrtitev brez predhodne sodbe pravilno ustanovljenega sodišča, ki zagotavlja vsa pravna jamstva, ki so pri civiliziranih narodih priznana kot nujna«.⁵³ Vendar pa besedilo te določbe dopušča različne razlage o tem, kaj bi štel za »pravilno ustanovljeno sodišče« in ali so vojaška sodišča lahko primeren forum za sodni pregon neborcev.⁵⁴

Med pravnimi strokovnjaki Goodman trdi, da podlago za možnost vojaškega sodnega pregona civilnih oseb, ki neposredno sodelujejo v sovražnostih, daje 5. člen ŽK4, ki »državam dovoljuje, da lahko v izjemnih okoliščinah odstopijo od svojih obveznosti po tej konvenciji, ob pogoju spoštovanja 'pravice do poštenega in rednega sojenja'«. Podobno Diensten, na liniji stališča Vrhovnega sodišča ZDA v primeru *Quirin* iz leta 1942,⁵⁵ ugotavlja, da čeprav civilnih oseb, ki sodelujejo v sovražnostih, »ni mogoče usmrtiti brez sojenja«, so »lahko podvržene pregonu in kaznovanju s strani vojaških sodišč«.⁵⁶

Hkrati se večina komentatorjev strinja, da je možnost pregona pred vojaškimi sodišči omejena na »nezakonite borce« in da po »nastajajočih mednarodnih standardih«⁵⁷ in glede na »občo prakso držav«⁵⁸ vojaških sodišč ni mogoče uporabiti za pregon civilnih oseb, ki sploh niso sodelovale v sovražnostih (nesodelujoči) ali katerih sodelovanje v sovražnostih ne pomeni »neposrednega sodelovanja/udeležbe v sovražnostih« (posredno sodelujoči).⁵⁹

1.1.2 Nemednarodni oboroženi spopad

V nasprotju z izpopolnjenim režimom pridržanja, ki se uporablja v mednarodnih oboroženih spopadih, je pravil MHP, ki urejajo pripor v nemednarodnih oboroženih spopadih, malo. Določbe pogodb MHP niti izrecno ne dovoljujejo niti ne

52 Razen v primerih okupacije; glej ŽK4, člen 66.

53 ŽK, člen 3(i)(d), poudarek dodan.

54 Kjer se uporabljata, določbi členov 75(3) in 75(4) DP1 predpisujeta določene pogoje.

55 Ex parte *Quirin* et al. (1942), 317 US 1, 30-1.

56 Y. Dinstein, nav. delo, str. 30.

57 R. Goodman, nav. delo, str. 59.

58 Prav tam.

59 Glej npr. Y. Dinstein, nav. delo, str. 30–31; J. J. Paust, nav. delo, str. 189–191; Goodman, nav. delo, str. 59.

prepovedujejo pridržanja ali internacije v nemednarodnih oboroženih spopadih.⁶⁰ Dörmann ugotavlja, da MHP, ki se uporablja za nemednarodni oboroženi spopad, preprosto »ne pozna določb, ki bi zahtevale določene razloge oziroma določeno pravno podlago za pridržanje/internacijo, niti ne opredeljuje postopkov za preverjanje potrebe po takšnem pridržanju«. ⁶¹ Namesto tega je urejanje te materije prepuščeno »notranjemu pravu in drugim delom mednarodnega prava, kot na primer pravu človekovih pravic«. ⁶² Po besedah Milanovića to izhaja iz dejstva, da »v nemednarodnih oboroženih spopadih »ni privilegija vojskovanja in nobene pravice sodelovanja [nedržavnih akterjev] v sovražnostih«. ⁶³ Praksa držav razkriva, da lahko v tem okviru potekajo tako vojaško pridržanje kot internacija zaradi varnostnih razlogov. ⁶⁴

Po mnenju nekaterih so vse osebe, ki neposredno sodelujejo v sovražnostih med nemednarodnim oboroženim spopadom, podvržene pridržanju in sodnemu pregonu za vsa vojna dejanja, ne da bi bile upravičene do imunitet in privilegijev, ki jih imajo »borci« ali »zaščitene osebe«, kot tudi pridržanju zaradi varnostnih razlogov. ⁶⁵ V praksi posameznike v nemednarodnih oboroženih spopadih prav tako pridržujejo (tako državne kot nedržavne oborožene skupine) iz varnostnih razlogov, torej izven kakršnihkoli kazenskih postopkov in po odredbi izvršilne veje oblasti (administrativno pridržanje). Na srečanju strokovnjakov na to temo v london-skem Chatham House leta 2008 so se komentatorji strinjali, da čeprav mednarodne pogodbe MHP ne vsebujejo izrecne določbe, imajo strani v nemednarodnem oboroženem spopadu »inherentno pristojnost [...] za interniranje zajetih oseb«, in sicer na podlagi običajnega mednarodnega prava (prakse) in logike MHP. ⁶⁶ Takšno upravno pridržanje so ocenili kot »izjemen ukrep«, ki ga je mogoče odrediti samo

60 R. Goodman, nav. delo; M. Milanovic, nav. delo; M. Sassoli, nav. delo.

61 The Graduate Institute of International Studies, Expert Meeting on the Supervision of the Lawfulness of Detention During Armed Conflict, (2004), dostopno na <www.adh-geneve.ch/pdfs/4rapport_detention.pdf> (20. 8. 2010), str. 17.

62 M. Milanovic, nav. delo.

63 Prav tam.

64 Glej npr. J. Pejić, nav. delo; M. Scheinin: Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism, 2007, UN Doc A/HRC/6/17/Add.3 of 25 October 2007.

65 Kot rečeno, pravo, ki se uporablja v nemednarodnem oboroženem spopadu, ne pozna statusa borca/vojnega ujetnika.

66 Procedural Safeguards for Security Detention in Non-International Armed Conflict, nav. delo, str. 3–4. Nekateri strokovnjaki razpravljajo tudi o možnih pravnih podlagah za pridržanje v nemednarodnih oboroženih spopadih, glej prav tam, str. 6–9.

iz individualno določenih nujnih varnostnih razlogov.⁶⁷ MHP prav tako nima posebnih določb o vprašanjih, kot so dovoljeno trajanje interniranja ali sodni pregled, vendar bi o ureditvi lahko sklepali na podlagi petega odstavka 6. člena ali četrtega odstavka 5. člena DP2.⁶⁸ Glede na varnostni namen interniranja, ki je podoben interniranju iz varnostnih razlogov v mednarodnem oboroženem spopadu, se pričakuje, da bodo oblasti izpustile vsako osebo, za katero prenehajo obstajati nujni varnostni razlogi za internacijo, ali zoper to osebo začeti kazenski postopek.⁶⁹ Podobno mora neodvisno in nepristransko (sodno ali upravno) telo preučiti ukrep interniranja na začetku, ob njenem nadaljevanju pa tudi redno.⁷⁰

Kakorkoli, čeprav v nemednarodnih oboroženih spopadih ni formalnega upravičenja do privilegijev »borcev« ali »zaščitene osebe«, so zajeti posamezniki še vedno upravičeni do osnovne humanitarne zaščite v zvezi z odvzemom prostosti, ne glede na to, ali so bili zajeti iz varnostnih razlogov ali zaradi kazenskega pregona.⁷¹ Skupni 3. člen, določbe DP2 (kjer se ta uporablja)⁷² in običajno MHP (skupaj z osnovnimi standardi človekovih pravic) dajejo določeno minimalno zaščito vsem pridržanim v nemednarodnem oboroženem spopadu, vključno s pravico do humanega ravnanja, ustreznimi in razumnimi pogoji pridržanja in zakonitega pravnega postopka oziroma dolžnostnega ravnanja izvršilne oblasti (*»due process«*).⁷³

Določbe skupnega 3. člena, ki vedno in povsod predstavljajo zavezujoči minimum zaščite vseh oseb, ki ne sodelujejo neposredno oziroma dejavno v sovražnostih, kot že omenjeno, vključno s prepovedjo »izrekanja kazni in izvajanje usmrtitev brez predhodne sodbe pravilno ustanovljenega sodišča, ki zagotavlja vsa pravna jamstva, ki so pri civiliziranih narodih priznana kot nujna«.

V odsotnosti določb MHP, ki bi urejale pripor v nemednarodnem oboroženem spopadu, in posledično zapletenim medsebojnim prepletanjem med MHP in pravom človekovih pravic v tem kontekstu, velja na kratko opozoriti na razlikovanje med različnimi postopkovnimi modeli, ki jih ta dva pravna režima ponujata za izpodbijanje

67 Prav tam, str. 3–4 in 6.

68 J. Pejić, nav. delo, str. 382.

69 Prav tam, str. 351.

70 Procedural Safeguards for Security Detention in Non-International Armed Conflict, nav. delo, str. 15–16.

71 Glej tudi J. J. Paust, nav. delo, str. 186–187.

72 Zlasti členi 4–6.

73 Za podrobnejšo obravnavo standardov, ki se uporabljajo za neredne borce v nemednarodnih oboroženih spopadih, glej npr. R. K. Goldman in B. D. Tittmore, nav. delo.

zakonitosti internacije. Paradigma MHP glede samodejnega začetnega in nato rednega (periodičnega) preverjanja interniranja temelji na dejavnikih, povezanih z oboroženim spopadom, in ga lahko izvaja sodišče ali upravno telo, medtem ko paradigma človekovih pravic daje pravico vsaki osebi, ki ji je bila odvzeta prostost, izpodbijati zakonitost pridržanja v okviru sodnega pregleda pridržanja, torej sodno obravnavo zakonitosti pridržanja (*»habeas corpus«*).⁷⁴

2. PRIDRŽANJE IN SODNI PREGON POSAMEZNIKOV V OKVIRU PROTITERORISTIČNE ZAKONODAJE IN POLITIKE ZDA

2.1 Razvoj po 11. septembru 2001

Po napadih 11. septembra 2001 je ameriški kongres sprejel zakon o avtorizaciji uporabe vojaške sile proti teroristom (v nadaljevanju: AUMF) in pooblastil predsednika ZDA, da uporabi »potrebno in primerno« silo proti tistim, ki so domnevno »načrtovali, odobrili, izvedli ali pomagali« pri napadih na ZDA, in proti tistim, ki so domnevno skrivali osumljene storilce.⁷⁵ Predsednik Bush je 13. novembra 2001 na podlagi pooblastila iz AUMF izdal vojaški ukaz o pridržanju, ravnanju z in sojenju neameriškim državljanom, ki so bili del Al Kaide, ki so bili vpleteni v mednarodni terorizem, ali tistim, ki so vede skrivali posameznike iz katerekoli od obeh skupin.⁷⁶ Ta ukaz je ameriškim oboroženim silam dovoljeval pridržanje tujih osumljencev za terorizem, pridržanim osebam pa onemogočil uporabo pravnih sredstev pred katerimkoli sodiščem ZDA, drugim tujim ali mednarodnim sodiščem in naročil ustanovitve posebnih vojaških komisij za pregon teh osumljencev »zaradi kršitev vojnega in drugega veljavnega prava«.⁷⁷

Vojaške operacije v Afganistanu so se začele 7. oktobra 2001, januarja 2002 pa so ZDA začele premeščati osumljence Al Kaide in talibane, ujete med vojaškimi operacijami v Afganistanu in drugje ter označene za »nezakonite sovražne borce«, v ameriško pomorsko vojaško oporišče Guantánamo Bay na Kubi in nato tudi v druge ameriške zunajozemeljske priporne centre. V Memorandumu iz leta 2001 ameriško

74 Prav tam, str. 17–18.

75 Authorisation for the Use of Military Force, SJ Res 23, Pub L 107-40, 115 Stat. 224.

76 Military Order of November 13, 2001: Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism, 66 Federal Register 5783.

77 Prav tam, razdelek 1(e).

ministrstvo za pravosodje ugotavlja, da zvezna sodišča ne bi smela obravnavati pritožb *habeas corpus* s strani »sovražnih tujcev«, pridržanih v oporišču.⁷⁸

Pravna podpora tem politikam se je bistveno zmanjšala s serijo odločitev Vrhovnega sodišča ZDA. Sodišče je v svoji sodbi *Rasul proti Bushu* leta 2004 razsodilo, da pravica *habeas corpus* ni odvisna od državljanstva obdolženega in da so ameriška zvezna sodišča pristojna za odločanje o vprašanju neupravičenega odvzema prostosti, torej za presojanje zakonitosti odvzema prostosti neameriškim državljanom, priprtim v Guantanamo.⁷⁹ V sodbi *Hamdi proti Rumsfeldu* je vrhovno sodišče ugotovilo, da imajo ameriški državljani temeljno (ustavno) pravico do dolžnostnega ravnanja izvršilne veje oblasti (»*due process*«) in s tem zaščito, ki omogoča sodno obravnavo zakonitosti odvzema prostosti pred sodišči.⁸⁰ Kongres si je še naprej prizadeval za omejitev pristojnosti zveznih sodišč nad pridržanimi z uveljavitvijo zakona o ravnanju z zaporniki iz leta 2005 (v nadaljevanju: DTA 2005)⁸¹ in zakona o vojaških komisijah iz leta 2006 (v nadaljevanju: MCA 2006),⁸² vendar je leta 2008 vrhovno sodišče v primeru *Boumediene proti Bushu* odločilo, da ustavno zagotovljena pravica do *habeas corpus* pripada tudi neameriškim državljanom, priprtim v Guantanamo.⁸³

Podobno je vrhovno sodišče v sodbi v primeru *Hamdan* leta 2006 razglasilo vojaške komisije kot nezdružljive z ameriškim pravom in MHP, kot je prenesen v ameriški pravni red, zlasti s skupnim 3. členom ŽK v zvezi z minimalnimi pravnimi jamstvi za pregon.⁸⁴ Po tej odločitvi je Busheva administracija zaprosila kongres za dovoljenje za vzpostavitev vojaških komisij. MCA 2006 je dal podlago za ustanovitev vojaških komisij s pristojnostjo za sojenje tujim »nezakonitim sovražnim borbem« za kazniva dejanja, ki so bila kot taka opredeljena v MCA 2006⁸⁵ ali »vojnem pravu« (MHP).⁸⁶ Ameriški in mednarodni strokovnjaki in komentatorji so ta sistem močno kritizirali

78 US Department of Justice: Possible Habeas Jurisdiction over Aliens Held in Guantanamo Bay, Cuba, (28 December 2001), dostopno na <<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB127/01.12.28.pdf>> (18. 6. 2010), danes dostopno na: <<https://nsarchive2.gwu.edu/torturingdemocracy/documents/20011228.pdf>> (18. 9. 2019).

79 *Rasul v. Bush* 542 US 466, 124 S Ct 2686 (2004).

80 *Hamdi v. Rumsfeld* 542 US 507, 124 S Ct 2633 (2004).

81 Detainee Treatment Act of 2005 Pub L 109-148, Title X.

82 Military Commissions Act of 2006 Pub L 109-366, 120 Stat 2600.

83 *Boumediene v. Bush* 553 US 723, 128 S Ct 2229 (2008).

84 Glej zgoraj op. 19.

85 Glej zgoraj op. 82.

86 Prav tam, § 948d(a).

kot še vedno nezdružljiv z ameriškim ustavnim pravom kot tudi z MHP in mednarodnim pravom človekovih pravic.⁸⁷

Ena najbolj odmevnih predvolilnih obljub v predsedniški kampanji Baracka Obame je bila najti alternativo temu spornemu sistemu.⁸⁸ Takoj po prevzemu funkcije je predsednik Obama izdal predsedniške ukaze oziroma izvršilne odredbe, v katerih je naznanil svojo namero, da čim prej zapre priporni center v Guantanamo in pregleda obstoječo politiko pridržanja.⁸⁹

Priporni center v zračnem oporišču Bagram v Afganistanu je vrata zaprl šele leta 2014. Poleg tega se je (takrat nova) administracija Baracka Obame v času delovanja centra upirala uporabi standarda iz primera *Boumediene* in trdila (na liniji stališč Bushove administracije glede Guantanamo), da pridržani v Bagramu kot tuji državljani, ujeti zunaj ozemlja ZDA, ne uživajo pravice *habeas corpus*.⁹⁰

Predsednik Obama se je še zavezal, da bo nadomestil sporne vojaške komisije. Kot navaja Zagorac, te nimajo popolnoma nobene zveze s sodno vejo oblasti.⁹¹

S predsedniškim ukazom št. 13492⁹² je Obama začasno ustavil vse takrat delujoče vojaške komisije do končne odločitve v ta namen ustanovljene delovne skupine za politiko pridržanja (»Detention Policy Task Force«) glede njihove prihodnosti. Predlogi za nadomestitev vojaških komisij so vključevali sodne postopke pred zveznimi sodišči ali sodni pregon pred splošnimi vojaškimi sodišči, pa tudi oblikovanje povsem novega pravnega sistema hibridnega »nacionalnega varnostnega sodišča«, ki bi združevalo elemente civilnega in vojaškega sistema in bi bilo pristojno izključno za primere mednarodnega terorizma. Nazadnje se je Obamova administracija odločila, da obdrži, čeprav z nekaj spremembami, vojaške komisije kot forum za vsaj določene postopke sojenja glede domnevnega terorizma s sumom kršitev MHP. 28. oktobra 2009 je predsednik Obama podpisal zakon o vojaških komisijah iz leta 2009 (MCA 2009) kot del zakona o izvrševanju državnega obrambnega proračuna za proračunsko leto 2010 (»*National Defense Authorization Act*«).⁹³ Nekaj tednov

87 Agora: Military Commissions Act of 2006, nav. delo.

88 Glej zgoraj op. 3.

89 Predsedniška ukaza z dne 22. januarja 2009, nav. delo.

90 Maja 2010 je to stališče potrdilo zvezno okrožno prizivno sodišče za okraj Kolumbija v primeru *Al Maqualeh v. Gates*, US App Lexis 10304 (2010).

91 D. Zagorac, nav. delo, 4. odstavek.

92 Glej zgoraj op. 5.

93 National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2010, Pub. L 111-84 Title XVIII.

pozneje, 13. novembra 2009, je generalni državni tožilec Eric Holder sporočil, da bo petim domnevnim zarotnikom 11. septembra (vključno z domnevnim idejnim vodjo napadov, Khalidom Sheikhom Muhammadom) sojeno na rednem civilnem sodišču v New Yorku, medtem ko bo nekaterim drugim terorističnim osumljencem še vedno sojeno pred vojaškimi komisijami.⁹⁴

V kongresu je bil 3. aprila 2010 predstavljen osnutek zakona o zaslišanju, pridržanju in pregonu sovražnih borcev (*»Enemy Belligerent Interrogation, Detention and Prosecution Act«*),⁹⁵ ki pa ni bil sprejet. Če bi bil, bi nova zakonodaja dovolila namestitev terorističnih osumljencev, za katere velja, da so »neprivilegirani sovražni borci« (*unprivileged enemy belligerents*), v vojaški pripor in dovolila njihovo pridržanje brez kazenskih ovadb ali sojenja v času trajanja sovražnosti proti ZDA ali zaveznikom, v katerih posameznik sodeluje oziroma ki jih je posameznik namenoma in materialno podpiral.

2.2 Ameriški pravni okvir pridržanja in MHP

2.2.1 Klasifikacija posameznikov, ki jih je dopustno pridržati

Eden najspornejših elementov ameriške interpretacije svojih pristojnosti glede pridržanja v protiterorističnih operacijah je klasifikacija posameznikov, ki jih je dopustno pridržati ob zajetu v okviru oboroženega spopada ali v povezavi z njim.

Vojaški ukaz iz leta 2001 je dovolil pridržanje vsakega neameriškega državljana, za katerega je predsednik (ZDA) ugotovil, da obstaja razlog za domnevo, da:

- »(i) je ali je bil član organizacije, znane kot Al Kaida;
- (ii) je sodeloval pri, pomagal pri oziroma napeljeval k ali se tajno dogovarjal glede dejanj mednarodnega terorizma ali pri pripravljalnih dejanjih, ki so povzročila, grozila, da bodo povzročila, ali katerih cilj je povzročiti, poškodovati ali škodljivo vplivati na ZDA, njene državljane, nacionalno varnost, zunanjo politiko ali gospodarstvo; ali
- (iii) je vede skrival enega ali več posameznikov, opisanih [drugje v] tem ukazu.«⁹⁶

94 Glej US Department of Justice: Attorney General Announces Forum Decisions for Guantanamo Detainees, (13. november 2009), dostopno na <<http://www.justice.gov/ag/speeches/2009/ag-speech-091113.html>> (27. 9. 2019).

95 Celotno besedilo predloga je dostopno na <<http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=s111-3081>> (19. 9. 2019) oziroma <<https://www.congress.gov/bill/111th-congress/senate-bill/3081/all-actions?overview=closed#tabs>> (19. 9. 2019).

96 Military Order of 2001, nav. delo, § 2(1)(a).

Z drugimi besedami, vojaški ukaz je omogočal pridržanje katerekoli osebe, ki naj bi domnevno bila del Al Kaide, ki naj bi bila domnevno vpletena v mednarodni terorizem ali ki naj bi domnevno vede skrivala posameznike v katerikoli skupini. Opredelitev oseb, ki so lahko podvržene pridržanju, je tako temeljila na dveh alternativnih kriterijih: pripadnost (članstvo) teroristični organizaciji ali sodelovanje v terorističnih dejanjih (vključno z zagotavljanjem varnega pribežališča). Pomembno je opozoriti, da ta opredelitev ni predvidevala obstoja oboroženega spopada ali sodelovanja v sovražnostih v okviru oboroženega spopada.

Leta 2004 je Vrhovno sodišče ZDA v večinsko sprejetem mnenju (s 6 glasovi proti 3) v primeru *Hamdi*⁹⁷ sprejelo definicijo »sovražnih borcev« v okviru vojaških operacij v Afganistanu, ki jo je predlagala Busheva administracija, pri čemer je sodišče menilo, da vlada lahko pridrži posameznike, ki so bili del ali so podpirali talibanske sile, sovražne do ZDA ali zaveznic v Afganistanu in ki so »sodelovali v oboroženem spopadu proti ZDA«. ⁹⁸ Čeprav morda na prvi pogled deluje, da ta opredelitev vključuje zgolj »podpornike«, se zdi, da zahtevana povezava z oboroženim spopadom (v nasprotju s prejšnjo opredelitvijo, ki zahteva le sodelovanje pri »terorizmu«) pravilno omejuje koncept »sovražnih borcev« na posameznike, ki sami sodelujejo v oboroženem spopadu, in ne vključuje tistih, ki so zgolj podpirali druge sodelujoče v spopadu. ⁹⁹

Vendar je kmalu po odločitvi v primeru *Hamdi* ukaz o ustanovitvi tribunalov za obravnavo statusa borca (*Combatant Status Review Tribunals*«, v nadaljevanju: CSRT) ¹⁰⁰ znižal prag definicije, po kateri zgolj podpora talibanom ali Al Kaidi (ki sodelujejo v sovražnostih proti ZDA) zadostuje za določitev statusa »sovražnega borca«. Nazadnje je bil ta nižji standard z nekaterimi prilagoditvami vključen v MCA 2006. Zakon je uvedel nov koncept »nezakonitega sovražnega borca«, ki se nanaša ne samo na posameznike, ki so »sodelovali v sovražnosti«, temveč tudi tiste, ki so »namenoma in materialno podprli« sovražnosti proti ZDA ali njenim zaveznicam. ¹⁰¹

97 Glej zgoraj op. 80.

98 Prav tam, str. 518.

99 Goodman, nav. delo, str. 61.

100 Ukaz državnega sekretarja za obrambo z dne 7. 7. 2004, dostopen na <<http://www.defense.gov/news/jul2004/d20040707review.pdf>> (17. 8. 2010) (v nadaljevanju: Ukaz iz leta 2004).

101 MCA 2006, nav. delo, § 948a(1)(i).

Pristojnost določiti, ali je konkretno osebo dopustno pridržati kot »nezakonitega sovražnega borca« brez možnosti sodnega preizkusa zakonitosti pridržanja,¹⁰² je ameriška administracija črpala iz MCA 2006. Definicija te skupine oseb je vključevala vsakega posameznika, »ki je bil pred, na ali po datumu začetka veljavnosti [MCA 2006] s strani CSRT ali drugega pristojnega tribunala, ustanovljenega pod vodstvom predsednika ali ministra za obrambo, določen kot nezakoniti sovražni borec«.¹⁰³

Standard materialne podpore bistveno odstopa od ustaljenega razumevanja MHP glede »borcev« kot oseb, ki neposredno sodelujejo v sovražnostih, in neupravičeno širi obseg pristojnosti administracije glede administrativnega pridržanja, saj nakuže, da so takemu pridržanju lahko podvrženi celo posamezniki, ki niso vojaško delovali oziroma neposredno sodelovali v sovražnostih. Goodman ugotavlja, da je ameriška administracija »prešla iz definicije sovražnega borca, ki je omejena na neposredno sodelujoče, na tisto, ki nepravilno vključuje tudi posredno sodelujoče«.¹⁰⁴

Sčasoma se je Obamova administracija odpovedala uporabi oznake »sovražni borec (*enemy combatant*)«, vendar je zagovarjala pristojnost za pridržanje »nezakonitih sovražnih borcev (*unlawful enemy belligerents*)«,¹⁰⁵ ki vključujejo: osebe, domnevno vpletene v napade 11. septembra, in tiste, ki so te osebe skrivali, nadalje osebe, ki so bile del talibanov, Al Kaide ali »pridruženih sil«, sodelujočih v sovražnostih proti ZDA ali njenim zaveznicam, pa tudi tiste, ki so »znatno podpirali« take sile.¹⁰⁶ Novi standard pridržanja je rahlo dvignil prag pridržanja z zahtevo, da je »materialna podpora bistvena«,¹⁰⁷ vendar je z ohranitvijo standarda »asociacijske« in (nekoliko kvalificirane) »materialne podpore« definicija še vedno preširoka, da bi uskladi-la standard administrativnega pridržanja ZDA z okvirom MHP, zlasti z zlivanjem

102 F. Patel, nav. delo.

103 MCA 2006, zgoraj op. 82, § 948a(1)(ii).

104 R. Goodman, nav. delo, str. 60.

105 Izraz, ki je nekoliko bližje terminologiji MHP in ki ga je uvedel MCA 2009.

106 'Respondent's Memorandum Regarding Government's Detention Authority Relative to Detainees Held at Guantanamo Bay, v re: Guantanamo Bay Detainee Litigation, Misc No 08-442 (TFH) of 13 March 2009, dostopno na <<http://www.wcl.american.edu/nimj/documents/BatesRevisedDetAuthFINAL.pdf?rd=1>> (17. 8. 2010) (v nadaljevanju: Detention Authority Memorandum).

107 Prav tam. Razen vključitve pogoja »bistvenosti« materialne podpore se nova definicija, ki daje podlago pridržanju, pravzaprav ne razlikuje od definicije »sovražnega borca«, ki je veljala v času Busheve administracije.

skupin neposredno in posredno sodelujočih, kot je razloženo zgoraj.¹⁰⁸ Kot je navedeno zgoraj,¹⁰⁹ MHP izrecno dovoljuje administrativno pridržanje civilnih oseb, ki neposredno ne sodelujejo v sovražnostih (posredni sodelujoči), na podlagi individualne obravnave in ugotovitve nujnih varnostnih razlogov,¹¹⁰ vendar ne kot kolektivni ukrep ali tak ukrep, ki bi temeljil izključno na ugotovitvi članstva ali podpore/pripadnosti silam, ki sodelujejo v sovražnostih.

2.2.2 Pravna podlaga za pridržanje

Predstavljeni ameriški model pridržanja je problematičen tudi zaradi nenatančno opredeljenega pravnega okvira, ki ureja pridržanje posameznikov, zajetih v vojaških protiterorističnih operacijah, kar krši temeljno načelo zakonitosti, ki »podpira vsak pravni red, nacionalni ali mednarodni«.¹¹¹

Glede skladnosti z mednarodnim pravom je administracija Baracka Obame splošno gledano zatrjevala, da »se načela [MHP] nujno upoštevajo« pri izvajanju pooblastil v zvezi s pridržanjem,¹¹² a hkrati ni pojasnila svojega razumevanja obsega veljavnih predpisov MHP. Preprosto je nadaljevala pridržanje posameznikov na podlagi samosvojih razlag pravil MHP glede pridržanja. Zdi se, da tovrstna referenca na MHP odraža stališče ameriške administracije, da se MHP sicer resda »upoštevajo« pri izvajanju pooblastil v zvezi s pridržanjem, a ta pooblastila »ne temeljijo« na MHP. Kar zadeva osebe, zajete med mednarodnim oboroženim spopadom,¹¹³ takšno stališče ne upošteva, da je v takih primerih prav MHP tisto, ki zagotavlja pooblastila oziroma pristojnost za pridržanje in narekuje dopustne razloge za pridržanje.¹¹⁴ Po drugi strani pa MHP dejansko ne določa nobene konkretne pravne podlage za pridržanje v nemednarodnih oboroženih spopadih.¹¹⁵ V takih okoliščinah mora pristojnost za pridržanje temeljiti na domačem pravu, ki pa mora vseeno biti v skladu z vsemi drugimi veljavnimi mednarodnopravnimi standardi, vključno z MHP. Domače pravo mora zagotavljati jasno pravno podlago za pridržanje, če naj pripor zadosti načelu

108 Glej tudi L. M. Olson, nav. delo, str. 216.

109 Glej podglavje 2.2.1.2.

110 Medtem ko lahko »neposredno sodelovanje v sovražnostih« šteje kot dokaz »nujne varnostne grožnje«, je slednji koncept širšega obsega; glej npr. Olson, nav. delo, str. 207.

111 H. Duffy, nav. delo, str. 405.

112 Detention Authority Memorandum, nav. delo, str. 1.

113 Kar zadeva konflikt v Afganistanu, to pomeni pred letom 2002.

114 Glej, podglavje 2.2.1.

115 Glej, podglavje 2.2.2.

zakonitosti in se torej šteje za zakonitega. Kljub temu ostaja vprašljivo, ali ameriška domača zakonodaja takšno jasno pravno podlago za pridržanje dejansko tudi zagotavlja.

Pristojnost Obamove administracije za pridržanje pripadnikov talibanov, Al Kaide in drugih sovražnih sil, kot tudi »znatnih podpornikov« po domačem pravu, je temeljila na zakonu o avtorizaciji uporabe vojaške sile proti teroristom iz leta 2001 (AUMF),¹¹⁶ ki predsedniku dovoljuje, da uporabi silo proti tistim, ki so domnevno »načrtovali, avtorizirali, izvedli ali pomagali« pri napadih na ZDA in proti tistim, ki so domnevno skrivali osumljene storilce.¹¹⁷ Četudi AUMF vprašanja pristojnosti oziroma pooblastil glede pridržanja ne ureja, je bilo sprejeto, skladno z ustavnim pravom ZDA, da pooblastilo za uporabo sile proti določenim osebam vključuje pooblastilo za pridržanje teh oseb.¹¹⁸ Kljub temu, kot poudarja Bellinger, administracija ni pojasnila, da AUMF ne more šteti za »jasno pravno podlago« za pridržanje, zlasti ker »ne daje nobenih smernic o tem, kdo je lahko bil pridržan, koliko časa so lahko pridržani ali kakšen postopek pregleda pridržanja je treba uporabiti za določitev, kdo je lahko pridržan.«¹¹⁹

2.2.3 Sodna presoja zakonitosti pridržanja (*habeas corpus*)

Eno najspornejših pravnih vprašanj v razpravi o protiteroristični politiki in pravu ZDA po 11. septembru 2011 je bilo, ali imajo posamezniki, ujeti v okviru ameriških protiterorističnih vojaških operacij, pravico, da o zakonitosti njihovega pridržanja presodi sodišče ZDA. Čeprav to ni izključno vprašanje MHP, ampak gre bolj za vprašanje mednarodnega prava človekovih pravic in notranjega prava, ga je treba na tem mestu kratko obravnavati glede na zahtevo MHP po sodni presoji zakonitosti pridržanja.¹²⁰

V notranjem pravu ZDA je pravna podlaga za pritožbe *habeas corpus* predpisana v določbi devetega razdelka prvega člena ameriške ustave, ki prepoveduje omejitev oziroma suspenz pravice do sodne presoje zakonitosti odvzema prostosti, razen kadar bi v primerih upora ali vojaškega vdora (»invasion«) to zahtevala javna varnost.¹²¹

116 AUMF, nav. delo.

117 To stališče glede pravne podlage in pooblastil za pridržanje je Obamova administracija izrazila v Memorandumu o pooblastilih za pridržanje iz leta 2009 (Detention Authority Memorandum), glej zgoraj op. 106.

118 Glej npr. sodbo Vrhovnega sodišča ZDA v zadevi Hamdi, zgoraj op. 80.

119 J. B. Bellinger III, nav. delo.

120 Kot rečeno, MHP zgolj ne zahteva upravne ali sodne presoje zakonitosti pridržanja vojnih ujetnikov v času trajanja mednarodnega oboroženega spopada.

121 Glej C. I. Keitner, nav. delo.

Vrhovno sodišče ZDA je v primeru *Rasul*¹²² leta 2004 zakonsko pristojnost za *habeas corpus* razširilo na pridržane osebe v oporišču Guantanamo, s čimer je razsodilo, da so zvezna sodišča pristojna preučiti njihove peticije za sodno presojo zakonitosti odvzema prostosti.¹²³ Sodišče pa ni odločilo o tem, ali pravica do ustavne pritožbe *habeas corpus* pripada tudi neameriškim državljanom v Guantanamo. Istega dne je vrhovno sodišče v primeru *Hamdi*¹²⁴ odločilo, da imajo »sovražni borci« pravico izpodbijati zakonitost njihovega pridržanja pred sodnikom ali drugim »nevtralnim odločevalcem«. ¹²⁵ Po zadevah *Rasul* in *Hamdi* je administracija takratnega predsednika Busha ustanovila CSRT,¹²⁶ posebne tribunale za ugotovitev statusa borca, pristojne za ugotavljanje, ali določene pridržane osebe izpolnjujejo kriterije »sovražnega borca«, kot jih je definirala administracija. MCA 2006 je na koncu zveznim sodiščem odvzel pristojnost za obravnavanje pritožb *habeas corpus*, »vloženih s strani ali v imenu tujca, ki so ga pridržale Združene države Amerike, za katerega je [CSRT] ugotovil, da so ga ZDA pravilno pridržale kot sovražnega borca ali čaka na takšno odločitev«. ¹²⁷

MCA 2006 je tudi omejil sodni pregled omenjenih odločitev administracije glede statusa na tiste, ki jih izrecno predvideva DTA (zakon o ravnanju z zaporniki) iz leta 2005.¹²⁸ Družno sta oba akta dejansko skušala odvzeti pritožbo *habeas corpus* kateremukoli tujemu (neameriškemu) državljanu, ki so ga kot »sovražnega borca« pridržale ZDA kjerkoli po svetu. Medtem ko so bile zaradi odločitve v primeru *Rasul* številne pritožbe vložene na nižja sodišča, Vrhovno sodišče ZDA ni ukrepalo vse do primera *Boumediene*, ko je razsodilo, da ustavna pravica *habeas corpus* pripada tudi pridržanim v Guantanamo.¹²⁹ Sodišče je upoštevne določbe MCA 2006 spoznalo kot protiustaven poskus kongresa, da se odvzame »ustavna pravica« *habeas corpus*, ne da bi ponudili ustrezno alternativo.¹³⁰

Sodišče se v zadevi *Boumediene* ni ukvarjalo z vprašanjem, ali tiste neameriške državljanke, ki so bili pridržani na drugih lokacijah (ne v Guantanamo), štiti določba ustave, ki prepoveduje omejitev oziroma suspenz pravice do sodnega preizkusa

122 *Rasul*, zgoraj op. 7.

123 Skladno z Zakonikom ZDA (federal habeas corpus statute), 28 US Code, Chapter 2241.

124 *Hamdi*, zgoraj op. 80.

125 J. K. Elsea, nav. delo, str. 2.

126 Glej op. 100 zgoraj.

127 MCA 06, zgoraj op. 82, Chapter 7.

128 Glej zgoraj op. 81.

129 *Boumediene*, zgoraj op. 83.

130 Keitner, zgoraj op. 121, str. 20.

zakonitosti odvzema prostosti, tako da je zadeva ostala odprta. To je postalo eno ključnih vprašanj, s katerimi se je morala spoprijeti Obamova administracija, zlasti v zvezi s pravnim položajem pripornikov v pripornem centru v vojaškem oporišču v Bagramu, Afganistan. Presenetljivo je, da je Obamova administracija zavračala uporabo »standarda Boumediene« za neameriške državljane, pridržane v Bagramu, Afganistan, kar je utemeljila podobno kot Busheva administracija z argumentom, da nedržavljeni, zajeti zunaj ameriškega ozemlja, nimajo nobenih pravic *habeas corpus* pred ameriškimi sodišči.¹³¹

Vprašanje je prišlo do izraza v primeru *Al Maqualeh*. Leta 2009 je v sodbi zveznega okrajnega sodišča za okraj Kolumbija sodnik Bates ocenil, da je določba MCA 2006, ki trem afganistanskim pritožnikom odvzema pravico *habeas corpus*, proti-ustavna.¹³² Pozitivni trend uporabe ustavne pritožbe *habeas corpus* za nedržavljenega zunaj ameriškega suverenega ozemlja, ki se je začela s primerom *Boumediene*, pa je spremenilo zvezno okrožno prizivno sodišče za okraj Kolumbija 21. maja 2010,¹³³ ko je razsodilo, da ustavna določba o prepovedi omejitev oziroma suspenza pravice do sodnega preizkusa zakonitosti odvzema prostosti (*»suspension clause«*), torej pravica do pritožbe *habeas corpus*, ne velja za Bagram. Sodišče ni sprejelo razlage zakona, ki sta jo predložili ena ali druga stran. Ni se strinjalo s stališčem vlade, da je ustavna določba veljala samo za ozemlja, kot je Guantanamo, kjer so ZDA uveljavljale *de facto* suverenost, pa tudi ne z argumentom pritožnika, da je ameriški nadzor nad Bagramom sam po sebi zadosten sprožilec za uporabo določbe. Ker ni bilo predstavljeno »omejevalno načelo, ki bi razlikovalo Bagram od kateregakoli drugega vojaškega objekta«, sodišče ni razširilo ustavne pravice *habeas corpus* na osebe, priprte v Bagramu.¹³⁴ Odločitev v primeru *Maqualeh* predstavlja grožnjo načelu, na katerem temelji primer *Boumediene*, tj. preprečiti, da bi izvršna oblast obšla ustavo z izbiro lokacije pridržanja in določila, kje in kdaj se bodo njene določbe uporabljale. S tem je bilo dejansko konec poti za širitev pravice *habeas corpus* na osebe, pridržane v Bagramu.¹³⁵

131 US Department of Justice: Government's response to this court's order of January 22, 2009, dostopno na <<http://www.scotusblog.com/wp-content/uploads/2009/02/us-reply-re-bagram-2-20-09.pdf>> (29. 9. 2019).

132 *Al Maqualeh v. Gates* 604 F Supp 2d 205 (DDC 2009).

133 Glej zgoraj op. 90.

134 Prav tam.

135 S. Vladeck, nav. delo.

2.3 Sistem vojaških komisij Združenih držav Amerike in mednarodno humanitarno pravo

2.3.1 Status ženevskih konvencij v zakonodaji, ki ureja vojaške komisije

V primerjavi z zakonom o vojaških komisijah iz leta 2006 (MCA 2006) njegova modernjša različica iz leta 2009 (MCA 2009) znatno krepí položaj ženevskih konvencij kot pravnega vira v ameriškem pravnem sistemu. Namen MCA 2006 je bil preprečiti sklicevanje nanje v kakršnihkoli okoliščinah in za kakršenkoli namen. Izrecno je prepovedal, da bi se katerikoli »tuji nezakoniti sovražni borec«, podvržen sojenju vojaške komisije, skliceval na ŽK kot vir prava in svojih pravic pred katerimkoli ameriškim sodiščem.¹³⁶

Jezik MCA 2009 drugače navaja, da »noben tuji nepriviligirani sovražni borec v postopku pred vojaško komisijo [...] ne sme uveljavljati ŽK kot podlago za pravico do zasebne tožbe«.¹³⁷ Medtem ko je zakonodaja iz leta 2006 dejansko želela preprečiti vsakršno uveljavitev ženevskih konvencij, nova zakonodaja dopušča, da se konvencije lahko uporabijo ofenzivno v postopkih *habeas corpus* ali defenzivno v kazenskih postopkih in preprečujejo zgolj njihovo uporabo za neodvisno podlago za tožbo. Z drugimi besedami, če je sodišče že pristojno za primer pridržane osebe zaradi pravice do sodne presoje zakonitosti odvzema prostosti (*writ of habeas corpus*) ali se brani pred kazenskimi ovadbami, so ženevske konvencije lahko vir pravic. Kot pravilno ugotavlja Pearlstein, »[vsaj] Kongres ne poskuša več naročati sodiščem, da naj ignorirajo večino tistega, kar je glede na 6. člen Ustave ZDA najvišji zakon Združenih držav«.¹³⁸

2.3.2 Vojaške komisije kot »redno ustanovljena sodišča« po skupnem 3. členu ženevskih konvencij

Zakonodaja iz leta 2006 izrecno navaja, da so vojaške komisije izpolnile zahteve, določene s skupnim 3. členom, za status »pravilno ustanovljenega sodišča, ki zagotavlja vsa pravna jamstva, ki so pri civiliziranih narodih priznana kot nujna«.¹³⁹ To je zvenelo kot poskus izključitve možnosti, da bi ameriška sodišča ugotovila, da novoustanovljene vojaške komisije v resnici niso bile »pravilno ustanovljena« sodišča

136 MCA 2006, zgoraj op. 82, § 948b(g).

137 MCA 2009, zgoraj op. 93, § 948b(e).

138 D. Pearlstein, nav. delo.

139 MCA 2006, zgoraj op. 82, § 948b(f).

glede na skupni 3. člen,¹⁴⁰ kot je to za prejšnje komisije v primeru *Hamdan* storilo vrhovno sodišče.¹⁴¹ Nasprotno pa MCA 2009 te navedbe ne vsebuje več in s tem priznava, da bodo sodišča odločala, ali vojaške komisije dejansko izpolnjujejo obveznosti Združenih držav po ameriški ustavi in mednarodnem pravu.¹⁴²

2.3.3 Obseg personalne pristojnosti vojaških komisij

MCA 2006 je kazenskemu postopku pred vojaškimi komisijami podvrigel vsakršnega »tujega nezakonitega sovražnega borca«.¹⁴³ Pri opredelitvi »nezakonitih sovražnih borcev«, izraza, ki ni uveljavljen izraz MHP, je MCA 2006 trdil, da upošteva koncepte in terminologijo ženevskih konvencij. Istočasno pa je to storil selektivno, včasih z izpustitvijo nekaterih določb ali izpustitvijo izrazov v sicer vključenih določbah. Opredelitev tega, kdo šteje za »zakonitega borca«,¹⁴⁴ je bila izpeljana neposredno iz opredelitve vojnih ujetnikov iz 4. člena ŽK3. Vendar je MCA 2006 definicijo zožil tako, da je iz 4. člena izpustil nekatere skupine zakonitih borcev¹⁴⁵ in s tem razširil definicijo »nezakonitih« borcev.¹⁴⁶

Na prvi pogled se MCA 2009 približa standardnemu besedišču MHP, vendar zgolj selektivno. MCA 2009 občasno zoži in občasno razširi določene koncepte in pravila in/ali njihove ustaljene razlage. Tako so subjekti v postopku pred vojaško komisijo »tuji nepriviligirani sovražni borci (*alien unprivileged enemy belligerents*)«¹⁴⁷ ne pa »tuji nezakoniti borci (*alien unlawful combatants*)«. Novi zakon je odpravil še en zelo problematičen element opredelitve iz leta 2006: razdelek 948a (1) (ii) MCA 2006, ki je določal, da je vsaka oseba, ki jo je kot »nezakonitega sovražnega borca« prepoznal

140 Glej B. Davis, nav. delo.

141 Glej zgoraj op. 16.

142 Za razpravo o problemu pomanjkljivosti sistema vojaških komisij, ko gre za zagotavljanje poštenega sojenja, ki presega obseg tega članka, glej npr. Paust, nav. delo, str. 192–196; J. K. Elsea: *Comparison of Rights in Military Commission Trials and Trials in Federal Court*, (2009) Congressional Research Service Report for Congress, dostopno na <<http://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R40932.pdf>> (30. 9. 2019).

143 MCA 2006, zgoraj op. 82, § 948c.

144 Zakoniti borci so bili izrecno izključeni iz pristojnosti vojaških komisij, sodila naj bi jim redna vojaška sodišča; glej MCA 2006, zgoraj op. 82, § 948d(b).

145 Skupine v okviru ŽK3, člen 4(A)(4)–4(A)(6).

146 Glej tudi J. Cerone, nav. delo.
MCA 2009, zgoraj op. 93 § 948c.

147 MCA 2009, zgoraj op. 93, § 948c.

CSRT, lahko sodno preganjana pred vojaško komisijo, in s tem odprl možnost administrativnih zlorab.

A natančnejša preučitev konceptualizacije »tujih nepriviligiranih sovražnih borcev (*alien unprivileged enemy belligerents*)« pokaže nadaljnjo napačno razlago ustaljenih konceptov MHP v zakonodaji vojaških komisij. Očitno izboljšanje je bila opredelitev izraza »neprivilegirani« (borec) – »*unprivileged*« (*belligerent*). V nasprotju z zakonodajo iz leta 2006 se MCA 2009 izrecno sklicuje na definicijo 4. člena, ki opredeljuje »privilegiranega borca« kot katerokoli »osebo, ki pripada eni izmed osmih skupin, naštetih v 4. členu ŽK3]«. ¹⁴⁸

Težava ostaja pri opredelitvi izraza »belligerent«, borec, ki še vedno izrecno vključuje ne samo tistih posameznikov, ki so aktivno »sodelovali v sovražnosti proti ZDA ali njenim zaveznicam«, ¹⁴⁹ temveč tudi tiste, ki so »namenoma in materialno podpirali sovražnosti proti ZDA ali njenim zaveznicam«. ¹⁵⁰ Jezik »materialne podpore« dejansko presega vsakršno uveljavljeno razumevanje koncepta »borcev – belligerents« v MHP do te mere, da *de facto* še vedno vsebuje tudi posredno sodelujočega, tj. osebe, ki jih MHP opredeljuje kot »civilne osebe« za namen uporabe (nastajajočega) načela imunitete civilnih oseb, ki v sovražnostih ne sodelujejo neposredno, pred vojaškim sodnim pregonom. V MHP ni nobene podlage za razumevanje »materialne podpore« same po sebi kot zadostne za opredelitev osebe kot »borca«. Tako dejansko še vedno dovoljuje vojaški sodni pregon terorističnih osumljencev, ki so strogo gledano civilne osebe po MHP in bi jim bilo treba praviloma soditi pred rednimi civilnimi sodišči, razen če niso neposredno sodelovale v sovražnostih. ¹⁵¹

Poleg tega se je z MCA 2009 zakonska možnost za sodni pregon pred vojaškimi komisijami tistih posameznikov, ki niso nujno neposredno sodelovali v sovražnostih, še povečala s konkretno vključitvijo kateregakoli nedržavljana, ki je bil v času storitve domnevnega kaznivega dejanja »del Al Kaide«, ¹⁵² ne da bi podrobneje opredelil, kaj pomeni biti »del« Al Kaide, ¹⁵³ in, kar je najpomembnejše, brez kakršnekoli zahteve, da je moral tak posameznik sodelovati pri sovražnostih proti ZDA ali njenim zaveznikom, da bi bil lahko sodno preganjan pred vojaškimi komisijami.

148 Prav tam, § 948a(6).

149 Prav tam, § 948a(7)(A).

150 Prav tam, § 948a(7)(B).

151 Glej podpoglavje 2.2.1.2.

152 MCA 2009, zgoraj op. 93, § 948a(7)(C). Nova opredelitev ne vključuje več posebej talibanov in s tem priznava smiselno razliko med talibanom in Al Kaide.

153 Glej S. I. Vladeck, nav. delo.

2.3.4 Obseg stvarne pristojnosti vojaških komisij

Vojaške komisije so sodišča za posebne namene, njihova stvarna pristojnost pa bi morala biti omejena na kazniva dejanja, kot jih opredeljuje MHP, kar je med drugim potrdilo tudi vrhovno sodišče v primeru *Hamdan*.¹⁵⁴

MCA 2009 je omejil stvarno pristojnost vojaških komisij na kazniva dejanja, »storjena v okviru sovražnosti in z njimi povezana«,¹⁵⁵ s čimer je sprejel, da so tovrstna kazniva dejanja edina prepričljiva utemeljitev za sojenja pred posebej ustanovljenimi vojaškimi sodišči namesto pred običajnimi civilnimi sodišči. To je očitno izboljšanje zakonodaje iz leta 2006, ki ni vključevala takšne zahtevane povezave glede oboroženega spopada, temveč je vojaškim komisijam dala široko pristojnost za sodni pregon »vsakega kaznivega dejanja, ki je kot tako opredeljeno v tem poglavju ali 'vojnem pravu' (MHP), kadar ga je storil tuji nezakoniti sovražni borec pred 11. septembrom 2001 ali pozneje«. ¹⁵⁶ Zato MCA 2009, vsaj na prvi pogled, ustrezno omejuje stvarno pristojnost komisij za kazniva dejanja, povezana z oboroženim spopadom, in ne dovoljuje več sodnega pregona terorističnih osumljencev, zajetih zunaj kateregakoli oboroženega spopada.

Kljub tej splošni zavezi pa seznam kaznivih dejanj, ki jih sodno preganjajo vojaške komisije (tako v zakonu iz leta 2006 kot v nekoliko spremenjeni različici iz leta 2009), vključuje določena kazniva dejanja, ki niso splošno sprejeta kot »vojna hudodelstva«, s čimer se je neupravičeno razširil omejen obseg stvarne pristojnosti vojaških komisij, ki tako vključuje kazniva dejanja, ki niso kršitve vojnega prava in običajev vojne.

Kljub izrecnemu nasprotovanju administracije seznam kaznivih dejanj po MCA 2009, ki sodijo v pristojnost vojaških komisij, še vedno vsebuje določbo o »materialni podpori terorizmu«, ¹⁵⁷ čeprav to ni kršitev MHP. ¹⁵⁸ Posledično MCA 2009 dejansko nadaljuje neupravičeno militarizacijo običajnega kaznivega dejanja materialne podpore iz civilne sfere brez jasne podlage v MHP (in mednarodnem kazenskem pravu). ¹⁵⁹ Zakonodaja določa, da je vojno hudodelstvo vojaške podpore enako

154 Hamdan, zgoraj op. 19.

155 MCA 2009, zgoraj op. 93, § 950p(c).

156 MCA 2006, zgoraj op. 82, 86 § 948d(a).

157 Glej MCA 2009, zgoraj op. 93 § 950t(25); glej tudi MCA 2006, zgoraj op. 82, § 950v(b)(25).

158 Ni je mogoče najti na nobenem seznamu »vojnih hudodelstev«, vključno z RSMKS ali Statutom MKSJ. V ameriškem zakonu o vojnih zločinih sploh ni navedena kot vojni zločin: US War Crimes Act (US Code, Title 18, Part I, Chapter 118, Section 2441).

159 D. Švarc, nav. delo.

kaznivemu dejanju materialne podpore iz civilne sfere. Opredelitev »materialne podpore« v razdelku 950t(25)(b) MCA 2009 se sklicuje na opredelitev v ameriškem kazenskem zakoniku.¹⁶⁰

Poleg tega MCA 2009 še vedno inkriminira »zaroto« (ki je bila pred vojaškimi komisijami najpogostejša izbira) kot samostojno kaznivo dejanje, ne glede na to, da je ameriško vrhovno sodišče v zadevi *Hamdan* določilo, da zarota ni splošno priznana kot vojno hudodelstvo.¹⁶¹ Čeprav je administracija predlagala spremembo te določbe, da bi vključila zaroto le kot obliko odgovornosti, ki se uporablja za vsa naštetá kazniva dejanja, skupaj s poskusom, napeljevanjem, poveljniško odgovornostjo in drugimi oblikami odgovornosti, je kongres tudi ta predlog zavrnil. Čeprav je administracija nasprotovala vključitvi zarote in materialne podpore v revidirano zakonodajo in se je lahko v praksi izvajanju pooblastil, ki ji jih je podelil kongres, vzdržala, bi bilo z vidika legitimnosti in zakonitosti pregona ustreznejše, če te določbe sploh ne bi bile vključene v takratno novo zakonodajo.

2.3.5 Obseg časovne pristojnosti vojaških komisij

Kot je navedeno zgoraj, MCA 2009 vključuje bolj izrecno vez z oboroženim spopadom v primerjavi z zakonodajo iz leta 2006, s čimer vladi omejuje možnost uporabe vojaških komisij za pregon kaznivih dejanj, do katerih je prišlo pred začetkom oboroženega spopada, v katerem so sodelovale ZDA.

Toda težava je spet v razlagi ustreznih konceptov. Medtem ko datum začetka vsakega konflikta z ZDA ni bil dokončno določen, je splošno sprejeto, da se je vsak tovrsten oboroženi spopad verjetno začel najprej 11. septembra in najpozneje 7. oktobra 2001 (ko so ZDA napadle Afganistan). Kljub temu MCA 2009 izrecno navaja, da so vojaške komisije pristojne za kazniva dejanja, storjena »pred 11. septembrom 2001, 11. septembra 2001 ali po njem«.¹⁶²

Poleg tega se zdi, da je obravnavana nova zakonodaja podpirala idejo, da je »vojna proti terorizmu« časovno neomejena. Kljub posebni zahtevi administracije kongres ni vključil samoderogacijske klavzule, s čimer bi sojenjem pred vojaškimi komisijami določil zakonsko časovno omejitve.¹⁶³

160 US Code, Title 18 (Crimes and Criminal Procedure), Part I, Chapter 113b, Section 2339A(b).

161 Hamdan, zgoraj op. 19, 598-613 (observing that neither the GCs nor the Hague Conventions list conspiracy as a war crime); glej tudi B. V. Schaak, nav. delo.

162 Poudarek dodan. Glej MCA 2009, zgoraj op. 93, § 948d.

163 D. Švarc, nav. delo.

Zaključek

Ta članek je preučil zakonodajo in politiko ZDA po 11. septembru 2001, ki se nanašata na pridržanje in sodni pregon posameznikov, zajetih v njihovih vojaških protiterorističnih operacijah, glede na ustrezen okvir MHP. Analiza je pokazala, da nekateri elementi ameriškega modela pridržanja in sodnega pregona temeljijo na napačni interpretaciji in napačni uporabi ustaljenih konceptov in standardov MHP in tako odstopajo od ustaljenega režima MHP.

V drugem poglavju članka so bili predstavljeni ključni elementi režima MHP, ki se nanašajo na pridržanje in sodni pregon posameznikov, ujetih v kontekstu oboroženega spopada ali v povezavi z njim. MHP izrecno določa pravno podlago in standarde za pridržanje v mednarodnem oboroženem spopadu. V skladu z ŽK3 so lahko zajeti posamezniki, ki štejejo za borce, samodejno pridržani zaradi odstranitve iz aktivnega bojevanja, zato jih lahko pridržijo do konca aktivnih sovražnosti. Zaporniki, ki so priprti zaradi kazenskega pregona, so lahko pridržani celo preko časovnega okvira trajanja sovražnosti do konca kateregakoli kazenskega postopka zoper njih. Po drugi strani pa so posamezniki, ki ne izpolnjujejo meril za status »borca«, civilne osebe, ki jih varuje zaščitni režim ŽK4. Vsako civilno osebo, ki neposredno ne sodeluje v sovražnostih, je mogoče pridržati samo iz varnostnih razlogov, če je takšno pridržanje nujno potrebno za nevtralizacijo varnostne grožnje. Takšno pridržanje mora temeljiti na individualni določitvi varnostne nujnosti in ga je treba redno obravnavati – pridržanega je treba izpustiti, ko ne predstavlja več varnostne grožnje, najpozneje pa ob koncu sovražnosti. Civilne osebe, ki neposredno sodelujejo v sovražnostih (neposredno sodelujoči), se lahko pridržijo tudi zaradi kazenskega pregona v skladu z domačo zakonodajo države, ki jih je zajela, za kakršnokoli vojaško delovanje, ki naj bi ga izvedli, in jih lahko v takem primeru pridržijo do konca kateregakoli kazenskega postopka zoper njih. Tisti posamezniki, katerih udejstvovanje v sovražnostih ne dosega praga neposrednega sodelovanja (posredni sodelujoči), se lahko pridržijo le zaradi individualno določenih nujnih varnostnih razlogov.

V nasprotju z izdelanim okvirom pridržanja, ki se uporablja v mednarodnem oboroženem spopadu, MHP, ki velja v nemednarodnem oboroženem spopadu, ne določa nobene konkretne pravne podlage za pridržanje – nasprotno, vsak pripor v tem kontekstu mora imeti »jasno pravno podlago« v domačem pravu v skladu z ustreznimi mednarodnimi standardi, vključno z MHP in pravom človekovih pravic. Zlasti v primeru pridržanja iz varnostnih razlogov je treba spoštovati standarde humanega ravnanja in sodnega pregleda pridržanja.

Kar zadeva kazenski pregon posameznikov, zajetih v mednarodnem oboroženem spopadu, daje MHP za pregon borcev/vojnih ujetnikov izrecno prednost vojaškim

sodiščem. Splošno je sprejeto mnenje, da vojaških sodišč ni mogoče uporabljati za pregon neborcev, tj. civilnih oseb, ki sploh niso sodelovale v sovražnostih (nesodelujoči) ali katerih sodelovanje v sovražnostih ne pomeni »neposrednega sodelovanja v sovražnostih« (posredni sodelujoči). Medtem ko ni izrecne določbe o vojaški pristojnosti nad posamezniki, ujetimi v nemednarodnih spopadih, je minimalni standard, ki se uporablja tako v mednarodnih kot nemednarodnih oboroženih spopadih, zahteva skupnega 3. člena, da mora vse osebe preganjati »pravilno ustanovljeno sodišče« ter da morajo imeti temeljna pravna jamstva, potrebna za pošteno sojenje.

Z vidika MHP obravnavani ameriški model pridržanja vključuje elemente, ki niso združljivi z režimom MHP. Najbolj problematičen element je obseg personalne pristojnosti ameriškega upravnega pridržanja, ki z jezikom »materialne podpore« in zgolj določitve statusa članstva vključuje posameznike, ki niso storili vojnega dejanja ali neposredno sodelovali v sovražnostih in ki jih je mogoče pridržati po MHP samo iz individualno ugotovljenih varnostnih razlogov. Drugo zelo problematično vprašanje je pomanjkanje jasne pravne podlage za pridržanje, ki krši temeljno načelo zakonitosti. Ena najbolj problematičnih razsežnosti obravnavanega ameriškega vojaškega sodnega pregona je vključitev »materialne podpore« kot elementa, ki določa obseg personalne in stvarne pristojnosti vojaških komisij, kar pomeni razširitev vojaške pristojnosti na osebe, ki so v bistvu »civilne osebe« v okviru MHP in bi morale biti sodno preganjane pred rednimi civilnimi sodišči. Kot je razvidno iz tega prispevka, obravnavani modeli pripora in sodnega pregona ameriške administracije Baracka Obame odražajo nekatere pomembne izboljšave glede pristopa predhodne administracije (Georgea W. Busha). Vseeno pa vsebujejo elemente, ki odstopajo od uveljavljenih konceptov in interpretacij MHP in tako ZDA postavljajo v neskladje z njenimi mednarodnimi obveznostmi.

Literatura

Knjige in članki:

- Agora: Military Commissions Act of 2006, (2007) 101 American Journal of International Law 35.
- Agora: Military Commissions, (2002) 96 American Journal of International Law 320.
- John B. Bellinger III: For Obama, Vexing Detainee Decisions Loom, Council of Foreign Relations Expert Brief, 14. 4. 2010, dostopno na <http://www.cfr.org/publication/21895/for_obama_vexing_detainee_decisions_loom.html> (20. 8. 2010).
- Silvia Borelli: Casting light on the legal black hole: International law and detentions abroad in the war on terror, International Review of the Red Cross, 87 (2005) 857.
- John Cerone: The Military Commissions Act of 2006: Examining the Relationship between the International Law of Armed Conflict and US Law', ASIL Insight, 10 (2006) 30, dostopno na <<http://www.asil.org/insights061114.cfm>> (20. 6. 2010).

- Benjamin G. Davis: »All the Laws But One«: Parsing the Military Commissions Bill, *Jurist*, 25. 9. 2006, dostopno na <<http://jurist.law.pitt.edu/forumy/2006/09/all-laws-but-one-parsing-military.php>> (20. 6. 2010).
- Ahley S. Deeks: Administrative Detention in Armed Conflict, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 40 (2009) 403.
- Yoram Dinstein: *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Knut Dörmann: The legal situation of »unlawful/unprivileged combatants«, *International Review of the Red Cross*, 85 (2003) 849.
- Helen Duffy: *The War on Terror and the Framework of International Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Jennifer Elsea and Louis Fisher: *Suspected Terrorists and What to do with them*, Novinka Books, New York 2006.
- Jennifer K. Elsea: Comparison of Rights in Military Commission Trials and Trials in Federal Court, Congressional Research Service Report for Congress, 21. § 3. 2014, dostopno na <<http://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R40932.pdf>> (20. 6. 2010).
- Jennifer K. Elsea: Judicial Activity Concerning Enemy Combatant Detainees: Major Court Rulings, Congressional Research Service Report for Congress, 9. 9. 2014, dostopno na <<http://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41156.pdf>> (20. 6. 2010).
- Joan Fitzpatrick: Jurisdiction of military commissions and the ambiguous war on terrorism, *American Journal of International Law*, 96 (2002) 346.
- Dieter Fleck (ur.): *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford University Press, Oxford 2004.
- Lauri S. Friedman: How should the United States treat prisoners in the war on terror?, Greenhaven Press, San Diego 2005.
- Robert K. Goldman and Brian D. Tittmore: Unprivileged Combatants and the Hostilities in Afghanistan: Their Status and Rights Under International Humanitarian and Human Rights Law, december (2002), ASIL Task Force on Terrorism Papers, dostopno na <<http://asil.org/taskforce/goldman.pdf>> (18. 8. 2010).
- Ryan Goodman: The Detention of Civilians in Armed Conflict, *American Journal of International Law*, 103 (2009) 1.
- Leslie C. Green: *The Contemporary Law of Armed Conflict*, Manchester University Press, Manchester 2008.
- Françoise J. Hampson: Detention, the »War on Terror« and International Law, in Hensel, Howard M.: *The Law of Armed Conflict: Constraints on the Contemporary Use of Military Force*, Ashgate Publishing, Aldershot/Burlington 2005.
- ICRC Advisory Service: What is International Humanitarian Law, dostopno na <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/what_is_ihl.pdf> (11. 9. 2019).
- ICRC: International humanitarian law and terrorism, questions and answers, 2004, dostopno na <<http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/terrorism-faq-050504>> (20. 6. 2010).
- ICRC: International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts, 2007, dostopno na <<http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/ihl-30-international-conference-101207>> (20. 6. 2010).

- Niels Melzer: Interpretative Guidance on the notion of direct participation in hostilities, v: International Review of the Red Cross, 87 (2008) 872.
- Theodor Meron: The Humanization of Humanitarian Law, American Journal of International Law, 239 (2000) 94.
- Marko Milanovic: The Obama Administration's total Misinterpretation of IHL Regarding the Authority to Detain Suspected Terrorists, 14. 3. 2009, EJIL: Talk! Blog, dostopno na <<http://www.ejiltalk.org/the-obama-administrations-total-misinterpretation-of-ihl-regarding-the-authority-to-detain-suspected-terrorists/>> (17. 6. 2010).
- Laura Marie Olson: Guantánamo Habeas Review: are the D. C. District Court's Decisions Consistent with IHL Internment Standards?, Case Western Reserve Journal of International Law, 42 (2009).
- Faiza Patel: Who can be detained in the »War on Terror«? The Emerging Answer, Asil Insights, 13 (2009) 18, dostopno na <http://www.asil.org/insights091020.cfm#_cdn1> (10. 6. 2010).
- Jordan J. Paust: Detention and Due Process Under International Law, v: Heere, Wybo P., Terrorism and the Military: International Legal Implications, Asser Press, the Hague 2003.
- Deborah Pearlstein: Revised – Military Commissions, Round 3, 23. 10. 2009, Opinio Juris, dostopno na <<http://opiniojuris.org/2009/10/23/military-commissions-round-3/>> (20. 6. 2010).
- Jelena Pejić: »Unlawful/Enemy Combatants«: Interpretations and consequences, v: Schmitt, M, Pejić, J. (ur.): International Law and Armed Conflict: Exploring the Faultlines, Essays in Honour of Yoram Dinstein, Martinu Nijhoff, Leiden 2007.
- Jelena Pejić: Procedural principles and safeguards for internment/administrative detention in armed conflict and other situations of violence, International Review of the Red Cross, 87 (2005) 858.
- Jean S. Pictet (ur.): Commentary: IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, ICRC, Geneva 1958.
- Procedural Safeguards for Security Detention in Non-International Armed Conflict, 2008 Meeting Summary Chatham House and ICRC, 10. 12. 2009, dostopno na <http://www.chathamhouse.org.uk/files/15558_il220908summary.pdf> (18. 8. 2010).
- Kal Raustiala: Does the Constitution Follow the Flag? The Evolution of Territoriality in American Law, Oxford University Press, Oxford 2009.
- Vasilka Sancin, Dominika Švarc, Matjaž Ambrož: Mednarodno pravo oboroženih spopadov, Ljubljana, Poveljstvo za doktrino, razvoj izobraževanje in usposabljanje, Ljubljana 2009.
- Marco Sassoli: Transnational Armed Groups and International Humanitarian law, HPCR Occasional Paper Series, (2006) 6, dostopno na <https://www.uio.no/studier/emner/jus/humanrights/HUMR5503/h09/undervisningsmateriale/sassoli_transnational_armed_groups_and_ihl.pdf> (18. 6. 2010).
- Beth Van Schaak: Military Commissions Act of 2009: New and Improved?, 28. 10. 2009, IntLawGrrls Blog, dostopno na <<http://intlawgrrls.blogspot.com/2009/10/military-commission-act-of-2009-new-and.html>> (1. 10. 2019).
- James G. Stewart: The Military Commissions Act's Inconsistency with the Geneva Conventions: an Overview, Journal of International Criminal Justice, (2007) 5, str. 26.
- Dominika Švarc: Military Commissions 3.0, 30. 10. 2009, Law, War and the America Exception Blog, dostopno na: <<http://lawwarandthestateoftheamericanexception.wordpress.com/category/military-commissions/>> (20. 8. 2010).
- Dominika Švarc: Uporabljivost mednarodnega humanitarnega prava v mirovnih operacijah, Revus, 9 | 2009, str. 11–27, 4. odstavek, op. 1, dostopno na <<https://journals.openedition.org/revus/413>> (11. 9. 2019).

- The Graduate Institute of International Studies, Expert Meeting on the Supervision of the Lawfulness of Detention During Armed Conflict, 2004, dostopno na <www.adh-geneve.ch/pdfs/4rapport_detention.pdf> (20. 8. 2010).
- Stephen I. Vladeck: *Al-Maqaleh II: Formalizing Boumediene's Functional Approach to Habeas Jurisdiction*, 30. 10. 2012, dostopno na <<https://www.lawfareblog.com/al-maqaleh-ii-formalizing-boumedienes-functional-approach-habeas-jurisdiction>> (29. 9. 2019).
- Stephen I. Vladeck: *The Laws of War as a Constitutional Limit on Military Jurisdiction*, (2010) American University Washington College of Law Research Paper No. 2010-27, dostopno na <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1661125> (23. 8. 2010).
- Matthew C. Waxman: *United States Detention Operations in Afghanistan and the Law of Armed Conflict*, Israel Yearbook on Human Rights, (2009) 39.
- Ralph Wilde: *From Guantánamo Bay to Abu Ghraib: the Application of International Human Rights Law to the Post-9/11 Extraterritorial Activities of States*, v: Eden P. in O'Donnell, T. (ur.): *September 11, 2001: a Turning Point in International and Domestic Law*, Transnational Publishers, New York 2005.
- Richard A. Wilson: *Human Rights in the War on Terror*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Dean Zagorac: *Problem Guantánama – varstvo ustavnih pravic za bodečo žico* (I. del), *Revus*, 2 | 2004.

Sodna praksa:

- Sodba Prizivnega sodišča ZDA v zadevi *Al Maqualeh v. Gates*, US App Lexis 10304 (2010).
- Sodba Okrožnega sodišča ZDA v zadevi *Al Maqualeh v. Gates*, 604 F Supp 2d 205 (2009).
- Sodba Vrhovnega sodišča ZDA v zadevi *Boumediene v. Bush*, 553 US 723, 128 S Ct 2229 (2008).
- Sodba Vrhovnega sodišča ZDA v zadevi *Ex parte Quirin et al.* (1942), 317 US 1, 30-1.
- Sodba Vrhovnega sodišča ZDA v zadevi *Hamdan v. Rumsfeld*, 548 US 557, 126 S Ct 2749 (2006).
- Sodba Vrhovnega sodišča ZDA v zadevi *Hamdi v. Rumsfeld*, 542 US 507, 124 S Ct 2633 (2004).
- Sodba Vrhovnega sodišča ZDA v zadevi *Rasul v. Bush*, 542 US 466, 124 S Ct 2686 (2004).
- Sodba Meddržavnega sodišča v zadevi *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Vojaške in paravojaške aktivnosti v in proti Nikaragvi), sodba v glavni stvari z dne 27. 6. 1986, ICJ Reports 1968.

Pravni viri in dokumenti:

- Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile, Ur. l. RS, št. 14/92.
- Akt o dopolnitvah akta o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile, Ur. l. RS – MP, št. 7/19, Ur. l. RS št. 27/19.
- Authorisation for the Use of Military Force, SJ Res 23, Pub L 107-40, 115 Stat. 224.

- Detainee Treatment Act of 2005, Pub L 109-148, Title X.
- Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov z dne 8. junija 1977, Ur. l. SFRJ – MP, št. 16/78.
- Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev nemednarodnih oboroženih spopadov z dne 8. junija 1977, Ur. l. SFRJ – MP, št. 16/78.
- Executive Order 13492, Review of Detention Policy Options (22 January 2009) 74 Federal Register 4901.
- Executive Order 13492, Review and Disposition of Individuals Detained at the Guantánamo Bay Naval Base and Closure of Detention Facilities, (22 January 2009) 74 Federal Register 4897.
- Military Commissions Act of 2006, Pub L 109-366, 120 Stat 2600.
- Military Order of November 13, 2001: Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism, 66 Federal Register 57833 (2001).
- Order of the Deputy Secretary of Defense of 7 July 2004, dostopno na <<http://www.defense.gov/news/jul2004/d20040707review.pdf>> (17. 8. 2010).
- Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land annexed to Convention Respecting the Laws and Customs of War on Land (adopted 18 October 1907, entered into force 26 January 1910), 3 Martens Nouveau Recueil (ser. 3) 461, dostopno na: <<https://ihl-databases.icrc.org/ihl/WebART/195-200052>> (28. 10. 2019).
- Respondent's Memorandum Regarding Government's Detention Authority Relative to Detainees Held at Guantanamo Bay, In re: Guantanamo Bay Detainee Litigation, Misc No 08-442 (TFH) of 13 March 2009.
- Rome statute of the International Criminal Court, 2187 UNTS 90; Rimski statut mednarodnega kazenskega sodišča, Zakon o ratifikaciji Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča, Ur. l. RS – MP, št. 29/01.
- Martin Scheinin: Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism, 2007, UN Doc A/HRC/6/17/Add.3 of 25 October 2007.
- US Department of Justice, Possible Habeas Jurisdiction over Aliens Held in Guantanamo Bay, Cuba, (28 Decembre 2001), dostopno na <<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB127/01.12.28.pdf>> (27. 6. 2010).
- US Department of Justice: Attorney General Announces Forum Decisions for Guantanamo Detainees, (13. november 2009), dostopno na <<http://www.justice.gov/ag/speeches/2009/ag-speech-091113.html>> (8. 4. 2010).
- US Department of Justice, Government's response to this court's order of January 22, 2009, dostopno na <<http://www.scotusblog.com/wp-content/uploads/2009/02/us-reply-re-ba-gram-2-20-09.pdf>> (20. 6. 2010).
- Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev in bolnikov v oboroženih silah na bojišču, 12. 8. 1949; Ur. l. Prezidijuma Ljudske Skupščine FLRJ, št. 6/50 in 24/50.
- Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev, bolnikov in brodolomcev v oboroženih silah na morju, 12. 8. 1949; Ur. l. Prezidijuma LS FLRJ, št. 6/50 in 24/50.
- Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki, 12. 8. 1949; Ur. l. Prezidijuma LS FLRJ, 6/50 in 24/50.
- Ženevska konvencija o zaščiti civilnih oseb med vojno, 12. 8. 1949; Ur. l. Prezidijuma LS FLRJ, št. 6/50 in 24/50.

Drugo:

Remarks of Senator Obama: The War We Need to Win (1 August 2007), dostopno na <http://www.barackobama.com/2007/08/01/the_war_we_need_to_win.php> (14. 7. 2010).

The White House Office of the Press Secretary: Address to a Joint session of Congress and the American People (20 September 2001), dostopno na <<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>> (14. 7. 2010).

Savin Jogan*

MEDNARODNOPRAVNI VIDIKI VARSTVA KULTURNIH DOBRIN V PRIMERU OBOROŽENEGA SPOPADA: NOVE REŠITVE ZA NOVE IZZIVE¹

V obdobju zadnjega pol stoletja je skrb za učinkovitejše varstvo kulturnih dobrin, poleg podobne skrbi za varstvo človeških žrtev vojne, postala eno od središčnih vprašanj razvoja mednarodnega humanitarnega prava. Če si na kratko pogledamo glavne faze v tem razvoju, moramo omeniti vsaj naslednje:

Haaška konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (HKKD) iz leta 1954 je med drugim na podlagi ponujenih elementov zahtevala jasno zakonsko opredelitev kulturnih dobrin oziroma dediščine,² ki je predmet varstva po konvenciji, pripravo njenega zavarovanja ter izvedbo potrebnih ukrepov za tako zavarovanje pred posledicami oboroženega spopada že v mirnem času, zagotovitev, da države ne bodo uporabljale te dediščine in njene najbližje okolice na način, ki bi jo v primeru oboroženega spopada lahko izpostavil uničenju ali poškodovanju, ter da se bodo izogibale vsakršnih sovražnih dejanj v zvezi z njo, razen v primeru, ko to neizogibno zahteva vojaška nuja. Konvencija vključuje tudi prepoved, preprečevanje oziroma ustavitev kraje, ropanja ali odtujevanja dediščine ter vandalskih dejanj v zvezi z njo, v primeru zasedbe ozemlja druge države pogodbenice pa so vse podpisnice dolžne podpirati prizadevanja pristojnih oblasti za ohranjanje in zavarovanje kulturnih dobrin in zagotoviti nujne ukrepe za njihovo ohranjanje, če pristojne oblasti tega niso sposobne zagotoviti. Poleg tega se države pogodbenice zavezujejo, da bodo v mirnem času in med vojno širile vsebino konvencije in da bodo v svojem pravnem sistemu izvedle vse potrebne ukrepe za kazenski pregon in disciplinsko kaznovanje njenih kršiteljev. Poleg teh obveznosti, ki jih danes že prištevamo med določbe običajnega prava, je konvencija opredelila še nekaj konkretnih obveznosti držav, npr. zagotovitev označevanja kulturnih dobrin z mednarodnim haaškim znakom za take dobrine, med ukrepi vojaške narave pa se države pogodbenice obvezujejo, da bodo že v mirnem času v svoje vojaške pravilnike oziroma

* *Doktor pravnih znanosti.*

1 Prispavek je bil prvič objavljen v reviji *Pravnik: revija za pravno teorijo in prakso*, 61 (2006) 1-3.

2 Zanimivo primerjavo vsebine pojmov kulturna dediščina in dobrine najdemo v prispevku M. Friga, nav. delo, str. 367-387.

navodila vključile ukrepe za izvajanje določb te konvencije, da bodo vojaško osebje usposobile tako, da bo spoštovalo kulturo in dediščino vseh ljudstev, da bodo pripravile oziroma ustanovile v svojih oboroženih silah službo ali zagotovile strokovno osebje, ki naj skrbi za njeno spoštovanje in sodelovanje s pristojnimi civilnimi oblastmi. Konvencija je tudi določila, da lahko posamezni spomeniški centri in drugi izjemno pomembni kulturni objekti dobijo status dobrin pod posebnim varstvom in se vpišejo v mednarodni register objektov dobrin pod posebnim varstvom.

Pravilnik o izvajanju konvencije, priložen konvenciji, je posebej uredil status začasnih zaklonišč za zaščitene kulturne dobrine v primeru oboroženega spopada (11. člen), postopek vpisa v mednarodni register dobrin, ki so pod posebnim varstvom (12.-16. člen), zavarovanje prevoza takih dobrin med oboroženim spopadom (17. in 18. člen), nameščanje razpoznavnega znaka in identifikacijo osebja za varstvo kulturnih dobrin (20. in 21. člen). Poseben pomen imata ureditev in organizacija nadzora nad varstvom takih dobrin v oboroženem spopadu (imenovanje predstavnikov vsake države, vključene v oboroženi spopad, delegatov sil zaščitnic, zlasti pa generalnih komisarjev pri vsaki od strani v spopadu; 1.-10. člen).

Hkrati s konvencijo je bil podpisan tudi Protokol (I), ki ureja ravnanje s kulturnimi dobrinami na vojaško zasedenih ozemljih, promet z njimi in njihovo vračanje po končani zasedbi.

Drugi dokument, Konvencija o ukrepih za prepoved uvoza in izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih (1970), sicer ne velja izrecno za primer oboroženih spopadov, vendar se veliko dejanj, ki jih prepoveduje, dogaja prav v oboroženih spopadih, še več pa v zvezi s temi spopadi (ilegalni promet z umetninami in drugimi predmeti dediščine, ki so bili naropani, ukradeni ali drugače odtujeni v oboroženih spopadih ali na okupiranih ozemljih). Konvencija si med drugim prizadeva za njihovo preprečevanje in pri tem določa obveznost držav podpisnic, da bodo zlasti odstranjevale vzroke za tako prakso in pomagale pri reparacijah tako izvoženih, uvoženih ali ukradenih predmetov kulturnih dobrin.

V Konvenciji o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine (1972) je treba v zvezi z oboroženim spopadom posebej omeniti določbo, s katero se države pogodbenice obvezujejo, da ne bodo storile nobenega naklepnega dejanja, ki bi neposredno ali posredno povzročilo škodo na objektih svetovne dediščine na ozemlju drugih držav (6. člen). Določba 11. člena pa govori o posebnem seznamu ogrožene svetovne dediščine (zaradi oboroženih spopadov in drugih nevarnosti).³

3 Na ta seznam je med drugim Komite za svetovno dediščino na svoji seji decembra 1991 uvrstil mesto Dubrovnik; Swedish National Commission for UNESCO, nav. delo, str. 21.

Prvi dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam o žrtvah vojne (1977) omenjene prepovedi uničevanja in poškodovanja kulturnih dobrin iz haaške konvencije povzema in potrjuje, vendar so te prepovedi usmerjene na ožji krog teh dobrin: na zgodovinske spomenike, umetniška dela ali svetišča, ki so »kulturna ali duhovna dediščina narodov« (53. člen); take objekte je prepovedano uporabiti v podporo vojaški akciji, bodisi pasivno (npr. kot zaklon) ali aktivno (npr. z njihovo preureditvijo v utrjeno postojanko).⁴ Protokol poleg tega med dejanja, ki pomenijo hude kršitve protokola in haaške konvencije, uvršča tudi določanje omenjenih objektov dediščine za predmet vojaškega napada, razen če niso locirani v neposredni bližini vojaških ciljev (85. člen).

Vsi omenjeni mednarodni akti so si prizadevali zavarovati kulturne dobrine oziroma dediščino v razmerah prevladujočih meddržavnih oboroženih spopadov, vendar so se kasneje, s premikom težišča vojskovanja k notranjim oboroženim spopadom in z nenehnim povečevanjem števila žrtev ter obsega škode med civilisti (zlasti od osemdesetih let prejšnjega stoletja naprej), pokazale njihove številne slabosti.

Takšni sliki je treba dodati še ugotovitve o najnovejših oblikah, ciljih in načinih vojskovanja. Spričo vse bolj rušilnih sodobnih orožij so objekti dediščine vedno pogostejše poškodovani in uničeni zaradi sekundarnih učinkov teh orožij celo v primerih, ko niso bili cilj napada.⁵ Oboroženi napadi na take objekte in njihovo uničevanje pa postajajo v številnih spopadih zadnjega časa eden od poglobitnih ali celo glavni cilj vojaških operacij številnih vojsk, zlasti pa paravojaških enot in skupin. V vojnah na ozemlju nekdanje Jugoslavije, na Bližnjem vzhodu (Zalivska vojna) in v Afriki so v številnih bitkah od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja postali uničujoči napadi na kulturno in versko dediščino, predstavljajočo simbol istovetnosti, zgodovine ali verske pripadnosti nasprotne strani v spopadih, njihov prvi, neposredni cilj.⁶

Ta nova nevarnost pa je po drugi strani nujno porodila zgražanje in obsodbo javnega mnenja, hkrati pa spodbudila prizadevanja (zlasti znotraj Unesca in Mednarodnega odbora Rdečega križa), da se poiščejo in oblikujejo poti za učinkovitejše zavarovanje dediščine v takih zaostrenih razmerah. Prvotni cilj teh prizadevanj je bil zagotavljanje celovitega in učinkovitega uresničevanja haaške konvencije in drugih mednarodnih aktov, že kmalu pa je postalo jasno, da bo treba veljavni sistem varstva tudi bistveno dopolniti. Predmet posebne obravnave so postale zlasti določbe o posebnem varstvu

4 C. Piloud in drugi, nav. delo, str. 648.

5 M. Petrič, nav. delo, str. 11.

6 Prim. zlasti: P. J. Boylan, nav. delo (1993), str. 19, in nav. delo (2003), str. 41; *Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, str. 9, 22; K. Habsburg-Lotringen (ki posebej obravnava oboroženi spopad na Hrvaškem), nav. delo, str. 57, 58; I. Šeparović, nav. delo, str. 98.

kulturnih dobrin, ki v praksi skorajda ni zaživel,⁷ potreba po jasnejši opredelitvi uporabe načela vojaške nujnosti pri napadih na dediščino in nejasna raven poveljevanja, na kateri se sprejme odločitev o spregledu veljavnosti posameznih določb o varstvu dediščine, zelo splošna opredelitev mirnodobnih ukrepov javne službe in civilnih oblasti za zavarovanje take dediščine pred nevarnostmi oboroženih spopadov, nedorečena opredelitev individualne odgovornosti za kršitev določb mednarodnih pogodb s tega področja, vloga nevladnih strokovnih in drugih organizacij za varstvo kulturne dediščine, ki ni bila v konvenciji niti omenjena, še manj pa razčlenjena,⁸ sistem nadzora glede varstva dediščine v oboroženih spopadih idr.⁹

Prvi, delni odgovor na taka prizadevanja se je pokazal v Rimskem statutu Mednarodnega kazenskega sodišča (1998), ki med najhujša kazniva dejanja, ki zadevajo mednarodno skupnost kot celoto, vključuje med drugim tudi naklepne napade na zgradbe, namenjene izobraževanju, umetnosti in znanosti, ter zgodovinske spomenike, če ti objekti niso vojaški cilji (člen 8/b/ix in e/iv).

Mnogo bolj celovito pa se ta prizadevanja kažejo v Drugem protokolu k Haaški konvenciji o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (1999), v katerem se že doslej razvita mednarodna regulativa varstva kulturnih dobrin v primeru oboroženih spopadov še razčlenjuje, da bi se na ta način zagotovilo njihovo učinkovitejše varstvo. Protokol je bil sprejet na diplomatski konferenci marca 1999 v Haagu, konec oktobra 2003 pa je bil objavljen naš zakon o njegovi ratifikaciji (Uradni list RS, št. 102/03). S tem dejanjem je bilo z manjšo zakasnitvijo zaokroženo priključevanje naše države k mednarodnopravni ureditvi s področja varstva kulturnih dobrin, ki zaradi sprememb v načinih vojskovanja in drugih spremenjenih razmer v svetu doživlja korenite spremembe in dopolnitve.

7 Od leta 1954 do zdaj je bilo v register objektov pod posebnim varstvom vpisanih le 5 zaklonišč za premično dediščino v Avstriji, Nemčiji in na Nizozemskem ter mesto Vatikan. J.M. Henckaerts, nav. delo, str. 41.

8 Podrobneje o teh razlogih in poteku ocenjevanja konvencije ter širši razpravi o tem glej v J. Hladik, str. 621.

9 Podobno kot aktiviranje sil zaščitnic glede nadzora (prim. op. 13) so bili tudi generalni komisarji po predvidenem postopku imenovani doslej le enkrat, v času arabsko-izraelske vojne 1967. Nujno nadzorno vlogo glede doslednega spoštovanja določb konvencije je namesto tega v nekaterih spopadih na podlagi 23. člena konvencije, ki sicer ni predviden za posredovanje v vojni, opravljal generalni sekretar Unesca, s posebnimi pisnimi opozorili vpletenim državam (npr. v pakistansko-indijski vojni 1971, Zalivski vojni 1991, v vojni na ozemlju nekdanje Jugoslavije 1991 idr.). V nekaterih drugih primerih (Libanon 1982, Iran in Irak 1985 in 1986, Beograd, Dubrovnik, Ljubljana in Split 1991) pa je poslal na omenjena območja svoje osebne odposlance ali skupine strokovnjakov za ugotovitev stanja in preprečitev uničevanja dediščine, kasneje tudi za načrtovanje sanacije poškodovane dediščine. J. Toman, str. 264–267.

Bistvene nove rešitve, ki so vključene v Drugi protokol, se nanašajo na opredelitev temeljnih pojmov (med njimi so opredeljeni tudi nekateri, ki jih konvencija ni omenjala: vojaški cilj, nezakonitosti pri izvozu in premeščanju dediščine), širitev odgovornosti z vojaških poveljstev na civilne organe in organizacije, ki morajo v mirnem času sprejeti in zagotoviti pripravljalne ukrepe za varovanje kulturnih dobrin, jasnejšo ureditev primerov, ko se zaradi vojaške nujnosti lahko odstopi od ukrepov za varovanje kulturnih dobrin, zagotavljanje učinkovitejšega varstva teh dobrin na zasedenih ozemljih, vzpostavitev posebnega sistema razširjenega varstva ob splošnem in posebnem varstvu iz konvencije, kazensko odgovornost in jurisdikcijo v primeru kršitev določb mednarodnega humanitarnega prava o varstvu dediščine (novo poglavje), izenačitev tega varstva v oboroženih spopadih, ki niso mednarodne narave, z varstvom, ki velja za mednarodne spopade, idr.

Pri podrobnejšem pregledu vsebine protokola se je treba zaustaviti pri naslednjih rešitvah:

Protokol je bil sprejet kot dopolnilni akt h konvenciji, ki je kljub nekaterim pomanjkljivostim temeljni sistemski dokument na tem področju, čeprav so se pojavljali tudi predlogi, da bi sprejeli amandmaje k njej oziroma povsem novo konvencijo.¹⁰

Medtem ko je konvencija zgolj omenjala nekatere ukrepe, ki jih morajo strokovne službe in drugi civilni organi sprejeti za njeno izvajanje, protokol v 5. členu take ukrepe konkretizira: gre za pripravljalne ukrepe, sprejete v miru, za varovanje kulturnih dobrin pred predvidljivimi učinki oboroženega spopada, ki po potrebi vključujejo pripravo popisov, načrtovanje nujnih ukrepov za varstvo pred požarom ali rušenjem konstrukcij, pripravo na premestitev premičnih dobrin ali zagotovitev njihovega ustreznega varstva na kraju samem.

V konvenciji je bilo določeno, da se prepovedi glede napadanja kulturnih dobrin lahko spregledajo v primeru neizogibne vojaške nujnosti, ta situacija pa je v protokolu bistveno zožena in razčlenjena oziroma kombinirana z nekaterimi elementi iz opredelitve vojaškega cilja v prvem dopolnilnem protokolu k ženevskim konvencijam o varstvu žrtev vojne (52. člen). Po tem členu je dovoljeno napadati tiste civilne objekte, ki po svoji naravi, lokaciji, namenu ali uporabi učinkovito prispevajo k vojaški akciji in katerih popolno ali delno uničenje ustvarja v razmerah, ki takrat vladajo, določeno vojaško prednost. Na tej podlagi bi npr. objekt kulturne dediščine, ki bi imel nekatere od omenjenih značilnosti (npr. zgodovinsko pomemben most, ki bi rabil za vojaški premik), imel celo manjši obseg zaščite, kot je veljal po prvotnih določbah konvencije. Zato je bila v tem primeru po izredno dolgih in zapletenih razpravah

10 J.M. Henckaerts, nav. delo, str. 29.

določba iz ženevskega protokola ustrezno preoblikovana; pri tem je namesto rabe upoštevana funkcija objekta dediščine, ki se kaže v njegovi preureditvi (predelavi) v vojaški cilj¹¹ (npr. z utrditvijo takega objekta, njegovim zavarovanjem z vojaško posadko ali težkim orožjem ipd.). Pri usmeritvi sovražnega dejanja proti objektom dediščine je zdaj možno sklicevanje na opustitev njihovega varstva zaradi neizogibne vojaške nujnosti, samo kadar in dokler je taka dobrina po svoji funkciji spremenjena v vojaški cilj in ni druge izvedljive možnosti za pridobitev podobne vojaške prednosti. Bistvena novost je tudi v tem, da po protokolu sprejme odločitev o sklicevanju na neizogibno vojaško nujnost častnik, ki poveljuje bataljonu, v konvenciji pa raven ni bila določena. V primeru napada, ki temelji na omenjeni odločitvi, je treba zagotoviti tudi učinkovito vnaprejšnje opozorilo (6. člen). Med previdnostnimi ukrepi zoper učinke sovražnosti je določeno, da morajo strani v spopadu v čim večji možni meri predstaviti predmete kulturnih dobrin iz bližine vojaških ciljev ali zagotoviti njihovo ustrezno varstvo na kraju samem oziroma da se morajo izogibati postavljanju vojaških ciljev v bližini kulturnih dobrin (8. člen).

Razčlenjeno je varstvo kulturnih dobrin na zasedenem ozemlju (9. člen). Zasedbena sila mora prepovedati in preprečiti vsak njihov nezakonit izvoz, drugo premeditev ali prenos lastništva ter vsakršno arheološko izkopavanje, razen če je to nujno potrebno, da se tako dobrina zavaruje, evidentira ali ohrani, ter vsako spremembo kulturnih dobrin ali spremembo njihove rabe, katere namen je zakriti ali uničiti kulturne, zgodovinske ali znanstvene dokaze. Prav tako je prepovedano vsako arheološko izkopavanje, spreminjanje ali sprememba rabe kulturnih dobrin na takem ozemlju, razen če se izvede v tesnem sodelovanju s pristojnimi državnimi organi zasedenega ozemlja.

V protokolu se na novo uvaja razširjeno varstvo kulturnih dobrin, ki v bistvu nadgrajuje oziroma nadomešča posebno varstvo iz konvencije. Kulturne dobrine smejo biti pod razširjenim varstvom, če so izpolnjeni naslednji pogoji: da gre za dediščino izrednega pomena za človeštvo, da so te dobrine varovane z ustreznimi notranjepravnimi in upravnimi ukrepi, ki priznavajo njihovo izjemno kulturno in zgodovinsko vrednost in jim zagotavljajo najvišjo raven varstva, ter da se te dobrine ne uporabljajo v vojaške namene ali kot ščit za vojaške položaje; pogodbenica, ki ima nadzor nad njimi, mora dati izjavo, ki potrjuje, da jih ne bo uporabljala v ta namen (10. člen).

Strani v spopadu morajo zagotoviti nedotakljivost kulturnih dobrin pod razširjenim varstvom, tako da ne določajo takih dobrin za cilj napada ali uporabe dobrin ali njihove neposredne okolice v podporo vojaškemu delovanju.

11 Prim. o tem Kalshoven, Zegveld, str. 176, in J.M. Henckaerts, nav. delo, str. 39.

Kulturne dobrine pod razširjenim varstvom izgubijo tako varstvo samo, če se to začasno odvzame ali odpravi ali če so in dokler so take dobrine zaradi uporabe postale vojaški cilj (13. člen). V takih okoliščinah so lahko take dobrine cilj napada samo, če je napad edini možni način za prenehanje omenjene uporabe dobrin ali če so pri izbiri sredstev in metod zagotovljeni vsi možni previdnostni ukrepi za to, da se preneha s tako uporabo ter da se prepreči ali vsaj zmanjša škoda na kulturnih dobrinah. Za dovolitev napada v takih okoliščinah so določeni naslednji pogoji: da se povelje za napad izda na najvišji operativni ravni poveljstva (glede posebnega varstva se je v konvenciji zahtevala raven poveljnika divizije), da se dasta nasprotnim silam učinkovito vnaprejšnje opozorilo in dovolj časa, da spremenijo svoj položaj.¹²

Kaznivo dejanje po tem protokolu stori vsaka oseba, ki naklepno in ob kršenju konvencije ali tega protokola stori katero koli od tehle dejanj: določitev dobrin pod razširjenim varstvom za cilj napada, uporaba takih dobrin ali njihove neposredne okolice v podporo vojaškemu delovanju ter obsežno uničevanje ali prilaščanje takih dobrin, določitev objektov, varovanih po konvenciji ali tem protokolu, za cilj napada, tatvina, ropanje ali nezakonito prilaščanje dobrin, varovanih po konvenciji, ali izvajanje vandalizma nad njimi (15. člen). Vsaka pogodbenica sprejme ukrepe, ki so po njeni oceni potrebni za to, da se kot kazniva dejanja po njeni notranji zakonodaji predvidijo kazniva dejanja, določena v tem členu, ter določi za ta kazniva dejanja ustrezne kazni.

V primerjavi s konvencijo je nova tudi ureditev jurisdikcije (16. člen): vsaka pogodbenica je dolžna sprejeti potrebne zakonske ukrepe za vzpostavitev svoje jurisdikcije glede omenjenih kaznivih dejanj, če je tako dejanje storjeno na njenem ozemlju, če je domnevni storilec njen državljani ali če je domnevni storilec na njenem ozemlju. Če pogodbenica, na katere ozemlju je domnevni storilec kaznivega dejanja, ne izroči te osebe, mora predati brez izjem in brez zavlačevanja zadevo svojim pristojnim organom zaradi kazenskega pregona po postopkih v skladu s svojim notranjim pravom ali – če je primerno – z ustreznimi pravili mednarodnega prava (17. člen).

Po 22. členu protokola se vse njegove določbe uporabljajo tudi v primeru nemednarodnega oboroženega spopada in spopada, do katerega pride na ozemlju ene od pogodbenic (po konvenciji je bila veljavnost omejena zgolj na določbe, ki urejajo

12 J. M. Henckaerts, nav. delo, str. 53; to razširitev pozitivno ocenjuje tudi T. Desh, nav. delo, str. 15–16, vendar dvomi o njeni polni uporabnosti, ker gre pri nemednarodnih oboroženih spopadih pogosto za udeležence, ki niso subjekti mednarodnega prava niti stranke po konvenciji in tem protokolu. Hkrati opozarja na pomanjkljivost protokola, ker ni uredil razmerij glede varstva dediščine v spopadih in drugih situacijah (okupacija, premirje), ko države, ki dajejo sile za mirovne operacije, praviloma niso strani v oboroženem spopadu.

spoštovanje kulturnih dobrin, torej le na tiste v času oboroženega spopada, ki poteka med državami).¹³

Med institucionalnimi zadevami protokol ureja: sestanek pogodbenic protokola, na katerem se med drugim volijo člani Odbora za varstvo kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, sprejmejo smernice, ki jih je sestavil odbor, določijo smernice odboru, kako naj uporablja sredstva sklada in zagotavlja nadzor nad tem, ter obravnava poročilo odbora (23. člen). Odbor sestavlja dvanajst pogodbenic, pri čemer si pogodbenice prizadevajo zagotoviti enakopravno zastopanost različnih regij in kultur sveta. Pogodbenice, članice odbora, izberejo za svoje predstavnike osebe, usposobljene za kulturno dediščino, obrambo ali mednarodno pravo, ter si ob medsebojnem posvetovanju prizadevajo zagotoviti, da ima odbor kot celota dovolj strokovnega znanja na vseh teh področjih (24. člen). Naloge odbora so med drugim: odobravanje, začasno odzemanje ali odpravljanje razširjenega varstva kulturnih dobrin ter sestavljanje in vodenje seznama takih dobrin pod razširjenim varstvom, spremljanje in nadziranje izvajanja tega protokola, obravnavanje poročil pogodbenic, sprejemanje in obravnavanje zaprosil za mednarodno pomoč ter določanje uporabe sredstev sklada (27. člen).

Sklad za varstvo kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada zagotavlja finančno ali drugo pomoč v podporo pripravljanim ali drugim ukrepom, ki naj se sprejemajo v miru, ter zagotavlja finančno ali drugo pomoč v zvezi z nujnimi, začasnimi ali drugimi ukrepi za zavarovanje dobrin med oboroženimi spopadi ali obnovo po koncu sovražnosti (29. člen).

Pogodbenica lahko zaprosi omenjeni odbor za mednarodno pomoč glede kulturnih dobrin pod razširjenim varstvom kot tudi za pomoč v zvezi s pripravo, razvijanjem ali izvajanjem zakonov, upravnih predpisov in ukrepov za uresničevanje določb tega protokola (32. člen).

Po izbruhu sovražnosti lahko stran v spopadu nujno zaprosi za razširjeno varstvo dobrin, ki so pod njeno jurisdikcijo ali nadzorom, tako da predloži to prošnjo odboru. Odbor prošnjo takoj pošlje vsem stranem v spopadu. V takih primerih odbor pospešeno obravnava ugovore zadevnih pogodbenic. Odločitev za odobritev začasnega razširjenega varstva se sprejme čim prej in s štiripetinsko večino njegovih članov, ki so navzoči in glasujejo. Začasno razširjeno varstvo lahko odbor odobri do izida rednega postopka za odobritev razširjenega varstva, če so izpolnjene določbe protokola. Generalni direktor Unesca takoj pošlje generalnemu sekretarju Združenih narodov

13 P. J. Boylan, nav. delo (2003), str. 47–48.

in vsem pogodbenicam uradno obvestilo o vsaki odločitvi odbora, da vključi kulturno dobro v seznam (11. člen).

Določbe o širjenju informacij in znanj o vsebini protokola so podobne tistim iz konvencije, z delno razširitvijo na izobraževalni sistem, bistvene dopolnitve pa so naslednje: vsi vojaški ali civilni organi, ki med oboroženim spopadom prevzamejo odgovornosti za uporabo tega protokola, morajo biti v celoti seznanjeni z njegovim besedilom. V ta namen pogodbenice med drugim v sodelovanju z Unescom in ustreznimi vladnimi in nevladnimi organizacijami v obdobju miru razvijajo in izvajajo programe usposabljanja in izobraževanja; v čim krajšem času se po generalnem direktorju med seboj obveščajo o zakonih in upravnih določbah, ki jih sprejemajo za zagotovitev uporabe tega protokola (30. člen).

Pogodbenica se lahko obrne na Unesco za strokovno pomoč pri organiziranju varstva svojih kulturnih dobrin, kot so pripravljalne dejavnosti za varovanje kulturnih dobrin, preventivni in organizacijski ukrepi za nujne primere ter sestavljanje državnih popisov kulturnih dobrin, ali v zvezi s katerim koli drugim vprašanjem, ki izhaja iz uporabe tega protokola (33. člen).

Določbe o sodelovanju s silami zaščitnicami, odgovornimi za varovanje interesov strani v spopadu, in o postopku poravnave so podobne tistim iz konvencije (34. in 35. člen).¹⁴ V zvezi s poravnavo v odsotnosti sil zaščitnic je razen vloge generalnega direktorja Unesca za rešitev nesporazumov določena tudi vloga predsednika Odbora za varstvo kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, ki lahko na povabilo pogodbenice ali generalnega direktorja predlaga stranem v spopadu sestanek njihovih predstavnikov, še posebej organov, odgovornih za varstvo kulturnih dobrin, če je le mogoče, na ozemlju države, ki ni stran v spopadu (36. člen).

Pomembna novost v primerjavi s konvencijo je tudi določba 27. člena protokola, po kateri odbor za varstvo kulturnih dobrin v svoji razčlenjeni dejavnosti sodeluje z mednarodnimi in državnimi vladnimi in nevladnimi organizacijami, ki imajo podobne cilje, kot so cilji konvencije in tega protokola. V pomoč pri opravljanju svojih nalog lahko odbor na svoje sestanke kot svetovalce povabi ugledne strokovne organizacije, ki so povezane z Unescom, vključno z Mednarodnim odborom Modrega ščita, in telesa, ki ga sestavljajo, prav tako pa tudi predstavnike Mednarodnega centra za študij varstva in restavriranja kulturnih dobrin (Rimski center) ter Mednarodnega odbora Rdečega križa.

14 Zanimivo je, da so bile od sprejema konvencije leta 1954 določbe o silah zaščitnicah neposredno uporabljene za zavarovanje kulturne dediščine le enkrat, v arabsko-izraelskem oboroženem spopadu 1967. T. Desh, nav. delo, str. 10; J. Hladik, nav. delo (2002), str. 42.

Sklenemo lahko, da je razvoj mednarodnega humanitarnega prava v delu, ki ureja varstvo kulturnih dobrin v primeru oboroženih spopadov, s sprejemom in uveljavitvijo drugega protokola k haaški konvenciji prišel do ravni, ki v glavnem ustreza izzivom, kakršne sodobni oboroženi spopadi postavljajo pred to področje. V novem, drugem protokolu je sicer treba omeniti nekatere njegove slabosti in nedorečenosti, kot so nerazčlenjena razširitev veljavnosti določb konvencije in drugega protokola tudi na vse nemednarodne oborožene spopade, skoraj dobesedno povzemanje določb o silah zaščitnicah, ki se v praksi niso niti preizkusile, iz konvencije v protokol, opustitev priložnosti za urejanje pravic in obveznosti glede varstva dediščine v mednarodnih mirovnih operacijah ter za razčlenitev odgovornosti držav za uničenje kulturne dediščine. Vendar pa tudi ta najnovejši akt sam, kljub nekaterim omenjenim nedorečenostim, vendarle pomeni dokument, ki ne le bistveno dopolnjuje veljavno konvencijo in druge omenjene akte, temveč v primerjavi s konvencijo dograjuje in razčlenjuje mednarodni mehanizem za varstvo dediščine v oboroženih spopadih ter razširja in razčlenjuje obseg varstva dediščine, kar bo nedvomno povečalo učinkovitost tega varstva v prihodnje. V večji meri kot za druge akte mednarodnega humanitarnega prava je mogoče za drugi protokol ugotoviti, da se je oblikoval na podlagi izkušenj s hudimi kršitvami glede spoštovanja kulturne dediščine v najnovejših oboroženih spopadih in hkratne kritične ocene uporabnosti veljavnih predpisov na tem področju. Ob taki njegovi usmeritvi pa je seveda enako kot realnost in premišljenost njegovih določb pomembno tudi dosledno, sistematično in celovito uresničevanje številnih nalog in novih obveznosti, ki jih protokol določa za države podpisnice.

Literatura

- Patrick J. Boylan: Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Armed Conflict, Unesco, Paris 1993.
- Patrick J. Boylan: The 1954 Hague Convention on the Protection of Cultural Property and its Protocols, v: Schüpbach, Hans (ur.): Kulturgüterschutz betrifft uns alle, Bundesamt Für Bevoelkerungsschutz, Kulturgüterschutz, Bern 2003.
- Thomas Desch: The Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Revision, v: Humanitäres Völkerrecht, 11 (1998) 2, str. 103–108.
- Manlio Frigo: Cultural Property v. Cultural Heritage: »A battle of concepts in international law«, v: International Review of the Red Cross, 86 (2004) 854, str. 367–378.
- Karl Habsburg-Lotringen: The Destruction of Cultural Goods as a Primary Goal during War, v: Micewski, Edwin R. in Sladek, Gerhard (ur.): Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict – A challenge in Peace Support Operations, National Defence Academy, Vienna 2002, str. 22–23.
- Jean-Marie Henckaerts: New Rules For the Protection of Cultural Property in the Armed Conflict: The Significance of the Second Protocol to the 1954 Hague Convention for the

- Protection of Cultural Property in the Armed Conflict, v: International Review of the Red Cross, 81 (1999) 835, str: 593–620.
- Jan Hladik: The 1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the notion of military necessity, v: International Review of the Red Cross, 81 (1999) 835, str: 621–635.
- Jan Hladik: UNESCO's Ability to Intervene in Crises and Conflicts, Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, v: Micewski, Edwin R. in Sladek, Gerhard (ur.): Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict – A challenge in Peace Support Operations, National Defence Academy, Vienna 2002, str. 15–18.
- Frits Kalshoven in Liesbeth Zegveld: Constraints on the Waging of War, International Committee of the Red Cross (ICRC), Geneva 2001.
- Magdalena Petrič: Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, Ljubljana 2000.
- Claude Pilloud in drugi: Commentary on the Additional Protocols to the Geneva Conventions, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva 1987.
- Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Report on the Meeting of Experts, International Committee of the Red Cross (ICRC), Geneva 2000.
- Swedish National Commission for UNESCO: Information as an Instrument for Protection against War Damages to the Cultural Heritage: Report from a Seminar, Stockholm 1994.
- Ivo Škrabalo: They Shoot Monuments, Don't They?, v: Šeparović, Zvonimir: Documenta Croatica, Croatian Society of Victimology, Zagreb 1992, str. 91–98.
- Jíří Toman: The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Dartmouth, Aldershot 1996.

IV. DEL:

VLOGA MEDNARODNIH ORGANIZACIJ IN SODIŠČ

Borut Mahnič*

OZN IN MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO

Uvod

OZN je bila ustanovljena predvsem za ohranjanje mednarodnega miru in varnosti. Vprašanje prava, ki se uporablja v oboroženih spopadih, oziroma mednarodnega humanitarnega prava (v nadaljevanju: MHP) v začetnem obdobju organizacije ni bilo deležno večje pozornosti. Ustanovna listina OZN (v nadaljevanju: UL) ne omenja MHP. Ta opustitev ni bila naključna. Ob ustanovitvi OZN so ustanovne članice izhajale iz predpostavke, da zaradi prepovedi groženj s silo in uporabe sile v meddržavnih odnosih v UL MHP ni treba namenjati posebne pozornosti. Pri tem je bilo prisotno z današnjega vidika nekoliko naivno prepričanje, da bo sistem OZN sposoben preprečevati oborožene spopade oziroma ohranяти mednarodni mir in varnost ali ju vzpostavljati in da posledično razvoj prava oboroženih spopadov oziroma MHP ni potreben.¹ Ukvarjanje z MHP bi se lahko razumelo celo kot defetizem (dvom v sposobnost organizacije za ohranjanje miru in varnosti). Tako stališče je izrecno zavzela Komisija za mednarodno pravo ZN (v nadaljevanju: KMP) leta 1949 in z njim zavrnila, da bi MHP uvrstila v svoj program dela.² V tem je videti tudi razlog, da je priprava obsežne kodifikacije MHP v obliki štirih ženevskih konvencij iz leta 1949 potekala izven OZN in praktično brez njenega dejavnega sodelovanja.

Pozneje se je odnos OZN do MHP spremenil in organizacija je postopoma postajala bolj dejavna na tem področju. Sprememba je bila odraz odziva na realnost uporabe sile in številnih oboroženih spopadov na svetu, ki jih v OZN niso mogli spregledati. Najprej je postalo aktualno vprašanje uporabe MHP s strani same OZN v mirovnihi misijah pod njenim vodstvom. Vprašanje, ali sile pod poveljstvom OZN oziroma vojaške sile OZN zavezuje MHP, se je prvič pojavilo med korejsko vojno (1950–1953) in pozneje med operacijo OZN v Kongu (1960–1964). Vprašanje glede same vloge OZN pri zagotavljanju spoštovanja MHP pa je začelo pridobivati pozornost

* *Univerzitetni diplomirani pravnik, veleposlanik, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.*

1 Četrti odstavek 2. člena UL OZN, UL RS, št. 2/2014, MP, št. 1/2014.

2 Yearbook of the International Law Commission 1949, nav. delo, str. 53.

predvsem od šestdnevne vojne na Bližnjem vzhodu (1967) naprej.³ OZN se je od tedaj naprej ukvarjala tudi z razvojem tega področja prava.

V okviru OZN so bili sprejeti številni dokumenti – večstranske mednarodne pogodbe in nepogodbeni akti (resolucije ipd.), ki so prispevali k razvoju MHP, zlasti na področju omejevanja oborožitve in poskusov razorožitve. Tako Generalna skupščina (v nadaljevanju: GS) kot Varnostni svet (v nadaljevanju: VS) sprejemata resolucije, s katerimi se države pozivajo k spoštovanju MHP. Če VS oceni, da neka situacija predstavlja grožnjo za mednarodni mir in varnost, lahko sprejema za države članice zavezujoče prisilne ukrepe,⁴ ki so nevojaške narave (sankcije oziroma omejevalni ukrepi, ki so običajno gospodarske narave) ali tudi vojaške narave, običajno s pooblastilom za uporabo oborožene sile.⁵ OZN je igrala zelo pomembno vlogo pri razvoju mednarodnega kazenskega prava, s katerim naj bi se zagotovilo, da bodo kršilci MHP kaznovani.

Vloga OZN pri promociji spoštovanja MHP, njegovi krepitvi in zagotavljanju njegovega spoštovanja se danes kaže v različnih oblikah, kot so reafirmacija, razjasnitev, ugotavljanje uporabljivosti prava, ugotavljanje in obsodba kršitev, zagotavljanje preiskave, uveljavljanje MHP, vključno s sankcioniranjem kršitev MHP, in progresivni razvoj prava. Poleg glavnih organov OZN – GS, VS in Sekretariata⁶ se z vprašanji MHP deloma ukvarjajo tudi druga telesa organizacije, kot sta Svet ZN za človekove pravice (SČP) in Ekonomsko-socialni svet Združenih narodov (ECOSOC). V nadaljevanju bom poskusil okvirno prikazati delovanje OZN na omenjenih področjih, pri čemer bo nekaj več pozornosti namenjeno vlogi OZN pri zagotavljanju spoštovanja MHP.

1. VOJAŠKE SILE POD POVELJSTVOM OZN OZIROMA VOJAŠKE SILE OZN

Sile OZN, ki sodelujejo v mirovnih operacijah, so pod poveljstvom in nadzorom organizacije, kar pomeni, da so del OZN in njene pravne osebnosti ter da se zanje

3 M. Zwanenburg, nav. delo, str. 2.

4 39. člen UL.

5 42. člen UL.

6 V okviru Sekretariata se z vprašanji MHP ukvarjata Urad pravnega svetovalca (OLA) in tudi Urad ZN za koordinacijo humanitarnih zadev (OCHA), pri čemer se slednji prvenstveno ukvarja s humanitarnimi zadevami.

uporabljajo njene mednarodne pravice in dolžnosti. OZN ni pogodbenica mednarodnih večstranskih pogodb MHP. V času pogajanj za sklenitev Konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (1954) (v nadaljevanju: MKUNZ-B) in dopolnilnih protokolov k ženevskim konvencijam (1977) (v nadaljevanju: DP) je bilo sicer obravnavano vprašanje morebitne pridobitve statusa OZN kot pogodbenice teh aktov, vendar to ni bilo sprejeto tudi zaradi zadržkov same OZN.⁷ Ne glede na to pa prevladuje mnenje, da OZN v vsakem primeru zavezuje običajno mednarodno pravo, vključno z MHP.

OZN dolgo ni zavzela jasnega stališča do uporabljivosti MHP za sile pod njenim poveljstvom in nadzorom. Ko je bila leta 1956 ustanovljena prva oborožena mirovna operacija OZN (UN Emergency Force), je bilo v pravilih zanjo navedeno, da sile upoštevajo »načela in duh splošnih mednarodnih konvencij glede ravnanja vojaškega osebja«.⁸ Podobna navodila so bila dana operacijam v Kongu (ONUC) leta 1963 in na Cipru (UNFICYP) leta 1964. Zaveza držav, ki so prispevale sile, da bo njihov kontingent spoštoval MHP, je bila vključena v tipski sporazum med OZN in temi državami.⁹ Določba njegovega 10. člena obvezuje sile OZN k upoštevanju »načel in duha« mednarodnih konvencij, ki obvezujejo vojaško osebje. Za sporazume o statusu sil (SOFA) med ZN in državo gostiteljico dolgo ni bilo predvideno, da bi vključevali določbo o MHP. Prvič se je to zgodilo za operacijo UNAMIR v Ruandi leta 1993.¹⁰ Na začetku se je tudi v teh sporazumih uporabljala dikcija upoštevanja »načela in duha« mednarodnih humanitarnih konvencij, od izdaje biltena (»Bulletin«) generalnega sekretarja OZN o spoštovanju MHP s strani sil OZN leta 1999 se je to spremenilo v »načela in pravila« mednarodnega humanitarnega prava. Navedeno poročilo GS je začelo veljati natančno 50 let po sprejetju ženevskih konvencij (v nadaljevanju: ŽK). Uporaba pojma »pravila« namesto »duha« je nakazovala na formalno priznanje uporabljivosti MHP za mirovne operacije ZN.

MHP se formalno uporablja v situacijah oboroženih spopadov in manjši meri v situacijah vojaške okupacije. Glede uporabljivosti MHP v mirovnih operacijah OZN se

7 Pomislek je bil v tem, da bi status pogodbenice predstavljal težavo glede splošne pristojnosti organizacije, da postane pogodbenica večstranskih mednarodnih pogodb. Dodatno je bilo poudarjeno, da ni potrebe po zavezanosti OZN, saj sporazumi med OZN in državami, ki prispevajo sile, vsebujejo določbe o spoštovanju MHP. M. Zwanenburg, nav. delo, str. 3.

8 Prav tam, str. 3.

9 Model Agreement between the United Nations and Member States Contributing Personnel and Equipment to the United Nations Peace-keeping Operations: Report of the Secretary-General, dokument OZN A/46/185.

10 Agreement on the Status of the United Nations Assistance Mission for Rwanda (UNAMIR), 1748 UNTS 3 (Reg. No. 30482).

zastavljata dve vprašanji – kdaj se lahko neka situacija opredeli kot oborožen spopad in ali se v takšnem primeru uporablja pravo, ki ureja spopade mednarodnega značaja, ali pravo, ki ureja nemednarodne oborožene spopade.

V praksi so v OZN, pa tudi v vpletenih državah, zadržani do priznanja, da so sile OZN postale stran v oboroženem spopadu. Ta zadržanost je zasnovana na konceptu nepristranskosti, ki je ena od temeljnih značilnosti mirovnih operacij. Sile OZN so bile vpletene v spopade v kar nekaj situacijah. Sile OZN v Somaliji (UNOSOM) so bile vpletene v boje z oboroženo skupino, v katerih je bilo ubitih 157 članov osebja ZN. Kljub temu se zdi, da se v organizaciji niso postavili na stališče, da je UNOSOM postala stran v oboroženem konfliktu, čemur je pritrdilo tudi belgijsko sodišče.¹¹ Misija v Kongu (MONUC) in naslednica (MONUSCO) je bila prav tako vpletena v boje z upornimi skupinami. Tedanja pravna svetovalka OZN je leta 2013 menila, da bi MONUSCO lahko postal stran v oboroženem konfliktu.¹²

Tradicionalna delitev na mednarodne in nemednarodne oborožene spopade je postala vprašljiva glede na okoliščine sodobnih oboroženih spopadov, ko je pogosto težko razlikovati med obema kategorijama, kakor tudi v kontekstu sodobnih mirovnih operacij. V praksi mirovnih operacij se to vprašanje pogosto rešuje z *ad hoc* dogovorom o veljavnem pravnem režimu v posamezni situaciji, običajno s sporazumom o statusu sil (angl. *Status of Forces Agreement*, v nadaljevanju tudi: SOFA).¹³ Danes tako ni več dvoma, da se MHP načeloma uporablja za mirovne sile, ko so te vpletene v oborožene spopade. V praksi pa se sicer zastavljajo še nekatera druga vprašanja glede pogojev in obsega uporabe MHP, ki se jih ta prispevek ne dotika.

Disciplinska in kazenska jurisdikcija nad člani vojaških kontingentov v operacijah OZN je načeloma oziroma v glavnem v pristojnosti držav, ki prispevajo sile. Sporazum SOFA, sklenjen med OZN in državo gostiteljico, običajno predvideva, da države, ki prispevajo sile, zadržijo izključno kazensko jurisdikcijo nad člani svojih vojaških kontingentov. Podobno določa tipski memorandum o soglasju (angl. *Model MOU*), ki se sklene med OZN in sodelujočo državo. MOU sicer omogoča OZN preiskavo primerov resnih kršitev MHP, toda to ne vodi do disciplinskih ali kazenskih sankcij s strani OZN. V praksi to lahko pomeni težavo glede enotnosti uporabe MHP, saj so lahko različne države pošiljateljice sil pogodbenice različnih mednarodnih humanitarnih pogodb, čeprav so vsaj ŽK zelo široko sprejete in njihove norme veljajo kot običajno mednarodno pravo.

11 M. Zwanenburg, nav. delo, str. 5.

12 Prav tam, str. 6.

13 D. Švarc, nav. delo, str. 10.

V kontekstu vprašanja glede uporabljivosti MHP za OZN se je pojavilo tudi vprašanje, ali je VS, ko sprejema resolucije po VII. poglavju UL, zavezan k njegovemu spoštovanju oziroma ali ga lahko derogira. Vprašanje je povzročilo kar nekaj razprav, čeprav je le malo primerov, pri katerih je bila derogacija zatrjevana. Eden takih je bila okupacija Iraka po invaziji leta 2003, ko so nekatere države menile, da gredo resolucije VS preko tega, kar je dovoljeno s pravom o okupaciji,¹⁴ medtem ko so druge trdile, da sploh niso okupacijske sile.

Vprašanje, ali je VS zavezan k spoštovanju mednarodnega prava, se je v bistvu pojavilo že ob nastajanju organizacije. Nekateri menijo, da pristojnosti VS, kadar sprejema odločitve po VII. poglavju UL, niso omejene oziroma da ga veljavno mednarodno pravo ne zavezuje. To utemeljujejo s tezo, da mora biti VS za učinkovito izpolnjevanje svoje odgovornosti za vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti sposoben sprejeti kateri koli ukrep, ki se mu zdi potreben, čeprav s tem krši veljavno pravo. Pri tem se sklicujejo na to, da obveznosti držav članic iz UL, kar vključuje tudi zavezujoče odločitve VS, prevladajo nad njihovimi obveznostmi po drugih mednarodnih pogodbah. Gre za to, da ima VS pristojnost (moč), da sprejme nove pravne obveznosti za države, ki so lahko v neskladju z že veljavnimi obveznostmi držav članic (ti avtorji se sklicujejo na 25., 49. in 103. člen UL).

Drugi menijo, da ima VS pri svojem delovanju omejitve v dolžnosti spoštovanja načel in ciljev OZN iz 1. člena UL, med katere sodi tudi spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pojem človekovih pravic se v kontekstu OZN pogosto uporablja v širokem pomenu, ki vključuje MHP. Precej avtorjev meni, da odločitve VS prevladajo nad pogodbenim, ne pa nad običajnim pravom. Hkrati mnogi menijo, da ima VS pooblastila, da začasno derogira tako pogodbeno kot običajno pravo, ko deluje po VII. poglavju UL,¹⁵ kar nekateri imenujejo pooblastila v nujnih primerih (angl. *emergency powers*).¹⁶ Navajajo tudi, da pravno omejitev pooblastil VS predstavljajo norme *ius cogens*, pri katerih gre za koncept, ki je hierarhično nad pogodbenimi obveznostmi in mednarodnim običajnim pravom. Nekateri navajajo tudi, da so države članice, ki so prenesle primarno odgovornost za vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti na VS, s tem na VS prenesle tudi določene obveznosti. Države članice tako niso mogle prenesti neomejenih pooblastil na VS, saj jih tudi same niso

14 Okupacijske sile naj bi vzdrževale *status quo*, ne pa izvajale transformacije, kar je bil primer v Iraku.

15 A. Constantides, nav. delo, str. 4.

16 D. Whittle, nav. delo, str. 1.

posedovale.¹⁷ To stališče je bilo potrjeno z zgodnjo odločitvijo Meddržavnega sodišča (ICJ)¹⁸ in novejšo sodbo Mednarodnega kazenskega sodišča za bivšo Jugoslavijo (ICTY) v primeru Tadić.¹⁹

2. PROMOCIJA MHP IN ZAGOTAVLJANJE NJEGOVEGA SPOŠTOVANJA

OZN ni samo akter, ki uporablja MHP. Ima tudi pomembno vlogo v promociji MHP in zagotavljanju njegovega spoštovanja s strani držav in drugih akterjev. Ta vloga se je razvijala postopoma. Do šestdnevne vojne leta 1967 se OZN s tem ni ukvarjala, pozneje pa se je ta vloga krepila in širila na vrsto dejavnosti, povezanih z MHP. Danes se vloga OZN kaže v različnih oblikah, kot so reafirmacija in razjasnitev, ugotavljanje uporabljivosti prava, ugotavljanje dejstev in preiskava, ugotavljanje in obsodba kršitev, sredstva za uveljavljanje MHP in sankcioniranje kršitev. Zaradi pomena sta v okviru tega poglavja posebej prikazana tudi razvoj mednarodnega kazenskega pravosodja in koncepta humanitarne intervencije ter odgovornost zaščititi.

2.1 Reafirmacija in razjasnitev

GS od leta 1968 naprej redno poudarja pomen MHP v resolucijah o spoštovanju človekovih pravic v oboroženih spopadih.²⁰ Z resolucijo 2444 (XXIII) je GS potrdila resolucijo 20. mednarodne konference Mednarodnega odbora Rdečega križa (MORK), v kateri so zajeta temeljna načela MHP. Resolucija je tudi povabila generalnega sekretarja, da preuči korake, ki bi jih lahko naredili za zagotovitev boljšega izvajanja instrumentov MHP, in potrebo po novih mednarodnih pogodbah. Ta resolucija je bila relativno kratka, novejše tovrstne resolucije pa so znatno daljše in pozivajo države, da postanejo pogodbenice širokega spektra mednarodnih večstranskih pogodb MHP in da izvajajo tiste, s katerimi so se že zavezale. Od leta 1982 naprej GS sprejema dveletne resolucije o statusu DP, v katerih se države, ki DP še niso ratificirale, pozivajo, naj to čim prej storijo.

17 M. Zwanenburg, nav. delo, str. 10–12.

18 Admission of a State to the United Nations (Charter, Art. 4), Advisory Opinion, ICJ Reports 1948, str. 64.

19 Tožilec proti Dušku Tadiću, odločitev o predlogu obrambe za pritožbo zoper jurisdikcijo, št. IT-94-1-AR72., par. 28.

20 Resolucija GS 2444 (XXIII) Spoštovanje človekovih pravic v oboroženih spopadih, 19. 12. 1968.

Tudi VS je sprejel vrsto resolucij, v katerih je reafirmiral ali razjasnil določena področja pozitivnega MHP. Sprejel je serijo resolucij o varstvu civilistov v oboroženih spopadih, začevši z resolucijo 1269 (1999), ki so ji sledile druge. Primeri novejših resolucij so resolucija 2222 (2015), ki se nanaša na varstvo novinarjev, resolucija 2175 (2014), ki se osredotoča na nasilje nad humanitarnim osebjem in osebjem OZN ter na njihovo zastraševanje, ter resolucija 2150 (2014) glede preprečevanje genocida in drugih hudih zločinov.

Druge teme MHP in teme, ki so z njim tesno povezane, s katerimi se je ukvarjal VS, so varstvo otrok in varstvo žensk. VS je sprejel vrsto resolucij o varstvu otrok v oboroženih spopadih, začevši z resolucijo 1261 (1999). Z resolucijo 1612 (2005) je VS vzpostavil mehanizem za spremljanje in poročanje kakor tudi delovno skupino VS, ki preučuje poročila navedenega mehanizma.

V letu 2000 je VS sprejel resolucijo o varstvu žensk v oboroženih spopadih. Resolucija poziva vse strani v oboroženih spopadih, da polno spoštujejo mednarodno pravo, vključno z MHP, uporabljivo za zaščito žensk in deklic. Vse strani v oboroženih spopadih tudi poziva, da sprejmejo posebne ukrepe za zaščito žensk in deklic pred spolno usmerjenim nasiljem, posebno posilstvom in drugimi oblikami spolnega nasilja.²¹

OZN, še posebej VS, je skrb posvetila tudi zaščiti osebja OZN v oboroženih spopadih. Ta skrb je upravičena, saj se je varnost osebja OZN postopoma slabšala. Osebe OZN je lahko ujet v navzkrižni ogenj med stranmi v spopadu, lahko pa je tudi samo tarča neposrednega napada, kot je bil npr. bombni napad na sedež OZN v Bagdadu 19. avgusta 2003, v katerem je bilo ubitih 22 oseb. Istega leta je VS sprejel resolucijo 1502 o zaščiti osebja OZN. Skrb za zaščito osebja je že pred tem vodila do sprejetja Konvencije o varnosti osebja OZN in spremljevalnega osebja.²² GS je 8. decembra 2005 sprejela izbirni protokol h konvenciji,²³ ki širi področje uporabe konvencije med pogodbenicami izbirnega protokola in je bila sprejeta kot odziv na zaznano neučinkovitost konvencije.²⁴ Navedena konvencija se lahko šteje vsaj deloma kot razvoj MHP. Napad na osebe OZN je bil vključen v Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča (v nadaljevanju: RSMKS) na podlagi kriminalizacije v navedeni konvenciji.

21 Resolucija VS 1325 (2000).

22 Ur. l. RS, št. 102/03 (MP št. 22/03).

23 Ur. l. RS, št. 68/2007 (MP št. 9/07).

24 Protokol širi operacije, za katere velja konvencija tudi na zagotavljanje humanitarne, politične in razvojne pomoči pri utrjevanju miru in zagotavljanju nujne humanitarne pomoči.

Nekatere razjasnitve MHP izhajajo tudi iz sodne prakse *ad hoc* mednarodnih kazenskih sodišč za nekdanjo Jugoslavijo in Ruando, ki ju je ustanovil VS. Tudi MS je uporabilo MHP v nekaj primerih. MHP je imelo še posebej pomembno vlogo pri svetovalnih mnenjih MS o zakonitosti grožnje ali uporabe jedrskega orožja (1996) in pravnih posledicah izgradnje zidu na okupiranih palestinskih ozemljih²⁵ kakor tudi v primeru o oboroženih dejavnostih na ozemlju DR Kongo.²⁶

2.2 Ugotavljanje uporabljivosti prava

Tako GS kot VS sta v številnih primerih izrecno ali implicitno ugotovila, da je MHP uporabljivo za določen konflikt. Najbolj tipičen primer je Bližnji vzhod, še posebej okupacija zasedenih palestinskih ozemelj. VS je leta 1967 sprejel resolucijo 237, da morajo strani, vpletene v šestdnevno vojno, spoštovati ŽK3. VS je tudi reafirmiral uporabo ŽK4 na zasedena ozemlja, vključno z Jeruzalemom. Ta reafirmacija je bila ponovljena v vrsti poznejših resolucij VS. Kot je znano, Izrael zavrača formalno uporabo ŽK na zasedenih ozemljih.

Tudi GS se je ukvarjala z zasedenimi palestinskimi ozemlji. Vprašanju Palestine sta bili posvečeni dve posebni zasedanji, v okviru katerih so bile sprejete resolucije, ki priznavajo uporabljivost ŽK4 za ta ozemlja. Razlog za sklic teh zasedanj je bil v želji nekaterih držav po bolj kritični oceni izraelskega ravnanja, ki v VS ni bila možna zaradi grožnje z vetom ZDA. Razlika je vidna v besedilih resolucij med VS in GS, saj so slednje pogosto ostrejše. GS se je ukvarjala tudi z nekaterimi drugimi konkretnimi konflikti, kot na primer v Afganistanu²⁷ in Salvadorju.²⁸ Po koncu hladne vojne se je razprava o konkretnih konfliktih večinoma vrnila v VS, kamor dejansko tudi sodi.

VS in GS sta priznala uporabljivost MHP tudi v drugih konfliktih na primer za države, ki so postale okupacijske sile v Iraku po invaziji leta 2003.²⁹ Novejša primera takih resolucij se nanašata na Sudan in Južni Sudan³⁰ ter Mali.³¹

25 Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, ICJ Reports 2004.

26 Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, ICJ Reports 2005.

27 Resolucija GS 40/137 (1985) in nadaljnje resolucije, še posebej resolucija 43/139 (1988).

28 Resolucija GS 43/145 (1988) in nadaljnje resolucije.

29 Resolucija VS 1483 (2003).

30 Resolucija VS 2206 (2015).

31 Resolucija VS 2227 (2015).

Pomen ugotovitve o uporabljivosti MHP s strani GS ali VS je precejšen, saj sistem MHP (ženevskih in tudi haaških konvencij) nima vzpostavljenega mehanizma, ki bi določil konkretne situacije, v katerih se MHP uporablja. Gre za ugotovitev mednarodne skupnosti o pravni situaciji, ki bi drugače lahko ostala nejasna. Ali je določeno ozemlje okupirano, je pogosto kontroveržno vprašanje, zato je pomembna jasnost pravnega stanja. Glede ugotovitev o okupaciji pa je VS podobno kot v drugih primerih redno deležen kritik, da ni sprejel podobnih odločitev glede vseh primerov okupacije, s katerimi se je soočil.

2.3 Ugotavljanje dejstev in preiskava

Da bi VS lahko ugotovil, ali je v neki situaciji prišlo do kršitev MHP, se navadno zanaša na informacije drugih glavnih organov OZN, zlasti Sekretariata, držav članic in medijev. Če generalni sekretar ali VS ocenita, da je potrebno dodatno ugotavljanje dejstev, pa lahko v posameznih primerih sprejmeta odločitev o napotitvi misije ali o preiskavi.

OZN je igrala pomembno vlogo pri preiskovanju zatrjevanih kršitev MHP v večjem obsegu. Pri tem so bila dejavna zlasti telesa za spremljanje spoštovanja človekovih pravic. Posebni poročevalci, ki jih je imenoval Svet ZN za človekove pravice (v nadaljevanju: SČP) oziroma pred tem Komisija za človekove pravice, v svoja poročila pogosto vključujejo navedbe o kršitvah MHP. SČP (komisija) je tudi ustanovil številne preiskovalne komisije, še posebej v zvezi z bližnjevzhodnim konfliktom. Tako je ustanovil komisijo za zbiranje informacij o izraelskih kršitvah človekovih pravic in MHP v času tako imenovane druge vstaje (*intifade*), kršitvah MHP med izraelsko invazijo v Libanonu leta 2006, leta 2009 je ustanovil komisijo za ugotavljanje dejstev za zasedena palestinska ozemlja, 2011 pa Neodvisno mednarodno preiskovalno komisijo za kršitve MHP in človekovih pravic v Siriji. SČP je leta 2014 zaprosil Visokega komisarja OZN za človekove pravice (v nadaljevanju: VKČP), da opravi preiskavo o domnevnih kršitvah MHP in človekovih pravic v Šrilanki. VKČP je na podlagi resolucije SČP leta 2017 ustanovil skupino uglednih mednarodnih in regionalnih strokovnjakov za Jemen, da opravijo preiskavo o zatrjevanih kršitvah človekovih pravic in MHP.³²

Ob tem kaže omeniti, da prakso vključevanja MHP s strani navedenih preiskovalnih teles in drugih teles za spremljanje človekovih pravic nekatere države kritizirajo, saj menijo, da MHP ni del njihovega mandata. Gre za dve vprašanji. Prvo je, ali se MHP lahko vključi v področje varstva človekovih pravic v širšem smislu ali pa ga je treba obravnavati ločeno od tega področja, in sicer le kot del mednarodnega javnega prava.

32 Resolucija SČP A/HRC/RES/36/31.

Drugi pomislek se nanaša na politično naravo organa, kot je SČP. Nekateri menijo, da bi moralo obravnavanje vprašanj, povezanih s spoštovanjem MHP, potekati v manj političnem okviru.

Ne gre spregledati, da se je nedavno neuspešno končal medvladni proces za krepitev spoštovanja MHP (zadnji, 6. formalni sestanek je potekal v Ženevi 15. marca 2019). Med procesom je bila podana ideja, da bi države na rednih sestankih brez politizacije izmenjevale mnenja, izkušnje in izzive, s katerimi se soočajo na področju MHP, vendar države glede tovrstnega mehanizma niso dosegle soglasja. Tak izhod te pobude nakazuje, da se bodo vprašanja spoštovanja MHP najverjetneje še naprej obravnavala v okviru SČP in v drugih pristojnih organih in telesih OZN.

Tudi GS se neredko ukvarja z vprašanji MHP, pogosto se le-ta nanašajo na konflikt na Bližnjem vzhodu. GS je z resolucijo 2443 (XXIII) ustanovila posebni odbor, ki se ukvarja z izraelskimi praksami, ki vplivajo na človekove pravice prebivalstva na okupiranih ozemljih.³³ Čeprav resolucija govori o človekovih pravicah, je šlo za potrditev uporabe ŽK na okupiranih palestinskih ozemljih. GS je z resolucijo pozvala VS, da opravi preiskavo masakra v taboriščih Šabra in Šatila v Libanonu septembra 1982, toda VS ni sprejel odločitve. V nekaterih drugih primerih je VS ustanovil preiskovalne komisije. Z resolucijo 446 (1979) je ustanovil komisijo za preučevanje situacije v zvezi z gradnjo izraelskih naselbin na zasedenih palestinskih ozemljih. VS je ustanovil komisije neodvisnih strokovnjakov za preiskavo kršitev MHP na območjih nekdanje Jugoslavije in Ruande. Z resolucijo 1564 (2004) je VS zaprosil generalnega sekretarja, naj ustanovi mednarodno komisijo za preiskavo kršitev MHP v Darfurju. Z resolucijo 2235 (2015) je VS zaprosil generalnega sekretarja in Organizacijo za prepoved kemičnega orožja (OPCW) za ustanovitev skupnega preiskovalnega mehanizma za ugotovitev odgovornosti za uporabo kemičnega orožja v Siriji (JIM). VS zaradi nesoglasij med svojimi članicami novembra 2017 ni podaljšal mandata tega mehanizma.³⁴ VS je z resolucijo 2379 (2017) zaprosil generalnega sekretarja, naj ustanovi preiskovalno komisijo, ki bo podprla notranje napore v Iraku za zbiranje dokazov o zločinih tako imenovane Islamske države (Da'esh). Skupina je bila ustanovljena avgusta 2018.³⁵

Kot kaže, so mnoge države članice, tudi tiste v VS, bolj naklonjene temu, da za ugotavljanje dejstev v zvezi z zatrjevanimi kršitvami MHP zaprosi generalni sekretar, kot pa da se ta naloga zaupa medvladnemu telesu za ugotavljanje dejstev. Praviloma gre

33 Član in predsednik tega tričlanskega odbora je bil prof. dr. Borut Bohte.

34 Sprejetje resolucije je preprečil ruski veto, rusko-kitajsko-bolivijska resolucija pa ni prejela podpore.

35 Resolucija VS 2379 (2017).

za politično občutljiva vprašanja, država, kamor je misija namenjena, pa težje oporeka (ne)pristranskost generalnemu sekretarju OZN oziroma njenim uslužbencem kot predstavnikom držav. Praksa kaže, da čim bolj je diskretna tovrstna misija, večje so njene možnosti za uspeh.³⁶

GS je z resolucijo ustanovila Mednarodni mehanizem za pomoč pri preiskovanju in pregonu oseb, odgovornih za najtežja kazniva dejanja zoper mednarodno pravo, ki so bila storjena v Siriji od marca 2011 (Mehanizem za Sirijo).³⁷ Ustanovitev mehanizma je odziv na večletno spremljanje nekaznovanosti za hudodelstva in kršitve človekovih pravic v Siriji ob hkratni nezmožnosti VS, da situacijo napoti na MKS. Naloga mehanizma je, da v tesnem sodelovanju s prej omenjeno Neodvisno mednarodno preiskovalno komisijo za Sirsko arabsko republiko zbira, konsolidira, ohranja in analizira dokaze o kršitvah mednarodnega humanitarnega prava in človekovih pravic ter pripravlja potrebno dokumentacijo v pomoč in za pospešitev neodvisnih kazenskih postopkov v skladu z mednarodnopravnimi standardi, in sicer pred nacionalnimi, regionalnimi ali mednarodnimi sodišči, ki bi lahko v prihodnje imela jurisdikcijo nad omenjenimi kaznivimi dejanji v skladu z mednarodnim pravom.

Omenjene možnosti za ugotavljanje dejstev ali preiskave s strani OZN so pomembne, še toliko bolj, ker mehanizem, predviden z DP1, to je Mednarodna komisija za ugotavljanje dejstev, v praksi ni zaživel.

2.4 Ugotavljanje kršitev

Poleg zatrjevanja o uporabljivosti MHP je VS tudi večkrat ugotovil, da nekatera dejanja ali ukrepi, ki so jih sprejele države ali drugi akterji, kršijo MHP.³⁸ Glede razmer v Siriji je VS v svojih resolucijah sicer ugotavljal, da v državi prihaja do hudih kršitev MHP, vendar jih večinoma ni pripisal posameznim akterjem, razen tako imenovane Islamske države oziroma Da'esh. Običajno je ob ugotovitvi kršitev MHP tudi pozval k njegovemu spoštovanju. Tudi kadar VS izrecno ne ugotovi določenih kršitev MHP v konkretnih situacijah oboroženih spopadov, pogosto pozove vpletene strani k njegovemu spoštovanju.³⁹

36 C. Bourloyannis, nav. delo, 345. str.

37 Resolucija GS 71/248. Sprejeta je bila s 105 glasovi za (tudi Slovenije), 15 proti in 52 vzdržanimi.

38 Na primer v resoluciji VS 674 (1990), v kateri je ugotovil, da določene iraške akcije proti državljanom Kuvajta in tretjih držav kršijo ŽK4, ali v resoluciji VS 814 (1993) o Somaliji, v kateri je obsodil onemogočanje dostave hrane in zdravstvenih pripomočkov.

39 Npr. resolucije VS o Liberiji (788 (1992) in druge), Angoli (1213 (1998)), Gruziji (993 (1995)), Afganistanu (1193 (1998)) in druge.

Kršitve MHP v spopadih lahko ugotovijo tudi preiskovalne komisije, ki so jih ustanovila druga telesa OZN. Že omenjena skupina uglednih strokovnjakov za Jemen je ugotovila, da obstajajo utemeljeni razlogi za prepričanje, da so vse strani v spopadih zagrešile večje število kršitev MHP.⁴⁰ K spoštovanju MHP pozivajo tudi drugi organi ali telesa OZN, med drugim SČP, ECOSOC, OCHA in drugi.

Pomen take ugotovitve leži v pritisku na državo, ki je tako označena, saj le težko prepričljivo zanika ugotovitve VS o kršitvah MHP. Ne nazadnje taka ugotovitev, ki se lahko označi kot uradna določitev kršilca MHP, lahko vodi do sprejetja ukrepov VS proti državi kršiteljici ali drugim akterjem.

2.5 Obsodba kršitev

Po pozivu k spoštovanju MHP in ugotovitvi, da ga je določena država ali oborožena skupina kršila, lahko sledi naslednji korak VS, in sicer obsodba kršitev. Te se lahko izrazijo v različnih stopnjah, ki variirajo od »obžalovanja« (angl. *regret*) ali »grajanja« (angl. *deplore*) do »obsodbe« (angl. *condemn*) in »ostre obsodbe« (angl. *strongly condemn*). Uporaba teh terminov je odvisna od narave kršitev, pa tudi od politične presoje držav članic VS, vključno s stopnjo pritiska na državo, ki ga VS želi poudariti.

Tako VS kot tudi GS sta sprejela številne resolucije, v katerih sta obsodila posamezne države ali oborožene skupine za kršitev MHP. Številne resolucije se nanašajo na situacije na Bližnjem vzhodu, pa tudi v nekdanji Jugoslaviji,⁴¹ Ruandi,⁴² Sudanu in Južnem Sudanu,⁴³ Demokratični republiki Kongo,⁴⁴ Čadu,⁴⁵ Srednjeafriški republiki,⁴⁶ Slonokoščeni obali,⁴⁷ Somaliji,⁴⁸ Maliju⁴⁹ in Libiji.⁵⁰

40 Situation of human rights in Yemen, including violations and abuses since September 2014, dokument OZN A/HR/39/43.

41 Resolucija VS 771 (1992), ki so ji sledile številne druge resolucije.

42 Resolucija VS 912 (1994).

43 Resolucija VS 1547 (2004) in nadaljnje.

44 Resolucija VS 1843 (2008) in nadaljnje.

45 Resolucija VS 1861 (2009) in nadaljnje.

46 Resolucija VS 2121 (2013) in nadaljnje.

47 Resolucija VS 2112 (2013) in nadaljnje.

48 Resolucija VS 2102 (2013) in nadaljnje.

49 Resolucija VS 2164 (2014) in nadaljnje.

50 Resolucija VS 2174 (2014) in nadaljnje.

Trenutno najbolj pereča humanitarna kriza se odvija v Siriji, kjer že vse od leta 2011 divja državljanska vojna, v katero so vpletene tudi druge države. Spopadi so zahtevali številne žrtve in povzročili begunstvo ali razselitev milijonov sirskih prebivalcev. VS je glede razmer v Siriji sprejel več kot 20 resolucij. Med njimi so tudi resolucije, s katerimi je obsodil uporabo kemičnega orožja (pri čemer ni krivil nobene od vpletenih strani) in posamezne oborožene skupine (tako imenovano Islamsko državo oziroma Da'esh) za uničevanje kulturne dediščine. Zaradi globoke razdeljenosti med članicami pa VS ni bil zmožen doseči soglasja o obsodbi sirskega režima oziroma vseh akterjev, ki so bili obtoženi hudih kršitev MHP. Dosegel je soglasje le za splošno zahtevo, vključeno v nekaj resolucij, da naj vse strani spoštujejo obveznosti po mednarodnem pravu, vključno z MHP. GS je z resolucijo obsodila sirski režim in Da'esh za hude kršitve človekovih pravic in MHP.⁵¹ Pozneje je z resolucijo izrazila tudi ogorčenje zaradi nasilja in zahtevala takojšnjo ustavitev napadov na civiliste in civilne objekte.⁵²

Tudi v Jemnu poteka državljanska vojna, v katero so vpletene druge države. Kljub poročilom o kršitvah MHP v teh spopadih VS glede situacije v Jemnu še ni sprejel jasne obsodbe. Sprejel je sankcije zoper nekatere strani v spopadih, kar bo opisano v nadaljevanju. Bolj jasen je bil SČP, ki je septembra 2017 obsodil kršitve človekovih pravic in MHP v državi, pri čemer ni posebej izpostavljal nobene od strani.⁵³

2.6 Sredstva za uveljavljanje MHP in sankcioniranje kršitev

Ko VS ugotovi kršitve MHP, se ne zadovolji le s takšno ugotovitvijo, temveč sprejme tudi določene pozive ali zahteve operativne narave. Predvsem od kršilca ali kršilcev zahteva prenehanje kršitev, lahko pa tudi druge ukrepe, med katerimi so lahko tudi določeni popravni ukrepi.⁵⁴ Pozivi ali ukrepi VS pa se ne nanašajo vedno le na akterje v konfliktu, temveč neredko tudi na druge države ali organizacije. VS je tako na primer pozval k mednarodni pomoči za lajšanje trpljenja beguncev v konfliktu med Indijo in Pakistanom,⁵⁵ pozval države, naj Izraelu ne zagotavljajo kakršne koli pomoči, ki bi bila uporabljena za judovske naselbine na okupiranih palestinskih ozemljih,⁵⁶ ali naj vzpostavijo strog nadzor nad izvozom kemičnih proizvodov, ki bi lahko služili

51 Resolucija GS A/C.3/70/L.47.

52 Resolucija GS A/71/L.39 (2016).

53 Resolucija SČP A/HRC/RES/36/31.

54 Tako je na primer VS z resolucijo 471 (1980) Izrael pozval, da zagotovi odškodnino civilnim žrtvam na okupiranih ozemljih, ki jim ni nudil ustrezne zaščite; Bourloyannis str. 348.

55 Resolucija VS 307 (1971).

56 Resolucija VS 465 (1980).

za proizvodnjo kemičnega orožja, v Iran in Irak glede na to, da je VS ugotovil uporabo kemičnega orožja v konfliktu tako s strani Iraka kot Irana.⁵⁷

Mehanizem, ki ga VS pogosto uporablja za uveljavljanje svojih odločitev, so sankcije oziroma omejevalni ukrepi.⁵⁸ V večini primerov je uvedba tovrstnih ukrepov povezana z vzpostavljanjem miru. V začetnem obdobju OZN so se omejevalni ukrepi uporabljali proti državam, v novejšem času pa se uvajajo ukrepi tudi zoper posameznike. V vrsti primerov je VS vpeljal sankcije proti posameznikom, ki so bili vpleteni v kršitve MHP. Tako je na primer VS uvedel sankcije proti posameznikom, ki so zavirali dostavo humanitarne pomoči v Somaliji,⁵⁹ in proti poveljnikom v DR Kongo, ki so rekrutirali ali uporabljali otroke vojake ali uporabljali otroke in ženske za tarče.⁶⁰

Med bolj inovativne ukrepe VS spada njegova potrditev, da je Irak odgovoren za vsako neposredno izgubo, škodo, vključno z okoljsko škodo ali izgubo naravnih virov in podobno, kot posledico iraške invazije in okupacije Kuvajta.⁶¹ VS je naknadno ustanovil posebno odškodninsko komisijo (United Nations Compensation Commission) za ugotavljanje te odgovornosti. V tem primeru se je VS ukvarjal s pravnimi posledicami kršitev MHP in uvedel mehanizem za izvajanje odškodninske odgovornosti.

Najbolj daljnosežen prisilen ukrep, ki ga ima VS na voljo, da sankcionira kršitve MHP, je avtorizacija uporabe sile. VS lahko po VII. poglavju UL avtorizira uporabo sile, kadar oceni, da določena situacija predstavlja grožnjo mednarodnemu miru in varnosti. Neposredne povezave med avtorizacijo uporabe sile in kršitvami MHP se po UL ne more vzpostaviti. Dejstvo pa je, da se v preambulah vrste resolucij, sprejetih po VII. poglavju UL, sklicuje na kršitve MHP, kar nakazuje na tako povezavo. Verjetno je bila ta povezava najbližje v resoluciji VS 1973 (2011) o situaciji v Libiji, ki je avtorizirala uporabo sile za zaščito civilistov in območij, naseljenih s civilisti, pred grožnjo napada.

Tudi v okviru obravnavane teme kaže poudariti, da je v 90. letih prejšnjega stoletja prišlo do pomembnih premikov v gledanju mednarodne skupnosti na kriterije za opredelitev neke situacije kot grožnje mednarodnemu miru in varnosti. Pojavili so

57 Resolucija VS 612 (1988).

58 V odvisnosti od situacije so ti ukrepi lahko sprejeti v različnih oblikah oziroma vsebini. Gre lahko za vseobsegajoče sankcije, lahko za embargo na uvoz orožja, zamrznitev denarnih sredstev, omejitev izvoza ali uvoza določenih proizvodov ipd.

59 Resolucija VS 1844 (2008).

60 Resolucija VS 1857 (2008).

61 Resolucija VS 687 (1991).

se novi koncepti, ki so bolj izpostavili potrebo po zaščiti civilnega prebivalstva pred grozodejstvi, kar si zasluži kratko predstavitev v ločeni točki.

Med ukrepe za uveljavljanje MHP bi se lahko štela tudi napotitev mirovnih misij OZN. Te so običajno namenjene prvenstveno vzdrževanju miru, posredno pa naj bi delovale tudi preventivno proti kršitvam MHP. Praksa kaže, da ni vedno tako; spomnimo se samo grozodejstev v Srebrenici leta 1995, do katerih je prišlo kljub prisotnosti modrih čelad.

Glede razmer v Siriji, ki so že omenjene zgoraj, VS kljub dokaj številnim resolucijam ni sprejel učinkovitih ukrepov. Nekaj posameznikov je uvrstil na sankcijske sezname (VS je razširil sankcijski režim, ki je bil uveden zoper Al Kaido na Islamsko državo), predlagal ustanovitev preiskovalnega mehanizma za preiskavo uporabe kemičnega orožja, avtoriziral dostavo humanitarne pomoči čez mejo in podobno, ni pa sprejel celovitih ukrepov za uveljavljanje MHP in sankcioniranje njegovih kršitev. Zaradi tega so posamezne ukrepe sprejemali drugi organi oziroma telesa OZN – SČP in GS, ki pa nimajo pooblastil za sprejemanje prisilnih ukrepov, zavezujočih za države članice.

Glede oboroženih spopadov v Jemnu je VS uvedel sankcije zoper osebe, ki ogrožajo mir, varnost in stabilnost v državi,⁶² pozneje tudi embargo orožja zoper tako imenovane hutijevce⁶³ in sile, zveste nekdanjemu predsedniku Salehu.⁶⁴ Visoki komisar za človekove pravice (v nadaljevanju: VKČP) je v dveh poročilih o Jemnu predlagal ustanovitev mednarodnega neodvisnega telesa, ki bi preiskovalo obtožbe o kršitvah človekovih pravic v državi, vključno z MHP.⁶⁵ Na ta predlog se je s prej omenjeno resolucijo z dne 29. septembra 2017 odzval SČP in zaprosil VKČP, naj ustanovi skupino mednarodnih ekspertov z nalogo, da spremlja situacijo glede človekovih pravic v Jemnu in o njej poroča.

V zadnjih desetletjih je VS kot del svojega povečanega aktivizma postal bolj vključen v sankcioniranje kršitev MHP. To se nanaša prvenstveno na ukrepe na področju mednarodnega kazenskega prava, o čemer več v naslednji točki.

62 Resolucija VS 2140 (2014) in poznejše resolucije, zadnja 2402 (2018).

63 Pripadniki gibanja imenovanega po Huseinu Badredinu al Hutiju.

64 Resolucija VS 2216 (2015).

65 Situation of human rights in Yemen, dokumenta SČP A/HRC/30/31 (2015) in A/HRC/33/38 (2016).

2.7 Mednarodno kazensko pravosodje

Veljavni sistem MHP je določil pravila, ki se uporabljajo v oboroženih spopadih, ni pa zagotavljal, da bodo posamezniki, ki kršijo MHP, dejansko kaznovani. Pristojnost za kazenski pregon je načeloma poverjena državam, saj sodi kazenska oblast med bistvene prvine suverenosti. Po sprejetju Konvencije o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida leta 1948, ki je predvidela tudi možnost ustanovitve mednarodnega kazenskega sodišča, je o tem potekala razprava v KMP. Razmere v času hladne vojne niso omogočale napredka. Spremenile so se po koncu hladne vojne, ko je KMP sprejela osnutek Kodeksa o zločinih zoper mednarodni mir in varnost.⁶⁶ Po koncu hladne vojne pa je prišlo do hudih vojnih zločinov in zločinov proti človečnosti na območju nekdanje Jugoslavije oziroma še posebej v Bosni in Hercegovini ter v Ruandi, ki so pospešili nastanek mednarodnih kazenskih tribunalov.

VS je leta 1993 ustanovil ICTY⁶⁷ leta 1994 pa Mednarodno kazensko sodišče za Ruando (ICTR).⁶⁸ Šlo je za inovativno uporabo pooblastil VS, saj je VS nase prevzel kvazizakonodajno vlogo. Ustanovitev teh dveh ad hoc mednarodnih kazenskih sodišč z omejeno krajevno in časovno pristojnostjo je pomenila spodbudo za obnove razprav o stalnem mednarodnem kazenskem sodišču. KMP je leta 1994 dokončala osnutek statuta sodišča in ga predložila v obravnavo GS. RSMKS je bil sprejet na diplomatski konferenci v Rimu leta 1998; OZN je pri njegovi pripravi igrala vidno vlogo. Pristojnost MKS je komplementarna pristojnostim nacionalnih sodišč.

MKS je samostojno in ločeno od OZN, njegov statut pa omogoča sodelovanje med OZN in MKS. VS lahko seznani tožilca MKS z določeno situacijo, če oceni, da so bila storjena grozodejstva po mednarodnem pravu. To možnost je VS uporabil v dveh primerih – za Darfur⁶⁹ in Libijo,⁷⁰ ne pa tudi za Sirijo, kljub pobudi nemajhne skupine držav (med njimi tudi Slovenije), naj to stori.⁷¹

V poznejši fazi so bila ustanovljena tako imenovana mešana sodišča (mednarodno/domača imenovana tudi hibridna ali internacionalizirana), pri katerih je sodelovala OZN. Ustanovljena so bila bodisi s sporazumom med OZN in državo, ki je želela

66 Report of the International Law Commission on the work of its forty-third session, dokument A/46/10 (1991), osnutek je bil leta 1996 revidiran.

67 Resolucija VS 827 (1993).

68 Resolucija VS 955 (1994).

69 Resolucija VS 1593 (2005).

70 Resolucija VS 1970 (2011); resolucija je bila sprejeta s konsenzom.

71 Sprejetje resolucije sta preprečili Rusija in Kitajska z vetom.

ustanovitev takega sodišča (za Sierra Leone leta 2002 in za Kambodžo leta 2003), sodišče za Vzhodni Timor pa je leta 2000 ustanovila tranzicijska uprava OZN za Vzhodni Timor. Za njih je značilno, da uporabljajo tako mednarodno kot domače pravo. Sedež imajo v državi, kjer so bili storjeni zločini, kar približuje sojenje lokalnemu prebivalstvu in naj bi tako povečalo legitimnost sodišča.

Z ustanovitvijo mednarodnih kazenskih sodišč je bil narejen velik korak v smeri preprečevanja, da bi ostali kršilci MHP nekažnovani. Verjetno bo imela ustanovitev MKS tudi določeno odvračalno oziroma preprečevalno vlogo.

2.8 Humanitarna intervencija in odgovornost zaščititi

UL je predvidela, da VS lahko sprejme prisilne ukrepe, kadar oceni, da neka situacija ogroža mednarodni mir in varnost. Kot že rečeno, je v 90. letih prejšnjega stoletja v mednarodni skupnosti prišlo do premikov pri označevanju določene situacije za grožnjo miru in varnosti. Pri tem je šlo za odmik od tradicionalnega gledanja, da nemiri in oboroženi spopadi znotraj neke države predstavljajo njeno notranjo zadevo, v katero se druge države oziroma mednarodna skupnost nimajo pravice vmešavati.⁷²

Pričelo se je uveljavljati načelo, da suverenost držav pomeni tudi njihovo odgovornost za spoštovanje človekovih pravic oziroma da se države, kadar na njihovem ozemlju prihaja do množičnega kršenja človekovih pravic in grozodejstev, ne morejo več enostavno sklicevati na to, da gre za njihovo notranjo zadevo. Šola mišljenja, ki je ocenjevala, da bi v takih primerih varstvo človekovih pravic moralo biti višje na lestvici vrednot kot suverenost držav, je pridobivala vedno večjo podporo. Tako videnje je začelo dobivati prostor tudi v OZN in posledično so izjeme k pravilu neintervencije v tako imenovane notranje zadeve posamezne države postale manj izjemne.⁷³ Navedemo lahko kar nekaj primerov, ko so se države članice pri sprejemanju ukrepov v OZN (VS) sklicevale na humanitarni namen (situacije v severnem Iraku,⁷⁴ Somaliji, Haitiju, nekdanji Jugoslaviji, Ruandi in Vzhodnemu Timorju). Pri razvoju tovrstnih konceptov seveda ni bil pomemben le etični (humanitarni) vidik oziroma moralni razlogi, temveč tudi ocena, da množične kršitve človekovih pravic in grozodejstva povzročajo nestabilnost, ki predstavlja grožnjo miru in varnosti, kar še posebej velja za tako imenovane propadle države (angl. *failed states*).

72 Glej tudi sedmi odstavek 2. člena UL.

73 T. Weiss to novo videnje ali pristop imenuje »humanitarni impulz«.

74 Resolucija VS 688 (1991), s katero je bilo ocenjeno, da nasilje nad kurdskim prebivalstvom s strani iraškega režima predstavlja »grožnjo mednarodnemu miru in varnosti«, kar je bil prvi primer, ko je VS vzpostavil neposredno povezavo med svojo vlogo odgovornega za mednarodni mir in varnost in množičnimi kršitvami človekovih pravic.

Na podlagi teh načel je prišlo do razvoja konceptualne podlage načel humanitarne intervencije in načela odgovornost zaščititi. Gre za vprašanja, ki so razumljivo politično zelo občutljiva in glede katerih ni enotnosti ne med državami ne v doktrini. Tudi primeri tovrstnih intervencij mednarodne skupnosti so pogosto kontroverzni, kot kažeta naslednja primera. Intervencija zaradi razmer na Kosovu leta 1999 ni imela avtorizacije VS, zaradi česar so mnenja o njeni legalnosti ali legitimnosti deljena. Nekatere države menijo, da je bila v nasprotju z mednarodnim pravom, druge, da je bila legitimna zaradi velike humanitarne nujnosti. Intervencija v Libiji leta 2011 je imela avtorizacijo VS, vendar so se tudi v tem primeru pojavile kritike, da so koalicijske sile mandat VS izkoristile za spremembo režima v državi in s tem presegle pooblastilo VS, ki je bilo dano zaradi zaščite civilistov in civilnih objektov. Ti pomisleki glede intervencije v Libiji so pozneje vplivali tudi na odločanje VS v državljanski vojni v Siriji.

Ob tem kaže omeniti še, da kadar VS ugotovi, da določena situacija predstavlja grožnjo mednarodnemu miru in varnosti, se omejitve iz sedmega odstavka 2. člena UL *ipso facto* ne uporabljajo.

3. KODIFIKACIJA IN PROGRESIVNI RAZVOJ MHP

Kot že povedano, OZN v svojih zgodnjih letih ni pokazala večjega zanimanja za vojno pravo. Pozneje se je to spremenilo in v okviru organizacije se je oblikovalo pravo, ki se nanaša na omejevanje oboroževanja in razorožitev, na vprašanja odgovornosti in sankcioniranje kršitev MHP. Nekateri to pravo po kraju, kjer je bilo pretežno oblikovano, označujejo tudi kot newyorško pravo (za razliko od tako imenovanega haaškega in ženevskega prava).

Po mednarodni konferenci o človekovih pravicah leta 1969 je GS sprejela vrsto resolucij (na primer že omenjeno resolucijo 2444 (XXIII)). Generalni sekretar je v odzivu na zaprosilo GS pripravil dve poročili o področju, v katerih so bili med drugim predlogi za razvoj MHP.⁷⁵ Kljub temu je razvoj tega področja prava tudi v tem obdobju ostal večinoma izven okvira OZN. Tako sta bila dopolnilna protokola k ŽK leta 1977 sprejeta na diplomatski konferenci, ki jo je sklicala Švica, na podlagi besedil, ki jih je pripravil MORK. Za razliko od priprav na sprejetje ŽK leta 1949 pa je bila OZN pri procesu priprav na sprejetje dopolnilnih protokolov mnogo bolj dejavna oziroma vključena.

⁷⁵ Respect for human rights in armed conflicts: Report of the Secretary-General, dokumenta OZN A/7720 (1969) in A/8052 (1970).

Sistem kolektivne varnosti OZN ni zasnovan na razorožitvi in razorožitve ne postavlja na raven ciljev ali načel OZN. Organizacija je, kot že uvodoma rečeno, zasnovana na načelu prepovedi uporabe sile, reguliranje oboroževanja in razorožitev pa sta drugotnega pomena. GS ima v 11. členu UL določeno pristojnost na tem področju. Na tej podlagi GS na rednih zasedanjih svojega Prvega odbora razpravlja o vprašanih razorožitve in daje priporočila. Tako so se razvili nekateri projekti razoroževanja in tudi splošni cilj »splošne in popolne razorožitve pod učinkovitim mednarodnim nadzorom«.⁷⁶

Razorožitvena prizadevanja se nanašajo na konvencionalna in na orožja za množično uničevanje: jedrska, kemična in biološka. Privedla so tudi do sklenitve večstranskih mednarodnih pogodb, kar je vplivalo na razvoj mednarodnega prava. Med pomembnejšimi mednarodnimi pogodbami, sprejetimi v okviru OZN, so Konvencija o prepovedi vojaške ali katere koli druge rabe tehnik, ki spreminjajo okolje (New York, 1976), Konvencija o prepovedi razvoja, skladiščenja in uporabe kemičnih orožij in o njihovem uničenju (Ženeva, 1993), Celovita pogodba o prepovedi nuklearnih poskusov (New York, 1996) in Konvencija o prepovedih ali omejitvah uporabe določenih konvencionalnih orožij, ki povzročajo prekomerne poškodbe ali imajo nediskriminatorne učinke (Ženeva, 1980). V ta okvir se lahko uvrsti tudi Pogodba o trgovini z orožjem (New York, 2013). Najnovejši tovrstni akt je Pogodba o prepovedi jedrskega orožja, sprejeta 7. julija 2017 in na voljo za podpis od 20. septembra 2017.

Če pogledamo na prizadevanja na področju omejevanja oboroževanja in razorožitve v okviru OZN v celoti, lahko ugotovimo, da je dala ta dejavnost nekaj pomembnih rezultatov, ki imajo učinek tudi v občem mednarodnem pravu. Mednarodne pogodbe, sklenjene v okviru OZN, imajo veliko število pogodbenic, nekateri pravni režimi, zlasti tisti iz pogodbe o neširjenju jedrskega orožja, so dobili univerzalni pomen. Za prepoved kemičnega orožja pa je mogoče trditi, da je danes del običajnega mednarodnega prava.⁷⁷

V kontekst kodifikacije in razvoja mednarodnega humanitarnega ali z njim povezanega prava sodi tudi razvoj mednarodnega kazenskega pravosodja, ki je omenjeno zgoraj. K zgornjemu se lahko doda, da tako imenovano newyorško pravo sestavljajo tudi druge mednarodne pogodbe pa tudi nekatere resolucije in drugi dokumenti. Tukaj bi navedli le Konvencijo o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida (New York, 1948) in Konvencijo o nezastaranju vojnih zločinov in zločinov zoper človečnost (New York, 1968).

⁷⁶ Ta cilj je vključen v mnoge resolucije GS.

⁷⁷ D. Türk, nav. delo, str. 543; isto je mogoče trditi tudi za prepoved bakteriološkega orožja, vendar relevantna konvencija iz leta 1972 ni bila oblikovana in sprejeta v okviru OZN.

Sklep

Soočanje OZN s področjem MHP se je v času od njenega nastanka močno razvilo in razvejalo, še posebej v zadnjih desetletjih. Eden od vidikov je povečano priznanje, da so v določenih situacijah sile pod poveljstvom in nadzorom OZN zavezane k spoštovanju zavez, ki izhajajo iz MHP. To načelno priznanje pa ni razrešilo vseh vprašanj v zvezi z izvajanjem teh zavez v praksi.

Različni organi oziroma telesa OZN, zlasti VS, GS in SČP ter tudi generalni sekretar in sekretariat, se ukvarjajo z zagotavljanjem spoštovanja MHP s strani držav in oboroženih skupin. VS je sprejel daljnosežne ukrepe na tem področju po VII. poglavju UL, kot na primer z ustanovitvijo mednarodnih kazenskih sodišč MKSJ in ICTR. OZN je imela pomembno vlogo pri ustanovitvi stalnega mednarodnega kazenskega sodišča MKS.

Prizadevanja VS v zagotavljanju spoštovanja MHP ali s kaznovanjem njegovih kršitev so bila nedosledna. VS je sprejel odločne ukrepe glede nekaterih konfliktov, medtem ko so bile množične kršitve MHP v drugih konfliktih zanemarjene. Po koncu hladne vojne se je zdelo, da je napočilo obdobje, v katerem bo sistem OZN polno zaživel v skladu z zamislimi avtorjev UL. Še posebej je to veljalo za VS, ki ga je pred tem hromila blokovska delitev. Praksa je pokazala, da je bil ta optimizem le delno upravičen in nekateri konflikti, še posebej v Siriji, kažejo, da so omejitve pri delovanju VS, ki izhajajo predvsem iz različnih interesov držav, zlasti stalnih članic, morda inherentne političnemu organu, kakršen je VS. Kljub tej nedoslednosti pa ima VS pooblastila za uporabo prisilnih ukrepov in je močan instrument pri zagotavljanju spoštovanja MHP.

Določene ukrepe lahko sprejemajo tudi GS, SČP in drugi organi ali telesa iz sistema OZN. To velja še posebej za situacije, ko se VS ne odzove v skladu s pričakovanji večjega dela mednarodne skupnosti, vendar le-ti nimajo pooblastil za sprejemanje za države zavezujočih ukrepov. Imajo pa sklepi, izjave ali druge odločitve teh organov lahko pomembno politično težo.

Evolucija v razmišljanju v mednarodni skupnosti o tem, katere situacije pomenijo grožnjo mednarodnemu miru in varnosti, so se odrazile tudi v razvoju konceptov in praksi v OZN. VS je tako začel označevati tudi množične kršitve človekovih pravic in hude kršitve MHP, znotraj posameznih držav, za grožnjo mednarodnemu miru in varnosti.

Ne nazadnje je OZN dala znaten prispevek k razvoju pozitivnega mednarodnega prava na tem področju, še posebej glede omejevanja oboroževanja in razorožitve, vprašanja odgovornosti in glede sankcioniranja kršitev MHP.

V zadnjih letih je pri posameznih vplivnih državah nasploh mogoče opaziti trend odmika od multilateralizma v mednarodnih odnosih v smeri unilateralnega delovanja, kar vključuje tudi poskuse zmanjševanja vloge OZN kakor tudi pomena mednarodnega prava oziroma izogibanja njegovemu spoštovanju, vključno z MHP.

Kljub pomanjkljivostim in nedoslednostim v praksi, ki so omenjene v članku, je OZN danes nedvomno pomemben in verjetno še vedno nenadomestljiv akter pri promociji in zagotavljanju spoštovanja MHP.

Literatura

Monografije:

- Christine Chinkin, Mary Kaldor: *International Law and New Wars*, Cambridge University Press, Cambridge 2017.
- Emily Crawford, Alison Pert: *International Humanitarian Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2015.
- Karen A. Mingst, Margaret P. Karns, Alynna J. Lyon: *The United Nations in the 21st Century*, 5th edition, Westview Press, Boulder, Colorado 2017.
- Vasilka Sancin, Dominika Švarc, Matjaž Ambrož: *Mednarodno pravo oboroženih spopadov, Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje*, Ljubljana 2009.
- Danilo Türk: *Temelji mednarodnega prava*, GV Založba, Ljubljana 2007.
- Thomas G. Weiss: *The Humanitarian Impulse*, v: Malone, David (ur.): *The UN Security Council, From the Cold War to the 21st Century*, International Peace Academy, Colorado, London 2004, str. 37–54.

Članki:

- Christiane Bourloyannis: *The Security Council of the United Nations and the Implementation of International Humanitarian Law*, v: *Denver Journal of International Law and Policy*, 20 (1991–1992), str. 335–356.
- Aristotle Constantinides: *An Overview of Legal Restraints on Security Council Chapter VII Action with a Focus on Post Conflict Iraq*, 2004, dostopno na <https://esil-sedi.eu/wp-content/uploads/2018/04/Constantinides_0.pdf> (14. 1. 2018).
- Hans-Peter Gasser: *The United Nations and International Humanitarian Law: The International Committee of the Red Cross and the United Nations' involvement in the implementation of international humanitarian law*, 19. 10. 1995, dostopno na: <www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jmuk.htm> (16. 8. 2017).
- Marco Roscini: *The United Nations Security Council and the Enforcement of International Humanitarian Law*, v: *Israel Law Review*, 43 (2010), str. 330–359.
- Dominika Švarc: *Uporabljivost mednarodnega humanitarnega prava v mirovnih operacijah*, v: *Revus*, (2009) 9, str. 11–27.

Devon Whittle: The Limits of Legality and the United Nations Security Council: Applying the Extra-Legal Measures Model to Chapter VII Action, v: European Journal of International Law, 26 (2015) 3, str. 671–698.

Marten Zwanenburg: United Nations and International Humanitarian Law, v: Max Planck Encyclopedia of Public International Law, oktober 2015, dostopno na: <<https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1675?rskey=J3ZiJ2&result=2&prd=EPIL>> (9. 8. 2019).

Pravni viri in dokumenti:

Agreement on the Status of the United Nations Assistance Mission for Rwanda (UNAMIR), 1748 UNTS 3.

Izbirni protokol h Konvenciji o varnosti osebja OZN in spremljevalnega osebja, Ur. l. RS, št. 68/2007 (MP št. 9/07).

Konvencija o varnosti osebja OZN in spremljevalnega osebja, Ur. l. RS, št. 102/03 (MP, št. 22/03).

Model Agreement between the United Nations and Member States Contributing Personnel and Equipment to the United Nations Peace-keeping Operations: Report of the Secretary-General, dokument OZN A/46/185.

Report of the International Law Commission on the work of its forty-third session (29. april – 19. julij 1991), dokument OZN A/46/10 (1991).

Respect for human rights in armed conflicts: Report of the Secretary-General, dokument OZN A/7720 (1969) z dne 20. 11. 1969.

Respect for human rights in armed conflicts: Report of the Secretary-General, dokument OZN A/8052 (1970) z dne 18. 9. 1970.

Resolucija Generalne skupščine OZN 2444 (XXIII) z dne 19. 12. 1968.

Resolucija Generalne skupščine OZN A/C.3/70/L.47 z dne 2. 11. 2015.

Resolucija Generalne skupščine OZN A/71/L.39 z dne 7. 12. 2016.

Resolucija Generalne skupščine OZN A/RES/71/248 z dne 11. 12. 2017.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/307 z dne 21. 12. 1971.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/465 z dne 1. 3. 1980.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/471 z dne 6. 6. 1980.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/612 z dne 9. 5. 1988.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/674 z dne 29. 10. 1990.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/687 z dne 3. 4. 1991.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/688 z dne 5. 4. 1991.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/912 z dne 21. 4. 1992.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/771 z dne 13. 8. 1992.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/788 z dne 19. 11. 1992.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/814 z dne 26. 3. 1993.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/827 z dne 25. 5. 1993.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/955 z dne 8. 11. 1994.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/993 z dne 12. 5. 1995.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/1193 z dne 28. 8. 1998.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/1213 z dne 3. 12. 1998.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/1325 z dne 31. 10. 2000.

Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/1483 z dne 22. 5. 2003.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/1547 z dne 11. 6.2004.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/1593 z dne 31. 3. 2005.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/1843 z dne 20. 11.2008.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/1844 z dne 20. 11. 2008.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/1857 z dne 22. 12. 2008.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/1861 z dne 14. 1. 2009.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/1970 z dne 26. 2. 2011.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/2102 z dne 2. 5. 2013.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/2112 z dne 30. 6. 2013.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/2121 z dne 10. 10. 2013.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/2140 z dne 26. 2. 2014.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/2164 z dne 25. 6. 2014.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/2174 z dne 27. 8. 2014.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/2216 z dne 14. 4. 2015.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/2227 z dne 29. 6. 2015.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/2206 z dne 3. 3. 2015.
 Resolucija Varnostnega sveta OZN S/RES/2379 z dne 21. 12. 2017.
 Resolucija Sveta OZN za človekove pravice A/HRC/RES/36/31 z dne 3. 10. 2017.
 Situation of human rights in Yemen, including violations and abuses since September 2014, dokument OZN A/HR/39/43 z dne 17. 8. 2018.
 Situation of human rights in Yemen, dokument SČP A/HRC/30/31 (2015) z dne 7. 9. 2015.
 Situation of human rights in Yemen, dokument SČP A/HRC/33/38 (2016) z dne 4. 8. 2016.
 Ustanovna listina OZN, Ur. l. RS, št. 2/2014, MP, št. 1/2014.
 Yearbook of the International Law Commission 1949, Summary Records and Documents of the First Session including the report of the Commission to the General Assembly, United Nations, New York 1957.

Sodne odločbe:

ICTY, *Tožilec proti Dušku Tadiću, odločitev o predlogu obrambe za pritožbo zoper jurisdikcijo*, št. IT-94-I-AR72 z dne 2. 10. 2005.
 Svetovalno mnenje ICJ v zadevi *Admission of a State to the United Nations (Charter, Art. 4)*, (*Pristop države k Združenim narodom (UL OZN, 4. člen)*, ICJ Reports 1948, str. 57.
 Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, ICJ Reports 2005, str. 168.
 Svetovalno mnenje MS v zadevi *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory (Pravne posledice graditve zidu na okupiranem palestinskem ozemlju)*, ICJ Reports 2004, str. 136.

Spletne strani:

<www.un.org>
 <www.mzz.gov.si>

Raphaël Goncalves Alves*

VLOGA MEDNARODNEGA ODBORA RDEČEGA KRIŽA PRI SPODBUJANJU IN RAZVIJANJU MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA¹

Uvod

Mednarodni pravni red v nasprotju z notranjim pravnim redom nima prisilne narave. Države so suvereni subjekti, ki svobodno dogovorijo, podpišejo in ratificirajo mednarodno pogodbo, vendar niso podrejene sili nad njimi, ki bi jim lahko vsilila njeno izvajanje. Spoštovanje mednarodnega prava temelji na zapletenem ravnovesju, ki ga tvorijo politična volja, prisila, prepričevanje, pa tudi, kot navajajo nekateri pisci, določena akulturacija.² Čeprav je državo pravno težko prisiliti k spoštovanju mednarodne obveznosti, je bilo v zgodovini vzpostavljeno določeno število pravnih mehanizmov različne narave in sestave z namenom zagotoviti čim boljše izpolnjevanje mednarodnih obveznosti. Namen tega prispevka ni analizirati učinkovitosti in osnov tega vidika, je pa zanimivo razumeti delovanje Mednarodnega odbora Rdečega križa (v nadaljevanju: MORK) in njegov odnos do mednarodnega humanitarnega prava (v nadaljevanju: MHP) z vidika teh razmišljanj.

Zdi se, da je MORK mogoče analizirati kot eno od teh jamstvenih struktur, strukturo, ki se je izkazala kot edinstvena med množstvom teh ustanov in mehanizmov. MORK ni niti arbitražna niti sodna niti politična ustanova; ni bil ustanovljen, da bi v pravnem ali političnem smislu nadziral pravilno uporabo MHP. Kljub temu je viden in samega sebe opredeljuje kot ustanovo garant. Glavni razlog za to je verjetno dejstvo, da ne obstaja mehanizem nadzora MHP. Nobeno sodišče, noben organ ni

* *Magister prava, pravni svetovalec v MORK.*

- 1 Članek izraža avtorjeve osebne poglede in ne nujno stališča MORK. Prevod iz francoščine Andrej Grasselli in Jelka Štemberger.
- 2 Akulturacijo je mogoče opredeliti kot proces v smislu prilagoditi se kulturi okolja, delovati s posnemanjem. Ta proces ne predpostavlja, drugače kot mehanizem prepričevanja, doseči, da država sprejme utemeljenost norme zaradi svojega notranjega prepričanja. V zvezi s tem glej članke R. Goodmana in D. Jinksa, posebej nav. delo.

bil ustanovljen posebej in samo v ta namen in žal še vedno ni videti, da bi bila takšna možnost na aktualnem dnevnem redu.³

Zgodovinsko je MORK ustanova s humanitarno vizijo, ki je bila ustanovljena za pomoč ranjenim in vsem osebam, ki so žrtve oboroženega spopada. Ustanovljena je bila v zgodovinskem trenutku, ko še niso obstajale veljavne mednarodnopravne norme, ki bi omejevale spopade, in so se napredek in postavitev pravnih pravil za zagotovitev nevtralnosti oseb izven spopada in zaščita zdravstvene službe zdeli bistveno povezani s samim nastankom ustanove.⁴ Prvi koraki Henryja Dunanta kot ustanovitelja Odbora je bilo oblikovanje sklopa pravil, ki so pozneje postala sedanje MHP.⁵ MORK je seveda postal referenčna ustanova, edina, ki je v središče svojega delovanja vključila vprašanje uporabe MHP. Odnos MORK z MHP se zdi prav tako premišljen kot graditeljski in izkustven. Če danes Statut Mednarodnega gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca (v nadaljevanju: SRKP) izrecno priznava kot naloge MORK »delati za pravilno uporabo mednarodnega humanitarnega prava, ki zadeva oborožene spopade«⁶ in poleg tega »delati za razumevanje in širitev mednarodnega humanitarnega prava, ki zadeva oborožene spopade, in pripravljati njegov morebitni razvoj«,⁷ gre pri tem manj za opredelitev njegove vloge kot za pravni zapis dejansko priznanega statusa, zgodovinskega in pridobljenega skozi čas. Ta odnos, ki povezuje MORK z MHP, se je razvil, obogatil in pridobil svoj pomen skozi dejstva, zgodovino, s priznanjem vloge MORK v mednarodni skupnosti, z različnimi mednarodnimi pogodbami in s prakso držav. MORK se je uveljavil kot dejavnik, ki ga ni mogoče obiti, kot najbolj legitimna institucija za opravljanje vloge garanta.

Ta vloga je opredeljena skupaj s temeljno vlogo MORK, ki je humanitarna pomoč v oboroženih spopadih. Dejansko je razvidno, da ima pravo preventivni učinek, saj preprečuje, da bi do trpljenja sploh prišlo. Samo pravo pa vendarle ne zadostuje, saj prihaja v tudi ob doslednem spoštovanju prava do »zakonitih«⁸ žrtev, ki jih je treba obžalovati in jim pomagati. Vlogi MORK na področju humanitarnega delovanja in MHP se pogosto dopolnjujeta, prepletata in sta medsebojno povezani. Zato ima vsaka od njiju posebnosti glede na način, na katerega se pojmuje v okviru drugih

3 Na 32. mednarodni konferenci Rdečega križa in Rdečega polmeseca so države bistveno spremenile skupen predlog Švice in MORK, ki je predvidel ustanovitev kontrolnega mehanizma za spoštovanje MHP, tako da je bil preoblikovan v resolucijo (resolucija 2) bolj proceduralne narave s pozivom MORK in drugim akterjem, naj nadaljujejo delo na tej zadevi.

4 F. Bugnion, nav. delo.

5 M. Finnemore, nav. delo.

6 SRKP, 5-2 c člen.

7 SRKP, 5-2 f člen.

institucij,⁸ tako da gre največkrat samo za enega od teh vzorcev, humanitarnega ali pravnega.

Takšna dvojna vloga daje podlago za analizo delovanja MORK v njegovem odnosu do MHP. Na prvi pogled se zdi presenetljivo, da garant javnosti ne razkrije dejstev in kršitev, ki jih odkrije, da ohranja strogo zaupnost o dialogu, ki ga vodi s stranmi v spopadu, torej z možnimi povzročitelji kršitev, in da pogosto molči o svojih ugotovitvah, ki se nanašajo na uporabo MHP na terenu. Nekateri pisci so v zvezi s tem opozorili, da operativno delovanje MORK, ki vključuje strogo zaupnost, pride včasih v nasprotje z vlogo pravnega garanta, ki že sama po sebi zahteva določeno transparentnost delovanja.⁹

Takšna zaupnost je povezana z ohranjanjem operativne dejavnosti MORK, posebej z ohranjanjem dostopa do prebivalstva, ki je žrtev, prav tako pa je jasno, da takšen dostop do prebivalstva in voditeljev omogoča učinkovitejše delo MORK zlasti pri zbiranju informacij o kršitvah, o katerih lahko potem na zaupen način razpravlja s stranmi v spopadu.

MHP je bistven sestavni del identitete MORK; odnos med MORK in MHP Odboru omogoča, da zahteva zase položaj garanta, ne da bi zato postal mehanizem nadzora, in v tem se razlikuje od vseh drugih humanitarnih organizacij, ki nudijo pomoč na terenu v času spopada.

Prav vloga garanta postavlja MORK pred izredno zapleteno vprašanje, ki je oblikovalo njegovo identiteto in organizacijo, namreč, kako pripraviti suverene subjekte ali tiste, ki zase takšen položaj zahtevajo, do spoštovanja pravil, ne da bi jih hkrati tudi obsojali. Kako brez prisilnih sredstev ali legitimnosti sodne oblasti oblikovati naravno stanje v smislu Hobbesa, z normativnim okvirom, ki je namenjen prav za urejanje primerov, ko se ti subjekti znajdejo v odkritem spopadu? Prav to je osrednji izziv MHP. Na ta izziv MORK ponuja odgovor, zamisel, predvsem pa vrednoto obstajati in vztrajati takrat, ko vsaka druga možnost nadzora in učinkovite kontrole ostaja daleč na obzorju.

Odgovor, ki ga ponuja MORK, nastaja vzdolž dveh osi. Prva vključuje delo na neposrednem prepričevanju; MORK s stranmi v spopadu razvije dvostranski zaupen dialog, da se prenehajo kršitve MHP, in skrbi, da se več ne ponovijo. Ta dejavnost sicer ne sodi v njegovo dejavnost spodbujanja in razvijanja MHP, čeprav, kot bomo videli, nanjo vpliva z različnih vidikov. Druga os je usmerjena v ustvarjanje in razvijanje

8 R. Bauman, nav. delo.

9 S. Ratner in R. Giladi, nav. delo.

okolja, ki je naklonjeno spoštovanju MHP. Z drugimi besedami, gre za bolj posreden pristop, za vplivanje na razum, na odločevalce, za ozaveščanje, da je pravo treba spoštovati, za vplivanje na politično voljo držav, za njihov *opinio juris* ter *opinio juris* vsega človeštva. Prav pri tem zadnjem vidiku se pojavi pojava spodbujanja in razvijanja MHP.

Ta misel je v središču preventivne dejavnosti MORK.¹⁰ Delovanje na okolje vključuje določen odmik v odnosu do izključno osebne odgovornosti, na tistega, ki bo morebiti kršil MHP. V prvi vrsti se je treba obrniti na dejavnike, ki imajo resnično možnost vplivati na strukture in sisteme. Imeti sistemsko, strukturno vizijo, pomeni pripisovati osrednji pomen vzrokom, odločilnim dejavnikom za kršitve prava, in nanje delovati. Preprečevanje upošteva sankcijo in jo vključi v strategijo, vendar ne temelji na kaznovanju in prisili in to tudi ni njegov način delovanja.

Takšen pristop temelji na dveh splošnih domnevah:¹¹

- bolj učinkovito je poskušati spremeniti obnašanje z delovanjem na okoljske pogoje, ki vplivajo nanj, kot pa si prizadevati izzvati neposredno spremembo mnenja o stališču ali mentaliteti posameznikov, na katere se to nanaša;
- preventivno delovanje je torej nepretrgan srednjeročni ali dolgoročni proces, ki se ga splača začeti v zgodnji fazi in je potencialno bolj učinkovit in uspešen kot delovanje potem, ko se že pojavijo težke negativne humanitarne posledice.

Ustvarjanje takega okolja se oblikuje okoli treh glavnih osi.

MHP je treba predvsem poznati in priznati, ali z drugimi besedami, sprejeti ga morajo dejavniki spopada in na splošno vse osebe, za katere MHP velja. V okviru tega prvega cilja je MORK sčasoma razvil svojo dejavnost ozaveščanja, pri kateri opazimo težnjo po spreminjanju in združevanju z vedno bolj pomenljivima dejavnostma izvajanjem in vključevanjem MHP.

Poznano in priznano MHP dejansko po svoji bistveni naravi ni nič drugega kot eno od osnovnih načel, ki pa ne bi imelo pravega smisla, če MHP potem ne bi bilo uporabljeno in integrirano. V tem okviru poteka posebej obširno delo MORK, saj se spoštovanje MHP raztegne tako na državno raven prek prenosa v notranji pravni red ali z izvajanjem v okviru notranjega pravnega reda kot tudi na raven najnižje vojaške ali civilne enote, torej dejansko spoštovanje v četi oziroma pri posamezniku na terenu. To delo, ki zadeva izvajanje in vključevanje, velja preučiti v nadaljevanju.

10 La doctrine du CICR en matière de prévention, nav. delo.

11 Prav tam, str. 7 in nasl.

Končno, če naj bo MHP sprejeto in uporabljano, mora biti tudi posodobljeno. Zaradi tveganja, da ga države ne bi več priznale, mora upoštevati razvoj družbe, razvoj *opinio juris*, in prakse držav, hkrati pa je prav tako potrebno, da se njegov razvoj zato ne bi instrumentaliziral. Pri tem ima MORK resnično vlogo varuha, ki je izredno zahtevna in usmerjena v spodbujanje in spremljanje razvoja MHP.

1. POZNANO IN PRIZNANO PRAVO

Ženevske konvencije (v nadaljevanju: ŽK) se *stricto sensu* obračajo na države pogodbenice; so tiste, ki naj zagotovijo pravilno uporabo MHP in ozaveščanje o njem. MHP prav tako vsebuje tudi močno horizontalno komponento, ki na neki način nalaga državi, da zagotovi spoštovanje posameznih mednarodnih obveznosti, katerih pomemben odraz je mednarodna kazenska odgovornost. Delo, ki ga v zvezi z ozaveščanjem opravlja MORK, je globoko povezano s takšnim pojmovanjem. MHP se ne razume samo kot vrsta izključno državnih obveznosti, temveč tudi kot zakon, ki velja za vse in koristi vsem. Tako se poleg splošnega teritorialnega okvira dodaja še ozaveščanje pri vseh, državnih in nedržavnih akterjih, od ministrstev do civilnega prebivalstva in oboroženih skupin, vendar je treba ponovno poudariti, da MORK daje prednost strukturi pred posameznikom.

1.1 Obveznost države

Obveznost države do ozaveščanja o MHP je predpisana že od njegovega začetka, čeprav je bila najprej omejena na najmanjšo možno mero ozaveščanja njihovih oboroženih sil o obveznostih.¹² Ta obveznost, ki jo danes štejemo za pravilo mednarodnega običajnega prava,¹³ je bila potrjena z ŽK,¹⁴ nato pa še z dodatnimi protokoli 1977:¹⁵

»Visoke pogodbenice se obvezujejo, da bodo v svojih državah v miru in oboroženem spopadu čim bolj širile poznavanje konvencij in tega protokola, še zlasti da jih bodo vključile v programe vojaškega in po možnosti tudi civilnega usposabljanja, tako da se s temi orodji seznanijo vse njihove oborožene sile in vse prebivalstvo.

12 Konvencija za izboljšanje položaja ranjencev in bolnikov v armadah v vojnih operacijah, Ženeva, 6. 7. 1906, 26. člen.

13 Pravilo 142 in 143 študije MORK o mednarodnem običajnem pravu.

14 47. člen ŽK1, 48. člen ŽK2, 127(1) člen ŽK3 in 144(1) člen ŽK4.

15 83. člen DP1.

Visoke pogodbenice se obvezujejo, da bodo v svojih državah tako v miru kot tudi med oboroženim spopadom seznanjale s konvencijami in s tem protokolom čim več ljudi, zlasti pa, da bodo njihovo proučevanje vključile v svoje programe vojaškega pouka ter spodbujale njihovo proučevanje med civilnim prebivalstvom, da bi te instrumente poznali oborožene sile in civilno prebivalstvo.«¹⁶

V desetletju po uveljavitvi ženevskih konvencij so države v ozaveščanje vložile malo napora;¹⁷ pomembne dejavnosti ozaveščanja, ki je postala eden temeljev njegove dejavnosti, se je lotil MORK. Dejavnosti MORK pri ozaveščanju so številne in segajo od neposrednega širjenja MHP med prebivalstvom do dejavnosti, katerih namen je bil prepričati države, naj izpolnjujejo svoje obveznosti na tem področju. MORK si prizadeva sodelovati z oblastmi in jim na različne načine pomaga izpolnjevati njihove obveznosti. Včasih MORK celo v celoti nadomesti države, še posebej če te ne pokažejo nobene volje za izpolnitev svojih obveznosti na tem področju.¹⁸

1.2 Globalno ozaveščanje

Kar se tiče globalne uporabe MHP, je MORK poklican, da skrbi za pospeševanje njegovega širjenja povsod v svetu. Očitna značilnost te globalnosti je številčnost kultur in narodov, ki jih je treba ozaveščati o MHP. MHP je večkrat predstavljeno kot pravo, katerega korenine so zgodovinsko prisotne v številnih kulturah in verstvih: afriških, krščanskih, islamskih, budističnih in drugih.¹⁹ Če je mogoče soglašati, da so velika načela, na katerih je utemeljeno MHP, skupna številnim kulturam, civilizacijam in verstvom, pa prav tako drži, da MHP, ki odraža veljavno pravo, včasih ostaja pravo, na katerega določeno prebivalstvo gleda kot na »tujek«,²⁰ ki je lahko v nasprotju oziroma ni skladen z lokalnimi ali regionalnimi kulturnimi normami.

MORK je to vprašanje preučeval zaradi razumevanja in opredelitve najboljših odgovorov, ki bi prispevali k zagotovitvi dobrega poznavanja in priznavanja tega prava v različnih svetovnih kulturah. Tako poskuša dejavnosti ozaveščanja o MHP in njegovega pospeševanja, predvsem na terenu, pri prebivalstvu, oboroženih silah in oboroženih skupinah, vnesti v lokalno kulturno okolje. Gre za to, da se poudarijo možne povezanosti pravil MHP z lokalnimi kulturnimi in verskimi normami, da bi se omogočil prenos pravil kot tudi podprla prizadevanja za zagotovitev njihove legitimnosti

16 Prav tam (prevod iz Uradnega lista SFRJ – MP, št. 16/78).

17 M. Harroff-Travel, nav. delo (2014).

18 M. Harroff-Travel, nav. delo (1998).

19 J. Pictet, nav. delo; J. Meurant, nav. delo.

20 M. Harroff-Tavel, nav. delo (2005), odst. 46.

v boju proti dojemanju, da je MHP tuje pravo. Takšno dojemanje se dejansko lahko nadaljuje v vojno hujskaštvo, ki zagotovo vodi v brezpogojno zanikanje teh pravil in lahko povzroči humanitarne posledice.²¹

Na področju samega ozaveščanja ostaja medkulturni pristop temeljnega pomena zaradi najboljše prilagoditve vsebine sporočila, ki ga je treba prenesti, kot tudi zaradi kanalov, ki omogočajo učinkovitejše ozaveščanje o MHP. A logika, katere namen je staviti na bistvo, namreč prenašati pravno pravilo prek moralnih načel, ki izvirajo predvsem iz kulture ciljnega prebivalstva, je bila predmet kritike, potem pa se je o njej pojavil dvom zaradi pomembne študije, ki je odločilno vplivala na MORK pri opredelitvi njegove strategije ozaveščanja.

Ta pomembni mejnik je študija o izvoru obnašanja med vojno.²² Študija postavlja pod vprašaj ustreznost moralnega vzorca pri ozaveščanju o MHP. Ugotavlja, da moralne vrednote v resnici ne vplivajo na vedenje bojnikov in v tem smislu sklicevanje na moralne vrednote ne prepreči kršitev. Nasprotno, študija kaže, da je vedenje bojnikov odvisno predvsem od nekaterih pomembnih dejavnikov: najprej pojma pokornosti oblasti, ki precej mehansko vsebuje prenos občutka odgovornosti za storjena dejanja na hierarhično nadrejeni položaj, nato prilagoditev skupini, ki tokrat vsebuje zmanjšanje odgovornosti bojnika. Na koncu se ta dva vidika združita, a prispevata tudi k moralni odvezi, ki se zdi globoko povezana z občutkom bojnika, da je žrtev, in z razčlovečenjem žrtve. Za avtorje študije je sklep nepreklicen: »Mednarodno humanitarno pravo mora postati bolj pravno-politična kot moralna zadeva in veliko bolj sporočati norme kot vrednote, na katerih temeljijo, ker je zahteva po moralni avtonomiji nosilca orožja neustrezna.«²³

S tem se najučinkovitejši vzvodi za boj proti kršitvam MHP urejajo okrog treh pomembnih vidikov: spremljanje, strogi ukazi in učinkovite sankcije. Ozaveščanje kot tako se izkaže le kot osnovno načelo, na katero se mora navezati nova logika povezovanja.

Takšna vizija, uporabljana preveč dosledno, pa se še vedno kritizira,²⁴ in MORK pri svoji dejavnosti ozaveščanja, čeprav pod vplivom rezultatov te študije, še vedno posveča osrednjo pozornost medkulturnim povezavam.²⁵ Prav tako je pomembno, da se

21 Prav tam.

22 J. J Frésard, nav. delo.

23 Prav tam.

24 D. Stephens, nav. delo.

25 M. Harroff-Tavel, nav. delo (1998).

ne daje vedno preveč pozornosti čisti normi in da MORK spet in pogosto uporablja druge argumente ter se sklicuje na področja, ki niso pravna.²⁶

1.3 Prilagojeno ozaveščanje

1.3.1 Sodelovanje pri ozaveščanju

Bistveno je ponovno spomniti na sodelovanje MORK z nacionalnimi združenji Rdečega križa in Rdečega polmeseca, še zlasti na področju ozaveščanja o MHP. MORK razvija programe ozaveščanja v sodelovanju z nacionalnimi združenji, ki imajo tudi sama pooblastilo za vodenje dejavnosti ozaveščanja o MHP kot tudi za razpolaganje s široko mrežo lokalnih združenj na svojem nacionalnem ozemlju, kar dejavnosti ozaveščanja lahko zelo olajša. MORK ima v tem pogledu poseben oddelek za to sodelovanje, ki pokriva tudi druga področja in ne samo ozaveščanje.

Ena od pomembnih strategij ozaveščanja je razlikovanje med ciljnimi skupinami.²⁷ Od konca petdesetih let so bile kot cilj dejavnosti ozaveščanja izrecno določene tri skupine: vojska, medicinsko osebje in javnost. To razdelitev na ciljne skupine je najti še danes in jo je mogoče opaziti celo v sami organizaciji MORK-a. Poenostavljeno je mogoče predstaviti štiri pomembne ciljne skupine: vojska in sile za vzdrževanje javnega reda in miru, vladni krogi, univerzitetni krogi in študentje in končno javnost, ki zajema zlasti nevladne organizacije ter javna občila.

1.3.1.1 Z organi oblasti v državi

Če je ozaveščanje obveznost države, je očitno treba delovati in ozaveščati o pravu na ravni visokih državnih organov. Poleg prakse, katere namen je strani, ko se znajdejo v spopadu, spet spomniti na njihove obveznosti v zvezi z MHP, je MORK postopoma razvil dejavnost ozaveščanja v diplomatskih in vladnih krogih, delovanje, ki se vključuje v širši koncept, imenovan »humanitarna diplomacija«,²⁸ in pokriva odnose, ki jih MORK vzdržuje s političnimi in diplomatskimi dejavniki na vseh področjih njegovega interesa. Ta diplomacija ima različne oblike glede na regije, okoliščine in stopnjo vpliva držav. V odnosu do držav, ki imajo regionalni ali svetovni vpliv ali/ in zmožnost projekcije, si MORK prizadeva ne samo spomniti vlade na obveznosti, ki izvirajo iz MHP in jih morajo njihove vojske spoštovati pri operacijah v tujini, ampak je cilj tudi to, da država izkoristi svoj vpliv, ki ga ima na nekatere svoje

26 S. R. Ratner, nav. delo (2011).

27 M. Harroff-Tavel, nav. delo (2014).

28 C. Ewumbue-Monono in C. Von Flüe, nav. delo; Marion Harroff-Travel, nav. delo (2006).

zaveznike, ter spomni na obveznost države zahtevati spoštovanje MHP, na katero se včasih pozablja. Po tej logiki je MORK odprl svoja predstavništva v prestolnicah petih stalnih članic Varnostnega sveta (Francija, Kitajska, Rusija, ZDA, ZK). Ta humanitarna diplomacija ima tendenco, da se preoblikuje v pravo dejavnost zaščite, kadar je država vpletena v vojaške operacije in ko delegacija MORK med trajanjem teh operacij z organi civilne in vojaške oblasti razvije dvostranski in zaupen dialog o njihovem spoštovanju MHP.

Čeprav se humanitarna diplomacija sprva pojavi v obliki dvostranskih pogovorov, se prav tako izvaja v okviru regionalnih in mednarodnih organizacij. V Afriki je bil leta 1992 podpisan dogovor med MORK in Afriško unijo o ustanovitvi urada za zvezo, posebej pristojnega za odnose z Afriško unijo. Na podoben način predstavništvo MORK v Bruslju vzdržuje odnose z EU in Natom.

1.3.1.2 Z akademskimi krogi

Ozaveščanje na univerzah in med mladino je temeljnega pomena; strateško si prizadeva doseči prihodnje odločevalce tako, da so v določenem trenutku svojega izobraževalnega ciklusa deležni izobraževanja o MHP. Vendar je poleg posplošenega ozaveščanja pomembno razviti posebne programe, namenjene bolj kot izobraževanju prihodnjih odločevalcev izobraževanju tistih, ki se bodo specializirali v MHP in bodo prevzeli mesta pravnih svetovalcev na visokih položajih v državnih ustanovah in vojski. Eden najbolj nazornih primerov, ki je postal vzorec za poznejše programe ozaveščanja, je brez dvoma program MINUNI, uveden v republikah nekdanje Sovjetske zveze že na začetku devetdesetih let.²⁹ Njegov namen je bil razviti pouk MHP na pravnih fakultetah in fakultetah za mednarodne odnose in novinarstvo. V tem okviru je bilo mednarodno humanitarno pravo že po letu 1996 uvedeno v zvezne standarde visokega izobraževanja v Rusiji.³⁰

Če je bil na začetku MORK ena od redkih institucij, ki so bile zaradi svojega posebnega znanja sposobne izvajati programe ozaveščanja, pa se je pozneje lahko oprl na gosto mrežo specialistov in strokovnjakov na univerzah. Seveda je treba ponovno povedati, da je položaj različen glede na geografska območja. Vloga MORK je tako lahko podobna preprostemu katalizatorju, ki si prizadeva za spodbujanje organizacije seminarjev in regionalnih dogodkov med specialisti in univerzitetnimi učitelji, kot tudi vlogi resnične gonilne sile, ki prevzame pobudo in proaktivno preuči možnosti, ki bi omogočile ozaveščanje o MHP na univerzah in v akademskih krogih. Te dejavnosti so lahko v obliki sodelovanja MORK na univerzitetnih seminarjih v vlogi

29 Prav tam.

30 M. Harroff-Tavel, nav. delo (2014).

strokovnjaka ali udeležbe na tekmovanjih iz MHP, organiziranih na regionalni ali nižji ravni.

Namen enote FORUM Oddelka za mednarodno pravo in humanitarne politike MORK je pospeševanje MHP in ozaveščanje o njem. FORUM glede tega posebej razvija pedagoško podporo za akademsko javnost, profesorje in študente.

1.3.1.3 Ozaveščanje javnosti

Javnost v širokem smislu je prav tako cilj ozaveščanja o MHP. Nanjo se v resnici nikoli ne gleda kot na homogeno – posameznim posebnim kategorijam javnosti so namenjeni programi, ki so glede na posebne razmere v državi ali regiji različni. Lahko gre za možne žrtve ali ranljive osebe, za novinarje ali na primer tudi za mlade, ki bi se morda želeli pridružiti oboroženim skupinam. Taki programi se na splošno uvedejo na lokalni ravni in si prizadevajo vključiti lokalna sredstva javnega obveščanja, lokalna nacionalna združenja in druge posrednike, ki bi lahko omogočali ozaveščanje. Sporočilo bo v tem okviru na splošno prilagojeno publiki; sklicevalo se bo na pomembna načela MHP, ne da bi se preveč spuščalo v podrobnosti.

1.3.1.4 Razvoj ozaveščanja med osebami, ki nosijo orožje

Ena od pomembnih javnosti so za MORK na področju ozaveščanja seveda oborožene sile, danes navadno imenovane bolj kot osebe, ki nosijo orožje, saj ta pojem vključuje tako oborožene sile države kot skupine, ki ne spadajo pod okrilje države. MORK je dejansko imel pripravljeno strategijo ozaveščanja med vojaškimi osebami že leta 1980, leta 1986 pa je ustanovil posebno enoto, ki je v devetdesetih letih postala enota FAS (pomeni: oborožene in varnostne sile), sestavljeno iz nekdanjih vojakov, ki ima pri ozaveščanju v oboroženih silah posebno vlogo. Podlaga za to je ideja, da nekdanji vojaki bolje razumejo uporabo oborožene sile in vojaško organizacijo ter so zaradi tega bolj sposobni učinkovito ozaveščati o MHP in prenašati sporočila, ki jih MORK želi prenesti oboroženim silam.

Če varnostne sile tradicionalno vzdržujejo javni red in so oborožene sile poklicane predvsem delovati v okviru oboroženega spopada, velja, da so prve včasih v položaju, da morajo prevzeti operacije v okviru oboroženega spopada, medtem ko se morajo druge vključiti v razmerah notranjega nasilja v državi in opraviti svojo nalogo izven oboroženih spopadov. Tako se lahko zgodi, da policijske sile delujejo v operacijah, v katerih se MHP uporablja, in da so oborožene sile udeležene v operacijah vzdrževanja javnega reda, v katerih se MHP ne uporablja. Bistveno je torej, da MORK, kadar deluje v takšnem kontekstu, ostaja v dialogu z vsemi vpletenimi varnostnimi silami, še posebej glede spoštovanja veljavnega prava. Take razmere so MORK privedle do tega, da policijske sile vključi kot novo ciljno skupino in svoje področje ukrepanja

razširi na človekove pravice. Tako je MORK s podvojitvijo strategije, ki je delovala za oborožene sile, ustvaril položaj pooblaščenecv iz vrst policije in žandarmerije ter jih zbral v enoti za odnose z osebami, ki nosijo orožje (imenovano »FAS«) Oddelka za mednarodno pravo in humanitarne politike.

Pooblaščenca FAS-a so izobraževali več kot 150 oboroženih sil po svetu; zamisel je bila izobraziti izvajalce usposabljanja, s čimer bi zagotovili poznejši avtonomen prenos. Strategija je torej razvita in MORK-u ni več treba delovati namesto države, ki je odgovorna za svoje obveznosti pri ozaveščanju o MHP in za izobraževanje vojakov. V tem okviru velja pripomniti, da se je delo enote DP-FAS polagoma spremenilo bolj v dejavnost učinkovitega integriranja prava kot ozaveščanja o njem,³¹ posebej pri zagotavljanju učinkovitosti pravnih pravil, kar je vidik, ki ga obravnavamo v drugem delu.

2. INTEGRIRANO PRAVO

Ideja znanega in priznanega prava je očitno samo faza v postopku ustvarjanja okolja, ki bo naklonjeno spoštovanju prava. Ta faza, kot smo videli z zelo mnogovrstno dejavnostjo ozaveščanja, pa ima za MORK vendarle tudi druge pomembne razsežnosti in je na določen način pomembnejša od njegove zgodovinske dejavnosti. Prihajamo v obdobje preobrata, ko se ozaveščanje v ožjem pomenu poskuša vključiti v bolj široko in operativno dejavnost, ki v sebi razkriva željo, da bi države same prevzele svojo obveznost ozaveščanja o MHP in torej njegove dejanske in konkretne vgraditve v njihov notranji pravni red.

Po klasičnem nauku mora država pravo, glede na to da izvira iz mednarodne pogodbe, najprej sprejeti (podpis in ratifikacija ali pristop) in ga potem vključiti v svojo nacionalno zakonodajo. Enako pomemben je postopek vključevanja v oboroženih silah, ki zajema štiri ravni uporabe: na ravni vojaške doktrine, pri izobraževanju oboroženih sil, pri njihovi opremi in usposabljanju in končno na ravni sankcij.

2.1 Ratifikacija in nacionalno izvajanje

Prvi korak, da država postane pogodbenica mednarodnih pogodb MHP, je bodisi s podpisom in potem ratifikacijo bodisi s pristopom, privolitvijo ali nasledstvom (izraz ratifikacija se v tem članku uporablja za te različne načine, s katerimi država postane stranka mednarodne pogodbe). ŽK predstavljajo jedro tega prava in se danes

31 E. Bates, nav. delo.

univerzalno priznavajo. DP napredujejo po isti poti, prav tako nekatere mednarodne pogodbe o orožju (Konvencija o kemičnem orožju,³² Konvencija o protipehotnih minah³³), druge mednarodne pogodbe, med njimi tiste, ki se nanašajo na zaščito kulturne dediščine v oboroženem spopadu, pa so še daleč od te ugotovitve. To, da države postanejo pogodbenice mednarodnih pogodb s področja MHP, je glavni cilj MORK in pomemben sestavni del njegovih dejavnosti humanitarne diplomacije nasproti najvišjim organom države. Načini tega spodbujanja se spreminjajo in so odvisni od številnih dejavnikov, zlasti regionalnih ali ožjih geopolitičnih okoliščin, prioritet držav, notranjih političnih razmer ali tudi odnosov, ki jih je MORK-u uspelo vzpostaviti z organi oblasti.

Ko država postane pogodbenica mednarodne pogodbe, je to šele prvi korak. Določbe pogodb s področja MHP so precej splošne mednarodnopravne obveznosti, ki jih je treba obvezno prenesti v notranji pravni red in prakso na vseh ravneh hierarhije pravil. To velja zlasti za sprejetje kazenskih predpisov, da se lahko na nacionalni ravni zatirajo kršitve pogodbenih določb, kot so vojni zločini in proizvodnja ali uporaba prepovedanih vrst orožja.

MORK tradicionalno meni, da je za dobro izvajanje MHP potrebno določeno število ukrepov, ki so glede na mednarodne pogodbe lahko različni. Tako MORK v primeru ŽK poleg sankcioniranja kršitev teh konvencij v notranji kazenski zakonodaji, zlasti težkih kršitev MHP, opazuje tudi, ali se izvajajo ukrepi na področju prevajanja konvencij, ozaveščanja o njih in izobraževanja kvalificiranega osebja v oboroženih silah. Druge obveznosti, ki se med oboroženimi spopadi nanašajo na posebno zaščito za skupine oseb ali dobrin, kot je zdravstveno osebje, ter obveznosti glede preverjanja zakonitosti novih vrst orožja z vidika MHP, so ravno tako del konkretnih ukrepov, ki jih je treba izvajati. Vsak od njih vsebuje sprejemanje odločitev na različnih hierarhičnih ravneh državne uprave, ki jih MORK spremlja in po potrebi lahko nudi tehnično pomoč. Zaradi pomena izvajanja na nacionalni ravni je MORK leta 1995 ustanovil Svetovalno službo za mednarodno humanitarno pravo, ki naj nacionalnim oblastem daje tehnično podporo pri izvajanju njihovih mednarodnih obveznosti po MHP.

Naloga svetovalne službe je pomagati državnim organom v njihovih prizadevanjih za izvajanje MHP in v ta namen deluje skupaj z nacionalnimi komisijami za MHP, če obstajajo. Te komisije so telesa, ki združujejo predstavnike različnih ministrstev

32 Konvencija o prepovedi razvoja, proizvodnje, kopičenja in uporabe kemičnega orožja ter o njegovem uničenju, sprejeta v Ženevi 3. 9. 1992.

33 Konvencija o prepovedi uporabe, kopičenja, proizvodnje in prometa s protipehotnimi minami ter o njihovem uničenju, sprejeta v Oslu 18. 9. 1997.

in drugih vladnih subjektov, ki se ukvarjajo z vprašanji MHP, še zlasti ministrstev za zunanje zadeve, obrambo, pravosodje, izobraževanje in zdravstvo. Pogosto so v delo takšne komisije vključeni predstavniki nacionalnih združenj Rdečega križa ali Rdečega polmeseca in drugi strokovnjaki za MHP, posebno z univerz. V nekaterih primerih so komisije medinstitucionalne in so vanje vključeni predstavniki sodstva ali parlamenta. Očitno ni enotnega modela, še manj predpisanega. Namen komisij je oblastem svetovati v zvezi z MHP in pomagati pri usklajevanju vladnega delovanja na tem področju. Njihova ustanovitev je bila sprejeta na 26. mednarodni konferenci Rdečega križa in Rdečega polmeseca in MORK lahko s svetovalno službo pomaga državi pri vzpostavitvi takšne komisije.³⁴

Svetovalne službe se opirajo na mrežo pravnikov na sedežu MORK v Ženevi in v njegovih delegacijah na terenu, da bi zagotovile strokovno pomoč nacionalnim organom oblasti, ki to želijo. Pred samo realizacijo in v skladu s potrebami držav do strokovne pomoči lahko svetovalne službe podprejo postopek ratifikacije mednarodnih pogodb. V ta namen so svetovalne službe pripravile strokovne sezname in dokumentacijo za ratifikacijo najpomembnejših mednarodnih pogodb s področja MHP,³⁵ lahko pa priskrbijo tudi elemente za utemeljitev pomena ratifikacije za državo ali regijo.

Tudi glede izvajanja je vloga svetovalne službe odvisna od potreb nacionalnih organov oblasti. Nekaterе države imajo zelo malo specialistov za MHP in včasih na ministrstvih sploh nikogar, tako da jim svetovalna služba lahko nudi strokovno pomoč pri izobraževanju visokih državnih uradnikov o MHP, lahko tudi s sodelovanjem v postopku priprave zakonov, zlasti pri pregledu besedila zakonov o prenosu v notranji pravni red. V tem pogledu se bo delo svetovalne službe na novi zakonodaji opiralo predvsem na vzorčne zakone in pravilnike, pripravljene na ravni centrale, tako da upošteva vključujoč in natančen postopek potrjevanja.³⁶ Svetovalna služba je pripravila tudi priručnik o izvajanju, v katerem so zbrani vsi vzorčni zakoni.³⁷

V državah, ki so v postopku ratifikacije in izvajanja že bolj napredovale in imajo pravnike, specializirane za MHP, je obseg delovanja MORK bolj omejen. Svetovalna služba se pokliče *ad hoc* in od nje se išče odgovor na probleme v zvezi s čisto določenimi

34 C. Pellandini, nav. delo.

35 Glej zlasti tehnične vzorce svetovalne službe in dosjeje za ratifikacijo, dostopno na <<https://www.icrc.org/fr/mise-en-oeuvre-du-droit-documents-techniques>> (18. 10. 2019).

36 Prav tam.

37 Glej The implementation of international humanitarian law, dostopno na: <<https://www.icrc.org/fr/publication/dvd40-la-mise-en-oeuvre-du-droit-humanitaire-manuel-version-cederom>> (18. 10. 2019).

pravnimi vprašanji, ki se lahko pojavijo v postopku ratifikacije ali prenosa v notranji pravni red in na katera opozorijo nacionalni organi oblasti.

V postopku izvajanja je treba je omeniti tudi vlogo nekaterih nacionalnih združenj Rdečega križa in Rdečega polmeseca. Nekatera nacionalna združenja imajo specializirane službe za MHP in so posebej dejavne pri vprašanjih ratifikacije in izvajanja na nacionalni ravni, še posebej v okviru nacionalnih komisij za MHP. Pogosto te komisije dnevno spremljajo postopke in MORK po potrebi zaprosijo za pomoč.

2.2 Uporaba MHP

Izvajanje MHP ni samo prenos mednarodne pogodbe v notranji pravni red, pravo se mora tudi učinkovito uporabljati. V ta namen je treba usposobiti za to odgovorne posameznike, da ga učinkovito uporabljajo. Za MORK to usposabljanje v širšem smislu poteka prek treh temeljnih nosilcev: vgraditev prava v vojaško doktrino, izobraževanje vojakov ter njihovo usposabljanje in oprema.³⁸ To logiko je mogoče analizirati z enega samega vidika, gre za prenos po naravi abstraktnih pravnih obveznosti v operativni jezik.³⁹ V nadaljevanju je razviden pomen, ki ga MORK pripisuje kazenski razsežnosti (sankciji) z vidika vgrajevanja MHP.

Prenos ali integracija mednarodne pogodbe se mora odvijati čez celotno verigo izvajanja prava in se ne konča pri zakonodajalcu. Prevesti pravo v operativni jezik postane s tem drugi izziv, ki mu MORK posveča posebno pozornost. Pojem dobrega prepisa ne obsega samo upoštevanja MHP, temveč tudi njegovo pravilno razlago. A prepisati splošna načela v operativna pravila se lahko pokaže kot izjemno zahtevno opravilo in odpre vrsto različnih razlag. Gre tudi za tehtanje razlage prava in vprašanje, kaj obsega njegova pravilna razlaga. V tem primeru, kot bomo videli v zadnjem delu, si MORK prizadeva za pojasnitev ali za to uporabo prava tako, da prouči, analizira in potem objavi svojo razlago določenih splošnih načel.

Načela in obveznosti MHP morajo tako postati del vojaške doktrine, ki navadno določa delovanje in organizacijo vojske. MORK prek delegatov FAS vodi dialog z vojaškimi oblastmi, da se zagotovi upoštevanje MHP v vojaški doktrini. Čeprav morajo biti doktrina ali vojaški priročniki prežeti z MHP, pa imajo v vojaških operacijah neposreden učinek na uporabo sile pravila delovanja v oboroženem spopadu (angl. *Rules of Engagement*, ROE). Natančno predpisujejo sredstva, okoliščine, stopnjo ali način uporabe sile. Z vidika MHP so ROE neke vrste zadnja pisna faza njegovega izvajanja. Ta pravila dovoljujejo uporabo sile na podlagi dveh meril – delovanja, ki

38 ICRC, *Integration services consultatifs*.

39 A. J. Carswell: nav. delo.

običajno obsega samoobrambo, in statusa.⁴⁰ Ta status dejansko odseva problematiko razlikovanja med bojevnikom in nebojevnikom, na katero je MORK odgovoril s svojo študijo o pojmu neposrednega sodelovanja v sovražnostih, ki jo obravnavamo v zadnjem delu. Vloga razvoja prava se tukaj popolnoma dopolnjuje z vlogo delegatov FAS, ki prek dialoga z vojaško hierarhijo želijo zagotoviti, da se v ROE učinkovito prevedejo obveznosti po MHP.

Poleg pravil delovanja v oboroženem spopadu pravilna uporaba MHP pomeni tudi, da se vključi v usposabljanje nosilcev orožja. V tej točki, kot smo že omenili zgoraj, MORK spodbuja osamosvojitev izobraževanja iz MHP z namenom, da se te obveznosti polagoma osvobodijo in v oboroženih silah pustijo prostor naravnemu obnavljanju tega vključevanja v usposabljanje. Tukaj lahko izmerimo strateški razvoj, ki ga je sprejel MORK, in vedno večji pomen, ki se v primerjavi s klasičnim ozaveščanjem pripisuje vključevanju prava.

2.3 Kaznovanje kršitev MHP in odnos do notranjega in mednarodnega kazenskega sodstva

Pravilna uporaba MHP je končno zagotovljena s sodstvom. Sodna oblast je zadnji branik, ki omogoča državi, da spoštuje svoje mednarodne obveznosti, zlasti s tem, da se za kršitve MHP predvidijo oziroma določijo kazni na nacionalni ravni.

Pristop MORK do tega vprašanja mora biti tankočuten, saj je v precepu med načelom nevtralnosti in operativnimi zahtevami, ki mu prepovedujejo sodelovati pri represiji, ter vlogo garanta MHP, ki mu nalaga spodbujanje njegove uporabe in torej kaznovanje. Ta položaj se lahko zdi še toliko bolj poseben, ker se delegati MORK lahko znajdejo v položaju, da delajo v okolju, kjer so bile kršitve MHP storjene in so z njimi seznanjeni. Dejansko MORK, ko na terenu ugotovi dejstva, ki lahko predstavljajo kršitev MHP, v okviru svojih dejavnosti zaščite civilnega prebivalstva s stranjo, ki je za kršitev odgovorna, na dvostranski in zaupen način razvije dialog, da bi našel rešitev za prenehanje kršitev in da bi jih v prihodnje preprečil. Gre za vzdrževanje dialoga s hierarhičnim predstojnikom, ki je najbližji kršitvi, preden se po potrebi ne vključi višjega po hierarhični lestvici. Ta način, ki temelji na organizirani vojaški ali civilni hierarhiji, je nesporno težje uveljaviti, če so kršitve storile slabše strukturirane in bolj horizontalne oborožene skupine.⁴¹

40 Prav tam.

41 Glej posebej: *The Roots of Behaviour in War revisited*, dostopno na <<https://www.icrc.org/en/event/roots-behaviour-war-revisited>> (18. 10.2019).

Pristop MORK do kazenskega sodstva se zdi precej logičen. Dejansko se zdi nepojmljivo, da bi MORK lahko dal podatke, zbrane na terenu, na razpolago sodnim ustanovam na državni ali mednarodni ravni; to bi neizogibno kršilo njegovo zavezo k zaupnosti delovanja in povzročilo tveganje, da ogrozi njegove operacije na terenu. MORK je bil v okviru zadeve Simić prisiljen svoje stališče pojasniti pred MKSJ.⁴² S tem ko je sodišče dalo prav MORK, je priznalo, da osebje MORK ni dolžno pričati proti obtožencu. Tako je MORK lahko uveljavil prevlado privilegija zaupnosti nad kazensko presojo. Ta imuniteta je bila potem potrjena v Pravilniku o postopkovnih in dokaznih pravilih (RPE) Mednarodnega kazenskega sodišča⁴³ in s pravilniki drugih mednarodnih in mešanih sodišč.

Spoštovanje načela zaupnosti pa MORK-u ne preprečuje, da ne bi aktivno spodbujal kazenskega pravosodja, če se ta podpora nanaša na sistem, katerega namen je zagotoviti uporabo MHP in zatirati njegove kršitve. Zgodovinsko je MORK vedno spodbujal vzpostavitev kazenskega sistema za presojo kršitev MHP. Še zlasti je podpiral vključitev kazni za vojne zločine v državne zakonodaje v času razprav in pogajanj o ŽK.⁴⁴ Takrat je bila v ŽK sprejeta obveznost držav pogodbenic, da zatirajo težke kršitve, sprejmejo ustrezne kazenske določbe v ta namen in preganjajo storilce, ne glede na kraj storitve zločina (univerzalna pristojnost), ter zagotovijo njihovo predajo sodišču ali izročitev. V številnih državah je svetovalna služba zagotavljala ali zagotavlja strokovno pomoč nacionalnim organom pri spreminjanju njihove kazenske zakonodaje z namenom vključitve kršitev MHP. Na mednarodni ravni je bil MORK posebej dejaven pri pripravah za RSMKS in v postopku pogajanj za njegovo sprejetje; zlasti je pomemben prispevek MORK k oblikovanju 8. člena RSMKS, ki se nanaša na vojne zločine, ter k oblikovanju ustreznega dela dokumenta Znaki kaznivih dejanj, ki so ga države pogodbenice sprejele septembra 2000.⁴⁵ Vendar pa je treba omeniti, da je bila ta spodbuda očitno vzeta izven konteksta. Poleg sodelovanja pri redakciji mednarodnih pogodb in sprejemanju nacionalne kazenske zakonodaje je namen opravljenega dela povečanje zmogljivosti nacionalnih in mednarodnih sodišč, katerih naloga je soditi in uporabljati MHP.

V tem okviru, pa tudi ko gre za druge ravni dialoga, tako z vojsko kot z vlado, je MORK v bistvu poklican, da se zavzema za uporabo prava, ki je v skladu z njegovimi

42 ICTY, Simić et al. (IT-95-9), Decision on the Prosecution Motion Under Rule 73 for a Ruling Concerning the Testimony of a Witness Simic, 27. julij 1999.

43 Pravilo 73(4) Pravilnika o postopkovnih in dokaznih pravilih MKS.

44 Remarks and Proposals submitted by the International Committee of the Red Cross, nav. delo, str. 20–21.

45 Anne-Marie La Rosa, intervju, nav. delo.

lastnimi stališči. Govoriti o dobrem izvajanju oziroma uporabi prava po naravi pomeni določeno subjektivnost; MORK tukaj zavestno sprejema svojo, pri čemer skrbno pazi, da ne zapade v dogmatizem, ki bi oslabil njegova stališča. MORK tako koherentno gradi svoje videnje in kot cilj ohranja temeljno načelo humanosti, pri čemer upošteva pomen dejanskega stanja na terenu. MHP je mogoče razumeti kot iskanje ravnotežja med vidiki človečnosti in vojaškimi vidiki; MORK meni, da je bistveno čim bolj upoštevati vidike človečnosti, pri tem pa paziti, da se pozornost do vojaških interesov, neločljivo povezanih z oboroženim spopadom, ne zmanjša preveč, ker bi s tem tvegali ustvarjanje neprilagojenega, neustreznega in posledično oslabljenega prava.

3. POSODOBLJENO PRAVO

Posebnost mednarodnih pogodb, ki tvorijo temeljni pravni okvir in so namenjene univerzalnemu sprejetju, je, da so bile pripravljene v določenem zgodovinskem in družbenem kontekstu z namenom, da dolgo trajajo. Kadar imajo te pogodbe na voljo lasten sodni mehanizem, ta lahko neposredno potrdi razvoj razlage določb v skladu z družbenim in civilizacijskim razvojem. Evropsko sodišče za človekove pravice na primer opredeljuje EKČP kot živo orodje, tako da jo je treba razlagati v duhu življenjskih razmer in pojmovanj, ki danes prevladujejo v naših demokratičnih družbah.⁴⁶ Na področju MHP se pomen in razlaga pravil razvijata, ne da bi jih lahko potrdil enoten in centraliziran mehanizem. Zgodovinsko je MORK imel – in še vedno ima – temeljno vlogo pri tem razvoju in posodabljanju prava. MORK je bil, kar zadeva njegovo vlogo garanta ali varuha razvoja in razlage MHP,⁴⁷ dolgo v monopolnem položaju. Razen držav je bil edina institucija, ki se je ukvarjala z uporabo MHP in ga torej razvijala in razlagala. Po drugi svetovni vojni je MORK tudi prispeval k določitvi besedila in pripravi ŽK in njihovih treh dodatnih protokolov iz leta 1977 in leta 2005⁴⁸ ter številnih mednarodnih pogodb o orožju, nedavno Konvencije o prepovedi protipehotnih min,⁴⁹ Pogodbe o kasetnem strelivu⁵⁰ in Pogodbe o trgovini z orožjem.⁵¹ Poleg tega si prizadeva za razvoj in širjenje svoje vizije razlage prava, tako

46 Na primer: ESČP, Veliki senat, Bayatyan proti Armeniji, št. 23459/03, 7. 7. 2011.

47 C. Stahn, nav. delo.

48 N. Melzer, nav. delo, str. 320.

49 Konvencija o prepovedi, uporabe, skladiščenja, izdelave in prometa s protipehotnimi minami in o njihovem uničenju, sprejeta v Oslu 18. septembra 1997.

50 Pogodba o kasetnem strelivu, sprejeta v Dublinu 30. maja 2008.

51 Pogodba o trgovini z orožjem, sprejeta v New Yorku 2. aprila 2013.

prek del, ki so objavljena, kot s komentarji k ŽK ter zaupnimi poročili, pripravljenimi v okviru dvostranskih dialogov z državami. Že pred več kot 20 leti pa so drugi nedržavni akterji ta monopol, ki je pripadel MORK-u, začeli postavljati pod vprašaj. Med temi akterji so prav gotovo najbolj pomembna mednarodna kazenska sodišča, ki so s svojo sodno prakso zaznamovala razlago konceptov in pravil MHP.⁵²

3.1 Spremljanje posodobitve

Razvijati MHP pomeni delovati, in dejansko je to izjemno zahteven pojem. MORK pri razvoju ne sodeluje kot tak, saj ta postopek pripada državam, edinim suverenim akterjem, ki so sposobni ustvariti, poustvariti, spremeniti ali razveljaviti mednarodno pravo.

Razvoj prava zajema prilagoditev novi stvarnosti, ki prej ni bila nikoli upoštevana, ali prihodnji stvarnosti. Nekateri bi hoteli vse zavreči, da bi lahko bolje ponovno ustvarili pravo, ga bolje prilagodili novi družbi. Pri tem obstaja znatno tveganje, da to novo pravo ne bo deležno tako enotne in splošne podpore kot sedanje mednarodne pogodbe. Nadalje, poskus, da se poustvari pravo, ima lahko za posledico protinaren učinek, s tem da posredno prizna neprilagojenost, celo zastarelost obstoječega prava, kar lahko zelo oslabi tako pozitivno pravo kot tudi mednarodni običaj, takoj ko bi tak poskus vplival na *opinio iuris* držav. Zanimivo je tudi opazovati, da ima MHP v sebi izredno zmožnost prilagajanja, ki omogoča njegovim načelom, izvirajočim iz časa, ko moderne oborožitve še ni bilo, da so vedno ustrezna. Velika načela MHP so preživela obdobja, veljala so od obdobja vojn med državami do asimetričnih spopadov in se prilagodila različnim tehnološkim revolucijam. Danes nekateri akterji napadajo MHP in poskušajo pod vprašaj postaviti temelje MHP na podlagi pojava sodobne tehnologije, nove razvrstitve spopadov ali »vojne« proti terorizmu. V resnici se ta način postavljanja pod vprašaj lahko izkaže kot intrumentalizacija razvoja prava, katerega cilj je pravo poustvariti zaradi prilagoditve partikularnim interesom.

V nekaterih primerih mednarodna skupnost lahko meni, da je dejansko treba podrobneje določiti pravila, ki urejajo določeno področje MHP. Najbolj jasen primer je orožje. Uporabo vojnih sredstev, torej orožja, zgodovinsko urejajo temeljna načela MHP, predvsem da je treba civilno prebivalstvo in osebe izven spopada razlikovati od bojnikov in ne povzročati nepotrebnega trpljenja. Pokazalo se je, da bi bile koristne posebne konvencije, ki bi urejale in včasih glede na predpisana načela vedno in povsod prepovedale uporabo določene vrste orožja.⁵³ Treba je opozoriti, da temeljna

52 C. Stahn, nav. delo.

53 Več kot deset konvencij in protokolov, ki urejajo uporabo določenih orožij, celo prepoved njihove uporabe, proizvodnje in prometa je bilo sklenjenih po letu 1980.

načela v resnici ostajajo osnova konvencijske prepovedi; ta razvoj prava se zdi v določenem smislu pozitiven, saj razjasni uresničevanje teh načel in jih na določen način okrepi. Po drugi strani se ne sme zamolčati tveganja, da bi se države, ki niso potrdile določenega besedila, nagibale k razumevanju, da lahko uporabijo sporno orožje, čeprav splošna načela njegovo uporabo prepovedujejo. V tem primeru je izredno pomembno spomniti prav na umestnost temeljnih načel MHP. Pogosto je problem nepravilna uporaba MHP in še zlasti njegovih splošnih načel. V resnici je problematika pogosto prav v tem, da je treba ugotoviti, ali taka nepravilna uporaba MHP izhaja iz neprilagojenosti teh načel novi stvarnosti ali iz pomanjkanja volje oziroma zmožnosti strani v spopadu, da pravila spoštujejo in si prizadevajo za njihovo spoštovanje.

Leta 2011 je MORK v svojem poročilu o »krepitvi pravnega varstva žrtev oboroženih spopadov«, predstavljenem na 31. mednarodni konferenci Rdečega križa in Rdečega polmeseca, povedal, kar so mnogi slutili: »Položaj oseb, prizadetih v oboroženem spopadu, se bo prej izboljšal z večjim spoštovanjem obstoječega pravnega okvira kot s sprejemanjem novih pravil.«⁵⁴

Po odgovoru na to vprašanje velja v nadaljevanju razlikovati med potrebo, da bi s pomočjo pozitivnega prava okrepili področja, ki jih pravo dejansko ne pokriva dobro, in okoliščinami, ko je treba pravno pravilo, ki je po naravi relativno splošno, pojasniti ali bolj konkretno izraziti.

3.2 Spreminjanje prava

Najprej je treba jasno povedati, da MORK ne odloča o sprejetju obvezujočih mednarodnih pravil, kot je mednarodna pogodba, ali neobvezujočih, kot so smernice. A ima kljub temu izredno pomembno vlogo pri nastajanju novega besedila ali mehanizma za odpravo morebitne šibke točke MHP.

V obdobju med letoma 2008 in 2010 je MORK v luči 31. mednarodne konference Rdečega križa in Rdečega polmeseca dal pobudo za interno študijo in z državami sprožil vrsto posvetovanj o izboljšanju zaščite žrtev oboroženih spopadov.⁵⁵ Namen je bil oceniti, ali je MHP še vedno ustrezno glede na humanitarne probleme, ki se pojavljajo v sedanjih oboroženih spopadih. Interna študija, ki je temeljila na pripombah

54 Poročilo MORK-a z 31. mednarodne konference Rdečega križa in Rdečega polmeseca, str. 4.

55 Prav tam.

MORK in njegovem terenskem delu, je ugotovila, da je treba pravno ureditev okrepiti in prilagoditi na štirih področjih.⁵⁶

To poročilo je bilo predstavljeno na 31. mednarodni konferenci, ki je sprejela resolucijo, s katero nalaga MORK, da *»v sodelovanju z državami in po potrebi z drugimi ustreznimi dejavniki, zlasti mednarodnimi in regionalnimi organizacijami, nadaljuje svoje raziskave, posvetovanja in razprave, da se ugotovijo in predložijo različne možnosti in priporočila z namenom i) zagotoviti, da mednarodno humanitarno pravo ostane uporabno in ustrezno, ko gre za pravno zaščito vseh oseb, ki jim je bila v zvezi z oboroženim spopadom odvzeta prostost, ter ii) izboljšati in zagotoviti učinkovitost nadzornih mehanizmov za spoštovanje mednarodnega humanitarnega prava«*.⁵⁷

Mednarodna konferenca vsaka štiri leta poleg različnih sestavnih delov Mednarodnega gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca (nacionalna društva Rdečega križa in Rdečega polmeseca, Mednarodna federacija društev Rdečega križa in Rdečega polmeseca in MORK) združi tudi države pogodbenice ŽK, tako rekoč vse države. Vloga MORK-a v okviru razvoja prava je tako osrednja in pomembna ter soglasno priznana.

Na 32. mednarodni konferenci je MORK predložil poročili,⁵⁸ ki opisujeta do takrat opravljeno delo za vsako od obeh obravnavanih tem. Poudarjamo, da je vodilna vloga MORK-a pomembna tako pri dinamiki organizacije posvetovanj kot pri razvijanju tem in snovi, ki so bile obravnavane. Tako je na primer v okviru teme pridržanje v oboroženih spopadih MORK na začetku ugotovil štiri temeljna področja, ki niso pravno urejena in na katera bi bilo treba usmeriti prizadevanja. V razpravi med posvetovanji so bila ta štiri področja dejansko prepoznana kot tista, na katera je treba usmeriti razvoj prava. V svoji 1. resoluciji 32. mednarodna konferenca tako priporoča nadaljevanje del pod vodstvom MORK v sodelovanju z državami s ciljem *»pripraviti enega ali več neobvezujočih končnih dokumentov, konkretnih in enostavnih za izvajanje, v kakršnikoli primerni obliki, z namenom okrepiti zaščito, določeno z mednarodnim humanitarnim pravom, in zagotoviti, da ta veja prava ostane uporabna ter ustrezna, saj gre za zaščito oseb, ki jim je bila odvzeta prostost v zvezi z oboroženim spopadom, še zlasti nemednarodnim oboroženim spopadom«*.⁵⁹

56 In sicer: a) zaščita oseb, ki jim je bila odvzeta prostost, posebej v nemednarodnih oboroženih spopadih; b) mednarodni mehanizmi nadzora spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava in odškodnine žrtvam nasilja; c) zaščita naravnega okolja; d) zaščita notranje razseljenih oseb. Po posvetovanjih z državami sta prvi temi bili določeni kot prednostni.

57 31. mednarodna konferenca Rdečega križa in Rdečega polmeseca, Resolucija 1.

58 32. mednarodna konferenca Rdečega križa in Rdečega polmeseca, končno poročilo 32IC/15/19.2 in končno poročilo 32IC/15/19.1.

59 32. mednarodna konferenca Rdečega križa in Rdečega polmeseca, Resolucija 1.

Čeprav ima vsak postopek razvijanja MHP svoje posebnosti, primer krepitve MHP, ki ščiti osebe, ki jim je bila odvzeta prostost, dovolj nazorno predstavi vlogo MORK.

K temu dejavnemu sodelovanju pri pripravi besedil veljavnega prava, tako obvezujočega kot neobvezujočega, je treba dodati še drug temeljni vidik dela MORK-a pri razvijanju MHP.

3.3 Razlaga prava

Čeprav MORK meni, da je pravna ureditev večine področij zadostna, pa obstajajo primeri, pri katerih aplikacija prava na dejansko stanje ni enostavna. V teh primerih je treba razviti razlago prava, presoditi njegovo konkretno uporabo in torej okrepiti njegova načela.

Komentarji k ŽK in DP so tak simbolični primer. MORK trenutno dela na njihovi posodobitvi; komentarji k ŽK1 so bili objavljeni, prav tako bodo posodobljeni in postopoma objavljeni komentarji k vsaki od ostalih konvencij in dopolnilnih protokolov. Komentarji so plod skupinskega, vključujočega in natančnega pravnega dela in skušajo upoštevati izkušnje, pridobljene z uporabo konvencij,⁶⁰ ter logični razvoj njihove razlage. Ta pristop je podoben tistemu, ki ga je MORK uporabil v svoji študiji o običajnem MHP in pri svojem delu na komentarjih.⁶¹

Študija o običajnem MHP je omogočila, da se pravila humanitarnega prava, ki se štejejo kot običajna, prenesejo v pisno obliko. Za vsakega od konstitutivnih meril običaja, namreč *opinio juris* in prakso držav, so si uredniki prizadevali zbrati celotno prakso in dejstva, na osnovi katerih je mogoče za dano pravilo ugotoviti, ali obstaja običaj. Na podlagi tega pristopa je bila ustvarjena zbirka podatkov, v kateri so zbrani vsi ti elementi in ki se sproti posodablja.⁶² Glede na to, da je običaj v svojem bistvu živ vir, ki se spreminja s prakso in pojmovanjem držav, je mogoče na podlagi te zbirke podatkov spremljati razvoj MHP v realnem času.

Nekoliko drugače skuša MORK tudi bolj praktično razložiti pravo, pri čemer gre bolj za praktično uporabo kot za razvoj prava, za to, da se konkretno naredi bolj uporabno. Kot že prej omenjeno, je včasih izjemno zapleteno imeti skupno stališče, ko gre za uporabo relativno splošnega koncepta. MORK je s svojimi sredstvi

60 J. M. Henckaerts, nav. delo.

61 Prav tam.

62 Glej zbirko podatkov o običajnem pravu, dostopno na <<https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home>> (18. 10. 2019).

in vizijo odgovoril na eno najbolj aktualnih problematik MHP, na uporabo načela razlikovanja. Spomnimo na kratko, da humanitarno pravo prepoveduje, da bi tarča postali civilisti in osebe izven spopada, dopušča pa smrtonosen napad na bojavnike. V današnjih spopadih postaja vedno bolj pogosto, da bojavniki ne nosijo nobenega razpoznavnega znaka, po katerem bi se razlikovali od civilnega prebivalstva. Osrednje vprašanje, vedeti, v katerem primeru je civilist ali oseba brez razpoznavnega znaka lahko tarča, je postalo pomenljivo in razmeroma zapleteno za izvajanje v resničnem življenju. MORK je objavil pomembno študijo,⁶³ v kateri je s pomočjo teoretičnih meril in natančnih primerov opredelil pojem neposrednega sodelovanja v sovražnostih, ki omogočajo določiti čas, v katerem je civilist lahko tarča napada zaradi njegovega delovanja (neposredna udeležba) in nepretrgane bojne naloge, ki omogočata opredelitev pripadnosti posameznika organizirani oboroženi skupini, kar vključuje možnost, da civilist postane tarča tudi, kadar neposredno ne sodeluje v sovražnostih. Ta študija je bila predmet vrste kritik v univerzitetnih krogih.⁶⁴ Kljub temu danes predstavlja določeno referenco za številne vojaške priročnike in usposabljanja in se o njej široko razpravlja ter se uporablja na univerzah. V zvezi s to študijo poleg tega ne smemo pozabiti, da MORK danes razpolaga z velikim številom razlagalnih smernic, včasih objavljenih, včasih namenjenih interni rabi. Te vizije in razlage načel MHP za rabo v praksi so del dvostranskega dialoga, ki ga vodi MORK na terenu z akterji spopada. Z vplivanjem na *opinio juris* držav prispevajo k razvoju prava.

Sklep

Diptih spodbujanje in razvoj ima za MORK poseben pomen. Ti aktivnosti, katerih končni cilj je okrepiti pravo in posredno zagotoviti njegovo spoštovanje, v prvi vrsti neposredno prispevata k ustvarjanju tako normativnega kot političnega in družbenega okolja, ki je za spoštovanje MHP na terenu *sine qua non*. Očitno je, da se zaščitne dejavnosti na terenu, namenjene prenehanju kršitev, lahko bistveno lažje ocenijo glede na njihove neposredne učinke. Ti pa ne smejo zakriti pomena, ki ga lahko imata spodbujanje in razvoj MHP na kršitve, ki jih *in fine* ni bilo, kot tudi na olajšanje dela delegatom na terenu, ki lahko spodbudijo in prepričajo svoje sogovornike, da ukažejo, naj se z določenimi kršitvami preneha.

Težava vnaprej oceniti učinek navedene strategije na spoštovanje MHP nas dejansko vrne na bolj splošno težavo, to pa je v absolutnem smislu oceniti spoštovanje MHP.

63 N. Melzer, nav. delo.

64 M. N. Schmitt, nav. delo, str. 697.

Kajti ugotoviti kršitve je sorazmerno lahko in v tem pogledu obstaja smer razmišljanja, sicer precej naravna, ki teži k oceni spoštovanja pravila po merilu njegovih kršitev. Čeprav so kršitve pomembne, je prav tako treba upoštevati širšo sliko operacij, ki so bile vodene ob spoštovanju MHP. Smer razmišljanja, ki meri spoštovanje pravila po številu njegovih kršitev, je še močnejša, ker velika povezanost, posredovanje informacij v realnem času in težnja, tako medijev kot javnosti, ki imajo rajši izjemno kot normalno, prispevajo k večji transparentnosti in pretiranemu osredotočanju na morebitne kršitve, obenem pa se države in oborožene skupine nagibajo k temu, da zamolčijo svoje operacije in dajejo o njih zelo malo informacij. Skratka, znanstvena ocena spoštovanja MHP je izredno zahtevna naloga, ki so se je lotili le redki, in nobeno raziskovanje MHP danes ne omogoči doumeti njegovega razvoja. Zdi se, da je MHP trenutno domena, ki je odmaknjena od družbe, ki ji vladajo številke,⁶⁵ in dopušča MORK-u, da se bolj mirno loti graditve in razvijanja svojega delovanja brez diktata števil ter da se takoj osredotoči na izkustveno in premišljeno ukrepanje, prežeto s ponižnostjo in odprtostjo.

Literatura

Knjige in članki:

- Elizabeth Stubbins Bates: Towards effective military training in international humanitarian law, *International Review of Red Cross*, 96 (2014) 895/6.
- Rony Bauman: MSF et le CICR: Questions de principes, *RICR*, 94 (2012) 4, Sélection française.
- François Bugnion: Naissance d'une idée: la fondation du Comité international de la Croix-Rouge et celle du Mouvement international de la Croix-Rouge et du Croissant-Rouge. De Solférino à la première Convention de Genève (1859–1864), *RICR*.
- Andrew J. Carswell: Converting treaties into military operations, *IRRC*, 96 (2014) 895/896.
- Churchill Ewumbue-Monono and Carlo von Flüe: Promotion of international humanitarian law through cooperation between the ICRC and the African Union, *RICR*, 85 (2003) 852.
- Martha Finnemore: Rule of War and Wars of Rules: The International Red Cross and the Restraint of State Violence, v: Boli John in Thomas George: *Constructing World Culture*, Stanford University Press, 1999.
- J. J. Fresard: The Roots of Behaviour in War, ICRC, oktober 2004.
- Ryan Goodman in Derk Jinks: How to influence States: Socialization and International Human Rights Law, *Duke Law Journal*, 54 (2004) 3.

65 Glede zapletenega vprašanja vsiljivosti in vsesplošne prisotnosti števil in računanja na pravnem in družbenem področju danes glej sijajne sklepe v A. Supiot, nav. delo.

- Jean-Marie Henckaerts: Bringing the Commentaries on the Geneva Conventions and their Additional protocols into the twenty-first century, *IRRC*, 94 (2012) 88.
- Marion Harroff-Travel: The International Committee of the Red Cross and the promotion of International humanitarian law: looking back, looking forward, *IRRC*, 96 (2014) 895/6.
- Marion Harroff-Travel: Promoting norms to limit violence in crisis situations: challenges, strategies and alliances, *IRRC*, 1998, št. 322.
- Marion Harroff-Tavel: La diversité culturelle et ses défis pour l'acteur humanitaire, *Cultures & Conflits*, 60 (2005), str. 63–102.
- Marion Harroff-Travel: The humanitarian diplomacy of the International Committee of the Red Cross, *African Yearbook of International Humanitarian Law*, 1. 1. 2006, str. 1–16.
- Nils Melzer, *International Humanitarian Law – A comprehensive Handbook*, ICRC, 2016.
- Nils Melzer: Guide interprétatif sur la notion de participation directe aux hostilités en droit international humanitaire, *CICR*, 2010.
- Jacques Meurant, *Approche interculturelle et droit international humanitaire*, v: Vers une culture des droits de l'homme, Genève, Université d'été des droits de l'homme, 2003, str. 214–235.
- Cristina Pellandini: Ensuring national compliance with IHL: The role and impact of national IHL committees, *IRRC*, 96 (2014) 895/6.
- Jean Pictet: *Développement et principes du droit international humanitaire*, Institut Henri-Dunant/Editions Pedone, Geneve-Paris, 1983.
- Steven R. Ratner in Rotem Giladi: The Role of the ICRC in the Enforcement of the Geneva Convention, *Hebrew University of Jerusalem Legal studies Research Paper Series No. 15-11*, 2015.
- Steven R. Ratner: Law Promotion Beyond Law Talk: The Red Cross, Persuasion, and the Laws of War, *EJIL* 22 (2011), 2, 459–506. Michael N. Schmitt: Deconstructing Direct Participation in Hostilities: The Constructive Elements. *New York University Journal of International Law and Politics*, 42 (2010).
- Carsten Stahn: Between Constructive Engagement, Collusion and Critical Distance: the ICRC and the Development of ICL, *Leiden University – Grotius Centre for International Legal Studies*, 6. december 2013.
- Dale Stephens: Behaviour in war: The place of law, moral inquiry and self-identity, *IRRC*, 96 (2014) 895/896, 751–773.
- Alain Supiot: *La gouvernance par les nombres Cours au College de France (2012-2014)*, Fayard, 2015.

Pravni viri:

Statutes of the International Red Cross and Red Crescent Movement, dostopno na <<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/statutes-en-a5.pdf>> (18. 10. 2019).

Drugo:

ICRC, Remarks and Proposals submitted by the International Committee of the Red Cross: Documents for the Consideration of Governments Invited by the Swiss Federal Council to Attend the Diplomatic Conference at Geneva (21 April 1949) (Geneva: ICRC, 1949).

- ICRC, Report on strengthening of legal protection of victims of armed conflicts, 31. 10. 2011, Official working document of the 31 International Conference of the Red Cross and Red Crescent.
- La doctrine du CICR en matière de prévention, ref. 4019-ebook, ICRC, april 2010, dostopno na: <<https://shop.icrc.org/la-doctrine-du-cicr-en-matiere-de-prevention.html>> (18. 10. 2019).
31. Mednarodna konferenca Rdečega križa in Rdečega polmeseca, Resolucija 1 - Krepitev pravne zaščite žrtev oboroženih spopadov, dostopno na <<https://www.icrc.org/fr/doc/resources/documents/resolution/31-international-conference-resolution-1-2011.htm>> (18. 10. 2019).
32. Mednarodna konferenca Rdečega križa in Rdečega polmeseca, končno poročilo 32IC/15/19.2 in končno poročilo 32IC/15/19.1, dostopno na <<https://www.icrc.org/en/document/outcomes-32nd-international-conference-red-cross-and-red-crescent>> (18. 10. 2019).
- Anne-Marie La Rosa, ICRC and ICC: two separate but complementary approaches to ensuring respect for international humanitarian law, intervju, 3. marec 2009, dostopno na <www.icrc.org/eng/resources/documents/interview/international-criminal-courtinterview-101008.htm> (18. 10. 2019).
- ICTY, Simić et al. (IT-95-9), Decision on the Prosecution Motion Under Rule 73 for a Ruling Concerning the Testimony of a Witness Simic, 27. julij 1999.
- ICRC, The implementation of international humanitarian law, dostopno na: <<https://www.icrc.org/fr/publication/dvd40-la-mise-en-oeuvre-du-droit-humanitaire-manuel-version-cederom>> (18. 10. 2019).

Spletne strani:

- <<https://shop.icrc.org/>> (21. 8. 2019)
- <<https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home>> (18. 10. 2019)
- <<https://www.icrc.org/en/event/roots-behaviour-war-revisited>> (18. 10. 2019)
- <<https://www.icrc.org/fr/mise-en-oeuvre-du-droit-documents-techniques>> (18. 10. 2019)

Marko Rakovec*

MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO: PREGON RESNIH KRŠITEV ŽENEVSKIH KONVENCIJ PO UNIVERZALNI KAZENSKI JURISDIKCIJI

1. POJEM UNIVERZALNE JURISDIKCIJE

Kazenski pregon resnih kršitev mednarodnega humanitarnega prava oziroma ženevskih konvencij (v nadaljevanju: ŽK) je tesno povezan z univerzalno jurisdikcijo. Univerzalna kazenska jurisdikcija oziroma univerzalna pristojnost sodišč za sojenje storilcev določenih kaznivih dejanj je pojem, ki je že stoletja prisoten, vendar pa je pogosto nejasna njegova uporaba.¹ Gre za posebno obliko pristojnosti sodišč, ki se razteza preko meja države, ki kazensko preganja takšne kršitve.

Pod pojmom pristojnost oziroma jurisdikcija razumemo pravico in dolžnost določenega sodišča, da na podlagi zakona odloča o konkretni kazenski zadevi. Kazenski zakon praviloma velja na državnem območju določene države. To je izraz načela o suverenosti vsake države, kar se na kazenskopravnem področju kaže kot represivna oblast države in njena jurisdikcija. V določenih primerih se kazenska jurisdikcija držav raztegne tudi preko njenih mej.² Ta kazniva dejanja imenujemo tudi kazniva dejanja z mednarodnim elementom, in čeprav niso bila izvršena na njenem državnem območju, velja zanje kazenska zakonodaja te države ob upoštevanju določenih pravil. Takšna pravila, imenovana tudi načela, so realno ali zaščitno načelo, aktivno personalitetno načelo, pasivno personalitetno načelo in univerzalno načelo.³

* Univerzitetni diplomirani pravnik, doktor pravnih znanosti, direktor za mednarodno pravo in zaščito interesov, Ministrstvo za zunanje zadeve RS.

1 Že Aristotel je v svojem delu Retorika, Knjiga I, ugotovil, da se določena pravila nanašajo na celotno človeštvo in so tako posamezniki odgovorni za kršitev teh pravil ne glede na kraj storitve takega dejanja. Uporabil je naslednje besede: »Partikularno pravo je tisto, ki ga sprejme in uporablja vsaka družbena skupnost med njenimi člani: pravila so deloma zapisana, deloma nezapisana. Univerzalno pravo je naravno pravo, ki se deli na naravno pravičnost in nepravičnost, ki zavezuje vse ljudi, tudi tiste, ki med seboj niso povezani oz. niso v medsebojnem odnosu.« Aristotel, Rhetoric, Book I, Ch.13, v: W. Kaleck, nav. delo, str. 29.

2 L. Bavcon, nav. delo, str. 113.

3 R. Higgins, nav. delo, str. 56–78.

Pristojnost po realnem načelu je določena za kazniva dejanja, kjer je prizadet nacionalni interes in je mogoče pričakovati, da tuji pravni red ne določa ustreznega pravnega varstva za takšne kršitve. Primeri takšnih kaznivih dejanj so kazniva dejanja zoper suverenost Republike Slovenije in njeno demokratično ustavno ureditev ter kazniva dejanja, kot je ponarejanje denarja in onesnaženje okolja.⁴ Aktivno personalitetno načelo,⁵ ki mu pravimo tudi nacionalno načelo, pomeni, da velja kazenski zakon določene države tudi, če državljani izvrši kaznivo dejanje zunaj ozemlja svoje države. Pasivno personalitetno načelo⁶ pomeni, da lahko država izvaja kazensko jurisdikcijo za kaznivo dejanje, ki je izvršeno na ozemlju druge države, kadar je žrtev kaznivega dejanja državljani te države.

Univerzalno načelo kazenske jurisdikcije pomeni, da kazenski zakonik velja in se uporabi zoper tujega državljana, ki je v tujini izvršil kaznivo dejanje zoper tujega državljana ali zoper drugo državo.⁷ To načelo je utemeljeno z mednarodno solidarnostjo pri zatiranju najhujših oblik kriminalitete. Univerzalno načelo je najmlajše izmed vseh načel, ki določajo jurisdikcijo za kazniva dejanja, storjena zunaj območja določene države.

Univerzalno načelo torej temelji samo na naravi določenega kaznivega dejanja⁸ brez kakršne koli povezave s krajem, nacionalnostjo storilca ali žrtve kaznivega dejanja ter kakršno koli drugo vsebinsko povezavo med kaznivim dejanjem in tožečo državo. V najširšem smislu se univerzalna jurisdikcija po nekaterih avtorjih lahko vzpostavi tudi v primeru, da obdolženec niti ni prisoten na ozemlju tožeče države (lat. *in absentia*). Univerzalna jurisdikcija torej predstavlja odmik od klasičnega razumevanja kazenske pristojnosti države, ki je vezana na njeno ozemlje, kjer država izvaja svojo

4 V Sloveniji je realno načelo predpisano v 11. členu Kazenskega zakonika (Ur. l. RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17; v nadaljevanju: KZ-1), in sicer se glasi: »Kazenski zakon Republike Slovenije velja za vsakogar, ki stori v tujini kaznivo dejanje iz 243. člena tega zakonika in kazniva dejanja iz 332., 333. in 334. člena tega zakonika, če so storjena v zaščitni ekološki coni ali epikontinentalnem pasu Republike Slovenije, ter kazniva dejanja iz 108. člena in 348. do 360. člena tega zakonika.«

5 V Sloveniji je aktivno personalitetno načelo predpisano v 12. členu KZ-1, in sicer se glasi: »Kazenski zakon Republike Slovenije velja za državljana Republike Slovenije, tudi če stori v tujini kakšno drugo kaznivo dejanje poleg kaznivih dejanj, naštetih v prejšnjem členu.«

6 V Sloveniji je pasivno personalitetno načelo predpisano v prvem odstavku 13. člena KZ-1, in sicer se glasi: »Kazenski zakon Republike Slovenije velja tudi za tujca, ki stori zunaj Republike Slovenije, proti njej ali njenemu državljanu kaznivo dejanje, čeprav to niso kazniva dejanja iz 11. člena tega zakonika.«

7 Drugi odstavek 13. člena KZ-1.

8 M. C. Bassiouni, nav. delo, str. 42.

represivno oblast. Z razširitvijo kazenske jurisdikcije zunaj svojih meja država posega v področje suverenosti drugih držav. Razlog za sprejetje univerzalne jurisdikcije je preprečevanje nekaznovanja, saj se uporablja predvsem za kazniva dejanja, katerih storilci se običajno uspešno izognejo kazenskemu pregonu v državah, kjer so bila storjena kazniva dejanja.

Univerzalna kazenska jurisdikcija ima svoje korenine v 15. stoletju, ko so se italijanske države dogovorile, da bodo kaznovale pirate ne glede na kraj, kjer bodo zajeti. Hugo Grotius je v svojem delu *Pravo vojne in miru* leta 1625 zapisal, da univerzalna jurisdikcija izhaja iz načela proste plovbe po odprtem morju (lat. *mare liberum*), ki je imela univerzalno naravo. Iz tega namreč sledi, da so kršilci te univerzalne norme proste plovbe podvrženi univerzalni kazenski jurisdikciji mednarodne skupnosti. To je postala norma običajnega mednarodnega prava in je bila pozneje kodificirana v Ženevski konvenciji o odprtem morju (1958).⁹ Države so v tem primeru izhajale iz skupnega interesa, da so pirati kazensko preganjani kjer koli po svetu, ne glede na to, kje so zagrešili svoje zločine.

Razvoj univerzalne kazenske jurisdikcije se je torej začel pri kaznivih dejanjih, ki se lahko učinkovito preganjajo le s tesnim mednarodnim sodelovanjem, saj so storilci teh kaznivih dejanj, kot so npr. pirati, zelo mobilni in niso vezani na območje posamezne države. Države so zato – za lažji in učinkovitejši pregon storilcev teh kaznivih dejanj – sprejele načelo, ki omogoča pregon teh storilcev, kjer koli so. Pozneje so države razširile takšno jurisdikcijo tudi na nekatera druga najhujša kazniva dejanja, ki predstavljajo grobe kršitve temeljnih človeških vrednot. V to kategorijo sodijo v prvi vrsti resne kršitve ŽK oziroma mednarodnega humanitarnega prava. Ta kazniva dejanja opredeljujemo kot mednarodna hudodelstva (v prvi vrsti genocid, hudodelstva zoper človečnost in vojna hudodelstva). V zadnjih letih so na podlagi načela univerzalne kazenske jurisdikcije sodni postopki potekali večinoma zoper storilce slednjih kaznivih dejanj. To velja pripisati krepitvi družbene zavesti, ki govori v prid univerzalnemu kaznovanju mednarodnih hudodelstev.

Gre torej za pravno zaščito človekovih pravic, še posebej tistih, ki imajo kogentno naravo (lat. *jus cogens*). Gre za norme, ki veljajo za celotno človeštvo in jih ni mogoče omejiti le na določen prostor, torej veljajo *erga omnes*. To so tiste pravne norme, katerih veljave ni mogoče izključiti ali omejiti z nobenim predpisom, saj njihova kršitev predstavlja potencialno grožnjo vsem državam in zato je tudi kazenski pregon

9 Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Organizacije združenih narodov in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo, Ur. l. RS, št. 35/1992.

v interesu vseh. Celotna globalna družba ima tako odgovornost, da zaščiti njihovo veljavo, kjer koli po svetu pride do njihovih kršitev.¹⁰

Krepitev družbene zavesti za kaznovanje resnih kršitev ŽK in dopolnilnih protokolov je del širšega družbenega razvoja. Gre za spoštovanje človekovega dostojanstva. Ta pravila ne prenehajo učinkovati zaradi vojne, niti jih ni mogoče omejiti na določen tip oboroženih spopadov. Razvoj mednarodnega prava človekovih pravic in razvoj humanitarnega prava sta potekala tako, da je prišlo do njunega medsebojnega prekrivanja in do določenih temeljnih norm: prepoved ubijanja zaščitene osebe, prepoved mučenja, prepoved napadov na osebno dostojanstvo, ki vključuje tudi prepoved posilstva in prisilne prostitucije, so postala pravila občega, običajnega mednarodnega prava.¹¹

2. PREGON RESNIH KRŠITEV ŽENEVSKIH KONVENCIJ – VOJNA HUDODELSTVA

Vojna hudodelstva so najpodrobnejše opredeljena izmed vseh mednarodnih hudodelstev.¹² ŽK¹³ in trije dopolnilni protokoli¹⁴ so najcelovitejša kodifikacija obveznosti in pravic z najbolj specifičnimi in vseobsegajočimi kazenskimi določbami katerega koli mednarodnega hudodelstva.¹⁵ Največji problem ženevskega prava niso pravne praznine, temveč njegove vse prepogoste kršitve in dejstvo, da tisti, ki so odgovorni za načrtovanje, ščuvanje ali ukazovanje hudih kršitev tega prava, ostajajo nekaznovani.¹⁶

10 Gre za t. i. peremptorne norme oz. *jus cogens* (53. člen DKPMP). To so norme, ki jih sprejme in prizna mednarodna skupnost držav kot celota in ki jih ni dovoljeno derogirati. M. Pogačnik, nav. delo (1997), str. 48.

11 D. Türk, nav. delo, str. 582–583.

12 Pri uporabi izrazov (mednarodno) hudodelstvo in mednarodno kaznivo dejanje izhajamo iz izrazov, ki jih navaja L. Bavcon, nav. delo, str. 67. Izraz hudodelstvo se tako uporablja za označitev najhujših mednarodnih kaznivih dejanj (npr. genocid, hudodelstva zoper človečnost, vojna hudodelstva in agresija). Izraz mednarodna hudodelstva uporablja tudi M. Ambrož, nav. delo, str. 153.

13 ŽK1–ŽK4, objavljene v Ur. l. RS – MP, št. 7/19.

14 DP1 in DP2, objavljena v Ur. l. RS – MP, št. 7/19, in Uredba o ratifikaciji Dopolnilnega protokola k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o sprejetju dodatnega razpoznavnega znaka (protokol III), Ur. l. RS, št. 15/2008.

15 M. C. Bassiouni, nav. delo, str. 50.

16 M. Škrk, nav. delo.

Kršitve humanitarnega (ženevskega) prava in kršitve »zakonov in običajev v vojni« (haaškega) prava so danes skupaj določene v enem členu, tj. v 8. členu Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča (v nadaljevanju: RSMKS).¹⁷

Bistvena značilnost ŽK je, da je vsaka država pogodbenica pooblaščen in tudi zavezana, da preiskuje in sodi, ali alternativno, izroči obdolženca državi, ki zahteva njegovo izročitev, če se ta znajde na njenem ozemlju.¹⁸ Ženevske konvencije torej dopuščajo univerzalno jurisdikcijo za hude kršitve konvencij v mednarodnih oboroženih spopadih. Pravni teoretiki sicer nimajo enakega mnenja glede tega, ali je priznanje obstoja univerzalne jurisdikcije za vojna hudodelstva dejansko določena v ŽK oziroma ali se je ta razvila na podlagi mnenj pravnih teoretikov.¹⁹

Poudariti velja, da same ŽK ne vsebujejo nobene določbe, ki bi eksplicitno določala univerzalno jurisdikcijo. Obstajajo samo določbe, ki državam pogodbenicam nalagajo dolžnost, da kaznujejo kršilce ne glede na to, kje so ti zagrešili svoja dejanja oziroma ne glede na njihovo nacionalnost ali nacionalnost žrtev. Tako bi lahko to določbo posredno razumeli kot določbo o univerzalni jurisdikciji.²⁰

ŽK določajo obveznost držav, da kaznujejo hude oblike kršitve konvencij²¹ v 49. členu ŽK1, 50. členu ŽK2, 129. členu ŽK3 in 146. členu ŽK4, ki se vsi glasijo enako:

»Visoke pogodbenice se zavezujejo, da bodo sprejele zakonodajo, potrebno za zagotovitev učinkovitih kazenskih sankcij za osebe, ki storijo ali ukažejo storiti katero koli od hudih kršitev te konvencije, opredeljenih v naslednjem členu.

Vsaka visoka pogodbenica mora poiskati osebe, ki so domnevno storile ali ukazale storiti tako hudo kršitev, in jih privedi pred svoje sodišče ne glede na njihovo

17 Zakon o ratifikaciji Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča (MRSMKS), Ur. l. RS – MP, št. 29/01.

18 A. Cassese, nav. delo (2008), str. 31.

19 M. C. Bassiouni, nav. delo, str. 117.

20 Gre za 1. in 2. skupni člen ŽK in pa 49. člen ŽK1, 50. člen ŽK2, 129. člen ŽK3 in 146. člen ŽK4. A. Dolenc, nav. delo.

21 50. člen ŽK1, 51. člen ŽK2, 130. člen ŽK3 in 147. člen ŽK4 se glasi: »Huda kršitev iz prejšnjega člena je katero koli od teh dejanj, če je storjeno zoper osebe ali premoženje, ki jih ščiti konvencija: naklepno pobijanje, mučenje ali nečloveško ravnanje, vključno z biološkimi poskusi, naklepno povzročanje velikega trpljenja ali hudih telesnih poškodb ali okvar zdravja ter obsežno uničevanje in prilaščanje premoženja, ki ju vojaška nujnost ne upravičuje ter sta storjena protipravno in samovoljno.«

državljanstvo. Če se ji zdi ustreznejše, jih lahko v skladu z določbami svoje zakonodaje izroči v sojenje drugi visoki pogodbenici, če ta zadostno izkaže utemeljene obtožbe proti njim.

Vsaka visoka pogodbenica sprejme potrebne ukrepe za preprečevanje vseh dejanj, ki so v nasprotju z določbami te konvencije in niso hude kršitve, opredeljene v naslednjem členu.

Obdolžencem se vedno zagotovijo pravna jamstva glede sodnega postopka in obrambe, ki niso manj ugodna od tistih iz 105. člena in nadaljnjih členov Ženevske konvencije o ravnanju z vojnimi ujetniki z dne 12. avgusta 1949.«

Pri tem gre dejansko za pravilo *aut dedere aut judicare*, ki ga lahko razumemo tudi kot pooblastilo državam, da predpišejo univerzalno jurisdikcijo. Pravilo daje državam zadostno podlago, da lahko izvajajo kazensko jurisdikcijo na načelu univerzalnosti za kaznovanje hudih kršilcev določb konvencij. Za izvajanje takšne univerzalne jurisdikcije je predvidena fizična prisotnost obtoženca na ozemlju države sojenja.²²

Posredno²³ obveznost držav, da kaznujejo storilce najtežjih vojnih hudodelstev, izhaja iz 1. in 2. skupnega člena vseh štirih ŽK.²⁴ V povezavi z univerzalno jurisdikcijo so relevantni tudi prvi odstavek 85. člena DP1²⁵ in tretji odstavek 87. člena²⁶ ter 28. člen Konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (1954),²⁷ 4. in 5. člen Konvencije proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali

22 M. C. Bassiouni, nav. delo, str. 51.

23 Prav tam.

24 1. »Visoke pogodbenice se zavezujejo, da bodo spoštovale to konvencijo in zagotavljale, da se upošteva v vseh okoliščinah.«; 2. »Tudi če ena od sil v spopadu ni pogodbenica te konvencije, ta v medsebojnih odnosih še naprej zavezuje sile, ki so njene pogodbenice. Poleg tega jih konvencija zavezuje v razmerju do te sile, če ta njene določbe sprejema in uporablja.«

25 85. člen DP1: »1. Določbe konvencij, ki se nanašajo na kaznovanje kršitev in hudih kršitev ter jih dopolnjuje ta oddelek, se uporabljajo za kaznovanje kršitev in hudih kršitev tega protokola.«

26 »Visoke pogodbenice in strani v spopadu zahtevajo, da vsak poveljnik, ki ve, da bodo njegovi podrejeni ali osebe pod njegovim nadzorom storile ali so storile kršitev konvencij ali tega protokola, sprejme ukrepe, ki so potrebni za preprečitev teh kršitev konvencij ali protokola, in po potrebi disciplinsko ali kazensko ukrepa proti kršiteljem.«

27 »Visoke pogodbenice se zavezujejo, da bodo v okviru svojega kazenskopravnega sistema sprejele vse potrebne ukrepe, da se osebe, ki so kršile to konvencijo ali ukazale njeno kršitev, preganjajo in da se jim izrečejo kazenske ali disciplinske sankcije ne glede na njihovo državljanstvo.« Akt o dopolnitvi Akta o notifikaciji nasledstva glede konvencij UNESCO, mednarodnih večstranskih

poniževalnim kaznim ali ravnanju²⁸ ter 7., 8. in 9. člen Mednarodne konvencije za zaščito vseh oseb pred prisilnim izginotjem (2006).

Na podlagi izraženih stališč držav²⁹ lahko zaključimo, da danes obstaja prepričanje, da za vojna hudodelstva velja pravilo običajnega mednarodnega prava za vzpostavitev univerzalne jurisdikcije.³⁰ Hude kršitve ŽK so prepovedane tudi v notranjih oboroženih spopadih, kot izhaja iz 3. skupnega člena ŽK in 4. člena DP2, vendar pa zanje ne obstaja določba, ki bi določala univerzalno jurisdikcijo ali načelo izročitve ali sojenja, kakor tudi ni znakov, da bi se razvilo takšno pravilo običajnega mednarodnega prava.³¹ Nekateri sicer menijo, da ima vsaka tretja država pravico, ne pa tudi dolžnost, kazensko preganjati resne kršitve ŽK, vključno s tistimi, ki kršijo 3. skupni člen, tudi v primerih, kadar nimajo posebne vezi (neksusa) niti s storilcem niti z žrtvijo kaznivega dejanja.³²

V Sloveniji vojna hudodelstva ureja 102. člen Kazenskega zakonika (v nadaljevanju: KZ-1),³³ ki opredeljuje vojna hudodelstva povsem skladno z določbami RSMKS.³⁴ Na podlagi odločitve na pregledni konferenci RSMKS junija 2010 v Kampali,³⁵ da se dopolni 8. člen RSMKS v delu, ki se nanaša na vojna hudodelstva

pogodb o zračnem prometu, konvencij Mednarodne organizacije dela, konvencij Mednarodne pomorske organizacije, carinskih konvencij in nekaterih drugih mednarodnih večstranskih pogodb (MKUNZ-B), Ur. l. RS – MP št. 17/15.

- 28 Sprejeta v GS 10. 12. 1984 in velja od 26. 6. 1987. Zakon o ratifikaciji konvencije proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju (MKPM), Ur. l. RS – MP, št. 7/1993.
- 29 Poročilo generalnega sekretarja OZN št. A/65/181 z dne 29. 7. 2010: (*The scope and application of the principle of universal jurisdiction, Report of the Secretary-General prepared on the basis of comments and observations of Governments*), str. 8.
- 30 Cassese navaja, da je glede podkategorije vojnih hudodelstev, ki so označena kot »hude kršitve« in za katera velja dodaten pogoj, da so storjena v mednarodnih oboroženih spopadih, MKSJ je v primeru *Tadić* odločilo, da gre v primeru njihovega pregona za pravilo običajnega mednarodnega prava *in statu nascendi*. A. Cassese, nav. delo (2008), str. 87.
- 31 Prav tam, str. 90.
- 32 T. Meron, nav. delo, str. 23.
- 33 Kazenski zakonik, Ur. l. RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17, v nadaljevanju: KZ-1.
- 34 Določba 4. točke 102. člena KZ-1, ki se nanaša na druge hude kršitve zakonov in običajev, ki se po veljavnem mednarodnem pravu uporabljajo v oboroženih spopadih, ki niso mednarodni, zdaj vsebuje še novo trinajsto, štirinajsto in petnajsto alinejo.
- 35 M. Rakovec, nav. delo (2010), str. 15–16.

v nemednarodnih oboroženih spopadih, je bil ustrezno z zadnjo novelo dopolnjen tudi Kazenski zakonik. Seznam kršitev v nemednarodnih oboroženih spopadih je bil izenačen s seznamom kršitev v mednarodnih oboroženih spopadih.³⁶

V slovenski kazenski zakonodaji je univerzalna jurisdikcija opredeljena v drugem in tretjem odstavku 13. člena KZ-1. Univerzalna jurisdikcija je opredeljena v dveh ločenih odstavkih, enkrat na podlagi predpostavke pravila *aut dedere aut judicare*, drugič pa na podlagi takšnih mednarodnih pogodbenih obveznosti ali pa splošnih pravnih načel, ki jih priznava mednarodna skupnost kot celota. Tak zakonodajni pristop izhaja že iz preteklih določb, saj je bila skoraj identična določba vsebovana že v kazenskem zakonu SFRJ; tretji odstavek pa je bil dodan z novelo KZ-1B,³⁷ ki je začela veljati leta 2012. Za vzpostavitev univerzalne jurisdikcije bi sicer zadostovala enotna določba, ki bi določala, da kazenski zakon Republike Slovenije velja tudi za tujca, ki stori proti tuji državi ali proti tujcu v tujini kaznivo dejanje. Slovenska zakonodaja torej daje slovenskim sodiščem univerzalno jurisdikcijo za širok krog kaznivih dejanj, med katera vsekakor sodijo tudi vojna hudodelstva.

3. PRAVICA ALI DOLŽNOST KAZENSKEGA PREGONA MEDNARODNIH HUDODELSTEV PO UNIVERZALNI JURISDIKCIJI

Zastavlja se vprašanje, ali obstaja zgolj pravica držav, da izvajajo kazenski pregon mednarodnih hudodelstev na podlagi univerzalne jurisdikcije, ali pa je to tudi njihova dolžnost. Obstaja načelno soglasje, da gre pri pregonu storilcev mednarodnih hudodelstev po načelu univerzalne jurisdikcije izključno za pravico, ne pa hkrati tudi za dolžnost držav. Kljub temu pa nekateri avtorji menijo, da ravno v primeru vojnih hudodelstev v mednarodnih oboroženih spopadih obstaja tudi že dolžnost preganjanja storilcev po načelu univerzalnosti. Gre za tako imenovano obvezno univerzalno jurisdikcijo (angl. *mandatory universal jurisdiction*), ki izvira iz klavzule *aut dedere aut judicare*, določene v ženevskih konvencijah.³⁸ Država, na katere ozemlju je storilec takšnega hudodelstva, ima torej na voljo dve opciji: da storilcu sodi ali pa ga izroči.³⁹

36 M. Rakovec: nav. delo (2012), str. 19.

37 Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika, Ur. l. RS, št. 91/2011.

38 49. člen ŽK1, 50. člen ŽK2, 129. člen ŽK3 in 146. člen ŽK4.

39 ŽK in DP1. Skupni člen se glasi: »Vsaka visoka pogodbenica mora poiskati osebe, ki so domnevno storile ali ukazale storiti tako hudo kršitev, in jih privedi pred svoje sodišče ne glede na njihovo

Kazenski pregon je določen tudi v preambuli RSMKS.⁴⁰ Vendar je ta določba dvoumna, saj izrecno ne določa, ali imajo države dolžnost preganjati mednarodna hudodelstva tudi na podlagi univerzalne jurisdikcije ali zgolj na podlagi teritorialnega in personalitetnega načela. Določba je bila namerno zapisana dvoumno. Njen namen namreč je, da države spodbudi k učinkovitejšemu nacionalnemu sodnemu pregonu, ki bo komplementaren Mednarodnemu kazenskemu sodišču (v nadaljevanju: MKS) in bo na ta način prispeval k izgradnji učinkovitejšega mednarodnega sistema za pregon mednarodnih hudodelstev.⁴¹

Dolžnost preganjanja hudodelstev izhaja iz osnutka členov o odgovornosti držav.⁴² V 41. členu je določena obveznost sodelovanja držav, da preprečijo hude kršitve mednarodnega prava, ki jih določa v 40. členu, in to ne glede na to, ali so same prizadete s takšno kršitvijo.⁴³ V komentarju k drugemu odstavku 37. člena je opredeljeno, da je eno izmed sredstev za povrnitev povzročene škode tudi kazenski pregon odgovornih oseb za takšno mednarodno protipravno dejanje.⁴⁴

Iz stališč držav⁴⁵ izhaja enotno razumevanje, da sodijo vojna hudodelstva med kazniva dejanja, za katera je določena univerzalna jurisdikcija. Nekatere države so poudarile, da imajo vzpostavljeno univerzalno jurisdikcijo za hude kršitve ŽK, storjene v mednarodnih in tudi nemednarodnih oboroženih spopadih.⁴⁶ Tudi resolucije

državljanstvo. Če se ji zdi ustrežnejše, jih lahko v skladu z določbami svoje zakonodaje izroči v sojenje drugi visoki pogodbenici, če ta zadostno izkaže utemeljene obtožbe proti njim.»

40 Šesti odstavek preambule RSMKS se glasi, da države potrjujejo obveznost kaznovanja mednarodnih hudodelstev. Torej besedilo nakazuje na to, da je ta obveznost obstajala že pred tem. Je pa to vprašanje nedorečeno glede dolžnosti držav, da vzpostavijo novo zakonodajo ali da le uporabijo obstoječo zakonodajo (glej npr. L. Arbour, nav. delo in A. Cassese, nav. delo (2003)).

41 O. Triffterer, nav. delo, str. 11.

42 Osutek členov o odgovornosti držav (*Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*), 2001, International Law Commission, Fifty-third session, dokument OZN št. A/56/10.

43 Vendar velja poudariti, da 40. člen ne navaja posameznih hudih kršitev. Komentar k členu navaja, da [...] so to agresija, genocid, suženjstvo, apartheid, hudodelstva zoper človečnost, mučenje itd. Prav tam, str. 112–114.

44 »... *Many possibilities exist, including due inquiry into the causes of an accident resulting in harm or injury, a trust fund to manage compensation payments in the interests of the beneficiaries, disciplinary or penal action against the individuals whose conduct caused the internationally wrongful act...*« Prav tam, str. 106.

45 Poročilo generalnega sekretarja OZN, št. A/65/181, 2010, str. 8.

46 Kazenski zakon Nizozemske iz leta 1952, ki v 3. členu določa univerzalno jurisdikcijo za vojna hudodelstva, ki se nanašajo tudi na notranje oborožene spopade. Univerzalno jurisdikcijo za

mednarodnih združenj določajo, da univerzalna jurisdikcija obstaja za vojna hudodelstva. Resolucija Inštituta za mednarodno pravo (v nadaljevanju: IDI) izrecno določa, da se lahko univerzalna jurisdikcija izvaja za pregon storilcev hudih kršitev ŽK, storjenih v mednarodnih in nemednarodnih oboroženih spopadih.⁴⁷ Podobno tudi resolucija Mednarodnega združenja za kazensko pravo (v nadaljevanju: MZKP) določa, da se univerzalna jurisdikcija izvaja za najresnejša kazniva dejanja, ki zadevajo mednarodno skupnost kot celoto, še posebej pa tista, opredeljena v RSMKS.⁴⁸

4. PRIMERI KAZENSKEGA PREGONA PO UNIVERZALNI JURISDIKCIJI

Sodišča so se v zgodovini relativno redko odločala za kaznovanje storilcev na podlagi univerzalne jurisdikcije. To je razumljivo, saj je temeljno načelo v kazenskem pravu vez (neksus) med storilcem kaznivega dejanja in državo, ki mu sodi, bodisi da je kaznivo dejanje storjeno na ozemlju te države bodisi sta storilec ali žrtev njena državljana. Vendar pa je v zadnjih letih vedno močnejša zavest mednarodne skupnosti, da je treba storilcem najhujših kaznivih dejanj soditi ne glede na kraj njihove storitve, državljanstvo storilca ali žrtev. Univerzalna kazenska jurisdikcija zapolnjuje pravno praznino v jurisdikciji, ko posamezna država, ki bi bila sicer pristojna, ne more ali noče kaznovati storilca takega kaznivega dejanja. Univerzalna kazenska jurisdikcija je tako sredstvo za odpravo primerov nekaznovanosti za najhujša kazniva dejanja, v prvi vrsti mednarodna hudodelstva.

Prvi večji primeri sojenja na podlagi univerzalne jurisdikcije so bili izpeljani takoj po drugi svetovni vojni.⁴⁹ Ob nürnberških in tokijskih procesih so delovala tudi

vojna hudodelstva tako v mednarodnih kakor tudi nemednarodnih oboroženih spopadih določa tudi nemški zakon o hudodelstvih zoper mednarodno pravo. Ta določba je okrepljena še z določbo 153.f člena zakona o kazenskem postopku, ki določa obveznost preiskovanja in preganjanja mednarodnih hudodelstev, storjenih v tujini. Prav tam, str. 11.

47 Resolucija IDI o univerzalni kazenski jurisdikciji glede hudodelstva genocida, hudodelstev zoper človečnost in vojnih hudodelstev (*Justitia et Pace, Institute of International Law, Krakow Session – 2005, Seventeenth Commission, Universal criminal jurisdiction with regard to the crime of genocide, crimes against humanity and war crimes*), resolucija 17. komisije, 2005, Krakov.

48 Resolucija MZKP glede univerzalne jurisdikcije (*Resolution on universal jurisdiction, Eighteenth Congress International Association of Penal Law*), 18. kongres, Istanbul, september 2009, str. 15.

49 Poročilo Združenja za mednarodno pravo z 69. konference glede izvajanja univerzalne jurisdikcije (*The Exercise of Universal Jurisdiction in Respect of Gross Human Rights Offences: Final Report, Report of the Sixty-Ninth ILA Conference*), London, 2000, str. 22–23.

britanska in ameriška vojaška kazenska sodišča s sedeži v Nemčiji, Italiji, Nizozemski in Maršalovih otokih (Kwajalein). Nekateri izmed teh sodnih postopkov so potekali tudi na podlagi univerzalne jurisdikcije, čeprav bi lahko šteli tudi, da potekajo na podlagi pasivnega personalitetnega načela. Treba je poudariti, da pravna podlaga za začetek teh sojenj ni bila podrobno opredeljena.⁵⁰ To je razvidno tudi iz sodnega postopka v primeru *Ladje Peleus*, kjer je bila navedena jurisdikcija britanskega vojaškega sodišča in pristojnost na podlagi mednarodnega prava.⁵¹

Pozneje ni bilo veliko postopkov na podlagi univerzalne jurisdikcije. Kot prva takšna primera sojenja na podlagi univerzalne jurisdikcije se nato omenjata sodna postopka v Izraelu, in sicer *Adolf Eichmann* in *John Demjanjuk*. Vendar tudi v teh dveh primerih lahko ugotovimo, da je bila sodna pristojnost določena tudi na podlagi realnega ali varstvenega načela in pasivnega personalitetnega načela, čeprav pravno formalno države Izrael v času storitve dejanj še ni bilo. Države so večinoma začele izvajati univerzalno jurisdikcijo po storjenih hudodelstvih v Jugoslaviji in Ruandi ter ob upoštevanju obeh mednarodnih kazenskih sodišč.

Danes lahko ugotovimo, da je vse več držav uzakonilo univerzalno načelo kazenske jurisdikcije. Poročilo Amnesty International o univerzalni jurisdikciji ugotavlja, da ima kar 163 držav uzakonjeno univerzalno jurisdikcijo za vsaj eno izmed mednarodnih hudodelstev, med katera prištevajo genocid, hudodelstva zoper človečnost, vojna hudodelstva in mučenje.⁵² Poročilo REDRESS/FIDH navaja, da imajo vse države članice EU, pa tudi Švica in Norveška, uzakonjeno univerzalno načelo kazenske jurisdikcije.⁵³ Sojenje na podlagi univerzalnega načela so do zdaj izvajale Avstrija,

50 Glej tudi W. B. Cowles, nav. delo, str. 299–319, in A. R. Carnegie, nav. delo, str. 402–423, str. 414.

51 Poročilo o sodnih postopkih pred Komisijo OZN za vojna hudodelstva, 1947 (*Law reports of trials of war criminals selected and prepared by the United Nations War Crimes Commission (English edition), Volume I, London published for the United Nations War Crimes Commission by his Majesty's Stationery Office*), str. 13.

52 Poročilo nevladne organizacije Amnesty International z naslovom Univerzalna jurisdikcija: preliminaren pregled zakonodaj po svetu (*Universal Jurisdiction: A Preliminary Survey of Legislation Around the World, Amnesty International Publications*), dokument št. IOR 53/004/2011, oktober 2011, str. 1.

53 Poročilo nevladnih organizacij Redress in FIDH glede izvajanja eksteritorialne jurisdikcije držav članic EU (*Extraterritorial Jurisdiction in the EU: A Study of the Laws and Practice in the 27 Member States of the EU*), december 2010, str. 17.

Belgija, Kanada, Danska, Francija, Nemčija, Nizozemska, Senegal, Španija, Švica in Velika Britanija⁵⁴ ter nedavno Švedska in Norveška.⁵⁵

Belgijska zakonodaja je najbolj znana po uveljavljanju univerzalne jurisdikcije za mednarodna hudodelstva genocida, hudodelstev zoper človečnost in vojnih hudodelstev. Belgija je 16. junija 1993 sprejela zakonodajo za uresničevanje ŽK in njenih dopolnilnih protokolov.⁵⁶ Leta 1999 je Belgija z zakonom o zatiranju hujših kršitev mednarodnega humanitarnega prava med prej omenjena hudodelstva dodala še genocid in hudodelstva zoper človečnost, izključena pa je bila tudi možnost sklicevanja na katero koli imuniteto. Ta zakonodaja je omogočila belgijskim sodiščem celovito in nepogojno izvajanje univerzalne jurisdikcije za mednarodna hudodelstva.⁵⁷

Omenjena zakonodaja je v praksi sprožila številne probleme.⁵⁸ Možno je bilo namreč sprožiti kazenski pregon zgolj na podlagi ovadbe posameznika v odsotnosti obdolženca (lat. *in absentia*) in ob nepriznavanju imunitet, kar je privedlo do politizacije prava. Na podlagi tega zakona je bila izrečena sicer zgolj ena sodba, in sicer v primeru *Butare four*,⁵⁹ podanih pa je bilo več kot 40 kazenskih ovadb. Izpeljani so bili štirje sodni postopki, in sicer vsi za kaznivo dejanje genocida, storjenega v Ruandi,⁶⁰ veliko število pa jih je še v fazi predkazenskega postopka zoper osebe, ki so na ozemlju Belgije.⁶¹

Na podlagi mednarodnih pritiskov, ki so bili posledica predvsem kazenskih ovadb tedanjega ameriškega predsednika Georga Busha in izraelskega predsednika vlade Ariela Šarona, je bil 5. avgusta 2003 sprejet nov zakon, ki je močno omejil

54 D. Orentlicher, nav. delo, str. 1061.

55 <<http://www.irinnews.org/feature/2016/04/20/where-are-they-hiding>>.

56 Belgijski zakon o kaznovanju hudih kršitev ženevskih konvencij (*Loi relative à la répression des infractions graves aux Conventions internationales de Genève du 12 août 1949 et aux Protocoles I et II du 8 juin 1977*) z dne 16. 6. 1993.

57 Belgijski zakon o kaznovanju hudih kršitev mednarodnega humanitarnega prava (*Loi relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire*) z dne 10. 2. 1999.

58 Poročilo generalnega sekretarja OZN, št. A/65/181, str. 22.

59 Obsodilno sodbo v primeru *Boutare four* je izdalo belgijsko kazensko sodišče (Cour d'Assises) 8. junija 2001 zoper Vincent Ntezimana, Alphonse Higaniro, Consolata Mukangango in Julienne Mukabutera za sodelovanje v ruandskem genocidu. Prav tam.

60 Prav tam, str. 14.

61 Prav tam, str. 15.

izvajanje univerzalne jurisdikcije.⁶² Kazenski pregon, vključno s preiskavami, lahko zdaj sproži le tožilec in ne več posamezna civilna oseba, ki sicer lahko poda kazensko ovadbo. Omejen je tudi obseg univerzalne jurisdikcije, ki ni več popoln, temveč se zahteva vsaj vsebinska povezava med žrtvami in Belgijo, in sicer je morala žrtev vsaj tri leta bivati v Belgiji, striktno pa je tudi spoštovanje pravil glede priznanja sodnih imunitet.⁶³

Španija ima načelo univerzalne jurisdikcije opredeljeno v Temeljnem zakonu o sodstvu (špansko *Ley Organica del Poder Judicial*).⁶⁴ Iz teh določb izhaja, da lahko španska sodišča preganjajo določena kazniva dejanja po univerzalni jurisdikciji, in sicer dejanja genocida, terorizma, piratstva, otroške prostitucije, trgovine z drogami, obrezovanje žensk ali katero koli drugo kaznivo dejanje, za katero je določena univerzalna jurisdikcija v mednarodni pogodbi. Do sprememb zakonodaje leta 2009 so španska sodišča lahko izvajala jurisdikcijo za ta kazniva dejanja brez kakršnekoli vsebinske povezave. Zakon iz leta 1985 namreč ni določal dodatnih pogojev za izvajanje univerzalne jurisdikcije, ki so jih uvedle spremembe zakonodaje 2009, in sicer so kot pogoji določeni: prisotnost ovadene osebe na ozemlju Španije ali da so žrtve španski državljani ali da obstaja druga vsebinsko izjemno pomembna vez s Španijo.⁶⁵ Prav tako je poudarjeno načelo subsidiarnosti, ki določa ustavitev postopka, če se ugotovi, da je v isti zadevi začet postopek pred sodiščem druge države ali mednarodnim sodiščem.

V Španiji so bili na podlagi univerzalne jurisdikcije sproženi naslednji primeri: zoper nekdanjega čilskega predsednika Augusta Pinocheta, zoper nekdanjega čilskega generala Hermana Gradyja, zoper nekdanjega argentinskega vojaka Ricarda Miguela Cavalla in zoper nekdanjega predsednika Gvatemale Efrain Riosa Montta.⁶⁶ Vsi ti postopki so bili sproženi na podlagi civilne pobude. Prvi primer obsodbe na podlagi univerzalne jurisdikcije je bil v primeru zoper argentinskega vojaškega častnika Adolfa Francisca Scilinga. V postopku preiskave so na podlagi univerzalne jurisdikcije naslednji primeri: primer gvatemalskih in salvadorskih jezuitov, primer *Pinochet*, smrt španskega novinarja v Iraku (2003), primer domnevnega genocida v Tibetu, primer domnevnega nezakonitega pregona pripadnikov Falun Gong na Kitajskem, primer domnevnega mučenja s strani CIA (ZDA), primer genocida v Ruandi (40

62 Belgijski zakon o hudih kršitvah mednarodnega humanitarnega prava (*Act on serious violations of international humanitarian law*) z dne 5. 8. 2003.

63 Poročilo REDRESS/FIDH, 2010, str. 78–79.

64 Poročilo REDRESS/FIDH, 2010, str. 241–242.

65 Španski temeljni zakon o organizaciji sodstva (*Ley Organica del Poder Judicial*) z dne 1. 7. 1985.

66 Poročilo REDRESS/FIDH, 2010, str. 240–241.

ovadenih oseb) in primer domnevnega mučenja v ameriškem centru za pridržanje Guantanamo.

Najbolj odmeven primer *Pinochet*, ki je trajal vrsto let, je za mnoge pomenil premik v odgovornosti političnih voditeljev za najhujša kazniva dejanja.⁶⁷ Za druge je predstavljal neupravičen poseg v suverenost posamezne države, ki lahko oslabi mednarodni pravni sistem. V primeru *Pinochet* je bil prvič v zgodovini sprožen sodni postopek proti (sicer nekdanjemu) predsedniku države.⁶⁸ Postopek je potekal v času, ko je začela naraščati zavest o pomenu spoštovanja človekovih pravic in sankcioniranja kršilcev. Obtožnica je Pinocheta bremenila storitve hudodelstva genocida kot kršitve kogentne norme mednarodnega prava, storitve kaznivega dejanja terorizma kot dejanja, ki se preganja v interesu vseh držav mednarodne skupnosti, in storitve hudodelstva mučenja, ki se skladno s konvencijo zoper mučenje preganja v vseh državah pogodbenicah.⁶⁹

V Nemčiji je bilo med letoma 1993 in 2004 sproženih 128 primerov preiskav hudodelstev na območju Jugoslavije in v tem okviru je bilo zaslišanih kar 4.500 prič. Precej primerov je končalo pred vrhovnim (nem. *Bundesgerichtshof*) in zveznim ustavnim sodiščem (nem. *Bundesverfassungsgericht*).⁷⁰ Najbolj znana sta primera *Jorgić* in *Sokolović*. Nemčija je leta 2002 sprejela Zakon o kaznivih dejanjih zoper mednarodno pravo (nem. *Volkerstrafgesetzbuch – VstGB*),⁷¹ ki po navedbah nevladnih organizacij Redress/FIDH določa »pravo« univerzalno jurisdikcijo.⁷² Zakon opredeljuje hudodelstva genocida, hudodelstva zoper človečnost in vojna hudodelstva. Nemška sodišča lahko izvajajo univerzalno jurisdikcijo tudi v primeru drugih običajnih kaznivih dejanj z mednarodnim elementom (angl. *crimes under national law of international concern*), kot to določa nemški kazenski zakon (nem. *Strafgesetzbuch, StGB*).⁷³ Med ta kazniva dejanja sodijo: kazniva dejanja, povezana z jedrskimi snovmi, eksplozivom ali radiacijo, napad na zračni ali pomorski promet,

67 R. A. Falk, nav. delo, str. 102–103.

68 Na primer: Sodišče za vojna hudodelstva v Tokiu ni sodilo japonskemu cesarju, saj je bila izrecno izvzeta možnost sprožitve takšnega postopka. Prav tam.

69 Odločba španskega sodišča o potrditvi obtožnice zoper Pinocheta (*Proceedings: Summary 19/97 Terrorism and Genocide »Condor Operation« Central court of instruction number five, National court Madrid*), dokument št. 19/97 z dne 10. 12. 1998, str. 337.

70 W. Kaleck, nav. delo, str. 98.

71 Nemški Ur. l. BGBl. I S. 2254 z dne 26. 6. 2002.

72 Poročilo REDRESS/FIDH, 2010, nav. delo, str. 138.

73 Nemški Ur. l. BGBl. I S. 3322 z dne 13. 11. 1998 in spremembo čl. 8, BGBl. I S. 734 z dne 8. 4. 2013.

trgovina z ljudmi, narkotiki, pornografijo, ponarejanje denarja in druga dejanja, če je pregon po univerzalni jurisdikciji predviden z mednarodnimi pogodbami, kot je to v primeru mučenja. Ne nazadnje nemška sodišča lahko sodijo po univerzalni jurisdikciji tudi v primeru navadnih kaznivih dejanj, če so povezana s storilcem katerega izmed prej naštetih kaznivih dejanj.⁷⁴

Vendar je, zanimivo, po sprejetju zakona VStGB zelo malo primerov vodilo do sodnega postopka,⁷⁵ čeprav se je sprva zdelo, da predpisana univerzalna jurisdikcija na široko odpira vrata za eksteritorialni kazenski pregon.⁷⁶ Po razširitvi pristojnosti nemške posebne preiskovalne enote leta 2009 je bil sprožen pregon zoper tri državljane Ruande, ki so jih pridržali na ozemlju Nemčije.⁷⁷ Glavni državni tožilec namreč v nobenem izmed ostalih primerov ovadb (okoli 30) ni našel razlogov za sprožitev preiskave. Razlog za to naj bi bil v tem, da je nemški zakonodajalec skrbno proučil težave z belgijsko zakonodajo in zato striktno vpeljal načelo subsidiarnosti in natančno opredelil vprašanje imunitet.

Velika Britanija ima vzpostavljeno univerzalno jurisdikcijo za kazniva dejanja mučenja,⁷⁸ jemanja talcev,⁷⁹ sodelovanje v trgovini s sužnji,⁸⁰ kazniva dejanja zoper osebe OZN,⁸¹ piratstvo in določena vojna hudodelstva, vključno z grobimi kršitvami ŽK in prvega dopolnilnega protokola.⁸² Univerzalno jurisdikcijo določa tudi zakon o Mednarodnem kazenskem sodišču iz leta 2001 (v nadaljevanju: ICCA) za hudodelstvo genocida, hudodelstva zoper človečnost in vojna hudodelstva, in sicer za dejanja, storjena po 1. januarju 1991 (kljub uveljavitvi britanskega zakona šele 1. septembra 2001, torej retroaktivno).⁸³ Britanska zakonodaja predvideva neksus za izvajanje univerzalne jurisdikcije, ki je prisotnost oziroma razumna verjetnost (angl. *reasonable prospect*), da bo osumljenec prisoten na ozemlju

74 Poročilo REDRESS/FIDH, str. 138.

75 A. Fischer-Lescano, nav. delo, str. 695.

76 Glej 1. člen VStGB. S tem je bil jasno odpravljen dotedanji pogoj »legitimne povezave« (npr. prebivališče v Nemčiji), ki ga je s sodno prakso določilo nemško vrhovno sodišče.

77 Poročilo REDRESS/FIDH, str. 141–142.

78 Criminal Justice Act 1988, Section 134 (1).

79 Taking of Hostages Act 1982, Section 1.

80 Slave Trade Act 1873, Section 26, as amended by Statute Law (Repeals) Act 1998.

81 United Nations Personnel Act 1997, Sections 1, 2, 3 and 5 (3). Prav tam.

82 Geneva Conventions Act, Section 1 (1); and Geneva Conventions (Amendment) Act 1995, Section 1.

83 Britanski zakon o mednarodnem kazenskem sodišču *International Criminal Court Act (ICCA)* z dne 1. 9. 2001.

Velike Britanije. Na podlagi tega lahko policija sproži preiskavo. Univerzalna jurisdikcija je omejena na osumljence, ki so rezidenti Velike Britanije v času sprožitve postopka.

Britanska policija je prejela 39 ovadb za domnevno storjena kazniva dejanja po mednarodnem pravu.⁸⁴ Ovadena dejanja so bila storjena v Afganistanu, Čečeniji, na Kitajskem, v Eritreji, Gazi, Iraku, Nepal, Pakistanu, Somaliji, Šrilanki, Ruandi, Rusiji, Ukrajini in Zimbabveju med letoma 1941 in 2006. Od teh 39 ovadb so bili sodni postopki sproženi v treh primerih in zgolj eden izmed njih je bil sprožen na podlagi univerzalne jurisdikcije. Dne 18. julija 2005 je bil na zaporno kazen dvajsetih let obsojen afganistanski lokalni vojaški poveljnik Faryadi Zardad za mučenje in jemanje talcev v Afganistanu v devetdesetih letih.⁸⁵ Medijsko najodmevnejši je bil sicer primer Pinochet, ko je lordska zbornica v formatu velikega senata odločala v primeru španske zahteve za izročitev nekdanjega čilskega predsednika Pinocheta in odločila, da mu ne prizna imunitete, vendar pa do izročitve na koncu ni prišlo zaradi njegovih zdravstvenih razlogov.

Ugotovimo torej lahko, da so sodne postopke na podlagi univerzalne jurisdikcije uspešno izpeljali takrat, kadar so se ti osredotočili na manj zveneča imena oziroma na nižje rangirane državne funkcionarje in osebe, ki ne opravljajo več uradnih funkcij.⁸⁶

Belgijski in španski »eksperiment« z izvajanjem univerzalne jurisdikcije *in absentia* se je izkazal kot neživljenjski in je bil po hitrem postopku končan. V izognitev takšnim domnevnim zlorabam univerzalne jurisdikcije so države vzpostavile dodatne pogoje, ki morajo biti izpolnjeni za sprožitev kazenskega pregona po univerzalnem načelu. Običajno je to zahteva, da mora obstajati vsaj minimalna vsebinska povezava med

84 Poročilo REDRESS/FIDH, str. 266.

85 Sodba britanskega prizivnega sodišča v primeru Faryadi Sarwar Zardad (*UK Old Bailey Criminal Court, Regina v Faryadi Sarwar Zardad*) z dne 7. 4. 2004.

86 Belgijsko sodišče je tako leta 2005 obsodilo dva državljana Ruande (Nzabonimana in Ndashyikirwa) za vojna hudodelstva v Ruandi 1994, kanadski organi pregona so leta 2005 aretirali nekdanjega ruandskega uslužbenca Munyaneza, osumljenega genocida v Ruandi 1994, Danska je leta 2006 sporočila, da preiskuje ruandskega državljana, osumljenega storitve genocida 1994, francosko sodišče je leta 2005 v odsotnosti obsodilo mavretanskega vojaka Ely Ould Daha za mučenje, Mehika je leta 2004 odredila izročitev Cavalla, osumljenega genocida in terorizma v Španiji, nizozemsko sodišče je leta 2005 obsodilo dva nekdanja afganistanska generala vojnih hudodelstev in mučenja 1990, špansko sodišče je leta 2005 obsodilo nekdanjega argentinskega generala Scilinga ubojev, nedovoljenega pridržanja in mučenja v Argentini in britansko sodišče je leta 2005 obsodilo nekdanjega vodjo oborožene skupine v Afganistanu Zardada za dejanja mučenja. C. K. Hall, nav. delo, str. 223.

kaznivim dejanjem in tožečo državo, kot so prisotnost storilca, žrtev ali osumljenca na ozemlju države ali pa vsaj obstoj velike verjetnosti, da se bo ta znašel na njenem ozemlju. Večinoma je določen tudi pogoj, da kazenski pregon odobri pristojen organ, bodisi generalni državni tožilec bodisi minister, pristojen za pravosodje ali zunanje zadeve.

Pregon po univerzalni jurisdikciji je sprožil tudi nekaj meddržavnih sporov. To je razumljivo, saj država s sojenjem po univerzalnem načelu jurisdikcije posega v kazensko pristojnost druge države. Meddržavno sodišče v Haagu (v nadaljevanju: MS) je univerzalno jurisdikcijo obravnavalo v primeru *S. S. Lotus*,⁸⁷ kjer je potrdilo obstoj eksteritorialne jurisdikcije. V svoji odločbi namreč navaja: »... da še daleč ne obstaja splošna prepoved, da države ne smejo razširiti svojih zakonov in jurisdikcije svojih sodišč na osebe, premoženje in dejanja izven njihovega ozemlja ...«. Posebej se je na sodbo MS v primeru *Lotus* sklicevalo izraelsko pravosodje v postopku zoper Eichmanna.⁸⁸ Primer *Priporni nalog (Yerodia)*,⁸⁹ kjer je Kongo vložil tožbo zoper Belgijo zaradi primera, ko je belgijski preiskovalni sodnik prvostopenjskega sodišča v Bruslju izdal mednarodni priporni nalog *in absentia* zoper zunanjega ministra Konga Abdulaye Yerodia Ndombasija. Sodišče je pritrdilo Kongu, da minister uživa imuniteto. V primeru *Določeni kazenski postopki v Franciji*,⁹⁰ kjer je Republika Kongo sprožila tožbo zoper Francijo za domnevno kršenje načela suverenosti držav z enostransko vzpostavitvijo univerzalne jurisdikcije in za kršenje pravila o priznavanju imunitete ministru za notranje zadeve, je bila obtožnica umaknjena in posledično tudi tožba Konga zoper Francijo. V primeru *Vprašanja, povezana z obveznostjo izročitve ali sojenja*, kjer je Belgija na podlagi neukrepanja Senegala vložila tožbo zoper Senegal,⁹¹ je sodišče

87 »Far from laying down a general prohibition to the effect that States may not extend the application of their laws and the jurisdiction of their courts to persons, property and acts outside their territory, it leaves them in this respect a wide measure of discretion which is only limited in certain cases by prohibitive rules; as regards other cases, every State remains free to adopt the principles which it regards as best and most suitable.« Sodba Stalnega meddržavnega sodišča *The Case of the S. S. »Lotus« (France v. Turkey)*, P. I. C. J., Collection of Judgments, Series A.-No. 10, 1927, z dne 7. septembra 1927, str. 19.

88 Sodba izraelskega vrhovnega sodišča v primeru *Eichmann (Attorney-General of the Government of Israel v. Adolf Eichmann)* z dne 29. 5. 1962, str. 6–7.

89 Tožba DR Konga pred Meddržavnim sodiščem v Haagu v primeru *Arrest Warrant of 11 april 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)* z dne 17. 10. 2000. ICJ Reports, 2000, str. 3.

90 Vložitev tožbe pred Meddržavnim sodiščem v Haagu v primeru *Certain Criminal Proceedings in France (Republic of the Congo v. France)*, ICJ Reports, 2003.

91 Tožba Belgije pred Meddržavnim sodiščem v Haagu v primeru *Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)*, ICJ Reports, 2009.

odločilo, da je Senegal kršil obveznost izročitve ali sojenja, izognilo pa se je odločanju o univerzalni jurisdikciji. Sodišče je sicer priznalo tesno povezanost načela univerzalne jurisdikcije in pravila *aut dedere aut judicare*. Obe načeli sledita istemu cilju, ki je kaznovati storilce mednarodnih hudodelstev, in predstavljata enoten celovit mehanizem za pregon mednarodnih hudodelstev. Sodišče je tudi posredno spoznalo kršitev Senegala, da ni pravočasno vzpostavil univerzalne jurisdikcije za pregon hudodelstva mučenja. Sodba MS je tako utrdila pomen in praktično uporabnost načela univerzalne jurisdikcije.

Z univerzalno jurisdikcijo se povezujejo tudi mednarodna kazenska sodišča in preiskovalne komisije. Ustanovitev Nürnberškega sodišča in naknadnih sodnih postopkov zoper glavne nemške hudodelce sta predstavljala bistveni zasuk v mednarodnem kazenskem sodstvu.⁹² Vendar velja poudariti, da mednarodna kazenska sodišča (MKSJ, ICTR, MKS) ne sodijo po univerzalni jurisdikciji.⁹³ Mednarodna kazenska sodišča sodijo načeloma državljanom tistih držav, ki so sprejele statute teh sodišč (aktivno personalitetno načelo). Mednarodna kazenska sodišča sicer črpajo svojo legitimnost iz univerzalne jurisdikcije in so močno prispevala k razvoju sodne prakse kazenskega pregona vojnih hudodelstev, ki omogoča okrepljen pregon na nacionalni ravni, tudi na podlagi univerzalne jurisdikcije.

Sklep

Resne kršitve ŽK oziroma vojna hudodelstva sodijo med kazniva dejanja, za katera so se države dogovorile, da bodo preganjale kršilce, kjer koli ti bodo. ŽK pozivajo države, da vključijo vojna hudodelstva v svojo kazensko zakonodajo in jih obenem s klavzulo sojenja ali izročitve (*aut dedere aut judicare*) zavezujejo, da storilce sodno preganjajo oziroma jih izročijo drugi državi, ki bo sprožila sodni postopek. Večina držav je za namen takšnega kazenskega pregona razširila svojo jurisdikcijo eksteritorialno, vključno z univerzalno jurisdikcijo.

Izvajanje univerzalne kazenske jurisdikcije je neizogibno povezano z medsebojnim sodelovanjem držav. Če vse vpletene države soglašajo s takšnim izvajanjem eksteritorialne jurisdikcije, ni težav. Vendar je v praksi nasprotno zelo pogosto prisotno močno nasprotovanje države, katere visoki državni uradnik je podvržen takšnemu sojenju. Takšen pregon namreč ne predstavlja zgolj sodnega postopka zoper obtoženega

92 A. Cassese, 2008, nav. delo, str. 31.

93 C. M. Bassiouni, v: Macedo, S., 2006, nav. delo, str. 46.

posameznika, temveč je dostikrat razumljeno kot sojenje celotnemu režimu oziroma celotnemu narodu. V praksi so bili zato uspešni primeri sojenja po univerzalni jurisdikciji zgolj zoper nižje rangirane državne uradnike oziroma vojake ter predvsem takrat, ko je sledila sprememba režima na oblasti. Univerzalna jurisdikcija lahko predstavlja »sodno tiranijo« in zato je ključno, da postopek sojenja poteka skladno z vsemi standardi pravičnega sojenja in po možnosti s sodelovanjem držav. Pravosodni organi morajo biti za takšne postopke posebej usposobljeni, da ne sprožijo nepotrebnih mednarodnih sporov.

Okrepiti je treba sodelovanje organov pregona posameznih držav in tudi mednarodnih kazenskih sodišč. Dober primer tega je vzpostavitev kontaktnih točk držav EU (angl. *EU Genocide Network*⁹⁴). Vzpostaviti je treba jasna pravila sodelovanja držav v kazenskih postopkih,⁹⁵ razmisliti pa velja tudi o razdelitvi običajno izjemno visokih stroškov takšnega sojenja, saj država v tem primeru nastopa kot zastopnik celotne mednarodne skupnosti za zaščito temeljnih človeških vrednot.

Literatura

Knjige in članki:

- Louise Arbour: *War Crimes and the Culture of Peace*, University of Toronto Press, Toronto, 2003.
- Ambrož Matjaž in drugi: *Mednarodno kazensko pravo*, Ur. l. RS, Ljubljana, 2012.
- Mahmoud Cherif Bassiouni: *Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice*. *Virginia Journal of International Law*, Vol. 42, št. 1, 2001, str. 81–162.
- Ljubo Bavcon et al.: *Kazensko pravo*, Splošni del. 5. izd., Ljubljana, Ur. l. RS, 2009.
- Antonio Cassese: *International Criminal Law*, Oxford University Press Inc., New York, 2003.
- Antonio Cassese: *International Criminal Law*, Second Edition. Oxford University Press Inc., New York, 2008.
- Arthur Ralph Carnegie: *Jurisdiction over Violations of the Laws and Customs of War*, 39 *BYIL* (1963) str. 402–423.

94 Mreža kontaktnih točk za genocid: <<http://www.eurojust.europa.eu/Practitioners/Genocide-Network/Pages/Genocide-Network.aspx>>.

95 Trenutno je sodelovanje držav v kazenskih zadevah urejeno z dvostranskimi sporazumi o mednarodnopravni pomoči v kazenskih zadevah. Slovenija s skupino držav predlaga nov večstranski sporazum o mednarodnopravni pomoči za mednarodna hudodelstva, ki bi olajšal sodelovanje pravosodnih organov (t. i. pobuda MLA), <<https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/mla-pobuda/>>.

- Williar B. Cowles: Trials of War Criminals (Non-Nuremberg), 42 AJIL (1948), str. 299–319.
- Anton Dolenc: Ženevske konvencije o zaščiti žrtev vojn, Rdeči križ Slovenije, Ljubljana, 1993.
- Richard A. Falk: Law in an Emerging Global Village: A Post-Westphalian Perspective, Transnational Publishers, 1998.
- Andreas Fischer-Lescano: Torture in Abu Ghraib: The Complaint against Donald Rumsfeld under the German Code of Crimes against International Law, German Law Journal, Vol. 6, Issue 3, 2005, str. 689–724.
- Christopher K. Hall: »The Role of Universal Jurisdiction in the International Criminal Court Complementarity System«. Complementarity and the Exercise of Universal Jurisdiction for Core International Crimes, Oslo, 2010, str. 201–231.
- Rosalyn Higgins: Problemi in proces, Mednarodno pravo in kako ga uporabljamo, Zbirka mednarodno pravo, Ljubljana, 2018.
- Wolfgang Kaleck in drugi: International Prosecution of Human Rights Crimes, Springer, Berlin, Heidelberg, 2007. Stephen Macedo: Universal Jurisdiction. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2006.
- Theodor Meron: On a hierarchy of international human rights, The American Journal of International Law, Vol. 80, 1986, str. 1–23.
- Diane F. Orentlicher: Whose Justice? Reconciling Universal Jurisdiction with Democratic Principles, Georgetown Law Journal, Vol. 92, št. 6, str. 1057–1134.
- Marko Pogačnik: Jus cogens v mednarodnem pravu (doktorska disertacija), 1997.
- Marko Rakovec, Tjaša Tanko, Matevž Pezdirc: Odslej tudi kaznivo dejanje agresije, Pravna praksa, št. 26/2010, str. 15–16.
- Marko Rakovec: KZ-1B prinaša temeljite spremembe na področju mednarodnih hudodelstev, Pravna praksa, št. 4/2012, str. 17–19.
- Mirjam Škrk: Uvodnik, PP, št. 33/2009.
- Otto Triffterer: Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court. C. H. Beck oHG, München, 2008.
- Danilo Türk: Temelji mednarodnega prava, GV Založba, Zbirka Pravna obzorja 33, Ljubljana, 2007.

Pravni viri in dokumenti:

- Akt o dopolnitvi akta o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile (MAZŽV), Ur. l. RS – MP št. 7/19. Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Organizacije združenih narodov in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo, Ur. l. RS, št. 35/1992.
- Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij UNESCO, mednarodnih večstranskih pogodb o zračnem prometu, konvencij Mednarodne organizacije dela, konvencij Mednarodne pomorske organizacije, carinskih konvencij in nekaterih drugih mednarodnih večstranskih pogodb, Ur. l. RS, št. 54/1992.
- Belgijski zakon o kaznovanju hudih kršitev ženevskih konvencij (*Loi relative à la répression des infractions graves aux Conventions internationales de Genève du 12 août 1949 et aux Protocoles I et II du 8 juin 1977*) z dne 16. 6. 1993.

- Belgijski zakon o kaznovanju hudih kršitev mednarodnega humanitarnega prava (*Loi relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire*) z dne 10. 2. 1999.
- Belgijski zakon o hudih kršitvah mednarodnega humanitarnega prava (*Act on serious violations of international humanitarian law*) z dne 5. 8. 2003.
- Britanski zakon o mednarodnem kazenskem sodišču *International Criminal Court Act (ICCA)* z dne 1. 9. 2001.
- Criminal Justice Act 1988, Section 134 (1).
- Človekove pravice: Zbirka mednarodnih dokumentov, I. del, univerzalni dokumenti, Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo, 1996.
- Geneva Conventions Act, Section 1 (1); and Geneva Conventions (Amendment) Act 1995, Section 1.
- Kazenski zakonik Republike Slovenije (KZ-1), Ur. l. RS, 50/12), 54/15, 38/16 in 27/17.
- Mreža kontaktnih točk za genocid v državah EU: <<http://www.eurojust.europa.eu/Practitioners/Genocide-Network/Pages/Genocide-Network.aspx>> (6. 4. 2019).
- Pobuda MLA <<<https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/mla-pobuda/>> (6. 4. 2019).
- Nemški zakon o mednarodnih hudodelstvih (*Völkerstrafgesetzbuch*), št. BGBl. I S. 2254 z dne 26. 6. 2002.
- Nemški kazenski zakonik (*Strafgesetzbuch*), št. BGBl. I S. 3322 z dne 13. 11. 1998 in spremembo čl. 8, št. BGBl. I S. 734 z dne 8. 4. 2013.
- Odločba španskega sodišča o potrditvi obtožnice zoper Pinocheta (*Proceedings: Summary 19/97 Terrorism and Genocide »Condor Operation« Central court of instruction number five, National court Madrid*), dokument št. 19/97 z dne 10. 12. 1998, str. 337.
- Osnutek členov o odgovornosti držav (*Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*), 2001, International Law Commission, Fifty-third session, dokument OZN št. A/56/10.
- Poročilo generalnega sekretarja OZN št. A/65/181 z dne 29. 7. 2010: (*The scope and application of the principle of universal jurisdiction, Report of the Secretary-General prepared on the basis of comments and observations of Governments*). Dostopno na: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/467/52/PDF/N1046752.pdf?OpenElement>> (2. 4. 2019).
- Poročilo o sodnih postopkih pred Komisijo OZN za vojna hudodelstva, 1947 (*Law reports of trials of war criminals selected and prepared by the United Nations War Crimes Commission (English edition), Volume I, London published for the United Nations War Crimes Commission by his Majesty's Stationery Office*), str. 13.
- Poročilo nevladne organizacije Amnesty International z naslovom Univerzalna jurisdikcija: preliminarne pregled zakonodaj po svetu (*Universal Jurisdiction: A Preliminary Survey of Legislation Around the World, Amnesty International Publications*), dokument št. IOR 53/004/2011, oktober 2011. <<http://www.amnesty.org/en/library/asset/IOR53/004/2011/en/d997366e-65bf-4d80-9022-fcb8fe284c9d/ior530042011en.pdf>> (4. 4. 2019), str. 1.
- Poročilo nevladnih organizacij Redress in FIDH (poročilo REDRESS/FIDH) glede izvajanja eksteritorialne jurisdikcije držav članic EU (*Extraterritorial Jurisdiction in the EU: A Study of the Laws and Practice in the 27 Member States of the EU*), december 2010. <http://www.fidh.org/IMG/pdf/Extraterritorial_Jurisdiction_In_the_27_Member_States_of_the_European_Union_FINAL.pdf> (2. 4. 2019), str. 17.

- Resolucija Mednarodnega združenja za kazensko pravo (resolucija 18. MZKP) glede univerzalne jurisdikcije (*Resolution on universal jurisdiction, Eighteenth Congress International Association of Penal Law*), 18. kongres, Istanbul, september 2009. Dostopna na: <<http://www.penal.org/IMG/AIDP%20XVIII%20Congress%20Resolutionsx.pdf>> (5. 2. 2019).
- Resolucija Inštituta za mednarodno pravo (resolucija IDI) o univerzalni kazenski jurisdikciji glede hudodelstva genocida, hudodelstev zoper človečnost in vojnih hudodelstev (*Justitia et Pace, Institute of International Law, Krakow Session – 2005, Seventeenth Commission, Universal criminal jurisdiction with regard to the crime of genocide, crimes against humanity and war crimes*), resolucija 17. komisije, 2005, Krakov. Dostopna na: <http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/2005_kra_03_en.pdf> (5. 2. 2019).
- Slave Trade Act 1873, Section 26, as amended by Statute Law (Repeals) Act 1998.
- Sodba britanskega prizivnega sodišča v primeru Faryadi Sarwar Zardad (*UK Old Bailey Criminal Court, Regina v Faryadi Sarwar Zardad*) z dne 7. 4. 2004.
- Sodba izraelskega vrhovnega sodišča v primeru Eichmann (*Attorney-General of the Government of Israel v. Adolf Eichmann*) z dne 29. 5. 1962, str. 6–7.
- Španski temeljni zakon o organizaciji sodstva (*Ley Organica del Poder Judicial*) z dne 1. 7. 1985.
- Taking of Hostages Act 1982, Section 1.
- Tožba DR Konga pred Meddržavnim sodiščem v Haagu v primeru *Arrest Warrant of 11 april 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)* z dne 17. 10. 2000. ICJ Reports, 2000, str. 3.
- Tožba Belgije pred Meddržavnim sodiščem v Haagu v primeru *Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)*, ICJ Reports, 2009.
- Vložitev tožbe pred Meddržavnim sodiščem v Haagu v primeru *Certain Criminal Proceedings in France (Republic of the Congo v. France)*, ICJ Reports, 2003.
- United Nations Personnel Act 1997, Sections 1, 2, 3 and 5 (3).
- Zakon o ratifikaciji Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča (MRS MKS), Ur. l. RS – MP, št. 29/2001.
- Zakon o ratifikaciji konvencije proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju (MKPM), Ur. l. RS – MP, št. 7/1993.

Spletne strani:

<<http://www.irinnews.org/feature/2016/04/20/where-are-they-hiding>> (2. 4. 2019).

Simona Drenik Bavdek*

**MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO
IN RELEVANTNA SODNA PRAKSA EVROPSKEGA
SODIŠČA ZA ČLOVEKOVE PRAVICE**

Uvod

Ker je svet vse bolj povezan, postajajo odnosi med različnimi mednarodnopravnimi subjekti, vključno z državami, posamezniki in mednarodnimi sodišči, vse bolj raznovrstni, mednarodno pravo pa je ob tem postalo zelo fragmentirano.¹ Posledično ni vedno lahko vprašanje, kateri korpus norm in pravic velja v posameznih zadevah in konkretnih situacijah. Ta nejasnost se vsekakor pojavlja tudi v situacijah oboroženih spopadov. Zato nikakor ne preseneča, da posamezniki na Evropsko sodišče za človekove pravice (v nadaljevanju: ESČP ali Sodišče) vlagajo tožbe zoper evropske države zaradi kršitev Evropske konvencije o človekovih pravicah (v nadaljevanju: EKČP ali Konvencija)² glede domnevnih kršitev človekovih pravic v situacijah oboroženih spopadov ali v primerih sodelovanja evropskih držav v vojaških operacijah v tretjih državah izven območja Sveta Evrope. Aktualno je vprašanje, koliko in ali sploh se lahko država pogodbenica EKČP uspešno neposredno sklicuje na uporabo standardov mednarodnega humanitarnega prava (v nadaljevanju tudi: MHP) v situacijah, ko le-to postavlja nižje standarde od uveljavljenih standardov EKČP. Pred ESČP odnos med mednarodnim pravom človekovih pravic in mednarodnim humanitarnim pravom tako nikakor ni zgolj akademsko ali abstraktno vprašanje. Razumevanje tega odnosa s strani Sodišča ima konkretne pravne posledice za posameznike, države in njene predstavnike. Glede na učinkovitost konvencijskega sistema varstva človekovih pravic ESČP s svojo sodno prakso postavlja in določa meje uporabe in razlage EKČP

* *Doktorica pravnih znanosti, pomočnica vodje Centra za človekove pravice, Varuh človekovih pravic Republike Slovenije in docentka za ustavno in mednarodno pravo na Fakulteti za pravo in poslovne vede pri Katoliškem inštitutu.*

- 1 Glej *inter alia* International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, nav. delo (2006).
- 2 Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, spremenjena s Protokoloma št. 11 in 14 s protokoli št. 1, 4, 6, 7, 12 in 13, Svet Evrope, Evropsko sodišče za človekove pravice.

v odnosu do MHP. S tem odnos med mednarodnim pravom človekovih pravic in MHP vsaj v evropskem kontekstu postaja vse jasnejši in vse bolj določen.

Ta prispevek se osredotoča na razmerje med MHP in EKČP ter na evolucijo njune uporabe v času oboroženih spopadov. Prikazana je relevantna sodna praksa ESČP, saj je Sodišče edino pristojno za razlago EKČP. Konvencija je namreč prav z razvijajočo se sodno prakso ESČP živ instrument.³ Sodišče širi ali oži razumevanje konvencijskih pravic in jih uporablja tudi v situacijah in okoliščinah, ki jih v času, ko je bila Konvencija sprejeta, ni bilo mogoče predvideti.⁴ Zanimivo je, da je razvoj sodne prakse glede uporabe MHP nestabilen, čeprav je mogoče zaznati vse bolj inkluziven pristop Sodišča. Leta 2014 je na primer pomemben napredek glede razumevanja odnosa med EKČP in MHP prinesla sodba Velikega senata ESČP v zadevi *Hassan proti Združenemu kraljestvu*,⁵ ki bo v nadaljevanju prispevka tudi podrobneje predstavljena.

1. UPORABA EKČP V OBOROŽENIH SPOPADIH

Na splošni teoretični ravni je nesporno, da sta MHP in mednarodno pravo človekovih pravic (vključno z regionalnimi mehanizmi, kot je EKČP) dve ločeni, a komplementarni veji prava.⁶ Medtem ko MHP velja »le« v času oboroženega spopada (vojne), mednarodno pravo človekovih pravic velja tako v času miru kot v času vojne.⁷ To velja tudi za EKČP, saj 1. člen določa, da »*visoke pogodbenice stranke priznavajo vsakomur, ki sodi v njihovo pristojnost, pravice in svoboščine, ki so opredeljene v prvem delu te Konvencije.*« EKČP torej ne omejuje lastne veljavnosti in velja tudi v času vojne oziroma oboroženega spopada. Države pogodbenice imajo torej pravno dolžnost, da hkrati spoštujejo tako MHP kot mednarodno pravo človekovih pravic, vključno z EKČP, pri čemer lahko po mednarodnem pravu človekovih pravic za čas vojne ali drugih splošnih nevarnosti države sprejmejo ukrepe, ki začasno derogirajo

3 ESČP, zadeva *Tyrer proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 5856/72, tč. 31, sodba z dne 25. aprila 1978.

4 Evropsko sodišče za človekove pravice, nav. delo (2012), str. 3.

5 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata z dne 16. septembra 2014.

6 ICRC, nav. delo (2015).

7 Glej ICRC, nav. delo (2010).

nekatero človekove pravice in temeljne svoboščine, kar izrecno omogočata npr. 4. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah⁸ in 15. člen EKČP.⁹

ESČP je večkrat obravnavalo zadeve, kjer je bilo izpostavljeno vprašanje uporabe EKČP v situacijah oboroženih spopadov. Najbolj znani primeri so: *Loizidou proti Turčiji* (1995), *McCann in drugi proti Združenemu kraljestvu* (1995), *Kurt proti Turčiji* (1998), *Banković in drugi proti Belgiji in 16 drugim pogodbenicam* (2001), *Ilaşcu in drugi proti Moldaviji in Rusiji* (2004), *Isayeva, Yusopova in Bazayeva proti Rusiji* (2005), *Marković in drugi proti Italiji* (2006), *Al-Skeini in drugi proti Združenemu kraljestvu* (2007), *Al-Jedda proti Združenemu kraljestvu* (2008), *Korbely proti Madžarski* (2008), *Kononov proti Latviji* (2010), *Medvedyev in drugi proti Franciji* (2010), *Al-Saadoon in Mufdi proti Združenemu kraljestvu* (2010), *Hassan proti Združenemu kraljestvu* (2014) in *Jaloud proti Nizozemski* (2014).¹⁰ Zanimivo je, da se kljub vse večjemu številu zadev, ki se nanašajo na oborožene spopade, ESČP dolgo ni – verjetno vsaj deloma tudi iz političnih razlogov – opredelilo glede odnosa med Konvencijo in mednarodnih humanitarnim pravom.¹¹ Šele od leta 2008 dalje je deloma spremenilo sodno prakso, da se je pri odločanju sklicevalo tudi na MHP, o odnosu med EKČP in MHP pa se je sodišče prvič izreklo šele leta 2014.¹²

Ugotovimo lahko, da ima ESČP bogato sodno prakso obravnavanja kršitev EKČP v situacijah oboroženih spopadov, in sicer tako v mednarodnih kot nemednarodnih oboroženih spopadih na območju teritorialne uporabe Konvencije (npr. obravnava kršitev v sporu med Ciprom in Turčijo o Severnem Cipru, v sporu med Armenijo in Azerbajdžanom o Gorskem Karabahu, med vojno v Bosni in Hercegovini, v sporu med Gruzijo in Rusijo ter med Ukrajino in Rusijo, med vojno na Hrvaškem, v Čečeniji, v jugovzhodni Turčiji)¹³ kot v oboroženih spopadih zunaj ozemlja držav pogodbenic Konvencije (Federativna republika Jugoslavija, Afganistan, Irak).¹⁴ Glede situacij oboroženih spopadov ESČP obravnava tako individualne pritožbe

8 Glej 4. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, resolucija Generalne skupščine Združenih narodov št. 2200 A(XXI) z dne 16. decembra 1966, in Splošni komentar št. 29: izredno stanje (4. člen) Odbora za človekove pravice, UN Doc. No. CCPR/21/Rev.1/Add.11 z dne 31. avgusta 2001.

9 Glej *inter alia* G. Oberleitner, nav. delo.

10 European Court of Human Rights, nav. delo (2017-3).

11 Glej A. Gioia, nav. delo, str. 245–249, in M. Forowicz, nav. delo, str. 348.

12 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata ESČP z dne 16. septembra 2014.

13 European Court of Human Rights, nav. delo (2017-3).

14 Prav tam.

posameznikov kot meddržavne spore, vložene na ESČP na podlagi 33. člena EKČP (v postopku odločanja pred ESČP je trenutno več tovrstnih meddržavnih sporov, konkretno tožba Gruzije proti Rusiji (II)¹⁵ in štiri tožbe Ukrajine proti Rusiji).¹⁶

2. UPORABA EKČP IZVEN OZEMLJA DRŽAV POGODBENIC

V zadevah, ki izvirajo iz situacij oboroženih spopadov, je v sodni praksi ESČP posebej aktualno predhodno vprašanje glede izventeritorialne (eksteritorialne) uporabe EKČP oziroma čezmejnih učinkov EKČP. Ali standardi spoštovanja človekovih pravic za države pogodbenice glede ravnanja njenih predstavnikov veljajo enako na njenem ozemlju in zunaj njega?

Vprašanje izventeritorialne uporabe Konvencije, torej pristojnosti *ratione loci*, se nanaša na razlago 1. člena Konvencije.¹⁷ Vrsto let je bila glede tega vodilna zadeva *Banković in drugi proti Belgiji in 16 drugim pogodbenicam* iz leta 2001.¹⁸ Tožbe posameznikov so se nanašale na kršenje človekovih pravic iz Konvencije zaradi Natovega bombardiranja Beograda in drugih mest v Srbiji leta 1999. Veliki senat ESČP je odločil, da ESČP ni pristojno *ratione loci* na podlagi 1. in 56. člena Konvencije, ki določata obveznost spoštovanja človekovih pravic in ozemeljsko veljavnost Konvencije. Sodišče je takrat menilo, da se EKČP uporablja in je obvezujoča na regionalni ravni le v pravnem prostoru držav pogodbenic (fr. *espace juridique*) ter ugotovilo, da Zvezna republika Jugoslavija (v nadaljevanju: ZRJ) ne spada v ta pravni prostor. Stališče Sodišča je bilo, da namen Konvencije ni bil njena uporaba po vsem svetu, tudi ne z vidika ravnanja držav pogodbenic. Ta zaključek je ESČP utemeljilo tudi s svojo preteklo sodno prakso, konkretno s tem, da je ESČP vzpostavilo pristojnost samo za območje držav pogodbenic Konvencije.¹⁹ Ob tem pa je ESČP priznalo možnost izventeritorialne pristojnosti držav pogodbenic v izjemnih okoliščinah – v primeru okupacije, učinkovitega nadzora ozemlja ali izvajanja javnih pooblastil.²⁰

15 Vloga št. 38263/08.

16 Vloge št. 20958/14, 8019/16, 43800/14 in 38334/18.

17 Evropsko sodišče za človekove pravice, nav. delo (2011), str. 30–31 in 33–34.

18 ESČP, zadeva *Banković in drugi proti Belgiji in drugim*, vloga št. 52207/99, odločitev o dopustnosti z dne 12. 12. 2001.

19 Prav tam, odstavek 80.

20 Prav tam, odstavek 71.

Glede ozemeljske uporabe Konvencije je pomembna tudi sodba Velikega senata ESČP v zadevah *Behrami in Behrami proti Franciji*²¹ in *Saramati proti Franciji, Nemčiji in Norveški*²² iz leta 2007.²³ Prva zadeva se je nanašala na detonacijo kasetne bombe, ki je padla med bombardiranjem ZRJ leta 1999 in ki je marca 2002 med igranjem ubila enega fanta in resno ranila drugega. Tožeča stranka je trdila, da sta smrt in poškodba posledica neuspeha francoskih vojakov mednarodnih varnostnih sil na Kosovu (v nadaljevanju: KFOR), ki bi morali označiti oziroma odstraniti nedetonirane bombe, kar pomeni kršitev 2. člena Konvencije (pravice do življenja). Druga zadeva pa se je nanašala na kosovskega Albanca, ki ga je pridržal KFOR. Osumljen je bil vpletenosti v oborožene skupine, ki so delovale na mejnem območju med Kosovom in Makedonijo in ki so predstavljale grožnjo varnosti za KFOR. Saramati se je pritožil, da je njegovo priprtje med julijem 2001 in januarjem 2002 pomenilo kršitev zlasti 5. člena Konvencije (pravice do svobode in varnosti).

ESČP je v obeh zadevah ugotovilo, da sta pritožbi nedopustni. V prvi zadevi je menilo, da je nadzor nad razminiranjem na Kosovu spadal v mandat začasne uprave Združenih narodov na Kosovu (v nadaljevanju: UNMIK), v drugi pa, da je izdaja odredb o pridržanju sodila v varnostni mandat KFOR skladno z Resolucijo Varnostnega sveta ZN št. 1244 o ustanovitvi UNMIK in KFOR. Organizacija združenih narodov (v nadaljevanju: OZN) ima pravno osebnost ločeno od pravne osebnosti držav članic. Sodišče je svojo odločitev utemeljilo tudi na tem, da OZN ni pogodbenica Konvencije. UNMIK in KFOR sta se sicer pri uresničevanju svojih nalog zanašala na podporo držav članic, vendar v takšnem primeru EKČP ni mogoče razlagati na način, da so dejanja in opustitve držav pogodbenic podvrženi nadzoru Sodišča. To bi bilo v nasprotju z izpolnitvijo ključne naloge OZN za ohranitev miru. ESČP je ugotovilo, da zato ni treba preučiti vprašanja pristojnosti za obravnavo pritožb proti Franciji o izveniteritorialnih dejanjih ali opustitvah.²⁴

Vprašanje izveniteritorialne uporabe EKČP se je pred ESČP pozneje pojavilo še v več drugih zadevah,²⁵ do delne spremembe sodne prakse pa je prišlo 10 let po sodbi

21 ESČP, zadeva *Behrami in Behrami*, vloga št. 71412/01.

22 ESČP, zadeva *Saramati proti Franciji, Nemčiji in Norveški*, vloga št. 78166/01.

23 ESČP, zadeva *Behrami in Behrami*, vloga št. 71412/01, in *Saramati proti Franciji, Nemčiji in Norveški*, vloga št. 78166/01, odločitev Velikega senata ESČP glede dopustnost z dne 2. maja 2007.

24 European Court of Human Rights, nav. delo (2017-3), str. 10.

25 Npr. ESČP, zadeva *Issa in drugi proti Turčiji*, vloga št. 31821/96, sodba z dne 16. novembra 2004; ESČP, *Al-Jedda proti Združenemu kraljestvu*, ESČP, vloga št. 27021/08, sodba Velikega senata z dne 7. julija 2011.

v zadevi *Banković*, in sicer leta 2011 v zadevi *Al-Skeini in drugi proti Združenemu kraljestvu*.²⁶ Vlogo je vložilo šest tožnikov, sorodnikov petih Iračanov, ki jih je ubila britanska vojska v Basri (južni Irak), in enega, s katerim je britanska vojska grdo ravnala in je zaradi tega umrl. Po tem, ko britanska sodišča s sklicevanjem na sodbo v zadevi *Banković* tožnikom niso dala zadoščenja, so se obrnili na ESČP zaradi kršitve 2. člena EKČP (pravice do življenja) s strani Združenega kraljestva. V svoji sodbi je Sodišče najprej povzelo svojo dosedanja sodno prakso, v skladu s katero lahko Konvencija le izjemoma velja izven meja držav podpisnic, med drugim tudi, kadar je tožena država z učinkovitim nadzorom zadevnega ozemlja in njenih prebivalcev v tujini kot posledice vojaške okupacije ali s soglasjem, povabilom ali privoljenjem vlade tega ozemlja, izvajala vsa ali nekatera javna pooblastila, ki jih običajno izvaja ta vlada.²⁷ Sodišče je opozorilo, da je v konkretni zadevi Združeno kraljestvo v posebnih in izjemnih okoliščinah primera prevzelo izvajanje nekaterih javnih pooblastil, ki jih običajno izvajajo suverene državne oblasti.²⁸ Veliki senat ESČP je ugotovil, da je imelo Združeno kraljestvo, ki je bilo kot okupacijska oblast odgovorno za varnost na območju jugovzhodnega Iraka, med varnostnimi operacijami oblast in nadzor nad ubitimi posamezniki in je s tem kršilo svoje obveznosti iz 1. člena Konvencije.²⁹ ESČP je namreč menilo, da je država, kadar s svojimi agenti izvaja dejanski nadzor in oblast nad posameznikom in s tem jurisdikcijo v skladu s 1. členom Konvencije, tej osebi dolžna zagotoviti pravice in svoboščine iz 1. poglavja Konvencije, ki so pomembne za položaj tega posameznika. Po mnenju ESČP se v tem smislu pravice iz Konvencije lahko razdelijo in prilagajajo.³⁰ Sodišče je sprejelo standard povezave glede pristojnosti (angl. *jurisdictional link*) in s tem neko variacijo standarda učinkovitega nadzora – torej izvajanja javne oblasti na določenem ozemlju.³¹

26 ESČP, zadeva *Al-Skeini in drugi proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 55721/07, sodba Velikega senata z dne 7. julija 2011. Glej tudi C. Ryngaert, nav. delo, 57–60.

27 ESČP, zadeva *Al-Skeini in drugi proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 55721/07, sodba Velikega senata z dne 7. julija 2011, odst. 133–140.

28 Prav tam, odst. 149.

29 Prav tam.

30 Prav tam, odst. 137. Glej tudi odst. 138 in primerjaj z odst. 75 iz sodbe ESČP v zadevi *Banković*.

31 Standard učinkovitega oziroma dejanskega nadzora (angl. *effective control*) izhaja iz zadeve *Nikaragva proti ZDA* pred Meddržavnim sodiščem (MS) iz leta 1986 in je bil potrjen v zadevi *Genocid* leta 2007. Ta standard pomeni preverjanje nadzora v konkretnih okoliščinah glede posameznih dejanj, ki predstavljajo sporno ravnanje. V primeru Nikaragve je MS ugotovilo, da povezava ni obstajala preko neposrednega nadzora vojaških sil, temveč preko financiranja, tehničnega opremljanja in usposabljanja. Ta standard je bil potrjen pozneje v primeru genocida pred MS. Razlika s konkretnim primerom je sicer, da je v zadevi *Al-Skeini* pred ESČP šlo za redno vojsko VB, za katero je veljala običajna hierarhija poveljevanja, kot tudi da pred ESČP ne gre za meddržavni spor. Glej MS, sodba v zadevi *Military and Paramilitary Activities in and against*

ESČP je s svojo odločitvijo deloma odstopilo od pretekle sodne prakse glede razumevanja koncepta pravnega prostora držav pogodbenic EKČP (fr. *espace juridique*). Pokazalo je širše razumevanje pristojnosti predstavnikov države pogodbenice EKČP oziroma osebne pristojnosti izven ozemlja države pogodbenice, čeprav ni popolnoma upoštevalo tega koncepta. V bistvenem pa je potrdilo pristop iz sodbe v zadevi *Banković*, da se ESČP uporablja izventeritorialno le v izjemnih primerih – čeprav je takšnih primerov pred ESČP vse več.³² Sodišče je torej s sodbo v zadevi *Al-Skeini* sodno prakso le dopolnilo, a je ni spremenilo. Vendar pa sodba hkrati nakazuje možno razlago, da 1. člen EKČP varuje človekove pravice vsakogar, nad katerim izvajajo države pogodbenice EKČP pristojnost in ne le tistega, ki se nahaja na njihovem ozemlju. Države pogodbenice EKČP so torej v izjemnih situacijah zavezane spoštovati določbe Konvencije tudi izven svojega ozemlja. Natančnejši pomen te opredelitve sicer ostaja nejasen. Cedric Ryngaert npr. meni, da mora ESČP še uskladiti svoj pristop med apologijo in utopijo.³³

Kljub odločitvi sodišča v zadevi *Al-Skeini* je v naslednji odmevni zadevi *Hassan proti Združenemu kraljestvu*³⁴ vlada Združenega kraljestva zatrjevala, da izventeritorialna pristojnost v primeru sodelovanja v vojaškem spopadu v Iraku ni podana, ker so v času sovražnosti v mednarodnem oboroženem spopadu agenti države pogodbenice delovali na ozemlju, na katerem Združeno kraljestvo ni bilo okupacijska oblast.³⁵ Sodišče je ponovno zavrnilo navedbe glede svoje nepristojnosti, pri čemer se je sklicevalo na sodbo v zadevi *Al-Skeini*.³⁶ Sodišče je razsodilo, da je bil Tarek Hassan pod pristojnostjo (jurisdikcijo) Združenega kraljestva »od trenutka njegovega ujetja« 23. aprila 2003, vse dokler ga niso izpustili iz avtobusa, ki ga je iz zapore Camp Bucca odpeljal do izstopne točke (najverjetneje v Um Kasarju) 2. maja 2003.³⁷

Nicaragua (Vojaške in paravojaške aktivnosti v in proti Nikaragvi), sodba v glavni stvari z dne 27. 6. 1986, ICJ Reports 1968 in MS, sodba v zadevi *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* (Genocid), sodba z dne 26. 2. 2007, ICJ Reports 2007.

32 M. Milanović, nav. delo (2012), str. 121–139. Glej tudi *inter alia* N. Suhadolnik, nav. delo, in M. Milanović, nav. delo (2011).

33 C. Ryngaert, nav. delo, str. 60. Glej tudi M. Koskeniemi, nav. delo.

34 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata ESČP z dne 16. septembra 2014.

35 Prav tam, odst. 76.

36 Prav tam, odst. 76–77. Glejte tudi ESČP, zadevo *Al-Skeini in drugi proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 55721/07, sodba Velikega senata z dne 7. julija 2011, odst. 136.

37 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata ESČP z dne 16. septembra 2014, odst. 80. Za podrobnejši opis zadeve glej v nadaljevanju

Tudi v zadevi *Jaloud proti Nizozemski* je ESČP potrdilo svojo pristojnost.³⁸ Zadeva se je nanašala na preiskavo nizozemskih organov glede okoliščin v zvezi s smrtjo iraškega civilista (sina pritožnika), ki je aprila 2004 v Iraku v incidentu, ki je vključeval nizozemsko vojaško osebje, umrl zaradi strelnih ran. Pritožnik se je pritožil, da preiskava smrti njegovega sina ni bila niti dovolj neodvisna niti dovolj učinkovita. ESČP je ugotovilo, da pritožba o preiskavi incidenta, ki se je sicer zgodil na območju pod poveljstvom pripadnika oboroženih sil Združenega kraljestva, v skladu s 1. členom Konvencije spada v pristojnost Nizozemske, saj je Nizozemska ohranila polno povelejevanje nad svojim vojaškim osebjem v Iraku.³⁹

Novejša sodna praksa Sodišča v zvezi z izventeritorialno uporabo Konvencije torej kaže, da je prevladala doktrina osebne pristojnosti in dejanskega nadzora nad posameznikom. Dejansko fizično pridržanje, na primer, *ipso facto* pomeni pristojnost iz 1. člena Konvencije v okviru osebnega modela pristojnosti, ko ima država pogodbenica EKČP oblast in nadzor nad posameznikom. Kot piše Marko Milanović se zdi, da Sodišče v zadevi *Hassan* upravičeno ni omejilo tega načela in se zato ne sklicuje več na doktrino izvajanja »javne oblasti«, kot jo je izumilo v zadevi *Banković*, niti na z javno oblastjo pogojen osebni model pristojnosti kot v zadevi *Al-Skeini*.⁴⁰ V zadevi *Hassan* so se namreč dogodki zgodili, še preden je Združeno kraljestvo prevzelo odgovornost za vzdrževanje varnosti v jugovzhodnem Iraku,⁴¹ kar je bilo podlaga za pristojnost na podlagi izvajanja »javne oblasti« v zadevi *Al-Skeini*. Podobno se je Sodišče osredotočilo na dejanski nadzor nad pridržano osebo, ne glede na nekatere uradne dogovore v memorandumu o soglasju med Združenim kraljestvom in ZDA,⁴² in ugotovilo, da je Tarek Hassan spadal v dejansko pristojnost Združenega kraljestva od trenutka, ko so ga vojaki Združenega kraljestva ujeli, do izpustitve.⁴³ Doktrino dejanskega nadzora je sodišče potrdilo tudi v zadevi *Jaloud*.

Navedeno pomeni, da je pristop ESČP pripeljal do tega, da se EKČP uporablja kadar koli vojaške sile države pogodbenice zajamejo posameznika, ne glede na to, kje se nahaja ta posameznik, saj je po 1. členu EKČP pomembna (dejanska) oblast in

razdelek 3.2 tega prispevka.

38 ESČP, zadeva *Jaloud proti Nizozemski*, vloga št. 47708/08, sodba Velikega senata ESČP z dne 20. novembra 2014.

39 Prav tam, odst. 140–153.

40 M. Milanović, nav. delo (2014).

41 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata ESČP z dne 16. septembra 2014, odst. 75.

42 Prav tam, odst. 78.

43 M. Milanović, nav. delo (2014).

nadzor nad posameznikom. Konvencija bi se lahko na tej podlagi uporabljala ne le za operacije pridržanja v Iraku ali Afganistanu, temveč tudi denimo za situacije, kot so francoska intervencija v Maliju, zajetje ukrajinskih vojakov s strani ruskih sil na Krimu ipd. Lahko torej rečemo, da evropski vojaki nosijo Konvencijo s seboj, kjer koli pridržijo posameznike in jim odvzamejo prostost. Tega bi se morali zavedati vsaj od leta 2014 dalje tako vojaški pravni svetovalci kot tudi drugi uradniki in vojaki v državah pogodbenicah EKČP. Ob tem pa ne smemo spregledati, da sodna praksa ESČP še ni odgovorila na več vprašanj glede operacij z uporabo sile.⁴⁴

ESČP je torej preko svoje sodne prakse postopoma razširilo razumevanje koncepta pravnega prostora držav pogodbenic EKČP, ki je zdaj vse širše opredeljen in se nanaša na izvajanje dejanske pristojnosti agentov države nad posamezniki v konkretni situaciji.

3. ODNOS MED EKČP IN MEDNARODNIM HUMANITARNIM PRAVOM V SODNI PRAKSI ESČP

Zanimivo je, da se ESČP kljub več primerom, ki so se nanašali na situacijo obo-roženega spopada, pa tudi na izventeritorialno uporabo EKČP, vse do leta 2008 ni neposredno sklicevalo na MHP. ESČP se je prvič sklicevalo na MHP v zadevi *Korbely proti Madžarski*,⁴⁵ in sicer na skupni 3. člen ženevskih konvencij. Ta sodba zato pomeni pomemben premik v sodni praksi sodišča. Še pomembnejši pa sta zadevi *Al-Jedda proti Združenemu kraljestvu*⁴⁶ in *Hassan proti Združenemu kraljestvu*,⁴⁷ v katerih se je Sodišče ponovno sklicevalo na MHP in pri tem pomembno prispevalo k razumevanju odnosa med EKČP in MHP. Oba primera se nanašata na obveznosti Združenega kraljestva glede spoštovanja človekovih pravic med britansko vojaško operacijo v Iraku, Sodišče pa je bilo soočeno z vprašanjem istočasnega učinkovanja EKČP in MHP.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ ESČP, zadeva *Korbely proti Madžarski*, vloga št. 9174/02, sodba Velikega senata ESČP z dne 19. 9. 2008.

⁴⁶ ESČP, zadeva *Al-Jedda proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 27021/08, sodba Velikega senata z dne 7. julija 2011.

⁴⁷ ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata z dne 16. septembra 2014.

3.1 Zadeva *Al-Jedda* proti Združenemu kraljestvu

V zadevi *Al-Jedda* je Veliki senat ESČP leta 2011 razsodil, da Združeno kraljestvo krši 5. člen EKČP (pravico do svobode in varnosti).⁴⁸ Zadeva ima poseben pomen, ker je v njej ESČP prvič neposredno razlagalo določeno mednarodno pogodbo s področja mednarodnega humanitarnega prava, in sicer Ženevsko konvencijo o zaščiti civilnih oseb med vojno z dne 12. avgusta 1949 (v nadaljevanju: ŽK4). Ugotovitev Sodišča je bila, da določbe ŽK4 niso veljavna pravna podlaga za pridržanje v mednarodnem oboroženem spopadu, saj ŽK4 pogodbenicam v takšnih spopadih ne nalaga obveznosti pridržanja oziroma odvzema prostosti. Pri razlagi 43. člena Pravilnika o zakonih in običajih vojne na kopnem, 18. 10. 1907, pa je po mnenju ESČP treba upoštevati, da odvzem prostosti (pridržanje) ni obveznost okupacijske sile, pač pa skrajni ukrep.⁴⁹

Ključna analiza Velikega senata ESČP glede uporabe MHP v tej zadevi je bila naslednja:

»107. Sodišče je preučilo, ali obstaja ob odsotnosti izrecne določbe v Resoluciji 1546 [Varnostnega sveta OZN] katera koli druga pravna podlaga za pridržanje pritožnika, ki bi lahko učinkovala tako, da ne bi veljale zahteve iz prvega odstavka 5. člena Konvencije. Vlada je trdila, da je bil učinek avtorizacije iz devetega in desetega odstavkov Resolucije 1546 takšen, da večnacionalne sile še naprej izvajajo »posebno oblast, odgovornosti in obveznosti«, ki so zaupane Združenim državam Amerike in Veliki Britaniji kot okupacijskim silam v skladu z mednarodnim humanitarnim pravom in da te »obveznosti« vključujejo uporabo odvzema prostosti, kjer je to potrebno za zaščito prebivalcev zasedenega ozemlja pred dejanji nasilja. Določena podpora za predložitev takšnega mnenja lahko izhaja iz ugotovitev domačih sodišč (glej, na primer, Lord Bingham v točki 32 sodbe Lordske zbornice; glej točko 20 zgoraj). Sodišče v zvezi s tem ugotavlja, da je drugi odstavek Resolucije 1546 jasno navedel, da se zasedba konča do 30. junija 2004. Vendar pa se tudi ob predpostavki, da je Resolucija 1546 po prenosu pristojnosti s Koalicijskih začasnih oblasti na Začasno vlado Iraka učinkovala tako, da se je mednarodno humanitarno pravo uporabljalo tako kot prej, Sodišču ne zdi, da je dokazano, da mednarodno humanitarno pravo obvezuje okupacijsko silo uporabljati neomejen odvzem prostosti brez sojenja. 43. člen Haaških pravil zahteva, da okupacijska sila sprejme »vse ukrepe v njeni moči, da ponovno vzpostavi, in zagotovi, kolikor je mogoče, javni red in varnost, pri čemer upošteva, razen če ji je to preprečeno, zakone, ki veljajo v državi« (glej točko 42 zgoraj). Medtem ko je Meddržavno sodišče v svoji sodbi Oborožene dejavnosti na območju Konga

48 ESČP, zadeva *Al-Jedda* proti Združenemu kraljestvu, št. vloge 27021/08, sodba z dne 7. julija 2011.

49 Prav tam, odstavki 42–43 in 107.

(Demokratska republika Kongo (DRC) v. Uganda) razlagalo, da ta obveznost vključuje dolžnost zaščititi prebivalce zasedenega ozemlja pred nasiljem, vključno nasiljem tretjih strani, pa ne določa, da to nalaga dolžnost okupacijski sili, da uporablja odvzem prostosti; res je tudi ugotovilo, da je bila Uganda kot okupacijska sila dolžna zagotoviti spoštovanje veljavnih pravil mednarodnega prava človekovih pravic, vključno z določbami Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, katerega podpisnica je bila (glej točko 50 zgoraj). Po mnenju Sodišča iz določb Četrte ženevske konvencije izhaja, da je po mednarodnem humanitarnem pravu odvzem prostosti treba razumeti ne kot obveznost okupacijske sile, ampak kot ukrep v skrajnem primeru (glej točko 43 zgoraj).«

Pomembna je tudi ugotovitev ESČP, da v tej zadevi med obveznostmi Združenega kraljestva po Ustanovni listini OZN in po EKČP ni konflikta norm. ESČP je menilo, da je pridržanje Al Jedde pomenilo kršitev prvega odstavka 5. člena EKČP,⁵⁰ saj določbe EKČP niso bile izpodrinjene in nobena od dovoljenih (taksativno naštetih) podlag za pridržanje iz prvega odstavka 5. člena EKČP ni bila uporabna.⁵¹ Države pogodbenice EKČP torej civilistom v mednarodnem oboroženem spopadu ne smejo odvzeti prostosti, čeprav bi bilo nekazensko pridržanje zaradi nujnih varnostnih razlogov potrebno in je po MHP v mednarodnih oboroženih spopadih dovoljeno, razen če bi obstajal obvezujoč in izrecen mandat na podlagi resolucije Varnostnega sveta OZN. ESČP je poudarilo, da bi lahko resolucija Varnostnega sveta OZN, sprejeta po VII. poglavju Ustanovne listine OZN, izpodrinila uporabo relevantnih določb 5. člena EKČP. S tem je Sodišče posredno pozvalo države k prizadevanjem, da Varnostni svet OZN v prihodnje sprejme bolj opredeljen mandat glede dovoljenih pridržanj civilistov med oboroženim spopadom.

50 Prvi odstavek 5. člena EKČP določa:

»1. Vsakdo ima pravico do svobode in osebne varnosti. Nikomur se ne sme odvzeti prostost, razen v naslednjih primerih in v skladu s postopkom, ki je predpisan z zakonom:

a. zakonit zapor, odrejen s sodbo pristojnega sodišča;

b. zakonit odvzem prostosti osebi, ki se ne pokori zakoniti odločbi sodišča, ali zato, da bi zagotovili izpolnitev kakšne z zakonom naložene obveznosti;

c. zakonit odvzem prostosti, ki je potreben zato, da bi osebo privedli pred pristojno sodno oblast ob utemeljenem sumu, da je storila kaznivo dejanje, ali kadar je to nujno utemeljeno zato, da bi preprečili storitev kaznivega dejanja ali beg po storjenem kaznivem dejanju;

d. pripor mladoletnika na podlagi zakonite odločbe zaradi vzgojnega nadzora ali zakonit odvzem prostosti mladoletniku zato, da bi ga privedli pred pristojno oblast;

e. pripor oseb, da bi preprečili širjenje nalezljivih bolezni, ali duševno bolnih oseb, alkoholikov, narkomanov in potepuhov;

f. zakonit odvzem prostosti osebi z namenom, da bi ji preprečili nedovoljen vstop v državo, ali pripor osebe, proti kateri teče postopek za izgon ali za izročitev.«

51 J. Pejić, nav. delo, str. 842.

3.2 Zadeva Hassan proti Združenemu kraljestvu

Sodba Velikega senata v zadevi *Hassan proti Združenemu kraljestvu* z dne 16. septembra 2014 predstavlja novo prelomnico v sodni praksi ESČP. Nanaša se na odvzem prostosti mlademu moškemu med aktivnimi sovražnostmi. Tožča stranka, Khadim Resaan Hassan, je vložila tožbo pri ESČP v imenu svojega brata Tareka, ki je bil po pridržanju s strani britanskih oboroženih sil v Camp Bucca v Iraku najden mrtev. Hassan je bil visoki član stranke Baas, ki se je skrival, ker je britanska vojska začela aretacije članov stranke. Aprila 2003 je britanska vojska prišla v Hassanov dom v Basri in sredi noči odpeljala Tareka. Hassan je zatrjeval, da je bil Tarek zajet kot talec, medtem ko je Združeno kraljestvo trdilo, da je bil aretiran kot domnevni borec in da je bil 12. maja 2003 ali okoli tega datuma, ko je Združeno kraljestvo ugotovilo, da ni borec, izpuščen. Čeprav je bil center za pridržanje Camp Bucca pod upravo ameriških sil, so nadzor nad aretiranimi pridržanimi osebami izvajale britanske sile. Septembra 2003 je bilo v Samari, približno 700 kilometrov od Camp Bucca, najdeno Tarekovo truplo.⁵² Hassan je tudi trdil, da je Tarekovo telo nosilo znake mučenja in usmrtitve (na prsnem košu je imel veliko modric, osem strelnih ran iz puške AK-47, roke pa so bile vezane s plastičnimi žicami).⁵³

Prvo vprašanje, ki ga je moralo obravnavati ESČP, je bilo, ali je Združeno kraljestvo nad Tarekom izvajalo zadosten nadzor, da bi ga lahko obravnavalo v okviru svoje pristojnosti. Združeno kraljestvo je najprej trdilo, da Tarek ni spadal v pristojnost Združenega kraljestva, alternativno pa, da se za situacijo mednarodnega oboroženega spopada uporablja samo MHP.⁵⁴ To bi pomenilo, da predstavljena dejstva ne bi mogla povzročiti kršitve Konvencije. Kot že omenjeno, je Sodišče odločilo, da je skladno s 1. členom EKČP pristojno (*ratione loci*) za odločanje v tej zadevi, pri čemer je nadgradilo predhodno sodno prakso.⁵⁵ Ker se je Sodišče izreklo za pristojno, se je nato moralo opredeliti do podrejenega argumenta Združenega kraljestva, ki je v svojem bistvu zadeval odnos med EKČP in MHP. Prav zaradi te presoje je sodba v zadevi *Hassan* še posebej pomembna. Združeno kraljestvo je zatrjevalo, da je MHP *lex specialis* in da posledično EKČP v tovrstnih primerih v oboroženih spopadih ni

52 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, sodba Velikega senata z dne 16. septembra 2014, odst. 20.

53 Evropsko sodišče za človekove pravice, nav. delo (2014).

54 Glej ESČP, *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, sodba Velikega senata z dne 16. septembra 2014, odst. 65 in 76.

55 Glej *supra*, razdelek o izveteritorialni pristojnosti ESČP.

relevantna, saj se uporablja le MHP.⁵⁶ Vendar ESČP ni sledilo temu pristopu. Sodišče je zavrnilo trditev Združenega kraljestva, da MHP izključuje uporabo mednarodnega prava človekovih pravic in je ugotovilo, da se lahko, in naj bi se, oba pravna režima uporabljala skupaj:

»... sprejeti trditev vlade o tem vprašanju bi bilo v neskladju s sodno prakso Meddržavnega sodišča, ki je menilo, da se lahko hkrati uporabljata mednarodno pravo človekovih pravic in mednarodno humanitarno pravo (glej odstavke 35–37 zgoraj). Kot je Sodišče večkrat opozorilo, Konvencije ni mogoče razlagati v vakuumu in jo mora, kolikor je mogoče, razlagati v skladu z drugimi pravili mednarodnega prava, katerega del je (glej na primer *Al-Adsani proti Združenemu kraljestvu* [GC], št. 35763/97, § 55, ECHR 2001-XI). To velja tako za 1. člen kot za druge člene Konvencije.«⁵⁷

ESČP je torej odnos med EKČP in MHP opredelilo kot vzporeden (paralelen) oziroma komplementaren. V odnosu EKČP do MHP je zavzelo pristop harmonizirane razlage. To pomeni, da je sledilo svoji že uveljavljeni sodni praksi glede odnosa med EKČP in splošnim mednarodnim pravom, kot izhaja iz vodilne sodbe v zadevi *Al-Skeini proti Združenemu kraljestvu*.⁵⁸ Zato tudi ne preseneča, da so sodniki sprejeli soglasno odločitev, kar kaže na veliko enotnost v razumevanju položaja Konvencije v mednarodnem pravnem sistemu. Sodišče je torej zavrnilo trditev Združenega kraljestva, da MHP kot *lex specialis* preprečuje pristojnost ESČP, kot izhaja iz 1. člena EKČP.⁵⁹ Po tem, ko je Sodišče potrdilo svojo pristojnost tudi *ratione materiae*, je obravnavalo zatrjevane kršitve 5(1), 2., 3. in 4. člena Konvencije.

Osrednje vsebinsko vprašanje pred Sodiščem pa je bilo, ali je mogoče odvzem prostosti šteti za skladen s 5. členom EKČP (pravice do svobode in varnosti), kljub odsotnosti omejitve pravic iz 15. člena EKČP (derogacije v primeru izrednega stanja) s strani Združenega kraljestva. Čeprav 15. člen EKČP omogoča državam, da v času vojne odstopijo od tega člena, Združeno kraljestvo v tej situaciji ni dalo izjave po 15. členu Konvencije.⁶⁰ 15. člen EKČP namreč prav tako varuje pravico do svobode in varnosti oseb in prepoveduje odvzem prostosti, razen v posebnih okoliščinah, če države izrecno začasno omejijo uporabo Konvencije v tem delu.

56 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, sodba Velikega senata z dne 16. septembra 2014, odst. 99.

57 Prav tam, odst. 98.

58 S. Drenik, nav. delo, str. 228-229.

59 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata z dne 16. septembra 2014, odst. 99.

60 Prav tam, odst. 98.

ESČP je ugotovilo, da države pogodbenice EKČP, ki sodelujejo v mednarodnih oboroženih spopadih, ne derogirajo svoje obveznosti po 5. členu EKČP v skladu z določbami 15. člena EKČP. Sodišče je presodilo, da stalna praksa držav odraža (tihi) dogovor med državami, da kadar se strani v oboroženem spopadu zakonito zanesejo na Ženevsko konvencijo o ravnanju z vojnimi ujetniki z dne 12. avgusta 1949 (v nadaljevanju: ŽK3) in ŽK4 glede odvzema prostosti posameznikov in se držijo zaščitnih ukrepov proti samovoljnosti ravnanja, ki jih določata, hkrati ne morejo kršiti pravice do svobode v skladu s EKČP, zato državam ni treba odstopati od EKČP po 15. členu Konvencije.⁶¹ S tem je Sodišče prakso držav uporabilo kot orodje za razlago EKČP glede odvzema prostosti med mednarodnim oboroženim spopadom v skladu z 31(3)(b) členom Dunajske konvencije o pravu mednarodnih pogodb (v nadaljevanju: DKPMP).⁶² ESČP je upoštevalo tudi, da mora biti v skladu z 31(3)(c) členom DKPMP in sodno prakso Meddržavnega sodišča v Haagu (v nadaljevanju: MS) razlaga EKČP skladna z drugimi pravili mednarodnega prava, vključno z MHP.⁶³ ESČP je zato odločilo, da »*pomanjkanje formalnega odstopa v skladu s 15. členom Sodišču ne preprečuje, da pri razlagi in uporabi 5. člena v tej zadevi ne upošteva konteksta in določb mednarodnega humanitarnega prava.*«⁶⁴

Združeno kraljestvo je od Sodišča izrecno zahtevalo še, da obravnava obveznosti iz 5. člena EKČP v luči pooblastila za pridržanje, ki so državi pogodbenici na voljo po mednarodnem humanitarnem pravu.⁶⁵ ESČP se je strinjalo, da je zaradi soobstoja zaščitnih ukrepov, ki jih v času oboroženega spopada zagotavljata tako MHP kot Konvencija, treba »*pri zajetju vojnih ujetnikov in pridržanju civilistov, ki ogrožajo varnost, na podlagi tretje in četrte ženevske konvencije, kolikor je to mogoče upoštevati razloge za dovoljen odvzem prostosti iz pododstavkov (a) do (f) te določbe [prvega odstavka 5. člena Konvencije].*«⁶⁶

Sodišče je torej ocenilo, da so določbe glede odvzema prostosti po ŽK3 in ŽK4 v neposrednem nasprotju z varovalkami iz 5(1) člena EKČP. Sodniki Spano, Nicolaou, Bianku in Kalaydjieva so v svojem delnem ločenem odklonilnem mnenju izpostavili, da sodišče nima na voljo nobenega legitimnega orodja, da bi odpravilo

61 Prav tam, odst. 101.

62 Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb, Ur. l. RS št. 87/11–MP, št. 13/11.

63 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata z dne 16. septembra 2014, odst. 102.

64 Prav tam, odst. 103.

65 Prav tam, odst. 99.

66 Prav tam, odst. 104.

ta konflikt norm.⁶⁷ Prav tako so poudarili, da zaradi poskusa uskladitve nezdružljivega ta sodba ne odraža natančnega razumevanja obsega in vsebine temeljne pravice do svobode in varnosti po Konvenciji, kot se odraža v njenem namenu in zgodovinskem izvoru v grozodejstvih mednarodnih oboroženih spopadov 2. svetovne vojne.⁶⁸ Sodišče pa je kot rešitev zavzelo simbiotičen pristop, ki združuje obe področji prava in omogoča uporabo prava človekovih pravic skozi lečo MHP:

»Varovalke iz Konvencije se še naprej uporabljajo, čeprav se razlagajo v luči določb mednarodnega humanitarnega prava.«⁶⁹

Prav tako je menilo, da mora biti

»zaradi soobstoja zaščitnih ukrepov, ki jih zagotavlja mednarodno humanitarno pravo, podlaga za dovoljen odvzem prostosti iz 5(1) člena EKČP prilagojena, kolikor je to mogoče«, odvzemu prostosti vojnim ujetnikom in pridržanim civilistom, ki predstavljajo tveganje za varnost, v skladu s tretjo in četrto ženevsko konvencijo.«⁷⁰

ESČP je še poudarilo, da so ženevske konvencije v razmerah v Iraku uporabne, ker se uporabljajo v primerih mednarodnega oboroženega spopada ali okupacije ozemlja in ker so vse vpletene strani države pogodbenice ženevskih konvencij.⁷¹

Sodišče je nato odločilo, da bo razlagalo in uporabilo določbe 5. člena EKČP

»v luči ustreznih določb mednarodnega humanitarnega prava le, če to posebej zatrjuje tožena država.«⁷²

S tem je v bistvu k dovoljenim izjemam, opredeljenim v prvem odstavku 5. člena EKČP, dodalo dodatno okoliščino, in sicer da lahko v času mednarodnega oboroženega spopada osebam odvzamejo svobodo na način, ki je v skladu z MHP.⁷³ Sodišče

67 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, Delno odklonilno ločeno mnenje sodnika Spana, ki se mu pridružujejo sodniki Nicolau, Bianku in Kalaydjieva, odst. 19.

68 Prav tam.

69 Prav tam, odst. 104.

70 Prav tam.

71 Prav tam, odst. 108–111.

72 Prav tam, odst. 107.

73 Glej <<http://www.ijrcenter.org/2014/09/17/in-hassan-v-united-kingdom-the-european-court-of-human-rights-finds-extra-territorial-jurisdiction-over-iraqi-detainee-and-examines-interplay-between-geneva-conventions-and-european-human-rights-obl/>>.

je v konkretni zadevi na tej podlagi presoјalo aretacijo in pridržanje Tareka ter ugotovilo, da so bili ukrepi britanskih sil skladni z ŽK3 in ŽK4, saj dovoljujeta pridržanje posameznikov, za katere država upravičeno verjame, da so vojni ujetniki ali grožnja varnosti.⁷⁴ Sodišče je razsodilo, da Tarekova aretacija in pridržanje nista bila arbitrarna, ker je bil Tarek v hiši najden z orožjem, pregledan ob prihodu v center za pridržanje in izpuščen, potem ko je bilo ugotovljeno, da ne predstavlja grožnje.⁷⁵ Sodišče je torej ugotovilo, da v zadevi *Hassan* država ni kršila 5. člena Konvencije, ker je ravnala v skladu z ženevskimi konvencijami.⁷⁶

Vendar sodniki niso bili soglasni. Medtem ko je Sodišče soglasno odločilo, da je Združeno kraljestvo pristojno in da ni kršitve 2. in 3. člena EKČP, pa se štirje sodniki niso strinjali z ugotovitvijo, da ni bilo kršitve 5. člena EKČP. V delnem ločenem odklonilnem mnenju so sodniki Span, Nicolaou, Bianku in Kalaydjieva menili, da bi Sodišče moralo dati prednost EKČP pred ŽK3 in ŽK4.⁷⁷ To so utemeljili z argumentacijo, da se Konvencija uporablja tako v miru kot v vojni, edini način dovoljenega odstopanja od 5. člena pa je mehanizem za začasno omejitev pravic v 15. členu EKČP.⁷⁸ Štirje sodniki se torej niso strinjali z večino glede »prilagoditve« Konvencije mednarodnemu humanitarnemu pravu, saj ima takšna prilagoditev enak pravni učinek kot »neupoštevanje« določb Konvencije, zato so menili, da je Združeno kraljestvo v tem primeru kršilo 5. člen EKČP.⁷⁹

4. PRISTOP ESČP Z VIDIKA SPLOŠNEGA MEDNARODNEGA PRAVA

V zadevi *Hassan* je ESČP potrdilo pristop skladne (harmonizirane) razlage EKČP z drugimi normami mednarodnega prava, konkretno z mednarodnim humanitarnim pravom, tako pri odločanju o svoji pristojnosti po 1. členu EKČP kot pri odločanju o vsebini, torej o tem, ali so bile kršene zatrjevane pravice in svoboščine iz EKČP. Pri tem je uporabilo splošna pravila o razlagi mednarodnih pogodb, kot jih opredeljuje

74 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata z dne 16. septembra 2014, odst. 109.

75 Prav tam.

76 Sodišče zaradi očitnega pomanjkanja dokazov tudi ni ugotovilo kršitev 2 in 3. člena EKČP.

77 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata z dne 16. septembra 2014, delno ločeno odklonilno mnenje, odst. 1.

78 Prav tam, delno ločeno odklonilno mnenje, odstavki 2–9.

79 Prav tam, odst. 18–19.

31. člen DKPMP. Ta argumentacija Sodišča pa je podvržena številnim strokovnim komentarjem, tudi kritikam; pomembnejše dileme glede odnosa med EKČP in mednarodnim pravom bodo zato predstavljene v nadaljevanju.

Z vidika splošnega mednarodnega prava je prevladujoče stališče, da je v času oboroženih spopadov MHP *lex specialis*⁸⁰ v odnosu do mednarodnega prava človekovih pravic.⁸¹ Takšno stališče, konkretno uveljavitev načela *lex specialis* v odnosu med Mednarodnim paktom o državljanskih in političnih pravicah in MHP, je zavzelo tudi MS v dveh svetovalnih mnenjih, in sicer v zadevi *Legalnost grožnje ali uporabe jedrskega orožja* leta 1996⁸² in v zadevi *Pravne posledice gradnje zidu na Okupiranem palestinskem ozemlju* leta 2004.⁸³ Kljub temu je ESČP v svoji sodni praksi razvilo lastno doktrino skladne (harmonizirane) razlage Konvencije z drugimi normami mednarodnega prava.⁸⁴ Če bi ESČP glede odnosa do MHP sprejelo argument *lex specialis*, bi s tem razveljavilo učinek celotne EKČP v situacijah, kjer se uporablja MHP, in torej ne bi bilo pristojno odločati. Namesto takšnega dualističnega pristopa pa je ESČP omogočilo hkratno uporabo obeh režimov in razvilo bolj niansiran pristop za vsak primer posebej (angl. *case-by-case approach*), ki obravnava vsako pravico posebej in upošteva posebne okoliščine posameznega primera.⁸⁵ S tem je hkrati preprečilo razlago, po kateri bi EKČP v celoti prevladala nad MHP. ESČP s svojim pristopom tako zagotavlja, da EKČP ostaja relevantna tudi v situacijah oboroženih spopadov, a je hkrati pustilo odprt prostor za vojaške potrebe pri soočanju s posebnimi vojaškimi in varnostnimi izzivi, ki se pojavijo med oboroženim spopadom, skladno z MHP.⁸⁶

Vendar ne gre spregledati, da se je ESČP opredelilo glede situacij mednarodnega oboroženega spopada. Parametri uporabe Konvencije za nemednarodne oborožene spopade – zdaj veliko bolj pogoste in bolj zahtevne, kot so mednarodni oboroženi spopadi – torej ostajajo odprti. Ne moremo namreč vedeti, ali bi Sodišče uporabilo enak pristop razlage v primerih nemednarodnih oboroženih spopadov, kot je

80 Torej načelo *lex specialis derogat legi generali*.

81 International Committee of the Red Cross, nav. delo (2003); K. Bennouna, nav. delo, str. 216–219; W. Abresch, nav. delo, str. 741–767.

82 Svetovalno mnenje MS v zadevi *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ Reports 1996, str. 226, odstavka 24 in 25.

83 Svetovalno mnenje MS v zadevi *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, ICJ Reports 2004, str. 136, odstavka 105 in 106.

84 ESČP, zadeva *Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata z dne 16. septembra 2014, odst. 106.

85 L. Hill-Cawthorne, nav. delo.

86 K. Honko, nav. delo.

to storilo v primerih mednarodnih oboroženih spopadov. Vendar pa lahko z veliko mero gotovosti pričakujemo, da če Sodišče ni uporabilo argumenta *lex specialis* za mednarodne oborožene spopade, ga tudi ne bo za nemednarodne.⁸⁷

Lahko rečemo, da je ESČP glede odnosa med EKČP in MHP našlo srednjo, dobro uravnoteženo pot. Usklajevanje obeh mednarodnopravnih področij ni lahko. Hkrati je enako pomembno, da je ESČP jasno ohranilo svojo pristojnost tudi v primerih oboroženih spopadov izven ozemlja držav članic Sveta Evrope. S tem pa ESČP dobiva realen – in na neki način tudi globalen – pomen glede razumevanja razmerja med mednarodnim pravom človekovih pravic in MHP, posebej še, ker so sodbe ESČP za države pogodbenice EKČP obvezujoče,⁸⁸ Svet Evrope pa je razvil z mednarodnopravnega vidika tudi dokaj učinkovit mehanizem spremljanja njihovega izvrševanja.⁸⁹

Pristop ESČP glede na kompleksnost in pomen obravnavane tematike – torej opredelitve odnosa med EKČP in MHP – pa je deležen tudi velikih kritik. Nekatere kritike so izključno pravne narave in se nanašajo npr. na neustreznost razlage MHP s strani Sodišča ali na neustrezno razlago ali selektivno sklicevanje na sodno prakso drugih mednarodnih sodišč.⁹⁰ Druge kritike so bolj politično-pravne narave.⁹¹ Te kritike prihajajo večinoma iz Združenega kraljestva, kar je razumljivo, saj se velika večina zadev pred ESČP glede izventeritorialne uporabe EKČP v oboroženih spopadih nanaša prav na Združeno kraljestvo. Te kritike zadevajo predvsem vprašanje pristojnosti ESČP v zadevah, kot so *Al-Skeini*, *Al-Jedda* in *Hassan* in Sodišču očitajo pravni imperializem.⁹²

Združeno kraljestvo se je na omenjene sodbe ESČP odzvalo na način, da resno razmišlja o omejitvi pravic iz EKČP skladno z njenim 15. členom, še radikalnejši pa so pozivi, naj Združeno kraljestvo izstopi iz EKČP, kar pa deloma odraža tudi širšo pravno in politično situacijo v državi.⁹³ Dne 4. oktobra 2016 sta npr. britanska

87 M. Milanović, nav. delo (2014), točka 2.

88 Glej 46. člen EKČP.

89 Glej <<http://www.coe.int/ro/web/execution/home?desktop=true>>.

90 Glej npr. J. Pejić, nav. delo, str. 837–851.

91 M. Milanović, nav. delo (2016).

92 R. Ekins, J. Morgan, T. Tugendhat, nav. delo, str. 11–25.

93 Vendar je maja 2017 premierka javnost obvestila, da Združeno kraljestvo v tekočem mandatu ne namerava izstopiti iz EKČP. Za razpravo o tem glej denimo:

<<http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/conservative-manifesto-uk-echr-european-convention-human-rights-leave-eu-next-parliament-election-a7742436.html>>, <<https://www.google.si/search?q=exist+of+UK+from+the+European+Convention&oq=exist+of+UK+from+the+European+Convention&aqs=chrome..69i57j93l7j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8>>.

premierka Theresa May in obrambni minister Michael Fallon dala javno izjavo, da namerava država »zaradi zlorab pravnega sistema« zaščititi svoje oborožene sile, ki bodo sodelovale v bodočih čezmejnih operacijah, pred stalnimi sodnimi zahtevki in postopki.⁹⁴ Konkretno sta napovedala, da namerava Združeno kraljestvo dati izjavo glede omejitev pravic iz EKČP po njenem 15. členu. Po mnenju think-tanka Policy Exchange prav pretirano široka sodna praksa ESČP glede izventeritorialne pristojnosti, ki naj bi bila v nasprotju s samo EKČP, Združeno kraljestvo sili v to, da omeji uporabo EKČP za primere sodelovanja svojih vojaških sil v tretjih državah.⁹⁵ Ob upoštevanju sodbe v zadevi *Hassan* so takšna razmišljanja sicer manj razumljiva za primere mednarodnih oboroženih spopadov, saj je ESČP priznalo široko razlago 5. člena EKČP, tudi če ni prišlo do začasne omejitve pravic po 15. členu EKČP.

Vendar, kot že povedano, v sodobnem svetu prevladujejo nemednarodni oboroženi spopadi, glede katerih ostaja odprto vprašanje morebitnih kršitev pravic iz EKČP v času oboroženih spopadov, saj ESČP o tovrstnih zahtevah še ni odločalo. V zvezi s tem je pred Velikim senatom ESČP odprta zadeva *Hanan proti Nemčiji*,⁹⁶ ki se nanaša na preiskavo letalskega napada iz septembra 2009 v Afganistanu, med katerim sta umrla sinova pritožnika, afganistanskega državljana, ki živi v Afganistanu. Pritožnik je tožbo vložil leta 2016 in trdi, da sta bila sinova pod pristojnostjo Nemčije ter da preiskava letalskega napada, v katerem sta umrla njegova sinova, ni bila učinkovita, sam pa nima učinkovitega domačega pravnega sredstva, s katerim bi lahko izpodbil odločitev o ustavitvi preiskave napada. Glede na razumevanje, da so oboroženi spopadi v Afganistanu po juniju 2002 nemednarodni,⁹⁷ bo odločitev ESČP v zadevi *Hanan* pomembna iz več vidikov. Poleg navedenih vprašanj ostaja odprto tudi npr. še vprašanje dolžnosti države, da izvede učinkovito preiskavo glede okoliščin smrti vojakov, ki so umrli v spopadih, ko so bili na vojaški misiji v tujini. V zadevi *Pritchard proti Združenemu kraljestvu*, predloženi ESČP marca 2014, je oče umrlega britanskega vojaka zahteval prav slednje, vendar je vlada dosegla prijateljsko poravnavo, tako da zadeva ni dosegla epiloga pred ESČP.⁹⁸

<<https://www.theguardian.com/politics/2016/apr/25/uk-must-leave-european-convention-on-human-rights-theresa-may-eu-referendum>>.

94 <<https://www.gov.uk/government/news/government-to-protect-armed-forces-from-persistent-legal-claims-in-future-overseas-operations>>.

95 R. Ekins, J. Morgan, T. Tugendhat, nav. delo, str. 46-49. Glej tudi J. Morgan, R. Ekins, T. Tugendhat, nav. delo.

96 ESČP, zadeva *Hanan proti Nemčiji*, vloga št. 4871/16. Senat ESČP je 27. 8. 2019 pristojnost odstopil Velikemu senatu ESČP. Glej European Court of Human Rights, nav. delo (2019).

97 R. Geiß in M. Siegrist, nav. delo (2011), str. 15-16.

98 European Court of Human Rights, nav. delo (2017-1).

5. ZAČASNE OMEJITVE PRAVIC PO 15. ČLENU EKČP

V povezavi z odnosom med EKČP in MHP je aktualno tudi vprašanje, ali lahko država pogodbenica EKČP veljavno omeji pravice po EKČP za primere sodelovanja svojih vojaških sil v vojaških operacijah in misijah v oboroženih spopadih v tretjih državah. ESČP je v zadevi *Hassan* menilo, da odstop od določb Konvencije po njenem 15. členu ni potreben v mednarodnem oboroženem spopadu, vendar pa tudi ni izključilo možnosti, da bi države odstopile od določb EKČP v takšnih situacijah. Takšne izjave bi bile lahko posebno pomembne v nemednarodnih oboroženih spopadih, saj ni zagotovila, da bi za takšne situacije ESČP zavzelo enako stališče kot za mednarodne oborožene spopade.

Vendar ne gre spregledati, da 15. člen EKČP postavlja dokaj natančna pravila, v katerih situacijah, v kakšnem obsegu in za kako dolgo lahko država pogodbenica začasno omeji pravice iz Konvencije. 15. člen EKČP določa:

»Med vojno ali ob kaki drugi splošni nevarnosti, ki ogroža življenje naroda, sme vsaka visoka pogodbenica stranka sprejeti ukrepe, s katerimi razveljavi svoje obveznosti iz te Konvencije v strogo omejenem obsegu, ki ga terjajo kritične razmere, ob pogoju, da ti ukrepi niso v nasprotju z njenimi drugimi obveznostmi po mednarodnem pravu.

Na podlagi te določbe ni mogoče razveljaviti 2. člena [Pravica do življenja], razen v primerih smrti, ki so posledica zakonitih vojnih dejanj, kakor tudi ne 3. [Prepoved mučenja] in 4. (1. odstavek) [Prepoved suženjstva] ter 7. člena [Ni kazni brez zakona].

Vsaka visoka pogodbenica stranka, ki uporabi pravico do razveljavitve, mora generalnega sekretarja Sveta Evrope celovito seznaniti z ukrepi, ki jih je sprejela, in z razlogi zanje. Obvestiti mora generalnega sekretarja Sveta Evrope tudi o tem, kdaj so ti ukrepi prenehali veljati in od kdaj veljajo zopet v celoti določbe te Konvencije.«

Skladno s 15. členom EKČP lahko država torej začasno odstopi od svoje obveznosti iz EKČP le v strogo omejenem obsegu, ob izpolnjevanju naslednjih vsebinskih in procesnih pogojev⁹⁹:

- pravica začasno omejiti je lahko uveljavljena samo v času vojne ali druge splošne nevarnosti, ki ogroža življenje naroda;
- država lahko sprejme ukrepe glede omejitve pravic samo v strogo omejenem obsegu, ki ga terjajo kritične razmere;

99 Glej European Court of Human Rights, nav. delo (2017-2).

- katera koli omejitev pravice ne sme biti v nasprotju z drugimi obveznostmi države po mednarodnem pravu;
- nekaterih konvencijskih pravic ni mogoče derogirati, skladno z drugim odstavkom 15. člena EKČP;
- država, ki uveljavlja svojo pravico po 15. členu, mora s sprejetimi ukrepi in razlogi za uveljavljanje derogacije pravic celovito seznanjati generalnega sekretarja Sveta Evrope.

V praksi se države zelo redko in po tehtnem premisleku odločajo o tem, kdaj uveljavljajo to možnost. V skoraj 70 letih od sprejema EKČP je izjave o začasnem odstopu od posameznih pravic ali svoboščin iz EKČP dalo devet držav pogodbenic Konvencije, in sicer: Albanija, Armenija, Francija, Gruzija, Grčija, Irska, Turčija, Ukrajina in Združeno kraljestvo. Med zadnjimi so bile Ukrajina, ki je zaradi okupacije Krima o tem notificirala generalnega sekretarja OZN dne 5. junija 2015, Francija, ki je dala notifikacijo 24. novembra 2015 kot posledico terorističnega napada v Parizu, in Turčija, ki je dala notifikacijo 21. julija 2016 zaradi zatrjevanega državnega udara v državi.¹⁰⁰ Vendar je odločitev o tem, ali je omejitev pravic ali svoboščin dopustna ali ne, prepuščena ESČP, ki je glede razumevanja posameznih pogojev iz 15. člena Konvencije, kljub vsakokratnemu tehtanju resnosti situacije in potrebnega obsega omejitve pravic, izoblikovalo stabilno sodno prakso.¹⁰¹ Nekatere države so torej začasno omejile določene pravice iz EKČP kot odziv na različne varnostne grožnje, vključno s terorističnimi napadi, že prej pa je bilo povedano, da do zdaj države niso videle potrebe, da bi dajale izjave po 15. členu Konvencije v primerih, ko sodelujejo v vojaških operacijah ali mednarodnih misijah v oboroženih spopadih izven svojega ozemlja.

Poudariti je treba, da iz sodne prakse ESČP jasno izhaja, da je začasna omejitev konvencijskih pravic lahko uveljavljena samo v času vojne ali druge splošne nevarnosti, ki ogroža življenje naroda. ESČP je v vodilni zadevi *Lawless proti Irski* (št. 3) z dne 5. julija 1957, ki je obravnavala derogacijo Irske od njenih obveznosti po 5. členu EKČP zaradi aktivnosti IRA in njenih disidentskih skupin, »splošno nevarnosti, ki ogroža življenje naroda« opredelilo kot

»izjemno situacijo krize ali nevarnosti, ki zadeva celotno prebivalstvo in predstavlja grožnjo organiziranemu življenju skupnosti, iz katere je sestavljena država.«¹⁰²

¹⁰⁰ Prav tam, str. 2.

¹⁰¹ European Court of Human Rights: nav. delo (2016).

¹⁰² ESČP, zadeva *Lawless proti Irski* (št. 3), vloga št. 332/57 A3, sodba z dne 1. julija 1961, odstavek 28 (pravni del).

Sodišče je ugotovilo, da je v tej zadevi Irska imela pravico omejiti konvencijske pravice, saj je na njenem ozemlju delovala tajna vojska, ki je opravljala neustavne dejavnosti in uporabljala nasilje, da bi dosegla svoj namen. Sodišče je upoštevalo tudi dejstvo, da je IRA delovala izven ozemlja države in s tem vplivala tudi na odnose s sosednjo državo. Kljub omenjeni sodbi je Irska podvomila o dopustnosti omejitve pravic, ki jih je izvajalo Združeno kraljestvo med letoma 1971 in 1975 zaradi terorističnih dejanj, povezanih s Severno Irsko, predvsem glede izvensodnih odvzemov prostosti, ki naj ne bi bili polno skladni z omejitvami iz 15. člena EKČP in naj bi zato predstavljali kršitev 5. člena (pravica do svobode in varnosti) EKČP. Vendar je ESČP v zadevi *Irska proti Združenemu kraljestvu* ugotovilo, da je obstoj nevarnosti, kot je zahtevano po 15. členu EKČP, jasen iz dejstev zadeve.¹⁰³ Podobno je leta 1993 ESČP odločilo v zadevi *Brannigan in McBride proti Združenemu kraljestvu* glede dopustnosti in veljavnosti derogacije določenih pravic iz EKČP s strani Združenega kraljestva z dne 23. decembra 1988, ki se je prav tako nanašala na situacijo teroristične grožnje IRA.¹⁰⁴

Zanimivo je, da je bila Velika Britanija edina država Sveta Evrope, ki je po terorističnih napadih v ZDA 11. septembra derogirala pravico do svobode po prvem odstavku 5. člena EKČP.¹⁰⁵ V zadevi *A. in drugi proti Združenemu kraljestvu* je 11 pritožnikov, ki so bili podvrženi posebnemu varnostnemu režimu po protiterorističnem zakonu iz leta 2001, trdilo, da v času izvajanja posebnih ukrepov v Združenem kraljestvu ni obstajala splošna nevarnost, ki bi ogrožala življenje naroda.¹⁰⁶ Trdili so, da nevarnost ni bila niti dejanska niti neposredna (neizbežna), da ni bilačasne narave in da praksa drugih držav in njihova stališča ter stališča mednarodnih teles kažejo, da splošna nevarnost ni obstajala. Po drugi strani pa je vlada zatrjevala, da je razpolagala z informacijami glede resne grožnje načrtovanih terorističnih napadov proti Združenemu kraljestvu. ESČP je potrdilo stališče vlade, da je obstajala splošna nevarnost, ki je ogrožala življenje naroda, čeprav do tedaj v Združenem kraljestvu ni prišlo do terorističnega napada s strani Al Kaide. ESČP je menilo, da od države ni mogoče pričakovati, da čaka na to, da se katastrofa zgodi, preden lahko sprejme ukrepe, da se z njo sooči. Državne institucije imajo tako široko polje proste presoje, da ocenijo grožnjo glede na informacije, ki so jim na razpolago. Sodišče je menilo, da imata presojo glede tega vlada ali parlament države pogodbenice, posebno vlogo pa

103 ESČP, zadeva *Irska proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 5310/71, sodba z dne 18. januarja 1978.

104 ESČP, zadeva *Brannigan in McBride proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 14553/89 in 14554/89, sodba z dne 23. maja 1993.

105 Glej tudi D. Švarc, nav. delo, str. 135–147.

106 ESČP, zadeva *A. in drugi proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 3455/03, sodba Velikega senata ESČP z dne 19. februarja 2009.

imajo tudi nacionalna sodišča, ki lahko bolje ocenijo dokaze glede obstoja izrednega stanja.¹⁰⁷

V primeru nameravanega vojaškega udara v Turčiji dne 15. julija 2016, konkretno v zadevah *Sahin Alpay proti Turčiji*,¹⁰⁸ *Mehmet Hasan Altan proti Turčiji*¹⁰⁹ in *Alparslan Altan proti Turčiji*,¹¹⁰ je Sodišče leta 2018 oziroma 2019 na načelni ravni potrdilo in priznalo široko diskrecijo države, da je glede na predhodno presojo turškega ustavnega sodišča in drugih dostopnih informacij pritrdilo, da poskus vojaškega udara potrjuje obstoj »izredne javne nevarnosti, ki ogroža življenje naroda« znotraj pomena Konvencije. Vendar je v teh primerih Sodišče drugače kot turško ustavno sodišče ugotovilo, da ukrepi turških oblasti glede omejevanja posameznih pravic večinoma niso bili v skladu s standardom, da so bili nujno potrebni v konkretni situaciji.

Pomemben vidik je torej tudi dovoljen obseg omejitve pravic. Iz vzpostavljene sodne prakse ESČP namreč izhaja, da mora biti obseg ukrepov strogo omejen na ukrepe, ki jih terjajo kritične razmere, in druge obveznosti države po mednarodnem pravu. Katera koli omejitev pravice torej ne sme biti v nasprotju z drugimi obveznostmi države po mednarodnem pravu.¹¹¹ V primerih sodelovanja v oboroženih spopadih to pomeni, da država ne more odstopiti od standardov, ki jih določa mednarodno humanitarno pravo. Ne nazadnje so pomembne tudi procesne zahteve, predvsem da v odsotnosti uradnega in javnega obvestila glede začasne omejitve pravic sklicevanje na 15. člen EKČP ni možno (zadeva *Ciper proti Turčiji*).¹¹²

Če povzamemo, čeprav bi država pogodbenica Konvencije dala enostransko izjavo glede omejitve pravic po 15. členu EKČP, bo ESČP imelo zadnjo besedo o tem, ali obstaja vojno ali izredno stanje, ali so ukrepi nujni, sorazmerni in ustrezno časovno omejeni ter ali so v skladu z drugimi pravili mednarodnega prava. To pomeni, da veljavnost in dopustnost začasne omejitve pravic po 15. členu Konvencije ni v domeni posamezne države članice, ampak bo o tem presojalo Sodišče. Za kakršno koli drugačno rešitev, ki bi omogočala državam večji nadzor nad uporabo oziroma izključitvijo določenih določb EKČP v oboroženih spopadih, pa bi bilo treba spremeniti Konvencijo, npr. z opcijskim protokolom, kar pa je vsaj kratkoročno oziroma srednjeročno malo verjetno, saj glede tega do zdaj ni bila dana nobena pobuda. To bi

107 Prav tam.

108 ESČP, *Sahin Alpay proti Turčiji*, vloga št. 16538/17, sodba Velikega senata z dne 20. marca 2018.

109 ESČP, zadeva *Mehmet Hasan Altan proti Turčiji*, vloga št. 13237/17, sodba z dne 20. 3. 2018.

110 ESČP, zadeva *Alparslan Altan proti Turčiji*, vloga št. 12778/17, sodba z dne 16. aprila 2019.

111 European Court of Human Rights, nav. delo (2016), str. 9.

112 ESČP, zadeva *Ciper proti Turčiji*, vloga št. 8007/77, sodba z dne 4. oktobra 1983.

pomenilo tudi nižanje konvencijskih standardov, čemur številne države pogodbenice, vključno s Slovenijo, niso naklonjene že na načelni ravni.

Sklepno

Ustrezna interakcija med mednarodnim pravom človekovih pravic in mednarodnim humanitarnim pravom v oboroženih spopadih je gotovo eden od pravnih izzivov našega časa.¹¹³ Vedno bolj se sprašujemo, kaj je v kontekstu oboroženih spopadov prav in narobe, do odgovora pa lahko danes pridemo le s pomočjo tako MHP kot mednarodnega prava človekovih pravic, ki vključuje tudi regionalne režime, kot je EKČP.¹¹⁴ Istočasno postajata koncepta vojne in miru zaradi spreminjajočih se značilnosti vojskovanja vse bolj zamegljena. Prav zato se zdi nujno v oboroženih spopadih upoštevati tako MHP kot mednarodno pravo človekovih pravic. Zavedanje o obstoju različnih pravnih standardov pa je prvi pogoj za ustrezno ravnanje in ukrepanje na terenu.

Vsekakor je treba pozdraviti, da je ESČP sprejelo vključujoč pristop do MHP, saj je s tem hkrati upoštevalo realnost, v kateri sta tako MHP kot EKČP del istega mednarodnopravnega reda.¹¹⁵ Krepitev samostojnega režima in »ignoriranje« drugih vej mednarodnega prava namreč ne bi prispevalo h krepitvi zaupanja v Konvencijo niti v mednarodno pravo, ampak bi samo še dodatno krepilo nezaupanje v fragmentiran sistem mednarodnega prava. Tak pristop bi krepil občutek nejasnosti norm in neskladnosti različnih mednarodnopravnih področij.¹¹⁶ Tudi pristop *lex specialis* – torej izključitev pristojnosti ESČP v oboroženih spopadih, v katerih se uporablja MHP, ne bi prinesel pravega sporočila in (vsebinske) hierarhije norm v mednarodnem pravu. Na takšen način bi namreč uporabo mednarodnega prava človekovih pravic v oboroženih spopadih dejansko razvodeneli. Države pa so dolžne spoštovati tako mednarodno pravo človekovih pravic (vključno z EKČP) kot MHP, saj so oba sistema tudi same zasnovale in ustanovile. MHP tudi po mnenju ESČP ostaja temeljno vodilo ravnanja držav v oboroženih spopadih, vendar je v teh situacijah hkrati lahko relevantna tudi EKČP. Sodišče se je tako naslonilo na doktrino skladne (harmonizirane) razlage EKČP in mednarodnega prava. Sodna praksa ESČP se bo glede omenjenega odnosa v prihodnje gotovo še razvijala, saj se je Sodišče pri svojih razlagah za zdaj

113 Glej tudi K. Honko, nav. delo

114 G. Oberleitner, nav. delo, str. 341.

115 Glej S. Drenik, nav. delo, str. 62–65 in 70–91.

116 U. N. Doc., nav. delo (2006).

samoomejilo. Glede odnosa med EKČP in MHP je odgovorilo le na vprašanja, kjer je bil odgovor nujno potreben za obravnavo dejstev primera in zatrjevanih kršitev. Zato obstoječa sodna praksa ESČP daje le omejena navodila za prihodnost.¹¹⁷ Ta previdnost je s stališča Sodišča razumljiva in je predvsem praktična. Vsakomur, ki se vsakodnevno ukvarja z operativnimi vprašanji, pa je lahko kljub temu v pomoč.

ESČP se bo seveda tudi v prihodnje srečevalo z novimi vlogami oziroma pritožbami, ki se bodo nanašale na situacije mednarodnih ali nemednarodnih oboroženih spopadov.¹¹⁸ Pri tem glede na dosedANJI pristop lahko pričakujemo, da bo nadaljevalo prožen in prilagodljiv pristop k razlagi EKČP in MHP. Že zdaj pa si velja zapomniti, da z vidika pristojnosti ESČP in uporabe EKČP vojaki držav pogodbenic EKČP Konvencijo nosijo s sabo »v žepu« tudi v času oboroženih spopadov in tudi izven območja Sveta Evrope. Vprašanje konkretnih zatrjevanih kršitev EKČP v oboroženih spopadih pa ESČP presoja v vsakem primeru posebej glede na vse okoliščine zadeve, pri tem pa je sklicevanje na mednarodno humanitarno pravo lahko relevantno ali pa ne, pri čemer je pomembna točka presoje tudi samo spoštovanje obveznosti po MHP.

Literatura

Monografije:

- Magdalena Forowicz: *The Reception of International Law by the European Court of Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2010.
- Andrea Gioia: *The Role of the European Court of Human Rights in Monitoring Compliance with Humanitarian Law in Armed Conflict*, v Ben-Naftali, Orna: *International Humanitarian Law and International Human Rights Law*, Oxford University Press Oxford 2011.
- Marti Koskeniemi: *From Apology to Utopia – The Structure of International Legal Argument*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Marko Milanović: *Exterritorial application of human rights treaties: law, principles, and policy*, Oxford University Press, Oxford/New York 2011.
- Simona Drenik: *Mednarodno sodstvo in njegov vpliv na pospeševanje vladavine prava*, doktorska disertacija (mentorica prof. dr. Mirjam Škrk), Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2015.
- Geir Oberleitner: *Human Rights in Armed Conflicts, Law, Practice, Policy*, Cambridge University Press, Cambridge 2015.

¹¹⁷ M. Milanovic, nav. delo (2014), točka 2.

¹¹⁸ Tak primer je npr. odprta zadeva *Hanan proti Nemčiji*, vloga št. 4871/16), pred Velikim senatom ESČP.

Nastja Suhadolnik: Eksteritorialna uporaba pogodb o človekovih pravicah (diplomska naloga, mentorica: dr. Vasilka Sancin), Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2009.

Članki:

William Abresch: A Human Rights Law of Internal Armed Conflict: The European Court of Human Rights in Chechnya, v: *European Journal of International Law*, 16 (2005) 4, str. 741–767.

Karima Bennouna: Toward a Human Rights Approach to Armed Conflict: Iraq 2003, U. C. Davis *Journal of International Law & Policy*, 171 (2004) 11.

Richard Ekins, Jonathan Morgan, Tom Tugendhat: Clearing the Fog of Law Saving our armed forces from defeat by judicial diktat, *Judicial Power Project, Policy Exchange*, London, 2015, str. 11–25; dostopno na <<https://policyexchange.org.uk/wp-content/uploads/2016/09/clearing-the-fog-of-law.pdf>> (20. 1. 2018).

Robin Geiß in Michael Siegrist: Has the armed conflict in Afghanistan affected the rules on the conduct of hostilities?, v: *International Review of the Red Cross*, 93 (2011) 881, str. 11–46.

Lawrence Hill-Cawthorne: The Grand Chamber Judgment in Hassan v UK, *Blog of the European Journal of International Law*, 16. 9. 2014, dostopno na <<https://www.ejiltalk.org/the-grand-chamber-judgment-in-hassan-v-uk/>> (20. 1. 2018).

Marko Milanović: *Al-Skeini* and *Al-Jedda* in Strasbourg, v: *The European Journal of International Law*, 23 (2012) 1, str. 121–139.

Marko Milanović: A Few Thoughts on Hassan v. United Kingdom, *EJIL: Talk!*, 22. 10. 2014; dostopno na <<https://www.ejiltalk.org/a-few-thoughts-on-hassan-v-united-kingdom/>> (20. 1. 2018).

Marko Milanović: UK to Derogate from the ECHR in Armed Conflict, *EJIL: Talk!*, 5. 10. 2016; dostopno na <<https://www.ejiltalk.org/uk-to-derogate-from-the-echr-in-armed-conflict/>> (20. 1. 2018).

Jonathan Morgan, Richard Ekins, Tom Tugendhat: Derogation from the European Convention on Human Rights in Armed Conflict, Submission to the Joint Committee on Human Rights, *Judicial Power Project, Policy Exchange*, London, 7. 4. 2017, dostopno na <<http://judicialpowerproject.org.uk/wp-content/uploads/2017/04/JPP-JCHR-submission-on-ECHR-derogation.pdf>> (22. 1. 2018).

Jelena Pejić: The European Court of Human Rights' Al-Jedda judgment: the oversight of international humanitarian law, v: *International Review of the Red Cross*, 93 (2011) 883, str. 837–851.

Cedric Ryngaert: Clarifying the Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights: *Al-Skeini* and others v United Kingdom App No 55721/07 (ECtHR, 7 July 2011), v: *Merkourios – Utrecht Journal of International and European Law*, 28 (2012) 74, str. 57–60.

Dominika Švarc: Teror prava: človekove pravice v globalni vojni proti terorizmu, v: *Revus – revija za ustavno teorijo in filozofijo prava*, (2006) 6, str. 135–147.

Dokumenti mednarodnih organizacij:

Evropsko sodišče za človekove pravice, Sporočilo za javnost, Strasbourg, 16. 9. 2014.

Evropsko sodišče za človekove pravice: 50 vprašanj z odgovori o ESČP, Strasbourg, julij 2012.

- Evropsko sodišče za človekove pravice, Oddelek za raziskave: Praktični vodnik po merilih dopustnosti, Strasbourg, december 2011, dostopno na <https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_SLV.pdf> (19. 6. 2019).
- European Court of Human Rights, Press Country Profile, The United Kingdom, November 2017, dostopno na <http://www.echr.coe.int/Documents/CP_United_Kingdom_ENG.pdf> (21. 1. 2018).
- European Court of Human Rights, Press Unit: Factsheet – Derogation in time of emergency, Strasbourg, November 2017, dostopno na <http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Derogation_ENG.pdf> (28. 8. 2019).
- European Court of Human Rights, Press Unit: Factsheet - Armed Conflict, June 2017, dostopno na <http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Armed_conflicts_ENG.pdf> (28. 8. 2019).
- European Court of Human Rights, Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights - Derogation in time of emergency, Strasbourg, 2016, dostopno na: <http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_ENG.pdf> (28. 8. 2019).
- European Court of Human Rights, Press Release issued by the Registrar of the Court, ECHR 294 (2019), 28. 8. 2019.
- Human Rights Committee, Splošni komentar št. 29: izredno stanje (4. člen) Odbora za človekove pravice, UN Doc. No. CCPR/21/Rev.1/Add.11, 31. avgust 2001, dostopno na <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f21%2fRev.1%2fAdd.11&Lang=en> (21. 1. 2018).
- ICRC, What is the difference between IHL and human rights law?, 22. 1. 2015, dostopno na: <<https://www.icrc.org/en/document/what-difference-between-ihl-and-human-rights-law>> (21. 1. 2018).
- ICRC, ILH and human rights, 29. 10. 2010, dostopno na <<https://www.icrc.org/eng/war-and-law/ihl-other-legal-regimes/ihl-human-rights/overview-ihl-and-human-rights.htm>> (21. 1. 2018).
- International Law Commission, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, Report of the Study Group of the International Law Commission, finalized by Martti Koskenniemi, A/CN.4/L.682, 13. april 2006.
- The International Institute of Humanitarian Law in ICRC: International Humanitarian Law and Other Legal Regimes: Interplay in Situations of Violence, zaključno poročilo 22. okrogle mize o trenutnih problemih mednarodnega humanitarnega prava, London, november 2003; dostopno na: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/interplay_other_regimes_nov_2003.pdf> (19. 6. 2019)

Pravni viri:

- Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb, Ur. l. RS, št. 87/11– MP, št. 13/11.
- Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, spremenjena s Protokoloma št. 11 in 14 s protokoli št. 1, 4, 6, 7, 12 in 13, Svet Evrope, Evropsko sodišče za človekove pravice.
- Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, resolucija Generalne skupščine Združenih narodov št. 2200 A(XXI) z dne 16. decembra 1966.

Sodna praksa Evropskega sodišča za človekove pravice:

- A. in drugi proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 3455/03, sodba Velikega senata z dne 19. februarja 2009.
- Al-Jedda proti Združenemu kraljestvu*, ESČP, vloga št. 27021/08, sodba Velikega senata z dne 7. julija 2011.
- Alparslan Altan proti Turčiji*, vloga št. 12778/17, sodba z dne 16. aprila 2019.
- Al-Skeini in drugi proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 55721/07, sodba Velikega senata z dne 7. julija 2011.
- Banković in drugi proti Belgiji in drugim*, vloga št. 52207/99, odločitev o dopustnosti z dne 12. 12. 2001.
- Behrami in Behrami*, vloga št. 71412/01 in *Saramati proti Franciji, Nemčiji in Norveški*, vloga št. 78166/01, odločitev Velikega senata glede dopustnosti z dne 2. maja 2007.
- Brannigan in McBride proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 14553/89 in 14554/89, sodba z dne 23. maja 1993.
- Ciper proti Turčiji*, vloga št. 8007/77, sodba z dne 4. oktobra 1983.
- Hanan proti Nemčiji*, vloga št. 4871/16.
- Hassan proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 29750/09, sodba Velikega senata z dne 16. septembra 2014.
- Irška proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 5310/71, sodba z dne 18. januarja 1978.
- Issa in drugi proti Turčiji*, vloga št. 31821/96, sodba z dne 16. novembra 2004.
- Jaloud proti Nizozemski*, vloga št. 47708/08, sodba Velikega senata z dne 20. novembra 2014.
- Korbely proti Madžarski*, vloga št. 9174/02, sodba Velikega senata z dne 19. septembra 2008.
- Lawless proti Irski* (št. 3), vloga št. 332/57 A3, sodba z dne 1. julija 1961.
- Mehmet Hasan Altan proti Turčiji*, vloga št. 13237/17, sodba z dne 20. marca 2018.
- Sahin Alpay proti Turčiji*, vloga št. 16538/17, sodba Velikega senata z dne 20. marca 2018.
- Tyrer proti Združenemu kraljestvu*, vloga št. 5856/72, sodba z dne 25. aprila 1978.

Sodna praksa Meddržavnega sodišča:

- Svetovalno mnenje v zadevi *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, (*Legalnost uporabe jedrskega orožja s strani države v oboroženem spopadu*), ICJ Reports 1996, str. 226.
- Svetovalno mnenje v zadevi *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* (*Pravne posledice graditve zidu na okupiranem palestinskem ozemlju*), ICJ Reports 2004, str. 136.
- Sodba v zadevi *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (*Vojaške in paravojaške aktivnosti v in proti Nikaragvi*), sodba v glavni stvari z dne 27. 6. 1986, ICJ Reports 1968.
- Sodba v zadevi *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* (*Genocid*), sodba z dne 26. 2. 2007, ICJ Reports 2007.

Spletne strani:

- <<https://www.coe.int/en/web/portal/home>> (20. 1. 2018).
- <<https://www.gov.uk/government/news/government-to-protect-armed-forces-from-persistent-legal-claims-in-future-overseas-operations>> (20. 1. 2018).

<<http://www.ijrcenter.org/2014/09/17/in-hassan-v-united-kingdom-the-european-court-of-human-rights-finds-extra-territorial-jurisdiction-over-iraqi-detainee-and-examines-interplay-between-geneva-conventions-and-european-human-rights-obl/>> (20. 1. 2018).
<<http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/conservative-manifesto-uk-echr-european-convention-human-rights-leave-eu-next-parliament-election-a7742436.html>>.
<<https://www.theguardian.com/politics/2016/apr/25/uk-must-leave-european-convention-on-human-rights-theresa-may-eu-referendum>> (20. 1. 2018).
<<http://www.un.org/en/index.html>> (21. 1. 2018).

V. DEL:

**MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO
IN SLOVENIJA**

Andrej Grasselli*

VELJAVNA MEDNARODNOPRAVNA UREDITEV NA PODROČJU MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA ZA SLOVENIJO

Močan je zakon, hujša stiske moč.

Pravico podeljuje moč.

Goethe, Faust, 5800, 11184.¹

Uvod

Po Pariški deklaraciji leta 1856 so različne diplomatske konference sprejele pozornost vzbujajoče število diplomatskih dokumentov o zakonih in običajih vojne, zaščiti žrtev vojne in omejitvi oborožitve. Učeni pravniki in njihova združenja so prispevali svoje kodifikacije o pravilih, ki urejajo odnose med državami v času vojne. Tudi samo ime veje mednarodnega javnega prava, ki se ukvarja s pravili vojne in nevtralnosti, se je v tem poldrugem stoletju spreminjalo: vojno in nevtralnostno pravo, mednarodno humanitarno pravo (v nadaljevanju: MHP), mednarodno pravo oboroženih spopadov so različni izrazi, ki označujejo isto mednarodnopravno področje in poudarjajo, upošteva duh časa, bolj en ali drug sestavni del iste materije.

V mednarodnem humanitarnem pravu je lepo razvidna tendenca, ki jo Koskenniemi označuje kot dobrohotno prizadevanje za civiliziranje narodov, in po drugi strani narava mednarodnega prava, ki odraža precep med interesom in tistim, kar je spoznano kot prav. Po eni strani je mednarodno pravo ugotavljanje veljavnih pravil iz obnašanja in opazovanja ravnanja držav kot suverenih osebkov svetovnega reda in po drugi strani ugotavljanje skladnosti ravnanja držav s splošno veljavnimi načeli pravičnosti. Splošno veljavna načela sicer imajo vlogo – včasih, po težkih preizkušnjah za človeštvo, tudi stopijo v ospredje pri oblikovanju veljavnega prava –, vendar prevladati ne

* Univerzitetni diplomirani pravnik, veleposlanik, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.

1 Iz nemščine prevedla Erika Vouk (nem. Gesetz ist mächtig, mächtiger ist die Not. Man hat Gewalt, so hat man Recht).

morejo.² V procesu oblikovanja veljavnega mednarodnega prava ostajajo v ozadju in po možnosti prispevajo k temu, da zgoraj navedena teza prof. Koskenniemia ohranja svojo relevantnost.³

Tudi samo povečanje števila in obsega mednarodnih pogodb s področja mednarodnega humanitarnega prava kaže na obstoj volje, da se vojna in njeni učinki omejijo. Od preproste temeljne ureditve, ki so jo vsebovale prve pogodbe o omejitvi načinov in sredstev vojskovanja ter zaščiti žrtev vojne, do zapletenih sodobnih konvencij o omejitvi ali prepovedi posameznih vrst orožja ter ženevskih konvencij iz leta 1949 (v nadaljevanju: ŽK) in dopolnilnih protokolov (v nadaljevanju: DP), ki v podrobnosti in obsežno urejajo posamezna vprašanja ter predvidevajo nadzorne mehanizme. Vsi ti pravni akti gradijo sistem, ki pa v osnovi ohranja svojo bit. To bit označuje stalno prilagajanje prava zaradi izkušenj v minuli vojni ali zaradi razvoja orožja. Pri tem gre predvsem za bolj ali manj uspešno aplikacijo splošnih načel na konkretna orožja.⁴ Dosledna uporaba načel pa ostaja omejena zaradi interesov strani v spopadu.

Država ima pravico do obstoja, ki jo, če je ogrožena, lahko brani z vsemi sredstvi. Ob uporabi sodobnih orožij je obstoj države lahko hitro ogrožen, pri tem pa se postavlja celo vprašanje pravočasnega odziva, še preden nasprotnik dejansko uporabi orožje.⁵ Tako tudi prizadevanja, da se vojna sploh prepove ali se omeji samo na primer upravičene samoobrambe, delno izgubijo svoj pomen.⁶

Razvoj MHP poteka tudi v smeri omejevanja posedovanja orožij za množično uničevanje izključno na krog držav, ki takšna orožja že imajo.⁷ Že samo dejstvo, da razpolaga z orožjem zastrašujoče moči, daje državi poseben položaj v mednarodni skupnosti, ki se mu države s to kapaciteto nočejo odreči. Takšno situacijo bi bilo mogoče odpraviti z monopolom moči na svetovni ravni, kar pa ostaja utopija.⁸ Varnostni svet OZN (v nadaljevanju: VS) ne deluje, kot je bil zamišljen v katarzi po 2. svetovni vojni.

Mednarodne pogodbe kot napisano konvencijsko pravo podrobno urejajo posamezna orožja in načine bojevanja in so izpolnitev nenapisanih pravil običajnega prava,

2 Tak primer je Splošna deklaracija človekovih pravic (SDČP), ki je nastala po 2. svetovni vojni.

3 Kot primera lahko navedemo stalno prizadevanje za konkretizacijo načel človečnosti in upoštevanje zahtev javne vesti v MHP.

4 Najuspešnejši primer navedenega je prepoved uporabe bojnih plinov.

5 T. i. preventivna samoobramba (angl. *preemptive self-defence*).

6 Glej npr. Briand-Kellogov pakt; 51. člen UL OZN.

7 T. i. Newyorška ureditev o omejitvi oboroževanja.

8 I. Kant, nav. delo.

ki pravno materijo urejajo na bolj splošni ravni. Na to dihotomijo med podrobno formalno ureditvijo in nekodificirano splošno ureditvijo se lahko sklicujejo države, ko se znajdejo v položaju, da so njihovi interesi v nasprotju z nenapisanimi pravili. Če je za izpolnitev nenapisanih splošnih pravil za nekatera orožja bila potrebna pogodbeni ureditev za njihovo prepoved, potem tudi v primeru drugih orožij splošna nenapisana pravila včasih ne zadoščajo. Jasna načela, kot sta načeli sorazmernosti in razlikovanja med civilisti in bojovníki, morajo v primeru jedrskega orožja stopiti v ozadje pred *raison d'Etat*, čeprav uporaba jedrskega orožja ne razlikuje med žrtvami in je kot takšna v nasprotju z običajnim MHP.⁹ V mednarodnem pogodbenem pravu uporaba jedrskega orožja (še) ni prepovedana, kar omogoča pravno dopustno razlago, da uporaba atomske bombe ni zločin.¹⁰ Prav nasprotno pa je običajno pravo prevladalo nad zapisanim oziroma pogodbenim pravom v primeru vojnih zločinov. Vrsta ravnanj, ki z mednarodno pogodbo ni bila prepovedana, je bila po 2. svetovni vojni označena za kršitev veljavnega običajnega prava, za katero so pripadniki poražencev odgovarjali.¹¹

Uporabiti enaka merila za zmagovalce in poražence je v nasprotju z naravo vojne.¹² Sodobno mednarodno kazensko pravo, ki v nasprotju s to resnico poskuša uveljaviti enako odgovornost za vse udeležence vojskovanja, bo zato le težko doseglo univerzalno veljavo. Velike sile ne sprejemajo jurisdikcije tretjega nad svojimi visokimi državnimi predstavniki ali pripadniki svojih oboroženih sil.¹³ Takšna ureditev je bila učinkovita v primerih spopadov, ki so imeli značaj državljanskih vojn.¹⁴ A tudi tu je bil pristop v primeru morebitne odgovornosti države za storjene vojne zločine restriktiven.¹⁵

Mednarodno pogodbeno pravo je v zadnjih 150 letih pomembno prispevalo k razvoju MHP. Največja slabost MHP ostaja pomanjkanje volje bistvenih akterjev, tj. držav

9 Kot pričajo posledice edinih dveh napadov z atomsko bombo na Hirošimo in Nagasaki; glej tudi 10. odstavek preambule Pogodbe o prepovedi jedrskega orožja.

10 Svetovalno mnenje Meddržavnega sodišča (MS) v zadevi *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ Reports 1996, str. 226. Leta 2017 sprejeta pogodba o prepovedi jedrskega orožja bo odpravila omenjeno dihotomijo, če bo stopila v veljavo (potrebnih je 50 ratifikacij). Za države, ki ne bodo njene pogodbenice, bo tudi po uveljavitvi ostala *res inter alios acta*. Pogodba je pomembna, ker oži maneverski prostor zagovornikom jedrskega orožja.

11 V t. i. nürnberških procesih.

12 V skladu z latinskim izrekom »Gorje premaganim!« (lat. *Vae victis!*).

13 Indija, Kitajska, RF in ZDA niso pogodbenice Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča (RSMKS).

14 Kot primere lahko izpostavimo državljanske vojne na območjih Jugoslavije, Ruande in Sierre Leone.

15 Meddržavno sodišče (MS): *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (BiH proti Srbiji in Črni gori), sodba, ICJ Reports 2007, str. 43, odstavek 395.

z močnimi oboroženimi silami, dovoliti učinkovito urejanje omejevanja oboroževanja izven nacionalnega okvira. Če je preskok izven nacionalnega okvira še mogoč pri zaščiti žrtev oboroženih spopadov, pa nacionalna presoja ostaja odločilna pri orožju.¹⁶ Prav tako doslej ni bil uspešen poskus, da bi se ugotavljanje dejanskega stanja v primeru domnevnih kršitev MHP prepustilo nepristranskemu telesu.¹⁷

1. MEDNARODNO OBIČAJNO PRAVO

Mednarodno običajno pravo, ki zajema mednarodne običaje, ki so kot ustaljeni načini ravnanja priznani kot pravo in splošna pravna načela, ki jih priznavajo civilizirani narodi, je eden od virov mednarodnega prava.¹⁸ Zavezuje vse države, v določenem obsegu pa tudi druge subjekte v oboroženem spopadu, kot so na primer odporniška gibanja.¹⁹

Običajno MHP predstavlja korpus pravnih norm, ki pa niso tako jasno razvidne, kot so pravna pravila, ki jih vsebujejo besedila mednarodnih pogodb, ki so jih v skladu s predpisanimi formalnostmi potrdile pogodbene stranke. Države priznavajo, da takšen sklop norm obstaja in posamezne norme potrdijo z uradnimi izjavami, vnosom v uradne dokumente, kot je na primer priročnik za oborožene sile, ali kako drugače.²⁰ Organizacija združenih narodov (v nadaljevanju: OZN) je potrdila univerzalno veljavna načela običajnega MHP z resolucijo, Mednarodni odbor Rdečega križa (v nadaljevanju: MORK) pa je na podlagi posebne študije objavil 161 pravil običajnega MHP, seznam 24 pravil je v svojem poročilu navedla Mednarodna preiskovalna komisija za Darfur (v nadaljevanju: MPKD).²¹

16 Proučevanje, izpolnjevanje, nabava ali sprejem novih orožij v oborožitev je po 36. členu DP1 v pristojnosti vsake države pogodbenice.

17 Mednarodna humanitarna komisija za ugotavljanje dejanskega stanja, ustanovljena po 90. členu DP1 leta 1991, še ni obravnavala konkretnega primera.

18 38. člen Statuta Meddržavnega sodišča (SMS).

19 A. Clapham, P. Gaeta, nav. delo, str. 774.

20 Stališče ZDA, da resolucija GS 2444 (XXIII) potrjuje običajno MHP, lahko razberemo iz pisma, ki ga je J. Fred Buzhardt, glavni pravnik ameriškega ministrstva za obrambo, poslal senatorju Edwardu Kennedyju; A. W. Rovine, navedeno delo, str. 124.

21 Resolucija GS št. 2444 (XXIII): Respect for human rights in armed conflicts; MORK-ova pravila običajnega MHP so v slovenščini objavljena kot priloga »Seznam običajnih pravil mednarodnega humanitarne prava« k članku J. M. Henckaerts Študija o običajnem mednarodnem humanitarnem pravu: prispevek k razumevanju in spoštovanju vladavine prava v oboroženem spopadu; glej tudi Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General, Ženeva, 25. 1. 2005, str. 47–50.

Znaten del običajnega MHP je danes vsebovan v univerzalno sprejetih mednarodnih pogodbah, zlasti v Haškem pravilniku o zakonih in običajih vojne na kopnem iz leta 1907 (v nadaljevanju: HP) in ŽK. Pravila mednarodnih pogodb, ki odražajo običajno pravo, zavezujejo tudi države, ki niso njihove pogodbenice. Nekatera pravila teh pogodb zavezujejo celo strani v oboroženem spopadu, ki niso države.²²

2. MEDNARODNO POGODBENO PRAVO

Statut Meddržavnega sodišča (v nadaljevanju: SMS) navaja mednarodne pogodbe na prvem mestu med viri mednarodnega prava. Zaradi razvoja vojaške tehnike in želje po zagotovitvi učinkovite zaščite žrtvam oboroženih spopadov so bile mednarodne pogodbe s področja MHP večkrat posodobljene ali pa so bile sprejete nove konvencije, ki so obravnavale nova orožja. Vrsta pogodb je tako zastarala, nekatere pa so bile nadomeščene s pogodbami nove generacije. Določena vprašanja MHP se urejajo tudi z dokumenti, ki nimajo mednarodnopravno obvezujoče narave in lahko služijo kot usmeritev za ravnanje ali nakazujejo pot razvoja prava.

V nadaljevanju je podan prikaz zgodovinskih in sodobnih mednarodnih pogodb vojnega prava.²³ Po navedbi posameznih pogodb bo podan seznam pogodb, katerih država pogodbenica je Slovenija, in obravnavana posamezna relevantna vprašanja, povezana z veljavno pogodbeno ureditvijo za Slovenijo.

2.1 Zgodovinske mednarodne pogodbe

– Deklaracija o pomorskem pravu, 16. 4. 1856

Mednarodna pogodba, ki je potrdila načela o zasegu sovražnih ladij in pomorski blokadi.²⁴ Pogodba je prepovedala zaseg sovražnih ladij nedržavnim akterjem (tj. gu-sarstvo), vzpostavila načeli, da razen tihotapstva nevtralna zastava ščiti sovražno blago in da je nevtralnno blago zaščiteno tudi na sovražnih ladjah, ter vzpostavila efektivnost blokade kot pogoj za njeno zakonitost.

22 Skupni 3. člen ŽK.

23 Uporablja se tudi dihotomija obsoletne in veljavne mednarodne pogodbe, čeprav vsebinsko popolnoma ne odgovarja.

24 Podpisana po končani krimski vojni v Parizu, zato se imenuje tudi Pariška deklaracija.

- Ženevska konvencija za izboljšanje usode ranjencev, 22. 8. 1864 in predhodne resolucije

V resolucijah mednarodne konference, ki jo je leta 1863 sklical ženevski odbor za ranjene bojovnike (predhodnik MORK), je bila predvidena ustanovitev nacionalnih odborov za pomoč zdravstveni službi vojske in določen zaščitni znak rdečega križa na beli podlagi za označevanje prostovoljnega medicinskega osebja, pridruženega vojski. V priporočilih konference je bila izražena želja, da vlade prevzamejo pokroviteljstvo nad nacionalnimi odbori, da države v spopadu spoštujejo zaščito medicinskih ustanov in osebja ter da je za vojaško zdravstveno službo in bolnišnice priznan enoten razpoznavni znak oziroma zastava.

Na podlagi resolucij in priporočil je ženevski odbor pripravil osnutek konvencije, ki jo je leta 1864 sprejela mednarodna konferenca. Konvencija je vsebovala pozneje splošno sprejeta načela pomoči ranjencem brez razlikovanja po državni pripadnosti, zaščite medicinskega osebja in ustanov ter zaščitni znak rdečega križa.

- Deklaracija o neuporabi eksplozivnih izstrelkov, lažjih od 400 gramov, v vojni, 11. 12. 1868

Prva mednarodna pogodba o prepovedi določenega orožja, sprejeta na pobudo Rusije v Sankt Peterburgu (imenovana tudi Sanktpeterburška deklaracija). Potrdila je načelo prepovedi povzročanja nepotrebnega trpljenja in *inter partes* prepovedala uporabo določenih tipov izstrelkov. Prepoved je bila pozneje potrjena v haaških pravilnikih iz leta 1899 in 1907 in je danes univerzalno pravilo.

- Zaključni akt Haaške mirovne konference 1899

Haaška mirovna konferenca je bila sklicana leta 1899 z namenom omejiti in zmanjšati oborožitev. Sprejela je tri konvencije, tri deklaracije in šest priporočil. Od na konferenci sprejetih mednarodnopravnih dokumentov so nekatere države še vedno pogodbenice druge konvencije, deklaracije o zadušljivih ali strupenih plinih, ter deklaracije v zvezi s prepovedjo izstrelkov, ki se v človeškem telesu lahko razširijo ali sploščijo (t. i. dum dum naboji).²⁵ Tretja konvencija, ki je prilagodila načela ženevske konvencije iz leta 1864 vojskovanju na morju, je bila presežena z univerzalno veljavni-

25 Konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem, katere priloga je pravilnik. Pravilnik je bil pripravljen na podlagi deklaracije mednarodne konference o zakonih in običajih vojne, ki je potekala leta 1874 v Bruslju, ter priročnika, ki ga je sprejel Institut de droit international na svojem sestanku leta 1880 v Oxfordu. Na drugi haaški konferenci leta 1907 je bil pravilnik nekoliko spremenjen in priložen četrti konvenciji, ki jo je ratificiralo veliko držav ter predstavlja običajno MHP.

mi ŽK in ne velja več. Deklaracija o prepovedi izstrelkov iz balonov je bila sklenjena za obdobje petih let, nato pa je prenehala veljati.

Konferenca je sprejela tudi resolucijo o zmanjšanju vojaških izdatkov, v kateri je izrazila prepričanje, da so vojaški izdatki težko breme za svet in bi bila njihova omejitev zelo zaželena za povečanje materialne in moralne blaginje človeštva.

- Ženevska konvencija za izboljšanja položaja ranjencev in bolnikov v vojskah na bojišču, 6. 7. 1906

Konvencija je bila sprejeta na mednarodni konferenci v Ženevi, ki jo je na pobudo haaške mirovne konference sklicala Švica. V odnosih med državami pogodbenicami je nadomestila konvencijo iz leta 1864 in je v primerjavi z njo bolj natančna in obsežnejša. Prenehala je veljati leta 1970, ko je zadnja od njenih držav pogodbenic ratificirala ŽK.

- Konvencija o prilagoditvi načel ženevske konvencije vojskovanju na morju, 18. 10. 1907

Konvencija je bila sprejeta kot deseta konvencija na drugi haaški mirovni konferenci. Bila je pripravljena na podlagi tretje konvencije prve haaške mirovne konference in ob upoštevanju ženevske konvencije o izboljšanju položaja ranjencev in bolnikov iz leta 1906. Bila je veljavno mednarodno pogodbeno pravo v obeh svetovnih vojnah, njene države pogodbenice pa so bile vse velike sile razen Britanije. Po 2. svetovni vojni jo je nadomestila Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev, bolnikov in brodolomcev v oboroženih silah na morju z dne 12. avgusta 1949 (v nadaljevanju: ŽK2).

- Konvencija o ustanovitvi mednarodnega zasežnega sodišča, 18. 10. 1907

Konvencija je bila sprejeta kot dvanajsta konvencija na drugi haaški mirovni konferenci in ni stopila v veljavo, ker je države niso ratificirale. Odločanje o zaplembi zasežene sovražne trgovske ladje je zato še vedno v izključni državni pristojnosti.

- Končni protokol pomorske konference v Londonu, 26. 2. 1909

Protokol, sprejet na konferenci, ki jo je sklicala britanska vlada, vsebuje pravila, ki naj bi jih uporabljalo mednarodno zasežno sodišče, ustanovljeno po konvenciji, sprejeti na drugi haaški mirovni konferenci. Protokolu, ki so ga podpisali predstavniki na konferenci prisotnih držav, je priložena deklaracija o zakonih vojne na morju, ki po mnenju podpisnikov predstavlja mednarodno običajno pravo.²⁶ Čeprav protokol in

26 Imenovana tudi Londonska deklaracija.

deklaracija nista postala veljavna, so velike pomorske sile v 1. svetovni vojni upoštevale načela, ki jih vsebujeta.

- Dodatni protokol h konvenciji o ustanovitvi mednarodnega zasežnega sodišča, 19. 9. 1910

Protokol, sprejet na pobudo ZDA, vsebuje spremembe konvencije, ki naj bi omogočile njeno uveljavitev.

- Pogodba o uporabi podmornic in škodljivih plinov v vojni, 6. 2. 1922

Po 1. svetovni vojni je bila na konferenci v Washingtonu na pobudo ZDA sprejeta mednarodna pogodba, ki so jo podpisale države zmagovalke. Potrdila naj bi kot univerzalno veljavno prepoved napadov podmornic na trgovalne ladje in uporabo strupenih plinov v vojni. Pogodba ni postala veljavna, ker je ni ratificirala Francija.

- Ženevska konvencija za izboljšanje usode ranjencev in bolnikov v vojskah na bojišču, 27. 7. 1929

Revidirana ženevska konvencija iz leta 1906. Novost so določbe o zdravstvenih zrakoplovih in uporabi zaščitnega znaka v miru. Kot zaščitni znak sta bila priznana rdeči polmesec in rdeči lev in sonce. Nadomestila jo je Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev in bolnikov v oboroženih silah na bojišču z dne 12. avgusta 1949 (v nadaljevanju: ŽK1), ki je univerzalno veljavna.

- Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki, 27. 7. 1929

Konvencija je prva mednarodna pogodba, namenjena izključno ravnanju z vojnimi ujetniki. Dopolnila je določbe haških pravilnikov, ki se nanašajo na vojne ujetnike, ter odpravila nekatere pomanjkljivosti ureditve, ki so se pokazale v 1. svetovni vojni. Po 2. svetovni vojni jo je nadomestila Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki z dne 12. avgusta 1949 (v nadaljevanju: ŽK3), ki je univerzalno veljavna.

- Sporazum in dopolnilni sporazum iz Nyona, 14. in 17. 9. 1937

Sporazum o kolektivnih ukrepih za zaščito trgovskih ladij v Sredozemlju pred napadi podmornic, letal in ladij med špansko državljansko vojno. Od velikih sil so bile pogodbenice Britanija, Francija in Rusija.

2.2 Veljavne mednarodne pogodbe

- Konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem s priložo: Pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem, 29. 7. 1899

Konvencija je bila sprejeta kot druga konvencija na prvi haaški mirovni konferenci. Njene pogodbenice so še vedno tiste države, ki je v medsebojnih odnosih niso nadomestile s četrto konvencijo, sprejeto na drugi haaški konferenci.

- Deklaracija o zadušljivih ali strupenih plinih, 29. 7. 1899

Deklaracija je bila sprejeta kot druga deklaracija na prvi haaški mirovni konferenci. Z njo so bili prepovedani izstrelki, namenjeni razpršitvi zadušljivih ali strupenih plinov.²⁷

- Deklaracija v zvezi s prepovedjo izstrelkov, ki se v človeškem telesu lahko razširijo ali sploščijo, 29. 7. 1899

Deklaracija je bila sprejeta kot tretja deklaracija na prvi haaški mirovni konferenci. Nanaša se na prepoved t. i. dum dum nabojev.

- Konvencija o oprostitvi bolniških ladij vseh predpisanih davkov in taks v korist države med vojno, 21. 12. 1904

Konvencija ureja vprašanje oprostitve plačila dajatev bolniških ladij v pristaniščih držav pogodbenic.

- Konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem s priložo: Pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem, 18. 10. 1907

Četrta konvencija druge haaške mirovne konference. Je eden temeljnih dokumentov MHP. Njena pravila danes predstavljajo običajno MHP in so bila nadgrajena leta 1977 z dopolnilnimi protokoli k ŽK (DP).

27 Prepoved je bila nadgrajena s Protokolom o prepovedi uporabe dušljivih, strupenih ali drugih plinov ter bakterioloških načinov vojne, 17. 6. 1925 (PP). Danes uporaba bojnih plinov in bakterioloških orožij pomeni kršitev običajnega MHP (resolucija GS 2603 (XXIV)).

- Konvencija o nevtralnih državah v primeru vojne na kopnem, 18. 10. 1907

Peta konvencija, sprejeta na drugi haaški mirovni konferenci, skupaj s trinajsto konvencijo kodificira nevtralnostno pravo, kot se je razvilo v devetnajstem stoletju.²⁸

- Konvencija o statusu sovražnih trgovskih ladij ob začetku sovražnosti, 18. 10. 1907

Šesta konvencija druge haaške mirovne konference. Vsebuje določbe o zaščiti sovražnih trgovskih ladij, ki se ob začetku sovražnosti znajdejo v sovražnem pristanišču ali v mednarodnih vodah.

- Konvencija o preureditvi trgovskih ladij v vojaške, 18. 10. 1907

Sedma konvencija druge haaške mirovne konference. Konvencija je po francosko-nemški vojni leta 1870, v kateri je Prusija pozvala lastnike zasebnih nemških ladij, naj jih vključijo v nemško vojno mornarico, predpisala pogoje, pod katerimi je takšna konverzija dopustna. Nerešeno je ostalo vprašanje konverzije v mednarodnih vodah.²⁹

- Konvencija o polaganju avtomatskih podmorskih kontaktnih min, 18. 10. 1907

Osma konvencija druge haaške mirovne konference je prepovedala polaganje podmorskih min, ki se ne deaktivirajo, če niso usidrane, in torpedov, ki se ne deaktivirajo, če zgrešijo cilj. Problem neeksplodiranih podmorskih min je bil še posebej akuten po zaključku japonsko-ruske vojne v letih 1904–1905.

- Konvencija o bombardiranju s strani pomorskih sil v času vojne, 18. 10. 1907

Deveta konvencija druge haaške mirovne konference. Države pri pripravi konvencije niso sledile mnenju uglednih pravnikov, da bi se za bombardiranje nebranih

28 Leta 1909 je bilo dopolnjeno še z Londonsko deklaracijo. Po 1. svetovni vojni je s poskusom vzpostavitve multilateralnega sistema zagotavljanja varnosti (Društvo narodov) nevtralnostno pravo izgubilo pomen. Za obdobje bipolarne razdelitve sveta po 2. svetovni vojni in kratko obdobje konec dvajsetega stoletja, ko je bil VS sposoben soglasnih rešitev glede ukrepov za zagotavljanje miru in varnosti, velja podobno. Kaj bi lahko prinesel porajajoči se nov sistem mednarodnih odnosov glede nevtralnosti, se bo še pokazalo.

29 Preambula konvencije.

lokacij z ladij uporabljala enaka ureditev kot pri vojni na kopnem.³⁰ Konvencija dovoljuje bombardiranje vojaških objektov v nebranih mestih in pristaniščih. Takšna ureditev se je uporabljala tudi za bombardiranje iz zraka.

- Konvencija o določenih omejitvah v zvezi z izvrševanjem pravice zasega v pomorskem vojskovanju, 18. 10. 1907

Enajsta konvencija druge haaške mirovne konference. Uredila je nekatera vprašanja izjem od zasega ladij.³¹

- Konvencija o pravicah in dolžnostih držav v pomorski vojni, 18. 10. 1907

Trinajsta konvencija druge haaške mirovne konference. Skupaj s peto konvencijo konference je kodificirala nevtralnostno pravo.³²

- Deklaracija o sprožanju izstrelkov in eksplozivov iz balonov, 18. 10. 1907

Z deklaracijo, sprejeto na drugi haaški mirovni konferenci, je bila podaljšana veljavnost prepovedi uporabe balonov za obstreljevanje in spuščanje eksplozivov, sprejeta na prvi haaški konferenci. Ker je bila deklaracija sklenjena za čas do konca tretje haaške mirovne konference, ki pa ni bila nikoli sklicana, med državami pogodbenicami formalnopravno še vedno velja.³³

- Protokol o prepovedi uporabe dušljivih, strupenih ali drugih plinov ter bakterioloških načinov vojne, 17. 6. 1925

Univerzalna pogodba, ki ima danes značaj pravila običajnega MHP. Nekatere države so jo ratificirale s pridržkom recipročnosti.³⁴

30 Prepovedano bombardiranje mest, vasi in zgradb, ki so nebranjene (25. člen HP in priloge Konvencije o zakonih in običajih vojne na kopnem s prilogo: Pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem, 29. 7. 1899 (H2)).

31 Zlasti ribiški čolni in majhna plovila, ki se uporabljajo za obalno trgovino. Vojaške bolniške ladje so izvzete od zasega po 22. členu ŽK2.

32 Glej tudi opombo 28.

33 Zaradi razvoja zračnih plovil so bile velike sile zadržane pri njeni ratifikaciji. Čeprav je v deklaraciji dikcija, ki omogoča širše razumevanje zračnih plovil – »*from balloons and by other new methods of a similar nature*« (»iz balonov in z drugimi novimi načini podobne narave«) (prevod A. G.) – je šla praksa držav v vojni v popolnoma drugo smer.

34 Kitajska, ZDA.

- Konvencija o pomorski nevtralnosti, 20. 2. 1928

Sprejeta je bila na konferenci ameriških držav in v primerjavi s Konvencijo o pravicah in dolžnostih držav v pomorski vojni, 18. 10. 1907 (HK13), vsebuje nekatere novosti ob upoštevanju izkušenj iz 1. svetovne vojne.

- Pogodba o omejitvi in zmanjšanju pomorske oborožitve, 22. 4. 1930

V pogodbi o omejitvi oboroževanja, ki so jo v Londonu sprejele Francija, Italija, Japonska, Združeno kraljestvo in ZDA, je tudi 22. člen, v katerem je kot pravilo običajnega MHP potrjeno, da se morajo podmornice pri svojem delovanju proti trgovskim ladjam držati istih pravil kot druge vojne ladje. Napad na trgovske ladje je dovoljen samo v primeru, da se trgovska ladja noče ustaviti na poziv ali če se odzove s silo. Ta člen velja naprej tudi po poteku ostalih določb pogodbe, ki so nehale veljati leta 1936. Pripravljen je bil tudi poseben zapisnik, ki je potrdil to pravilo in ki ga je podpisalo veliko držav.³⁵

- Pogodba o zaščiti umetniških in znanstvenih institucij ter zgodovinskih spomenikov, 15. 4. 1935³⁶

Prva posebna mednarodna pogodba, namenjena izključno zaščiti kulturne dediščine v vojni. Njene pogodbenice so ameriške države.

- Sporazum o pregonu in kaznovanju glavnih vojnih zločincev evropske osi in statut mednarodnega vojaškega sodišča, 8. 8. 1945

Sporazum so podpisale Francija, Sovjetska zveza, ZDA in Združeno kraljestvo, k njemu so pristopile tudi nekatere zavezniške države, med njimi Jugoslavija. Na njegovi podlagi so bili na nürnberškem procesu po 2. svetovni vojni obsojeni glavni nemški vojni zločinci.

- Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, 9. 12. 1948

Konvencija, ki je bila sprejeta na podlagi izkušenj 2. svetovne vojne, je kot poseben zločin v mednarodni pravni red uvedla sistematično uničevanje narodnih, etničnih, rasnih ali verskih skupin. Velja *erga omnes* ter v vojni in miru.

35 Proces-verbal o pravilih podmorniškega vojskovanja iz IV. odstavka pogodbe iz Londona, ki je začel veljati 6. 11. 1936.

36 Imenovana tudi Roerich pakt.

- Ženevske konvencije, 12. 8. 1949

Štiri konvencije o zaščiti žrtev vojne, sprejete na diplomatski konferenci v Ženevi, ki so po 2. svetovni vojni celovito uredile zaščito žrtev vojne:

- Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev in bolnikov v oboroženih silah na bojišču
- Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev, bolnikov in brodolomcev v oboroženih silah na morju
- Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki
- Ženevska konvencija o zaščiti civilnih oseb med vojno

Začetne in končne določbe konvencij so skupne, sicer pa se tematsko navezujejo na in revidirajo prejšnje konvencije o zaščiti ranjencev, bolnikov in brodolomcev v vojni na kopnem in na morju ter o zaščiti vojnih ujetnikov.³⁷ Nova je konvencija o zaščiti civilistov v vojni. Vse konvencije so univerzalno sprejete, pogodbenice so praktično vse države. Dopolnjene so bile z Dopolnilnim protokolom k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov (protokol I) z dne 8. junija 1977 (DP1), Dopolnilnim protokolom k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev nemednarodnih oboroženih spopadov (protokol II) z dne 8. junija 1977 (DP2) in Tretjim dodatnim protokolom k ženevskim konvencijam z dne 8. decembra 2005 (DP3). Ženevske konvencije iz leta 1949 (ŽK) z dopolnilnimi protokoli (DP) predstavljajo najbolj formuliran del veljavnega MHP.

- Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, 14. 5. 1954

Sprejeta je bila ob sodelovanju Organizacije OZN za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO) na mednarodni konferenci v Haagu. Konvencija veliko bolj natančno kot pakt Roerich iz leta 1935 ureja zaščito kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada in je univerzalnega značaja.

- Protokol o zaščiti kulturnih dobrin, 14. 5. 1954

Od konvencije o varstvu kulturnih dobrin ločena mednarodna pogodba, ki prepo-veduje izvoz kulturnih dobrin z okupiranega ozemlja in ureja restitucijo kulturnih dobrin, zatečenih v drugi državi ob začetku oboroženega spopada ali shranjenih v drugi državi med oboroženim spopadom.

37 Konvencije iz let 1907 in 1929, glej zgoraj.

- Konvencija o prepovedi razvoja, proizvodnje in kopičenja zalog bakterioloških (bioloških) orožij in strupenih orožij ter o njihovem uničenju, 10. 4. 1972

Mednarodna pogodba, nastala v okviru OZN. Konvencija poleg prepovedi uporabe prepoveduje tudi proizvodnjo in kopičenje zalog bioloških orožij in predpisuje njihovo uničenje. Konvencija je univerzalno sprejeta.

- Konvencija o prepovedi vojaške ali drugačne sovražne uporabe tehnik za spremembo okolja, 10. 12. 1976

Mednarodna pogodba, nastala v okviru OZN. Države pogodbenice so se s pogodbo odpovedale uporabi vojaških ali kakršnih koli drugih sovražnih tehnik za spremembo okolja, ki povzročajo obsežne, dolgotrajne in resne posledice, kot sredstev za povzročanje škode drugim državam pogodbenicam.

- Dopolnilna protokola k ženevskim konvencijam, 8. 6. 1977

Prvi protokol se nanaša na mednarodne oborožene spopade, drugi na nemednarodne. Protokola sta bila sprejeta na mednarodni konferenci, ki jo je na pobudo mednarodne konference Rdečega križa in Rdečega polmeseca po dolgotrajnih pripravah v Ženevi sklicala Švica zaradi potrditve in razvoja MHP, zlasti v zvezi z zaščito civilistov pred učinki oboroženih spopadov in nekaterimi vprašanji vojskovanja.³⁸ Predstavljata pomembno dopolnitev ŽK in skupaj z njimi ter HP tvorita jedro kodificiranega MHP.³⁹

Priloga I DP1, ki ureja tehnična vprašanja, je bila dopolnjena leta 1993.⁴⁰

- Konvencija o prepovedi ali omejitvi uporabe določenih konvencionalnih orožij, ki povzročajo prekomerno trpljenje ali lahko učinkujejo brez razlikovanja, 10. 10. 1980

Konvencija je bila sprejeta v okviru prizadevanj OZN za omejitev oboroževanja. Predstavlja krovni dokument za protokole, ki urejajo prepovedi za posamezna orožja. Potrebna je ratifikacija vsaj dveh protokolov, da je država lahko pogodbenica

38 ŽK4 ščiti civiliste pred arbitrarnim delovanjem sovražnika, ne pa, razen medicinskih ustanov in osebja, pred učinki oboroženih spopadov.

39 Nekatere vojaško pomembne države niso pogodbenice DP2.

40 Po postopku, predvidenem v 98. členu DP1, ki predvideva, da depozitar o predloženem amandmaju obvesti države pogodbenice in ta začne veljati, če mu tretjina držav pogodbenic ne nasprotuje.

konvencije. Vzpostavljen je bil mehanizem, ki omogoča sklicevanje diplomatskih konferenc za spremljanje uresničevanja konvencije in sklenitev novih ali dopolnitev obstoječih protokolov.⁴¹

- Protokol o delcih, ki jih ni mogoče odkriti, 10. 10. 1980

Prvi protokol h Konvenciji o prepovedi ali omejitvi določenih konvencionalnih orožij, ki povzročajo prekomerno trpljenje ali lahko učinkujejo brez razlikovanja (v nadaljevanju: CCW). Prepoveduje orožja, katerih namen je poškodovati z delci, ki jih ni mogoče odkriti z rentgenskimi žarki.

- Protokol o prepovedi ali omejitvi uporabe min, min presenečenja in drugih naprav, 10. 10. 1980

Drugi protokol k CCW. Prepoveduje uporabo min in drugih naprav proti civilistom in definira, kaj se šteje kot uporaba teh sredstev brez razlikovanja. Prepoveduje določene mine presenečenja, katerih uporaba je v nasprotju s prepovedjo verolomnosti v MHP. Predpisuje dolžnost registriranja minskih polj in mednarodno sodelovanje pri odstranjevanju min.

- Protokol o prepovedi ali omejitvi uporabe zažigalnih orožij, 10. 10. 1980

Tretji protokol k CCW. Določa zažigalna orožja in vsebuje določbe o prepovedi njihove uporabe zaradi zaščite civilistov in civilnih objektov.

- Mednarodna konvencija proti novačenju, uporabi, financiranju in usposabljanju plačancev, 4. 12. 1989

Definicija plačanca v konvenciji je širša od tiste v DP1.⁴² Vsebuje določbe o sodelovanju držav pri preganjanju plačancev ter o uzakonitvi kaznivih dejanj, povezanih s plačanci v notranji zakonodaji.

- Konvencija o otrokovih pravicah, 20. 11. 1989

Univerzalna konvencija o zaščiti otrok je nastala v okviru OZN. Na otroke v obo- roženih spopadih se nanaša 38. člen, ki kot minimalno starost za rekrutiranje in

41 8. člen.

42 47. člen.

neposredno sodelovanje v sovražnostih določa petnajst let.⁴³ Ustanovljena je bila posebna mednarodna komisija, ki spremlja uresničevanje konvencije.

- Konvencija o prepovedi razvoja, proizvodjanja, kopičenja zalog in uporabe kemičnih orožij in o njihovem uničenju, 13. 1. 1993

Univerzalna mednarodna pogodba, sprejeta v okviru OZN, ki dopolnjuje PP s ciljem uničenja kemičnega orožja v desetih letih po njeni uveljavitvi in uvaja razdelan mehanizem nadzora nad uresničevanjem njenih določb, vključno z ustanovitvijo posebne mednarodne organizacije.⁴⁴ Urejen je postopek pomoči v primeru grožnje ali napada s kemičnim orožjem.⁴⁵ Konvencija ima tri priloge, ki urejajo tehnične podrobnosti.

- Statut mednarodnega kazenskega sodišča za bivšo Jugoslavijo

Statut je priloga resolucije VS.⁴⁶ VS je ustanovil sodišče po VII. poglavju UL kot ukrep za vzpostavitev miru in varnosti. Ustanovitev tega sodišča predstavlja model odgovora na kršitve človekovih pravic v oboroženem spopadu.⁴⁷ Leta 1994 je VS na podoben način ustanovil sodišče za Ruando.⁴⁸

- Protokol o slepilnih laserski orožjih, 13. 10. 1995

Četrti protokol K CCW. S protokolom je prepovedana uporaba laserskih orožij, katerih namen je oslepiti. S protokolom sicer ni prepovedana uporaba laserskih sistemov v vojaške namene.

- Protokol o prepovedi ali omejitvi uporabe min, min presenečenja in drugih naprav, dopolnjen 3. 5. 1996

Protokol je dopolnjen drugi protokol CCW. Poleg podrobnejše ureditve z namenom omejitve uporabe različnih vrst min vsebuje tudi prepoved min presenečenja (angl. *booby-traps*) in uvaja mednarodni znak za minirana območja.

43 Po MHP so otroci posebej občutljiva skupina civilnega prebivalstva, ŽK4 in DP1 imata več določb o njihovi posebni zaščiti.

44 Organization for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW), njeni organi so konferenca držav, izvršni svet in tehnični sekretariat.

45 IX/8 člen; pomoč OPCW Združenemu kraljestvu v primeru Salisbury je bila tehnična pomoč po VIII/38(e) členu.

46 Resolucija VS 827 (1993).

47 Y. Aksar, nav. delo, str. 18.

48 Resolucija VS 955 (1994).

- Konvencija o prepovedi uporabe, kopičenja zalog, proizvodnje in prenosa protipehotnih min in o njihovem uničenju, 18. 9. 1997⁴⁹

Konvencija, sprejeta v procesu diplomatskega dogovarjanja, ki ga je začela Kanada, ker v okviru CCW ni bilo mogoče sprejeti popolne prepovedi in odprave protipehotnih min. Konvencija zajema zelo širok krog držav, vendar še ni univerzalno sprejeta, zato prepoved uporabe, kopičenja zalog, proizvodnje in prenosa protipehotnih min (še) ne predstavlja pravila običajnega MHP.⁵⁰

- Rimski statut mednarodnega kazenskega sodišča, 17. 7. 1998

Mednarodna pogodba, s katero je bilo ustanovljeno prvo stalno mednarodno kazensko sodišče, predstavlja pomemben korak za zagotovitev uresničevanja MHP. Sodišče je pristojno za sojenje storilcem genocida, zločinov proti človečnosti, vojnih zločinov in agresije, če niso sojeni pred sodišči držav, kjer so delovali ali katerih državljani so. Statut je bil dopolnjen leta 2010 s t. i. amandmaji iz Kampale, s katerimi je bila aktivirana jurisdikcija MKS za kaznivo dejanje agresije.⁵¹

- Drugi protokol k haaški konvenciji iz leta 1954 o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, 26. 3. 1999

Protokol, ki velja v mednarodnih in nemednarodnih oboroženih spopadih, predstavlja prilagoditev pogodbene ureditve iz Konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada iz leta 1954 spremenjenemu konceptu, ki je bil kodificiran v DP1 in ki je prepovedal bombardiranje celotnih mest. Kulturne dobrine so po Drugem protokolu k haaški konvenciji iz leta 1954 o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (M2PHKV) lahko napadene samo, če postanejo vojaški cilj in ni druge alternative. Uveden je tudi sistem razširjenega varstva za kulturne dobrine (angl. *enhanced protection*), ki so vpisane v seznam, ki ga vodi Odbor za varstvo kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada pri UNESCO.

- Izbirni protokol h konvenciji o otrokovih pravicah glede udeležbe otrok v oboroženih spopadih, 25. 5. 2000

S protokolom se države zavezujejo sprejeti ukrepe, da osebe, mlajše od 18 let, ne bodo neposredno sodelovale v oboroženih spopadih in da je neprostovoljno vključevanje

49 Imenovana tudi Ottawska konvencija (MPUKZP).

50 J. M. Henckaerts, L. Doswald-Beck. nav. delo, Vol. I, str. 282.

51 Zakon o ratifikaciji Sprememb Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča, Kampala, 10. in 11. junij 2010 (MRS MKS-A), Ur. l. RS – MP, št. 13/13.

takšnih oseb v oborožene sile prepovedano. Za oborožene sile, ki niso pod kontrolo države, je prepoved rekrutiranja in uporabe mladoletnikov v oboroženem spopadu absolutna.

- Amandma k 1. členu CCW, 21. 12. 2001

Dopolnjen člen se nanaša na uporabo konvencije v nemednarodnih oboroženih spopadih. Sprejet je bil na drugi pregledni konferenci držav pogodbenic CCW v Ženevi.⁵²

- Protokol o eksplozivnih ostankih vojne, 28. 11. 2003

Protokol je peti protokol CCW, sprejet na drugi pregledni konferenci držav članic. Skupaj s Protokolom o prepovedi ali omejitvi uporabe min, min presenečenja in drugih naprav, dopolnjenim dne 3. 5. 1996 (MPPPOUM), predstavlja pomemben prispevek k prizadevanjem končati umiranje, trpljenje in poškodbe prebivalcev, mirnikov in humanitarne osebeja po prenehanju oboroženega spopada.

- Tretji dodatni protokol k ženevskim konvencijam, 8. 12. 2005

S tretjim protokolom k ŽK je bil poleg rdečega križa in rdečega polmeseca uveden rdeči kristal kot dodatni razpoznavni znak za medicinsko in versko osebje, prevozna sredstva in objekte.

- Konvencija o zaščiti vseh oseb pred prisilnim izginotjem, 20. 12. 2006

Konvencija je prva univerzalna mednarodna pogodba, ki definira in prepoveduje prisilno izginotje. Zavezuje države, da raziščejo primere prisilnih izginotij in postavijo odgovorne zanje pred sodišče. Predpisuje ukrepe za preprečitev prisilnih izginotij in uvaja pravico družin, da izvedo resnico o okoliščinah izginotja in usodi izginulih.

- Konvencija o kasetnem orožju, 30. 5. 2008

Konvencija državam pogodbenicam prepoveduje razvoj, izdelavo in uporabo kasetnega orožja ter vsebuje določbe o mednarodnem mehanizmu za spremljanje njenega uresničevanja.

52 Final Document of the Second Review Conference of the States Parties to the Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to have Indiscriminate Effects, Geneva, 11-21 December 2001, dokument OZN CCW/CONF.II/2 z dne 25. 1. 2002, str. 11–12.

- Pogodba o trgovanju z orožjem, 2. 4. 2013

Mednarodna pogodba, nastala v okviru OZN, ki ureja trgovino s konvencionalnim orožjem. Osnovna ideja pogodbe je zmanjšati človeško trpljenje z upoštevanjem humanitarnih zadržkov pri trgovini z orožjem. Prepoveduje promet z orožjem, če je utemeljena domneva, da bi bile z njim lahko storjene težke kršitve MHP.

- Pogodba o prepovedi nuklearnih orožij, 7. 7. 2017

Mednarodna pogodba o prepovedi jedrskega orožja, sprejeta v okviru OZN. Ni še začela veljati in jo je za zdaj ratificiralo malo držav. Velike sile pri njenem nastanku niso sodelovale.

3. MEDNARODNE POGODBE, KATERIH POGODBENICA JE SLOVENIJA

Brez spuščanja v zapleteno vprašanje veljavnosti določb mednarodnih pogodb za države, ki niso njihove pogodbenice, so v tem delu obravnavane mednarodne pogodbe, katerih država pogodbenica je Slovenija in veljajo zanjo kot pogodbeno pravo.⁵³ Pravice in obveznosti, ki izhajajo zanjo iz teh pogodb, je država sprejela po svoji prosti odločitvi, čeprav je k njej lahko pomembno prispevalo tudi prepričanje, da je sprejem določenih pogodb v skladu z mednarodnim pravom. Tudi nasledstvo mednarodnih pogodb ni bilo avtomatično, pač pa je temeljilo na suvereni odločitvi države.⁵⁴

3.1 Seznam mednarodnih pogodb

Slovenija je država pogodbenica naslednjih mednarodnih pogodb:

1. Protokol z dne 17. junija 1925 o prepovedi uporabe dušljivih, strupenih ali drugih plinov ter bakterioloških načinov bojevanja⁵⁵

53 O veljavnosti mednarodnih pogodb za tretje države glej B. Vukas, nav. delo, in M. Zupančič, nav. delo.

54 3. člen Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti Slovenije (UZ).

55 Ur. l. RS – MP, št. 1/08.

2. Konvencija z dne 9. decembra 1948 o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida⁵⁶
3. Ženevska konvencija z dne 12. avgusta 1949 za izboljšanje položaja ranjencev in bolnikov oboroženih sil na bojišču⁵⁷
4. Ženevska konvencija z dne 12. avgusta 1949 za izboljšanje položaja ranjencev, bolnikov in brodolomcev v oboroženih silah na morju⁵⁸
5. Ženevska konvencija z dne 12. avgusta 1949 o ravnanju z vojnimi ujetniki⁵⁹
6. Ženevska konvencija z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti civilnih oseb med vojno⁶⁰
7. Konvencija z dne 14. maja 1954 o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada⁶¹
8. Protokol z dne 14. maja 1954 o zaščiti kulturnih dobrin v oboroženih spopadih⁶²
9. Drugi protokol z dne 26. marca 1999 k haški konvenciji iz leta 1954 o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada⁶³
10. Konvencija z dne 10. aprila 1972 o prepovedi razvoja, proizvodnje in kopičenja zalog bakterioloških (bioloških) orožij in strupenih orožij ter o njihovem uničenju⁶⁴
11. Konvencija z dne 10. decembra 1976 o prepovedi vojaške ali drugačne sovražne uporabe tehnik za spremembo okolja
12. Dopolnilni protokol z dne 8. junija 1977 k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov (protokol I)⁶⁵
13. Dopolnilni protokol z dne 8. junija 1977 k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev oboroženih spopadov, ki niso mednarodni (protokol II)⁶⁶
14. Konvencija z dne 10. oktobra 1980 o prepovedi ali omejitvi uporabe določenih konvencionalnih orožij, ki povzročajo prekomerno trpljenje ali lahko učinkujejo brez razlikovanja⁶⁷

56 Službeni vesnik Prezidijuma Narodne Skupštine FNRJ, 2/50.

57 Ur. l. RS, št. 14/92 in Ur. l. RS – MP, št. 7/19.

58 Prav tam.

59 Prav tam.

60 Prav tam.

61 Ur. l. SFRJ – MP, št. 4/56, Ur. l. RS – MP, št. 17/15.

62 Prav tam.

63 Ur. l. RS – MP, št. 22/03.

64 Ur. l. SFRJ – MP, št. 43/74.

65 Ur. l. RS, št. 14/92 in Ur. l. RS – MP, št. 7/19.

66 Prav tam.

67 Ur. l. SFRJ – MP, št. 3/82.

15. Amandma k 1. členu konvencije o prepovedi ali omejitvi uporabe določenih konvencionalnih orožij, sprejet na drugi pregledni konferenci držav članic konvencije v Ženevi dne 21. decembra 2001⁶⁸
16. Protokol z dne 10. oktobra 1980 o delcih, ki jih ni mogoče odkriti (protokol I)
17. Protokol z dne 10. oktobra 1980 o prepovedi ali omejitvi uporabe min, min presenečenja in drugih naprav (protokol II)
18. Protokol o prepovedi ali omejitvi uporabe min, min presenečenja in drugih naprav, kot je bil dopolnjen dne 3. maja 1996 (dopolnjen protokol II)⁶⁹
19. Protokol z dne 10. oktobra 1980 o prepovedi ali omejitvi uporabe zažigalnih orožij (protokol III)
20. Protokol z dne 13. oktobra 1995 o slepilnih laserskih orožjih (protokol IV)
21. Protokol z dne 28. novembra 2003 o eksplozivnih ostankih iz vojne (protokol V)⁷⁰
22. Konvencija o otrokovih pravicah z dne 20. novembra 1989⁷¹
23. Izbirni protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah glede udeležbe otrok v oboroženih spopadih z dne 25. maja 2000⁷²
24. Konvencija z dne 13. januarja 1993 o prepovedi razvoja, proizvodnje, kopičenja zalog in uporabe kemijskih orožij in o njihovem uničenju⁷³
25. Konvencija z dne 9. decembra 1994 o varnosti osebja Združenih narodov in spremljevalnega osebja⁷⁴
26. Izbirni protokol z dne 8. decembra 2005 h Konvenciji o varnosti osebja Združenih narodov in spremljevalnega osebja⁷⁵
27. Konvencija z dne 18. septembra 1997 o prepovedi uporabe, kopičenja zalog, proizvodnje in prenosa protipehotnih min in o njihovem uničenju⁷⁶
28. Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča z dne 17. julija 1998⁷⁷
29. Dopolnilni protokol z dne 8. decembra 2005 k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o sprejetju dodatnega razpoznavnega znaka (protokol III)⁷⁸

68 Ur. l. RS – MP, št. 1/08.

69 Ur. l. RS – MP, št. 24/02.

70 Ur. l. RS – MP, št. 22/06.

71 Ur. l. SFRJ – MP, št. 15/90.

72 Ur. l. RS – MP, št. 23/04.

73 Ur. l. RS – MP, št. 9/97.

74 Ur. l. RS – MP, št. 22/03.

75 Ur. l. RS – MP, št. 9/07.

76 Ur. l. RS – MP, št. 16/98.

77 Ur. l. RS – MP, št. 29/01.

78 Ur. l. RS – MP, št. 3/08.

30. Konvencija o kasetnem strelivu z dne 30. maja 2008⁷⁹
31. Sprememba Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča, Kampala, 10. junij 2010⁸⁰
32. Resolucija pregledne konference št. 5, soglasno sprejeta na 12. plenarnem zasedanju 10. junija 2010⁸¹
33. Resolucija pregledne konference št. 6 s priložo 2, soglasno sprejeta na 13. plenarnem zasedanju 11. junija 2010⁸²
34. Dogovor o razlagi sprememb Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča v zvezi s kaznivim dejanjem agresije⁸³
35. Pogodba o trgovini z orožjem z dne 2. aprila 2013⁸⁴

Navedene pogodbe so postale veljavne za Slovenijo bodisi s pristopom bodisi s podpisom in ratifikacijo, ki sta uveljavljena načina za izrazitev volje države, da postane pogodbenica večstranske mednarodne pogodbe. Treba je opozoriti, da nekateri depozitarji mednarodnih pogodb kot poseben način uveljavitve pogodbe vodijo nasledstvo.

Slovenija je pred mednarodnim priznanjem sklenila dva dogovora, ki sta se nanašala na prenehanje sovražnosti in imata zgodovinski pomen:

- Skupna deklaracija med Trojko Evropske skupnosti in predstavniki strani, neposredno vpletenih v jugoslovansko krizo, 7. 7. 1991
- Memorandum o soglasju o opazovalni misiji v Jugoslaviji med Republiko Slovenijo, Evropsko skupnostjo in njenimi državami članicami, Republiko Hrvaško ter zveznimi jugoslovanskimi organi, 13. 7. 1991⁸⁵

Navedeni korpus za Slovenijo veljavnega MHP je nastal ob upoštevanju predstave, da je treba prevzeti veljavne jugoslovanske mednarodne pogodbe oziroma ob upoštevanju dejavnika nasledstva. V povezavi z uveljavljenim korpusom se odpirajo nekatera vprašanja, vključno s primernostjo obstoječe ureditve, ki so obravnavana v nadaljevanju.

79 Ur. l. RS – MP, št. 14/09.

80 Ur. l. RS – MP, št. 13/13.

81 Ur. l. RS – MP, št. 14/09.

82 Ur. l. RS – MP, št. 13/13.

83 Prav tam.

84 Ur. l. RS – MP, št. 17/13.

85 Ur. l. RS – MP, št. 1/91.

3.2 Dejavnik nasledstva

Na za Slovenijo veljavno mednarodno pogodbeno ureditev je vplivalo njeno stališče, da je ena od enakopravnih naslednic bivše Jugoslavije. Prevzete so bile praktično vse multilateralne pogodbe s področja MHP, katerih pogodbenica je bila Jugoslavija. Pri tem je zanimivo, da Jugoslavija po 2. svetovni vojni v skladu s sovjetsko doktrino ni zastopala stališča generalnega nasledstva, pač pa je bila pri izbiri pogodb, ki veljajo naprej, do določene mere selektivna.⁸⁶

Politika neuvrščenosti, ki jo je v zunanjih odnosih v zadnjih desetletjih svojega obstoja vodila Jugoslavija, se je odrazila tudi v mednarodnih pogodbah, ki jih je sprejela, med drugim tudi v dveh konvencijah o nasledstvu držav, ki sta nastali v okviru OZN. Ti konvenciji, čeprav ne univerzalno sprejeti, sta izhajali iz zaščite interesov novih držav, nastalih v procesu dekolonizacije, in sta poskušali uveljaviti načelo nadaljnje veljavnosti pogodb za razliko od sicer raznolike prakse držav na področju nasledstva.⁸⁷ Ob času prenehanja obstoja Jugoslavije je bila tako Dunajska konvencija o nasledstvu držav glede pogodb, ki jo je Jugoslavija ratificirala, veljavno mednarodno pogodbeno pravo zanjo. Dunajska konvencija o nasledstvu držav glede državnega premoženja, dolgov in arhivov, ki jo je Jugoslavija prav tako ratificirala, pa v času razpada Jugoslavije mednarodnopravno še ni začela veljati.

V posebni situaciji med državami naslednicami bivše Jugoslavije se je znašla Srbija, ki je bila pogodbenica nekaterih haaških konvencij, sprejetih na prvi in drugi haaški konferenci še pred nastankom Jugoslavije. Z razpadom Jugoslavije se je tako spet aktiviral pogodbeni status Srbije *ex tunc*.⁸⁸

Slovenija je notificirala nasledstvo mednarodnih pogodb s področja MHP, ki jih je sklenila Jugoslavija. Notifikacijo je opravilo MZZ na podlagi aktov o notifikaciji nasledstva, ki jih je sprejel državni zbor.⁸⁹ Datum notifikacije pogodbe je v seznamih držav pogodbenic praviloma naveden kot datum uveljavitve pogodbe za Slovenijo, kar je odločitev depozitarja. To pa ne pomeni, da pogodbe ne veljajo zanjo od takrat, ko je postala samostojna država.⁹⁰

86 Da sprememba notranjega ustroja države ne vpliva na državno kontinuiteto in identiteto države je v primeru Jugoslavije po 2. svetovni vojni argumentiral I. Tomšič, nav. delo (1956), str. 25.

87 Nesporna izjema so državne meje, če ni drugečnega dogovora, in teritorialni režimi.

88 HDD, HDZP, veljata za Srbijo od 1901.

89 Ur. l. RS, št. 14/92, Ur. l. RS – MP, št. 9/92, 15/92 in 17/15.

90 A. Roberts, R. Guelff, nav. delo, str. 43.

Tudi Jugoslavija je leta 1969 nasledila H2 in haaški deklaraciji iz leta 1899.⁹¹ Iz razpoložljive dokumentacije odgovor na vprašanje, ali je bil motiv za takšno ravnanje povezan predvsem z MHP ali s tezo o Jugoslaviji kot državi naslednici Srbije, ni možen. Ker pa je bila Jugoslavija od leta 1929 pogodbenica PP, ki je presegel Deklaracijo o zadušljivih ali strupenih plinih, 29. 7. 1899 (HDZP), in je bila Deklaracija v zvezi s prepovedjo izstrelkov, ki se v človeškem telesu lahko razširijo ali sploščijo, 29. 7. 1899 (HDD), ob notifikaciji nasledstva že precej časa običajno MHP, je najbrž politični faktor srbske kontinuitete igral določeno vlogo pri takšni odločitvi.

3.3 Vprašanje haaških pogodb

Z generičnim imenom haaške se v MHP označujejo predvsem mednarodne pogodbe, sprejete v haaškem mirovnem procesu, v katerem sta potekali mednarodni konferenci leta 1899 in 1907, naslednje, tretje konference pa zaradi svetovne vojne ni bilo. Po prvi svetovni vojni je bil zaradi vzpostavitve Društva narodov haaški mirovni proces presežen.

Od haaških pogodb je Slovenija pogodbenica samo Konvencije o mirnem reševanju mednarodnih sporov, ki je druga konvencija, sprejeta na haaški mirovni konferenci leta 1907, in se ne nanaša neposredno na MHP.⁹² Slovenija je k tej stari mednarodni pogodbi pristopila zaradi reševanja mejnega vprašanja s Hrvaško, v katerem ji ni odgovarjala pristojnost MS, vzpostavljenega v multilateralnem sistemu po obeh svetovnih vojnah.

Haaške pogodbe na področju MHP sicer ohranjajo določeno veljavnost predvsem zaradi dveh razlogov. Nekatere pogodbe, ki so bile sicer nadomeščene s poznejšimi, še vedno veljajo kot pogodbeni obveznosti med državami, ki niso postale pogodbenice poznejših mednarodnih pogodb. Druge pogodbe vsebujejo določbe, ki so postale ali bile že ob sklenitvi pogodbe del običajnega MHP. Poleg Konvencije o zakonih in običajih vojne na kopnem s priložo, 29. 7. 1899 (H2), Deklaracije v zvezi s prepovedjo izstrelkov, ki se v človeškem telesu lahko razširijo ali sploščijo, 29. 7. 1899 (HDD), Deklaracije o zadušljivih ali strupenih plinih, 29. 7. 1899 (HDZP), Konvencije o začetku sovražnosti (HK3), Konvencije o nevtralnih državah v primeru vojne na kopnem, 18. 10. 1907 (HK5), Konvencije o statusu sovražnih trgovskih ladij ob začetku sovražnosti, 18. 10. 1907 (HK6), Konvencije o polaganju avtomatskih pomorskih kontaktnih min, 18. 10. 1907 (HK8), Konvencije o bombardiranju s strani pomorskih sil v vojni, 18. 10. 1907 (HK9) in Konvencije o dolžnostih in pravicah

91 D. Schindler, J. Toman, nav. delo, str. 95.

92 Ur. l. RS – MP, št. 29/03.

držav v pomorski vojni (HK13) to velja zlasti za Pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem iz leta 1907 (HP), ki ga ni v celoti dopolnil DP1.

Kljub takšnim razlikam je razumno stališče, da se ne pristopa k pogodbam, katerih določbe so postale del običajnega MHP oziroma se da prednost novjšim pogodbam, razen če obstaja specifičen interes, da *inter partes* obstaja pogodbeni odnos z določeno državo. V takšnem primeru ni ovire za formalen pristop zlasti h konvencijam, sprejetim na drugi haški mirovni konferenci, kar kaže med drugim že omenjeni slovenski primer.

3.4 Posebna ureditev za uveljavitev nekaterih mednarodnih pogodb

DP1 v 98. členu predvideva poseben postopek za spremembo priloge I, ki vsebuje tehnične določbe o identifikaciji. V štiriletnih presledkih se MORK posvetuje z državami pogodbenicami in predlaga, če šteje za potrebno, sestanek izvedencev za pregled njegovih določb in predlaganje njegovih sprememb. Spremembe, ki jih sprejmejo izvedenci na sestanku, lahko pod določenimi pogoji stopijo v veljavo za države, ki s tem vsaj *tacite* soglašajo. Do takšne situacije je prišlo leta 1990, ko je skupina strokovnjakov predlagala spremembo priloge I. Po postopku, ki ga je izvedla Švica kot depozitar, je dne 30. 11. 1993 začela veljati spremenjena priloga tudi za Slovenijo.⁹³

Podoben postopek se uporablja pri sprejetju sprememb CCW in njenih dodatnih protokolov. Konferenca držav pogodbenic v sklepnem aktu konference določi spremembe konvencije oziroma nove dodatne protokole, ki pa začnejo veljati za državo pogodbenico z njenim izrecnim naknadnim soglasjem, ratifikacijo ali pristopom.⁹⁴ Na takšen način je bila uveljavljena pomembna razširitev uporabe konvencije na situacije iz 2. in 3. člena ŽK ter 1/4 člena DP1, torej na primere nemednarodnih oboroženih spopadov.

3.5 Pogodbe o demilitarizaciji ali nevtralnosti določenih ozemelj

Z vidika vodenja oboroženega spopada in vojaške okupacije so pomembne pogodbe o demilitarizaciji ali nevtralnosti določenih ozemelj. Primeri takšnih mednarodnih pogodb so pogodba o Spitzbergih iz leta 1920, pogodba o Alandskem otočju iz leta 1921 in pogodba o Antarktiki iz leta 1959. Pogodbi o Spitzbergih in Alandskem otočju sta zaprtega tipa, pogodba o Antarktiki pa je odprta za pristop vsem državam članicam OZN.

93 Ur. l. RS – MP, št. 7/19.

94 5. in 8. člen CCW.

3.6 Primernost veljavne pogodbene ureditve za Slovenijo

Slovenija je pogodbenica okrog osemdesetih odstotkov veljavnih pogodb s področja MHP. Ocena je približna, ker je ob uporabi različnih meril mogoč različen nabor mednarodnih aktov, saj zlasti med pogodbami s področja človekovih pravic in MHP razmejitev ni popolnoma določena, pa tudi med pogodbami o razorožitvi in pogodbami o omejitvi ali prepovedi uporabe določenih orožij ne. Mednarodne pogodbe o demilitarizaciji določenih delov Zemlje praviloma ne spadajo v krog pogodb MHP.

Korpus za Slovenijo zavezujočih pogodb je nastajal najprej z uveljavitvijo pogodb, katerih pogodbenica je bila Jugoslavija, in nato z uveljavljanjem skoraj vseh večstranskih odprtih mednarodnih pogodb o MHP, ki so bile sprejete od nastanka Slovenije kot države.

Ob tem velikem številu je treba upoštevati, da Slovenija ni pogodbenica konvencij o MHP iz obdobja pred drugo svetovno vojno, kar še zviša odstotek njene participacije v novejših veljavnih pogodbah. EU je sprejela smernice o spodbujanju spoštovanja MHP, ki vsebujejo tudi seznam jedrnih pogodb, ki je precej krajši od seznama veljavne pogodbene ureditve za Slovenijo.⁹⁵ To seveda ne pomeni, da članstvo v večjem številu pogodb za državo ni smiselno in utemeljeno, se je pa pri odločitvi za članstvo v posamezni mednarodni pogodbi treba zavedati nekaterih splošno veljavnih dejstev, poleg tega pa tudi upoštevati posebnosti MHP.

Vsaka mednarodna pogodba, s katero država prevzame obveznosti in pravice, zahteva določeno dejavnost državnih organov. Razen samega postopka sklepanja so pri večstranskih pogodbah velikokrat ustanovljena posebna telesa, ki se ukvarjajo s specifičnimi vprašanji in za katere je potrebna ekspertiza, s katero manjše države ne razpolagajo ali bi bilo zanje bolj smiselno usmeriti svoje omejene resurse drugam.

Posebnosti pogodb s področja MHP pa so povezana tudi z nekaterimi dejstvi, ki sledijo v nadaljevanju.

Najprej, posebno vlogo pri oblikovanju pravil MHP, ki je pravzaprav kompromis med postulatом humanosti in vojaškimi potrebami, imajo države z veliko vojaško močjo. Tehnična dovršenost in logistika sta bistveni, zato se tu velike sile ne pustijo omejiti oziroma narekujejo tempo urejanja.

95 UL C št. 303/12.

Humanitarni vidik, ki ga nobena država ne želi zanikati in se odraža v zaščiti žrtev oboroženih spopadov, zlasti civilistov, je domena vseh držav, v širšem smislu pa tudi mednarodnih vladnih in nevladnih organizacij, kjer se lahko izkažejo manjše države s svojo podporo predlogom, ki dajo prednost humanitarnemu vidiku pred vojaško potrebo. K humanitarnemu vidiku sodi sicer v širšem smislu (tudi kot dejavnik spoštovanja in uveljavitve MHP) pojmovana odgovornost posameznikov za v oboroženem spopadu storjene zločine proti človečnosti in vojne zločine.

Slovenija je zaradi svojega članstva v Organizaciji severnoatlantske pogodbe (NATO), ki je najmočnejša vojaška zveza na svetu, nekoliko omejena pri doslednem uveljavljanju omenjene humanitarne komponente, kar se med drugim kaže pri njenem distanciranju od pobud za prepoved jedrske oborožitve.

MHP se le v manjšem delu uporablja v mirnem času, aktivira se šele v oboroženem spopadu ali med vojaško okupacijo. Z vidika takšne možne situacije, ki bi hipotetično nastopila, je smiselno ravnati pri odločitvi za morebitno uveljavitev pogodbe, katere članice so določene države, če so njene določbe bolj natančne od običajnega MHP. Pri tem lahko pridejo v poštev tudi pogodbe starejšega datuma.

Omejitev oboroževanja je proces doseganja ravnotežja v oborožitvi, ki naj bi prispeval k ohranitvi miru in ki ga vodijo velike sile. Poskusi, da bi pobudo prevzela večina držav v OZN brez vključitve velikih sil, bodo le stežka uspešni.⁹⁶ Omejitev ali prepoved določenih orožij, ki je bila v tem procesu dosežena, je pomembna pri vodenju vojaških dejavnosti in je postala del MHP. Proces je stalen, od haaških mirovnih konferenc, ki so se bolj kot z zagotovitvijo miru ukvarjale z določitvijo pravil vojskovanja, preko nikoli zares uveljavljenih pogodb o omejitvi oboroževanja med svetovnima vojnama, do serije pogodb o omejitvi oboroževanja in orožij v obdobju detanta po letu 1960, ki je doseglo svoj višek konec prejšnjega stoletja. Trendi spet kažejo naraščanje napetosti, simptom je večanje vojaških proračunov. Manjše države na te trende ne morejo vplivati, lahko pa se jim prilagodijo in pri tem upoštevajo svoje interese, omejene resurse in svojo vpetost v politične in varnostne povezave.

96 Sprejem pogodbe o prepovedi jedrskega orožja.

4. URESNIČEVANJE MHP

4.1 Slovenske zgodovinske izkušnje z uresničevanjem vojnega prava

4.1.1 Po bitki pri Solferinu

V bitki pri Solferinu, ki je bila povod za ustanovitev MORK, je v sestavi avstrijskih sil sodeloval sedemnajsti pešpolk, ki je imel sedež štaba v Ljubljani in naborno okrožje v deželi Kranjski. Po ustanovitvi MORK leta 1863 sta bila v Ljubljani med prvimi v avstrijskem cesarstvu ustanovljena leta 1866 najprej Žensko društvo za pomoč ranjenim in bolnim vojakom, leta 1870 pa še moško Domoljubno pomožno društvo deželno, ki sta se nato združila leta 1902.⁹⁷

Namen in naloge tega društva nacionalnega združenja avstrijskega cesarstva (in nato Avstro-Ogrske) so razvidne iz govora, ki ga je imel Peter Grasselli članicam društva leta 1914 v Ljubljani, kjer med drugim pravi:

»Izprva so bila torej društva Rd. Križa namenjena za pomoč v vojni; glavni in najpomembnejši namen tudi ostane ta. Toda kmalu so prišla društva do spoznanja, da lahko mnogo koristijo tudi v času miru. Zategadelj je Rdeči križ začel intenzivno razširjati svoje delovanje za pomoč pri elementarnih vremenskih neizgledih, pri požarih, povodnjah, potresih, dalje posebno pri epidemijah. V te svrhe pa je treba imeti zmerom na razpolago izurjeno strežniško osebje, in ker so izkušnje v zadnjih balkanskih homatijah učile, kako važno je strežniško vprašanje za uspešno delovanje Rdečega Križa, je Avstr. Družba Rd. Križa posvetila vso pozornost tej zadevi. Vzpodbujala je pomožna društva, naj vežbajo bolniške strežnice.«⁹⁸

4.1.2 Vojaška zasedba Bosne in Hercegovine

V avstro-ogrski armadi, ki je po kongresu v Berlinu leta 1878 zasedla Bosno in Hercegovino, so sodelovale enote, katerih pripadniki so bili tudi Slovenci. Vojaška zasedba je bila opravljena na podlagi mednarodne pogodbe, katere pogodbenica je

97 Sklepi in priporočila ženevske mednarodne konference iz leta 1863 predvidevajo ustanovitev nacionalnih odborov za pomoč vojaški zdravstveni službi in podporo vlad njihovi dejavnosti v miru in vojni. Avstrija je k ženevski konvenciji o izboljšanju položaja ranjencev v vojskah na bojišču iz leta 1864 pristopila leta 1866 (podatek o ratifikaciji iz D. Schindler, J. Toman, nav. delo, str. 281).

98 M. Drnovšek, nav. delo str. 401.

bila tudi Turčija.⁹⁹ Avstro-ogrška vojska je naletela na organiziran odpor lokalnega prebivalstva. Čeprav pravila vojaške okupacije takrat še niso bila postavljena z veljavno mednarodno pogodbo, pa so že bila oblikovana, vključno s pravilom o priznanju statusa bojavnika pripadnikom milic in prostovoljnih enot in pravici prebivalstva do spontanega upora prodirajočim enotam zasedbene sile.¹⁰⁰ Iz opisa dogajanja slovenskega udeleženca vojaških operacij ob zasedbi je mogoče sklepati, da avstro-ogrška vojska nasprotnikov ni obravnavala kot zakonitih bojnikov.¹⁰¹ Je pa iz opisa primerov pomoči ranjenemu uporniku, ki je bil najden v domači hiši, mogoče sklepati, da je bilo spoštovano pravilo, da so po vojnem pravu zaščiteni prebivalci, ki nudijo pomoč ranjencem in jih zaradi tega ni dovoljeno kaznovati, ter o pomoči ranjencem ne glede na njihovo pripadnost.¹⁰²

Pri bombardiranju Livna je avstro-ogrška vojska uporabila zažigalne bombe. Škodo, ki je nastala civilnemu prebivalstvu, je poveljnik skušal nadomestiti tako, da je predpisal davek premožnim upornikom, iz katerega so bile plačane odškodnine. Sicer so poveljnikom zasedbene vojske krajevne delegacije v veliko primerih sporočile, da kraj ni branjen in da bodo prebivalci mirno sprejeli zasedbene sile. V nekaterih primerih je poveljnik zahteval izraz zvestobe cesarju.¹⁰³

4.1.3 Prva svetovna vojna

Na slovenskem etničnem ozemlju je potekal 90 km dolg južni krak jugozahodne fronte.¹⁰⁴ Frontno območje je bilo na obeh straneh izpraznjeno, prebivalstvo pa odvedeno v begunska taborišča v notranjosti Avstro-Ogrske in Italije.

99 Pogodba med Avstro-Ogrsko, Francijo, Italijo, Nemčijo, Veliko Britanijo in Turčijo o ureditvi vzhodnih zadev, podpisana v Berlinu, 23. 7. 1878, XXV. člen.

100 Osnutek deklaracije o zakonih in običajih vojne, mednarodna konferenca v Bruslju, 27. 8. 1874, 9. in 10. člen.

101 Sojenje vodjem zaradi upora pred vojaškim sodiščem, čeprav so bili obtoženi tudi ubojev civilistov, J. Andrejka, nav. delo, str. 260sl.

102 J. Andrejka, nav. delo, str. 70. Ženevska konvencija iz leta 1864, 5. člen. Pogodbenci sta bili Avstro-Ogrska in Turčija.

103 Osnutek Bruseljske deklaracije v 15. členu pravi, da ni dovoljeno napasti ali bombardirati naselij, ki niso branjena, v 36. členu pa, da ni dovoljeno prisiliti prebivalcev okupiranega ozemlja, da prisežejo zvestobo sovražni sili. Očitno je pri okupaciji avstro-ogrška vojska v glavnem tako ravnala, razen v primeru Livna, ki je bilo branjeno mesto, J. Andrejka, nav. delo, str. 27 in 257sl.

104 T. i. soška fronta.

V času vojne so za države pogodbenice veljale H2, HP, HDZP in ženevske konvencije o zaščiti žrtev oboroženih spopadov.¹⁰⁵ Ker so pogodbe o vojnem pravu po pravilu imele določbo, da so obvezujoče samo, če so vse strani v spopadu njihove pogodbenice, je bila zaradi velikega števila udeležениh držav v vojni, od katerih nekatere niso bile pogodbenice, njihova obveznost vprašljiva.

Z odstranitvijo obsoškega prebivalstva s frontnega območja so odpadli zadržki humanitarne narave pri bombardiranju. Čeprav imata H2 in HP tudi določbe o prizanašanju stavbam, namenjenim verskim, umetniškim in dobrotelnim namenom, so bile uničene tudi nekatere od teh, četudi niso bile uporabljene v vojaške namene.¹⁰⁶

Strupen plin je bil uporabljen tudi na soški fronti. Uporaba strupa ali strupenih orožij je bila generalno prepovedana s H2 za pogodbenice v spopadu. Posebej je bila s HDZP prepovedana uporaba izstrelkov, katerih edini namen je razpršitev zadušljivih plinov v vojni. Ob uporabi bojnih plinov fosgenove skupine in klorarzina 24. 10. 1917 pri preboju pri Kobaridu so nemške enote uporabile minomete in topove, ki so jih napolnili s plinskimi izstrelki in plinskimi granatami. Takrat so bile stran v spopadu tudi že ZDA, ki niso bile pogodbenica te posebne pogodbe. HDZP je veljala v vojni samo, dokler ni postala vojskujoča stran država, ki ni bila njena pogodbenica.¹⁰⁷

Na slovenskem ozemlju so bili nameščeni tudi vojni ujetniki. Njihov status je urejala predvsem H2, ki je veljala za praktično vse države udeleženke 1. svetovne vojne.

4.1.4 Druga svetovna vojna

V 2. svetovni vojni so slovensko ozemlje vojaško zasedle Italija, Nemčija in Madžarska. Z vidika mednarodnega prava ni sporno, da je suverenost Jugoslavije nad zasedenim ozemljem ostala. Država je obstajala naprej, legitimna vlada pa je bila v izgnanstvu in priznana od zaveznikov.

Po takrat veljavnem mednarodnem pravu, običajnem mednarodnem pravu, kodificiranem v H2 in HP, ki se glede pogojev za veljavnost vojaške okupacije ni bistveno spremenilo do danes, je bil pogoj za uporabo pravil o okupaciji dejanska oblast nad

105 Konvenciji iz let 1864 in 1906. Tretja haaska konvencija iz leta 1899 je prilagodila načela konvencije iz leta 1864 vojskovanju na morju.

106 HP v zadevni 27. člen vključuje tudi zgodovinske spomenike.

107 HDZP, tretji odstavek.

ozemljem s strani sovražnikove vojske.¹⁰⁸ Ta pogoj je bil izpolnjen z umikom jugoslovanske vojske, ki je prenehala vojaške operacije in kapitulirala. Do upora prebivalstva, ki bi ga bilo po takratnem vojnem pravu mogoče imeti za zakonit upor, ki bi postavil pod vprašaj dejansko oblast zasedbenih vojsk, pa ni prišlo takoj po okupaciji.¹⁰⁹

Pravo vojaške zasedbe daje okupatorju velika pooblastila, ki so bila v obdobju po 2. svetovni vojni omejena zaradi zaščite civilnega prebivalstva in razvoja človekovih pravic. Civilno prebivalstvo ima dolžnost biti pokorno zasedbeni sili, ki pa od njega ne sme zahtevati zvestobe, ki ostaja suverenu ozemlja. V primeru upora ima okupator pravico uporabiti potrebne ukrepe za ohranitev svoje oblasti, ki so med zasedbo slovenskega ozemlja med 2. svetovno vojno vključevali tudi represalije proti civilnemu prebivalstvu in ki so bile pozneje z ŽK in DP1 prepovedane.

Treba je tudi upoštevati, da ozemlje zahodno od rapalske meje v obravnavanem obdobju ni bilo pod vojaško zasedbo, ampak ozemlje pod suverenostjo Italije.

S samim namenom instituta vojaške okupacije je bila v nasprotju nemška raznarodovalna politika na okupiranem ozemlju Gorenjske in slovenske Štajerske.

Brez spuščanja v razlike med metodami, ki so jih za zagotavljanje in ohranitev oblasti uporabile italijanske, madžarske in nemške okupacijske sile, so bila z vidika njihove skladnosti z veljavno mednarodno ureditvijo vprašljiva naslednja ravnanja: deportacije civilnega prebivalstva, prisilno podeljevanje državljanstva, vojaška mobilizacija ter jemanje in usmrnitev talcev.

Predpisi vojnega prava o deportaciji civilnega prebivalstva so bili skopi. Prav tako ni obstajala izrecna določba, ki bi deportacije prepovedovala.¹¹⁰ Smiselno je prepovedi deportacije zaradi opravljanja storitev za okupatorja izhajala iz določb o prepovedi siljenja civilnega prebivalstva zasedenega ozemlja k opravljanju storitev za potrebe okupatorske vojske izven zasedenega ozemlja.¹¹¹ Po drugi strani pa je lahko vojaška nuja vedno opravičevala drugačno ravnanje. Če bi v poznejši fazi vojne še bilo mogoče zaradi pomanjkanja delovne sile opravičiti deportacije zaradi napotitve na prisilno

108 HP, 42. člen. O nekaterih trendih za prilagoditev te ureditve zakonitosti uporabe sile in odpravi stroge ločitve med *ius ad bellum* in *ius in bello* več v S. Divjak, nav. delo, str. 33, 55 in 80sl.

109 Čeprav gre za dejansko vprašanje, bi bilo v slovenskem primeru težko zastopati tezo o kontinuiranem odporu od začetka zasedbe v smislu *levée en masse*.

110 Z ŽK4, ki v 49. členu izrecno prepoveduje prisilne deportacije na ozemlje zasedbene sile, je bila ta nejasnost odpravljena.

111 HP, 52. člen.

delo, pa so bile preselitve miroljubnega prebivalstva, ki jih je izvedla Nemčija takoj po zasedbi, del načrta za spremembo etnične sestave zasedenega ozemlja, zato jih je kot takšne po tedaj veljavnem vojnem pravu treba oceniti za nedopustne.¹¹² Tudi v tem času še ni prišlo do odpora okupatorju v obsegu in intenzivnosti, ki bi lahko opravičila takšno ravnanje kot vojaško nujo ali sorazmerne vojne represalije.

Vojaška okupacija je teritorialna in ne personalna oblast ter je značilnočasne in ne trajne narave.¹¹³ Dokončno se o teritorialni pripadnosti ozemlja odloči z mirovno pogodbo, lahko pa tudi v primeru prenehanja obstoja dotedanje države *via facti* preide začasna oblast okupacijske sile v trajno. Med vojaško okupacijo so prebivalci zasedenega ozemlja okupacijski sili dolžni pokorščine, ne pa zvestobe, ki po splošnih pravilih mednarodnega prava ostaja pridržana zakonitemu suverenu.¹¹⁴ S tega razloga je bila podelitev nemškega in madžarskega državljanstva prebivalcem zasedenih slovenskih ozemelj v nasprotju z mednarodnim pravom.¹¹⁵

Mobilizacija prebivalcev ozemlja pod vojaško okupacijo v vojsko zasedbene sile je v nasprotju s temeljnim konceptom vojaške zasedbe in je bila kot takšna nedopustna po mednarodnem pravu. H2, ki je bila za okupacijske sile in Jugoslavijo veljavno mednarodno pogodbeno pravo,¹¹⁶ predpisuje, da je prepovedano prisiliti prebivalce okupiranega ozemlja, da sodelujejo v vojaških operacijah proti lastni državi. Glede na navedeno je bila mednarodnopravno vprašljiva tudi vključitev prostovoljnih enot za varovanje prebivalcev pred partizanskimi napadi v okupatorjeve policijske enote in priznavanje služenja v njih kot vojaške službe v okupacijskih silah.¹¹⁷

V času okupacije slovenskega ozemlja med 2. svetovno vojno H2 in HP nista imela predpisov o jemanju in ubijanju talcev za zavarovanje zasedbenih enot pred sovražnimi dejanji prebivalcev zasedenega ozemlja, ki je veljalo za dovoljeno represalijo.

112 D. Blumenwitz, nav. delo, str. 84. Takratni vodilni slovenski mednarodni pravnik predvsem poudarja pomen miroljubnosti prebivalstva za njegovo zaščito po vojnem pravu, I. Tomšič, nav. delo, str. 76.

113 I. Tomšič, nav. delo, str. 75. Po 2. svetovni vojni je Jugoslavija zastopala stališče o dolžnosti prebivalcev zasedenega ozemlja, da ne priznajo okupacije, ki ga je vgradila v svojo notranjo zakonodajo in ga neuspešno poskušala uveljaviti v procesu priprave DP1, S. Divjak, nav. delo, str. 146.

114 HP in H2, 45. člen.

115 Dejstvo, da je bilo nemško državljanstvo večini prebivalcev podeljeno na preklic, s tega vidika ni bistveno, lahko pa kaže na zavedanje o veljavnem mednarodnem pravu.

116 Srbija je H2 ratificirala 1901, Jugoslavija je potrdila nasledstvo leta 1969. Madžarska ni bila pogodbenica. D. Schindler, J. Toman, nav. delo, str. 95.

117 D. Blumenwitz, nav. delo, str. 86.

Tudi nürnberško sodišče dovoljenosti samega instituta ni postavilo pod vprašaj, pač pa njegovo uporabo v nasprotju z načelom sorazmernosti, ki velja za vojne represalije.¹¹⁸ Zlasti smernice poveljstva nemške vojske, po katerih je bil predpisan uboj sto Jugoslovancev za vsakega ubitega in petdeset Jugoslovancev za vsakega ranjenega Nemca, so bile nedvomno v nasprotju z mednarodnim pravom. Na nehumanost in nemoralnost ter potrebo pravne ureditve jemanja talcev je med okupacijo slovenskega ozemlja opozoril slovenski mednarodni pravnik Tomšič.¹¹⁹ Po 2. svetovni vojni so bile represalije proti civilnemu prebivalstvu prepovedane, še posebej jemanje talcev.¹²⁰

Po sklenitvi sporazumov Tito-Šubašić na Visu in oblikovanju skupne jugoslovanske vlade 7. 3. 1945 je bila partizanska vojska priznana kot oborožena sila Jugoslavije.¹²¹ Dolžna je bila v celoti spoštovati vojno pravo, veljavno za to državo. V zvezi s tem se postavlja vprašanje povojnih pobojev vrnjenih pripadnikov domobranskih in drugih enot ter beguncev z vidika vojnega pa tudi širšega mednarodnega prava. Po vojnem pravu pripadnikov teh enot večinoma ne moremo imeti za legalne borce, ki bi uživali status vojnih ujetnikov.¹²² Po splošnem mednarodnem pravu pa je ob koncu vojne veljal minimalni standard človekovih pravic, izražen v 46. členu HP kot pravilo mednarodnega običajnega prava.¹²³ Tudi za osebe, ki niso bile vojni ujetniki, je bilo treba uporabiti ta standard.¹²⁴

Ob tem se postavlja tudi vprašanje dolžnosti države, v katere oblasti so vojni ujetniki oziroma osebe v podobnem položaju, da jih ne repatriira proti njihovi volji, oziroma pravice teh oseb, da zavrnejo repatriacijo. Med 2. svetovno vojno je bilo to vprašanje neurejeno, veljala je predvsem obveznost vrnitve vojnih ujetnikov po končanju vojne, kar je, ker mirovna pogodba z Nemčijo ni bila sklenjena, omogočalo pravno utemeljitev za njihovo zadrževanje dolgo po končanih aktivnih sovražnostih.

Zaradi ideološke narave oboroženih spopadov na ozemlju nekaterih držav med 2. svetovno vojno je repatriacija vojnih ujetnikov in drugih oseb v podobnem položaju

118 I. Tomšič, nav. delo, str. 77–78; D. Blumenwitz, nav. delo, str. 71sl.

119 I. Tomšič, prav tam.

120 ŽK4, 33/3 in 34. člen.

121 O paralelnosti oblasti v času po ustanovitvi AVNOJ-a in mednarodnopravnem pomenu vojaških misij pri partizanski vojski I. Tomšič, nav. delo (1956), str. 18.

122 D. Blumenwitz, nav. delo, str. 145.

123 Prav tam, str. 155–156; B. Kolarič, nav. delo, str. 315. V tem smislu tudi odločitev Okrajnega sodišča v Ljubljani Ks 962/2006, odstavek 24, objavljena kot primer Supreme State Prosecutor v Ribičič (Mitja) v A. Nollkaemper, nav. delo, str. 584.

124 J. M. Henckaerts, nav. delo, str. 306, 311.

v določene države zanje lahko pomenila izpostavljenost ravnanju, nasprotnemu temeljnim normam mednarodnega prava, pravne države in humanosti.¹²⁵ To vprašanje se je pojavilo ob pripravi ŽK, vendar se v besedilu ni odrazilo.¹²⁶

V zvezi s Korejsko vojno je OZN sprejela resolucijo, da se vojni ujetniki proti njihovi volji ne vračajo.¹²⁷ Zaradi ureditve statusa oseb, ki so v Evropi po 2. svetovni vojni ostale brez domovine, je bila sprejeta tudi posebna konvencija za ureditev njihovega statusa.¹²⁸

Določbe MHP o vojnih ujetnikih se uporabljajo tudi po prenehanju aktivnih sovražnosti, kot je bilo na primer stanje ob koncu 2. svetovne vojne na sedanjem slovenskem ozemlju.¹²⁹

Blumenwitz meni, da bi smela Velika Britanija vojne ujetnike zoper njihovo voljo repatriirati le ob upoštevanju najmanjšega standarda človekovih pravic ter zavrniti izročitev beguncev Jugoslaviji. Svojo oceno poskuša utemeljiti z Martensovo klavzulo in mnenjem britanske mednarodnopravne stroke.¹³⁰

Ostaja še hipotetično vprašanje odgovornosti Slovenije v vlogi države naslednice za kršitev mednarodnega prava, ki jo je storila Jugoslavija. V mednarodnem pravu nasledstvo odgovornosti države za mednarodne delikte ni uveljavljeno.¹³¹ Poleg tega so bile žrtve jugoslovanski državljani, zato v tem primeru ne obstaja država, ki bi bila legitimirana kot *parens patriae*.

125 Spopadi med različnimi oboroženimi formacijami na ozemlju Jugoslavije so bili v veliki meri takšne narave in so v tem delu imeli značaj državlanske vojne. Status oboroženih formacij v smislu mednarodnega prava se je v času vojne tudi spreminjal, četniki so na začetku imeli položaj jugoslovanske vojske v domovini, medtem ko je konec vojne ta status pripadel partizanski vojski, ustaši pa so bili vojska mednarodno nepriznane države.

126 Avtoritativni komentar iz tistega obdobja stoji na stališču, da je treba 118. člen ŽK3 razumeti v smislu, da je dopustna izjema od repatriacije, če oseba nasprotuje svoji vrnitvi v domovino in obstajajo resni razlogi, da bo po vrnitvi izpostavljena nepravilnim ukrepom, ki bodo prizadeli njeno življenje ali svobodo iz diskriminacijskih razlogov, med katerimi so tudi pripadnost določenemu družbenemu razredu ali politično prepričanje. Pictet, nav. delo, str. 547. Takšna je bila v obravnavanem primeru tudi praksa ZDA.

127 Resolucija GS OZN 610(VII).

128 Konvencija o statusu beguncev, 189 UNTS 137.

129 Vrnitve in množični uboji pripadnikov oboroženih formacij so potekali junija 1945.

130 D. Blumenwitz, nav. delo, str. 147–150.

131 ILC, Second report on succession of States in respect of State responsibility, nav. delo.

4.1.5 Desetdnevna vojna

Po razglasitvi neodvisnosti Slovenije slovensko ozemlje ni imelo značaja od jugoslovanske vojske zasedenega ozemlja, ampak so bile enote jugoslovanske vojske oborožena sila države na ozemlju pod njeno suverenostjo. Nasprotna stran, Teritorialna obramba Slovenije, je bila oborožena sila organizirane oblasti na delu države, ki je razglasil samostojnost. Spopad je bil notranjedinjavnega značaja, Jugoslavija je bila država pogodbenica DP2, ki sta ga obe strani v spopadu v glavnem upoštevali.¹³²

Jugoslovanska vojska je kršila določbe o uporabi znaka rdečega križa, ko je znak zlorabila za označevanje zrakoplovov.¹³³ Za spoštovanje premirja so bili napoteni mednarodni opazovalci.¹³⁴

Po vojni je slovensko pravosodje obravnavalo nekaj domnevnih kršitev MHP med desetdnevno vojno, vendar kršitev ni ugotovilo. Sodišče je priznalo odškodnino civilni osebi zaradi škode, povzročene z mino.¹³⁵ Mednarodno kazensko sodišče za bivšo Jugoslavijo (MKSJ) primerov iz desetdnevne vojne ni obravnavalo.

4.1.6 Uresničevanje v miru

Čeprav je MHP aktivirano predvsem med oboroženimi spopadi, pa so določene dejavnosti za njegovo spoštovanje potrebne v mirnem času. To so predvsem prenos nekaterih določb iz sklenjenih mednarodnih pogodb v notranji pravni red, razširjanje MHP in vzdrževanje struktur, predvidenih v mednarodni pogodbeni ureditvi.

V Sloveniji se sklenjene mednarodne pogodbe uporabljajo neposredno.¹³⁶ Kljub temu je zaradi splošne formulacije določb nekaterih mednarodnih pogodb, ki nakažejo na notranjo ureditev, treba za njihovo uresničevanje sprejeti notranje predpise. Posebno to velja za kazensko pravo, kjer morajo biti določbe v kazenskem zakoniku države usklajene z opisi kaznivih dejanj genocida, vojnih zločinov in zločinov proti človečnosti v mednarodnopravni ureditvi, da ne bi prišlo do neskladnosti ali pravnih praznin.

132 Dod. sl. l. 16/78. DP2 je poleg DP1 prva mednarodna pogodba s področja MHP, objavljena v uradnem slovenskem prevodu.

133 S. Jogan, nav. delo.

134 O njihovi dejavnosti glej B. Cerar, nav. delo.

135 Vrhovno sodišče RS, odločba opr. št. II Ips 49/2003.

136 URS, 8. člen.

Potrebne spremembe notranjepravnih predpisov so v Sloveniji sprejete ob ratifikaciji mednarodnih pogodb. Tako je bila ob ratifikaciji mednarodnih pogodb, povezanih z MKS, spremenjena kazenska zakonodaja v delu, ki ureja kazniva dejanja zoper človečnost in mednarodno pravo in opis kaznivih dejanj, usklajen z ureditvijo v mednarodnih pogodbah. Slovenija je sprejela tudi poseben zakon o nacionalni organizaciji Rdečega križa.¹³⁷ Posebna analiza skladnosti notranjepravne ureditve z MHP doslej ni bila opravljena. Glede na opisani sistem je tudi vprašljiva njena smiselnost, čeprav je zaradi nasledstva vrste mednarodnih pogodb obstoj nekaterih neusklajenosti verjeten.¹³⁸ Poseben primer so spremembe pogodb MHP, ki začnejo veljati tudi za države, ki se na sprejeto besedilo ne odzovejo, torej brez ratifikacije.¹³⁹

Seznanjanje z MHP in njegovo poučevanje je v Sloveniji zagotovljeno na različne načine. Izdan je bil neuradni prevod ŽK,¹⁴⁰ Rdeči križ Slovenije (RKS) organizira različne tečaje, tudi v sodelovanju z MORK. Obstaja možnost vključitve MHP v izbirne vsebine v šolskem izobraževanju. MHP se poučuje v okviru študija na pravnih in medicinskih fakultetah. MHP je vključeno v usposabljanje in izobraževanje vojakov in častnikov.

Vzpostavljene so in delujejo strukture, predvidene v mirnem času z ŽK in DP. Nacionalna organizacija Rdečega križa Slovenije ima eno najstarejših tradicij na svetu in je opravljala svoje naloge v miru in med oboroženim spopadom ter v času, ko je na slovensko ozemlje prišlo veliko beguncev iz vojne v Bosni in Hercegovini ter prehodom beguncev in drugih migrantov skozi Slovenijo leta 2015.¹⁴¹ Dobro je organizirana civilna zaščita, ki jo vodi posebna uprava pri Ministrstvu za obrambo.

Nacionalna komisija za MHP opravlja koordinacijsko vlogo pri uresničevanju MHP in predlaga vladi potrebne ukrepe. Deluje od leta 1999 (zdaj se imenuje Stalna koordinacijska skupina za MHP) in je vladna komisija za spremljanje stanja na področju, sestavljajo pa jo predstavniki resorjev pod vodstvom Ministrstva za zunanje zadeve.

Slovenska vojska posveča posebno pozornost MHP. V okviru projektov izobraževalne dejavnosti in usposabljanja je ob sodelovanju slovenskih pravnih strokovnjakov

137 Zakon o Rdečem križu Slovenije, Ur. l. RS, št. 7/93 in 79/10.

138 Izdelavo študije priporoča MORK (ICRC, nav. dokument, str. 132).

139 Primer je Priloga 1 DP1, dopolnjena 30. 11. 1993.

140 Ženevske konvencije, nav. deli.

141 O zgodovini RKS glej I. Žnidaršič, nav. delo, str. 20. Ni še obdelano delovanje med okupacijo v 2. svetovni vojni do razpusta slovenskega Rdečega križa od nemške okupacijske oblasti in interniranja njegovega vodstva.

nastal učbenik.¹⁴² Postavljeni so bili svetovalci za MHP v poveljstvih večjih enot. Glede na velikost vojske in njeno vpetost v zavezniške strukture pa Slovenska vojska do zdaj še ni pripravila lastnega priročnika o MHP.

Pri oboroževanju so vodilo tudi sklenjene mednarodne pogodbe o omejitvi določenih orožij, vendar podatkov o teh odločitvah država ni dolžna razkrivati.¹⁴³

Na diplomatskem področju Slovenija posebno pozorno spremlja in razvija aktivnosti, povezane z omejitvijo min, njihovim uničenjem in pomoči žrtvam min ter uveljavitvijo mednarodnega kazenskega pravosodja.

Sklep

Slovenci so doživeli uporabo MHP na slovenskem ozemlju med desetdnevno vojno, drugo in prvo svetovno vojno. Resne kršitve vojnega prava, katerih žrtve so bile predvsem civilne osebe in druge skupine zaščitene osebe, so bile v drugi svetovni vojni.

Slovenija je pogodbenica velike večine korpusa mednarodnih pogodb s področja MHP. Ni pogodbenica nekaterih mednarodnih pogodb starejšega datuma, med njimi sta H2 in HP, od novejših pa Konvencije za zaščito vseh oseb pred prisilnim izginotjem (KZPI) in Konvencije o prepovedi jedrskih orožij (TPNW). Od mednarodnih pogodb, ki sicer pretežno ne urejajo vprašanj, ki sodijo v MHP, imajo pa tudi z njegovega vidika relevantne določbe, je pogodba odprtega tipa, katere pogodbenica Slovenija ni, Pogodba o Antarktiki (MPA).

Glede H2 in HP je mogoče reči, da so bile njune določbe podrobneje razdelane s poznejšimi mednarodnimi pogodbami oziroma jih velik del predstavlja običajno MHP. Ker lahko pogodbeni odnos nudi širši spekter zaščite pravic, bi iz tega razloga pristop k pogodbam, ki je vedno mogoč, lahko bil smiseln.

Pogodba o Antarktiki vsebuje vrsto drugih določb, samo zaradi določbe, ki je relevantna za *ius in bello*, pa pogodbeni status ni potreben.¹⁴⁴

¹⁴² V. Sancin, nav. delo.

¹⁴³ ICRC, komentar 36. člena DP1.

¹⁴⁴ Slovenija je MPA ratificirala 31. 1. 2019, mednarodnopravno pa je zanjo začela veljati 22. 4. 2019 (Ur. l. RS – MP, št. 44/2019).

KZPI je pogodba za zaščito temeljnih človekovih pravic v miru in vojni in bi bila zaradi zgodovinske izkušnje slovenskega naroda s prisilnimi izginotji ter v skladu z zunanjepolitično usmeritvijo države, ki postavlja v ospredje zavzemanje za človekove pravice in močno vlogo mednarodnega prava,¹⁴⁵ politična in moralna dolžnost Slovenije, da postane njena država pogodbenica.

TPNW je poskus preko MHP doseči prepoved jedrskega orožja. Slovenija je kot članica vojaške zveze NATO v položaju, da svoje ravnanje glede pristopa k tej mednarodni pogodbi usklajuje z drugimi državami članicami, med katerimi so tudi države, ki imajo jedrsko orožje. Ni mogoče reči, da bi te države, ki nasprotujejo TPNW, stale na stališču, ki so ga Rimljani označili z izrekom: če hočeš mir, pripravlaj vojno (lat. *si vis pacem, para bellum*). Nedvomno gre za širše vprašanje, ki zna biti usodno za človeštvo.¹⁴⁶ Podobno kot razvoj avtonomnih orožij, ki postavlja človeštvo pred dilemo, ali bo človek gospodar tehnike, ki jo je ustvaril s pomočjo znanosti, ali pa bo dosežke znanosti uporabil za svoje lastno uničenje.

Literatura

Knjige in članki:

Jernej Andrejka: Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878, Družba sv. Mohorja v Celovcu, Celovec 1904.

Yusuf Aksar: Implementing International Humanitarian Law, Routledge, London 2004.

Dieter Blumenwitz: Okupacija in revolucija v Sloveniji (1945–1946): mednarodnopravna študija, Mohorjeva družba, Celje 2005.

Božo Cerar: Opazovalci, Republika Slovenija, Ministrstvo za obrambo, Ljubljana 2011.

Andrew Clapham, Paola Gaeta: The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict, Oxford University Press, Oxford 2014.

Samo Divjak: Inštitut vojaške zasedbe v mednarodnem pravu in njegove razvojne možnosti, doktorska disertacija, Ljubljana 1983.

Dokumente zum humanitären Völkerrecht, Federal Foreign Office, German Red Cross, Federal Ministry of Defense, 2006.

Marjan Drnovšek: Arhivska zapuščina Petra Grassellija 1842–1933, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana 1983.

Tone Ferenc: Fašisti brez krinke, Dokumenti 1941–1942, Založba Obzorja, Maribor 1987.

Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941 – 1945, Založba Obzorja, Maribor 1968.

145 Deklaracija o zunanji politiki Republike Slovenije, II. poglavje, šesta alineja; Zunanja politika Republike Slovenije, str. 25 in 26.

146 B. Russell, nav. delo, str. 507 in 592.

- Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck: Customary International Humanitarian Law, Vol. I-III, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Jean-Marie Henckaerts: Študija o običajnem mednarodnem humanitarnem pravu: prispevek k razumevanju in spoštovanju vladavine prava v oboroženem spopadu, International Review of the Red Cross, Ženeva 2008.
- Savin Jogan: Nekaj primerov hujših kršitev določb mednarodnega humanitarnega prava na slovenskem ozemlju, tipkopis.
- Matej Jug: Kemično orožje v obdobju prve svetovne vojne, diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2015.
- Immanuel Kant: Zum ewigen Frieden: ein philosophischer Entwurf, P. Reclam jun., 2002.
- Boštjan Kolarič: Hudodelstva zoper človečnost po koncu 2. svetovne vojne na slovenskem ozemlju, v: Dignitas, št. 53/54 (2018), str. 311 – 317.
- André Nolkaemper, August Reinisch: International Law in Domestic Courts, Oxford, 2018.
- Jean. S. Pictet, Jean de Preux: Commentary, III Geneva Convention, ICRC, Geneva 1960.
- Adam Roberts, Richard Guelff: Documents on the Laws of War, Oxford University Press, Oxford 2000.
- Arthur W. Rovine: Contemporary Practice of the United States Relating to International Law, v: American Journal of International Law, 67(1973) 1, str. 118–126.
- Bertrand Russell: Autobiography, Unwin Paperbacks, London 1978.
- Vasilka Sancin, Dominika Švarc, Matjaž Ambrož: Mednarodno pravo oboroženih spopadov, Ministrstvo za obrambo, Ljubljana 2009.
- Dietrich Schindler, Jiri Toman: The Laws of Armed Conflicts, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1988.
- Ivan Tomšič: Vojno in nevtralnostno pravo, Nova založba, Ljubljana 1942.
- Ivan Tomšič: The Identity of the Yugoslav State under International Law, v: JRMP, 1956, str. 15–27.
- Budislav Vukas: Relativno djelovanje međunarodnih ugovora, Školska knjiga, Zagreb 1975.
- Mihael Zupančič: Učinki mednarodnih pogodb in mednarodnih enostranskih aktov držav, v: Pravo mednarodnih pogodb, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2013.
- Ženevske konvencije o zaščiti žrtev vojne, Medicinski razgledi, Ljubljana 1989.
- Ženevske konvencije o zaščiti žrtev vojne, Rdeči križ Slovenije, Ljubljana 1993.
- Ivica Žnidaršič: O nastanku in razvoju organizacije Rdečega križa ter ženevskih konvencij, v: Ženevske konvencije o zaščiti žrtev vojne, Medicinski razgledi, Ljubljana 1989.

Pravni viri in dokumenti:

- Deklaracija o zunanji politiki Republike Slovenije, Ur. l. RS 53/15.
- Meddržavno sodišče: Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Uporaba Konvencije o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida*) (BIH proti Srbiji in Črni Gori), sodba, ICJ Reports 2007, str. 43.
- Meddržavno sodišče: Svetovalno mnenje v zadevi *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, (*Legalnost uporabe jedrskega orožja s strani države v oboroženem spopadu*), ICJ Reports 1996, str. 226.
- Posodobljene smernice Evropske unije o spodbujanju in spoštovanju mednarodnega humanitarnega prava (MHP), Ur. l. EU C 303.
- Statut Meddržavnega sodišča, Ur. l. RS – MP 1/14.

- Final Document of the Second Review Conference of the States Parties to the Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to have Indiscriminate Effects, Geneva, 11-21 December 2001, dokument OZN CCW/CONF.II/2 z dne 25. 1. 2002.
- ICRC: The Domestic Implementation of International Humanitarian Law, a Manual, Geneva, september 2015, dostopno na: <<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-4028.pdf>> (16. 8. 2019).
- ILC: Second report on succession of States in respect of State responsibility, dokument OZN A/CN.4/719 z dne 6. 4. 2018.
- MZZ: Slovenija: varna, uspešna in v svetu spoštovana, Zunanja politika Republike Slovenije, 2015.
- Pogodba o prepovedi jedrskih orožij, 7. 7. 2017.
- Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General, Geneva, 25. 1. 2005.
- Dokumentacija MZZ, Služba za mednarodnopravne zadeve.
- Zakon o ratifikaciji Sprememb Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča, Kampala, 10. in 11. junij 2010 (MRS MKS-A), Ur. l. RS – MP, št. 13/13
- Resolucija Generalne skupščine OZN 610(VII) z dne 3. 12. 1952.
- Convention relating to the Status of Refugees, 189 UNTS 137.
- Zakon o Rdečem križu Slovenije, Ur. l. RS, št. 7/93 in 79/10.
- Vrhovno sodišče RS, odločba opr. št. II Ips 49/2003.

Spletne strani:

- <<https://ihl.databases.icrc.org/ihl/INTRO/195>> (16. 8. 2019)
- <<https://www.un.org/>> (16. 8. 2019)
- <<https://www.opcw.org/>> (16. 8. 2019)
- <<https://archive.org/>> (16. 8. 2019)

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Federal Department of Foreign Affairs FDFA

413.04.02.00

The Federal Department of Foreign Affairs presents its compliments to the Embassy of the Republic of Slovenia and has the honour to acknowledge receipt, on 13 December 2019, of the Embassy's note VBE-92-12-40/19 dated 6 December 2019 and of the enclosed official translations in Slovene language of the four Geneva Conventions of 1949 for the Protection of war victims and of their three Additional Protocols of 1977 and 2005.

The Swiss Federal Council, in its capacity as depositary of the Geneva Conventions and Protocols (www.fdfa.admin.ch/depositary), will not fail to inform the Governments of the States parties of the communication of these documents.

The Department avails itself of this opportunity to renew to the Embassy the assurances of its highest consideration.

Berne, 13 December 2019

Embassy of the Republic of Slovenia

Berne

Mateja Grašek*

SLOVENSKI ODBOR ZA MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO IN NACIONALNI ODBORI IZBRANIH EVROPSKIH DRŽAV

Uvod

Danes v mednarodni skupnosti deluje 112 nacionalnih odborov za mednarodno humanitarno pravo (v nadaljevanju: MHP),¹ ki imajo odločilno vlogo pri nacionalnem izvajanju MHP. Prav to izvajanje je ključno pri uresničevanju mednarodne obveznosti držav – spoštovanju in zagotavljanju spoštovanja MHP. Članek se osredotoča na predstavitev konstitutivnih elementov slovenskega odbora za MHP, ki jih avtorica primerja z odbori sosednjih držav (Avstrije, Italije in Madžarske), srednjeevropskih držav (Češke, Slovaške in Poljske) ter Belgije, Nemčije in Švice. Avtorica zaradi prikaza različnih ureditev in praks začrtani geografski okvir pogosto preseže. Aktivno delovanje slovenskega MHP na nacionalni in mednarodni ravni prispeva h krepitvi spoštovanja mednarodnega prava, kar je tudi eden od ciljev zunanje politike Republike Slovenije.²

1. NAZIVI NACIONALNIH ODBOROV ZA MHP

Zaradi oboroženih spopadov na območju nekdanje Jugoslavije so se v devetdesetih letih prejšnjega stoletja v slovenskem prostoru pojavila razmišljanja o ustanovitvi medministrskega telesa, ki bi usklajevalo aktivnosti v zvezi z MHP. Začetna pot ni bila lahka. Pri oblikovanju tega telesa in zasnovi nalog je s pravnimi nasveti

* *Mateja Grašek, univerzitetna diplomirana pravnica, magistrica znanosti, vodja Stalne koordinacijske skupine za mednarodno humanitarno pravo, Sektor za mednarodno pravo Ministrstva za zunanje zadeve.*

1 National Committees and Similar Bodies on International Humanitarian Law, ICRC, 15. 11. 2019. Dokument je dosegljiv na <<https://www.icrc.org/en/document/table-national-committees-and-other-national-bodies-international-humanitarian-law>>.

2 Deklaracija o zunanji politiki RS je objavljena v Ur. l. RS, št. 53/15.

in tehnično pomočjo pomagala Svetovalna služba za MHP Mednarodnega odbora Rdečega križa (v nadaljevanju: MORK).³

Republika Slovenija je bila prva v srednji in vzhodni Evropi, ki je po padcu Berlinskega zidu leta 1999 ustanovila nacionalni odbor za MHP – Medresorsko komisijo za MHP. Sledile so ji Madžarska leta 2000,⁴ Slovaška leta 2001,⁵ Poljska leta 2004⁶ in Češka leta 2011.⁷ Najstarejši odbori za MHP v evropskem prostoru so: nemški, ki deluje od leta 1973,⁸ belgijski od leta 1987⁹ ter avstrijski¹⁰ in italijanski od leta 1988.¹¹

Države te odbore poimenujejo različno: Nacionalna komisija za izvajanje MHP (Avstrija),¹² Nacionalni odbor za MHP (Češka¹³ in Nemčija¹⁴), Komisija za proučevanje MHP (Italija),¹⁵ Komisija za zadeve MHP (Poljska)¹⁶ in Komisija za MHP (Slovaška).¹⁷ Afriški odbori se ponekod (npr. Burkina Faso¹⁸ in Zimbabve¹⁹) imenujejo Medministrski odbor za človekove pravice in mednarodno humanitarno pravo.

3 C. Pellandini, nav. delo, str. 1045.

4 National Committees and Similar Bodies on International Humanitarian Law, nav. delo, str. 19.

5 Prav tam, str. 38.

6 Prav tam, str. 34.

7 Prav tam, str. 13.

8 Prav tam, str. 17.

9 Prav tam, str. 6.

10 Prav tam, str. 4.

11 Prav tam, str. 22.

12 Prav tam, str. 4.

13 Prav tam, str. 13.

14 Prav tam, str. 17.

15 Prav tam, str. 22.

16 Prav tam, str. 34.

17 Prav tam, str. 38.

18 Prav tam, str. 8.

19 Prav tam, str. 49.

2. USTANOVNI AKTI NACIONALNIH ODBOROV ZA MHP

Raznolikost je razvidna tudi v pravnih aktih, s katerimi se odbori ustanavljajo. V prvi skupini so države, v katerih so bili ti odbori ustanovljeni s sklepom – v Republiki Sloveniji s sklepom vlade št. 762-01/99-1 (B) z dne 2. aprila 1999, v Slovaški Republiki s sklepom Ministrstva za zunanje zadeve²⁰ in Švici s sklepom Zveznega sveta.²¹ Drugo skupino sestavljajo države, v katerih so bili ti odbori ustanovljeni z ukazom, in sicer v Belgiji z ukazom sveta ministrov,²² v Italiji z ukazom Ministrstva za zunanje zadeve,²³ na Madžarskem z ukazom vlade²⁴ in Poljskem z ukazom predsednika vlade.²⁵ Možne so tudi druge pravne podlage, npr. Sporazum med Ministrstvom za zunanje zadeve, Ministrstvom za obrambo in češkim Rdečim križem v primeru češkega odbora za MHP²⁶ in Statut nacionalnega društva Rdečega križa v primeru nemškega odbora za MHP.²⁷

3. SESTAVA NACIONALNIH ODBOROV ZA MHP

3.1 Slovenska Medresorska komisija za MHP

Komisijo so sprva sestavljali predstavniki Ministrstva za obrambo, Ministrstva za zdravstvo, Ministrstva za zunanje zadeve, Ministrstva za šolstvo in šport, Ministrstva za notranje zadeve, Ministrstva za pravosodje, Urada za priseljevanje, begunce in Rdečega križa Slovenije.

Zaradi novih nalog se je sčasoma izkazalo, da je treba Medresorsko komisijo za MHP okrepiti z dodatnimi člani. Po letu 2000 so se ji pridružili še predstavniki Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstva za okolje, prostor in energijo, Ministrstva za gospodarstvo, Uprave Republike Slovenije za zaščito in reševanje ter

20 Prav tam, str. 38.

21 Prav tam, str. 41.

22 Prav tam, str. 6.

23 Prav tam, str. 22.

24 Prav tam, str. 19.

25 Prav tam, str. 34.

26 Prav tam, str. 13.

27 Prav tam, str. 17.

doktorica mednarodnega javnega prava, ki je izredna profesorica na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.²⁸

Medresorska komisija za MHP je delovala do 24. maja 2012, ko je bila ukinjena s sklepom vlade (št. 01100-1/2012/43). S strokovnega stališča je težko razumeti, zakaj se je Vlada Republike Slovenije odločila za ta korak. V praksi se je izkazalo, da je komisija v trinajstletnem delovanju oblikovala številna pobude in predloge, kar je podrobno razčlenjeno v razdelku z naslovom Mandat slovenske Medresorske komisije za MHP. Po oceni MORK je bila Medresorska komisija za MHP v začetnih letih delovanja med najaktivnejšimi v regiji.

Po skoraj dveh letih nedelovanja te komisije je bilo v Republiki Sloveniji v letu 2014 s sklepom vlade št. 02401-7/2014/4 z dne 27. marca 2014 ponovno ustanovljeno medresorsko delovno telo za MHP – Stalna koordinacijska skupina za mednarodno humanitarno pravo (v nadaljevanju: SKS za MHP), ki jo sestavljajo predstavniki številnih ministrstev, nevladne organizacije (Rdečega križa Slovenije), izredna profesorica mednarodnega prava na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in predstavniki drugih strokovnih institucij ter organizacij.²⁹

3.2 Nacionalni odbori za MHP v mednarodni skupnosti

Nacionalne odbore za MHP v evropskem prostoru, tako kot tudi v slovenskem, tradicionalno sestavljajo predstavniki Ministrstva za zunanje zadeve, Ministrstva za obrambo, Ministrstva za notranje zadeve, Ministrstva za pravosodje, Ministrstva za finance ter Ministrstva za izobraževanje in kulturo. Poleg vladnih organov so v odbori tudi profesorji pravnih fakultet, fakultet za družbene vede in fakultet za obrambo ter nevladne organizacije. Zanimivo je, da v slovaškem odboru za MHP sodeluje tudi

28 Gradivo MZZ.

29 Skupino sestavljajo: predstavnik ministrstva, pristojnega za zunanje zadeve, ki vodi skupino; predstavnik ministrstva, pristojnega za obrambo, predstavnik ministrstva, pristojnega za notranje zadeve, predstavnik ministrstva, pristojnega za izobraževanje, predstavnik ministrstva, pristojnega za kulturo, predstavnik ministrstva, pristojnega za delo, družino in socialne zadeve, predstavnik ministrstva, pristojnega za okolje, predstavnik ministrstva, pristojnega za zdravje, predstavnik ministrstva, pristojnega za pravosodje, predstavnik Generalštaba Slovenske vojske, predstavnik Uprave RS za zaščito in reševanje, predstavnik ministrstva, pristojnega za zunanje zadeve, ki je sekretar skupine. Na sejah skupine sodelujejo tudi predstavniki Zavoda RS za šolstvo, Rdečega križa Slovenije in Pravne fakultete Univerze v Ljubljani ter po potrebi tudi predstavniki drugih strokovnih institucij in organizacij (3. člen Sklepa o ustanovitvi in delovanju Stalne koordinacijske skupine za mednarodno humanitarno pravo).

predstavnik varuha človekovih pravic,³⁰ v poljskem³¹ in belgijskem odboru za MHP visoki državni uradnik (član kabineta predsednika vlade),³² v nemškem odboru tožilec iz generalnega zveznega tožilstva pri Zveznem sodišču³³ in švicarskem odboru tožilec iz urada generalnega javnega tožilca.³⁴

V nekaterih afriških državah so člani nacionalnih odborov za MHP tudi predstavniki Ministrstva za človekove pravice, nacionalne komisije za človekove pravice (npr. v Alžiriji,³⁵ Burkini Faso,³⁶ Liberiji,³⁷ Maroku,³⁸ Nigeriji³⁹ in Tuniziji⁴⁰) ali odvetniki iz odvetniških zbornic (npr. v Libiji⁴¹ in Slonokoščeni obali⁴²).

4. VODENJE NACIONALNIH ODBOROV ZA MHP

Slovenska Medresorska komisija za MHP je bila ustanovljena na pobudo dr. Savina Jogana, ki je imel bogato znanje o MHP, zlasti s področja varstva kulturne dediščine v primeru oboroženih spopadov. Z osebnim prizadevanjem in sodelovanjem s Svetovalno službo MORK za MHP je dr. Jogan prispeval k postopnemu razvoju te komisije in aktivnemu delovanju. Od leta 2009, ko mu je prenehal mandat predsedujočega, so Medresorsko komisijo za MHP in njeno naslednico SKS za MHP vodili predstavniki MZZ. Od septembra 2016 jo vodi avtorica tega članka.

30 National Committees and Similar Bodies on International Humanitarian Law, nav. delo, str. 38.

31 Prav tam, str. 34.

32 Prav tam, str. 6.

33 Prav tam, str. 17.

34 Prav tam, str. 41.

35 Prav tam, str. 3.

36 Prav tam, str. 8.

37 Prav tam, str. 26.

38 Prav tam, str. 29.

39 Prav tam, str. 30.

40 Prav tam, str. 43.

41 Prav tam, str. 26.

42 Prav tam, str. 12.

Nacionalne odbore za MHP večinoma vodi predstavnik Ministrstva za zunanje zadeve (npr. Češke,⁴³ Italije,⁴⁴ Madžarske,⁴⁵ Poljske,⁴⁶ Slovaške⁴⁷ in Švice⁴⁸), lahko tudi predstavnik Ministrstva za pravosodje (npr. Benina,⁴⁹ Egipta,⁵⁰ Slonokoščene obale⁵¹ in Sudana⁵²), Ministrstva za obrambo (npr. Paragvaja⁵³ in Švedske⁵⁴), Ministrstva za človekove pravice (npr. Burkine Faso⁵⁵ in Peruja⁵⁶), nevladnih organizacij (npr. nacionalnega društva Rdečega križa – primer Kitajske⁵⁷) ali univerzitetni profesor prava (primera Grčije⁵⁸ in Nemčije⁵⁹). V Belgiji o predsedujočem nacionalnemu odboru za MHP odloča Ministrstvo za zunanje zadeve.⁶⁰

Položaj predsedujočega je lahko stalen ali se na njegovem mestu izmenjujejo predstavniki različnih ministrstev. Primeri za slednje so argentinski,⁶¹ mehiški,⁶² romunski⁶³ in kolumbijski⁶⁴ odbor za MHP.

43 Prav tam, str. 13.

44 Prav tam, str. 22.

45 Prav tam, str. 19.

46 Prav tam, str. 34.

47 Prav tam, str. 38.

48 Prav tam, str. 41.

49 Prav tam, str. 6.

50 Prav tam, str. 14.

51 Prav tam, str. 12.

52 Prav tam, str. 40.

53 Prav tam, str. 33.

54 Prav tam, str. 41.

55 Prav tam, str. 8.

56 Prav tam, str. 33.

57 Prav tam, str. 9.

58 Prav tam, str. 18.

59 Prav tam, str. 17.

60 Prav tam, str. 6.

61 Prav tam, str. 3. Predsedujoči je predstavnik Ministrstva za zunanje zadeve, Ministrstva za obrambo, Ministrstva za pravosodje ali Ministrstva za notranje zadeve.

62 M. Salazar Albornoz, nav. delo, str. 1052.

63 National Committees and Similar Bodies on International Humanitarian Law, nav. delo, str. 36. Predsedujoči je predstavnik Ministrstva za zunanje zadeve, Ministrstva za nacionalno obrambo, Ministrstva za pravosodje ali Ministrstva za notranje zadeve.

64 Prav tam, str. 10. Predsedujoči je predstavnik Ministrstva za nacionalno obrambo, Ministrstva za notranje zadeve ali vodja Direktorata za človekove pravice.

Predsedujoči sklicuje redna in izredna zasedanja odbora ter pripravlja dnevne rede zasedanj odbora. Odbori redno zasedajo dvakrat letno (npr. švicarski odbor za MHP),⁶⁵ najmanj dvakrat letno (SKS za MHP)⁶⁶ ali štirikrat letno (npr. belgijski⁶⁷ in slovaški odbor za MHP⁶⁸). Če je predsedujoči odsoten, ga pri vodenju seje odbora nadomešča namestnik. Namestnik je v večini primerov predstavnik Ministrstva za obrambo (npr. madžarski⁶⁹ in slovaški odbor za MHP⁷⁰), redko visoki uradnik – član urada predsednika vlade (npr. poljski odbor za MHP⁷¹). Po drugi ureditvi predsedujoči (npr. belgijskega,⁷² italijanskega,⁷³ slovenskega in švicarskega odbora za MHP⁷⁴) nima namestnika.

5. STRUKTURA NACIONALNIH ODBOROV ZA MHP

Organizacijsko strukturo nacionalnih odborov sestavljajo sekretariati, lahko tudi podskupine⁷⁵ ali delovne skupine. V večini primerov administrativno-tehnično pomoč tem odborom zagotavlja Ministrstvo za zunanje zadeve (npr. Belgije,⁷⁶ Italije,⁷⁷ Madžarske,⁷⁸ Slovenije⁷⁹ in Švice⁸⁰), lahko tudi Ministrstvo za pravosodje

65 Gradivo MZZ.

66 Skupina se sestaja redno na sejah, ki jih skliče vodja skupine vsaj dvakrat letno (prvi odstavek 5. člena Sklepa o ustanovitvi in delovanju Stalne koordinacijske skupine za mednarodno humanitarno pravo).

67 F. Casier in A. Janssens, nav. delo, nav. delo, str. 1090.

68 National Committees and Similar Bodies on International Humanitarian Law, nav. delo, str. 38.

69 Prav tam, str. 19.

70 Prav tam, str. 38.

71 Prav tam, str. 34.

72 Prav tam, str. 6.

73 Prav tam, str. 22.

74 Prav tam, str. 41.

75 Skupina lahko za obravnavo posameznih vprašanj oblikuje podskupine (drugi odstavek 5. člena Sklepa o ustanovitvi in delovanju Stalne koordinacijske skupine za mednarodno humanitarno pravo).

76 National Committees and Similar Bodies on International Humanitarian Law, nav. delo, str. 6.

77 Prav tam, str. 22.

78 Prav tam, str. 19.

79 6. člen Sklepa o ustanovitvi in delovanju Stalne koordinacijske skupine za mednarodno humanitarno pravo.

80 National Committees and Similar Bodies on International Humanitarian Law, nav. delo, str. 41.

(npr. Maroka,⁸¹ Namibije⁸² in Toga⁸³) ali sicer redkeje Ministrstvo za obrambo (npr. Malavija⁸⁴). Predsedujoči poljskemu odboru za MHP⁸⁵ imenuje (*appoint*) sekretariat. V Nemčiji⁸⁶ in na Slovaškem⁸⁷ sekretariat zagotavlja nacionalno društvo Rdečega križa.

SKS za MHP je v letu 2015 ustanovila Podskupino za obravnavo vprašanj, povezanih z uresničevanjem Haaške konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada.⁸⁸ Pri tem je SKS za MHP izhajala iz priporočil Druge resolucije⁸⁹ h Konvenciji o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, sestavljeni v Haagu 14. maja 1954 (v nadaljevanju: Haaška konvencija iz leta 1954), in Prvem protokolu k tej Haaški konvenciji.⁹⁰

V podskupini sodelujejo predstavniki Ministrstva za kulturo (predsedujoči), Ministrstva za obrambo, Ministrstva za zunanje zadeve, Skupnosti muzejev Slovenije, Pravne fakultete Univerze v Ljubljani in zunanji strokovnjaki.

81 Prav tam, str. 29.

82 Prav tam, str. 29.

83 Prav tam, str. 42.

84 Prav tam, str. 27.

85 Prav tam, str. 34.

86 Prav tam, str. 17.

87 Prav tam, str. 38.

88 Istovrstna podskupina deluje tudi v okviru Odbora za MHP Argentine in Nikaragve, Preventing and Repressing International Crimes: Towards an 'Integrated' Approach Based in Domestic Practice – Report of the Third Universal Meeting of National Committees for the Implementation of International Humanitarian Law. Dokument je dosegljiv na <https://shop.icrc.org/prevenir-et-reprimer-les-crimes-internationaux-vers-une-approche-integree-fondee-sur-la-pratique-nationale-rapport-de-la-troisieme-reunion-universelle-des-commissions-nationales-de-mise-en-oeuvre-du-droit-international-humanitaire.html?__store=default> (12. 2. 2020).

89 Resolucija II k Haaški konvenciji državam pogodbenicam te konvencije predlaga, da ustanovijo nacionalni svetovadni odbor, sestavljen iz predstavnikov ministrstev za obrambo, zunanjih zadev, arheologov, muzejev, strokovnjakov za mednarodno humanitarno pravo, ki imajo strokovna znanja s področja varstva kulturne dediščine v času oboroženih spopadov. Ta resolucija je dostopna na <<http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000824/082464mb.pdf>>.

90 Ta Konvencija in Protokol sta objavljena v Ur. l. FLRJ – MP, št. 4/56. Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij UNESCO, mednarodnih večstranskih pogodb o zračnem prometu, konvencij Mednarodne organizacije dela, konvencij Mednarodne pomorske organizacije, carinskih konvencij in nekaterih drugih mednarodnih večstranskih pogodb je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 15/92 (Ur. l. RS, št. 54/92). Prevod konvencije in protokola je v Aktu o dopolnitvi akta o nasledstvu, ki je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 17/15 (Ur. l. RS, št. 105/15).

Člani podskupine usklajujejo strokovna gradiva, kot so:

- nacionalna poročila o izvajanju Haaške konvencije iz leta 1954,⁹¹ Prvega in Drugega protokola k tej Haaški konvenciji,⁹² ki jih Ministrstvo za kulturo vsaki dve leti pošlje sekretariatu UNESCO;
- izhodišča za udeležbo slovenske delegacije na zasedanju držav pogodbenic omenjene Haaške konvencije in njenih dveh protokolov, ki sta potekali v Parizu leta 2017 in 2019;
- osnutek sprememb smernic za izvajanje Drugega protokola k omenjeni Haaški konvenciji.

Na zasedanjih podskupine potekajo tudi tematske razprave na primer o vključitvi varstva in zaščite kulturne dediščine v sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, o mednarodnih aktivnostih UNESCO v zvezi z varstvom kulturnih dobrin na vojnih območjih. Predsedujoča podskupini o temah, ki se obravnavajo na zasedanjih, kratko poroča SKS za MHP.

Zelo razvejan sistem *ad hoc* delovnih skupin (šest) ima belgijski odbor za MHP. Delovne skupine delujejo med zasedanji belgijskega odbora za MHP. To so delovne skupine za: usklajenost zvezne zakonodaje z MHP, širitev poznavanja MHP (poudarek je zlasti na izobraževanjih), zaščito kulturnih dobrin v času oboroženih spopadov, ustanovitev nacionalnega informacijskega urada, pripravo gradiv za Mednarodne konference Rdečega križa in Rdečega polmeseca ter ozaveščanje javnosti. Delovne skupine so stalne in pripravljajo strokovne predloge, ki se obravnavajo na zasedanjih odbora za MHP. Belgijski odbor za MHP lahko predloge delovnih skupin na plenarnih zasedanjih spremeni ali jih potrdi.⁹³ Zanimiva je tudi ureditev mehiškega odbora za MHP, ki ima *ad hoc* delovne skupine, delujoče le za čas trajanja projektov.⁹⁴

91 O mednarodnopravnih vidikih varstva kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada glej S. Jogan, nav. delo.

92 Zakon o ratifikaciji Drugega protokola k Haaški konvenciji iz leta 1954 o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, sestavljenega v Haagu, 26. marca 1999, je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 22/03 (Ur. l. RS, št. 102/03).

93 F. Casier in A. Janssens, nav. delo, str. 1090.

94 M. Salazar Albornoz, nav. delo, str. 1052.

6. MANDAT NACIONALNIH ODBOROV ZA MHP

6.1 Slovenska Medresorska komisija za MHP

Svetovalna služba MORK za MHP je bila koristna zlasti v začetnem delovanju te komisije. Z njenimi strokovnimi priporočili⁹⁵ in tehnično pomočjo se je komisija osredotočila na tri naloge: spodbujanje ratifikacij in notifikacij nasledstva mednarodnih pogodb s področja MHP;⁹⁶ usklajevanje slovenske zakonodaje z MHP in mednarodnim kazenskim pravom ter širjenje znanja in dvig zavesti o MHP.

Prve naloge se je Medresorska komisija za MHP lotila sistematično in načrtno s sodelovanjem ministrstev. Najprej je pripravila seznam mednarodnih pogodb s področja MHP, katerih pogodbenica je bila nekdanja Jugoslavija. Soglasju pristojnih ministrstev, da se posamezne pogodbe nasledijo, je sledil še sklep vlade, s katerim so bila ministrstva zavezana, da čim prej pripravijo gradiva za postopek – akte o nasledstvu teh pogodb. Po zaključenem notranjepravnem postopku (sprejetju v Državnem zboru in objavi akta o nasledstvu v Uradnem listu Republike Slovenije) je MZZ depozitarjem notificiralo nasledstvo teh pogodb.⁹⁷

Seznam nasledenih pogodb po nekdanji Jugoslaviji je Medresorska komisija za MHP dopolnila še z večstranskimi pogodbami s področja MHP, ki jih je sklepala Republika Slovenija kot samostojna država. Ministrstva so na podlagi predlogov komisije pripravila pobude za podpis teh pogodb. Republika Slovenija je po zaključenih notranjepravnih postopkih te pogodbe podpisala. Podpisu je sledil postopek notranje

95 Guiding principles concerning the status and methods of operation of national bodies for the implementation of international humanitarian law. Dokument je dostopen na <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/guiding_principles_national_committees.htm>. Ta dokument je Svetovalna služba MORK za MHP dopolnila s 'Practical advice to facilitate the work of National Committees on international humanitarian law'. Dokument je dosegljiv na <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/practical_advice.pdf>.

96 Mednarodne pogodbe, ki spadajo v t. i. haaško in ženevsko pravo ter sodobno pogodbeno pravo, podrobno o tem glej V. Sancin, D. Švarc, M. Ambrož, nav. delo, str. 67–70.

97 O nasledstvu mednarodnih pogodb glej magistrsko nalogo Mateje Grašek, Nasledstvo Republike Slovenije glede mednarodnih pogodb nekdanje SFRJ, Ljubljana, 2002.

ratifikacije.⁹⁸ MZZ je pri depozitarjih deponiralo bodisi listino o ratifikaciji⁹⁹ ali pristopu¹⁰⁰ k posamezni mednarodni pogodbi. Ker so bile te večstranske pogodbe sklenjene v enem ali dveh uradnih jezikih Združenih narodov (pogosto v angleščini ali francoščini), jih je bilo glede na določilo Zakona o zunanjih zadevah (v nadaljevanju: ZZZ-1) treba prevesti v slovenski jezik in jih skupaj z izvirnikom v tujem jeziku objaviti v Uradnem listu Republike Slovenije.¹⁰¹ Redakcije prevodov teh pogodb je opravila Stalna koordinacijska skupina za redakcijo slovenskih besedil mednarodnih aktov (v nadaljevanju: redakcijska komisija), ki se objavljajo v Uradnem listu Republike Slovenije. To skupino sestavljajo: prevajalec za tuji jezik, lektor, predstavniki pristojnih ministrstev in predstavnik Sektorja za mednarodno pravo MZZ, ki skupino tudi vodi. Naloga skupine je, da zagotovi identičnost prevoda mednarodnih pogodb z izvirnikom, strokovno, pravnoterminološko ustreznost in jezikovno pravilnost.

V zvezi z drugo nalogo se je komisija zavedala, da mednarodna doktrina razlikuje dve skupini mednarodnih pogodb, in sicer mednarodne pogodbe, ki se uporabljajo neposredno (*self-executing treaties*) ali posredno (*non self-executing treaties*). Slednje se izvajajo z notranjimi predpisi.¹⁰² Ustava Republike Slovenije¹⁰³ v 8. členu določa, da se ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe v Republiki Sloveniji uporabljajo neposredno. Slovenski predpisi, s katerimi se mednarodne pogodbe uporabljajo posredno, morajo biti glede na določilo Ustave Republike Slovenije skladni s splošno

98 Notranja ratifikacija pomeni, da se podpisana mednarodna pogodba prenese v notranje pravo. Mednarodne pogodbe ratificira Državni zbor RS z zakonom (tretji odstavek 75. člena ZZZ-1) ali Vlada RS z uredbo (peti odstavek 75. člena ZZZ-1).

99 Gre za mednarodno ratifikacijo, ki jo opredeljujeta 14. in 16. člen Dunajske konvencije o pravu mednarodnih pogodb, in pomeni privolitev države, da jo mednarodna pogodba zavezuje na mednarodni ravni. Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij OZN in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo, objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 9/92, 3/93, 9/93, 5/99, 9/08, 13/11 in 9/11, konvencija je objavljena v Ur. l. SFRJ – MP, št. 30/72, nov prevod konvencije je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 13/11 (Ur. l. RS, št. 87/11).

100 Gre za mednarodno ratifikacijo, ki jo opredeljujeta 15. in 16. člen Dunajske konvencije o pravu mednarodnih pogodb, in pomeni privolitev države, da jo mednarodna pogodba zavezuje na mednarodni ravni.

101 77. člen ZZZ-1 (Ur. l. RS, št. 113/03 – uradno prečiščeno besedilo, 20/06 – ZNOMCMO, 76/08, 108/09, 80/10, 31/15 – ZUTD in 30/18-ZKZaš).

102 M. Škrk, nav. delo, str. 298.

103 Ur. l. RS, 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121, 140, 143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90, 97, 99 in 75/16 – UZ70a.

veljavnimi načeli mednarodnega prava¹⁰⁴ in mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Republiko Slovenijo.¹⁰⁵

Medresorska komisija za MHP je ves čas spodbujala usklajevanje slovenske zakonodaje z mednarodnim pravom, npr. MHP in mednarodnim kazenskim pravom. Članek v nadaljevanju izpostavlja le nekatere primere tega usklajevanja. Ta proces še ni povsem zaključen, kar je razčlenjeno v razdelku z naslovom Izzivi Stalne koordinacijske skupine za MHP.

a. Zakon o Rdečem križu Slovenije

Zakon o Rdečem križu Slovenije je Državni zbor sprejel leta 1993.¹⁰⁶ To je bil prvi predpis, ki ga je Republika Slovenija sprejela za izvajanje štirih ženevskih konvencij¹⁰⁷ in dveh Dopolnilnih protokolov.¹⁰⁸ Pri pripravi tega zakona so sodelovali predstavniki Rdečega križa Slovenije, Ministrstva za zdravje, Ministrstva za obrambo in MORK. Zakon med drugim ureja označevalno¹⁰⁹ in zaščitno uporabo znaka rdečega križa¹¹⁰ ter določa sankcije v primerih zlorab tega znaka.¹¹¹ Spremembe in dopolnitve Zakona o Rdečem križu Slovenije so bile sprejete leta 2010, a so se nanašale le na organizacijske vidike te organizacije. Stroka je že nekajkrat izrazila pomisleke, ali je zakon popolnoma skladen z mednarodnim pravom (DP1, DP2 in DP3¹¹²).

b. Kazenski zakonik

Leta 2002 je Republika Slovenija postala pogodbenica Rimskega statuta,¹¹³ s katerim je bilo ustanovljeno Mednarodno kazensko sodišče (v nadaljevanju: MKS).

104 V ustavi je uporabljen neustrezen termin »splošna veljavna načela mednarodnega prava«, ker gre vsebinsko za pravila splošnega mednarodnega običajnega prava. Glej V. Sancin, D. Švarc, M. Ambrož, nav. delo, str. 80.

105 O hierarhiji pravnih aktov in njihovi skladnosti govori 153. člen ustave.

106 Zakon je objavljen v Ur. l. RS, št. 7/93.

107 ŽK1 – ŽK4.

108 DP1 – DP2.

109 23. člen Zakona o Rdečem križu Slovenije.

110 24. člen Zakona o Rdečem križu Slovenije.

111 31. in 32. člen Zakona o Rdečem križu Slovenije.

112 DP3 je bil sprejet v Ženevi 8. 12. 2005. RS ga je podpisala 19. 5. 2006. Uredba o ratifikaciji DP3 je objavljena v Ur. l. RS – MP, št. 3/08 (Ur. l. RS, št. 15/08).

113 Rimski statut je bil sestavljen v Rimu 17. 7. 1998. Zakon o ratifikaciji RSMKS je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 29/01. RS je listino o ratifikaciji deponirala 31. 12. 2001. Rimski statut je za RS

Bila je med prvimi državami, ki je tudi s spodbujanjem Medresorske komisije za MHP leta 2001 ratificirala Rimski statut. Z novelo Kazenskega zakonika (v nadaljevanju: KZ-1)¹¹⁴ v letu 2004 so bile na podlagi ratificiranega Rimskega statuta sprejete njegove spremembe in dopolnitve 373. člena (genocid), 374. člena (hudodelstva zoper civilno prebivalstvo), 375. člena (hudodelstva zoper ranjence in bolnike) in 378. člena (novačenje oseb, mlajših od osemnajst let).

Tudi spremembe Rimskega statuta,¹¹⁵ sprejete na pregledni konferenci statuta v Kampali 10. in 11. junija 2010, so bile v KZ-1 vključene z novelo KZ-1B, ki je začela veljati leta 2011.¹¹⁶ Ta novela je vsebinsko opredelila kaznivo dejanje agresije skladno s spremembami Rimskega statuta. Dopolnitev je upoštevala elemente opredelitve iz novega 8.a člena Rimskega statuta.

Kaznivo dejanje agresije je bilo v 103. členu KZ-1 opredeljeno kot *delictum proprium*, ki ga lahko stori le oseba na položaju, kjer lahko učinkovito izvršuje nadzor nad politično ali vojaško politiko države ali jo usmerja. Kaznivo dejanje agresije je bilo opredeljeno kot dejanje posameznika, za katerega se ugotavlja individualna kazenska odgovornost (prvi odstavek tega člena).

S spremembami v četrti točki 102. člena KZ-1 (vojna hudodelstva) je bil kazenski zakonik dopolnjen tako, da so bile seznamu vojnih hudodelstev v mednarodnih oboroženih spopadih dodana tri nova hudodelstva – inkriminacije iz točk xvii, xviii in xix 8./2b člena Rimskega statuta (uporaba strupa ali zastrupljenega orožja, uporaba dušljivih, strupenih ali drugih plinov in vseh podobnih tekočin, sredstev ali naprav ter uporaba krogel, ki se v človeškem telesu hitro razpršijo ali sploščijo, kot so krogle s trdim ovojem, ki ne pokriva jedra v celoti ali je narezan). Te prepovedi uporabe so bile v novih alinejah navedenih sredstev razširjene še na oborožene spopade, ki niso mednarodni, urejeni pa so v Rimskem statutu v odstavku e istega člena.¹¹⁷

začel veljati 1. 7. 2002.

114 Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika KZ-B je objavljen v Ur. l. RS, št. 40/04.

115 Zakon o ratifikaciji sprememb RSMKS, Kampala, 10. in 11. junij 2010, je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 13/13 (Ur. l. RS, št. 71/13).

116 Zakon o spremembah in dopolnitvah KZ je objavljen v Ur. l. RS, št. 91/11.

117 Gradivo MZZ.

Republika Slovenija je kot članica MKS z novim normativnim aktom Zakonom o sodelovanju med Republiko Slovenijo in Mednarodnim kazenskim sodiščem¹¹⁸ natančno opredelila elemente tega sodelovanja (npr. odvzem prostosti, prijetje in predaja osebe mednarodnemu sodišču, zbiranje in posredovanje podatkov mednarodnemu sodišču). Enako tudi z Mednarodnim kazenskim sodiščem za nekdanjo Jugoslavijo in Mednarodnim kazenskim sodiščem za Ruando.¹¹⁹ Ker sta zadnje omenjeni mednarodni sodišči prenehali delovati konec leta 2017, je njune naloge prevzel Mehanizem za mednarodne kazenske tribunale.

Po mnenju prof. dr. Danila Türka so vsa kazniva dejanja, ki so inkriminirana v mednarodnem pravu, vključena v slovenski kazenski zakonik.¹²⁰ Stopnja skladnosti slovenske kazenske zakonodaje z mednarodnim pravom je zelo visoka, še posebej to velja za najhujša kazniva dejanja na primer genocid, vojna hudodelstva in hudodelstva zoper človečnost.¹²¹

c. Zakon o varstvu kulturne dediščine

se je usklajeval z mednarodnimi obveznostmi iz Haaške konvencije iz leta 1954 in njenih dveh protokolov. V noveli zakona¹²² so bile na temelju strokovnih predlogov Medresorske komisije za MHP vključene določbe o registru (VII. poglavje), službi varstva kulturne dediščine (IX. poglavje) in označevanju spomenikov (58. člen in pravilnik).

d. Pravni svetovalci za MHP

so v Slovenski vojski začeli delovati leta 2002 na podlagi sklepa Vlade Republike Slovenije (št. 762-01/2001-3 z dne 1. 7. 2002). Gre za uresničenje mednarodne obveznosti iz DP1 in pravila št. 141 o običajnem MHP.¹²³ Pravni svetovalci svetujejo vojaškemu poveljnikom na ustrezni ravni glede uporabe štirih ŽK, DP1 in ustreznih navodil, ki jih je o tem treba dati oboroženim silam.¹²⁴

118 Zakon o sodelovanju med RS in MKS je objavljen v Ur. l. RS, št. 96/02.

119 Zakon o sodelovanju med RS in MKS za nekdanjo Jugoslavijo ter MKS za Ruando je objavljen v Ur. l. RS, št. 124/00.

120 Glej KZ-1 100. do 107. člen.

121 D. Türk, nav. delo, str. 440.

122 Zakon je objavljen v Ur. l. RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13 in 32/16.

123 O običajnem MHP glej J. M. Henckaerts in L. Doswald-Beck, nav. delo.

124 Več o tem glej npr. M. Kuhn in A. c. Berger, nav. delo, str. 337–351.

Tretja naloga slovenske Medresorske komisije za MHP se je nanašala na širjenje poznavanja mednarodnih pogodb s področja MHP. Gre za mednarodno obveznost, ki je zapisana v ŽK,¹²⁵ DP1 in DP2,¹²⁶ Haaški konvenciji iz leta 1954¹²⁷ in njenem Drugem protokolu¹²⁸ ter pravilih običajnega MHP (pravili št. 142 in 143).¹²⁹

MHP je vključeno v vojaške¹³⁰ in policijske programe usposabljanj in izobraževanj, za kar si je ves čas prizadevala Medresorska komisija za MHP. Ministrstvo za obrambo in Ministrstvo za notranje zadeve za slovenske vojake in policiste, ki se udeležujejo mednarodnih misij in operacij,¹³¹ organizirata dodatna izobraževanja o MHP. Ne gre prezreti tudi v letu 2019 ustanovljene izobraževalne ustanove – Centra za usposabljanje za sodelovanje v mirovnih operacijah in misijah. MHP se poučuje tudi na univerzitetni ravni, na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani¹³² in Mariboru, Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, Medicinski fakulteti v Ljubljani in Mariboru ter na Fakulteti za zdravstvene vede. Pomembno vlogo pri širjenju znanja o MHP ima tudi Rdeči križ Slovenije, ki javnost prek svojih aktivnosti seznanja s temeljnimi normami in načeli MHP. Poznavanje MHP se preverja na izpitih za pridobitev strokovnih nazivov, npr. na področju konservatorstva.

6.2 Odbor za širjenje znanja o MHP – primera Italije in Poljske

Italija in Poljska sta državi, ki sta poleg nacionalnega odbora za MHP ustanovili tudi odbor za širjenje znanja o MHP, kar kaže na to, da tovrstnim izobraževanjem namenjata posebno pozornost.

Italijanski Urad za širjenje znanja o MHP je bil ustanovljen leta 1985. V njem sodelujejo predstavniki italijanskega Rdečega križa in pravni strokovnjaki. Vodi ga predsednik

125 47. člen ŽK1, 48. člen ŽK2, 127. člen ŽK3 in 144. člen ŽK4.

126 83. člen DP1 in 19. člen DP2.

127 25. člen.

128 30. člen.

129 J. M. Henckaerts in L. Doswald-Beck, nav. delo, str. 38.

130 V program temeljnega vojaško strokovnega usposabljanja, v program nadaljevalnega vojaško strokovnega izobraževanja in usposabljanja za podčastnike, program splošnega vojaškega izobraževanja in usposabljanja kandidatov za častnike in program štabnega šolanja častnikov.

131 O mednarodnem humanitarnem pravu v mirovnih operacijah glej D. Švarc, nav. delo. O Republiki Sloveniji v mirovnih operacijah glej K. Grošelj, nav. delo.

132 MHP, ki je del Mednarodnega prava oboroženih spopadov, se na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani poučuje v okviru mednarodnega javnega prava kot obvezni predmet in kot del izbirnega predmeta Mednarodno pravo oboroženih spopadov.

italijanskega Rdečega križa. Nacionalno društvo Rdečega križa zagotavlja sekretariat. Urad spodbuja, načrtuje in usklajuje aktivnosti v zvezi izobraževanjem o MHP in temeljnih načelih Mednarodnega gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca.¹³³

Komisija za širjenje znanja o MHP je bila na Poljskem ustanovljena leta 2005. Vodi jo izmenično profesor Pravne fakultete in predstavnik poljskega Rdečega križa. Komisija se sestaja dvakrat letno. V njej delujejo predstavniki ministrstev za zunanje zadeve, obrambo, notranje zadeve, zdravje, kulturo in izobraževanje, poljskega Rdečega križa ter univerzitetni profesorji, tudi akademije za nacionalno obrambo. Slednja komisiji zagotavlja administrativno-tehnično pomoč. Komisija tesno sodeluje z izvršnim odborom Rdečega križa na primer pri oblikovanju izobraževalnih programov o MHP, kjer člani komisije tudi predavajo o MHP ter pri pripravi gradiv za sestanke z MORK.¹³⁴

6.3 Mednarodne aktivnosti Medresorske komisije za MHP

Medresorska komisija za MHP je bila aktivna ne le pri izvajanju MHP na nacionalni ravni, temveč tudi na mednarodni ravni. Člani so s svojimi strokovnimi prispevki sodelovali na mednarodnih konferencah Rdečega križa in Rdečega polmeseca, univerzalnih sestankih nacionalnih odborov za MHP (v Ženevi leta 2002, 2007 in 2010), zasedanjih evropskih odborov za MHP (v Bruslju leta 1999, Budimpešti leta 2001 in Atenah leta 2006) ter regionalnih sestankih teh odborov (npr. v Ljubljani leta 2003 in Vilni leta 2008).¹³⁵

7. MANDAT SKS ZA MHP

7.1 Splošno

Aktivnosti se nanašajo na:

- a. spodbujanje ratifikacij mednarodnih pogodb s področja MHP, na primer Konvencije o zaščiti vseh oseb pred prisilnim izginotjem, ki jo je Republika Slovenija podpisala 26. septembra 2007;¹³⁶

133 National Committees and Similar Bodies on International Humanitarian Law, nav. delo, str. 22.

134 Prav tam, str. 34.

135 Gradiva MZZ.

136 Konvencija je začela veljati 23. 12. 2010. Ministrstvo za pravosodje še ni pripravilo gradiva za predlog zakona o ratifikaciji, ker še vedno proučuje notranjo zakonodajo za izvajanje te

- b. širjenje znanja o MHP, ki je trajen in kontinuiran proces in poteka prek tematskih seminarjev, simpozijev, mednarodnih konferenc, ki se organizirajo v Republiki Sloveniji (npr. o zaščiti kulturnih dobrin v primeru oboroženih spopadov¹³⁷), ali pa se člani SKS za MHP tovrstnih mednarodnih dogodkov udeležujejo v tujini. Zelo koristno je sodelovanje akademske sfere in članov SKS za MHP (praktikov) pri publikacijah o MHP, npr. zbornika z naslovom »Varstvo kulturnih dobrin v času oboroženih spopadov«;¹³⁸
- c. redakcije slovenskih prevodov mednarodnih pogodb s področja MHP. Zaradi poznavanja vsebin MHP je neprecenljivo sodelovanje članov SKS za MHP v redakcijski komisiji.¹³⁹ Ta je v letu 2015 opravila redakcijo slovenskega prevoda Haaške konvencije iz leta 1954 in njenega Prvega protokola.¹⁴⁰ To konvencijo in protokol je Republika Slovenija leta 1992 nasledila po nekdanji Jugoslaviji,¹⁴¹ objavljen je bil srbohrvaški prevod.¹⁴² Ne samo srbohrvaški prevod, tudi 26. člen te konvencije je redakcijsko komisijo spodbudil k pripravi uradnega slovenskega prevoda. Veleposlaništvo Republike Slovenije v Parizu je 17. februarja 2016 v skladu s 26. členom te konvencije sekretariatu UNESCA poslalo uradni slovenski prevod konvencije in protokola.¹⁴³

konvencije.

- 137 Seminar je SKS za MHP pripravila v sodelovanju z Ministrstvom za kulturo, Ministrstvom za obrambo, MZZ in Slovensko nacionalno komisijo za Unesco v letu 2014.
- 138 Zbornik bo izdala Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.
- 139 Stalna koordinacijska skupina za redakcijo slovenskih besedil mednarodnih aktov, ki se objavijo v Ur. l. RS, je bila ustanovljena s sklepom Vlade RS z dne 27. 9. 2012. Skupina nadaljuje delo strokovne skupine, ustanovljene s sklepi Vlade RS z dne 24. 11. 1994, 19. 1. 1995 in 17. 7. 2003.
- 140 Slovenski prevod konvencije in protokola je objavljen v Aktu o dopolnitvi akta o notifikaciji nasledstva glede konvencij UNESCO, mednarodnih večstranskih pogodb o zračnem prometu, konvencij Mednarodne organizacije dela, konvencij Mednarodne pomorske organizacije, carinskih konvencij in nekaterih drugih mednarodnih večstranskih pogodb, ki je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 17/15 (Ur. l. RS, št. 105/15).
- 141 Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij UNESCO, mednarodnih večstranskih pogodb o zračnem prometu, konvencij Mednarodne organizacije dela, konvencij Mednarodne pomorske organizacije, carinskih konvencij in nekaterih drugih mednarodnih večstranskih pogodb je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 15/92 in 1/97 (Ur. l. RS, št. 54/92).
- 142 Srbohrvaški prevod je objavljen v Ur. l. FLRJ – MP, št. 4/56.
- 143 Slovenski prevod je objavljen na spletni strani UNESCO: <<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/armed-conflict-and-heritage/convention-and-protocols/secondt-protocol/linguistic-versions/>>.

Med vojno leta 1991 so se slovenski organi prvič soočili z uporabo ŽK. Po zaslugi zdravnika dr. Dolenca so bila besedila teh mednarodnih pogodb prevedena v slovenski jezik.¹⁴⁴ Po osamosvojitvi je Republika Slovenija ŽK nasledila po nekdanji Jugoslaviji leta 1992,¹⁴⁵ srbohrvaški prevod je objavljen v glasilu prezidija ljudske skupščine FLRJ, št. 6/50 in 24/50.

Člani SKS za MHP so leta 2016 podprli pobudo MZZ, da se pripravi uradni slovenski prevod ŽK. Ne gre prezreti, da so te konvencije temelj MHP. Odlikuje jih univerzalno število ratifikacij,¹⁴⁶ zato se tudi umeščajo v običajno mednarodno pravo. Redakcijska komisija je pri pregledu neuradnega Dolenčevega slovenskega prevoda ŽK ugotovila zastarelost posameznih izrazov.

Redakcijska komisija je za podlago vzela Dolenčev slovenski prevod ŽK. Nov prevod ŽK je redakcijska komisija pregledala in nekatere zastarele izraze nadomestila s sodobnimi. To je bila zahtevna naloga, saj strokovni izrazi v besedilih segajo na številna področja (npr. obrambe, medicine, pravosodja, domačega in mednarodnega prava ter ekonomije in financ). Poleg članov SKS za MHP so sodelovali tudi zunanji strokovnjaki.

Redakcijska komisija je pregledala tudi slovenski prevod DP1 in DP2, oba prevedena protokola sta bila objavljena v Uradnem listu SFRJ,¹⁴⁷ in Dolenčev slovenski prevod protokolov. Tudi protokola je Republika Slovenija nasledila po nekdanji Jugoslaviji leta 1992.¹⁴⁸ Zaradi ugotovljenih neskladij med besedili se je redakcijska komisija odločila ta neskladja odpraviti. Nov prevod je redakcijska komisija pregledala in nekatere izraze prav tako posodobila.

Uradni slovenski prevod teh mednarodnih pogodb (več kot 500 členov) je rezultat trdega dela, bogatega znanja in prizadevnosti članov redakcijske komisije.

144 A. Dolenc, nav. delo, str. 29.

145 Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile, je objavljen v Ur. l. RS, št. 14/92.

146 Tega ne moremo trditi niti za DP1 (174 pogodbenic) niti za DP2 (168 pogodbenic).

147 Slovenski prevod DP1 in DP2 je objavljen v Ur. l. SFRJ – MP, št. 16/78.

148 Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile, je objavljen v Ur. l. RS, št. 14/92.

Sprejetju Akta o dopolnitvah Akta o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile, v Državnem zboru 16. aprila 2019 je sledila objava slovenskega prevoda v Uradnem listu Republike Slovenije.¹⁴⁹ MZZ je uradni slovenski prevod ŽK, DP1, DP2 in DP3 konec leta 2019 poslalo depozitarju – švicarskemu zunanjemu ministrstvu. Slovenija je enainšestdeseta država, ki ima prevod teh mednarodnih pogodb shranjen pri depozitarju.

ŽK in DP pogodbenic izrecno ne zavezujejo, da te mednarodne pogodbe prevedejo v nacionalni jezik. Ne glede na to pa prav prevodi v nacionalne jezike prispevajo k učinkovitemu izvajanju mednarodne obveznosti – širjenju poznavanja besedil teh mednarodnih pogodb.

Slovenija je 70. obletnico sprejetja ŽK obeležila z izdajo uradnega slovenskega prevoda ŽK, DP1, DP2 in DP3¹⁵⁰ v knjižni obliki v 10. publikaciji zbirke Mednarodno pravo. Knjižica je koristen učni pripomoček ne le v procesu izobraževanja in usposabljanja pripadnikov oboroženih sil, policije, zdravstvenega in verskega osebja pred napotitvijo na mednarodne operacije in misije, temveč tudi v okviru rednega izobraževanja. Namenjena je tudi izobraževalnim ter znanstvenim ustanovam, Rdečemu križu Slovenije in drugim nevladnim organizacijam, pravosodnim organom, novinarjem in širši javnosti.

7.2 Mandati nacionalnih odborov za MHP izbranih evropskih držav

Analiza mandatov izbranih nacionalnih odborov za MHP kaže, da so nekateri odbori presegli tako imenovane tradicionalne naloge. Tako na primer v okviru avstrijskega, finskega, irskega in slovenskega odbora za MHP potekajo razprave o predvidenem dnevnem redu mednarodnih konferenc Rdečega križa in Rdečega polmeseca in drugih mednarodnih dogodkov. Prav tako je v zadnjih letih opaziti, da se na zasedanjih teh odborov razpravlja tudi o vprašalnikih v zvezi z uresničevanjem resolucij in zavez, sprejetih na mednarodnih konferencah.¹⁵¹

Nacionalni odbori za MHP pristojnim ministrstvom svetujejo tudi pri pripravi nacionalnih poročil o izvajanju Haške konvencije iz leta 1954 in njenih protokolov ter

149 Slovenski prevod je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 7/19 (Ur. l. RS, št. 27/19).

150 Slovenski prevod DP3 je leta 2008 takratna redakcijska komisija pregledala. Prevod je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 3/08 (Ur. l. RS, št. 15/08).

151 National Committees and Similar Bodies on International Humanitarian Law, str. 4, 5 in 21.

uresničevanju resolucij Generalne skupščine OZN o statusu DP (npr. belgijski¹⁵² in slovenski).¹⁵³

Na četrtem univerzalnem sestanku nacionalnih odborov za MHP v Ženevi leta 2016 je bilo poudarjeno, da nekateri afriški odbori posebno pozornost posvečajo tudi regionalnim temam, na primer boju proti piratstvu, vprašanju beguncev ter notranje razseljenih oseb.¹⁵⁴

7.3 Mednarodne aktivnosti članov SKS za MHP

Univerzalni in regionalni sestanki nacionalnih odborov so odlična priložnost za izmenjavo strokovnih stališč in dobrih praks v zvezi z delovanjem odborov in o sodobnih temah MHP. Na četrtem univerzalnem sestanku nacionalnih odborov za MHP, ki je potekal v Ženevi leta 2016, je predsedujoča SKS za MHP usmerjala razpravo, v kateri so države predstavile svoje odbore (kdaj in kako so bili ustanovljeni, članstvo, vodenje, naloge in mednarodno sodelovanje; ob tem je predstavila tudi SKS za MHP). Tovrstne razprave so vedno koristne, saj omogočajo primerjavo delovanja in vloge odborov.

Zanimiva je bila tudi regionalna delavnica o uporabi in varstvu znaka rdečega križa v Sarajevu leta 2016, na kateri sta predstavnica Rdečega križa Slovenije in predsedujoča SKS za MHP predstavili bistvene določbe Zakona o Rdečem križu Slovenije o uporabi znaka rdečega križa, izpostavili zlorabe tega znaka v praksi in sankcioniranje teh zlorab. Sledila je še predstavitev delovanja SKS za MHP in sodelovanje RKS v tej skupini.¹⁵⁵ Sodobne teme MHP so bile predstavljene tudi na regionalni konferenci o MHP v srednji in jugovzhodni Evropi, ki jo je organiziralo romunsko zunanje ministrstvo v Bukarešti leta 2018. Slovenski predstavniki sta predstavili SKS za MHP, poudarili pomen mednarodnega sodelovanja nacionalnih odborov za MHP in kontinuiranih izobraževanj o MHP. Sprejet je bil slovenski predlog, da MORK organizira izobraževalni seminar za tožilce in sodnike v jugovzhodni regiji.

152 F. Casier in A. Janssens, nav. delo, str. 1086.

153 Perujski nacionalni odbor za MHP je vključen ne le v nacionalna poročila v zvezi z resolucijami Generalne skupščine OZN o statusu DP, ampak tudi v nacionalna poročila v zvezi z resolucijami Generalne skupščine Organizacije ameriških držav glede spoštovanja MHP; T. E. Arzapalo Villón, nav. delo, str. 1072.

154 Enhancing protection in armed conflict through domestic law and policy: Universal meeting of national committees and similar bodies on IHL (NCIHL). Dokument je dosegljiv na <<https://www.icrc.org/en/document/enhancing-protection-armed-conflict-throughdomestic-law-and-policy-overview-report>>.

155 Gradiva MZZ.

Črna gora je leta 2018 izrazila interes, da se seznani s slovenski izkušnjami o medresorski koordinaciji MHP. Slovenija se je na to odzvala pozitivno. Na posvetovanjih zunanjih ministrstev so potekala posvetovanja – tudi o MHP, zato je predstavnica MZZ (predsedujoča SKS za MHP) predstavila delovanje SKS za MHP, izkušnje v praksi, ustanovni akt in izzive v prihodnje.

Novembra 2018 so v Ljubljani med SKS za MHP in nemškim odborom za MHP potekala posvetovanja, ki so bila namenjena primerjavi slovenske in nemške zakonodaje za izvajanje MHP.¹⁵⁶ Odbora sta obravnavala devet tem s področja MHP (zaščita razpoznavnih znakov, zdravstvene oskrbe, kulturnih dobrin, novinarjev, otrok in vojnih ujetnikov v oboroženih spopadih, kazenske sankcije za kršitve MHP, pogodbeni ureditev prepovedi in omejitev uporabe orožja v oboroženih spopadih ter kibernetični napadi). Člani SKS za MHP in zunanji strokovnjaki so pripravili šestnajst predstavitev slovenske zakonodaje o navedenih temah. Razveseljivo je, da MORK primerjavo nacionalnih predpisov Slovenije in Nemčije za izvajanje MHP priporoča drugim odborom za MHP.

Posvetovanja so pokazala, da je slovenska zakonodaja večinoma ustrezna in skladna z mednarodnim pravom. Pravna svetovalka MORK, ki je v posvetovanjih sodelovala, je predlagala spremembo 102. člena KZ-1 (starostna meja za inkriminacijo vključevanja otrok v oborožene spopade bi po njenem mnenju morala biti 18 let namesto dosedanje meje 15 let) in spremembo obrazca št. 7a in 7b k Pravilniku o službenih izkaznicah na obrambnem področju. Obrazca vsebujeta napačen znak, to je znak MORK namesto znaka rdečega križa na beli podlagi. Nujen je strokovni razmislek o morebitnih spremembah in dopolnitvah Zakona o Rdečem križu Slovenije (v delu, ki ureja uporabo razpoznavnega znaka rdečega križa) in pripravi predpisa, ki bi omogočal izvajanje zaščite novinarjev v mednarodnih in nemednarodnih oboroženih spopadih.¹⁵⁷

SKS za MHP v letošnjem letu načrtuje drugi krog posvetovanj o temah MHP z nemškim odborom za MHP. Zanimivo je, da je bil eden od številnih stranskih dogodkov na 33. mednarodni konferenci Rdečega križa in Rdečega polmeseca, ki je potekala v

156 To nalogo, ki jo je SKS za MHP v letu 2018 opravila skupaj z nemškim odborom za MHP, omenja National Committees and Similar Entities on International Humanitarian Law: Guidelines for Success - Towards respecting and implementing International Humanitarian Law, str. 53. Dokument je dosegljiv na <<https://www.icrc.org/en/document/national-committees-and-similar-entities-international-humanitarian-law-guidelines-success>>.

157 Izvajanje tretjega odstavka 79. člena DP1. Nemčija je zaščito novinarjev v oboroženih spopadih konkretizirala v vojaškem priročniku, Avstrija v zakonu o vojaški službi. Več o zaščiti novinarjev v oboroženih spopadih glej A. Balguygallois, nav. delo.

Ženevi od 9. do 12. decembra 2019, posvečen vlogi nacionalnih odborov za MHP. Članica slovenske delegacije (predsedujoča SKS za MHP) je izpostavila prvi uradni slovenski prevod ŽK, posvetovanja z nemškim odborom za MHP in izzive SKS za MHP v prihodnje. Interes za sodelovanje s SKS za MHP so po tem dogodku izrazili predstavniki Nizozemske, Bolgarije in Belorusije. Presenetljivo je, da Nizozemska še ni ustanovila odbora za MHP.

8. ORGANIZACIJSKI VIDIKI DELOVANJA SKS ZA MHP

Pomembno je, da člani SKS za MHP, ki se udeležujejo mednarodnih dogodkov o MHP, o glavnih poudarkih na zasedanjih poročajo, kar prispeva k širjenju znanja o sodobnih temah MHP. Vsak nacionalni odbor lahko svoji vladi priporoča ukrepe v zvezi z MHP.¹⁵⁸ Za uresničitev najpomembnejših ukrepov je MZZ okrepilo sodelovanje z nekaterimi ministrstvi. K sistematičnemu delu in načrtovanju prihodnjih nalog koristno prispevajo poročila o aktivnostih SKS za MHP, s katerimi se Vlada Republike Slovenije seznaja vsaki dve leti.¹⁵⁹

9. IZZIVI SKS ZA MHP

Predsedujoča bo člane SKS za MHP – predstavnike ministrstev – obvestila o resolucijah (8), ki so jih države s soglasjem sprejele na 33. mednarodni konferenci Rdečega križa in Rdečega polmeseca. Prav tako tudi o zavezah (9), ki jih je za to konferenco pripravila EU in jih je sprejela skupaj z državami članicami. Ministrstva bodo v skladu z ustaljeno prakso pripravila akcijske načrte, v katerih bodo opredelila aktivnosti, s katerimi bodo resolucije in zaveze uresničevala na nacionalni ravni.

SKS za MHP bo ministrstva še naprej spodbujala, da preverijo, ali so veljavni slovenski predpisi (zakonski in podzakonski predpisi, npr. pravilniki in priročniki) za izvajanje MHP skladni z mednarodnim (humanitarnim) pravom. To bo priprava za

158 Preventing and Repressing International Crimes: Towards an 'Integrated' Approach Based in Domestic Practice – Report of the Third Universal Meeting of National Committees for the Implementation of International Humanitarian Law, str. 68.

159 Belgijski odbor za MHP vsako leto o svojih dejavnostih poroča ministrom, katerih ministrstva so vključena v ta odbor, F. Casier in A. Janssens, nav. delo, str. 1087. Mehiški odbor za MHP vsako leto o svojih aktivnostih poroča Uradu predsednika republike, M. Salazar Alborno, nav. delo, str. 1052.

drugi krog posvetovanj z nemškim odborom za MHP, predvidoma jeseni 2020. Pri tej nalogi si ministrstva, tako kot doslej, lahko pomagajo z dokumenti Svetovalne službe MORK za MHP, na primer vzorčnimi zakoni (vzorčni zakon o razpoznavnih znakih, nacionalna zakonodaja o uporabi in zaščiti razpoznavnega znaka rdečega križa, rdečega polmeseca in rdečega kristala)¹⁶⁰ in priročnikom MORK o nacionalnem izvajanju MHP.¹⁶¹ Poleg tega so na spletni strani MORK objavljeni tudi nacionalni predpisi za izvajanje MHP.¹⁶²

Smiselno bi bilo, da se oblikuje elektronska zbirka slovenskih predpisov za izvajanje MHP. Ta bi predstavnikom ministrstev lahko služila kot vodilo pri pripravi raznovrstnih poročil o izvajanju MHP, pripravah na mednarodne konference o MHP, zanimiva bi bila tudi kot orodje za širjenje poznanja MHP. Ministrstva imajo nalogo, da poskrbijo za prevode teh predpisov v angleški jezik, ki jih bo MORK uvrstil v svojo zbirko podatkov, namenjeno nacionalnemu izvajanju MHP.

Sklep

ŽK in DP nacionalnih odborov za MHP ne omenjajo, odločitev o ustanovitvi in delovanju je tako prepuščena državam. Če se te za to odločijo, so v tem procesu izrednega pomena pomoč in nasveti Svetovalne službe MORK za MHP in pravnih svetovalcev MORK.

Nacionalni odbori za MHP so večinoma ustanovljeni z akti izvršilne veje oblasti, vendar so zaradi različnih pravnih ureditev možne tudi druge pravne podlage. Tudi sestava nacionalnih odborov za MHP je raznovrstna. Ponekod so člani teh odborov predstavniki ministrstev, drugi so, tako kot SKS za MHP, članstvo postopoma širili s člani akademskih institucij, znanstvenih ustanov in nevladnih organizacij, kar bogati strokovne razprave in povečuje kvaliteto pripravljenih gradiv. Nevladne organizacije imajo lahko v teh odborih položaj opazovalca.

Mandati teh odborov so prožni, zato se posvečajo tudi temam zunaj tradicionalnega okvira, na primer boju proti piratstvu, vprašanjem beguncev in notranje razseljenih

160 Database on national implementation of international humanitarian law (IHL). Baza je dosegljiva na <<https://ihl-databases.icrc.org/ihl-nat>>.

161 The domestic implementation of International Humanitarian Law. Dokument je dosegljiv na <<https://www.icrc.org/eng/resources/documents/publication/pdvd40.htm>>.

162 National Implementation of IHL. Dokument je dosegljiv na <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl-nat.nsf/vwLawsByTopics.xsp>>.

oseb. Opazno je, da nekateri nacionalni odbori za MHP, tudi SKS za MHP, večjo pozornost namenjajo mednarodnim konferencam Rdečega križa in Rdečega polmeseca ter nacionalnim poročilom o izvajanju mednarodnih pogodb s področja MHP. Te odbore pretežno vodi predstavnik ministrstva za zunanje zadeve, a nekatere države zaradi spremljanja obsežne notranje zakonodaje vodenje raje prepustijo ministrstvu za pravosodje, zato tudi na tem področju o enotnem modelu ne moremo govoriti.

Praksa kaže, da je za posamezna področja (na primer varstvo kulturne dediščine in širjenje znanja o MHP) koristno ustanoviti podskupine ali delovne skupine. Te vključujejo strokovnjake z različnih področij, ki za nacionalne odbore za MHP načrtno pripravljajo številna strokovna gradiva. Pozitivni učinki delovanja so razvidni tudi pri naši podskupini, kar potrjujejo številne uspešno opravljene naloge. Strukturo nacionalnih odborov za MHP dopolnjujejo sekretariati, ki jih zagotavlja bodisi ministrstvo za zunanje zadeve bodisi ministrstvo za pravosodje. Ponekod zaradi izkušenj in znanj tudi nacionalna društva Rdečega križa. Za učinkovito delovanje teh odborov ni pomemben le pravni okvir, temveč tudi visoko strokovno usposobljeni člani¹⁶³ in zagotovljena finančna sredstva za uresničevanje zadanih ciljev. Sodobne teme MHP (umetna inteligenca, kibernetški napadi, napadi z droni, zaščita okolja v oboroženih spopadih, boj proti terorizmu in MHP) in nove doktrine (doktrina odgovornost zaščititi (R2P))¹⁶⁴ so osvežitev razprav na zasedanjih SKS za MHP in na mednarodnih dogodkih.

SKS za MHP si bo še naprej prizadevala okrepiti mednarodno sodelovanje z nacionalnimi odbori za MHP. Primerjava slovenskega in nemškega normativnega okvira za izvajanje MHP je kazalnik, ali slovenska zakonodaja še ustreza spremenjenemu varnostnemu okolju. Izmenjava dobrih praks, izkušenj, strokovnih stališč z nemškim odborom za MHP bogati posvetovanja, ki so odlično izhodišče za nadgradnjo sodelovanja tudi na primer na akademski ravni in med nacionalnima društvoma Rdečega križa. Razmisliti velja o poglobitvi rednega sodelovanja z nacionalnimi odbori evropskih držav na primer s sklenitvijo sporazumov o sodelovanju. SKS za MHP bo spodbudila tudi izobraževanja novinarjev, vojnih dopisnikov, tožilcev in sodnikov o temeljnih normah in načelih MHP ter prek svojih aktivnosti krepila ozavešanje javnosti o njihovem pomenu. Izzivov zagotovo ne bo zmanjkalo.

163 Interdisciplinaren pristop pri obravnavi MHP je nujen. MHP je povezano tudi z drugimi vejami mednarodnega prava – pravom človekovih pravic, pravom o odgovornosti držav, mednarodnim kazenskim pravom, mednarodnim okoljskim pravom in pravom beguncev.

164 Več o doktrini odgovornost zaščititi glej V. Sancin in drugi, nav. delo.

Literatura

Članki in knjige:

- Tania Elizabeth Arzapalo Villón: Peru's National Committee for the Study and Implementation of International Humanitarian Law, *International Review of the Red Cross* 96 (2014) 895/6, str. 1061–1073.
- Alexandre Balguygallois: Protection of Journalists and Media Professionals in Time of Armed Conflict, ICRC, March 2004, Vol. 86, No. 853, str. 37–68.
- Frédéric Casier in Alix Janssens: Belgium Interministerial Commission for Humanitarian Law: Playing a key role in the implementation and promotion of IHL, *IRRC*, 96 (2014) 895/6, str. 1075–1091.
- Anton Dolenc: Ženevske konvencije o zaščiti žrtev vojne, *Medicinski razgledi*, Ljubljana, 1989, str. 29–206.
- Klemen Grošelj: Slovenija v svetu mirovnih operacij, Fakulteta za družbene vede, 2007, Knjižna zbirka varnostne študije.
- Jean-Marie Henckaerts in Louise Doswald-Beck: Customary International Humanitarian Law, Volume I. in II., ICRC, Cambridge University Press, 2005.
- Savin Jogan: Mednarodnopravni vidiki varstva kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada: Nove rešitve za nove izzive, *Pravnik*, št. 61, 2006, str. 131–139.
- Maike Kuhn in Antje C. Berger: Legal Advisers in the Armed Forces, v Andraž Zidar in Jean –Pierre Gauci (ur.), *The Role of Legal Advisers in International Law*, Brill-BIICL, Leiden-London, 2016, str 337–351.
- Cristina Pellandini: Ensuring national compliance with IHL: The role and impact of national committees, *IRRC*, 96 (2014), 96 895/6, str. 1043–1048.
- Mariana Salazar Albornoz: The Work of Mexico's Interministerial Committee on International Humanitarian Law, *International Review of the Red Cross*, 96 (2014) 895/6, str. 1049–1059.
- Vasilka Sancin, Dominika Švarc, Matjaž Ambrož: Mednarodno pravo oboroženih spopadov, Ljubljana, Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje, 2009.
- Vasilka Sancin, Maja Bavdek, Mark Jo Moggi, Nenad Mrdaković, Nastasja Suhadolnik, Katarina Škrbec, Nina Zupan: Lokalni zločinci – Univerzalni zločini: odgovornost zaščiti, GV Založba 2010.
- Mirjam Škrk: Odnos med mednarodnim pravom in notranjim pravom v praksi ustavnega sodišča, *Pravnik*, št. 6–8, 2007, str. 275–311.
- Dominika Švarc: Uporabljivost mednarodnega humanitarnega prava v mirovnih operacijah, *Revus*, 9/2009, str. 11–27.
- Danilo Türk: Temelji mednarodnega prava, 2. pregledana in dopolnjena izdaja, GV Založba, 2015.

Dokumenti in publikacije:

- Database on national implementation of international humanitarian law (IHL), dostopno na <<https://ihl-databases.icrc.org/ihl-nat>> (16. april 2019).
- Enhancing protection in armed conflict through domestic law and policy: Universal meeting of national committees and similar bodies on IHL (NCIHL), dostopno na <<https://www>.

- icrc.org/en/document/enhancing-protection-armed-conflict-throughdomestic-law-and-policy-overview-report> (16. april 2019).
- Guiding principles concerning the status and methods of operation of national bodies for the implementation of international humanitarian law, dostopno na <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/guiding_principles_national_committees.htm> (27. februar 2018).
- Magistrska naloga Mateje Grašek, Nasledstvo Republike Slovenije glede mednarodnih pogodb nekdanje SFRJ, Ljubljana, 2002.
- National Committees and Similar Entities on International Humanitarian Law: Guidelines for Success - Towards respecting and implementing international humanitarian law, dostopno na <<https://www.icrc.org/en/document/national-committees-and-similar-entities-international-humanitarian-law-guidelines-success>> (16. april 2019).
- National Implementation of IHL, dostopno na <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl-nat.nsf/vwLawsByTopics.xsp>> (27. februar 2018).
- Preventing and Repressing International Crimes: Towards an 'Integrated' Approach Based in Domestic Practice – Report of the Third Universal Meeting of National Committees for the Implementation of International Humanitarian Law, Volume I, dostopno na <https://shop.icrc.org/prevenir-et-reprimer-les-crimes-internationaux-vers-une-approche-integree-fondee-sur-la-pratique-nationale-rapport-de-la-troisieme-reunion-universelle-des-commissions-nationales-de-mise-en-oeuvre-du-droit-international-humanitaire.html?__store=default> (27. februar 2018).
- Table of National Committees and other national bodies on international humanitarian law, dostopno na <<https://www.icrc.org/en/document/table-national-committees-and-other-national-bodies-international-humanitarian-law>> (16. april 2019).
- The domestic implementation of International Humanitarian Law, dostopno na <<https://www.icrc.org/eng/resources/documents/publication/pdvd40.htm>> (16. april 2019).

Pravni viri:

- Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile, objavljen v Ur. l. RS, št. 14/92.
- Novi prevod ženevskih konvencij in dveh dopolnilnih protokolov, objavljen v Aktu o dopolnitvah akta o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile, Ur. l. RS – MP, št. 7/19 (Ur. l. RS, št. 27/19).
- Deklaracija o zunanji politiki Republike Slovenije, Ur. l. RS, št. 53/15.
- Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov (Protokol I) z dne 8. junija 1977 in Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev nemednarodnih oboroženih spopadov (Protokol II) z dne 8. junija 1977 sta objavljena v Ur. l. SFRJ – MP, št. 16/78. Akt o potrditvi nasledstva glede konvencij, statuten in drugih mednarodnih sporazumov, ki predstavljajo akt o ustanovitvi mednarodnih organizacij, je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 9/92 (Ur. l. RS, št. 35/92).

- Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb, Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Organizacije združenih narodov in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo, je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 9/92, 3/93, 9/93, 5/99, 9/08, 13/11 in 9/11, konvencija je objavljena v Ur. l. SFRJ – MP, št. 30/72, novi prevod konvencije je objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 13/11 (Ur. l. RS, št. 87/11).
- Kazenski zakonik, Ur. l. RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17.
- Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, sestavljena v Haagu 14. 5. 1954, in Protokol k Haaški konvenciji iz leta 1954 o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, sestavljen v Haagu 14. 5. 1954, Ur. l. FLRJ – MP, št. 4/56.
- Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij UNESCO, mednarodnih večstranskih pogodb o zračnem prometu, konvencij Mednarodne organizacije dela, konvencij Mednarodne pomorske organizacije, carinskih konvencij in nekaterih drugih mednarodnih večstranskih pogodb, objavljen v Ur. l. RS – MP, št. 15/92 (Ur. l. RS, št. 54/92).
- Slovenski prevod konvencije in protokola objavljen v Aktu o dopolnitvi akta o notifikaciji nasledstva glede konvencij UNESCO, mednarodnih večstranskih pogodb o zračnem prometu, konvencij Mednarodne organizacije dela, konvencij Mednarodne pomorske organizacije, carinskih konvencij in nekaterih drugih mednarodnih večstranskih pogodb, v Ur. l. RS – MP, št. 17/15 (Ur. l. RS, št. 105/15).
- Konvencija o zaščiti vseh oseb pred prisilnim izginotjem, United Nations, Treaty Series, Vol. 2716, str. 3.
- Resolucija II h Konvenciji o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, dostopna na spletni strani <<http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000824/082464mb.pdf>> (27. 2. 2018).
- Sklep Vlade Republike Slovenije št. 762-01/99-1 (B) z dne 2. 4. 1999 o ustanovitvi Medresorske komisije za mednarodno humanitarno pravo.
- Sklep Vlade Republike Slovenije št. 02401-7/2014/4 z dne 27. 3. 2014 o ustanovitvi in delovanju Stalne koordinacijske skupine za mednarodno humanitarno pravo.
- Uredba o ratifikaciji Dopolnilnega protokola k ženevskim konvencijam z dne 12. 8. 1949 o sprejetju dodatnega razpoznavnega znaka (Protokol III), sprejetega v Ženevi 8. 12. 2005, Ur. l. RS – MP, št. 3/08 (Ur. l. RS, št. 15/08).
- Ustava Republike Slovenije Ur. l. RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90, 97, 99 in 75/16 – UZ70a.
- Zakon o ratifikaciji Drugega protokola k Haaški konvenciji iz leta 1954 o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, sestavljenega v Haagu 26. marca 1999, Ur. l. RS – MP, št. 22/03 (Ur. l. RS, št. 102/03).
- Zakon o ratifikaciji Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča, Ur. l. RS – MP, št. 29/01.
- Zakon o ratifikaciji Sprememb Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča, Kampala, 10. in 11. junij 2010, Ur. l. RS – MP, št. 13/13 (Ur. l. RS, št. 71/13).
- Zakon o Rdečem križu Slovenije, Ur. l. RS, št. 7/93 in 79/10.
- Zakon o sodelovanju med Republiko Slovenijo in Mednarodnim kazenskim sodiščem, Ur. l. RS, št. 96/02.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika KZ-B, Ur. l. RS, št. 40/04.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika, Ur. l. RS, št. 91/11.

Zakon o varstvu kulturne dediščine, Ur. l. RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13 in 32/16.

Zakon o zunanjih zadevah, Ur. l. RS, št. 113/03 – uradno prečiščeno besedilo, 20/06 – ZNOMCMO, 76/08, 108/09, 80/10, 31/15 – ZUTD in 30/18-ZKZaš.

Zakon o sodelovanju med Republiko Slovenijo in Mednarodnim kazenskim sodiščem za nekdanjo Jugoslavijo ter Mednarodnim kazenskim sodiščem za Ruando, Ur. l. RS, št. 124/00.

Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev in bolnikov v oboroženih silah na bojišču z dne 12. avgusta 1949, Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev, bolnikov in brodolomcev v oboroženih silah na morju z dne 12. avgusta 1949, Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki z dne 12. avgusta 1949 in Ženevska konvencija o zaščiti civilnih oseb med vojno z dne 12. avgusta 1949, vse objavljene v glasilu Prezidija Ljudske skupščine FLRJ, št. 6/50 in 24/50.

Jana Škerbinek* in Andrej Grasselli**

SODNA PRAKSA SLOVENSКИH SODIŠČ V ZVEZI Z MEDNARODNIM HUMANITARNIM PRAVOM

Uvod

Prispevek predstavlja pregled sodne prakse v državi Sloveniji v zvezi z vojnimi dogodki in kršitvami mednarodnega humanitarnega prava.

Sodišča Republike Slovenije so obravnavala vojne dogodke iz 2. svetovne vojne in vojne za Slovenijo (v nadaljevanju: desetdnevna vojna). Dogodke iz 2. svetovne vojne so obravnavala na podlagi predpisov, sprejetih v Republiki Sloveniji po nastanku slovenske države, zaradi poprave krivic in v zvezi z vprašanjem žrtev vojnega nasilja. Ti sodni postopki so tekli pol stoletja po dogodkih oziroma od izdaje sodnih in drugih pravnih aktov. Pravna podlaga za takšne revizije je bila veljavna kazenska procesna zakonodaja, ki je bila delno tudi dopolnjena. Sprememba Zakona o kazenskem postopku je razširila krog upravičencev za vložitev zahteve za varstvo zakonitosti in omogočila vložitev v zvezi s sodnimi odločbami in sodnimi postopki zoper duhovnike in duhovnice oziroma redovnike in redovnice registriranih verskih skupnosti tudi zakonitim zastopnikom njihovih registriranih verskih skupnosti v zvezi s kaznivimi dejanji iz določenih zakonov.¹ Poznejše novele ZKP so to spremenile in tudi podaljšale rok vložitve zahteve za varstvo zakonitosti. Novela ZKP-I možnost vložitve zahteve za varstvo zakonitosti ne omejuje (več) s taksativno naštetimi predpisi oziroma kaznivimi dejanji.²

Določena vprašanja s področja MHP so bila obravnavana tudi v postopkih, vodenih na podlagi zakonodaje, ki jo je Republika Slovenija sprejela zaradi priznanja odškodnin žrtvam vojnega in poveljnega nasilja: Zakon o popravi krivic (v nadaljevanju:

* Univerzitetna diplomirana pravica, sodnica.

** Univerzitetni diplomirani pravnik, veleposlanik, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.

1 ZKP-G, drugi odstavek 20. člena

2 VSRS Sodba I Ips 328/2009, jedro.

ZPKri),³ Zakon o žrtvah vojnega nasilja (v nadaljevanju: ZZVN)⁴ in Zakon o plačilu odškodnine žrtvam vojnega in poveljnega nasilja (v nadaljevanju: ZSPOZ).⁵

Prispevek zajema sodne odločbe, ki se nanašajo na sedanje slovensko državno ozemlje. Odločbe so iz javno dostopnih računalniških zbirk podatkov sodne prakse.⁶ Vključene so odločbe s področja kazenskega prava, nekaj odločb je s civilnopravnega področja, predvsem odškodninskega prava, ustavnopravnega in upravnopravnega področja. Relevantna gesla v iskalniku so bila kazniva dejanja zoper človečnost in mednarodno pravo, mednarodno javno pravo, žrtve vojnega nasilja, poprava krivic, medvojni procesi. Gesla mednarodno humanitarno pravo (v nadaljevanju: MHP) v podatkovni zbirki sodne prakse ni.

Objavljena je sodna praksa Vrhovnega sodišča RS (v nadaljevanju: VSRS) in višjih sodišč, ne pa tudi prvostopenjskih sodišč.⁷ Na voljo je praksa Ustavnega sodišča RS (v nadaljevanju: USRS). Kolikor gre za odločitve instančnih sodišč (torej ne USRS), prispevek predstavlja celoten pregled sodne prakse glede na navedena gesla.

Obravnavana sodna praksa je v prispevku razvrščena v posamezna podpoglavja, ki se nanašajo na nekatera splošna vprašanja mednarodnega prava, do katerih so se sodišča opredelila ob obravnavi dogodkov iz vojne oziroma oboroženih spopadov. Sledijo podpoglavja, v katera je judikatura razvrščena glede na temo mednarodnega humanitarnega prava, ki je v posameznem primeru obravnavana. Tako se lahko posamezna odločba pojavi v različnih kontekstih. Na koncu sledijo sklepne ugotovitve.

1. SODNA PRAKSA

1.1 Mednarodni kontekst

Slovenska sodišča so obravnavala dogodke iz 2. svetovne vojne predvsem v zvezi z odškodninskimi zahtevki posameznikov in njihovih združenj za od okupacijske sile povzročeno trpljenje ter v zvezi z obnovo medvojnih in poveljnih procesov, ki jih je omogočila slovenska zakonodaja po nastanku države Slovenije.

3 Ur. l. RS, št. št. 70/05 – uradno prečiščeno besedilo, 89/07 – odl. US in 92/07.

4 Ur. l. RS, št. 63/95, 18/03.

5 Ur. l. RS, št. 111/01.

6 Predvsem na www.sodnapraksa.si.

7 Tudi ta bo objavljena v skladu z novim Sodnim redom.

Mednarodnopravno vprašanje reparacij od Nemčije po končani vojni ni bilo rešeno, ker ni bila, drugače kot z Italijo in Madžarsko, sklenjena mirovna pogodba z Nemčijo. Zvezna republika Nemčija je z Jugoslavijo sklenila sporazum o finančni pomoči, s katerim je bilo po mnenju Nemčije rešeno vprašanje reparacij zaradi v vojni povzročene škode Jugoslaviji in njenim državljanom. Jugoslavija tega vprašanja ni štela za dokončno zaprtega. Slovenija je v okviru svoje zakonodaje uredila možnost za izplačilo denarne odškodnine določenim skupinam žrtev vojne. Nekaterim skupinam je neposredno povračilo priznala tudi Zvezna republika Nemčija v svoji notranji zakonodaji. Mednarodnopravno je mirovno pogodbo z Nemčijo nadomestila Pogodba o dokončni ureditvi z Nemčijo (v nadaljevanju: Pogodba 2+4),⁸ ki nima določb o reparacijskih vprašanjih. Slovenija ni odprla vprašanja reparacij v dvostranskih odnosih z Nemčijo, katere stališče je, da je bilo s Pogodbo 2+4 vprašanje njene odgovornosti za reparacije, povezane z 2. svetovno vojno, dokončno rešeno.⁹

1.2 Mednarodnopravna vprašanja, ki niso posebej tematika MHP

V odločbah, v katerih so obravnavala vojne dogodke, so se sodišča Republike Slovenije opredelila tudi do naslednjih vprašanj mednarodnega prava, ki ne spadajo neposredno v materijo mednarodnega humanitarnega prava:

- odnos med mednarodnim pravom in predpisi notranjega pravnega reda,
- imuniteta tujih držav pred slovenskimi sodišči,
- vojne reparacije.

1.2.1 Odnos med mednarodnim in notranjim pravom

Slovenija spada med države, ki sprejemajo mednarodno pravo kot del njihovega pravnega reda in v katerih se mednarodne pogodbe uporabljajo neposredno.¹⁰ Mednarodno pravo je razumeti v smislu 38. člena Statuta Meddržavnega sodišča, ki poleg mednarodnih pogodb in mednarodnega običajnega prava med pravne vire prišteva tudi splošna pravna načela, ki jih priznavajo civilizirani narodi.

Sodna praksa sodišč Republike Slovenije se je oprla na neposredno uporabo mednarodnega prava, ko je potrdila izjemo od siceršnje prepovedi retroaktivne veljavnosti

8 Angl. Treaty on the Final Settlement with Respect to Germany, podpisana 12. 9. 1990, veljavna postala 15. 3. 1991.

9 Takšno stališče zastopa tudi v primeru Grčije, ki je vprašanje reparacij odprla po sklenitvi Pogodbe 2+4.

10 8. člen URS, D. Türk, nav. delo str. 75.

kazenske zakonodaje v primeru vojnega zločina.¹¹ Pri tem je uporabila pravila mednarodnega prava o zločinih zoper človečnost, mednarodno pravo in vojnih zločinih, ki so veljala v skladu s splošno veljavnimi pravnimi načeli civiliziranih narodov med 2. svetovno vojno. S tem so v primerih konkretnih sodnih odločb sodišča priznala neposredno uporabljivost mednarodnega prava tudi v tistem njegovem delu, ki ga ne predstavljajo mednarodne pogodbe. Gre, kot se izrazi VSRS, za »upoštevanje primata mednarodnega vojnega prava nad nacionalnim pravom«. ¹² Po vojni sprejeta inkriminacija vojnih zločinov v jugoslovanski notranji zakonodaji je bila v skladu s takšnim razumevanjem samo formalen predpis, ki je v notranjo zakonodajo prenesel sicer že med vojno veljavno mednarodno pravo. Torej v obravnavanih primerih ni šlo za retroaktivno uporabo pozneje sprejetega notranjega prava, ampak za neposredno uporabo nekodificiranega mednarodnega prava, veljavnega v času storitve dejanja.¹³ Njegovo ugotavljanje je seveda izredno zahteven proces kljub praksi Nürnberškega sodišča in resoluciji Generalne skupščine OZN, ki je po končani vojni potrdila načela mednarodnega prava, vsebovana v statutu Nürnberškega sodišča.¹⁴

VSRS je obravnavalo vprašanje odnosa med mednarodnim pravom in notranjim pravom tudi, ko je odločalo v zvezi z med vojno odvezimi otroki.¹⁵ Sodišče se v tej odločbi opredeli do mednarodnega prava kot sistema pravnih pravil, ki jih sodišča RS neposredno uporabljajo. Ugotovi, da ni mogoče uveljavljati procesne kršitve, če v sodni odločbi niso navedeni pravni teoretiki in sodna praksa, ki bi utemeljevali pravila mednarodnega prava, ki ga je sodišče uporabilo, saj to ne pomeni, da odločba nima razlogov, da bi se dala preizkusiti (uveljavljana procesna kršitev). Mednarodno pravo, katerega del je tudi običajno mednarodno pravo, je namreč sistem pravnih pravil, ki urejajo razmerja v mednarodni skupnosti priznanih subjektov, in je po temtakem pravo in ne dejstvo dejanskega stanja. Sodišče pojasni, da ustava terja skladnost zakonov s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava (drugi odstavek 153. člena URS) in s tem »daje prednost načelom pred zakoni«. ¹⁶ Sodnik je v skladu

11 Ustavno sodišče RS Odločba U-1/6/03, VSRS Sodba I IPS 108/2006.

12 VSRS Sodba I IPS 108/2006, obrazložitev.

13 Sodišče uporabi dikcijo: »Gre za kaznivo dejanje zoper človečnost in mednarodno pravo, ki že kot tako ne more predstavljati nove pravne norme, temveč gre za oživitve mednarodne pravne norme, ki je eksistirala že prej ob upoštevanju primata mednarodnega vojnega prava nad nacionalnim pravom.« Prav tam, jedro sodbe.

14 A/RES/95(I).

15 Sklep II IPS 55/1998.

16 Prav tam, peti odstavek jedra obrazložitve.

z ustavo vezan tudi na splošna načela mednarodnega prava (prvi odstavek 3. člena Zakona o sodiščih¹⁷).

1.2.2 Imuniteta tuje države

Vprašanje imunitete tuje države se je v zvezi z vojno zasedbo slovenskega ozemlja pojavilo pri tožbi, ki so jo vložile žrtve vojnega nasilja¹⁸ na sodišču v Republiki Sloveniji zoper Zvezno republiko Nemčijo zaradi plačila odškodnine za trpljenje, prestano v 2. svetovni vojni.

VSRS je zavzelo stališče, da » v odškodninskem sporu zaradi škode, ki je posledica dejanj tuje države ob izvrševanju njene oblasti (*acta iure imperii*), uživa ta po pravilih mednarodnega prava sodno imuniteto pred našim sodiščem«. ¹⁹ Imuniteta držav po mnenju sodišča izvira že iz kanonskega in običajnega prava ter predstavlja pravilo,²⁰ od katerega so sicer čedalje pogostejše izjeme, a ni zabeležene izjeme za dejanja *iure imperii*.²¹

Ta odločitev sledi splošno sprejeti praksi držav in sodbi Meddržavnega sodišča o sodni imuniteti pred državnimi sodišči za oblastna dejanja držav,²² čeprav prav v zvezi z med 2. svetovno vojno storjenimi represivnimi ukrepi nemške vojske nad civilnim prebivalstvom sodišča nekaterih držav niso priznala imunitete.²³

Vrhovno sodišče se v navedeni odločbi ukvarja tudi s pravico do sodnega varstva, ki bi bila lahko s priznanjem imunitete prizadeta. Ugotovi, da tožeči stranki s priznanjem imunitete ni odvzeta možnost uveljavljati postavljenih zahtevkov pred sodiščem na območju tožene stranke.²⁴ Za uveljavljanje odškodnin zaradi dogodkov 2. svetovne vojne je torej ob uporabi splošnih pravil mednarodnega prava, kot jih je ugotovilo sodišče, treba zahtevek zoper državo agresorko postaviti pred njenimi sodišči.

17 Ur. l. RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo, 45/08, 96/09, 86/10 – ZJNepS, 33/11, 75/12 – ZSPDSL-S-A, 63/13, 17/15, 23/17 – ZSSve in 22/18 – ZSICT.

18 Odvzeti otroci.

19 VSRS Sodba II Ips 55/1998, jedro odločbe.

20 Prav tam, druga polovica obrazložitve.

21 Prav tam. Odločba omenja osnutek pravil o sodni imuniteti držav in njihovega premoženja, ki ga je pripravila Komisija Združenih narodov za mednarodno pravo leta 1991.

22 Jurisdictional Immunities of the State (Germany v Italy: Greece intervening), ICJ Reports, 2012, str. 99.

23 Grčija, Italija.

24 VSRS Sodba II Ips 55/1998, predzadnji odstavek obrazložitve.

1.2.3 Reparacije

Obveznost države, da ustrezno nadomesti škodo, povzročeno s protipravnim dejanjem, je eno temeljnih načel mednarodnega prava. Po 2. svetovni vojni je bilo vprašanje reparacij urejeno z mirovnima pogodbama z Italijo in Madžarsko, z Nemčijo pa ne.²⁵

Ob ponovni združitvi Nemčije leta 1990, ko se je Evropa preoblikovala po prenehanju bipolarne svetovne ureditve in je bila sklenjena Pogodba 2+4, so zlasti judovske organizacije načele vprašanje dokončne ureditve vprašanja odškodnin žrtvam holokavsta. Vprašanje so sprožile tudi druge žrtve preganjanja in drugih protipravnih dejanj, v Sloveniji izgnanci, interniranci, prisilni mobiliziranci, prisilni delavci in odvzeti otroci. Vložili so tudi odškodninske tožbe pred slovenskimi sodišči. Nemčija je v zvezi s tem dogajanjem sprejela zakon o ustanovitvi posebnega sklada, iz katerega so izplačilo prejele tudi nekatere slovenske žrtve medvojne preganjanja oziroma njihovi sorodniki.

Ob obravnavi odškodninskih zahtevkov žrtev so se sodišča RS opredelila tudi do nekaterih načelnih vprašanj mednarodnopravne reparacije. Pri tem so izhajala iz neposredne uporabe mednarodnega prava, kot so ga pojasnila v svojih odločbah.

V sodbi VSRS II Ips 339/2013 z dne 30. 10. 2014, ki se nanaša na vprašanje reparacije za škodo zaradi internacije, se je sodišče opredelilo glede formalnih virov mednarodnega prava, v zvezi s čimer povzema prvi odstavek 38. člena Statuta Meddržavnega sodišča v Haagu: a) mednarodne pogodbe, ki jih države v sporu priznavajo; b) mednarodni običaji kot dokaz obče prakse, ki je sprejeta kot pravo; c) obča pravna načela, ki jih priznavajo civilizirani narodi. Ne le ratificirane mednarodne pogodbe, tudi običajno mednarodno pravo in načela mednarodnega prava so del našega notranjega prava, če le niso v nasprotju z ustavo (8. člen in drugi odstavek 153. člena URS).²⁶ Na tej podlagi odločba govori o pravici do reparacije, ki je mednarodnopravna dolžnost (npr. 3. člen HK4) in katere izpolnitev lahko zahteva država.

Ker so v konkretnem primeru odškodnino od države Slovenije zahtevali tožniki, ki so škodo utrpeli v nemških koncentracijskih taboriščih, je sodišče ugotovilo, da zaradi mednarodnopravne narave reparacij niso upravičeni subjekti za zahtevanje škode iz tega naslova:

25 Glej zgoraj 1.1.

26 VSRS Sodba II Ips 339/2013, 7. točka obrazložitve.

»Pravica do reparacije pripada državi ne glede na to, kdo je dejanski oškodovanec. Ko država uresničuje pravico svojih državljanov in pravnih oseb do reparacije, po mednarodnopravni teoriji in praksi pravzaprav ne uresničuje njihovih pravic, pač pa svojo lastno pravico. Prva posledica tega pravila je v njeni avtonomni in svobodni odločitvi, ali bo zahtevala odpravo škode ali ne. Druga posledica tega pravila pa je pravilo, da vse, kar prejme kot odškodnino, pripada državi.

V drugi svetovni vojni napadena država Slovenija ni odgovorna za škodo, ki so jo njeni državljani pretrpeli kot taboriščniki v koncentracijskih taboriščih države agresorke in okupatorke. Te odgovornosti ni ne neposredno na podlagi ustave in ne izhaja iz splošnih predpisov obligacijskega (odškodninskega) prava. RS je dolžna odškodnino za vojno škodo plačati, ker takšno obveznost vzpostavljajo njeni notranji predpisi in skladno s temi predpisi: Zakonom o žrtvah vojnega nasilja ter Zakonom o plačilu odškodnine žrtvam vojnega in poveljnega nasilja.«²⁷

Odločba je zanimiva z vidika odgovornosti države za med vojno povzročeno škodo. Potrjuje mednarodnopravno načelo odgovornosti države za škodo, ki jo je povzročila. Ta se presoja po pravilih mednarodnega prava o odgovornosti držav, sporna vprašanja med državami pa rešujejo z načini, ki jih pozna mednarodno pravo. Uporaba sodišč države, ki je bila oškodovana, za reševanje spornih vprašanj v zvezi z vojno škodo ni ustrezna pot. V ta kontekst spada tudi odločba VSRS, ki je Nemčiji priznala imuniteto pred slovenskimi sodišči pred uveljavljanjem odškodninskih zahtevkov v zvezi z 2. svetovno vojno.²⁸

Sicer se je VSRS v tej odločbi ukvarjalo tudi s kršitvijo mednarodnopravne obveznosti, ki se nanaša na *ius ad bellum*, kot elementom mednarodnega delikta. Glede uporabe materialnega prava navaja mednarodnopravno načelo, ki storilca mednarodnopravnega delikta agresije obvezuje povrniti s tem deliktom povzročeno škodo.²⁹ Gre za odgovornost države za odškodnino zaradi dejanj, ki so v nasprotju z mednarodnim pravom. Sodba se sklicuje na prejšnjo sodbo VSRS, št. II Ips 449/2007, potrjeno stališče z odločbo v zadevi II Ips 764/2009 z dne 11. 7. 2013 (prisilna mobilizacija v okupatorjevo vojsko) ter tudi že omenjeno II Ips 55/1998 z dne 9. 10. 1998. Zadevni odstavek se glasi:

»Vprašanje pravne podlage odgovornosti za z vojno povzročeno škodo je tesno povezano z vprašanjem, ali ima določena država pravico vojskovati se (kot agresor)

27 Prav tam, jedro.

28 Glej zgoraj 1.2.2.

29 VSRS Sodba II Ips 339/2013, obrazložitev, sedmi odstavek.

z drugo državo (*ius ad bellum*) in ali so odnosi med vojskujočima se stranema med trajanjem vojne urejena s pravili (*ius in bello*). V najstarejšem obdobju je sicer bila pravica vojskovanja neomejena, v kasnejšem obdobju, v katerem so bile leta 1907 kot kodifikacija postopno izoblikovanih običajev sprejete Haaške konvencije, pa so ob neokrnjeni pravici do vojskovanja obstajala tudi pravila vojnega prava: pričetek vojne ni bil mednarodni delikt, je pa veljala za mednarodni delikt kršitev mednarodnega vojnega prava, ki je bilo kodificirano v Pravilniku o zakonih in običajih vojne na kopnem kot priloge k že omenjeni Četrta haaški konvenciji, kot tudi tistega vojnega prava, ki izhaja iz običajev, veljavnih med civiliziranimi narodi, iz človečnosti in iz javne zavesti.«³⁰

Sodišče je presojalo podlago odškodninskega zahtevka tožnikov, ki so bili med tistimi »ukradenimi otroki«, ki so se vrnil v Slovenijo, potem ko jih je med drugo svetovno vojno Nemčija ločila od družin in odpeljala, da bi jih odtujili od domovine. Ugotovilo je, da odgovornost države napadalke vzpostavljajo splošna načela mednarodnega prava ter kršitev Briand Kellogovega pakta kot mednarodne pogodbe, s katero je vojna prepovedana (obdobje pred Ustanovno listino ZN). Pravica do reparacije kot mednarodnopravna obveza pa je pravica države (kot mednarodnopravnega subjekta) in iz tega sledi, da je država dolžna svojim državljanom povrniti vojno škodo le v primeru, če takšno obveznost vzpostavljajo njeni (notranji) posebni predpisi. »Vzpostavitev posebnega režima odgovornosti za vojno škodo temelji na moralnih načelih, kot sta načeli solidarnosti in pravičnosti. Načelo socialne države je eno temeljnih ustavnih načel v Republiki Sloveniji (2. člen URS). Skladno s tem je v tretjem odstavku 50. člena URS zagotovljeno posebno varstvo žrtvam vojnega nasilja na podlagi zakona. Ustavno sodišče je v odločbi U-I-327/96 poudarilo, da navedena določba ustave ne pomeni, da so žrtve vojnega nasilja do poravnave škode upravičene že a priori, ampak mora zakonodajalec v razumnem roku posebno varstvo žrtev uzakoniti. Neposredno na ustavi temelječe odgovornosti države za škodo tožnikov torej ni. Te prav tako ni mogoče presojati po splošnih predpisih obligacijskega (odškodninskega) prava.«³¹

Skleniti je mogoče, da so slovenska sodišča ob uporabi in z razlago mednarodnopravnega pojma reparacij ugotovila, da država Slovenija ni pravno obvezna plačati svojim državljanom odškodnine za škodo, ki jim jo je povzročila zasedbena sila. Gre za pravico in dolžnost, ki se presoja po mednarodnem pravu in uveljavljanje pravice pripada samo državi kot subjektu mednarodnega prava, ki jo uveljavlja ali ne. Obstaja pa možnost, da neposredni oškodovanci uveljavljajo odškodnino v državi, ki je škodo povzročila. Prav tako po mnenju sodišča obstaja moralna dolžnost Slovenije, da s

30 Sodba VSRS II Ips 449/2007, drugi odstavek jedra obrazložitve.

31 Prav tam, zadnji del obrazložitve.

sprejetjem ustrezne zakonodaje poskrbi za primerno kompenzacijo oziroma ureditev socialnega položaja žrtev, kar izhaja iz notranje pravne ureditve.

Ugotovitve slovenskih sodišč o državah kot nosilcih pravic in obveznosti pri reparacijah odgovarjajo pravilom o odgovornosti držav, kot jih je ugotovila Komisija za mednarodno pravo.³² Treba pa je reči, da se kot subjekt mednarodnega prava vse bolj uveljavljajo tudi posamezniki, kar kaže zlasti sodna praksa ESČP v zvezi z dogodki v oboroženih spopadih.³³

1.3 Mednarodno humanitarno pravo

V različnih odločbah sodišč RS so bila obravnavana tudi posamezna vprašanja MHP oziroma vojnega prava, kot se je imenovalo v času, ko so se nekateri dogodki zgodili. Obravnavana vprašanja se nanašajo na standard sojenja med vojno, veljavnost dejanskega prava na okupiranem ozemlju, ravnanje z vojnimi ujetniki, sodelovanje z zasedbenimi silami, genocid in vojno hudodelstvo, enako obravnavo žrtev vojne, vojno hudodelstvo zoper civilno prebivalstvo in prepovedane načine bojevanja.

1.3.1 Standard sojenja med vojno

Po MHP obstoječa sodišča na okupiranem ozemlju nadaljujejo delo.³⁴ Vojaška sodišča morajo upoštevati temeljna pravna načela. Ta ureditev, danes kodificirana v ŽK, je veljala tudi med 2. svetovno vojno. Nanaša se na ravnanje okupacijske sile in delovanje njenih vojaških in drugih sodišč ter je njen namen varstvo zaščitenih oseb. Primeri, ki so jih obravnavala sodišča RS v zvezi z revizijo medvojnih procesov, se nanašajo na delovanje vojaških sodišč partizanske vojske in Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije, pri čemer so sodišča za presojo pravilnosti ravnanja takratnega sodstva uporabila standard splošno veljavnih pravnih načel civiliziranih narodov, ki ga glede kazenskih postopkov vsebujejo pogodbe MHP, kot so haaški protokoli in ženevske konvencije.

VSRS se je o standardu sojenja med vojno opredelilo v sodbi RS I Ips 44338/12-48 z dne 24. 3. 2015, ko je odločalo o zahtevi za varstvo zakonitosti zoper sodbo Izrednega vojaškega sodišča Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije iz leta 1943. Obsojenci so bili obsojeni zločinstva narodnega izdajstva, ker so med okupacijo Slovenije pripadali narodnoizdajalskim organizacijam

32 A/RES/56/83, 12. 12. 2001, Responsibility of States for internationally wrongful acts, priloga.

33 Glej članek S. Drenik v tem zborniku.

34 64. – 78. člen ŽK4.

(belogardistom) in vojaškim formacijam, ki so jih ustanovile ali tolerirale in podpirale okupacijske oblasti v boju proti osvoboditvi. Jedro odločbe: »V vojnih razmerah pogosto ali celo praviloma ni mogoče izvesti kazenskega postopka v skladu z vsemi pravili, ki veljajo za redni postopek pred sodišči v urejenih, stabilnih razmerah v državi, zato je potrebno presoditi, ali so bila uporabljena pravila, ki so veljala v času sojenja; to so pravila, ki jih je človeštvo strnilo v kodeks etičnih vrednot in pravil družbenega sožitja in se označujejo kot splošna od civiliziranih narodov priznana pravna načela.«³⁵

Odločba Vrhovnega sodišča RS z vidika skladnosti s tedaj veljavnimi ustavnimi in splošnimi pravnimi načeli, ki so jih uporabljali civilizirani narodi, presoja tako uveljavljane procesne kršitve kot tudi kršitve materialnega prava. Vrhovno sodišče je najprej sprejelo odločitev o vprašanju, ali je šlo v konkretnem primeru za sodišče. Del jedra odločbe je tako tudi ugotovitev, da ustavnosodna praksa obravnava »sodišča, ki jih je z odlokom ustanovil Glavni štab NOV in POS (Narodnoosvobodilne vojne in Partizanskih odredov Slovenije) kot sodišča, ki so delovala med drugo svetovno vojno«.³⁶ Uveljavljane kršitve obrambe je obravnavalo kot relativne kršitve določb kazenskega postopka, ki se presoja z vidika vpliva na zakonitost izpodbijane sodbe. V tem okviru je sodišče za očitano kršitev določb Ženevske konvencije o ravnanju z vojnimi ujetniki z dne 12. 8. 1949 (ŽK3) o obrambi vojnih ujetnikov³⁷ ugotovilo, da zahteva ne utemlji niti kršitve niti ne vpliva na zakonitost.³⁸ Vrhovno sodišče je argumentiralo svojo presojo med drugim z opozorilom na okoliščine, v katerih je bila sodba izrečena, namreč na čas vojne. V zvezi s pravico do pritožbe je navedlo, da tudi Ustava RS v 16. členu dopušča začasno razveljavitev in omejitev pravic v vojnem in izrednem stanju, med drugim tudi pravice do pravnega sredstva. Enako je bila tudi sodba, izrečena pred Nürnberškim sodiščem 1. 10. 1946, dokončna.³⁹

Ustavno sodišče se je s standardom sojenja ukvarjalo, ko je odločalo o ustavnosti in zakonitosti Uredbe o vojaških sodiščih z dne 24. maja 1944, ki so jo uporabljala sodišča partizanske vojske in Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Stališče javnega tožilca RS v tem primeru je bilo, da bi za pregon kaznivih dejanj zadostovalo že prej veljavno jugoslovansko kazensko pravo, medtem ko je bila Uredba o

35 VSRS Sodba I Ips 44338/2012-48, jedro.

36 VSRS Sodba I Ips 44338/2012-48, jedro.

37 Da sme biti vojni ujetnik obsojen šele, ko se je mogel zagovarjati in izkoristiti pomoč strokovnega zagovornika – tretji odstavek 99. člena ŽK3.

38 VSRS Sodba I Ips 44338/2012, obrazložitev, odst. 33–39.

39 Prav tam, obrazložitev, odst. 41 in 42.

vojaških sodiščih sredstvo za zlom protirevolucije, in je predlagal ugotovitev sodišča, da Uredba na ozemlju sedanje Republike Slovenije ni nikoli začela veljati in se zato v tej državi na noben način ne more uporabljati ne kot nekdanji in ne kot sedanji pravni vir.⁴⁰

Ustavno sodišče tega predloga ni potrdilo, ampak je odločilo, da se ne uporabljajo tiste določbe uredbe, ki so bile že v času njenega nastanka v nasprotju s splošnimi pravnimi načeli, priznanimi od civiliziranih narodov, in navedlo tudi temeljne elemente za takšno presojo.⁴¹

1.3.2 Veljavnost dejanskega prava na okupiranem ozemlju

V skladu z mednarodno ureditvijo ostanejo na okupiranem ozemlju v načelu v veljavi predpisi okupirane države. MHP omejuje zasedbeno silo pri sprejemanju kazenskih določb in kazni za posamezna dejanja. Slovensko pravosodje se s tem vidikom v odločbah, ki obravnavajo obdobje med 2. svetovno vojno, ni ukvarjalo.

Obravnavalo pa je v zvezi z veljavnostjo dejanskega kazenskega prava na okupiranem ozemlju predpise, ki so jih sprejeli organi – če uporabimo takrat uporabljan strokovni izraz – vstajnikov, zlasti že omenjeno Uredbo o vojaških sodiščih, ki je vsebovala tudi materialne kazenskopravne predpise in je bila njena veljavnost prenesena tudi v povojno obdobje.

O poseganju vstajnikov v dejansko ureditev države na okupiranem ozemlju mednarodno vojno pravo nima določb. Kot razmišljanje oziroma stališče, utemeljeno na analogiji z ureditvijo, ki se nanaša na zasedbeno silo, je mogoče razumeti že omenjeno argumentacijo javnega tožilca v primeru odločanja USRS o ustavnosti Uredbe o vojaških sodiščih,⁴² da bi za pregon kaznivih dejanj zadostovalo že prej veljavno jugoslovansko kazensko pravo⁴³ in da se uredba, ki jo je sprejela vstajniška oblast, na noben način ne more uporabljati kot pravni vir. Najvišja sodišča RS tej argumentaciji niso sledila, ampak so AVNOJ-u, ki je bil v času njegovega nastanka v smislu mednarodnega vojnega prava vstajniški oblastni organ, priznala kapaciteto sprejemanja veljavnih predpisov v zasedeni Jugoslaviji.⁴⁴

40 Odločba USRS, št. U-I-6/93, A.3.

41 Prav tam, izrek.

42 Prav tam, A3.

43 To je kazensko pravo Kraljevine Jugoslavije.

44 USRS sodba U-I-6/93, B-1. točka 8b.

1.3.3 Ravnanje z ujetimi bojevniki

Sodba Vrhovnega sodišča I Ips 3/1996 se nanaša na kaznivo dejanje vojnega hudodelstva zoper vojne ujetnike in vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo po 127. členu Kazenskega zakonika (1951). Slovensko sodišče je v postopku revizije delno ugodilo zahtevi za spremembo sodbe jugoslovanskega sodišča za dejanje, storjeno med 2. svetovno vojno, in spremenilo pravno opredelitev ter kazensko sankcijo. Izrečena je bila enotna kazen ob upoštevanju kazni osem let strogega zapora, izrečene za kaznivo dejanje službe v sovražnikovi vojski med vojno po prvem odstavku 106. člena KZ/51. Slednjega je storil s tem, da je kot državljani Jugoslavije med vojno služil v sovražnikovi oboroženi formaciji, s tem, da je po dezertiranju iz NOV vstopil v oboroženo skupino gestapa – raztrgancev in se je kot član te udeležil oboroženih akcij.⁴⁵ »Glede na intenziteto ravnanja obsojenca pri opisanih dejanjih, zlasti pri dejanju, ki ga je storil na škodo ujetega partizana A. J. (20 udarcev z roko po glavi, brca s škornjem v trebuh, udarec s kopitom brzostrelke po levem licu, tako da mu je prebil kožo in premaknil levo lično kost navzgor, zaradi česar je bila posledica vidna še v času sojenja, mu zbil dva zoba – kočnika, tako da se je J. zaradi takega ravnanja onesvestil) in glede na hude telesne poškodbe, ki mu jih je obs. povzročil, je bila podana potrebna stopnja intenzivnosti, zaradi česar je bilo obdolženčevo ravnanje pravilno opredeljeno kot kaznivo dejanje vojnega hudodelstva zoper vojne ujetnike po 127. čl. KZ/51 in ne kot kaznivo dejanje surovega ravnanja z ranjenci, bolniki in vojnimi ujetniki po 131. čl. KZ/51.«⁴⁶ V zvezi z vprašanjem, ali so bila pri ravnanju domobranskih enot z ujetimi partizani veljavna (in kršena) pravila mednarodnega prava, sodišče pojasni, da »tudi v primeru državljanske vojne veljajo pravila mednarodnega vojnega prava, po katerem so (bili) vojni ujetniki med drugimi lahko pripadniki prostovoljnih odredov, torej tudi pripadniki organiziranih odporiških enot, pod pogojem, da so bili pod poveljstvom, da so imeli znake za razlikovanje, da so javno nosili orožje in da so se ravnali po vojnih zakonih in običajih.«⁴⁷

Ugotovitve sodišča glede statusa vojnih ujetnikov za ujete pripadnike odporiških enot predstavljajo zelo široko razumevanje in ga praksa držav v obdobju 2. svetovne vojne ne potrjuje.⁴⁸ Veljavni standard je bil prepoved nehumanega ravnanja z ujetimi nasprotniki, ki so sodelovali v oboroženem spopadu.⁴⁹ To je veljalo za vse

45 VSRS Sodba I Ips 3/1996, peti odstavek obrazložitve. Akcije so konkretno navedene.

46 Prav tam, jedro.

47 Prav tam, jedro.

48 Ravnanje nemške vojske z ujetimi pripadniki francoskega odporiškega gibanja.

49 HK4, preambula (Martensova klavzula).

strani v oboroženem spopadu. Status vojnega ujetnika, ki je povezan s pravicami, za katerih zagotovitev je potrebna sposobnost vzpostaviti ustrezne bivalne in druge pogoje, lahko zagotovijo redne vojske držav, ki imajo na voljo ustrezna sredstva in opremo.

1.3.4 Organiziranje skupine za izvrševanje genocida in vojnih hudodelstev

Slovensko sodišče je v postopku revizije po 2. svetovni vojni izdane sodbe jugoslovanskega sodišča obravnavalo tudi vprašanje, ali določeno ravnanje v času vojne lahko predstavlja kaznivo dejanje organiziranja skupine za izvrševanje genocida in vojnih hudodelstev.⁵⁰

Kot že obravnavano na drugem mestu,⁵¹ je slovensko sodišče izhajalo iz načelnega stališča, da so po splošnih načelih civiliziranih narodov bila prepovedana ravnanja v nasprotju s temi načeli, tako da poznejša inkriminacija kaznivega dejanja izvrševanja genocida in vojnih hudodelstev v jugoslovanskem pravnem redu ne izključuje odgovornosti, če je šlo za ravnanje, ki izkazuje elemente ravnanj, prepovedanih z mednarodnim, pa čeprav ne pogodbenim pravom. S tega vidika tudi uporaba v mednarodnem pravu šele pozneje uveljavljenega pojma genocid ni bila sporna.

Slovensko sodišče je v zvezi z obsodilno sodbo jugoslovanskega sodišča presodilo, da »v dostavljanju tedenskih poročil in sestavljanju mesečnih biltenov o situaciji ter v nabavljanju in razpečevanju propagandnega materiala niso podani znaki kaznivega dejanja organiziranja skupine za izvrševanje genocida in vojnih hudodelstev po 128. členu KZ/51.«⁵² Takšna ugotovitev odgovarja stališču pravne teorije v do neke mere primerljivi situaciji vprašanja kaznivosti sovražnega govora, usmerjenega v spodbujanje genocida, ki poudarja pomen *mens rea* in neposredne vzročne zveze kot pogojev za obsodbo.⁵³

1.3.5 Enaka obravnava žrtev vojne

Prepoved diskriminacije je splošno sprejeta norma mednarodnega prava človekovih pravic,⁵⁴ v MHP pa vgrajena v vrsto določb ŽK, ki prepovedujejo različno obravnavo

50 VSRS Sodba I Ips 3/1996.

51 Glej zgoraj 1.2.1.

52 Prav tam, izrek.

53 G. S. Gordon, nav. delo.

54 Splošna deklaracija človekovih pravic, 2. člen, Mednarodni pakt o političnih in državljskih pravicah, 2. člen.

žrtev vojne glede na njihovo nacionalno pripadnost, pripadnost različnim stranem v spopadu ali drugo razlikovanje zaradi etnične, verske oziroma druge pripadnosti.⁵⁵

Slovensko pravosodje se po dostopnih podatkih z vprašanjem enake obravnave žrtev vojne ni ukvarjalo ob obravnavi konkretnih primerov iz oboroženih spopadov, pač pa posredno ob presoji skladnosti zakonodaje o popravi krivic žrtvam vojne.

Tako je Ustavno sodišče RS je v zadevi U-I-266/04 odločilo, da je zakonodajalec ravnal v neskladju s pooblastilom iz tretjega odstavka 50. člena Ustave RS s tem, ko je priznanje statusa žrtve vojnega nasilja omogočil samo tistim civilnim osebam, ki so bile izpostavljene nasilnim dejanjem ali prisilnim ukrepom okupatorja oziroma njegovih sodelavcev, iz kroga upravičencev pa v celoti izključil civilne osebe, ki so bile izpostavljene nasilnim dejanjem ali prisilnim ukrepom oboroženih sil druge strani v spopadu. Za opredelitev pojma civilne žrtve je odločilno, da gre za osebe, ki so bile izpostavljene nasilju zaradi vojnih dogodkov, ne da bi bile aktivno udeležene na strani katere od vojskujočih se strani.⁵⁶

1.3.6 Vojno hudodelstvo zoper civilno prebivalstvo

V desetdnevni vojni so bili v napadih JLA na cestne blokade in mejne prehode ubiti tudi civilisti. Nekateri primeri so bili obravnavani pred slovenskimi sodišči zaradi obtožbe storitve vojnega hudodelstva napada na civilne osebe, ki ne sodelujejo v sovražnostih, oziroma napada na zaščitene objekte, ki niso vojaški cilji.

V primeru obstreljevanja Gornje Radgone, v katerem sta bila ubita civilista in poškodovani po MHP zaščiteni objekti, je Višje sodišče v Mariboru sprejelo Sodbo in sklep II Kp 43392/2010 z dne 28. 5. 2014. Odločba je zanimiva zaradi svoje širine, saj v obrazložitvi pojasnjuje tudi temeljne pojme s področja, ki nas v tem pregledu sodne prakse zanima. Mednarodno humanitarno pravo opredeli kot: »vsa pravila in načela mednarodnega pogodbenega in običajnega prava, ki urejajo ravnanje posameznikov z namenom zmanjšati trpljenje ljudi in škodo na objektih in okolju v času oboroženih spopadov«. ⁵⁷ Opredeli tudi pojem oboroženega spopada, tako notranjega kot mednarodnega, ter ženevsko pravo kot: »skupno poimenovanje za pravila, ki se nanašajo na zaščito žrtev oboroženih spopadov in so vsebovana v ženevskih konvencijah (od leta 1864 dalje) ter dopolnjena s protokoli k njim (leta 1977 in 2005)«. ⁵⁸

55 Na primer določbe o vojnih ujetnikih, o zaščiti določenih skupin civilnega prebivalstva.

56 Odločba USRS, U-I-266/04, jedro.

57 Sodba VSM in sklep II Kp 43392/2010, obrazložitev, točka 5.

58 Prav tam.

Jedro odločbe govori o kaznivem dejanju vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo po prvem in drugem odstavku 142. člena KZ SFRJ v zvezi s četrnim odstavkom Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti RS, ki naj bi ga obtoženci storili poleti leta 1991 na območju Gornje Radgone, ko je tankovska enota JLA prodrla do mejnega prehoda. Na okrožnem sodišču v Murski soboti je bil poveljnik enote obsojen, njegov nadrejeni pa oproščen. V citirani sodbi višjega sodišča, s katero je bila prvostopenjska sodba v obsodilnem delu razveljavljena, je opozorjeno, da niso bile pojasnjene dejanske okoliščine samega napada ali nastanek prepovedane posledice (smrt civilistov). Konkretno vprašanje se je nanašalo na vsebino ukazov, torej, ali je šlo za napad brez izbire cilja, s katerim se prizadenejo civilno prebivalstvo ali civilni objekti. Razveljavitev zaradi zmotne in nepopolne ugotovitve dejanskega stanja pomeni namreč to, da višjega sodišča ni prepričala dokazna ocena prvostopenjske sodbe, ki je očitek obtožbe oprla predvsem na številne priče. Izostalo je osredotočanje na okoliščine, v katerih je prišlo do smrti dveh civilistov, na lego barikad, na dogajanje ob prebijanju barikad, na položaje, ki so jih zavemale enote teritorialne obrambe, kar je za opredelitev civilnega objekta (civilni objekt, ki je branjen, postane vojaški objekt) odločilnega pomena.⁵⁹

V novem sojenju je sodišče prve stopnje obtožbo zoper poveljnika enote zavrnilo. V zvezi s sojenjem zoper obtožena so se razpisali tudi mediji, saj sta bila preganjana v več državah, nastalih na ozemlju nekdanje Jugoslavije.⁶⁰

Sodba Višjega sodišča v Mariboru, št. Kp 311/1999, se nanaša na letalski napad enote JLA na cestno barikado, ki jo je iz kolone tovornih vozil postavila TO. Dogodek je bil konec junija 1991 v Štrihovcu, izstrelki iz letal so povzročili smrt štirih civilistov. Obtožba je bila v zvezi s kaznivim dejanjem uporabe nedovoljenih bojnih sredstev po drugem in prvem odstavku 148. člena Kazenskega zakona SFRJ. Po tem členu je bila kazniva uporaba (ali ukaz le-te) mednarodnopravno prepovedanih bojnih sredstev ali načina boja, drugi odstavek pa je določal kvalifikatorno okoliščino, izgubo življenj več ljudi. Za kvalificirano obliko je bila alternativno določena smrtna kazen (ali zapor najmanj petih let). Višje sodišče je v postopku s pritožbo potrdilo oprostilno sodbo, saj na podlagi dokazov ni bilo možno z gotovostjo ugotoviti, da je prav obtoženi pilotiral letalo, ki je izvršilo napad in zadelo cilj. V dvomu je torej odločilo v njegovo korist, saj »dejstvo, da je obdolženec poletel na bojni polet in da je, tako kot drugi piloti, uporabil oborožitev, še ne dokazuje njegove krivde«.⁶¹ V kazenskem postopku zoper obtoženega pilota enega izmed letal jugoslovanske vojske, ki so sode-

59 Prav tam, tč. 36–39.

60 Dnevnik, članek »Talca treh držav« z dne 5. oktobra 2013, <www.dnevnik.si> (25. 9. 2017).

61 Sodba VSM Kp 311/1999, drugi odstavek jedra obrazložitve.

lovala v napadu, torej ni bilo dokazano, da bi prav on uporabil izstrelke zoper civiliste (ni bil dokazan niti ukazani cilj bojnega poleta v Slovenijo niti da bi obtoženec sploh ciljajl).

1.3.7 Služba v sovražnikovi vojski

Po MHP je huda kršitev ŽK prisila zaščitene osebe, da služi v oboroženih silah sovražne države.⁶² Osebe, ki služijo v oboroženih silah sovražne države, torej države, ki je v oboroženem spopadu z državo državljanstva zadevne osebe, ne ravna s samim dejstvom služenja v nasprotju z MHP, ki o tem nima določb.

Služba v sovražni vojski je pod določenimi pogoji inkriminirana v kazenski zakonodaji nekaterih držav. V Kazenskem zakonu SFRJ je bilo kot kaznivo dejanje določeno prostovoljno služenje v sovražnikovih oboroženih silah. V Kazenskem zakoniku RS je bilo kot kaznivo dejanje določeno služenje državljana med vojno ali oboroženem spopadu v sovražnikovi vojski ali sodelovanje v vojni ali oboroženem spopadu proti Republiki Sloveniji ali njenim zaveznikom.⁶³ Enaka določba je v sedaj veljavnem kazenskem zakoniku.⁶⁴

To kaznivo dejanje je bilo predmet obravnave slovenskega pravosodja z vidika služenja slovenskega državljana v JLA kot častnika po začetku desetdnevne vojne. Uvedena je bila preiskava zoper obdolženca, ki naj bi »kot državljan Republike Slovenije med oboroženim spopadom služil v sovražnikovi vojski s tem, da je po 27. 6. 1991 v času agresije JLA na Republiko Slovenijo, ki je trajala do 8. 7. 1991, kljub pozivu predsedstva Republike Slovenije z dne 27. 6. 1991, v katerem je na podlagi 14. člena Ustavnega zakona za izvedbo Temeljne ustavne listine o osamosvojitvi Republike Slovenije in neodvisnosti,⁶⁵ odpoklicalo vse aktivne starešine in civilne osebe iz Republike Slovenije, ki so bili v službi v JLA, kot polkovnik ostal član operativnega poveljstva 14. korpusa Jugoslovanske armade s sedežem v Ljubljani vse do 15. 10. 1991«.⁶⁶

62 ŽK4, 147. člen.

63 370. člen.

64 KZ-1, 368. člen.

65 Ur. l. RS, št. 1/91.

66 Sodba VSRS, I Ips 111/1997, obrazložitev.

1.3.8 Prepovedani načini bojevanja

Prepovedani načini bojevanja so določeni s HP, ŽK, DP, mednarodnim običajnim pravom in posebnimi pogodbami o omejitvi ali prepovedi določenih vrst orožja. Slovenska sodišča so v primeru, o katerem je dokončno odločilo VSRS,⁶⁷ obravnavala vprašanje protipravnosti uporabe min zaradi kršitve Protokola o prepovedi ali omejitvi uporabe min, min presenečenja in drugih sredstev h Konvenciji o prepovedi ali omejitvi uporabe določenih konvencionalnih orožij, ki povzročajo prekomerno trpljenje ali lahko učinkujejo brez razlikovanja (v nadaljevanju: MP).⁶⁸

Primer se je nanašal na civilnopravno odgovornost države za škodo, povzročeno posameznikom zaradi uporabe orožja. Protipravnost kot element civilnopravnega delikta je sodišče ugotavljalo na podlagi določb MHP o uporabi min.

Dogodek je bil v času desetdnevne vojne. Tožnici sta z avtomobilom na poti proti vojašnici JLA, kjer sta bili zaposleni, kljub opozorilu pripadnika TO, da naprej ni mogoče, naleteli na protitankovsko mino in bili poškodovani.

Sodišče je pri odločanju posebno pozornost posvetilo vprašanju, ali je TO kot stran v spopadu, ki je uporabila mine, ravnala v skladu z določbami 3. člena MP, ki nalaga strani v spopadu, ki uporabi mine, ukrepe, ki jih mora upoštevati za zaščito civilnih oseb. Pri tem je izhajalo iz določbe drugega odstavka navedenega člena, po kateri je mine, mine presenečenja in druga sredstva v vseh okoliščinah prepovedano napriti proti civilnemu prebivalstvu ali posameznim civilistom, in iz določbe četrtega odstavka, ki uporabniku nalaga v primeru uporabe orožja izvesti vse možne preventivne ukrepe za varstvo civilistov. Ob uporabi navedenih določb MHP je sodišče presodilo, da v konkretnem primeru opozorilo pripadnika TO, da poti ni mogoče nadaljevati, ni bilo dovolj določno v smislu, da ni bilo jasnega opozorila, da je v nadaljevanju pot minirana.

Blokada vojašnic in miniranje dostopov do njih je bila vojaška operacija, naperjena proti vojaškim objektom. Izvedeni so bili ukrepi za odvrnitev civilistov od uporabe dostopnih poti. Sodišče je kljub temu presodilo, da niso bili storjeni vsi potrebni ukrepi, da bi bili civilisti zaščiteni in bi se država v celoti ekskulpirala. Merila, ki jih je za presojo odgovornosti uporabilo sodišče, so zelo stroga, če upoštevamo, da je bil dogodek v času oboroženega spopada.

67 Sodba in sklep II Ips 49/2003.

68 Ur. l. SFRJ – MP, št. 3/82.

Sklepno

Sodišča države Slovenije so obravnavala vprašanja, povezana z MHP, v postopkih revizij odločb sodišč države Jugoslavije, ki so se nanašale na obdobje 2. svetovne vojne in čas neposredno po njej ter ob obravnavi dogodkov, povezanih z desetdnevno vojno. Odločb, ki bi se nanašale na delovanje slovenskih vojakov v vojaških misijah v tujini, ni bilo zaslediti.

Ob obravnavi vprašanj, povezanih z MHP, so se slovenska sodišča opredelila tudi do nekaterih načelnih vprašanj mednarodnega javnega prava, pomembnih za uporabo MHP v notranjem pravnem redu oziroma povezanih z odgovornostjo države za vojni oziroma oboroženem spopadu povzročeno škodo. To so vprašanja odnosa med mednarodnim in notranjim pravom, imunitete države in reparacij.

Na primat in neposredno uporabljivost mednarodnega prava so se slovenska sodišča sklicevala, ko se je v revizijskih postopkih zaradi vojnih zločinov, ki v času storitve dejanja niso bili inkriminirani v jugoslovanskem notranjem pravnem redu ali z veljavnimi mednarodnimi pogodbami, odprlo vprašanje retroaktivne veljavnosti kazenskih predpisov. Postavila so se na stališče, da ne gre za retroaktivno uporabo predpisov, ampak za neposredno uporabo v času storitve dejanja veljavnega mednarodnega nekodificiranega prava, ki ga predstavljajo splošna pravna načela civiliziranih narodov.

Do reparacij so se sodišča opredeljevala ob obravnavi zahtevkov izgnancev, internirancev, prisilnih mobilizirancev, prisilnih delavcev, odvedenih otrok in drugih žrtev 2. svetovne vojne za odškodnino za prestando trpljenje. Postavila so se na stališče, da so reparacije institut mednarodnega javnega prava, katerega subjekti so države in posamezniki, zahtevki do odškodnine iz tega naslova pa niso neposredno legitimirani.

V povezavi z odškodninskimi zahtevki posameznikov je sodišče Zvezni republiki Nemčiji kot tuji državi priznalo imuniteto. Pri tem je izhajalo iz mednarodnopravnega pravila, da države za dejanja, ki jih storijo v svoji oblastni funkciji, ne odgovarjajo pred sodišči drugih držav, ki ga je potrdilo tudi Meddržavno sodišče.

Tematika MHP, ki so jo obravnavala slovenska sodišča, so standard sojenja med vojno, veljavnost dejanskega prava na okupiranem ozemlju, ravnanje z ujetimi bojevniki, organiziranje skupine za izvrševanje genocida in vojnih hudodelstev, vojno hudodelstvo zoper civilno prebivalstvo in prepovedani načini bojevanja.

Iz pregledanih sodnih odločb izhaja, da so v revizijskih postopkih sodišča Republike Slovenije izhajala iz načelnega stališča priznavanja zakonitosti partizanskega sodstva, ki je delovalo paralelno z rednimi sodišči in vojaškimi sodišči

zasedbenih sil na okupiranem ozemlju. Odločitve partizanskih sodišč in vojaških sodišč Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije ter rednih jugoslovanskih sodišč iz povojnega časa so bile v revizijskih postopkih podvržene presoji njihove skladnosti s splošnimi pravnimi načeli civiliziranih narodov. Spremenjene oziroma odpravljene so bile nekatere njihove sodbe, ki so se nanašale na vojna hudodelstva.

Za dogodke v desetdnevni vojni pregledana judikatura ni pokazala pravnomočnih obsodb za vojna hudodelstva. V zvezi s civilno odgovornostjo pa je Vrhovno sodišče Republike Slovenije postavilo zelo stroga merila za ekskulpacijo odgovornosti države za škodo, povzročeno civilistom zaradi uporabe min v desetdnevni vojni. Uporaba tega orožja je po sedANJI za Slovenijo veljavni mednarodni pogodbeni ureditvi že tako prepovedana.

Literatura

Knjige:

- dr. Ljubo Bavcon, dr. Alenka Šelih: Kazensko pravo, splošni del, ULRS, Ljubljana, 1999.
 Benedetto Conforti, Mednarodno pravo, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2005 (prevod Marjan Sedmak).
 Gregory S. Gordon: Atrocity speech law: foundation, fragmentation, fruition, Oxford, 2017.
 Vasilka Sancin, Dominika Švarc, Matjaž Ambrož: Mednarodno pravo oboroženih spopadov, Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje, 2009.
 Ivan Tomšič: Vojno in nevtralnostno pravo, Založila Nova založba v Ljubljani, 1942.
 Danilo Türk: Temelji mednarodnega prava, Zbirka Pravna obzorja, GV Založba, 2015.

Članki:

- mag. Marko Rakovec: KZ-1B prinaša temeljite spremembe na področju mednarodnih hudodelstev, Ministrstvo za zunanje zadeve, Pravna praksa – 2012, številka 4, str. 17.
 Sabina Zgaga: Kaznivo dejanje agresije v KZ-1 in kdo je lahko storilec, Pravna praksa, 2008, št. 37, str. 15–17.

Sodne odločbe:

- Sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 44338/12-48 z dne 24. 3. 2015.
 Sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 188/96 z dne 28. 9. 2000.
 Sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 199/1996 z dne 25. 3. 1999.
 Sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 71/1996 z dne 21. 5. 1998.
 Sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 3/1996 z dne 19. 2. 1998.
 Sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 51/2006 z dne 1. 10. 2007.
 Sodba Vrhovnega sodišča RS II Ips 449/2007 z dne 10. 1. 2008.
 Odločba Vrhovnega sodišča RS: Sklep II Ips 55/1998.
 Sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 108/2006 z dne 21. 2. 2008.

Sodba Vrhovnega sodišča RS I Ips 328/2009 z dne 28. 10. 2010.
Sklep Vrhovnega sodišča RS I Up 258/2014 z dne 9. 10. 2014.
Sklep Vrhovnega sodišča RS II Ips 888/2006 z dne 26. 3. 2009.
Sklep Vrhovnega sodišča RS II Ips 501/2009 z dne 1. 12. 2011.
Sodba in sklep Vrhovnega sodišča RS II Ips 49/2003 z dne 12. 2. 2004.
Sodba in sklep Višjega sodišča v Mariboru II Kp 43392/2010 z dne 28. 5. 2014.
Sodba Višjega sodišča v Mariboru Kp 311/1999 z dne 16. 11. 2000.
Sodba Višjega sodišča v Ljubljani I Kp 1596/2006 z dne 20. 12. 2007.
Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-155/11-13 z dne 18. 12. 2013.
Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-266/04-105 z dne 9. 11. 2006.
Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-6/93 z dne 1. 4. 1994.

Spletni viri:

<www.sodnapraksa.si> (11. 11. 2017).
<<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=36FC92EB9E83FBBEC12563CD00437BFB>> (11. 11. 2017).
<http://www.filantropija.org/wp-content/uploads/2016/11/1951_Convention_sta> (11. 11. 2017).
<<http://www.delo.si/novice/slovenija/vrhovno-sodisce-razveljavilo-rozmanovo-sodbo.html>> (11. 11. 2017).
<<https://www.rtvlo.si/crna-kronika/sodna-preiskava-zaradi-sestrelitve-zoper-krkovica-ne-bo-uvadena/405072>> (11. 11. 2017).

Nuška Jerman*

MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO V OKVIRU RDEČEGA KRIŽA SLOVENIJE

Uvod

Človeštvo je v želji po vzpostavitvi in ohranjanju svetovnega miru tako skozi zgodovino kot tudi danes vedno znova na preizkušnji.

Tako je bilo tudi 24. junija 1859, ko je bilo v bitki pri Solferinu ubitih in ranjenih 40.000 ljudi. Istega dne zvečer je skozi tiste kraje potoval švicarski državljani in poslovnež Henry Dunant. Ob videnem trpljenju in pomanjkanju pomoči je organiziral lokalno prebivalstvo, ki mu je pomagalo oskrbeti ranjene vojake obeh udeleženih strani. Pozneje je napisal in izdal knjigo z naslovom *Spomin na Solferino*, v kateri je opisal svojo vizijo o ustanovitvi nacionalnih odborov in društev, ki naj bi že v miru usposabljali medicinsko osebje za pomoč in negovanje ranjencev in bolnikov na bojišču, ter sklenitvi mednarodne pogodbe za zaščito odborov in društev.

Leta 1863 je Ženevsko društvo za javno blaginjo ustanovilo posebno petčlansko komisijo, ki je razpravljala o uresničitvi Dunantovih idej. Odločili so se za ustanovitev Mednarodnega odbora za pomoč ranjencem, ki je pozneje postal Mednarodni odbor Rdečega križa (v nadaljevanju: MORK). Še istega leta je bila v Ženevi sklicana mednarodna konferenca, na kateri je bil sprejet dogovor o emblemu MORK.

Leta 1864 je švicarska vlada sklicala diplomatsko konferenco, na kateri je bil MORK tudi mednarodno pravno priznan. Predstavniki dvanajstih držav so na konferenci podpisali prvo mednarodno pogodbo s področja humanitarnega prava, Ženevsko konvencijo o izboljšanju usode ranjencev na bojišču.

Raznovrstne aktivnosti MORK lahko razdelimo na dve temeljni nalogi: pomoč in zaščito. MORK je pri izvajanju nalog aktiven na dveh ravneh.

* *Magistrica prava, samostojna strokovna sodelavka za pravne in kadrovske zadeve pri Rdečem križu Slovenije.*

Prva raven je operativna, to je da s svojimi delegacijami neposredno na kraju izvaja aktivnosti pomoči in zaščite žrtvam oboroženih spopadov in situacij, ki se ne obravnavajo kot oboroženi spopadi. Pomoč vsebuje zagotavljanje medicinskih sredstev in oskrbe, prehrane, možnost evakuacije itd. Zaščita vsebuje organizacijo bolnišnic in drugih centrov za zbiranje ranjencev, bolnih in šibkih, stike z osebami, ki so v vojnem ujetništvu, svetovanje odgovornim glede skladnosti ravnanja z vojnimi ujetniki s pravi ženevskih konvencij in protokolov, pomoč pri vzpostavljanju stikov med vojnimi ujetniki in njihovimi svojci ter pomoč pri iskanju pogrešanih oseb.

Druga raven obsega skrb za razvoj in širjenje mednarodnega humanitarnega prava (v nadaljevanju: MHP). Obe ravni sta med seboj povezani, ker prva deluje v pravnem okviru, ki ga zagotavlja druga, hkrati pa se druga raven uresničuje oziroma odziva na izkušnje in potrebe prve ravni. Ta dvojna narava je posebnost, ki razlikuje Mednarodno organizacijo Rdečega križa od drugih humanitarnih organizacij, ki se običajno osredotočajo le na eno od ravni.

V dejavnosti MORK se vključujejo tudi nacionalna društva Rdečega križa in Rdečega polmeseca, ki so na mednarodni ravni povezana v Mednarodno federacijo društev Rdečega križa in Rdečega polmeseca (MFRK) s sedežem v Ženevi. Mednarodno gibanje Rdečega križa in Rdečega polmeseca (v nadaljevanju: Gibanje) sestavljajo trije elementi: MORK, nacionalna društva Rdečega križa in Rdečega polmeseca ter Mednarodna federacija društev Rdečega križa in Rdečega polmeseca.

Rdeči križ Slovenije (v nadaljevanju: RKS) spoštuje statute Gibanja in zlasti določila ženevskih konvencij, ki mu nalagajo, da je kot nacionalno društvo dolžno širiti znanje o Gibanju in mednarodnem humanitarnem pravu med člani vodstvenih struktur, zaposlenimi, prostovoljci, pripadniki oboroženih ter policijskih sil, zdravstvenim osebjem, univerzami, šolami, mediji ter širšo javnostjo, saj s tem prispeva k zmanjšanju trpljenja, zaščiti žrtev, učinkovitejšim humanitarnim akcijam in ne nazadnje pomaga pri zagotavljanju miru.

Poznavanje osnovnih pojmov, dejstev in zgodovine, poglobitev vedenja o vrednotah organizacije ter veščinah, potrebnih za dosledno udejanjanje temeljnih načel, ki so zajeta v programu širjenja znanj oziroma organizacijske kulture, vsekakor predstavljajo temelj za razvoj enotne, celovite in trdne kulture organizacije.

Na nacionalni ravni si RKS prizadeva za podajanje vsebin o delovanju društva in mednarodnih komponent vsem organizacijam, društvom in posameznikom, ki se pri svojem delu kakorkoli srečujejo bodisi z Rdečim križem ter njegovimi aktivnostmi bodisi da so zavezani k temeljitemu poznavanju pravil mednarodnega humanitarnega prava.

Tako je strokovna služba RKS v preteklosti izredno uspešno nadaljevala usposabljanje kandidatov policije in civilnih strokovnjakov za delo v mednarodnih mirovnih operacijah. RKS zelo veseli, da se pripadniki mirovnih misij obračajo nanj s potrebo po dodatnih informacijah, pojasnilih ter gradivih, kar vsekakor kaže na prepoznavnost in pomembnost organizacije v svetu in na kriznih območjih.

RKS je izvedel številna predavanja o razvoju in pomenu mednarodnega humanitarnega prava, temeljnih načelih MHP, izvajanju določb MHP in kazenskih sankcijah, nastanku ter ustroju našega Gibanja tako mladim v osnovnih ter srednjih šolah, udeležencem na taborih, društvenim prostovoljcem na različnih posvetih, seminarjih ter usposabljanjih kakor tudi pripadnikom policijskih in vojaških enot Republike Slovenije na nacionalni ravni ter tudi v sodelovanju z območnimi združenji RKS (v nadaljevanju: RKS - OZ).¹

1. IZOBRAŽEVALNI PROJEKTI

1.1 Širjenje znanj na lokalni ravni

Na ravni območnih združenj RKS je vključevanje v program širjenja znanj zelo različno. Medtem ko se nekateri RKS - OZ v program širjenja znanj sploh ne vključujejo, je odziv drugih okrožnih združenj zelo velik. Za obdobje 2015–2018 beležimo naslednje podatke:

- v letu 2015: 183 usposobljenih predavateljev za področje širjenje znanj in MHP je organiziralo 677 predavanj za 11.273 udeležencev,
- v letu 2016: 122 usposobljenih predavateljev za širjenje znanj in MHP na lokalni ravni je izvedlo 543 predavanj za 10.485 udeležencev,
- v letu 2017: 129 usposobljenih predavateljev za širjenje znanj in MHP na lokalni ravni je izvedlo 801 predavanje za 9762 udeležencev,
- v letu 2018: 204 usposobljeni izvajalci za širjenje znanj in MHP na lokalni ravni so izvedli 1341 predavanj za kar 11.814 udeležencev.

1.2 Projekt Raziskovanje humanitarnega prava

Raziskovanje humanitarnega prava (v nadaljevanju: RHP) je mednarodni izobraževalni program za mladostnike, stare od 13 do 18 let, ki je sestavljen iz skupine raziskovanj (11 učnih ur), katerih cilj je izboljšati razumevanje človekoljubnih tem,

1 Rdeči križ Slovenije – Zvezo združenj sestavlja 56 območnih združenj RKS. Gre za mrežo društev, samostojnih pravnih oseb, ki pokrivajo območje celotne Slovenije.

povezanih s konfliktnimi primeri. RHP tako prispeva k izobraževanju o svetovnem državljanstvu, spoštovanju pravic in razvoju življenjskih veščin. V okviru projekta RHP Rdeči križ Slovenije tesno sodeluje z Ministrstvom za izobraževanje, znanost in šport, Zavodom RS za šolstvo in Mednarodnim odborom Rdečega križa (MORK).

V letih 2011–2014 je bilo veliko narejenega v okviru projekta RHP. Delovna skupina, ki jo je imenovalo Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, je pripravila strategijo uvedbe osnov mednarodnega humanitarnega prava v predmet Državljska in domovinska vzgoja ter etika in pripravila številne aktivnosti, kot so sodelovanje pri izdelavi priročnika za profesorje multiplikatorje, izdaja informativne zloženke, izvedba usposabljanja učiteljev, sprotno spremljanje in ovrednotenje dejanskega izvajanja projekta v šolskih sredinah; skupina se je udeleževala regijskih posvetov, konferenc in usposabljanj ter dejavno sodelovala na mednarodnih taborih RHP. RKS si je vseskozi prizadeval za uvrstitev RHP v obstoječe šolske načrte in pri pristojnem ministrstvu dosegel, da so vsebine RHP vpete v učni program osnovnošolskega predmeta Državljska in domovinska vzgoja ter etika, s čimer je zagotovljeno, da bodo učence in učenci vseh osmih razredov osnovnih šol Slovenije deležni osnovnih znanj iz mednarodnega humanitarnega prava.

Za učinkovito in uspešno izvedbo projekta v šolskem prostoru so ključnega pomena usposabljanja učiteljev za prenos tovrstnih vsebin med najstnike. Cilji usposabljanja so:

- Spoznavanje mednarodnega humanitarnega prava in humanitarnih norm ter razvijanje zavesti o nujnosti zaščite najbolj ogroženih skupin prebivalstva in omejevanje trpljenja v času oboroženih spopadov in nasilja.
- Spodbujanje človekoljubnega pogleda na konfliktno situacije, ki se osredinja na spoštovanje človekovega življenja in njegovega dostojanstva.
- Razumevanje kompleksnosti izvedbe humanitarne akcije in uporabe humanitarnega prava.
- Spodbujanje zanimanja in odgovornosti za dogajanja na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni.
- Spodbujanje dejavnega sodelovanja v humanitarnih aktivnostih lokalne skupnosti.

Tako je RKS v sodelovanju z MORK in Zavodom RS za šolstvo vsako leto organiziral usposabljanja profesorjev (avgust 2011, oktober 2012, oktober 2013), ki bodo poučevali vsebine mednarodnega humanitarnega prava v okviru izobraževalnega programa Raziskovanje humanitarnega prava.

Prav tako je RKS konec novembra 2014 v sodelovanju s pristojnim ministrstvom za šolstvo in Zavodom RS za šolstvo organiziral zaključno konferenco vseh ključnih deležnikov pri uvajanju vsebin mednarodnega humanitarnega prava v šolski prostor prek izobraževalnega programa Raziskovanje humanitarnega prava. Udeleženci

zaključne konference so bili soglasni, da je treba delo na projektu nadaljevati, širiti mrežo profesorjev in tudi multiplikatorjev projekta, posodobiti obstoječi priročnik, ki ga je z aktualnimi primeri treba še dodatno približati slovenskemu učencu, in s skupnimi močmi iskati razpoložljive finančne vire v okviru mehanizmov EU.

2. DRUGE AKTIVNOSTI

RKS ohranja tesno sodelovanje z vladno medresorsko komisijo za MHP oziroma Stalno koordinacijsko skupino za MHP.

RKS podpira tudi mednarodna tekmovanja iz znanja MHP, ki se jih udeležujejo študentje zadnjih letnikov Pravne fakultete v Ljubljani.²

Strokovne službe nenehno skrbijo za dobre poslovne odnose z vsemi relevantnimi ustanovami, organizacijami in/ali posamezniki, ki se ukvarjajo s področjem širjenja organizacijske kulture Gibanja in mednarodnega humanitarnega prava, predvsem s sestrskimi nacionalnimi društvi in Mednarodnim odborom RK.

Na regionalni konferenci v Sarajevu oktobra 2016 je RKS predstavil ureditev področja zaščite znaka RK in aktivnosti na področju MHP v Sloveniji.

RKS izvaja dodatne aktivnosti ob obeležitvi tematskih dni:

- 20. junija 2017 je na svetovni dan beguncev na prireditvi na Prešernovem trgu v Ljubljani mimoidočim delil letake v slovenskem in angleškem jeziku o tem, da je povsod, kjer je hudo, znak upanja (Rdeči križ, Rdeči polmesec in Rdeči kristal), ki pomeni, da bodo naši prostovoljci prišli na pomoč;³
- 18. avgusta 2017 je ob svetovnem dnevu humanitarnosti (19. avgust) na družabnem omrežju Facebook s kampanjo NOT A Target ozaveščal o nujnosti zaščite humanitarnih delavcev, ki pomagajo na območjih vojaških spopadov;⁴

2 V letu 2019 International Humanitarian and Refugee Law Week v Ljubljani.

3 Galerija fotografij z dogodka dostopna na: <<https://www.facebook.com/rdeci.slovenije/photos/a.875678462470338.1073741827.875678399137011/1478202802217898/?type=3&theater>>.

4 Galerija fotografij z dogodka dostopna na: <<https://www.facebook.com/rdeci.slovenije/photos/a.875678462470338.1073741827.875678399137011/1536578883046956/?type=3&theater>>.

- z objavljanjem sporočil MORK za javnost na spletni strani RKS (v angleškem jeziku) prav tako prispeva k ozaveščanju odločevalcev v Sloveniji, kako pomembno je, da humanitarni delavci lahko opravijo svoje delo.⁵

Sklepno

Na mednarodni konferenci Rdečega križa in Rdečega polmeseca v Ženevi, ki je potekala od 10. do 12. decembra 2019, so se predstavniki 168 držav pridružili 187 nacionalnim društvom Rdečega križa in Rdečega polmeseca. Prvi dan zasedanja 33. mednarodne konference, na katerem se je delegaciji RKS pridružila tudi delegacija Vlade RS, se je začel s plenarnim zasedanjem z naslovom »Act today, shape tomorrow«. Konferenca je potekala po skupščini Mednarodne federacije Rdečega križa in Rdečega polmeseca in svetu delegatov mednarodnega gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca. Na generalni skupščini je bila sprejela tudi Strategija 2030, ki za naslednje desetletje poudarja pet globalnih izzivov: podnebne spremembe, krize in nesreče, zdravje, migracije in identiteta, vrednote in moč ter vključevanje.

Na konferenci so bile sprejete pomembne resolucije, ena od njih je »MHP pripeljimo domov: načrt za boljše nacionalno izvajanje MHP«.⁶

Mednarodnemu humanitarnemu pravu je bila namenjena večina stranskih celodnevnihih dogodkov in zasedanj. Medtem ko je bilo v zadnjih letih veliko kršitev MHP in je bila njegova zmožnost zaščite žrtev današnjega časa pod vprašajem, MHP še naprej ureja vedenje v oboroženih spopadih, ščiti žrtve in omejuje način izvajanja sovražnosti.

Leto 2019 je zaznamovalo 70. obletnico sprejetja ženevskih konvencij iz leta 1949, ki so univerzalno ratificirane. 33. mednarodna konferenca je bila zato primerna priložnost, da so lahko člani konference znova potrdili svojo zavezanost MHP in prizadevanje za njegovo polno uporabo in izvajanje, zlasti na nacionalni ravni. Govora je bilo o dejstvu, da razumevanje vojne ni zgolj enodimenzionalno.

5 Glej na primer: ICRC - News Release No. 5: Libya: Civilians face deep suffering from long conflict, as fighting forces schools, health facilities to close, dostopno na <<http://www.rks.si/sl/English/>> (20. 2. 2020).

6 Bringing IHL home: A road map for better national implementation of international humanitarian law.

Pravila MHP so nevtralna in se morajo uporabljati brez škodljivega razlikovanja. Ob rob takemu razmišljanju – razumevanje teh pravil se lahko razlikuje v vsakdanjem življenju.

Interaktivno zasedanje na temo MHP z različnimi ljudmi in različnimi vplivi je razkrilo, kako so posledice oboroženih spopadov različne v povezavi z razlikovanjem po spolu kot družbene kategorije (dečki, deklice, ženske, moški).⁷

Na podlagi primerov iz resničnega življenja so ugotovili, da mora MHP ostati zvest svojemu namenu, da se loti posebnih tveganj za civiliste med oboroženimi spopadi, vključno s tistimi, ki jih pogojuje razvoj umetne inteligence.

Prav tako lahko umetna inteligenca prinese nove oblike pristranskosti predvsem ob pomanjkanju previdnosti. Namerno spreminjanje podatkov je že samo po sebi orožje. O vplivu na podatke med oboroženim spopadom ne moremo razmišljati pozneje – potrebne so bolj usmerjene raziskave.

Vprašanja predvidljivosti in človeške odgovornosti se pravilno postavljajo tako glede na koristi kot tudi tveganja, ki jih prinašajo nove tehnologije. Razprave so bolj zapletene zaradi velikih strateških in gospodarskih vlog.

MHP uporablja in omejuje razvoj in uporabo novega orožja, sredstev in metod vojskovanja. Ključna vprašanja so, kako je treba razlagati in uporabljati MHP glede na edinstvene značilnosti novih tehnologij in zmogljivosti, kot so kibernetске operacije, avtonomno orožje in umetna inteligenca. Trenutno je lahko več vprašanj kot odgovorov o posledicah za MHP. Vendar tehnološki razvoj ni edini odločilen; države morajo zagotoviti izpolnjevanje svojih zakonskih obveznosti in natančno preučiti vprašanje, ali MHP ostaja primeren in zadosten za spopadanje z izzivi nekaterih novih tehnologij. Gibanje bi moralo natančno slediti razpravi in nenehno opozarjati udeležene strani, da je tehnološki razvoj navsezadnje v človeških rokah.

Ob koncu se je razprava dotaknila tudi poročanja o MHP in izmenjave dobrih praks. Poudarjena je bila ključna vloga nacionalnih komisij MHP kot promotorjev MHP. Predstavljeno je bilo konstruktivno sodelovanje držav in nacionalnih društev pri vprašanjih MHP.

⁷ Na primer ženske in dekleta so lahko ogrožene (zaradi svojega spola), ko poskušajo priti do zdravstvenih ambulant, toda ko so enkrat tam, lahko dostopajo do zdravstvenih storitev lažje od moških in dečkov, za katere se pogosto sumi, da se aktivno borijo.

Bogate izmenjave izkušenj in razprave na temo MHP so se zaključile s sprejetjem resolucije.⁸ Rdeči križ Slovenije pozdravlja in močno podpira sprejeto resolucijo. Prepričan je, da bo učinkovito prispevala k ohranjanju človečnosti in dostojanstva tudi v času oboroženih spopadov. Besedilo resolucije je močan in pozitiven znak za vnovično potrditev pomembnosti MHP in prispeva k izboljšanju njegovega spoštovanja.

RKS verjame, da načrt izvajanja resolucije ponuja dragocene smernice za izvajanje in uporabo MHP, hkrati pa pušča dovolj prostora, da se ga prilagodi nacionalnim razmeram, v katerih delujejo države in nacionalna društva Rdečega križa. Poudarja pomen prizadevanj za krepitev domačega okvira tudi v času miru, da bi zagotovili dobro uporabo MHP v oboroženih spopadih.

Resolucija vsebuje več ključnih področij za učinkovito izvajanje:

- krepitev nacionalnega zakonodajnega okvira;
- ponovno potrditev vloge nacionalnih komisij MHP pri pomoči državnim organom pri izvajanju MHP in spodbujanju medsebojnega sodelovanja;
- spodbujanje sodelovanja med nacionalnimi društvi RK in sestavnimi deli Gibanja;
- spodbujanje usklajenih in inovativnih pobud pri razširjanju MHP različnim občinstvom z namenom doseganja ugodnega okolja za boljše spoštovanje MHP.

Mednarodno humanitarno pravo govori o upanju in človečnosti. Kot nacionalno društvo – del Gibanja – bo RKS sledil sprejeti resoluciji, smernicam in temeljnemu poslanstvu ter jih udeleževal, poznavanje MHP pa širil med različne javnosti in široma po državi.

8 Resolucija Bringing IHL home: A road map for better national implementation of international humanitarian law, dostopno na: <https://rcrcconference.org/app/uploads/2019/12/33IC-R1-Bringing-IHL-home_CLEAN_ADOPTED_FINAL-171219.pdf> (20. 2. 2020).

Magdalena Petrič* in Milica Slokar**

IZVAJANJE HAAŠKE KONVENCIJE O VARSTVU KULTURNIH DOBRIN V PRIMERU OBOROŽENEGA SPOPADA IN NJENIH PROTOKOLOV¹

Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, sprejeta v Haagu leta 1954 (v nadaljnjem besedilu: Haaška konvencija), in protokola k Haaški konvenciji zavezujejo države pogodbenice k izpolnjevanju nalog, ki jih izvajajo različna ministrstva.

Republika Slovenija je leta 1992 notificirala nasledstvo glede Haaške konvencije in protokola h konvenciji, Drugi protokol pa je začel veljati za Republiko Slovenijo po deponiranju listine o ratifikaciji 3. julija 2004. Po Zakonu o ratifikaciji Drugega protokola k Haaški konvenciji (Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 22/03 (Uradni list RS, št. 102/03)) skrbita za izvajanje Drugega protokola Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za obrambo, ki sta ravno tako pristojni za izvajanje Haaške konvencije in prvega protokola. Iz Haaške konvencije in protokolov izhajajo številne obveznosti, ki jih mora Republika Slovenija kot država pogodbenica uresničevati v vojni in v miru. Ohranjanju in varovanju kulturnih dobrin mora posvetiti vso skrb v vseh razmerah in okoliščinah, to je ob naravnih nesrečah in v izrednem stanju, vojni ali krizah, ne glede na to, kje se nahajajo, doma ali v tujini.

Varstvo kulturne dediščine v primeru oboroženega spopada je neposredno ali kako drugače predpisano z naslednjimi pravnimi akti:

Zakonom o obrambi (Uradni list RS, št. 103/04 – uradno prečiščeno besedilo in 95/15) in podzakonskimi predpisi:

- Obrambne sile Slovenske vojske izvajajo vojaško obrambo neodvisno ali v zavezništvu na podlagi mednarodnih pogodb.

* *Magistra prava, sekretarka na Direktoratu za kulturno dediščino Ministrstva za kulturo, v pokoju.*

** *Univerzitetna diplomirana inženirka kemije, sekretarka na Upravi RS za zaščito in reševanje Ministrstva za obrambo, v pokoju.*

1 Članek je prvič izšel v zborniku Herausforderungen im Kulturgüterschutz, Bundesamt für Bevölkerungsschutz, Bern 2014. Za potrebe tega zbornika sta avtorici članek ustrezno posodobili in dopolnili.

- Civilna obramba vključuje ukrepe za delovanje v vojni, ekonomsko in psihološko obrambo in druge nevojaške oblike obrambe, ki jih izvajajo državljani, samoupravne lokalne skupnosti, vladni organi, podjetja, ustanove in druge organizacije.

Zakonom o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (Uradni list RS, št. 51/06 – uradno prečiščeno besedilo, 97/10 in 21/18 – ZNOrg) in podzakonskimi predpisi:

- Urejena je zaščita ljudi, živali, premoženja, kulturne dediščine in okolja pred naravnimi in drugimi nesrečami, vključno z vojno.

Zakonom o varstvu kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg) in podzakonskimi predpisi:

- Urejeno je varstvo kulturne dediščine in naloge javnih zavodov s področja varstva kulturne dediščine.

Ministrstvo za kulturo izvaja naloge, povezane z obveznostmi iz konvencije in njenih protokolov, ter načrtuje in operacionalizira varstvo kulturnih dobrin v svojem obrambnem načrtu z načrtovanjem predlogov nujnih ukrepov za zavarovanje premičnih in nepremičnih kulturnih dobrin pred predvidljivimi učinki oboroženega spopada. Posebna pozornost se pri tem namenja pripravi ustreznih navodil in usmeritev za izvajanje nalog javnih zavodov v neposredni vojni nevarnosti in vojni. Poleg tega ministrstvo opravlja še druge naloge, kot so:

- preverja evidence in dokumentacijo o kulturnih spomenikih,
- vodi register kulturne dediščine,
- spremlja označevanje z znakom Haaške konvencije,
- spremlja zaklanjanje muzejskega, galerijskega, knjižničnega in arhivskega gradiva,
- spremlja premeščanje posebno pomembnega gradiva iz ogroženih javnih zavodov za kulturo,
- skrbi za varovanje objektov kulturne dediščine,
- spremlja izvajanje nujnih ukrepov za reševanje in preprečevanje sekundarne škode na prizadeti kulturni dediščini,
- sodeluje pri ocenjevanju, dokumentiranju in pripravi poročil o nastali škodi,
- sodeluje pri organiziranju nujnih restavratorskih posegov,
- sodeluje pri pripravi programa sanacije in obnove nepremičnine kulturne dediščine, programa restavratorskih in konservatorskih posegov za sanacijo arhivskega in dokumentarnega gradiva,
- izvaja mednarodne aktivnosti.

Nosilec načrtovanja varstva kulturnih dobrin v izrednem in vojnem stanju je Ministrstvo za kulturo v sodelovanju z Ministrstvom za obrambo. V skladu s 3. členom Haaške konvencije se predvideni ukrepi za varstvo premičnih in nepremičnih kulturnih dobrin pred predvidljivimi učinki oboroženega spopada pripravijo,

uskladijo in operacionalizirajo v obrambnih načrtih za področje varstva kulturne dediščine.

Obrambni načrt Ministrstva za kulturo vključuje:

- izvajanje pripravljanih ukrepov,
- izvajanje dejavnosti s področja v vojni nevarnosti in vojni ter zagotavljanje potrebnih finančnih sredstev,
- pripravo ustreznih navodil in usmeritev za izvajanje nalog javnih zavodov v neposredni vojni nevarnosti in vojni,
- preverjanje evidenc in dokumentacije kulturnih spomenikov,
- označevanje z znakom Haaške konvencije,
- zaklanjanje muzejskega, galerijskega, knjižničnega in arhivskega gradiva,
- premeščanje posebno pomembnega gradiva iz ogroženih krajev.

Med pripravljalne ukrepe, sprejete v miru, štejemo:

- identificiranje, dokumentiranje in vrednotenje kulturnih dobrin,
- register kulturne dediščine,
- označevanje z znakom Haaške konvencije,
- razširjanje besedila in poznavanje določil Haaške konvencije in protokolov,
- načrtovanje nujnih ukrepov za varstvo pred požarom in zrušitvijo,
- pripravo za selitev premičnih kulturnih dobrin iz bližine vojaških ciljev ali zagotovitev ustreznega varstva na kraju samem,
- določitev pristojnih oblasti, odgovornih za varovanje kulturnih dobrin.

Javni zavodi s področja varstva kulturne dediščine kot javno službo opravljajo identificiranje, dokumentiranje in vrednotenje kulturnih dobrin. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije identificira, dokumentira in vrednoti nepremično kulturno dediščino ter premično in živo dediščino, muzeji, galerije, arhivi, knjižnice in drugi javni zavodi s področja varstva pa svojo kulturno dediščino.

Slovenija ima vzpostavljen register nepremične kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo, ki je na vpogled tudi na medmrežju (<http://rkd.situla.org>). Register je zasnovan po načelih geografskega informacijskega sistema (GIS) in poleg glavnih opisnih podatkov za vsako enoto vsebuje tudi geolokacijske podatke (centroid in območje enote).

Kulturne dobrine morajo biti označene z razpoznavnim znakom Haaške konvencije. Zaradi nejasnosti glede samega označevanja in namestitve znaka je zdaj označenih le nekaj kulturnih spomenikov. Veljavni pravilnik o označevanju nepremičnih kulturnih spomenikov določa, da je dodaten obvezen element table za kulturni spomenik znak Haaške konvencije in ureja uporabo znaka v primeru oboroženega spopada (dodatno označitev z znakom v obliki table ali transparentov na tkanini ali plastični foliji, kdaj se uporablja znak sam ali trikrat ponovljen, kam se namesti in kdo o tem odloči).

Naloge javnih zavodov s področja varstva kulture dediščine v vojni so:

- ocenjevanje škode,
- dokumentiranje poškodovanja,
- pripravljanje poročil o nastali škodi,
- izvajanje nujnih ukrepov za reševanje in preprečevanje sekundarne škode na prizadeti kulturni dediščini,
- izvajanje nujnih restavratorskih posegov,
- izvajanje mednarodnih aktivnosti.

Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za obrambo sta se dogovorila o načrtovanju in izvedbi ukrepov, povezanih z evakuacijo posebej pomembnega gradiva iz ogroženih muzejev, galerij in arhivov ter zapiranjem javnih zavodov za javnost v primeru neposredne vojne nevarnosti.

V strokovni službi varstva kulturne dediščine se poznavanje določil Haaške konvencije in protokolov preverja pri strokovnih izpitih za konservatorje, kustose, restavratore in druge strokovne nazive s področja varstva kulturnih dobrin.

Ministrstvo za obrambo izpolnjuje zaveze iz Haaške konvencije in protokolov v okviru ukrepov oboroženih sil, civilne obrambe ter izvajanja zaščite, reševanja in nudenja pomoči ob nesrečah.

Po Haaški konvenciji so pogodbenice zavezane, da že v miru v svoje vojaške predpise ali navodila vključijo primerne določbe za zagotavljanje spoštovanja konvencije in da pri pripadnikih svojih oboroženih sil gojijo duha spoštovanja kulture in kulturnih dobrin vseh narodov (7. člen Haaške konvencije). Prav tako se pogodbenice zavezujejo, da bodo že v miru načrtovale ali določile v okviru svojih oboroženih sil službe ali strokovnjake z nalogo, da skrbijo za spoštovanje kulturnih dobrin in sodelujejo s civilnimi oblastmi, pristojnimi za zavarovanje teh dobrin.

Posebne službe za varstvo kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada v Sloveniji še niso ustanovljene, je pa konvencija uvedena v vojaško prakso. Informiranje o konvenciji je del programov vojaškega izobraževanja in usposabljanja Slovenske vojske in se upošteva pri rednem delu Slovenske vojske doma in v tujini. Pripadniki Slovenske vojske se seznanijo z znakom za splošno varstvo kulturnih dobrin in znakom za posebno varstvo kulturnih dobrin. Seznanjeni so s tem, da so objekti kulturne dediščine še posebej zaščiteni v primeru napada, da se po takem objektu ne sme delovati, niti se taki objekti ne smejo uničevati. Dolžnost poveljnika v obrambi je, da take objekte razločno označi, umakne z njihove bližine morebitne vojaške cilje in seveda ne deluje iz takih objektov. Napadalec je v primeru, da je tak objekt uporabljen kot vojaška točka, dolžan nasprotnika opozoriti o zlorabi zaščitenega objekta in mu dati na voljo določen razumen čas, da ta objekt izprazni, s čimer objekt ne izgubi

zaščenega statusa. Pripadniki, ki so napoteni na misije, se v okviru misije na samem mestu seznanijo s svojimi nalogami. Še posebej za pripadnike, ki so napoteni v misijo KFOR (Kosovo), obstajajo naloge varovanja objektov (in oseb) s posebej določenim statusom. Države pogodbenice so zavezane spoštovati kulturne dobrine, ne glede na to, kje in čigave so. Prepovedana je uporaba kulturnih dobrin in okolice v namene, ki bi v primeru oboroženega spopada povzročili uničenje ali poškodovanje (razen kadar bi to zahtevala vojna nuja) (4. člen Haaške konvencije in 6. člen Drugega protokola). Prepovedani so kraja, ropanje ali kakršno koli odtujevanje, vandalsko dejanje v zvezi s kulturnimi dobrinami in represalije proti njim. Pomembno je določilo, da se pogodbenica ne more rešiti odgovornosti, če druga ni izvedla potrebnih varnostnih ukrepov. Ob vojaški zasedbi je treba storiti vse, da se kulturne dobrine zavarujejo oziroma dopustiti njihovo zavarovanje in ohranitev. Da se lahko zagotovi varstvo, morajo biti kulturne dobrine opremljene z razpoznavnim znakom.

Sistem vojaškega izobraževanja in usposabljanja, ki ga v Slovenski vojski izvaja Center vojaških šol v svojih programih, vsebuje teme s področja mednarodnega vojnega prava (v nadaljevanju: MVP). V programu Temeljnega vojaškega strokovnega usposabljanja, ki ga morajo opraviti vse vojaške osebe, kandidati pridobijo znanje, da znajo na svoji ravni naštet in razložiti temelje MVP. Vojaško strokovno izobraževanje in usposabljanje kandidatov za podčastnike Slovenske vojske vsebuje predmet Splošni vojaški predpisi, v sklopu katerega se izvaja tema »Izvajanje bojnih operacij po MVP«, kjer je cilj, da se kandidati naučijo v praksi izvajati bojne naloge po pravilih MVP, presoditi njihovo uporabo, morebitne kršitve ter ukrepe ob kršenju pravil MVP. Osnovno vojaško strokovno izobraževanje in usposabljanje za častnike v Programu splošnega vojaškega izobraževanja in usposabljanja kandidatov vsebuje predmet Uvod v pravo o oboroženih spopadih in pravo za častnike. Cilj teme »Zaščita civilistov in kulturne dediščine v oboroženih spopadih, zaščita deklic in žensk« je, da kandidati spoznajo načine in oblike zaščite civilistov in načine varovanja kulturne dediščine v oboroženih spopadih. V okviru dopolnilnega vojaškega izobraževanja in usposabljanja za častnike se na štabnem tečaju v okviru predmeta Taktika izvaja sklop tem pod skupnim imenom Uporaba MVP v oboroženih spopadih.

Za vojaške osebe je vsako leto obvezno opravljanje individualne večšine »Uveljavljanje ženevskih in haaških konvencij«, katere namen je, da pripadniki razumejo in upoštevajo MVP v skladu s temi konvencijami.

Pripadniki Slovenske vojske, ki se pošiljajo v mednarodne operacije v okviru NATA ali pod okriljem drugih mednarodnih operacij, se pred napotitvijo ustrezno usposobijo in seznanijo z vsebinami prava oboroženih spopadov, vključno s Haaško konvencijo in protokoloma.

Direktorat za obrambne zadeve Ministrstva za obrambo je pristojen za usmerjanje in usklajevanje obrambnega načrtovanja in nudenje strokovne pomoči nosilcem načrtovanja pri izdelavi obrambnih načrtov. Direktorat za obrambne zadeve v okviru svojih pristojnosti skrbi za širjenje poznavanja in upoštevanja določil Haaške konvencije in protokolov. Prav tako si prizadeva, da se področje varstva kulturnih dobrin vključuje v programe usposabljanj in vaj, ne zgolj v programe Slovenske vojske, pač pa tudi v programe vseh drugih nosilcev obrambnega načrtovanja v Republiki Sloveniji.

V letu 2013 sprejeta Uredba o obrambnem načrtovanju (Uradni list RS, št. 51/13) zagotavlja izvajanje nalog, ki se nanašajo na krizno upravljanje na obrambnem področju in hkrati omogoča načrtovanje vzpostavitve povečanih obrambnih zmogljivosti za delovanje ob izrazitem poslabšanju varnostnih razmer v mednarodnem varnostnem okolju. Vsebina obrambnih načrtov v miru, kot jo določa navedena uredba, obsega sklop dokumentov, ki se nanašajo na priprave za izvajanje ukrepov kriznega odzivanja, in sklop, ki se nanaša na priprave za zagotovitev civilnih zmogljivosti.

Direktorat za obrambne zadeve zagotavlja civilne strokovnjake za svetovanje Slovenski vojski in organom zavezništva v operacijah v podporo miru in drugih operacijah kriznega odzivanja. Prav tako skrbi za pravočasno in tvorno vključevanje strokovnjakov Ministrstva za kulturo in strokovnih javnih služb v načrtovanje podpore državi gostiteljici in za dopolnjevanje kataloga zmogljivosti Republike Slovenije na tem področju.

Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje s svojimi silami za zaščito, reševanje in pomoč sodeluje pri zaščiti in reševanju kulturne dediščine ob naravnih in drugih nesrečah. V okviru pripravljenosti sodeluje skupaj z Ministrstvom za kulturo, ki je pristojno za pripravo strokovnih vsebin.

Naloge zaščite in reševanja pri varstvu kulturne dediščine so:

- priprava načrtov zaščite in reševanja,
- podrobna opredelitev ukrepov za varovanje,
- priprava različnih pogojev za varovanje,
- priprava načrtov za premeščanje premične kulturne dediščine,
- usposabljanje sil za zaščito, reševanje in pomoč pri izvajanju zaščite, reševanja in nudenju pomoči,
- vključevanje nalog varovanja kulturne dediščine v programe usposabljanja za poveljnike Civilne zaščite in štabe Civilne zaščite na različnih ravneh ter drugih enot, ki bodo izvajale pomoč pri varovanju kulturne dediščine.

Varstvo kulturne dediščine vključuje pripravo in izvajanje ukrepov za zmanjšanje tveganja ter za preprečevanje in zmanjšanje škodljivih vplivov naravnih in drugih nesreč na kulturno dediščino. Za izvajanje teh ukrepov so pristojni strokovnjaki s področja

kulturne dediščine v sodelovanju z enotami Civilne zaščite in drugimi silami za zaščito, reševanje in pomoč.

Ob nesrečah, v katerih bi bila poškodovana kulturna dediščina, se izvajajo naslednje naloge:

- zbiranje in obdelava podatkov o poškodovani kulturni dediščini,
- odločanje o takojšnjih zaščitnih ukrepih,
- izvajanje takojšnjih varnostnih del (evakuacija, varovanje ...),
- izdelava ocene škode na kulturni dediščini,
- izdelava programa sanacije in obnove nepremičnine kulturne dediščine, programa restavratorskih in konservatorskih posegov za sanacijo arhivskega in dokumentarnega gradiva, programa sanacije in restavracije premične kulturne dediščine.

Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje v skladu z Uredbo o vsebini in izdelavi načrtov zaščite in reševanja pripravlja načrte zaščite in reševanja ob naravnih in drugih nesrečah. Načrti zaščite in reševanja se izdelajo za vsako vrsto nesreče posebej ali za več nesreč skupaj. Namesto načrtov zaščite in reševanja se lahko izdelajo v skladu z navedeno uredbo le posamezni deli načrtov zaščite in reševanja oziroma dokumenti za izvajanje nalog zaščite, reševanja in pomoči ter zaščitnih ukrepov.

Načrti so izdelani na podlagi ocene ogroženosti za posamezno nesrečo in vsebujejo:

- obseg načrtovanja,
- zamisel izvajanja zaščite, reševanja in pomoči ob nesreči, za katero je izdelan načrt,
- potrebne sile in sredstva za zaščito, reševanje in pomoč za izvajanje zamisli iz prejšnje alineje ter razpoložljivi viri,
- organizacija in izvedba opazovanja, obveščanja in alarmiranja,
- aktiviranje sil in sredstev za zaščito, reševanje in pomoč,
- upravljanje in vodenje,
- zaščitni ukrepi ter naloge zaščite, reševanja in pomoči,
- osebna in vzajemna zaščita,
- razlaga pojmov in okrajšav.

V vsakem državnem načrtu za zaščito in reševanje so določene naloge ministrstev in vladnih služb. V načrte zaščite in reševanja ob potresu, poplavi, letalski nesreči, velikem požaru v naravnem okolju in terorizmu je v načrte med zaščitne ukrepe vključen tudi ukrep »zaščita kulturne dediščine«. Ta ukrep obsega priprave in izvajanje nalog za zmanjšanje in preprečevanje škodljivih vplivov nesreč na kulturno dediščino. Za izvajanje teh ukrepov so pristojni strokovnjaki s področja kulturne dediščine v sodelovanju z enotami Civilne zaščite in drugimi silami za zaščito, reševanje in pomoč. Kulturna dediščina se identificira na podlagi predhodno posredovanih podatkov o kulturni dediščini, ki jih pripravijo strokovne javne službe s tega področja. S podatki

o kulturni dediščini in njeni ogroženosti morajo biti predhodno seznanjene tudi občine, enote Civilne zaščite ter druge sile za zaščito, reševanje in pomoč. Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje in Ministrstvo za kulturo že dolgo uspešno sodelujeta pri izdelavi in posodabljanju državnih načrtov zaščite in reševanja ob naravnih in drugih nesrečah. Ministrstvo za kulturo aktivno sodeluje pri usklajevanju in določanju nalog, ki jih bo ministrstvo izvajalo ob posameznih naravnih in drugih nesrečah.

Načrte zaščite in reševanja preverjajo njihovi pripravljavci na vajah. Za zavarovanje in varovanje območja nesreče, kjer se lahko nahaja kulturna dediščina, je pristojna Policija.

Vsebine varstva kulturne dediščine so vključene v izobraževalne programe, ki jih izvaja Izobraževalni center Republike Slovenije za zaščito in reševanje. Vsebine s področja varstva kulturne dediščine so vključene v:

- posodobljene stare programe usposabljanja,
- v nove izobraževalne programe za gasilce,
- višješolski program za področje gasilstva,
- programe usposabljanja za poveljnike in druge enote za zaščito in reševanje v objektih kulturne dediščine ob nesrečah.

Z zakonom o varstvu pred požarom so predpisani preventivni ukrepi varstva pred požarom, kot so gradbeni, tehnološki, tehnični in organizacijski ukrepi, ki zmanjšujejo požarno tveganje in zagotavljajo požarno varnost tudi v objektih kulturne dediščine.

Za usklajeno sodelovanje resornih ministrstev pri izvajanju Haaške konvencije in protokolov je Stalna koordinacijska skupina Vlade Republike Slovenije za mednarodno humanitarno pravo ustanovila posebno podskupino.

Ta podskupina opravlja tudi naloge nacionalnega posvetovalnega odbora po Drugi resoluciji k Haaški konvenciji in jo sestavljajo predstavniki muzejev, vojske, zunanjih zadev, mednarodnega humanitarnega prava in drugih, ki imajo strokovna znanja s področij, ki jih pokriva konvencija.

Naloge podskupine so:

- sodelovanje z resorji in institucijami, ki skrbijo za pripravljenost in obvladovanje tveganj, povezanih s kulturnimi dobrinami, v okviru svojih dejavnosti z namenom, da bi preprečili škodo na kulturnih dobrinah v miru in vojni,
- seznanjanje z nalogami posameznih resorjev in drugih organizacij, odgovornih za varovanje kulturnih dobrin v oboroženih spopadih,
- spodbujanje resorjev in drugih institucij za medsebojno sodelovanje in sodelovanje v mednarodnih razvojno-raziskovalnih projektih,

- seznanjanje Stalne koordinacijske skupine za mednarodno humanitarno pravo o izvajanju potrebnih ukrepov za uresničevanje konvencije s pravnega, strokovnega in vojaškega vidika,
- v času oboroženega konflikta oziroma takrat, ko je ta neizbežen, seznanjanje Stalne koordinacijske skupine za mednarodno humanitarno pravo o varstvu kulturnih dobrin s strani oboroženih sil države, tako kot zahtevajo določila konvencije in protokolov,
- sodelovanje z drugimi nacionalnimi odbori in mednarodnimi organizacijami,
- spremljanje novih smernic UNESCO za izvajanje konvencije in protokolov,
- sodelovanje pri pripravi poročil o izvajanju konvencije in protokolov za odbor pogodbenic ter seznanjanje in obravnavanje poročil pogodbenic konvencije in protokolov ter izražanje svojega mnenja do njih,
- širjenje informacij o varovanju kulturnih dobrin v oboroženih spopadih,
- predlaganje in spremljanje vaj za utrjevanje znanja o varovanju in zaščiti kulturnih dobrin,
- predlaganje skupin strokovnjakov, ki ocenjujejo poškodovanost objektov kulturnih dobrin ob naravnih in drugih nesrečah,
- spodbujanje posodabljanja obrambnih načrtov in načrtov zaščite in reševanja pri njihovih nosilcih,
- opravljanje drugih nalog iz konvencije in protokolov.

Ministrstvo za kulturo sodeluje v Medresorski koordinacijski skupini za usklajevanje priprav za zaščito kritične infrastrukture v Republiki Sloveniji, ki jo vodi predstavnik Ministrstva za obrambo. Kritična infrastruktura državnega pomena je določena s sklepom Vlade Republike Slovenije. Kulturne dobrine, opredeljene po Haaški konvenciji na podlagi kriterijev za ugotavljanje kritične infrastrukture državnega pomena, doslej niso bile prepoznane kot kritična infrastruktura državnega pomena, vsekakor pa se njihovemu varovanju v primeru oboroženega spopada namenja posebna pozornost.

VI. DEL:

TEME, POVEZANE Z MEDNARODNIM HUMANITARNIM PRAVOM

Staša Tkalec*

NAČELO NEVRAČANJA V MEDNARODNEM HUMANITARNEM PRAVU: IZVAJANJE NAČELA NEVRAČANJA OB RAZPADANJU SFRJ IN AKTUALNEM BEGUNSKO-MIGRANTSKEM VPRAŠANJU V EVROPI

*Nekega dne se bo človeštvo igralo s pravom tako,
kot se otroci igrajo z dotrajanimi predmeti –
ne zato, da bi jih obnovili za njihovo namensko rabo,
temveč da bi jih za vedno osvobodili od nje.*

Giorgio Agamben

Uvod

Mednarodno pravo je nedeljiv del in produkt družbenega življenja, čemur pritrjuje tudi dosežena stopnja njegove razvejanosti in kompleksnosti. Številna področja mednarodnega prava urejajo razmerja med pravnimi subjekti, njihove pravice in obveznosti, izhajajoče iz specifičnih okoliščin. Medtem ko vladavina prava na eni strani narekuje oblikovanje pravnih norm sledeč načelu njihove jasnosti in določnosti, pa naraščajoča kompleksnost družbene realnosti skrbi za to, da gre pri razvoju, artikulaciji in kodifikaciji prava za nikoli dokončan proces ter krepi vlogo interpretacije in izvajanja norm za določanje njihovega pomena, širše od njihove ozke semantične razlage.

Pričujoči prispevek za izhodišče premišljevanja sodobnega mednarodnega humanitarnega prava (v nadaljevanju: MHP) jemlje načelo nevračanja (fr. *non-refoulement*). Omenjeno načelo sicer izvirno sodi v korpus mednarodnega prava človekovih pravic (v nadaljevanju: MPČP) oziroma mednarodnega begunskega prava kot njegovega posebnega segmenta. Če pa izhajamo iz kompleksnosti družbene realnosti in komplementarne namesto izključujoče narave MHP in MPČP, pa načelo nevračanja pomeni točko nujnega prekrivanja za največjo možno zaščito posameznice ali

* Doktorica znanosti, doktorirala na programu Humanistika in družboslovje, področje Globalizacijski študiji, zaposlena v Evropskem parlamentu kot asistentka evropskega poslanca iz Republike Slovenije dr. Milana Brgleza.

posameznika. Poleg teoretske umestitve načela nevračanja v sistem obstoječih norm mednarodnega prava je za polno razumevanje (nakazanega razvoja) njegovega pomena treba upoštevati tudi njegovo interpretacijo in izvajanje, za kar se – glede na njihov status tradicionalnih zagovornic tako MHP kot MPČP – zdi še posebej pomenljiva diskurzivna praksa evropskih držav.

Temeljni cilj prispevka je tako podrobneje osvetliti dejansko vlogo načela nevračanja glede na MHP, kakor se riše skozi interpretacijo ter izvajanje načela nevračanja v odzivu na dva primera največjega in najbolj nenadnega povečanja števila oseb, ki iščejo zatočišče in mednarodno zaščito na evropskem kontinentu po koncu druge svetovne vojne, pri čemer sta oba močno povezana z obstojem oboroženega spopada. Prvi primer je študija izbranih primerov (ne)vračanja v kontekstu oboroženih spopadov na ozemlju nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije (v nadaljevanju: SFRJ), predvsem na ozemlju Bosne in Hercegovine (v nadaljevanju: BiH), v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Drugi se nanaša na situacijo ob aktualnem begunsko-migrantskem vprašanju v Evropi, predvsem v Evropski uniji (v nadaljevanju: EU), v središču katerega so posamezniki, ki bežijo pred oboroženimi spopadi na Bližnjem vzhodu. Primerjava med omenjenima situacijama omogoča sklepanje o nakazani tendenci razvoja načela nevračanja ter mednarodnega prava na presečišču med MHP in MPČP.

Temu cilju sledi tudi struktura prispevka, tako da je v prvem delu prispevka razdelano (ne)problematično prekrivanje MHP in MPČP, da bi v nadaljevanju lahko podrobneje osvetlili mednarodnopravni položaj beguncev, ki bežijo pred oboroženim spopadom, glede na temeljne instrumente MHP in begunskega prava. Ključni poudarek je dan načelu nevračanja kot osrednjemu konceptu pričujočega besedila, ki pomeni točko prekrivanja med dvema področjema mednarodnega prava in osnovo za zaščito pravic *de facto* beguncev; tj. posameznic in posameznikov, ki bežijo v strahu pred širšimi okoliščinami oboroženega spopada in nasilja, ki ga ta generira, a jim formalni status osebe z mednarodno zaščito (še) ni priznan.¹ Tretji in četrti del prispevka sta prej omenjeni študiji primerov izvajanja načela nevračanja v devetdesetih letih prejšnjega stoletja v odnosu do vprašanja posameznikov, ki so pred oboroženim spopadom bežali s »hribovitega Balkana«, ter ob aktualnem begunsko-migrantskem vprašanju v Evropi. Zaključek je namenjen sintezi in poskusu razumevanja nakazanih trendov na enem izmed ključnih področij mednarodnega prava, ki ga uokvirjajo ženevske konvencije iz leta 1949 s pripadajočimi protokoli.

1 Posebej je treba poudariti, da gre pri razlikovanju med begunci in *de facto* begunci zgolj za analitično orodje, ki v besedilu jasno nakaže razliko med mednarodnopravnim položajem ter pravicami oseb, ki jim je priznana mednarodna zaščita, na eni strani, ter osebami, ki jim tak status (še) ni priznan, na drugi.

1. (NE)PROBLEMATIČNO PREKRIVANJE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA IN MEDNARODNEGA PRAVA ČLOVEKOVIH PRAVIC

MHP (*jus in bello*) v pravni teoriji v najširšem smislu označuje tisti korpus mednarodnopravnih norm, ki določajo meje dopustnega ravnanja strani, zapletenih v oboroženi spopad, in urejajo položaj posameznika, ki se znajde v kontekstu oboroženega spopada bodisi kot borec, ki je aktivno udeležen v oboroženem spopadu, bodisi je kot ranjenec ali civilist iz njega izvzet. Zaradi njihove vloge kot osrednje najbolj temeljito kodificirane in najpogostejše uporabljane pravne podlage se ženevske konvencije iz leta 1949 (v nadaljevanju: ŽK) uporabljajo kot sinonim za MHP, podobno kot je pojem MPČP enačen z zbirom splošnih instrumentov ter tematskih konvencij človekovih pravic, nastalih pod okriljem Združenih narodov (v nadaljevanju: OZN) po drugi svetovni vojni. Medtem ko MPČP ni vezano na specifično situacijo, tako da lahko sklepamo, da gre za korpus splošnih norm mednarodnega prava, ki se uporabljajo v vseh kontekstih, izjemo od katerih lahko predstavlja zgolj situacija derogacije posameznih pravic, pa je veljavnost MHP jasno vezana na kontekst oboroženega spopada. Situacija oboroženega spopada je ena izmed skrajnih kriznih situacij, v katerih imajo države možnost začasno suspendirati uresničevanje posameznih pravic na svojem ozemlju. Pri tem je nujno poudariti, da nekaterih pravic ni mogoče derogirati v nobenem primeru in da uporaba derogacijskih klavzul v kriznih situacijah ne šibi nujno določb instrumentov MPČP, temveč je v stabilnih demokracijah z neodvisno sodno vejo oblasti lahko celo način za ohranitev integritete mednarodnih pogodb, ki jih derogacija norm zadeva.² Iz te poglobitve razlike v kontekstu njune rabe bi v zvezi z odnosom med MHP in MPČP najlažje zaključili, da MHP kot pravo, specifično prilagojeno urejanju odnosov, pravic in obveznosti v oboroženem spopadu – ki je družbena realnost kljub temu, da je sodobna mednarodna ureditev utemeljena na načelu prepovedi uporabe oborožene sile –,³ deluje kot *lex specialis*, ki derogira MPČP, ki v odnosu do njega nastopa kot *lex generalis*.⁴

Dejstvo, da sta MHP in MPČP zapletena v mnogo bolj kompleksen odnos, kot ga slika teoretska sistemizacija pravil mednarodnega prava, nakazuje že zgodovinskorazvojni pogled na koncept človekovih pravic. Če ne pristanemo na leto 1945 kot prelomnico, ki deli čas na tistega pred človekovimi pravicami in tistega po njih,

2 E. M. Hafner-Burton in drugi, nav. delo, str. 703–704.

3 Načelo prepovedi uporabe sile in grožnje s silo je eno izmed temeljnih načel organiziranja držav v okviru OZN. Glej 2. člen UL OZN, Ur. l. RS, št. 2/2014, MP, št. 1/2014.

4 Primerjaj s P. A. Fernández-Sánchez, nav. delo, str. 335–336.

potem znotraj različnih plasti idej, ki so se skozi čas nalagale na idejo človekovih pravic,⁵ ugotovimo, da sta se ti dve področji mednarodnega prava razvijali vzporedno. Poskusi zamejevanja dopustnega ravnanja vojskujočih se strani in predvsem del *jus in bello*, ki se nanaša na odnos do posameznika v oboroženem spopadu, začenši z ranjenci, so od 19. stoletja začeli utrjevati idejo, da je posameznik subjekt mednarodnega prava s temeljnimi človekovimi pravicami, ki zahtevajo zaščito na mednarodni ravni v skladu z načelom človečnosti.⁶ Zamejevanje tradicionalnih praks v času oboroženega spopada in mednarodno gibanje, ki je nastalo v teh prizadevanjih, pomembno prispeva k razumevanju tega, kako so lahko človekove pravice od moralnega koncepta od druge polovice 20. stoletja postale eno izmed najbolj razvejanih ter univerzalno uveljavljenih področij mednarodnega prava. Prav tako je pomenljivo dejstvo, da sta Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida iz leta 1948⁷ ter Konvencija o statusu beguncev iz leta 1951⁸ kot prva pravno zavezujoča instrumenta s področja človekovih pravic po času svojega nastanka in s tematskega vidika tesno vezani prav na izkušnjo oboroženega spopada največjih razsežnosti (tako v geografskem smislu kot po teži svojih posledic) v 20. stoletju.

Kodifikacija MHP in še posebej MPČP tako na univerzalni kot na regionalni ravni je v zadnjih sedemdesetih letih glede na dogodke v prvi polovici 20. stoletja dosegla neslutene razsežnosti in tolikšno stopnjo razčlenjenosti mednarodnopravnih norm, da slednja na prvi pogled nujno vodi v fragmentacijo sodobne teorije mednarodnega prava ter tudi specializacijo pri uporabi posameznih norm v praksi. V teoretskem smislu sta kategorizacija in jasno razločevanje posameznih področij dobrodošlo orodje za razumevanje razvoja in namena posameznih pravnih norm. Kljub temu pa številni avtorji,⁹ predvsem tisti, ki imajo izkušnje na terenu (npr. kot sodelavci nevladnih organizacij – NVO), namesto izhajanja iz posameznega specializiranega področja prava, ki najbolje odgovarja danim objektivnim okoliščinam, vztrajajo pri izhajanju iz posameznika ter potencialno kombiniranju pravnih okvirov v korist največje možne zaščite upravičenca.

5 Več o genealogiji človekovih pravic kot alternativni prevladujočemu zgodovinsko-progresivnemu pristopu v S. Tkalec, nav. delo, str. 80–82.

6 P. G. Lauren, nav. delo, str. 71.

7 Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, 9. 12. 1948, Ur. l. FLRJ, št. 2/50, Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij OZN in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo, Ur. l. RS – MP, št. 9/92.

8 Konvencija o statusu beguncev, 28. 7. 1951, Ur. l. FLRJ, MP, št. 7/60, Akt o notifikaciji nasledstva, Ur. l. RS, št. 35/92, MP, št. 9/92.

9 Glej npr. R. Brett in E. Lester, nav. delo, str. 714–715; J. Moore, nav. delo, str. 412–413; V. Chetail, nav. delo, str. 702–703; P. A. Fernández-Sánchez, nav. delo, str. 338–343.

Namesto identifikacije *lex specialis*, ki se nanaša na konkretno situacijo in vanjo vpletene subjekte oziroma skupino subjektov, je treba pravo uporabljati komplementarno oziroma kumulativno, da bi v množici prepletajočih se okoliščin, ki ne dajejo jasnega odgovora, katero je »tisto pravo« pravo, ki naj ima status *lex specialis*, preprečili, da bi posameznik »padel skozi sito« v teoriji jasno razmejenih polj mednarodnega prava, njegove pravice pa ostale nezavarovane. Tak pristop se ne nazadnje navezuje na korenine MHP, na t. i. Martensovo klavzulo, ki je bila vključena že v preambulo haaške konvencije iz leta 1907¹⁰ in ki jasno kaže na to, da v oboroženem spopadu ni dovoljeno vse tisto, kar s pogodbenim pravom ni izrecno prepovedano, temveč da je treba v zvezi s pravili pri vojskovanju izhajati iz načela najvišje možne zaščite tako civilnega prebivalstva kot borcev, tako kot to narekujejo načela običajnega mednarodnega prava, načela človečnosti in zapovedi javne vesti. Če strnemo, obstajajo trije temeljni razlogi za celostni pristop, ki dopušča in celo spodbuja uporabo pravnih norm z različnih področij; »ker je možen hkraten pojav različnih situacij, ker so različna polja prava prepustna oz. se norme selijo iz enega pravnega korpusa v drugega in ker obstajajo mejne situacije, ki jih je težko ločevati«. ¹¹

Celostni pristop je še posebej prisoten v kontekstu begunskega prava kot podsistema MPČP. Zaznati ga je mogoče že v Konvenciji o statusu beguncev,¹² katere namen je zavarovati pravice tujcev v posebno ranljivem položaju izven države, katere državljani so oziroma imajo v njej svoje običajno prebivališče, in ki iščejo zatočišče na ozemlju druge suverene države. Definicija begunca iz 1. člena Konvencije o statusu beguncev izhaja iz osebnih okoliščin posameznice ali posameznika, ki beži v utemeljenem strahu pred preganjanjem, brez tega, da bi bila opredeljena konkretna situacija v državi, iz katere beži in v katero se na drugi strani zateka. Storey utemeljuje, da je bila na konferenci pooblaščenec držav pogodbenic te konvencije leta 1951 zavestno sprejeta odločitev status begunca individualizirati (ne vezati statusa na objektivne okoliščine), sicer najprej zato, da bi sodelujoče države preprečile množične migracijske pritiske.¹³

Upošteva se dosledno teoretsko sistemizacijo mednarodnega prava, se begunsko pravo torej nedvoumno umešča v MPČP in ne MHP, a ta umestitev postane veliko manj

10 Konvencija (IV) o zakonih in običajih vojne na kopnem, s Pravilnikom o zakonih in običajih vojne na kopnem, 18. 10. 1907, <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788>>.

11 P. A. Fernández-Sánchez, nav. delo, str. 330.

12 Zanimivo naključje, ki sicer nima neposredne povezave z njihovim vsebinskim prekrivanjem, je, da je tudi Konvencija o statusu beguncev tako kot osrednji instrumenti MHP širše znana pod imenom Ženevska konvencija.

13 H. Storey, nav. delo, str. 4.

samoumevna, če upoštevamo dejanske obstoječe mejne situacije, ki brišejo jasne ločnice tudi že med tako nasprotujočima si pojmom, kot sta vojna in mir. Moorova ugotavlja, da se »... kljub njunim ločenim temeljnim pogodbam ter pristojnim organizacijam begunsko pravo ter MHP pogosto izvajata v istem kontekstu – v begunskih taboriščih ter v naseljih z notranje razseljenimi osebami, v priporih in tranzitnih centrih, na mejnih območjih ter v bolj oddaljenih državah azila«. ¹⁴ Brettova in Lesterjeva iz svojih izkušenj na terenu podobno izpostavljata tri primere situacij, v katerih se prepletata uporabnost oziroma ustreznost begunskega prava ter MHP: 1) militariziranost begunskih centrov oziroma vprašanje zmožnosti ločevanja borcev od civilistov, posebno v situacijah množičnega pritoka ljudi; 2) prekrivanje različnih področij prava v primeru pridržanja posameznikov, ki pribežijo z območja oboroženega spopada; 3) situacije dvoumnega oziroma mejnega statusa držav/njihovih oboroženih sil, v katere se zatečejo begunci. ¹⁵ Da je prepletanje obeh področij prava v praksi prej pravilo kot izjema, priča tudi hkratna prisotnost in skupno delovanje namesto stroge delitve dela med Visokim komisarjem za begunce (angl. *United Nations High Commissioner for Refugees*; v nadaljevanju: UNHCR) in Mednarodnim odborom Rdečega križa v primeru oboroženih spopadov na območju nekdanje SFRJ. ¹⁶

V literaturi pa je na konceptualni ravni kot polje (ne)problematičnega prekrivanja najbolj problematizirano vprašanje izvajanja MHP in MPČP v primeru vojnih beguncev, ki bežijo pred oboroženim spopadom (notranjim ali mednarodnim), a ne zadostijo opredelitvi iz Konvencije o statusu beguncev. ¹⁷ Kot to slikovito povzame Chetail, je namreč »mednarodno begunsko pravo ... tako ravnodušno do begunskega prava, kakor je mednarodno humanitarno pravo do beguncev«. ¹⁸

Nadaljevanje prispevka se v ta namen osredotoča na načelo nevračanja kot tisti osrednji koncept begunskega prava, ki ga lahko vsaj posredno prepoznamo tudi v določbah ŽK in z izvajanjem katerega je mogoče (vsaj delno in začasno) zapolniti mednarodnopravno vrzel pri zaščiti beguncev, ki bežijo pred oboroženim spopadom, ne zadostijo pa pogojem, ki jih opredeljuje Konvencija o statusu beguncev kot temeljna področna konvencija.

¹⁴ J. Moore, nav. delo, str. 412.

¹⁵ R. Brett in E. Lester, nav. delo, str. 716–722.

¹⁶ K. Young, nav. delo, str. 783.

¹⁷ Glej npr. H. Lambert, nav. delo; H. Storey, nav. delo; V. Chetail, nav. delo.

¹⁸ V. Chetail, nav. delo, str. 117.

2. NEVRAČANJE KOT TOČKA PREKRIVANJA MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA IN MEDNARODNEGA PRAVA ČLOVEKOVIH PRAVIC

Temeljni instrumenti MHP so zelo skopi pri omembi beguncev in obveznosti pri ravnanju z njimi. Konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno (v nadaljevanju: ŽK4) se v 44. členu nanaša na razmerje med posamezniki, ki so poiskali mednarodno zaščito v drugi državi pred dogodki ali preganjanjem v državi njihovega izvora, s katero pa je država, v katero so se zatekli, zdaj zapletena v oborožen spopad: »Sila, ki pridržuje zaščitene osebe, pri uporabi nadzornih ukrepov, navedenih v tej konvenciji, z begunci, ki jih v resnici ne ščiti nobena vlada, ne ravna kot s sovražnimi tujci le zato, ker so pravno državljani sovražne države.«¹⁹ Sledeč temu členu jih država, v kateri so, ne glede na novonastale okoliščine ne more šteti za sovražne tujce samo na podlagi njihove nacionalnosti.

Komentar k ŽK4 iz leta 1958 osvetljuje ozadje sprejetja tovrstne določbe.²⁰ Da je dobila svoje mesto v besedilu konvencije, gre pripisati predvsem praksi iz obdobja druge svetovne vojne, ko so se države sredi vihre sovražnosti srečale tudi z neprimerljivim številom *de facto* beguncev – oseb, ki so se zatele na njihovo ozemlje, pretrgale vezi s svojo izvirno državo, niso pa (še) imele formalno definiranega statusa v odnosu do države, v katero so se zatele po zaščito – in so se na nastalo situacijo odzvale s sprejemanjem posebne, prilagojene zakonodaje, s katero so to skupino tujcev izvzele iz ukrepov, namenjenih za boj proti sovražni sili, ter z ustanavljanjem posebnih sodnih teles, pristojnih za obravnavo individualnih primerov in razločevanje beguncev od »sovražnih tujcev«. Odločitev za izrecno obravnavanje te situacije v konvenciji in poseben člen, namenjen vprašanju beguncev, sta bila sprejeta na diplomatski konferenci z upoštevanjem prispevkov, ki sta jih dali Mednarodna organizacija za begunce (angl. *International Refugee Organization*; v nadaljevanju: IRO) in izraelska delegacija.

Poleg 44. člena begunce omenja še drugi odstavek 70. člena ŽK4, a v tem primeru zadeva odnos med okupacijsko silo in med njenimi državljani, ki so pred izbruhom sovražnosti našli zatočišče na okupiranem območju. Omenjene osebe »se ne smejo

19 Ženevska konvencija o zaščiti civilnih oseb v času vojne, 12. 8. 1949, Ur. l. FLRJ, št. 6/50 in 24/50; Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile, Ur. l. RS, št. 14/92.

20 <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=AE2D398352C5B028C12563CD002D6B5C&action=openDocument>>.

prijeti, preganjati, obsoditi ali deportirati z okupiranega ozemlja, razen zaradi kršitev, storjenih po začetku sovražnosti, ali kršitev po splošnem pravu, storjenih pred začetkom sovražnosti, ki bi po pravu okupirane države upravičile izročitev v miru».

Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov (v nadaljevanju: DP1)²¹ je v 73. členu dodatno izrecno opredelil položaj oseb, ki imajo ob začetku sovražnosti status oseb brez državljanstva oziroma beguncev (glede na mednarodne instrumente, katerih pogodbenice so države v oboroženem spopadu, ali nacionalno zakonodajo države, ki je kraj zatočišča ali prebivanja) kot zaščitene oseb, kakor jih opredeljuje 4. člen ŽK4 (»Konvencija štiti osebe, ki se med spopadom ali okupacijo kadar koli in kakor koli znajdejo v rokah ene od strani v spopadu ali ene od okupacijskih sil, katerih državljani niso.«). Pri tem velja opozoriti, da se določbe DP1 navezujejo samo na mednarodne oborožene spopade oziroma primer popolne ali delne okupacije, medtem ko ima največ oboroženih spopadov po drugi svetovni vojni značaj nemednarodnih/notranjih oboroženih spopadov.

Chetail v zvezi s tem opozarja, da sta v določbe, ki zadevajo begunce kot zaščitene osebe, katerih status in pravila ravnanja z njimi so določena predvsem v tretjem delu ŽK4, vgrajena dva zelo omejujoča kriterija: najprej, da status beguncev ni vezan na njihov *de facto* položaj, temveč na izpolnjevanje pogojev iz drugih relevantnih mednarodnih in nacionalnih pravnih instrumentov, še bolj pa dodatna omejitev na podlagi nastanka oziroma priznavanja njihovega statusa pred začetkom oboroženega spopada.²² Povedano drugače, »medtem ko so begunci ‚v vojni‘ zaščiteni tako z begunskim pravom kot tudi MHP, pa slednje ne govori o beguncih, ki bežijo ‚iz vojne‘, ki zaradi lastne varnosti uidejo nadzoru vojskujočih se strani ter se znajdejo zunaj območja spopada».²³

Restriktivnosti pojmovanja beguncev in s tem na drugi strani zelo omejenemu varstvu, ki ga ti uživajo na podlagi MHP, pritrjujejo že poročila glede poteka diplomatske konference iz leta 1949, kjer so prispevki delegatov in tudi mednarodnih organizacij utemeljevali poseben položaj tujcev, ki so se v drugo državo pred preganjanjem v lastni državi zateleke še pred nastopom oboroženega spopada, ne pa tudi beguncev, ki bi jih generiral sam oboroženi spopad, ta pristop pa se je ohranil tudi pri sprejemanju

21 DP1, 8. 6. 1977, Ur. l. FLRJ, MP, št. 16/78, Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile, Ur. l. RS, št. 14/92 in Ur. l. RS – MP, št. 7/19.

22 V. Chetail, nav. delo, str. 706.

23 V J.-F. Durieux, nav. delo, str. 647.

dopolnilnega protokola.²⁴ Chetail dejstvo, da temeljni instrumenti MHP obravnavajo zgolj status in obveznosti do beguncev, ki imajo tak status pred pojavom oboroženega spopada, na drugi strani pa so v celoti neobčutljivi za begunce, ki jih ustvari oboroženi spopad, pripisuje bojazni držav, da bi z zaščito vojnih beguncev v okviru določb ŽK spodbujale število prebegov borcev in izdaj.²⁵

Samega načela nevračanja beguncev ne najdemo izrecno zapisanega v nobeni določbi ŽK in dopolnilnih protokolov. Moralno oziroma idejno se mu še najbolj približa četrty odstavek 45. člena ŽK4, ki poleg siceršnje prepovedi preselitve zaščitene osebe na ozemlje pod suvereno oblastjo države, ki ni pogodbenica konvencije, določa, da »zaščitena oseba nikakor ne sme biti predana državi, v kateri bi se lahko utemeljeno bala preganjanja zaradi svojega političnega ali verskega prepričanja«. Ta določba jasno zavezuje zgolj strani, ki so udeležene v oboroženem spopadu, medtem ko – podobno kot preostali členi ŽK in njihovih protokolov, ki izrecno omenjajo begunce – ne ustvarja obveze na strani tretjih držav, da bi sprejele begunce, ki bežijo v strahu pred oboroženim spopadom in vsesplošnim nasiljem. Izhajajoč iz tega splošnega spoznanja in ob odsotnosti definicije begunca v ŽK lahko ugotovimo, da MHP sam po sebi ne ščiti zadostno pravic beguncev oziroma celo načrtno izpušča vprašanje vojnih beguncev – tj. beguncev, ki jih je generiral oboroženi spopad. V zvezi s tem tako izrecno (npr. v 73. členu DP1) kot posredno kliče po branju ŽK skupaj s ključnimi instrumenti begunskega prava.

Temeljni instrument begunskega prava na univerzalni ravni je Konvencija o statusu beguncev, ki ima 145 pogodbenic in je referenčni dokument za opredelitev beguncev, njihovih osnovnih pravic ter komplementarnih obveznosti držav. Njen 1. člen kot begunca opredeljuje posameznico ali posameznika, ki se zaradi dogodkov, ki so se zgodili pred začetkom leta 1951, in zavoljo utemeljenega strahu pred preganjanjem na podlagi svoje rase, vere, narodne pripadnosti, pripadnosti določeni družbeni skupini ali določenem političnem prepričanju, nahaja izven države svojega državljanstva, oziroma osebo brez državljanstva, ki se zaradi istih razlogov ne more vrniti v državo svojega običajnega prebivališča. Status begunca je torej individualiziran in utemeljen na izkazanem strahu na podlagi taksativno naštetih osebnih okoliščin. Iz te definicije in drugih določb Konvencije o statusu beguncev jasno izhaja, da ta instrument ne vključuje strahu pred oboroženim spopadom kot osebne okoliščine, na podlagi katere bi lahko posameznik pridobil formalni status begunca in s tem pripadajoče pravice. Posameznik bi sledeč teoriji možnih izjem (t. i. *exceptionality approach*), ki jih je leta 1979 (sicer nedoločno) priznal tudi UNHCR, kvečjemu lahko na primer dokazoval, da realna nevarnost preganjanja v oboroženem spopadu zanj izhaja na

24 P. A. Fernández-Sánchez, nav. delo, str. 343–344.

25 V. Chetail, nav. delo, str. 707.

podlagi ene izmed konkretnih okoliščin, ki jih omenja Konvencija o statusu beguncev (npr. pripadnost določeni etnični skupnosti v etničnem konfliktu, ki je prerasel v oboroženi spopad na etnični podlagi).²⁶

Če sledimo ozki interpretaciji MHP in MPČP kot dveh ločenih polj prava, naletimo na prepad med *de facto* begunci, med katerimi so tudi osebe, ki bežijo pred splošno nevarnostjo oboroženega spopada, in osebami, ki pridobijo formalni status begunca z izpolnjevanjem kriterijev, določenih v drugem odstavku 1. člena Konvencije o statusu beguncev. Za vojne begunce, ki bežijo v strahu pred oboroženim spopadom kot objektivno okoliščino in ki jim ne uspe dokazati osebnih okoliščin, ki bi jim zagotovile polno mednarodno zaščito, še največjo stopnjo zaščite ponuja načelo nevračanja kot procesno jamstvo, ki ima svojo pravno podlago v 33. členu Konvencije o statusu beguncev.

Prvi odstavek 33. člena Konvencije o statusu beguncev namreč določa, da »nobena država pogodbenica na nikakršen način begunca ne bo izgnala ali prisilno vrnila na meje ozemlja, kjer bi bila njegovo življenje ali svoboda ogrožena zaradi njegove rase, vere, državljanstva, pripadnosti neki določeni družbeni skupini ali določenega političnega prepričanja«. Pri tem je nujno poudariti, da gre pri načelu nevračanja za eno od temeljnih določb Konvencije o statusu beguncev, ki uteleša njeno bistvo, čemur pritrdjuje tudi dejstvo, da gre v skladu s prvim odstavkom 42. člena te konvencije za določbo, h kateri ni mogoče uveljavljati pridržkov in je kot take ni mogoče derogirati. Edino možno izjemo pri načelu nevračanja predstavlja situacija iz drugega odstavka 33. člena, ki določa: »Na pravico iz te določbe pa se ne more sklicevati begunec, ki zaradi resnih razlogov velja za nevarnega za varnost države, v kateri je, ali ki glede na to, da je bil pravnomočno obsojen za posebno težko kaznivo dejanje, predstavlja nevarnost za skupnost te države.«

Komplementarno pravno podlago načelu nevračanja predstavljajo področni regionalni instrumenti, kakor sta Konvencija Organizacije afriške enotnosti, ki ureja posebne vidike begunske problematike v Afriki iz leta 1969, in Ameriška konvencija o človekovih pravicah iz leta 1969 ter številni politični dokumenti.²⁷ Poleg pogodbene podlage je iz obstoječe prakse držav jasno, da ima načelo nevračanja v sodobnem mednarodnem pravu status norme običajnega mednarodnega prava, glede na prepoved derogacije in doseženo stopnjo avtoritete v mednarodnem pravu pa ga je mogoče utemeljevati celo kot *jus cogens*, od katerega ni mogoče odstopati na ravni

26 H. Storey, nav. delo, str. 4–5; primerjaj z V. Chetail, nav. delo, str. 722–723.

27 Več o tem na <<http://www.unhcr.org/excom/scip/3ae68ccd10/note-non-refoulement-submitted-high-commissioner.html>>.

posameznih držav in na ravni mednarodne skupnosti kot take,²⁸ čeprav je to vidik nevračanja, glede katerega tudi na teoretski ravni, še bolj pa v političnem diskurzu, ni soglasja.²⁹ Fragmentacija aplikabilnih instrumentov je v tem primeru dejavnik, ki ne prispeva h kogentni naravi in uporabi obstoječih pravnih norm.³⁰

Čeprav 33. člen omenja prepoved vračanja beguncev, pa posamezni avtorji,³¹ UNHCR v svojem komentarju,³² pa tudi judikatura mednarodnih in nacionalnih sodišč glede načela nevračanja izrecno utemnjujejo, da bi bilo v nasprotju z duhom Konvencije o statusu beguncev in drugih instrumentov človekovih pravic načelo nevračanja tolmačiti kot zavezujoče zgolj v primeru beguncev, katerih status je potrjen s formalno odobreno mednarodno zaščito. Devetnajsti odstavek komentarja UNHCR iz leta 1977 izrecno določa: »Na področju nevračanja je posebno pozornost potrebno posvetiti dejstvu, da je določitev statusa begunca zgolj deklaratorne narave. Iz tega torej izhaja, da se osebi ne sme odreči varstvo na podlagi načela *non-refoulement* zgolj zato, ker ni bila formalno priznana kot begunec in ji ni bil dodeljen status begunca.« Temu pritruje tudi praksa, saj »v praksi države že dolgo časa nudijo varstvo pred vračanjem osebam, ki bežijo pred samovoljnim nasiljem (ali natančneje pred travmatičnimi učinki splošnega nasilja) in ki ne ustrezajo okvirju iz Konvencije o statusu beguncev iz leta 1951«. ³³ Načelo *non-refoulement* je pri tem seveda treba jasno ločiti od pravice do mednarodne zaščite, ki ustvarja številne »pozitivne« obveznosti do države, ki beguncu odobri ali priznava status osebe z mednarodno zaščito, medtem ko je »33. člen Konvencije o statusu beguncev ... primarni odziv mednarodne skupnosti na potrebe begunca, da vstopi in se zadržuje v državi azila«. ³⁴ Za državo sprejemnico pomeni nujnost v zvezi z obravnavo *de facto* begunca v prvi vrsti nastanek negativnih obveznosti, ki so kot take neke vrste omejitve, ne pa same po sebi nasprotne izključni pravici držav, da upravljajo svoje meje.³⁵

Čeprav je načelo nevračanja trdno zasidrano v begunskem pravu, pa lahko z inkluzivnim branjem – vključujoč vse, ki bežijo, in ne le tiste, ki jim je tak status formalnopravno odobren na podlagi Konvencije o statusu beguncev – *non-refoulement*

28 J. Allain, nav. delo, str. 538–541.

29 A. Duffy, nav. delo, str. 389–340.

30 V. Chetail, nav. delo, str. 701.

31 Glej npr. Moore, nav. delo, str. 416–417; P. A. Fernández-Sánchez, nav. delo, str. 350.

32 Glej <<http://www.unhcr.org/excom/scip/3ae68ccd10/note-non-refoulement-submitted-high-commissioner.html>>.

33 H. Lambert, nav. delo, str. 208.

34 J. C. Hathaway, nav. delo, str. 300.

35 Prav tam, str. 301; primerjaj s C. W. Wouters, nav. delo, str. 29.

postane stična točka z drugimi polji mednarodnega prava. »Prepoved vračanja je lahko določna, samostojna pravica, ali implicitna komponenta drugih pravic.«³⁶ Zunaj begunskega prava se je prepoved vračanja uveljavila kot brezpogojno veljavno načelo v povezavi s prepovedjo mučenja in nečloveškega ravnanja ali kaznovanja.³⁷ Bogata sodna praksa glede načela nevračanja se je razvila v okviru najbolj sofisticiranega, evropskega regionalnega sistema varstva človekovih pravic, utemeljenega na Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (v nadaljevanju: EKČP),³⁸ nadzor nad njenim uresničevanjem pa je poverjen Evropskemu sodišču za človekove pravice (v nadaljevanju: ESČP), kar je še posebej pomenljivo ob dejstvu, da EKČP izrecno ne omenja načela *non-refoulement*. Namesto tega se *non-refoulement* v sodbah ESČP od primera Soering proti Združenemu kraljestvu iz leta 1989³⁹ obravnava kot sestavni in neločljivi del 3. člena EKČP.⁴⁰

Dejstvo, da obstaja tri desetletja dolga sodna praksa ESČP glede varstva pred vračanjem posameznikov, ki bežijo v strahu pred preganjanjem, na podlagi načela, ki je kvečjemu posredno vsebovano v določbah EKČP, enkrat več potrjuje, da ESČP vsaj v zadnjem obdobju sledi doktrini »živega instrumenta« (angl. *living instrument*).⁴¹ Še pomembneje je poudariti, da sodna praksa ESČP poleg prepovedi neposrednega vračanja v državo, v kateri posamezniku grozi preganjanje ali bi lahko bila ogrožena njegovo življenje ali svoboda, vključuje tudi prepoved posrednega vračanja (angl. *indirect non-refoulement*). Samo ESČP v pogosto citirani odločitvi v zadevi M. S. S. proti Belgiji in Grčiji iz leta 2011 v 286. odstavku navaja: »V primerih, ki zadevajo izgon prosilcev za azil, je sodišče pojasnilo, da samo ne pregleduje prošenj za azil ali preverja, kako države spoštujejo svoje obveznosti iz Ženevske konvencije. Njegova primarna skrb je preveriti, ali obstaja učinkovito varstvo pred arbitrarnim vračanjem prosilca, naj je slednje neposredno ali posredno, v državo, iz katere je zbežal ali zbežala ...«⁴² V zadevnem primeru je sodišče med drugim ugotovilo kršitev 3. člena EKČP s strani Grčije zaradi razmer v priporu in bivanjskih razmer, ki jim je

36 E.-C. Gillard, nav. delo, str. 708.

37 P. A. Fernández-Sánchez, nav. delo, str. 348; A. Duffy, nav. delo, str. 377.

38 Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, 4. 11. 1950, Ur. l. RS, št. 33/94, MP, št. 7/94.

39 ESČP, sodba v zadevi Soering proti Združenemu kraljestvu, pritožba v zadevi št. 14038/88, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57619>>.

40 Glej tudi M. den Heijer, nav. delo, ki trdi, da EKČP daje podlago za uporabo načela nevračanja širše kot zgolj v povezavi z 2. in 3. členom EKČP.

41 F. de Weck, nav. delo, str. 12–13; primerjaj z M. Brglez in drugi, nav. delo, str. 1131–1133.

42 ESČP, sodba v zadevi M. S. S. proti Belgiji in Grčiji, pritožba v zadevi št. 30696/09, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103050>>.

bil podvržen pritožnik, kršitev 13. člena v povezavi s 3. členom zaradi pomanjkljivosti v grškem azilnem sistemu, zaradi katerih je pritožniku grozil izgon v Grčijo brez utemeljene vsebinske presoje njegove prošnje za mednarodno zaščito ter brez učinkovitega pravnega sredstva, hkrati pa tudi kršitev 3. člena EKČP s strani Belgije zaradi vračanja pritožnika v Grčijo, s čimer ga je Belgija izpostavila nevarnostim, ki izhajajo iz pomanjkljivosti v grškem azilnem sistemu, razmer v priporu in neustreznih bivanjskih razmer.

ESČP je v svoji sodni praksi oblikovalo visoke standarde varstva posameznega prosilca za mednarodno zaščito pred neposrednim ali verižnim vračanjem, ki jih dosledno vzdržuje ne glede na okoliščino močno povečanih migracijskih pritiskov na posamezne države.⁴³ »Naraščajoče soglasje na področju človekovih pravic je, da 3. člen Evropske konvencije nudi posameznikom več zaščite pred vračanjem kot 33. člen konvencije o beguncih.«⁴⁴ Prepoved mučenja in nečloveškega ravnanja ali kaznovanja se kot norma mednarodnega prava, ki se je v nobeni situaciji – niti v primeru oboroženega spopada – ne da derogirati, zdi v povezavi z načelom nevračanja bolj določna kot utemeljen strah pred preganjanjem, ki ga je treba dokazovati v okviru begunskega prava.⁴⁵ Če se na eni strani pojavljajo očitki, da s tovrstno rabo, kakor jo je privzelo ESČP, načelo nevračanja razvodeni, postane preveč »raztegljivo«, srečamo na drugi strani argument, da tudi mednarodno pravo sledi dinamičnosti družbenega življenja in da pomen posameznih pravnih konceptov, vključno z načelom nevračanja, v zvezi s katerim v odsotnosti enotne vsebinske opredelitve obstaja nenehen boj za njegovo (re)interpretacijo, ni dokončen.⁴⁶

Če sledimo temu drugemu stališču, je mogoče načelo nevračanja posredno izpeljati tudi iz MHP skozi temeljno razlikovanje med statusom borca, aktivno udeleženega v oboroženem boju, in civilistov oziroma posameznikov, ki niso (več) udeleženi v spopadih (fr. *hors de combat*). Prepoved vračanja posameznikov na območje oboroženega (tudi notranjega) spopada s strani tretjih držav, ki niso strani v konfliktu, bi namreč lahko pomenila izpostavljanje posameznic in posameznikov kršitvam 3. člena, ki se nanaša na nemednarodne oborožene spopade in ki je skupen vsem ŽK, v povezavi s kršitvijo določbe 1. člena ŽK, ki pogodbenice zavezuje k spoštovanju konvencij v vseh okoliščinah.⁴⁷ Moorova dolžnost nevračanja posameznic in posameznikov na

43 Glej npr. sodbo Senata ESČP v zadevi Ilias in Ahmed proti Madžarski, pritožba v zadevi št. 47287/15, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172091>>.

44 A. Duffy, nav. delo, str. 378.

45 J. Pirjola, nav. delo, str. 648.

46 P. A. Fernández-Sánchez, nav. delo, str. 348–349; primerjaj z J. Pirjola, nav. delo.

47 Glej J.-F. Durieux, nav. delo, str. 647–649.

območje oboroženega spopada, kljub temu da ne izpolnjujejo kriterijev za klasično mednarodno zaščito po Konvenciji o statusu beguncev, podobno izpelje iz dolžnosti tretjih držav, da preprečijo morebitne kršitve *jus in bello*, ki se nanašajo na pravice civilistov in drugih oseb, ki niso udeležene v oboroženem spopadu (fr. *hors de combat*), in jo poimenuje humanitarni *non-refoulement*, ki ga sama sicer razširi celo na koncept odgovornosti zaščititi in na odgovornost za uresničevanje milenijskih razvojnih ciljev.⁴⁸

Medtem ko se zdi tak pristop za utemeljevanje načela nevračanja v okviru MHP najmanj »ustvarjalen«, pa gre pri obveznosti preprečevanja kršitev človekovih pravic (angl. *duty to protect*) za uveljavljeno doktrino v okviru sodobnega MPČP. Izhaja iz temeljne predpostavke, da kot komplementarne človekovim pravicam njihovih upravičencev nastajajo obveznosti na strani držav kot primarnih kršilk in varovalk človekovih pravic. Te obveznosti ne pomenijo le, da se morajo države same vzdržati kršitev človekovih pravic, temveč človekove pravice ustvarjajo tudi »pozitivne obveznosti« držav po izpolnjevanju pravic (angl. *duty to fulfil*) in obveznost držav, da preprečijo kršitve s strani tretjih akterjev. Obveznost preprečiti nečloveško ravnanje ne obstaja samo do lastnih državljanov, temveč že na moralni ravni tudi do tujcev, ki so začasno podvrženi suvereni oblasti neke države v notranjosti njenega ozemlja ali na območju njenih meja.⁴⁹

Če je obveznost nevračanja, razširjena na kontekst (mednarodnega) oboroženega spopada, na eni strani skladna z bolj dinamičnim pristopom k mednarodnemu pravu, ki omogoča fokus na največji možni zaščiti upravičencev človekovih pravic na presečišču med MHP in MPČP, pa na drugi strani še veliko večjo vlogo pri oblikovanju njenega dejanskega pomena, kakor je to v primeru drugih, jasno kodificiranih norm in načel mednarodnega prava, prepušča praktični interpretaciji in njihovem izvajanju. Povedano drugače, »kljub vrednostni nevtralnosti, je razprava o vsebini načela *non-refoulement* konec koncev politična razprava, ki se odvija v različnih institucijah glede skupnega dobrega ter tekmujočih vrednot«.⁵⁰

Za razumevanje nakazanih trendov glede izvajanja načela nevračanja v povezavi z MHP se prispevek v nadaljevanju osredotoča na študiji primerov uresničevanja načela nevračanja v času oboroženih spopadov, ki so spremljali razdruževanje nekdanje SFRJ na začetku devetdesetih let, in ob še vedno aktualnem begunsko-migrant-skem vprašanju v Evropi. Prav obravnava beguncev z območja nekdanje SFRJ je

48 J. Moore, nav. delo, str. 421.

49 J. Pirjola, nav. delo, str. 639, primerjaj z E.-C. Gillard, nav. delo, str. 704.

50 J. Pirjola, nav. delo, str. 659.

zelo pogosta referenčna točka pri iskanju odgovorov na povečan pritok beguncev in migrantov v Evropo, v središču tega pojava pa so oboroženi spopadi v Siriji in drugje na Bližnjem vzhodu. Med izbranimi primeroma obstaja tudi zadostna časovna distanca, ki omogoča sklepanje o splošnih nakazanih trendih na področju izvajanja načela nevračanja *de facto* beguncev na območje oboroženega spopada.

3. NAČELO NEVRAČANJA V KONTEKSTU OBOROŽENIH SPOPADOV NA OBMOČJU NEKDANJE SFRJ

Po 25. juniju 1991, ko sta svojo neodvisnost razglasili Slovenija in Hrvaška, se je začel dolg in nasilen proces razdruževanja SFRJ, ki je povzročil tretji in hkrati največji val množičnega izseljevanja na območju nekdanje Jugoslavije.⁵¹ Oboroženi spopadi, ki so se razvili na ozemlju Slovenije (1991), Hrvaške (1991–1995), BiH (1992–1995), Kosova (1998–1999) in Makedonije (2001), so imeli za posledico stotine tisoče *de facto* beguncev in notranje razseljenih oseb.⁵² K največjemu številu razseljenih ljudi po drugi svetovni vojni je v prvi vrsti prispeval oboroženi spopad v BiH, ki je po ocenah UNHCR z domov pregnal več kot dva milijona ljudi, pri čemer je večina od njih zatočišče pred oboroženim spopadom in/ali v strahu pred preganjanjem na podlagi osebnih okoliščin poiskala drugje na območju SFRJ.⁵³ Medtem ko so begunci iskali pomoč tudi na ozemlju Slovenije, Makedonije, Črne gore in Srbije, se je humanitarna kriza iz BiH v prvi fazi in v največji meri najprej prelila na ozemlje Hrvaške. Po tem, ko je oboroženi spopad na Hrvaškem povzročil notranje razseljevanje in preseljevanje na območje BiH, se je aprila 1992 namreč sprožil obratni tok beguncev. Do sredine julija 1992 se je Hrvaška ob 260.000 notranje razseljenih osebah morala soočiti še s 340.000 begunci, ki so bežali iz BiH, in odsotnostjo oziroma prepočasnimi pritekanjem solidarne pomoči iz mednarodne skupnosti.

Obstoječi primarni in sekundarni viri glede uporabe načela nevračanja v primeru *de facto* beguncev z območja nekdanje SFRJ pričajo tako o posameznih primerih neposrednih kršitev načela nevračanja s strani držav kakor tudi o ukrepih za oviranje oziroma preprečevanje vstopa beguncem na njihovo ozemlje. Hrvaška, ki kot samostojna država sicer še ni bila pogodbenica Konvencije o statusu beguncev in EKČP, jo je pa obvezovalo načelo nevračanja kot del običajnega mednarodnega prava, je julija

51 M. Morokvasic, nav. delo, str. 3.

52 Za strnjeno informacijo glede oboroženih spopadov na območju nekdanje SFRJ glej <<http://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia/conflicts>>.

53 E. Andersen, nav. delo, str. 194; Morokvasic, nav. delo, str. 4.

in avgusta 1992 brez predhodno opravljenega postopka preverjanja upravičenosti njihove prošnje za mednarodno zaščito po nekaterih ocenah na ozemlje BiH vrnila okrog 4000 vojaško sposobnih moških, za katere je vedela, da jim grozi rekrutacija v oborožene sile, kar je pomenilo nesporno kršitev načela nevračanja.⁵⁴ Visoka komisarka za begunce je zato v eni od svojih številnih izjav v okviru Delovne skupine za humanitarne zadeve konference o Jugoslaviji pozvala države k doslednemu spoštovanju načela *non-refoulement*. Podobnih kritičnih pozivov UNHCR kot Hrvaška je bila deležna Švica, ki je že leta 1992 na območje nekdanje SFRJ vrnila 14.000 ljudi s pavšalno, kolektivno oceno, da njihova življenja niso več v nevarnosti.⁵⁵ Med zabeleženimi neposrednimi kršitvami načela nevračanja so tudi akcije nasilnega odvracanja (angl. *push-backs*) na makedonski meji po začetku bombnih napadov zveze NATO, kar je prizadelo nekaj deset tisoč beguncev s Kosova.⁵⁶

Koncentracijo beguncev na območju nekdanje SFRJ lahko na eni strani povežemo s stališčem UNHCR, da naj se programi humanitarne pomoči beguncem in razseljenim osebam izvajajo čim bližje njihovem domu.⁵⁷ Po drugi strani pa jo gre pripisati omejujočim ukrepom, ki so jih že v fazi povečanih napetosti in po začetku oboroženih spopadov uvedle tretje, predvsem zahodne države. Med tovrstnimi ukrepi izstopa uvedba vizumov za državljane nekdanje SFRJ, ki jih je Francija uvedla že leta 1986 z namenom boja proti terorizmu,⁵⁸ v številnih drugih državah pa je (ponovna) vizumska obveznost sovpadala z množičnim izseljevanjem z območja BiH. Argument, ki je bil pri tem dan, je bil, da »vizumska obveznost ni bila uvedena z namenom ovirati prosilce za mednarodno zaščito, temveč je sledila njenemu prvotnemu namenu: kot potrebno in legitimno sredstvo za nadzor nad ilegalnimi migracijami«. ⁵⁹ Poleg *de facto* odvracalnega učinka je uvedba vizumov s strani tretjih držav imela tudi negativne kaskadne posledice v obliki zapiranja meja sosednjih držav za begunce, vključno s tranzitnimi prehodi.⁶⁰ Tako je Hrvaška v različnih obdobjih tudi sama zahtevala predložitev garantnih pisem za begunce (jamstva fizičnih oseb ali organizacij na Hrvaškem), dovoljenj za izhod iz države od oboroženih sil na območju BiH ali pogojevala vstop/prehod čez hrvaško ozemlje z vnaprej zagotovljeno namestitvijo v drugih evropskih državah.⁶¹

54 N. Coleman, nav. delo, str. 28–29.

55 M. Morokvasic, nav. delo, str. 4.

56 N. Coleman, nav. delo, str. 35.

57 B. G. Ramcharan, nav. delo, str. 1407.

58 M. Morokvasic, nav. delo, str. 4.

59 N. Coleman, nav. delo, str. 30.

60 B. G. Ramcharan, nav. delo, str. 1407.

61 N. Coleman, nav. delo, str. 26–27.

V primeru posameznikov z območja nekdanje SFRJ je mednarodna skupnost – večina držav in tudi UNHCR kot ključni mednarodni organ, ki deluje v podporo in zagovorništvo beguncev –, dejansko zavzela stališče, da ne gre za begunce, ki bi ustrezali definiciji iz Konvencije o statusu beguncev, tako da so zanje iskale alternativne oblike klasični mednarodni zaščiti. Barutciski poudarja, da so že konec julija 1992 države v okviru mednarodne razprave o humanitarni pomoči žrtvam oboroženega spopada na predlog Slovenije razpravljale o vzpostavitvi t. i. varnih območij (angl. *safe havens*) na ozemlju BiH s podporo mirovnih sil Združenih narodov, s čimer bi se zmanjšalo število ljudi, ki so primorani zapustiti svoje domove, s tem pa tudi zmanjšal pritisk na države, ki naj bi jih sprejele.⁶² To rešitev, ki je bila podprta z resolucijami Varnostnega sveta (v nadaljevanju: VS),⁶³ je podpiral tudi UNHCR, čeprav je že novembra 1992 ob pozivih za vzpostavitev varnih območij za oskrbo in zaščito civilistov na ozemlju BiH poudarjal pomanjkljivosti in tveganja takega pristopa; od omejevanja svobode gibanja civilistov na vojaško zaščiteno območje do potencialnega neželene spodbujanja etničnega čiščenja na drugih območjih.⁶⁴ Ne glede na identificirana tveganja, ki so se pozneje z genocidom v Srebrenici izkazala za še kako realna, je tudi pri UNHCR prevladala ideja t. i. »preventivne zaščite« *de facto* beguncev in razseljenih oseb znotraj varnih območij s sklicevanjem na komplementarno »pravico ostati« (angl. *right to stay* oziroma *right to remain*).⁶⁵ Ne glede na možno kritičnost do tovrstnega pristopa, ki ga je pomagal razvijati UNHCR z argumentom, da bi preseljevanje zaščitene oseb za kolateralno škodo prispevalo k izvajanju etničnega čiščenja, je treba kljub vsemu poudariti, da je bila preventivna zaščita zasnovana kot možnost za osebe, ki so jo želele izkoristiti, in ne kot alternativa za spoštovanje načela *non-refoulement* za osebe, ki so se odločile zapustiti zadevno območje.⁶⁶

Tretji, s prejšnjima točkama ne popolnoma nepovezani in na konceptualni ravni verjetno najpomembnejši vidik izvajanja načela nevračanja v primeru beguncev z območja nekdanje SFRJ, se nanaša na načelo *non-refoulement*, kakor je bilo vključeno v koncept začasne zaščite (angl. *temporary protection*), za katere pobudnico se omenja Slovenija.⁶⁷ Zbrana dokumentacija iz dela Delovne skupine za humanitarne

62 M. Barutciski, nav. delo, str. 33.

63 Glej npr. resolucijo VS št. 824 s 6. maja 1993, s katero so bila kot varna območja razglašena mesta Sarajevo, Tuzla, Žepa, Goražde, Bihać in Srebrenica s svojimi okolicami, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/262/07/IMG/N9326207.pdf?OpenElement>>.

64 B. G. Ramcharan, nav. delo, str. 1403–1404.

65 M. Barutciski, nav. delo, str. 33; B. G. Ramcharan, nav. delo, str. 1385–1386.

66 M. Barutciski, nav. delo, str. 33.

67 J. van Selm-Thorburn, nav. delo, str. 128.

zadeve kaže, da se države na veliko število in množične prihode oseb z območja nekdanje SFRJ niso odzvale s širitvijo polja mednarodne zaščite in uporabo določb Konvencije o statusu beguncev za vojne begunce, pa čeprav so, kot opozarja Lambertova, obstajali znaki, da je številnim vojnim beguncem z območja BiH grozilo preganjanje na etnični osnovi,⁶⁸ temveč so prav nasprotno s svojimi nacionalnimi politikami na področju suverenega nadzora nad svojimi mejami, kot je že bilo nakazano, v praksi celo otežile vstop ali prehod vojnih beguncev čez njihovo ozemlje. V okviru pozivov UNHCR k pravičnejši delitvi bremen med državami se je kot alternativa klasični mednarodni zaščiti na eni strani in zavračanju vojnih beguncev na drugi začel julija 1992 uveljavljati svojevrsten režim »začasne zaščite« (angl. *temporary protection*).⁶⁹ Ta režim je bil vzpostavljen *ad hoc*, mimo obstoječih ali kodifikacije novih mednarodnopravnih norm, saj države niso želele dajati vtisa, da gre za odstopanje od Konvencije o statusu beguncev, obenem pa so se želele izogniti pravni formalizaciji tega statusa.⁷⁰ Pravna podlaga za začasno zaščito oseb na ravni držav članic EU je bila dana z leta 2001 sprejeto Direktivo Sveta 2001/55/ES, ki omogoča Svetu, da s kvalificirano večino uvede izredni postopek, ki ob tem, da ne prejudicira priznanja statusa begunca po mednarodnem begunskem pravu, omogoča priznanje začasne zaščite v primeru množičnega ali neizbežnega množičnega prihoda razseljenih oseb iz tretjih držav, pri čemer pa je treba povedati, da ta do tega trenutka še nikoli ni bila aktivirana.⁷¹

Bolj kot »inovativna« praksa evropskih držav, s katero so v veliki meri nadomestile zagotavljanje pravice do mednarodne zaščite na podlagi delitve bremen, bode v oči podpora UNHCR pri odstopanju držav od temeljnih načel mednarodnega prava.⁷² V odsotnosti mednarodnopravne podlage za začasno zaščito je UNHCR dal zgolj smernice v zvezi z upravičenci za mednarodno zaščito in osnovnimi standardi za ravnanje z njimi, medtem ko je bilo izvajanje te nove oblike odgovora na nove množične prihode beguncev z vojnega območja stvar (spreminjajoče se) prakse posameznih držav. Smernice UNHCR so kot upravičence začasne zaščite opredelile osebe, ki so 1) bežale z območij konflikta in nasilja, 2) bile izpostavljene ali so jim grozile kršitve človekovih pravic ali so se morale izseliti zaradi etničnega ali verskega preganjanja, ali 3) so zaščito potrebovale zaradi drugih specifičnih osebnih okoliščin.⁷³ Ni mogoče spregledati, da je bila začasna zaščita povezana z

68 H. Lambert, nav. delo, str. 209.

69 E. Andersen, nav. delo, str. 194–195.

70 J.-F. Durieux in J. McAdam, nav. delo, str. 8–9.

71 H. Lambert, nav. delo, str. 209.

72 K. Young, nav. delo, str. 795.

73 B. G. Ramcharan, nav. delo, str. 1450–1451.

znatno manjšim obsegom upravičenj beguncev in komplementarnih obveznosti držav, ki so jih sprejele ter jim priznale ta status. V skladu z danimi smernicami so ključni elementi začasne zaščite za omenjene skupine oseb zajemali 1) vstop v državo zaščite, 2) spoštovanje načela *non-refoulement* in zagotavljanje temeljnih človekovih pravic ter 3) čimprejšnjo repatriacijo v državo izvora, ko okoliščine to omogočajo.⁷⁴ Poudarek na začasnosti je države »odvezal« obveznosti v zvezi z integracijo beguncev, pa čeprav je dejansko trajanje nevarnosti, izhajajoče iz obo- roženih spopadov in etničnega čiščenja na ozemlju nekdanje SFRJ, demantiralo začasno naravo begunstva.

Informacije o izvajanju začasne zaščite, pridobljene z anketo, so pokazale, da so drža- ve v sklopu sistema začasne zaščite sicer dokaj dosledno spoštovale prepoved vračanja ljudi na nevarna območja v Jugoslaviji, kar pa jih ni ustavljalo pri različnih oblikah omejevanja vstopa beguncev ali pri vztrajanju na kvotah za preseljevanje civilistov, izpuščenih vojnih ujetnikov in drugih zaščiteneh oseb.⁷⁵ Glede na podatke o odlo- čitvah o vlogah za mednarodno zaščito se je začasna zaščita izkazala kot ovira ali je v celoti nadomestila dostop do postopka pridobivanja mednarodne zaščite v skladu s Konvencijo o statusu beguncev.⁷⁶

Če je kolektivno podeljevanje začasne zaščite na podlagi objektivno razpoznavnih okoliščin skrajšalo čas, potreben za individualizirane postopke, pa se je ob pravni negotovosti za posameznika (zaradi odsotnosti mednarodnopravne podlage in na drugi strani diskrecijske pravice držav, da s svojo nacionalno zakonodajo/prakso določajo ter samovoljno spreminjajo vsebino začasne zaščite, zaradi podaljševanja statusa posameznega begunca, upravičenega do začasne zaščite, vsakih nekaj mesecev) kot pomanjkljivost izkazalo prav takšno pospešeno, kolektivno prenehanje začasne zaščite na podlagi (subjektivne) presoje objektivnih okoliščin. Tako se črnilo daytonskega sporazuma še ni dodobra posušilo, ko so si evropske države prek dvostranskih sporazumov z BiH že prizadevale za čimprejšnjo kolektivno vračanje beguncev na nestabilno postkonfliktno območje in prizorišče etničnega čiščenja.⁷⁷

74 Prav tam, str. 1451.

75 Prav tam, str. 1453–1454.

76 Več o nacionalnih podlagah in načinu izvajanja začasne zaščite v posameznih državah v B. G. Ramcharan, nav. delo, str. 1502–1570.

77 E. Andersen, nav. delo.

4. IZVAJANJE NAČELA NEVRAČANJA V ISKANJU ODGOVORA NA AKTUALNO BEGUNSKO-MIGRANTSKO VPRAŠANJE V EVROPI

Leta 1992, ko je kriza na območju nekdanje SFRJ dosegla vrhunec, je 15 članic EU prejelo 672.000 prošelj za mednarodno zaščito. V letih 2015 in 2016 je število prošelj za mednarodno zaščito v 28 članicah EU preseglo 1,2 milijona, pri čemer je bila četrtnina vseh prosilcev za mednarodno zaščito iz Sirije,⁷⁸ od leta 2011 prizorišča notranjega oboroženega spopada, v katerega so se zapletle tudi mednarodne sile. Če skušamo orisati splošno spoznavni kontekst, je v primeru aktualnega begunsko-migrantskega vprašanja EU, ki se z njim spopada, večja, vključuje več članic, in je primerjalno gledano v veliko boljši gospodarski kondiciji, z boljše razvitimi nacionalnimi azilnimi sistemi in pravnimi podlagami, ki pomenijo zametke nastajajoče skupne azilne politike.

Odločitev za skupno azilno politiko EU je bila sprejeta s sklepi Evropskega sveta v Tampereju leta 1999, ki so dali podlago za usklajevanje minimalnih skupnih standardov glede mednarodne zaščite. Osrednji vidik izgradnje skupne politike na tem področju predstavljajo pravila za določitev države članice, ki je odgovorna za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito posameznih državljanov tretjih držav ali oseb brez državljanstva, kar ureja t. i. »dublinski sistem«. Ob nastopu aktualnega begunsko-migrantskega vprašanja je evropski azilni sistem že dosegel drugo fazo z veljavno Uredbo št. 604/2013 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito, ki jo v eni od držav članic vloži državljan tretje države ali oseba brez državljanstva (prenovitev) (v nadaljevanju: Dublin III).⁷⁹ Zadevna uredba je zavezujoča za države članice EU, Norveško, Islandijo, Lihtenštajn in Švico ter omogoča relativno visoko varstvo pravic prosilca v postopku, hkrati pa je njen namen z določanjem ene, odgovorne države za obravnavo prošnje za mednarodno zaščito, ki je vložena kjerkoli na območju veljavnosti uredbe, skrajšati postopke in zmanjšati možnost zlorab mednarodne zaščite. Zaključki Sveta za pravosodje in notranje zadeve iz leta 2012 kažejo, da so se države članice pri izgradnji skupnega

78 Glej <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics>.

79 Uredba (EU) št. 604/2013 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito, ki jo v eni od držav članic vloži državljan tretje države ali oseba brez državljanstva (prenovitev) (uredba Dublin III), UL L 180 z dne 29. 6. 2013.

azilnega sistema že ukvarjale z vprašanjem solidarnosti s članicami, ki so pod posebnim pritiskom, med drugim zaradi mešanih migracijskih tokov.⁸⁰

Ne glede na pravila, s katerimi se med članicami EU določa država, ki je pristojna za obravnavo prošnje za mednarodno zaščito, pa so države članice še vedno dolžne spoštovati načelo nevračanja, kar jim nalagajo ne le običajno mednarodno pravo, Konvencija o statusu beguncev in drugi univerzalni instrumenti, katerih pogodbenice so, temveč tudi pravo EU, znotraj katerega je vsaj deset direktiv in uredb, ki se vsaj v eni izmed svojih določb nanašajo na načelo *non-refoulement*.⁸¹ Med njimi izstopajo Direktiva 2011/95/EU o standardih glede pogojev za upravičenost do mednarodne zaščite, Direktiva 2013/32/EU o skupnih postopkih za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite in Direktiva 2008/115/ES o skupnih standardih in postopkih v državah članicah za vračanje nezakonito prebivajočih državljanov tretjih držav,⁸² pri čemer prva od njih poleg »polne« mednarodne zaščite, ki odgovarja standardom Konvencije o statusu beguncev glede zaščite oseb, ki bežijo pred preganjanjem, daje podlago za subsidiarno zaščito (v prvi vrsti zaščito pred vračanjem) oseb, ki jim grozi resna škoda v smislu 15. člena Direktive, torej vključujoč »resno in individualno grožnjo življenju ali telesni celovitosti civilista zaradi vsesplošnega nasilja v situacijah mednarodnega ali notranjega oboroženega spopada«.

Medtem ko grob oris zasidranosti obveznosti nevračanja v aktualni nastajajoči evropski azilni sistem kaže na bistveno višjo stopnjo zaščite in (procesnih) jamstev tudi za *de facto* begunce, ki bežijo pred oboroženim spopadom, pa je za končno sklepanje o nakazanih trendih glede dejanske vloge načela nevračanja ključna analiza prakse držav. Podobnost z dejanskim odzivom na množične prihode oseb, ki so bežale pred oboroženim spopadom z območja nekdanje SFRJ, lahko najprej najdemo prav v pomanjkanju dejanske, praktične solidarnosti med državami. Trauner odsotnost skupnega, solidarnega odziva EU na aktualno begunsko in migrantsko vprašanje pripisuje kombinaciji dejavnikov; od velikega števila *de facto* beguncev, ki so bežali pred oboroženimi spopadi in političnim vrenjem na Bližnjem vzhodu, pa do širšega konteksta z dejanskimi in političnimi posledicami finančne krize, ki so dodatno povečale razlike med že tako težko primerljivimi nacionalnimi standardi na področju mednarodne zaščite.⁸³

80 Glej npr. Zaključke Sveta za pravosodje in notranje zadeve, 485/12 ASIM 28 FRONT 42, z dne 9. 3. 2012.

81 Za seznam zadevne sekundarne zakonodaje glej European Union Agency for Fundamental Rights, nav. delo, str. 47–48.

82 Prav tam, nav. delo, str. 14–15.

83 F. Trauner, nav. delo, str. 312.

Prvi odziv na množični prihod beguncev in migrantov sredi in konec leta 2015 je bilo *de facto* odstopanje od dublinskega sistema – tako na strani držav članic na zunanjih mejah EU, ki so naredile meje prepustne za begunce in migrante, ki so se napotili v druge države v notranjosti kontinenta, kakor tudi na strani drugih, ciljnih držav, ki so iz humanitarnih razlogov spregledale pravila glede določanja države, pristojne za obravnavo prošelj za mednarodno zaščito.⁸⁴ Ker je odstopanje od dublinskega sistema razlike med članicami in njihovimi azilnimi politikami kvečjemu povečalo, je Evropska komisija (v nadaljevanju: EK) predlagala relokacijsko shemo za premestitev prosilcev za mednarodno zaščito iz držav članic, ki se že ali bi se v prihodnosti spopadale z velikimi pritiski na svoj azilni sistem, hkrati pa so bili predlagani ukrepi za lažje vračanje tistih, ki niso upravičeni do mednarodne zaščite. Posamezne države so zavrnilo sodelovanje v relokacijski shemi in/ali z nacionalno zakonodajo močno omejile dostop do postopkov ali skorajda suspendirale mednarodno zaščito,⁸⁵ s čimer so se izpostavile neposrednim kršitvam evropskega prava, obveznosti po mednarodnem begunskem pravu in širšem MPČP. Na konceptualni ravni glede interpretacije in izvajanja *non-refoulement* v okviru aktualnega begunskega in migrantskega vprašanja v Evropi pa je pomembnejše sklicevanje na večplastno idejo t. i. »varnih držav«.

Zaradi begunskega in migrantskega vprašanja so EK ter države članice obudile diskurz varnih držav, ki je bil prvič uporabljen v danski azilni zakonodaji in se od druge polovice osemdesetih let prejšnjega stoletja prelil v druge nacionalne zakonodaje, od leta 2005 pa postopoma tudi v pravni sistem EU.⁸⁶ Sintagma varna država se pojavlja v sklopu konceptov prve države azila, varnih tretjih držav, evropskih varnih tretjih držav in še posebej varnih izvornih držav,⁸⁷ v zvezi s čimer je nujno poudariti, da so v 36. členu Direktive 2013/32/EU določeni zgolj temeljni pogoji, kdaj se lahko neka država za posameznega prosilca za mednarodno zaščito šteje za varno izvirno državo, medtem ko pa »države članice v nacionalni zakonodaji določijo nadaljnja pravila in podrobnosti o načinu uporabe koncepta varne izvirne države«. 9. septembra 2015 je EK predstavila predlog uredbe, s katerim je ponovno skušala zagovati projekt vzpostavitve skupnega evropskega seznama varnih izvornih držav.⁸⁸

84 Prav tam, str. 319.

85 Med primere navedene zakonodaje lahko prištejemo tudi novelo Zakona o tujcih, ki jo je Državni zbor sprejel leta 2017, Ustavno sodišče pa v ključnem delu z odločbo U-I-59/17-27 leta 2019 razveljavilo.

86 M. Hunt, nav. delo, str. 504–509.

87 Glej III. oddelek Direktive 2013/32/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o skupnih postopkih za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite, UL L 180 z dne 29. 6. 2013.

88 Predlog Uredbe Evropskega parlamenta in Sveta o vzpostavitvi skupnega evropskega seznama varnih izvornih držav za namene Direktive 2013/32/EU Evropskega parlamenta in Sveta o skupnih

Hunt trdi, da za konceptom varnih izvornih držav – katerih seznane so začele posamezne države članice pospešeno posodabljati in razširjati – stoji jasno prepričanje držav članic, da gre v večini prošelj za mednarodno zaščito za prosilce, ki do nje niso upravičeni, tako da skušajo prosilce iz posameznih držav odvracati od vlaganja prošelj za mednarodno zaščito z večanjem vloge objektivnih okoliščin za sprejemanje odločitev, ki učinkujejo kolektivno, na škodo preučitve individualnih okoliščin kot temelja begunskega prava.⁸⁹ Nacionalni seznami varnih držav in sorodni koncepti ne prispevajo k harmonizaciji azilnega sistema, temveč pomenijo tveganje za dosledno uresničevanje načela *non-refoulement* v primeru, da se z njihovo uporabo skušajo zaobiti individualizirani postopki in temeljna procesna jamstva na čelu z dostopom do učinkovitega pravnega varstva s suspenzivnim učinkom.⁹⁰ Juss koncept varne države ocenjuje kot pravno fikcijo že na ravni medsebojnega zaupanja med državami članicami EU, vključenimi v dublinski sistem, saj »niso vse evropske države varne v vseh primerih in za vse ljudi«.⁹¹

Z vnaprejšnjo določitvijo seznama *a priori* varnih držav, še posebej kolikor ga ne spremlja možnost spodbijati domnevo varnosti države v individualnih primerih, prihaja azilno pravo EU že na teoretski ravni v potencialno nasprotje s standardi *non-refoulement*. Hkrati pa se po zaslugi političnega in medijskega diskurza, ki spremljata iskanje rešitve za aktualno begunsko-migrantsko vprašanje v Evropi, vezano na koncept varne države, ustvarja vtis, da so do mednarodne zaščite upravičeni zgolj ali najprej vojni begunci. Prav nasprotno je oboroženi spopad sam zase okoliščina, ki je niti temeljni dokumenti MPČP niti pravo EU ne priznavajo kot podlage za pridobitev klasične mednarodne zaščite. Enako zmotna domneva je, da so edina ovira za vračanje v tretje države resne pomanjkljivosti v njihovem azilnem sistemu in da se države članice EU med seboj lahko brez preverjanja individualnih okoliščin za prosilce za mednarodno zaščito štejejo za »super varne« države. Da je tovrstna interpretacija izvajanja begunskega prava nasprotna načelu *non-refoulement*, kažejo ne le opozorila UNHCR, strokovnjakov s področja človekovih pravic ali NVO, temveč tudi zadnje odločitve ESČP. V marca 2017 izdani sodbi Senata ESČP v primeru Ilias in Ahmed proti Madžarski, kjer sta pritožnika državljana Bangladeša, ki sta na Madžarsko prišla v času močno povečanega dotoka beguncev in migrantov v Evropo leta 2015 ter tam tudi vložila prošnjo za mednarodno zaščito, sodišče ugotavlja kršitev načela

postopkih za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite in o spremembi Direktive 2013/32/EU, <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015PC0452&from=SL>>.

89 M. Hunt, nav. delo, str. 503.

90 C. Balogh, nav. delo, str. 16–17.

91 S. S. Juss, nav. delo, str. 312.

non-refoulement s tem, ko se je Madžarska zanašala na takrat aktualni nacionalni seznam varnih držav in sprejela odločitev o vrnitvi prosilcev v Srbijo pod splošno domnevo varnosti, brez presoje individualnih okoliščin, brez ustreznih procesnih jamstev in z ustvarjanjem grožnje verižnega vračanja pritožnikov vse do Grčije, za katero je sodišče že ugotovilo pomanjkljivosti v azilnem sistemu, ki so na ravni kršitve 3. člena EKČP.⁹²

Zaključek

Načelo nevračanja je neločljivi sestavni del in eden od temeljnih konceptov mednarodnega begunskega prava, od koder pa se je kot norma običajnega mednarodnega prava »prelil« tudi na druga področja MPČP ter se posebno tesno navezal na prepoved mučenja, nečloveškega in ponižujočega ravnanja ali kaznovanja. Kot načelo, ki presega dimenzije svoje prvotno zamišljene rabe, je še posebej pomembno kot točka prekrivanja med MPČP in MHP v primeru *de facto* beguncev, ki bežijo pred oboroženim spopadom, a ne ustrezajo kriterijem za pridobitev mednarodne zaščite in formalnega statusa begunca po Konvenciji o statusu beguncev, pa čeprav je oboroženi spopad tista okoliščina, ki v kratkem času privede do največjega števila notranje in mednarodno razseljenih oseb. Ženevske konvencije kot srčika MHP ustvarjajo neposredne obveznosti glede obravnave zaščitene osebe za strani, zapletene v oboroženi spopad, medtem ko MHP ne zagotavlja, da bodo osebe, ki niso borci ali niso vključeni v oboroženi spopad in/ali bežijo v strahu pred grožnjo vsesplošnega nasilja, sprejeti in deležni zaščite s strani tretjih držav, na katerih ozemlje se zatečejo.

Strnjena primerjalna analiza interpretacije in praktične uporabe načela nevračanja v devetdesetih letih prejšnjega stoletja ter ob iskanju usklajenega pristopa k aktualnemu begunskemu in migrantskemu vprašanju, ki je postalo stalna tema na evropski agendi jeseni 2015, kaže, da tako nacionalni kot nastajajoči evropski sistem še vedno niso prilagojeni na enkratne prihode velikega števila *de facto* beguncev, pri čemer temeljna ovira ni toliko odsotnost pravne podlage, temveč v prvi vrsti pomanjkanje solidarnosti med državami, ki bi zagotovila pravičnejšo delitev bremen za dosledno izvajanje mednarodne zaščite. Izkaže se, da ima slednje negativne praktične in konceptualne posledice tudi za načelo nevračanja. Medtem ko so evropske države za begunce z območja nekdanje Jugoslavije uvedle koncept varnih območij in status začasne zaščite kot alternative polni mednarodni zaščiti, pa je z vidika temeljnega namena zaščite posameznika v primeru aktualnega begunskega in migrantskega

92 ESČP, sodba v zadevi Ilias in Ahmed proti Madžarski, pritožba v zadevi št. 47287/15, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172091>>, 117. – 125. odstavek.

vprašanja problematična obuditev koncepta varnih držav. Pri tem izstopa predvsem koncept varnih izvornih držav, v zvezi s katerim se ob tendenci omejevanja dostopa do mednarodne zaščite in restriktivnem izvajanju nadzora nad mejami kot poglavitni kriterij za uvrstitev na seznam varnih izvornih držav uveljavlja odsotnost oboroženega spopada. Povedano drugače, obstaja realna nevarnost, da bodo pod splošno domnevo varnosti brez nujne individualne presoje osebnih okoliščin vrnjeni vsi prosilci za mednarodno zaščito, ki prihajajo iz države, v kateri ne poteka oboroženi spopad. Namesto rabe prava, ki zagotavlja največjo mogočo zaščito posameznice ali posameznika, se zdi, da evropske države potiskajo načelo nevračanja iz okvira mednarodnega begunskega prava na polje MHP, kakor da bi se igrale z njim – ne zato, da bi ga obnovile za njegovo namensko rabo, temveč da bi ga (zavedno?) za vedno osvobodile od nje.

Literatura

Knjige in članki:

- Jean Allain: The jus cogens Nature of non-refoulement, v: *International Journal Refugee Law* 13 (2001) 4, str. 533–558.
- Elizabeth Andersen: The Role of Asylum States in Promoting Safe and Peaceful Repatriation under the Dayton Agreements, v: *European Journal of International Law* 7 (1996) 2, str. 193–206.
- Cynthia Balogh: International Refugee Law and the European Union's Refugee Protection Protocol: A Study on the Ius Cogens Norm of Non-Refoulement, Working Paper No. 49/2015. Institute for International Political Economy, Berlin 2015.
- Michael Barutciski: EU States and the Refugee Crisis in the Former the Yugoslavia, v: *Refugee* 14 (1994) 3, str. 32–35.
- Milan Brglez, Samo Novak in Staša Tkalec: Stereotyping and Human Rights Law: an (Un) conventional Approach of the European Court of Human Rights, v: *Teorija in praksa* 53 (2016) 3, str. 1124–1137.
- Rachel Brett in Eve Lester: Refugee Law and International Humanitarian Law: Parallels, Lessons and Looking Ahead, A Non-Governmental Organization's View, v: *International Review of the Red Cross* 83 (2001) 843, str. 713–726.
- Vincent Chetail: Armed Conflict and Forced Migration: A Systematic Approach to International Humanitarian Law, Refugee Law, and International Human Rights Law, v: Clapham, Andrew in Gaeta, Paola (ur.): *The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict*. Oxford University Press, Oxford in New York 2014, str. 700–734.
- Nils Coleman: Non-Refoulement Revised, Renewed Review of the Status of the Principle of Non-Refoulement as Customary International Law, v: *European Journal of Migration & Law* 5 (2003) 1, str. 23–68.
- Fanny de Weck: Non-Refoulement under the European Convention on Human Rights and the UN Convention against Torture: The Assessment of Individual Complaints by

- the European Court of Human Rights under Article 3 ECHR and the United Nations Committee against Torture under Article 3 CAT. Brill Nijhoff, Leiden 2017.
- Maarten den Heijer: Whose Rights and Which Rights? The Continuing Story of Non-Refoulement under the European Convention on Human Rights, v: *European Journal of Migration and Law* 10 (2008), str. 277–314.
- Aoife Duffy: Expulsion to Face Torture? Non-refoulement in International Law, v: *International Journal of Refugee Law* 20 (2008) 3, str. 373–390.
- Jean-François Durieux: The Duty to Rescue Refugees, v: *International Journal of Refugee Law* 28 (2016) 4, str. 637–655.
- Jean-François Durieux in Jane McAdam: Non-Refoulement through Time: The Case for a Derogation Clause to the Refugee Convention in Mass Influx Emergencies, v: *International Journal of Refugee Law* 16 (2004) 1, str. 4–24.
- European Union Agency for Fundamental Rights: Scope of the Principle of Non-Refoulement. Publications Office of the European Union, Luksemburg, 2016.
- Pablo Antonio Fernández-Sánchez: The Interplay Between International Humanitarian Law and Refugee Law, v: *Journal of International Humanitarian Legal Studies* 1 (2010) 2, str. 329–381.
- Emanuela-Chiara Gillard: There's No Place Like Home: States' Obligations in Relation to Transfers of Persons, v: *International Review of the Red Cross* 90 (2008) 871, str. 703–750.
- Emilie M. Hafner-Burton, Laurence R. Helfer in Christopher J. Fariss: Emergency and Escape: Explaining Derogations from Human Rights Treaties, v: *International Organization* 65 (2011) 4, str. 673–707.
- James C. Hathaway: *The Rights of Refugees under International Law*. Cambridge University Press, Cambridge in New York, 2005.
- Matthew Hunt: The Safe Country of Origin Concept in European Asylum Law: Past, Present and Future, v: *International Journal of Refugee Law* 26 (2014) 4, str. 500–535.
- Satvinder S. Juss: The Post-Colonial Refugee, Dublin II, and the End of Non-Refoulement, v: *International Journal on Minority & Group Rights* 20 (2013) 2, str. 307–335.
- Helene Lambert: The Next Frontier: Expanding Protection in Europe for Victims of Armed Conflict and Indiscriminate Violence, v: *International Journal of Refugee Law* 25 (2013) 2, str. 207–234.
- Paul Gordon Lauren: *The Evolution of International Human Rights: Visions Seen*, 3. izdaja. University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2011.
- Jennifer Moore: Protection against the Forced Return of War Refugees: An Interdisciplinary Consensus on Humanitarian Non-refoulement, v: Cantor, David James, in Durieux, Jean-François (ur.): *Refuge from Inhumanity? War Refugees and International Humanitarian Law*. Brill Nijhoff, Leiden in Boston 2014, str. 411–432.
- Mirjana Morokvasic: Yugoslav Refugees, Displaced Persons and the Civil War, v: *Refuge* 11 (1992) 4, str. 3–6.
- Jari Pirjola: Shadows in Paradise – Exploring *Non-Refoulement* as an Open Concept, v: *International Journal of Refugee Law* 19 (2007) 4, str. 639–660.
- Bertrand G. Ramcharan: *The International Conference on the Former Yugoslavia*, 2. del. Kluwer Law International, Haag, London in Boston 1997.

- Hugo Storey: *Armed Conflict in Asylum Law: The »War-Flaw«*, v: *Refugee Survey Quarterly* 31 (2012) 2, str. 1–32.
- Sraša Tkalec: *Človekove pravice: lingua franca globaliziranega sveta*, doktorska disertacija. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2015.
- Florian Trauner: *Asylum policy: the EU's 'crises' and the looming policy regime failure*, v: *Journal of European Integration* 38 (2016) 3, str. 311–325.
- Joanne van Selm-Thorburn: *Refugee Protection in Europe: Lessons of the Yugoslav Crisis* Martinus Nijhoff Publishers, Haag, Boston in London 1998.
- Cornelis Wolfram Wouters: *International Legal Standards for the Protection from Refoulement*. Intersentia, Mortsels 2009.
- Kirsten Young: *UNHCR and ICRC in the Former Yugoslavia: Bosnia-Herzegovina*, v: *International Review of the Red Cross* 83 (2001) 843, str. 781–805.

Pravni viri in dokumenti:

- Direktiva 2013/32/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o skupnih postopkih za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite, UL L 180 z dne 29. 6. 2013.
- Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov (Protokol I), 8. 6. 1977, Ur. l. FLRJ, MP, št. 16/78, Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile, Ur. l. RS, št. 14/92 in Ur. l. RS – MP, št. 7/19).
- ESČP, sodba v zadevi M. S. S. proti Belgiji in Grčiji, pritožba v zadevi št. 30696/09, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103050>> (19. 5. 2017).
- ESČP, sodba v zadevi Soering proti Združenemu kraljestvu, pritožba v zadevi št. 14038/88, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57619>> (13. 5. 2017).
- ESČP, sodba v zadevi Ilias in Ahmed proti Madžarski, pritožba v zadevi št. 47287/15, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172091>> (13. 5. 2017).
- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, 4. 11. 1950, Ur. l. RS, št. 33/94, MP, št. 7/94.
- Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, 9. 12. 1948, Ur. l. FLRJ, št. 2/50, Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij organizacije združenih narodov in konvencij, sprejetih v mednarodni agenciji za atomsko energijo, Ur. l. RS – MP, št. 9/92.
- Konvencija o statusu beguncev, 28. 7. 1951, Ur. l. FLRJ, MP, št. 7/60, Akt o notifikaciji nasledstva, Ur. l. RS, št. 35/92, MP, št. 9/92.
- Konvencija (IV) o zakonih in običajih vojne na kopnem, s Pravilnikom o zakonih in običajih vojne na kopnem, 18. 10. 1907, <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788>> (5. 5. 2017).
- Predlog Uredbe Evropskega parlamenta in Sveta o vzpostavitvi skupnega evropskega seznama varnih izvornih držav za namene Direktive 2013/32/EU Evropskega parlamenta in Sveta o skupnih postopkih za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite in o spremembi Direktive 2013/32/EU, <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015PC0452&from=SL>> (19. 5. 2017).

Uredba (EU) št. 604/2013 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito, ki jo v eni od držav članic vloži državljani tretje države ali oseba brez državljanstva (prenovitev) (uredba Dublin III), UL L 180 z dne 29. 6. 2013.

Ustanovna listina Organizacije združenih narodov, Ur. l. RS, št. 2/2014, MP, št. 1/2014.

Ustavno sodišče, odločba U-I-59/17-27, <<http://odlocitve.us-rs.si/documents/11/71/u-i-59-17-odlocba6.pdf>> (2. 11. 2019).

Zaključki Sveta za pravosodje in notranje zadeve, 485/12 ASIM 28 FRONT 42, z dne 9. 3. 2012.

Ženevska konvencija o zaščiti civilnih oseb med vojno, 12. 8. 1949, Ur. l. FLRJ, št. 6/50 in 24/50; Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij Sveta Evrope, ženevskih konvencij in dodatnih protokolov o zaščiti žrtev vojne in mednarodnih sporazumov s področja kontrole oborožitve, za katere so depozitarji tri glavne jedrske sile, Ur. l. RS, št. 14/92.

Spletni viri:

<<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/262/07/IMG/N9326207.pdf?OpenElement>> (27. 5. 2017).

<http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics> (30. 5. 2017).

<<http://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia/conflicts>> (27. 5. 2017).

<<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=ECCFBF83D7C4D815C12563CD0042C1E9>> (5. 5. 2017).

<<http://www.unhcr.org/excom/scip/3ae68ccd10/note-non-refoulement-submitted-high-commissioner.html>> (5. 5. 2017).

Ana Polak Petrič*

HUMANITARNA INTERVENCIJA ZA ZAŠČITO ŽRTEV NARAVNIH NESREČ

Uvod

Pojavi naravnih nesreč so danes na globalni ravni vse pogostejši, tudi njihova moč in uničevalnost sta vedno večja. O tem ne pričajo le naše lastne izkušnje, temveč je tudi statistično dokazano, da vsako leto poplave, potresi, hurikani in suše prizadenejo večje število ljudi, terjajo več žrtev, poškodb, humanitarnih kriz, razseljevanja in materialne škode kot kdaj prej. Če je bilo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja zabeleženih 1231 naravnih nesreč, ki so prizadele 780 milijonov oseb, je v zgolj šestih letih med letoma 2000 in 2006 število naravnih katastrof naraslo na 5287, število od njih prizadetih oseb pa na milijardo.¹ Statistika centra za raziskavo epidemiologije nesreč (v nadaljevanju: CRED) prikazuje na letni ravni v najbolj aktualnem desetletju (2007–2016) nevarne trende: povprečno 354 naravnih nesreč, ki imajo za posledico 68.302 smrtnih žrtev, 210 milijonov prizadetih oseb ter za 153 milijard gospodarske škode.² V zadnjih desetih letih so naravne nesreče tako prizadele skoraj tretjino svetovnega prebivalstva in povzročile materialne škode za 16 % svetovnega BDP.

Ne glede na navedeno in dejstvo, da posledice naravnih nesreč predstavljajo enega največjih izzivov človekovi varnosti in razvoju, države doslej (še) niso sprejele in potrdile univerzalne ter zavezujoče konvencije, ki bi na globalni multilateralni ravni urejala to področje njihovega delovanja. Čeprav obstaja cela vrsta mednarodnopravnih pravil in pogodb na tem področju ter poskusov njihove kodifikacije, razvoj prava ob naravnih nesrečah nikakor ni primerljiv z razvojem in pomenom mednarodnega

* *Doktorica prava, docentka na Novi univerzi v Ljubljani, veleposlanica Republike Slovenije na Japonskem.*

1 D. Fisher, nav. delo, str. 31.

2 V zadnjem desetletju sta dva dogodka terjala daleč največ žrtev – potres na Haitiju leta 2010 (225.570 smrtnih žrtev) in ciklon Nargis v Mjanmaru leta 2008 (138.400 smrtnih žrtev). Leto, v katerem je doslej zabeležena največja gospodarska škoda (400 milijard USD) kot posledica naravnih nesreč, je 2011, ko je Japonsko prizadel uničujoč potres in cunami, sledi pa mu leto 2017, ko je nastalo 314 milijard USD škode zaradi posledic treh orkanov, ki so prizadeli ZDA in Karibske otoke. <www.cred.be/publications>.

humanitarnega prava (v nadaljevanju: MHP), ki ureja zaščito žrtev vojn in oboroženih spopadov ter predstavlja danes zaokroženo in splošno sprejeto posebno vejo mednarodnega prava.

Mednarodno pravo na področju reševanja, pomoči in zaščite ob naravnih nesrečah je kodificirano v zgolj nekaj zavezujočih pogodbah, ki se ukvarjajo izključno s tem vprašanjem, številna mednarodnopravna pravila so namreč razpršena v večstranskih konvencijah z drugih področij, regionalnih sporazumih ter dvostranskih pogodbah. Razvejani in bogati so drugi dokumenti (angl. *soft law*) – resolucije OZN in drugih mednarodnih organizacij, ki pa nimajo zavezujočega pravnega značaja. V tem prispevku se bomo omejili na kratek pregled razvoja mednarodnega prava v primeru naravnih nesreč ter predstavili glavne lastnosti sedanjih pravil na tem področju.³ Posebej pa nas bo zanimalo vprašanje (ne)obstoja pravila oziroma pravice do humanitarne intervencije s strani mednarodne skupnosti, če država, ki jo je prizadela naravna nesreča, ne more ali ne želi sama zagotoviti pomoči in zaščititi žrtev nesreče na svojem ozemlju.

1. RAZVOJ MEDNARODNEGA PRAVA OB NARAVNIH NESREČAH

1.1 Terminološke dileme

Ob dejstvu, da mednarodno pravo, ki se ukvarja s posledicami in ukrepanjem ob naravnih nesrečah, ni dovolj razvito v smislu posebne in priznane mednarodnopravne veje, se najprej zastavlja vprašanje, za kakšno pravo sploh gre, kaj le-to zajema in kako naj ga poimenujemo. Definicija ni splošno znana in enotno sprejeta. Mednarodna federacija društev Rdečega križa in Rdečega polmeseca (IFRC) v okviru svojega obsežnega programa zbiranja in analiziranja načel in pravil v primeru nesreč uporablja angleški izraz »*international disaster response law*«, kar bi prevedli v »pravo o mednarodni pomoči (odzivanja/ukrepanja) ob nesrečah« (v nadaljevanju: IDRL), saj opisuje posebno vejo prava, ki se ukvarja z mednarodno pomočjo ob nesrečah v času miru.⁴ To pravo vključuje tiste operacije ob nesrečah, ki vključujejo mednarodno sodelovanje, torej ne gre zgolj za mednarodno pravo, temveč vsako

3 Za podrobnejšo analizo o veljavnem mednarodnem pravu na področju naravnih nesreč in možnostih za njegov razvoj glej A. Polak Petrič, nav. delo (International legal, 2014). Ta prispevek je le del dognanj in rezultatov raziskave doktorske naloge avtorice.

4 IDRL: Project Report 2002–2003, str. 3.

pravo (mednarodno, regionalno ali domače) na tem področju. Pogosto je v uporabi tudi izraz »pravo ob nesrečah« (angl. *disaster law*), ki je širši in pomeni vse operacije za pomoč ob naravnih nesrečah, tako mednarodne kot domače, upošteva pa tudi vsa pravila na tem področju (mednarodna, regionalna in domača) ter tudi vse faze delovanja, od preventive, ukrepanja ob nesreči in po njej, do rehabilitacije in dolgoročnega okrevanja.⁵

Komisija OZN za mednarodno pravo (v nadaljevanju: KMP) uporablja drugačen pristop, in sicer je svoj projekt kodifikacije in progresivnega razvoja mednarodnega prava na tem področju poimenovala »zaščita oseb v primeru nesreč« (angl. *Protection of Persons in the Event of Disasters*), kar kaže na to, da je projekt osredotočen na vidik zaščite žrtev nesreč ter identifikacijo standardov obnašanja s strani držav in mednarodne skupnosti do posameznikov. »Zaščito oseb« je treba v tem kontekstu razumeti v najširšem smislu, vključujoč zadovoljivo in takojšnje odzivanje na nesrečo, ukrepanje ter nudenje humanitarne pomoči, pa tudi zaščito posameznikov *sensu stricto* in s tem zagotavljanje človekovih pravic žrtvam nesreče.⁶

V tem prispevku uporabljamo izraz »mednarodno pravo pomoči ob nesrečah« (angl. *international law on disaster response*) ali krajše »mednarodno pravo ob nesrečah«, saj se osredotočamo izključno na mednarodno pravo, ki ureja odzivanje, reševanje in nudenje humanitarne pomoči ter zaščito človekovih pravic žrtev nesreč. Za potrebe tega prispevka se omejujemo na problematiko naravnih nesreč, zato se s pravili, ki urejajo ukrepanje ob tehnoloških ali industrijskih nesrečah, posebej ne ukvarjamo.⁷ V angleščini je za poimenovanje države, ki jo prizadene naravna nesreča ter sprejme humanitarno pomoč od zunaj, več primernih izrazov – »*affected*«, »*recipient*«, »*receiving*« ali »*beneficiary State*«, medtem ko se je v slovenščini uveljavil izraz »prizadeta država«. Enako na drugi strani nudenja pomoči angleški izrazi »*donor*«, »*assisting*« in »*responding State*« pomenijo države donatorke, ki nudijo humanitarno pomoč.

5 <www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-law/about-idrl/>. Nekateri avtorji v angleščini uporabljajo tudi izraz »*disaster response law*« ali »*disaster relief law*«. Glej tudi, A. de Guttery, nav. delo.

6 UN Doc A/CN.4/598, odst. 51–52.

7 Nesreče se delijo glede na njihov vzrok, večinoma na naravne nesreče (angl. *natural disasters*), kar vključuje potrese, nevihte, orkane, cunamije in vulkanske erupcije, ter civilizacijske nesreče (angl. *manmade disasters*), ki jih povzroči človek s svojimi dejanji bodisi namenoma bodisi iz malomarnosti. Med slednje štejejo med drugim industrijske in jedrske nesreče, izlitje nevarnih snovi ali nafte, pa tudi oboroženi spopadi in vojne. V realnosti je težko ločevati med različnimi kategorijami nesreč, saj so naravne nesreče večkrat posledica človeških dejanj oziroma ta v veliki meri prispevajo k njihovemu nastanku (na primer segrevanje ozračja). Kljub temu da gre pri nesrečah velikokrat za kompleksne situacije, se ta prispevek omejuje »zgolj« na naravne nesreče.

1.2 Kratek zgodovinski pregled

Naravne nesreče so bile vselej del človeške zgodovine in ljudje so se že davno zavedali pomena humanitarnosti, moralnosti in solidarnosti nudenja pomoči žrtvam nesreč. Čeprav so prvi zabeleženi primeri organizirane oskrbe in pomoči s strani malteških vitezov že iz 11. stoletja, se je mednarodno sodelovanje na tem področju razvilo šele v moderni dobi z nastankom države in sodobnega mednarodnega prava. Ta plemenita ideja, da je žrtvam treba pomagati, se je v mednarodnopravno ureditev najprej prelila v primeru oboroženih spopadov, in sicer leta 1863 z ustanovitvijo Mednarodnega odbora Rdečega križa ter sprejetjem prve ženevske konvencije (angl. *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field*). Veliko manj znano je, da se je v mednarodni skupnosti skoraj istočasno pojavila tudi potreba po ureditvi sodelovanja in nudenja pomoči v primeru drugih nesreč, ne samo v času vojne. Že leta 1869 je bila na drugi mednarodni konferenci Rdečega križa sprejeta resolucija, ki je obravnavala to vprašanje in je nacionalnim odborom Rdečega križa tudi v primeru miru nalagala nudenje pomoči žrtvam.⁸ Ta obveznost je bila pozneje potrjena v Statutu Mednarodnega gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca ter v drugih dokumentih organizacije, ki so določili, da je IFRC odgovorna za koordinacijo in dostavo humanitarne pomoči žrtvam v državah, ki so jih prizadele naravne nesreče.

V mednarodni skupnosti se je zaradi pomembnosti tematike že kmalu pokazala potreba po celoviti in univerzalni ureditvi medvladnega sodelovanja na področju odzivanja na naravne nesreče. Leta 1927 je bila v okviru Društva narodov ustanovljena Mednarodna unija za pomoč (angl. *International Relief Union*), ki naj bi postala osrednja operativna agencija za dostavo mednarodnih sredstev in pomoči ter koordinator aktivnosti držav v primeru nesreč. Čeprav sta njena ustanovitev in sprejetje statuta (konvencije) pomenila izjemen napredek pri razvoju mednarodnega prava na tem področju, unija ni nikoli zares zaživela. Po tem neuspelem poskusu se je ideja mednarodnopravne ureditve in učinkovitejše organizacije mednarodne pomoči ob naravnih nesrečah ponovno obudila po drugi svetovni vojni. Svojo potrditev je dosegla v tretjem odstavku 1. člena Ustanovne listine OZN (v nadaljevanju: UL), kjer je med cilji organizacije v okviru mednarodnega sodelovanja treba »zagotavljati mednarodno sodelovanje pri reševanju [...] humanitarnih problemov«.⁹ Na tej podlagi je bil mandat delovanja podeljen številnim mednarodnim vladnim in nevladnim organizacijam in agencijam. Danes imajo poleg Rdečega križa vsekakor najpomembnejšo

8 Resolucija št. 3, 2. mednarodna konferenca Rdečega križa.

9 UL v slovenskem jeziku je dostopna na spletni strani <www.mzz.gov.si/si/o_ministrstvu/publikacije/>.

vlogo pri izvajanju ter koordinaciji mednarodne humanitarne pomoči prav specializirane agencije OZN.¹⁰

Tudi Generalna skupščina OZN (v nadaljevanju: GS) je sprejela celo vrsto resolucij, ki se ukvarjajo z učinkovitostjo humanitarnih operacij, nudenjem humanitarne pomoči ter zaščito žrtev in njihovih človekovih pravic v primeru naravnih nesreč. Resolucije v splošnem poudarjajo mednarodno solidarnost z žrtvami ter pozivajo k sprejetju pravnih, administrativnih ter operativnih ukrepov za zagotavljanje čim učinkovitejše in hitre pomoči. Med njimi ima posebno težo resolucija GS št. 46/182 iz leta 1991 o krepitvi usklajevanja humanitarne pomoči OZN ob nesrečah, ki predstavlja ključni okvir za ureditev sodobnih reševalnih akcij v primeru nesreč, saj obravnava problematiko preprečevanja nesreč, odpravljanja njihovih posledic, sodelovanja, koordinacije in vodstva ob dostavi pomoči ter opredeljuje vrsto temeljnih načel na tem področju.¹¹

Posebne določbe o nudenju pomoči v primeru naravnih nesreč so bile sčasoma vključene v globalne in regionalne sporazume na različnih področjih mednarodnega sodelovanja – od konvencij o človekovih pravicah, mednarodnega humanitarne prava, razseljenih oseb in beguncev do pogodb o carinah, telekomunikacijah in transportu. Čeprav so te posamične določbe dobra podlaga za učinkovitejše nudenje pomoči in zaščito žrtev naravnih nesreč, so razpršene in razdrobljene. Zato je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja sledil ponoven poskus razvoja in kodifikacije mednarodnega prava na tem področju. Pisarna koordinatorja OZN za pomoč ob nesrečah (UNDRO)¹² je državam predlagala v sprejetje osnutek Konvencije o pospešitvi dostave nujne pomoči (angl. *Convention on Expediting the Delivery of Emergency Assistance*). Obseg konvencije je bil širok, pokrivala je tako naravne kot tudi tehnološke nesreče, predvidevala je sodelovanje držav, mednarodnih organizacij in nevladnih akterjev. Podrobno je urejala, kako naj prizadeta država čim učinkovitejše sprejema

10 Gre predvsem za Urad za koordinacijo humanitarnih zadev (OCHA), Svetovni program za prehrano (WFP), Organizacijo za prehrano in kmetijstvo (FAO), Sklad OZN za otroke (UNICEF), Svetovno zdravstveno organizacijo (WHO), Program OZN za razvoj (UNDP), Program OZN za okolje (UNEP) in Visoki komisariat OZN za begunce (UNHCR). Druge pomembne organizacije, ki izven OZN prispevajo k zagotavljanju humanitarne pomoči, so Mednarodni Rdeči križ, Karitas, Mednarodna organizacija za migracije, Mednarodna organizacija za civilno zaščito ter Svetovna banka. Pri tem jim pomagajo države donatorke ter številne nevladne organizacije, zasebna podjetja in donatorji posamezniki.

11 UN Doc A/RES/46/182.

12 UNDRO je bil ustanovljen leta 1971 z resolucijo Generalne skupščine OZN št. 2816 (XXVI) in je predhodnik današnjega Urada za koordinacijo humanitarnih zadev (OCHA), ki deluje v okviru OZN v Ženevi.

in organizira razdeljevanje prejete mednarodne pomoči žrtvam na svojem ozemlju, a je hkrati dosledno upoštevala načelo suverenosti in spoštovanje zakonodaje prizadete države s strani donatorjev.¹³ Osnutek konvencije je dočakal klavrn konec, saj ga države niso nikoli potrdile, podpore ni dobil niti od Rdečega križa. Ta se je namreč bal, da bi konvencija, ker je temeljila na izhodišču načela suverenosti držav, zagotovila preveč pravic prizadeti državi in s tem omejila fleksibilnost nevladnih humanitarnih organizacij pri zagotavljanju pomoči. Čeprav generalni sekretar OZN vedno znova spodbuja k sprejetju novega pravnega instrumenta z namenom pospešitve mednarodne humanitarne pomoči,¹⁴ se trend neiskrene podpore držav in nevladnih organizacij celoviti in univerzalni kodifikaciji ter razvoju prava v primeru naravnih nesreč nadaljuje vse do danes.¹⁵

1.3 Aktualni poskusi kodifikacije

V zadnjih desetletjih se je zaradi naraščajočega števila naravnih nesreč ter njihovih vse bolj uničujočih posledic povečalo število pobud za institucionalno in pravno ureditev področja nudenja mednarodne pomoči. Danes tako velja cela paleta različnih dokumentov in aktov, ki urejajo aktivnosti humanitarne pomoči, zapovedujejo standarde in pravila obnašanja tako za prizadete države kot za donatorje, spodbujajo mednarodno sodelovanje ter nudenje čim učinkovitejše pomoči v primeru naravnih nesreč. Čeprav še vedno ni sprejeta celovita in univerzalna večstranska konvencija o ukrepanju in odzivanju v primeru naravnih nesreč, veljajo na tem področju številna mednarodnopravna pravila.

Ta so pretežno del različnih konvencij in pogodb, ki se primarno nanašajo na druga pravna področja, kot na primer pravo človekovih pravic, pravo razseljenih oseb, carine, komunikacije, transport ter privilegije in imunitete, ki pa hkrati pokrivajo tudi posamezne vidike zagotavljanja pomoči ob naravnih nesrečah. Le dve veljavni mednarodni konvenciji se na globalni ravni ukvarjata neposredno z zagotavljanjem pomoči in zaščite osebam v primeru naravnih nesreč – Okvirna konvencija o pomoči civilne zaščite, ki je bila sprejeta leta 2000 v okviru Mednarodne organizacije

13 3. in 5. člen osnutka konvencije, UN Doc A/39/267/Add.2-E/1984/96/Add.2. Glej tudi P. Macalister-Smith, nav. delo (1988), str. 223–224.

14 Glej tudi D. Fisher, nav. delo, str. 28, in poročila generalnega sekretarja OZN: UN Doc A/45/587; UN Doc A/55/82-E/2000/61; UN Doc A/40/348 in Add.1.

15 Tudi leta 2003 je večina držav v Mednarodnem Rdečem križu zavrnila predlog o oblikovanju posebne mednarodne pogodbe (angl. *International Disaster Response Law Treaty*), ki bi bila primerljiva s pravnim okvirom ženevskih konvencij mednarodnega humanitarnega prava. H. Spieker, nav. delo, str. 7–35.

za civilno zaščito (ICDO),¹⁶ ter Tamperska konvencija o zagotavljanju telekomunikacijskih sredstev za blažitev posledic nesreč in reševanje.¹⁷ Čeprav obe omenjeni konvenciji pomembno prispevata h kodifikaciji in razvoju prava na tem področju ter celovito urejata humanitarno pomoč ob naravnih nesrečah, sta omejeni na le eno področje delovanja ter skromno število pogodbenic.

Ob pomanjkanju volje držav po celoviti in univerzalni ureditvi odzivanja na naravne nesreče je zanimivo dejstvo, da je na tem področju sklenjenih veliko število pogodb na regionalni ravni, kar dokazujejo akti v okviru EU, Sveta Evrope, zveze NATO in drugih regionalnih organizacij. V EU Lizbonska pogodba z uveljavitvijo solidarnostne klavzule¹⁸ ter razširjenim pravnim temeljem za civilno zaščito¹⁹ in humanitarno pomoč²⁰ odpira nove možnosti za hiter in učinkovit razvoj evropskega prava na tem področju. Sedanji pravni okvir je napreden in predvideva pravno dolžnost tako EU kot drugih držav članic EU nuditi pomoč prizadeti državi članici EU v primeru naravnih nesreč. Tudi afriške države so sprejele dva progresivna pravna instrumenta, ki predpisujeta neposredno obveznost zaščite človekovih pravic in zagotavljanja pomoči žrtvam naravnih nesreč, in sicer Afriško listino otrokovih pravic²¹ in Kampalsko konvencijo za zaščito in pomoč razseljenim osebam v Afriki.²² Eden novejših primerov regionalne ureditve te tematike je tudi sporazum ASEAN iz leta 2005, ki kot odgovor na katastrofalni cunami leta 2004 vključuje najsodobnejše rešitve glede ključnih vprašanj reševanja ob nesrečah.²³ Poleg tega države med seboj sklepajo številne dvostranske sporazume, s katerimi urejajo vzajemno pomoč in sodelovanje v primeru nesreč. Z njimi opredelijo pravice in obveznosti prizadetih držav in držav donatork, in sicer tako da večinoma skladno z načelom suverenosti humanitarna pomoč ne more biti zagotovljena brez predhodnega zaprosila prizadete države.²⁴

16 <www.ifrc.org/Docs/idrl/I319EN.pdf>.

17 <www.itu.int/ITU-D/emergencytelecoms/tampere.html>.

18 Prvi odstavek 222. člena Pogodbe o delovanju EU (v nadaljevanju: PDEU).

19 196. člen PDEU, odločba Sveta št. 2001/792/ES, odločba Sveta št. 2007/779/ES, odločba Sveta št. 2007/162/ES ter sklep št. 1313/2013/EU Evropskega parlamenta in Sveta. Več o projektih EU in slovenskem sodelovanju v njih glej: <www.sos112.si/slo/page.php?src=sv4_2.htm>.

20 Predvsem 21. in 214. člen PDEU ter Uredba Sveta št. 1257/96.

21 <www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/treaties.htm>.

22 <www.internal-displacement.org/kampala-convention>.

23 <<http://www.aseansec.org/17579.htm>>.

24 Za seznam regionalnih in dvostranskih sporazumov na tem področju, katerih pogodbenica je Slovenija, glej A. Polak Petrič, nav. delo (Mednarodno pravo, 2014).

Na tem področju so zanimivi tudi številni nezavezujoči mednarodni dokumenti (angl. *soft law*), ki so jih v obliki resolucij in odločitev sprejele medvladne organizacije in druga mednarodna telesa (zlasti v OZN in Mednarodnem Rdečem križu). Ti so številčni, celoviti in napredni. Čeprav nimajo pravno zavezujočega učinka, predstavljajo veliko avtoriteto, saj so potrjeni z veliko večino ali celo soglasjem držav, ter zajemajo vse vidike zagotavljanja pomoči ob nesrečah – od splošnih načel, pravic in obveznosti akterjev, do dejanske prakse ter pravil običajnega mednarodnega prava. Hkrati predstavljajo dobro prakso na področju nudenja humanitarne pomoči in zaščite žrtev naravnih nesreč, zgledujejo pa se tudi po pravilih običajnega mednarodnega prava ter primerljivih pravilih in načelih mednarodnega humanitarnega prava, prava beguncev in človekovih pravic.²⁵

Zaradi pričujoče razpršenosti in raznovrstnosti pravil ter posledično nevarnosti prekrivanja, pravnih praznin in nasprotujočih si določb, so številna strokovna in akademska društva ter institucije uspešno sistematično zbrala in razvila pravila in standarde na tem področju. Med njimi naj omenimo nekaj najpomembnejših:

- osnutek modelnega sporazuma Društva za mednarodno pravo,²⁶
- mednarodne smernice za operacije humanitarne pomoči Inštituta Max Planck za primerjalno javno in mednarodno pravo,²⁷
- predlog pravil za operacije ukrepanja ob nesrečah Inštituta OZN za izobraževanje in raziskave,²⁸
- Priročnik Sphere,²⁹
- Smernice glede pravice do humanitarne pomoči Mednarodnega inštituta za humanitarno pravo,³⁰

25 Med najpomembnejše dokumente, sprejete v okviru OZN, sodijo številne resolucije GS OZN, posebej št. 2816 (XXVI), št. 3243 (XXIX), št. 43/131, št. 45/100, št. 42/169 in št. 46/182. Poleg tega države vsako leto od 1991 dalje v Generalni skupščini sprejmejo resolucije v zvezi z nujenjem humanitarne pomoči ob nesrečah (t. i. angl. »omnibus resolutions«). Resolucije GS OZN so dostopne na: <www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/>. Na tem področju sta pomembna tudi Hjoški okvirni akcijski načrt za zmanjšanje nesreč za obdobje 2005–2015 (UN Doc A/CONF.206/6) ter najaktualnejši program za zmanjševanje tveganja nesreč v prihodnjem petnajstletnem obdobju Sendajski okvir za zmanjšanje tveganj nesreč za obdobje 2015–2030, <www.unisdr.org/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf>.

26 Draft Model Agreement Concerning Humanitarian Relief Operations.

27 P. Macalister-Smith, nav. delo (1991).

28 M. El Baradei, nav. delo.

29 <www.sphereproject.org>.

30 Guiding Principles on the Right to Humanitarian Assistance.

- Mohonški kriteriji za humanitarno pomoč v kompleksnih situacijah,³¹
- Smernice IASC za zaščito oseb v primeru naravnih nesreč,³²
- Smernice glede razseljenih oseb,³³
- Resolucija o humanitarni pomoči Inštituta za mednarodno pravo,³⁴
- Načela in pravila Rdečega križa in Rdečega polmeseca glede pomoči v primeru nesreč³⁵ ter
- Pravila delovanja Mednarodnega gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca ter nevladnih organizacij pri zagotavljanju pomoči v primeru nesreč.³⁶

Najaktualnejša poskusa kodifikacije in razvoja mednarodnega prava, uporabljivega ob naravnih nesrečah, v zadnjih letih potekata po dveh tirnicah – v okviru IFRC in KMP. Projekta si nista konkurenčna, saj se tematike lotevata z nekoliko različnih zornih kotov. Program IFRC, ki se danes uspešno in okrepljeno nadaljuje pod angleškim imenom »Disasters Law Programme«, se je začel leta 2001, njegov osnovni namen pa je bil zbiranje, analiziranje ter ocena uporabnosti načel in pravil na področju humanitarne pomoči ob nesrečah.³⁷ IFRC se drugače kakor KMP primarno ne ukvarja s teoretičnimi in doktrinarnimi izhodišči, temveč se problema loteva bolj praktično, tudi z raziskavami na terenu, analizami dejanskih humanitarnih operacij ter sodelovanjem s pristojnimi državnimi institucijami. Rezultat večletnega dela je operativen – priprava osnutkov pravil, ki jih države lahko uporabijo ob sprejetju svoje notranje zakonodaje ali pa ob sklepanju dvostranskih pogodb s ciljem njihove čim učinkovitejše priprave na zagotavljanje humanitarne pomoči ob pojavu nesreč ter sprejemanje le-te od zunaj. Gre za Smernice za pripravo notranje zakonodaje in ureditve za mednarodno pomoč pri nesrečah in odpravljanju posledic³⁸ ter z njimi povezan Vzorčni akt.³⁹

31 Mohonk Criteria for Humanitarian Assistance in Complex Emergencies.

32 <www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/OperationalGuidelines_IDP.pdf>.

33 Guiding Principles on Internal Displacement.

34 Resolution on Humanitarian Assistance.

35 Principles and Rules of Red Cross and Red Crescent Disaster Relief.

36 Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and Non-Governmental Organizations in Disaster Relief.

37 V bazi programa IDRL je na stotine dokumentov – mednarodnih pogodb, zakonov ter nezavezujočih aktov. Dostopna je na: <www.ifrc.org/en/publications-and-reports/idrl-database>.

38 Guidelines for the Domestic Facilitation and Regulation of International Disaster Relief and Initial Recovery Assistance.

39 Model Act for the Facilitation and Regulation of International Disaster Relief and Initial Recovery Assistance.

KMP se je s temo »zaščita oseb v primeru nesreč« (angl. »*Protection of Persons in the Event of Disasters*«) ukvarjala v letih od 2007 do 2016, ko je dokončno potrdila osnutek preambule ter 18 členov s komentarji in jih s predlogom sprejetja v obliki večstranske in univerzalne konvencije posredovala državam v šestem odboru GS OZN.⁴⁰ KMP je v okviru svojih nalog kodifikacije in progresivnega razvoja mednarodnega prava namreč pripravila zbir mednarodnopravnih načel in pravil za učinkovito pomoč in zaščito žrtev v primeru nesreč. Ne da bi podrobno analizirali posamezne osnutke členov, naj poudarimo, da predlog komisije zajema vse relevantne vidike problematike – od definicije nesreče, identifikacije temeljnih humanitarnih načel, odnosa z mednarodnim humanitarnim pravom do nizanja dolžnosti in pravic držav tako prizadete države kot donatorke. Države imajo namreč ob pojavu nesreč obveznost sodelovanja (osnutek 7. in 8. člena) ter spoštovanja načel humanosti, nevtralnosti, neodvisnosti in nediskriminacije (osnutek 6. člena), prav tako morajo ščititi človekovo dostojanstvo ter temeljne človekove pravice (osnutek 4. in 5. člena). Glede obveznosti prizadete države je KMP potrdila njeno primarno dolžnost, da zagotovi zaščito in pomoč žrtvam nesreč na svojem ozemlju (osnutek 10. člena). Skladno z načeloma suverenosti in nevmešavanja se humanitarna pomoč lahko zagotovi le s soglasjem prizadete države. A vendar, zaščita žrtev nesreč in njihovih človekovih pravic terja, da prizadeta država ne zadrži soglasja za humanitarno pomoč od zunaj iz arbitrarnih razlogov (osnutek 13. člena) ter da mora zaprositi za tujo pomoč, če sama ne zmore zagotoviti zadostne in učinkovite pomoči svojim prebivalcem (osnutek 11. člena). Donatorji lahko nudijo humanitarno pomoč in se morajo čim prej odzvati na zaprosilo prizadete države (osnutek 12. člena), a pomoč mora biti skladna s pogoji in potrebami prizadete države (osnutek 14. člena). Prizadeta država je tudi dolžna skrbeti za učinkovito in hitro razdelitev pomoči ter varovati humanitarno osebje, materiale in opremo (osnutek 15. in 16. člena).

S sprejetjem navedenih osnutkov členov je KMP uspela zagotoviti uravnotežen pristop med zaščito žrtev nesreč in njihovih človekovih pravic na eni strani ter temeljnimi načeli mednarodnega prava in reda (suverenost, nevmešavanje) na drugi strani.⁴¹ Kljub temu pa države doslej še niso našle volje in soglasja za sprejetje osnutkov členov v obliki pravnega dokumenta (konvencije). Čeprav so o tej temi razpravljale v okviru OZN tudi v letu 2018, glede na že večletno nenaklonjenost držav sprejetju novih konvencij (angl. *conventions fatigue*) ni pričakovati zelenega cilja KMP. Države sicer priznavajo pomen mednarodnega sodelovanja in pravne ureditve humanitarne pomoči ob nesrečah, kar je razvidno iz številnih regionalnih in dvostranskih sporazumov, resolucij GS OZN ter dokumentov Rdečega križa. Hkrati pa doslej niso bile pripravljene sprejeti celovitega režima vzajemnih pravic in obveznosti, ki bi urejale

40 UN Doc A/71/10, odst. 48.

41 E. Petrič, nav. delo.

odnose med državami in drugimi akterji. Ta realnost temelji predvsem na bojazni velikih in pomembnih držav, da bi se bile s tem prisiljene odpovedati določenim vidikom suverenosti ter bi morale pristati na vmešavanje v njihove notranje zadeve. Ohranjajo stališče, da se reševanje in pomoč ob naravnih nesrečah ne smeta izvajati pod prisilo, temveč le kot izraz meddržavne solidarnosti in sodelovanja. Takšni argumenti niso prepričljivi, saj so države številna druga »občutljiva« področja že davno podvrgla univerzalni mednarodnopravni ureditvi, kot na primer zaščito človekovih pravic, zaščito civilistov v oboroženih spopadih ter uporabo določenega orožja, zato ni razloga, da ne bi tudi sodelovanja ob naravnih nesrečah.⁴²

2. HUMANITARNA INTERVENCIJA V PRIMERU NARAVNIH NESREČ

Eno izmed pomembnih in daleč najbolj kontroverznih vprašanj, do katerega se nista jasno opredelili niti IFRC niti KMP, je, ali imajo žrtve naravnih nesreč, podobno kot žrtve vojn, pravico do humanitarne pomoči. Torej, ne da so žrtve naravnih nesreč upravičene do humanitarne pomoči »zgolj« zaradi solidarnosti in sočustvovanja, temveč da jim ta pripada kot mednarodnopravna pravica. Izogibanje odgovoru na to temeljno vprašanje s strani mednarodnih organizacij in tudi Rdečega križa je utemeljeno na skrbi, da bi kakšno koli omenjanje pravice do humanitarne pomoči v osnutkih konvencij ali pravil nujno pripeljalo do zavrnitve takšnega predloga s strani držav, ki se bojijo, da bi jih na eni strani ta pravica »silila«, da morajo zagotavljati humanitarno pomoč drugim državam, ter na drugi strani, da morajo sprejeti humanitarno pomoč od zunaj.

Temeljita analiza obstoječega mednarodnega prava in prakse držav v primeru naravnih nesreč pokaže, da se ključna dilema izostri med na eni strani potrebo po zaščiti žrtev in njihovih temeljnih človekovih pravic ter na drugi strani spoštovanjem temeljnih načel suverenosti držav in nevmešavanja (neintervencije). Ta konflikt sicer ni v ospredju, ko je v primeru naravne nesreče mednarodna skupnost radodarna in zagotovi ustrezno humanitarno pomoč prizadeti državi ter ko je prizadeta država sama sposobna zadostno nuditi humanitarno pomoč svojim prebivalcem ali pa hitro in brez zadržkov sprejeme pomoč od zunaj. »Problem« obstoja pravice do humanitarne pomoči se pojavi, ko prizadeta država ni sposobna zagotavljati pomoči, a hkrati

42 Več o razlogih za sprejetje ter predlagani vsebini »nove ženevske konvencije« na področju naravnih nesreč glej A. Polak Petrič, nav. delo (Mednarodno pravo, 2014).

zaradi političnih razlogov zavrača sprejem mednarodne humanitarne pomoči ne glede na trpljenje in smrtne žrtve med svojim prebivalstvom.

Takšni primeri ravnanja držav niso pogosti, a obstajajo. Ocenjeno je, da je v Severni Koreji v letih 1997 in 1998 kar dva milijona ljudi umrlo zaradi lakote. Čeprav je mednarodna skupnost ponujala velike količine hrane, je vlada ni sprejela.⁴³ Podobno so bile posledice ciklona Nargis leta 2008 v Mjanmaru katastrofalne – terjale so 134.000 življenj, več kot 800.000 razseljenih ter 2,4 milijona prizadetih žrtev.⁴⁴ Najhuje je bilo to, da bi se takšna tragedija lahko v veliki meri preprečila, če vojaška junta v Mjanmaru ne bi zavračala humanitarne pomoči od »sovražnih« držav (za takšne je razglasila ZDA, Francijo in Veliko Britanijo), poleg tega pa je omejevala razdeljevanje pomoči ter dostop mednarodnim humanitarnim organizacijam na prizadetih in ogroženih območjih. Znani so tudi drugi primeri zavračanja ali zlorabe nujno potrebne pomoči s strani domačih vlad, posebej ob hudi lakoti v Etiopiji na začetku osemdesetih let ter leta 1990 po potresu v Iranu.

V tem prispevku nas posebej zanima, kaj se lahko zgodi, če prizadeta država, kljub nesposobnosti zagotoviti humanitarno pomoč žrtvam nesreče na svojem ozemlju, le-to zavrne od zunanjih akterjev, mednarodnih donatorjev. Ali lahko mednarodna skupnost takšno pomoč »vsili« in s tem prepreči trpljenje in smrt žrtev? Ali lahko v tem primeru pride do dovoljene prisile in humanitarne intervencije?

2.1 O humanitarni intervenciji, njenem pravnem statusu in praksi

Humanitarna intervencija je prisilna akcija ene ali več držav, ki vključuje uporabo vojaške sile v drugi državi brez njenega soglasja ter z namenom preprečiti hudo trpljenje ali smrt med njenim prebivalstvom.⁴⁵ Vprašanje kdaj, če sploh, je dovoljeno uporabiti silo v drugi državi brez njenega soglasja zaradi humanitarnih razlogov, je eno najbolj perečih in spornih vprašanj v mednarodni skupnosti.⁴⁶ Vojaška intervencija od zunaj zaradi zaščite ljudi odpira številne dileme – od moralnosti, etičnosti ter

43 R. Hardcastle in A. Chua, nav. delo.

44 S. Ford, nav. delo, str. 227–228.

45 Povzeto po A. Roberts, nav. delo, str. 5. Za definicijo humanitarne intervencije glej tudi G. Tanja, nav. delo, str. 174–176.

46 The Responsibility to Protect, str. VII. To potrjujejo tudi obsežna doktrinarna pisanja in razprave. Glej na primer A. Buchanan, nav. delo; M. Keren in D. Sylvan, nav. delo; V. Mani, nav. delo; N. Obiaga, nav. delo; A. Helton, nav. delo, str. 373–375; E. Lebrun-Damiens, nav. delo; A. Rausch, nav. delo; B. Leopard, nav. delo; V. Sancin, nav. delo.

humanosti takšnega ravnanja do izzivov rigidnemu stoletja staremu mednarodnemu političnemu sistemu, temelječem na suverenosti držav.

Pravica do humanitarne intervencije je bila predmet burnih pravnih in političnih razprav v obeh primerih, ko je bila uporabljena, na primer na Kosovu leta 1999 in v Libiji leta 2011, kot tudi takrat, ko humanitarna intervencija ni bila izvedena, na primer v Ruandi leta 1994 ali ob napadih s kemičnim orožjem nedavno v Siriji. Nujnost odzivanja mednarodne skupnosti ob največjih humanitarnih krizah temelji na prepričanju, da je v današnjem civiliziranem in naprednem svetu treba ustaviti trpljenje ljudi. Zagovorniki doktrine humanitarne intervencije so prepričani, da je to učinkovit način za doseg spoštovanja človekovih pravic, ki so utemeljena skrb mednarodne skupnosti, pa če je treba tudi s silo.⁴⁷ Državna suverenost mora biti podrejena univerzalnim in neodtujljivim pravicam, cilj humanitarne intervencije je zadovoljitev osnovnih človekovih potreb, kot so hrana, voda, bivališče, obleka in zdravila, ter zaščita posameznikov pred krutim ravnanjem, mučenjem ter psihičnim in fizičnim nasiljem najhujših oblik.

Nasprotniki humanitarne intervencije imajo na svoji strani argument zaščite in ohranitve mednarodnega reda držav, ki temelji na spoštovanju načela suverenosti ter nedotakljivosti njihovega ozemlja. Realisti trdijo, da ker v mednarodnih odnosih ni vrhovne avtoritete z močjo zagotavljanja reda in ker države same skrbijo za svojo varnost in obstoj, mora zunanja politika spremljati nacionalne interese in ne bi smela biti dovzetna za »občutke humanitarnosti«.⁴⁸ V razpravi o iskrenih ciljih humanitarne intervencije je prisotna skepsa, da države nikoli ne delujejo brez določenih lastnih interesov, zato naj bi pod pretvezo humanitarne intervencije zahodne sile izvajale svoj vpliv v manjših in manj razvitih državah.⁴⁹ Za nekatere aktualne intervencije predstavljajo začetek novega mednarodnega reda, v katerem človekove pravice »zmagajo« nad suverenostjo držav, za druge pa predstavljajo svet, v katerem svetovne velesile širijo svoj vpliv pod pretvezo človekovih pravic in humanitarizma.⁵⁰

Države so »zaščitene« pred neželeno zunanjo intervencijo s temeljnima načeloma mednarodnega prava – načelom suverenosti in načelom nevmešavanja, kot to določata prvi in sedmi odstavek 2. člena UL ter številni drugi mednarodnopravni dokumenti. Dodatno je vojaška intervencija v drugi državi brez njenega soglasja v mednarodnem pravu izrecno prepovedana kot dejanje agresije. Prepoved vojne kot orodje

47 A. Hehir, nav. delo, str. 3 in 5.

48 Prav tam, str. 8–9.

49 Prav tam, str. 1.

50 The Responsibility to Protect, str. 2.

državne in zunanje politike je po Paktu Kellog-Briand iz leta 1929 ponovljena v četrtem odstavku 2. člena UL, in sicer »članice se v mednarodnih odnosih vzdržujejo groženj s silo ali uporabe sile zoper ozemeljsko celovitost ali politično neodvisnost katere koli države ali drugega tovrstnega ravnanja, ki ni skladno s cilji Organizacije združenih narodov«. Vendarle je uporaba sile izjemoma dovoljena v posebej predpisanih primerih, in sicer kot samoobramba države skladno z 51. členom UL ali z odobritvijo Varnostnega sveta OZN (v nadaljevanju: VS), ki ima pooblastila po VII. poglavju UL kot edini varuh mednarodnega miru in varnosti. Če strnemo, uporaba sile in posledično vojaška intervencija je po mednarodnem pravu *ius cogens* prepovedana, razen v teh dveh izjemnih situacijah.⁵¹

2.2 Humanitarne intervencije z odobritvijo Varnostnega sveta OZN

Prvi primeri vojaških humanitarnih intervencij so znani še iz časov kolonializma, daleč pred ustanovitvijo OZN, na primer intervencija Anglije, Francije in Rusije v Grčiji leta 1827, ali pa Francije v Siriji leta 1860. Ne glede na to se je koncept humanitarne intervencije, kot ga poznamo danes, razvil po sprejetju UL, še posebej po koncu hladne vojne in odpravi bipolarnega sistema globalne ureditve, ki je onemogočal proaktivno delovanje OZN v mednarodnih odnosih in humanitarnih situacijah.⁵² Šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja je VS (VS OZN)⁵³ odobril uporabo prisilnih sredstev po VII. poglavju UL v številnih primerih humanitarnih kriz, s čimer se je bistveno razširila razlaga njegovih pooblastil delovanja »za ohranitev ali vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti«.⁵⁴ V tem času so bile sprejete pomembne resolucije, s katerimi je VS odobril vojaške intervencije s ciljem humanitarnih akcij in zaščite človekovih pravic v drugih državah brez njihovega soglasja. Na primer:

- resolucija VS št. 688 glede vojaške akcije proti Iraku leta 1991;⁵⁵

51 Nekateri avtorji kot tretjo izjemo omenjajo možnosti po 11. členu UL ter resolucijo GS št. 377 (V) *Uniting for Peace* iz leta 1950, ki skupščini omogoča, da ukrepa v primerih ogroženosti mednarodnega miru in varnosti ter ko VS ni sposoben sprejeti sankcijskih ukrepov ali zahtevati prekinitve vojaških spopadov. Ta možnost je bila aktualna med hladno vojno, na primer ob operacijah v Koreji leta 1950, Egiptu leta 1956 in Kongu leta 1960. Kljub temu da ima takšno ukrepanje GS lahko moralno in politično težo, pa le-ta nima možnosti uporabe prisilnih sredstev.

52 Podrobno o preteklih primerih humanitarnih intervencij glej V. Sancin, nav. delo; Y. Beigbeder, nav. delo, str. 362–367.

53 Nekateri humanitarnih akcij, ki jih odobri VS, ne štejejo v okvir »humanitarne intervencije«, saj gre za akcije, skladne z določbami UL in mednarodnim pravom.

54 39. člen UL.

55 To resolucijo štejejo kot mejnik in prvo akcijo, ki jo je VS odobril iz humanitarnih razlogov. Glej G. Tanja, nav. delo, str. 801.

- resolucija VS št. 794 je dovolila vojaško intervencijo za dostavo humanitarne pomoči v Somaliji leta 1992;
- številne resolucije VS, ki so se ukvarjale s ponovno vzpostavitev miru v nekdanji Jugoslaviji ter dostavo humanitarne pomoči v Bosni in Hercegovini;⁵⁶
- resolucija VS št. 929 o situaciji v Ruandi;
- resolucija VS št. 1264 o akciji v Vzhodnem Timorju;
- resolucija VS št. 1706, ki je odobrila napotitev vojaških sil v Darfur leta 2006;
- resolucija VS št. 1973, ki je dovolila vojaško akcijo zahodnih sil v Libiji.⁵⁷

Čprav UL nikjer izrecno ne daje VS mandata za ukrepanje v primeru kršitev človekovih pravic in humanitarnih kriz, sodobna praksa delovanja tega organa izraža prevladujoče stališče, da najhujše in množične kršitve človekovih pravic in humanitarnega prava lahko pomenijo resno grožnjo mednarodnemu miru in varnosti. V teh primerih VS lahko ukrepa skladno s VII. poglavjem UL tudi tako, da odobri uporabo sile za zaščito humanitarnih operacij in dostavo humanitarne pomoči. Skladno z mednarodnim pravom in aktualno prakso je torej vojaška intervencija v drugi državi mogoča tudi brez njenega soglasja, če jo odobri VS in če ima za cilj zaščito človekovih pravic in humanitarnih dejanj. Mednarodnopravno načelo o nevmešavanju iz 2. člena UL ne predstavlja ovire takšnemu delovanju, saj je danes v praksi držav in prevladujoči doktrini sprejeto stališče, da sistematične in najhujše kršitve človekovih pravic in temeljih svoboščin ne sodijo več v *domaine réservé* države.

Ne glede na opisano prakso VS ne gre spregledati dejstva, da so države kljub vsemu še vedno zadržane do intervencij iz humanitarnih razlogov. Sklicujoč se na načeli suverenosti in nevmešavanja prerekajo objektivnost in nepristranost prisilnih humanitarnih operacij.⁵⁸ Prevladuje strah, da humanitarne intervencije dopuščajo možnosti zlorab in nedovoljenega vmešavanja stalnih članic VS, ki sledijo svojim partikularnim političnim in ekonomskim ciljem ter interesom. Na drugi strani pa javno mnenje, na katero vplivajo množični mediji, internet, nova komunikacijska sredstva ter vedno hitrejši prenos informacij, zahteva ukrepanje mednarodne skupnosti, ko pride do najhujših humanitarnih katastrof. Zato je akcije, ki temeljijo na humanitarni agendi, tudi s prisilo, treba razumeti kot posledico vedno večje globalne soodvisnosti in razumevanja, da so skrb za preživetje, usodo in temeljne človekove pravice odgovornost nas vseh. Zdi se, da v sodobnem svetu sklicevanje na suverenost ne more biti

56 Predvsem resolucije VS št. 761, 764, 770, 771, 787, 815, 824, 836. Glej tudi B. Lepard, nav. delo, str. 7–14.

57 Resolucije VS so dostopne na: <www.un.org/en/sc/documents/resolutions/>.

58 Odprto ostaja tudi vprašanje demokratične legitimnosti VS, saj ne predstavlja v celoti realne moči moderne mednarodne skupnosti, kar ima za posledico stalne pozive k reformi njegovega članstva in procesnih pravil, tudi uporabe veta. The Responsibility to Protect, str. 51.

več izgovor države, da dopusti in spregleda trpljenje svojih prebivalcev ali da zavrne potrebno humanitarno pomoč od zunaj. A dejstvo je, da je VS sestavljen iz predstavnikov držav, ki zastopajo njihove posebne interese in vlogo v svetu. Kaj se torej zgodi, ko zaradi pomanjkanja politične volje ali blokade prek veta v tem organu ni mogoče odobriti uporabe prisilnih sredstev v primerih, ki resno ogrožajo mednarodni mir in varnost? Sporna uporaba veta ali grožnja z njim s strani petih stalnih članic VS je velikokrat glavna ovira za učinkovito in hitro mednarodno posredovanje, da bi se preprečile ali ublažile humanitarne katastrofe.⁵⁹

2.3 Uveljavitev koncepta »odgovornost zaščititi«

Veliko bolj problematične so humanitarne intervencije, ki se izvedejo brez jasnega soglasja VS, saj v obstoječih mednarodnih pogodbah ni določb, ki bi takšna dejanja dovoljevale, pa tudi mnenja glede morebitnega razvoja običajnega mednarodnega prava na tem področju še zdaleč niso enotna. V tem kontekstu je bila najbolj odmevna intervencija zveze NATO leta 1999 na Kosovu, ki je potekala brez predhodne odobritve OZN in je zaradi tega sprožila številne razprave in polemike glede njenega pravnega, etičnega, moralnega in političnega ozadja. Mnogotera mnenja so bila podana, tu naj omenimo le zgovoren sklep neodvisne mednarodne komisije o Kosovu (angl. *Independent International Commission on Kosovo*), da je bila vojaška intervencija »ilegalna, vendar legitimna«. ⁶⁰ Ilegalnost vojaškega posredovanja v drugi državi brez njenega soglasja ali odobritve VS temelji na že zapisanem dejstvu, da obstoječa mednarodnopravna pravila takšne akcije ne dopuščajo, njegova legitimnost pa na moralnem in etičnem imperativu. In sicer da je sila dopustna, če se s tem zaščitijo človekove pravice in hudo trpljenje ljudi v primerih, ko VS zaradi političnih razlogov ne more ukrepati.

Podobno prepričanje je bilo vodilo ob ustanovitvi francoskih zdravnikov brez meja (fr. *Médecins Sans Frontières*) v 70. letih, ki trdijo, da ko diplomacija odpove pri zaščiti in pomoči žrtvam, ni le njihova pravica, temveč obveznost za takojšnje ukrepanje, tudi mimo uradnih vladnih kanalov in odobritev. Na tej podlagi so francoski pravniki in humanitarci osnovali teoriji pravice žrtev do pomoči ter odgovornosti nudenja pomoči žrtvam ter ju združili v »pravico do humanitarne intervencije« (fr. *droit d'ingérence*).

59 Tu naj omenimo le najaktualnejši primer, ko v Siriji od začetka spopadov leta 2011 mednarodno posredovanje ni bilo mogoče zaradi veta Ruske federacije, ki v tej državi vztrajno ščiti svoje interese ne glede na število žrtev in posledice operacij, tudi s kemičnim orožjem, vojske predsednika Assada.

60 Kosovo Report, str. 4. Glej tudi B. Reka, nav. delo.

Leta 2001 je bila ustanovljena mednarodna komisija o intervenciji in državni suverenosti (angl. *International Commission on Intervention and State Sovereignty*, v nadaljevanju: ICISS), da bi analizirala morebitni obstoj te pravice. V svojem znanem poročilu se je komisija odrekla izrazu »humanitarna intervencija« in ga raje nadomestila s konceptom »odgovornost zaščititi« (angl. *responsibility to protect*, v nadaljevanju: R2P). Opredelila je tudi splošna načela glede izvajanja vojaške intervencije za zaščito človeških življenj. Takšna intervencija, ki je osnovana na razumevanju »suverenosti kot odgovornosti«, je skrajno in izjemno sredstvo, ko ljudem preti ali je nastala resna in nepovratna škoda.⁶¹ Dogodki, ki sodijo v to kategorijo in imajo za posledico veliko število žrtev, so namerna dejanja državnih organov, njihovo nedelovanje ali obstoj nedelujoče države (angl. *failed state*). Potem tudi množično etnično čiščenje, storjeno z ubijanjem, prisilnimi izgoni, nasilnimi dejanji ali posilstvi.⁶² Na seznam skrb vzbujajočih situacij, v katerih je vojaška intervencija za zaščito ljudi upravičena, je ICISS vključila tudi naravne in okoljske katastrofe, ko prizadeta država ni voljna ali ni sposobna zagotoviti pomoči ali je zaprositi od zunaj, številna življenja pa so ob tem ogrožena.⁶³

Komisija ICISS ni izključila možnosti, da bi lahko imela legitimno avtoriteto za izvedbo vojaške intervencije z namenom zaščite človekovih pravic tudi akcija mimo soglasja VS. Odobreni intervenciji s strani tega organa je sicer dala absolutno prednost, vendar pa je predvidela tudi alternativne možnosti, če VS izrecno zavrne ali ni zmožen v razumnem roku odobriti predloga za intervencijo, kadar so resno ogrožene situacije humanitarnega značaja in človekovih pravic. Tako je predvidela aktivno vlogo GS ali regionalnih organizacij z naknadno odobritvijo VS.⁶⁴ ICISS je posebej opozorila na škodljive posledice v primerih neukrepanja VS in neizpolnjevanja njegove odgovornosti zaščititi posameznike v najbolj skrb vzbujajočih situacijah.⁶⁵ Čeprav v poročilu komisije ni izrecno prižgana zelena luč za intervencije s strani *ad hoc* koalicij ali posameznih držav, je podano resno opozorilo, da se bodo takšni vzgibi pojavili in večali, če VS ne bo opravljal svoje naloge in mandata.⁶⁶

Kot omenjeno, je bil izraz »odgovornost zaščititi« prvič predstavljen v poročilu ICISS leta 2001. Komisija je potrdila, da suverenost ne daje državi zgolj in samo pravic v odnosu do prebivalstva na svojem ozemlju, temveč ji nalaga tudi »primarno

61 The Responsibility to Protect, str. XII.

62 Prav tam, str. XII.

63 Prav tam, str. 33.

64 Prav tam, str. XII–XIII.

65 Prav tam, str. 55.

66 Prav tam.

odgovornost« za njegovo zaščito. Ko država sama ni sposobna ali ni voljna zaščititi svojega prebivalstva pred katastrofo množičnih pobojev in posilstev ter lakote, pripade »sekundarna odgovornost zaščititi« na mednarodno skupnost.⁶⁷ Koncept R2P so dokončno in soglasno sprejeli voditelji držav članic OZN na vrhu leta 2005. Zapisan je v 138. in 139. odstavku zaključnega dokumenta vrha, kar predstavlja svojevrsten dosežek, saj je bilo s svetovnim konsenzom potrjeno, da suverenost posamezni državi ne daje brezmejnih pravic na svojem ozemlju. Ukrepanje je predvideno v štirih skrajnih situacijah – v primerih genocida, vojnih zločinov, etničnega čiščenja in zločinov zoper človečnost ter v t. i. treh stebrih.⁶⁸ Prvi je odgovornost posamezne države, da zaščiti svoje prebivalstvo pred naštetimi grozodejstvi, drugi je odgovornost drugih držav in mednarodne skupnosti, da ji pri tem pomagajo, tretji pa je odgovornost drugih držav in mednarodne skupnosti, da ukrepajo, če država očitno ne izvaja svoje primarne odgovornosti. Ukrepanje mednarodne skupnosti je predvideno kot hitra, odločna in primerna kolektivna akcija, ki vključuje, če je potrebno, tudi prisilna sredstva skladno s VII. poglavjem UL.⁶⁹

Zaradi želje po mednarodnem konsenzu je oblikovanje končnega koncepta terjalo številne kompromise in popuščanja, tako da je izvirni predlog ICISS v nekaterih ključnih elementih spremenjen. Soglasno sprejeti koncept R2P tako predvideva odobritev zunanje intervencije le s strani VS, ne ohranja obveznosti petih stalnih članic VS, da ukrepajo v izrednih situacijah in ne zlorablajo pravice veta, ter predvideva uporabo koncepta v »zgolj« štirih situacijah grozodejstev. Iz definicije koncepta je tako izpadla tudi možnost ukrepanja v primerih naravnih in okoljskih katastrof.

2.4 Nezmožnost uporabe R2P v primeru naravnih nesreč

Ko se zgodijo hude tragedije, ki terjajo številne žrtve, pomanjkanje in kršitve človekovih pravic, pa najsi bo v miru ali v vojni, ljudje trpijo. Ob takšnih primerih bi morale aktivnosti mednarodne skupnosti voditi humanost, solidarnost in sodelovanje. Ti plemeniti vzgibi so zaznamovali tudi oblikovanje ideje o »odgovornost zaščititi«, saj ta potrjuje prepričanje, da ima mednarodna skupnost kot celota dolžnost in odgovornost odzvati se v primeru najhujših in množičnih kršitev človekovih pravic.⁷⁰ Zato bi lahko domnevali, da sta silovitost tragedije in njeni učinki na žrtve

67 C. Allan in T. O'Donnell, nav. delo, str. 343. Glej tudi UN Doc A/59/565; UN Doc A/59/2005.

68 Resolucija GS št. 60/1.

69 G. Evans, nav. delo. Glej tudi The UN Security Council and the Responsibility to Protect; V. Sancin in M. Kovič Dine, nav. delo; E. Strauss, nav. delo; N. Ndong in R. Dany, nav. delo; J. Pattison, nav. delo.

70 A. Polak Petrič, nav. delo (2013), str. 846.

in posameznike kriterija za uporabo R2P. Ali bi torej koncept, predvsem njegov tretji steber, lahko uporabili tudi, da bi zaščitili žrtve in preprečili pomanjkanje v primeru najhujših naravnih katastrof?

To vprašanje se je v političnih in akademskih krogih prvič resno obravnavalo leta 2008, ko je za posledicami ciklona Nargis in zaradi dejstva, da je mjanmarska vlada takrat zavrnila humanitarno pomoč iz tujine, umrlo več kot 130.000 ljudi, 800.000 pa jih je ostalo brez domov.⁷¹ Vojaška hunta, ki je vladala državi, je kljub očitni nezmožnosti zagotoviti zaščito žrtvam naravne nesreče na svojem ozemlju zavrnila pomoč zahodnih »neprijateljskih« držav. Obenem je močno omejila obseg pomoči od zunaj ter ni dovolila dostopa humanitarnim organizacijam in predstavnikom OZN na prizadeta območja. Deset dni po katastrofi je bilo ugotovljeno, da je država sprejela zgolj četrtino potrebne humanitarne pomoči in še ta je bila razdeljena neučinkovito.⁷² Preživeli v nesreči so umirali zaradi lakote, pomanjkanja pitne vode in zdravil.

Zaradi te frustrirajoče situacije in nehumanega ravnanja mjanmarske vlade je tedanji francoski zunanji minister Bernard Kouchner pozval VS, naj uporabi koncept R2P in odobri akcijo za dostavo humanitarne pomoči žrtvam katastrofe, četudi brez soglasja Mjanmara, saj je ta z zavračanjem mednarodne pomoči zagrešil zločine zoper človečnost.⁷³ Pričakovano je predlog propadel, saj je Kitajska napovedala veto. Kljub temu je sprožil zanimivo razpravo o možnostih uporabe R2P v humanitarnih krizah ob naravnih nesrečah, kar je imelo za posledico odziv generalnega sekretarja OZN. Ta je zavzel konservativno stališče in se jasno opredelil, da se R2P, dokler se države drugače ne dogovorijo, nanaša »zgolj« na štiri specifične situacije (genocid, vojna hudodelstva, etnično čiščenje in zločini zoper človečnost). Širjenje njegovega učinkovanja na druge tragedije, med njimi tudi posledice naravnih katastrof, bi spodkopalo doseženi konsenz iz leta 2005, s čimer bi koncept razvodenel in postal neuporaben.⁷⁴

Z vidika politične občutljivosti in zaščite osnovnega koncepta R2P je pojasnilo generalnega sekretarja modro in razumljivo. Brez novega soglasja držav članic OZN o tako občutljivem vprašanju je nemogoče učinkovito razširiti učinkovanje koncepta na druge situacije izven omenjenih štirih najhujših kršitev človekovih pravic. To bi, poleg že tako ali tako prisotne skepse in zavračanja R2P po intervenciji v Libiji, povzročilo, da bi se še težje dosegla politična volja za njegovo uporabo v praksi. Nevarnost pred širitvijo njegovega dometa bi posledično še povečala strah pred zlorabo R2P za

71 S. Ford, nav. delo, str. 227–228.

72 Cyclone Nargis and the Responsibility to Protect, str. 2.

73 S. Mydand in A. Cowell, nav. delo.

74 UN Doc A/63/677.

nedovoljeno vmešavanje v notranje zadeve države ter bi lahko pomenilo odmik od že sprejetih zavez iz leta 2005. Zato je pametneje, da se vztraja pri ohranitvi in učinkoviti uporabi koncepta, kot je bil dogovorjen. Takšen pristop so potrdile tudi KMP in večina držav članic OZN v šestem odboru GS ob obravnavi osnutkov členov na temo »zaščita oseb v primeru nesreč«, ki so jasno in odločno zavrile možnost uporabe R2P v primeru naravnih nesreč.

Pa vendar podrobna analiza dela KMP kaže, da čeprav se formalno komisija pri svojem delu ni naslonila na politično sporen in delikaten R2P, je vendarle uporabila njegove temelje in ključne elemente. Kolaž medsebojnih pravic in obveznosti med prizadeto državo in državami, ki ji nudijo humanitarno pomoč, kot jih je sprejela KMP, kaže na veliko podobnosti s konceptom R2P – od razumevanja »suverenosti kot odgovornosti«, dolžnosti zaščititi prebivalstvo, odgovornosti na strani mednarodne skupnosti do dolžnosti sodelovanja med državami. Kot smo že zapisali, ima prizadeta država ob naravni nesreči odgovornost in obveznost, da zagotovi zaščito ter hitro in zadostno pomoč žrtvam nesreče na svojem ozemlju (osnutek 10. člena).⁷⁵ Ima sicer pravico dajanja soglasja za sprejem pomoči od zunaj, a je ne sme zavrniti arbitrarno (osnutek 13. člena), poleg tega ima dolžnost za pomoč zaprositi, ko je sama ne more zagotavljati (osnutek 11. člena). Poleg tega imajo države ob nesrečah dolžnost sodelovanja med sabo, z OZN, Rdečim križem in drugimi donatorji (osnutek 7. člena). Zato lahko trdimo, da čeprav je zaradi političnih razlogov in želje po ohranitvi ter čim učinkovitejši uporabi R2P njegov domet formalno omejen na »zgolj« štiri najhujše kršitve človekovih pravic, pa njegovi elementi in temelji močno vplivajo na razvoj mednarodnega prava na drugih področjih, tudi naravnih nesreč.

2.5 Uporaba prisilnih sredstev za zagotovitev humanitarne pomoči v primeru naravnih nesreč

V zaključku se osredotočamo na vprašanje možnosti uporabe prisilnih sredstev za izpolnitev sekundarne obveznosti mednarodne skupnosti za zaščito žrtev naravnih nesreč. Torej, ko prizadeta država ne spoštuje in izpolni svojih primarnih obveznosti do žrtev ter dolžnosti sodelovanja z drugimi državami pri zagotavljanju humanitarne pomoči, ali je intervencija s strani mednarodne skupnosti dovoljena in skladna z mednarodnim pravom? Kot smo videli, temeljno načelo nevmešavanja ni več ovira za prisilno vojaško posredovanje v državi s strani mednarodne skupnosti ob soglasju VS, in sicer ob izjemnih in najhujših situacijah kršitve človekovih pravic. To potrjuje (ne sicer vedno enotna) praksa delovanja VS in njegovih držav članic kot tudi številni

⁷⁵ UN Doc A/71/10, odst. 48.

mednarodnopravni dokumenti na področju človekovih pravic, mednarodnega humanitarnega prava in mednarodnega kazenskega pravosodja.

Uničujoča naravna katastrofa lahko povzroči veliko število mrtvih in žrtev, kršitev temeljnih človekovih pravic in svoboščin ter razseljenih oseb, kar ne vpliva zgolj na varnost prizadete države, temveč tudi na sosednje države in celotno regijo. Zato bi bilo nepravilno in nepravilno, da bi posledice naravnih nesreč avtomatično izključili iz definicije situacij, ki šokirajo vest človeštva in ki so lahko grožnja mednarodnemu miru in varnosti, kot pogojev za uporabo prisilnih sredstev VS po VII. poglavju UL. Trdimo, da bi se vojaška intervencija na ta način lahko odobrila tudi v primeru največjih naravnih katastrof, kjer je takojšnja in učinkovita dostava humanitarne pomoči nujna za preživetje žrtev nesreče. Še posebej, če prizadeta država očitno sama ne more poskrbeti za zaščito temeljnih pravic prebivalstva na svojem ozemlju in zavrača humanitarno pomoč od zunaj.

Naj omenimo nekaj akademskih in doktrinarnih razmišljanj o tej temi. Inštitut za mednarodno pravo (v nadaljevanju: IDI) je v resoluciji že leta 1989 potrdil takšno možnost. Ob spoznanju, da človekove pravice niso več notranja zadeva države, imajo vse države *erga omnes* obveznost za njihovo spoštovanje, kar pomeni, da ima vsaka država pravni interes za zaščito človekovih pravic.⁷⁶ V primeru nespoštovanja te obveznosti lahko druge države ukrepajo tudi s prisilnimi sredstvi, skladnimi z mednarodnim pravom in UL. Resolucija posebej omenja, da nudenje hrane in zdravil drugi državi, kjer je življenje in zdravje ljudi resno ogroženo, ne pomeni nezakonitega vmešavanja ter da prizadeta država ne sme arbitrarno zavrniti takšnih ponudb humanitarne pomoči.⁷⁷ Leta 2003 je IDI dodatno opredelil možnost ukrepanja s prisilnimi sredstvi v primeru naravnih nesreč. In sicer Resolucija o humanitarni pomoči narekuje, da v primeru neupravičene zavrnitve ponujene humanitarne pomoči lahko države, ki nudijo potencialno pomoč, pozovejo OZN in druge relevantne mednarodne organizacije k ukrepanju s ciljem prisilnega sprejetja ponujene pomoči.⁷⁸ To vključuje tudi delovanje VS po VII. poglavju UL, če zavrnitev *bona fide* ponujene pomoči ali preprečevanje dostopa do žrtev nesreče predstavlja grožnjo mednarodnemu miru in varnosti.⁷⁹

76 Preambula in 1. člen, Resolution on the Protection of Human Rights and the Principle of Non-intervention in the Internal Affairs of States.

77 Prav tam, 5. člen.

78 Člen VIII (2), Resolution on Humanitarian Assistance.

79 Prav tam, člen VIII (3).

Podobno mohonški kriteriji za humanitarno pomoč v kompleksnih situacijah predvidevajo ukrepanje za zagotovitev humanitarne pomoči s strani VS tudi s prisilnimi sredstvi.⁸⁰ Tudi v Smernicah glede pravice do humanitarne pomoči Mednarodnega inštituta za humanitarno pravo se poziva, da OZN in regionalne organizacije sprejmejo vsa mogoča sredstva, tudi prisilna, skladno s svojimi mandati, za zagotovitev humanitarne pomoči, ki bi zmanjšala množično in dolgo trpljenje žrtev.⁸¹

Sicer pa ni virov mednarodnega prava, ki bi nakazovali na obveznost prisilne intervencije za zagotavljanje nujno potrebne humanitarne pomoči v primeru naravnih nesreč. Dostava humanitarne pomoči, hrane, oblačil in zdravil žrtvam nesreče je v prvi vrsti zadeva mednarodnega sodelovanja med državami in drugimi akterji (mednarodnimi vladnimi in nevladnimi organizacijami) in zato zanjo niso predvidena prisilna sredstva. Tudi praksa delovanja je v veliki večini primerov takšna. A vendarle bi bilo legitimno, da bi mednarodna skupnost imela možnost ukrepanja ob najhujših naravnih katastrofah, če je dostava humanitarne pomoči nujna za preživetje in zaščito žrtev, prizadeta država pa bi ob jasni nezmožnosti zagotavljanja takšne pomoči sama to arbitrarno zavračala od zunaj. Zanimarjanje civilistov, žrtev naravne nesreče, posebej pa namerno zavračanje nujno potrebne hrane in zdravil, pomeni kršitev pravice do življenja ter človekovega dostojanstva.⁸²

Aktualna praksa VS pri obravnavi internih kršitev človekovih pravic v kontekstu 39. člena UL ter njegova voljnost po sprejemanju prisilnih sredstev v primerih takih kršitev pomeni velik napredek pri zagotavljanju kolektivne varnosti ter prinaša nove možnosti za izvedbo dovoljenih humanitarnih intervencij, tudi v primerih naravnih katastrof.⁸³ Varnostni svet OZN ima možnost, da določeno situacijo po nesreči razglasi za grožnjo mednarodnemu miru in varnosti, če so življenja ogrožena v velikem številu in če prihaja do množičnih kršitev temeljnih človekovih pravic zaradi *mala fide* dejanj prizadete države. Prihodnji razvoj in nastanek novih pravil mednarodnega prava, ki bi omogočalo takšno ravnanje, bi lahko šla v tej smeri, saj je mednarodna skupnost vedno bolj občutljiva na kršitve človekovih pravic ter preprečevanje človeškega trpljenja. Brez dvoma pa, da bi bile takšne humanitarne intervencije legitimne in učinkovite, morajo biti politično nevtralne ter slediti trem temeljnim načelom nujenja humanitarne pomoči – humanosti, nevtralnosti in nepristranskosti.⁸⁴

80 Mohonk Criteria, str. 10–12.

81 Načelo 7, Guiding Principles on the Right to Humanitarian Assistance.

82 D. Schindler, str. 693.

83 G. Tanja, str. 95–96.

84 Prav tam, str. 932.

Sklep

Mednarodno pravo, ki se uporablja in velja ob dogodkih naravnih nesreč, je sicer obsežno, a njegova pravila in načela so razdrobljena in nesistematično vključena v številne pravne akte in druge dokumente. Prav zaradi dejstva, da na tem področju države (še) niso potrdile globalne in univerzalne konvencije, težko trdimo, da se je »mednarodno pravo pomoči ob nesrečah« ali kakor koli bi ga lahko drugače imenovali, že utrdilo kot posebna veja mednarodnega prava. Odlična priložnost, da bi prišlo do sprejetja zavezujoče mednarodne konvencije, se ponuja v obliki osnutkov členov KMP, ki predstavljajo zaokrožen in uravnotežen sistem načel, pravic in obveznosti za zaščito oseb v primeru nesreč. Omenjeni osnutki členov določajo tudi pomembne omejitve na strani prizadete države, ki ima v bistvu obveznost po mednarodnem pravu, da ob naravni katastrofi zaprosi za humanitarno pomoč od zunaj in jo tudi sprejme, če sama ne more zagotavljati ustrezne zaščite prebivalstvu na svojem ozemlju.

Nehvaležno pa je jasno in brez dvoma odgovoriti na vprašanje, ali so s strani mednarodne skupnosti mogoči prisilni ukrepi zoper prizadeto državo, ki te obveznosti ne izpolnjuje. Obstoječe mednarodno pravo, aktualna in prevladujoča praksa držav in mednarodnih organizacij ter doktrina takšne možnosti ne ponujajo. VS bi sicer v izjemnih situacijah naravnih katastrof lahko ukrepal skladno z mandatom iz VII. poglavja UL, kot to počne v primerih najhujših grozodejstev in kršitev človekovih pravic, čeprav se za takšno pot še ni odločil, kot kaže primer neukrepanja ob posledicah ciklona Nargis v Mjanmaru leta 2008.

Ko razpravljamo o možnostih za morebitno »vsiljeno« humanitarno pomoč, ne smemo pozabiti, da gre ob tem primarno za zagotavljanje najosnovnejših sredstev za preživetje žrtev po naravni nesreči. Sodobno razumevanje temeljnih človekovih pravic vključuje legitimno skrb mednarodne skupnosti za kršitve pravic v posamezni državi ter zavrača sklicevanje države izključno na svojo notranjo zakonodajo v takšnih primerih. Suverenost danes vključuje tudi pomembne odgovornosti držav, ki izvirajo iz mednarodnopravnih pravil in prakse. Kot je zapisalo Meddržavno sodišče v eni svojih znamenitih sodb »‘temeljni razmisleki o humanosti’ omejujejo sredstva, ki jih države lahko sprejemajo v okviru svoje suverenosti« (prevod APP).⁸⁵ Ni sicer pričakovati, da bi države v bližnji prihodnosti formalno priznale mednarodno pravico do intervencije, je pa več dejavnikov, kot na primer vedno večja dovzetnost za človeško solidarnost, hitri prenos informacij o nesrečah ter globalna soodvisnost, ki

85 Sodba Krfski kanal, *Corfu Channel case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania)* (Judgment) ICJ Reports 1949, str. 22.

bodo pomembno prispevali k nadaljnemu progresivnemu razkroju tradicionalnega razumevanja državne suverenosti. Ta proces bo na dolgi rok usmerjen k ohranjanju humanosti in človekovega dostojanstva posameznika, ne pa k zagovarjanju sebičnih interesov držav. V tem kontekstu se tudi zdi, da bi humanitarna intervencija s ciljem zagotavljanja nujne humanitarne pomoči v primeru naravnih nesreč lahko bila bolj sprejemljiva in manj problematična, saj poteka v miru in nima politično motiviranega ozadja. Konec koncev izključno humanitarna pomoč, ki rešuje življenja, ne more in ne sme šteti kot nedovoljena intervencija ali kot kršitev mednarodnega prava.⁸⁶

Literatura

Knjige in članki:

- Craig Allan in Thérèse O'Donnell: A Call to Alms?, v: *Natural Disasters, R2P, Duties of Cooperation and Uncharted Consequences*, *Journal of Conflict & Security Law*, 17 (2012) 3, str. 343–370.
- Yves Beigbeder: *The Role and Status of International Humanitarian Volunteers and Organizations: The Right and Duty to Humanitarian Assistance*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1991.
- Allen Buchanan: *Human Rights, Legitimacy, and the Use of Force*. Oxford University Press, Oxford 2010.
- Roberta Cohen: *The Burma Cyclone and the Responsibility to Protect* (Congressional Briefing on Security for a New Century, Speech), <www.brookings.edu/research/speeches/2008/07/21-myanmar-cohen>.
- Andrea De Guttry in drugi (ur.): *International Disaster Response Law*. TMC Asser Press, Springer, Haag 2012.
- Mohamed El Baradei (ur.): *Model Rules for Disaster Relief Operations*. UN Institute for Training and Research, New York 1982.
- Gareth Evans: *The Responsibility to Protect in Environmental Emergencies*, <www.crisis-group.org/en/publication-type/speeches/2009/the-responsibility-to-protect-in-environmental-emergencies.aspx>
- David Fisher: *Law and Legal Issues in International Disaster Response: A Desk Study*. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Ženeva 2007.
- Stuart Ford: *Is the Failure to Respond Appropriately to a Natural Disaster a Crime Against Humanity? The Responsibility to Protect and Individual Criminal Responsibility in the Aftermath of Cyclone Nargis*, v: *Denver Journal of International Law and Policy*, 38 (2010), str. 227–241.

86 Povzeto po sodbi Meddržavnega sodišča v primeru Nikaragva, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)* (Judgment, Merits) ICJ Reports 1986, odst. 242.

- Rohan J. Hardcastle in Adrian T. L. Chua: Humanitarian assistance: Towards a right of access to victims of natural disasters, v: *International Review of the Red Cross*, 325 (1998), str. 589–609.
- Aidan Hehir: *Humanitarian Intervention after Kosovo: Iraq, Darfur and the Record of Global Civil Society*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2008.
- Arthur C. Helton: The Legality of Providing Humanitarian Assistance without the Consent of the Sovereign, v: *International Journal of Refugee Law*, 4 (1992), str. 373–375.
- Michael Keren in Donald A. Sylvan (ur.): *International Intervention: Sovereignty versus Responsibility*. Frank Cass, London, Portland 2002.
- Emmanuel Lebrun-Damiens, in drugi: *La responsabilité de protéger*. Grasset, Pariz 2012.
- Brian D. Lepard: *Rethinking Humanitarian Intervention: A Fresh Legal Approach Based on Fundamental Ethical Principles in International Law and World Religions*. Pennsylvania State, University Press, University Park 2002.
- P. Macalister-Smith: *International Guidelines for Humanitarian Assistance Operations*. Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg 1991.
- Peter Macalister-Smith: The right to humanitarian assistance in international law, v: *Revue de droit international, de sciences diplomatiques et politiques – The International Law Review*, 66 (1988) 3, str. 211–233.
- V. S. Mani: »Humanitarian« Intervention Today, v: *Recueil des cours, Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2005.
- Seth Mydand in Alan Cowell: Myanmar to Widen Neighbors' Aid Role, v: *The New York Times*, 20. maj 2008.
- Rick Dany Nguema Ndong: *Etude d'une nouvelle forme d'assistance humanitaire: la responsabilité de protéger*. Éditions universitaires européennes, Saarbrücken 2012.
- Ndubisi Obiaga: *The Politics of Humanitarian Organizations Intervention*. University Press of America, Dallas 2004.
- James Pattison: *Humanitarian intervention and the responsibility to protect: who should intervene?*, Oxford University Press, Oxford 2012.
- Ernest Petrič: Sovereignty of States v. Protection of Persons in the Case of Disasters, v: R. Wolfrum, M. Seršič, T. M. Šosič (ur.): *Contemporary Developments in International Law (Essays in Honour of Budisav Vukas)*, Brill / Nijhof, Leiden/Boston 2015, str. 583–614.
- Ana Polak Petrič: *International legal protection of persons in the event of natural disasters*. Doktorska naloga, Ljubljana 2014.
- Ana Polak Petrič: Mednarodno pravo in naravne nesreče, v: *Pravna praksa*, 33 (2014) 39, str. II–VII.
- Ana Polak Petrič: Application of »Responsibility to Protect« in the Event of Natural Disasters, with a Special Focus on the Work of the International Law Commission, v: Sancin, V. in Kovič Dine, M. (ur.): *Responsibility to Protect in Theory and Practice*. GV Založba, Ljubljana 2013, str. 843–876.
- Anne Rausch: *Responsibility to Protect : eine juristische Betrachtung*. Lang, Frankfurt/Dunaj 2011.
- Blerim Reka: NATO's Intervention in Kosovo: The Predecessor to the Concept of Responsibility to Protect, v: Sancin, V. in Kovič Dine, M. (ur.): *Responsibility to Protect in Theory and Practice*. GV Založba, Ljubljana 2013, str. 418–443.

- Adam Roberts: The So-Called »Right« of Humanitarian Intervention, v: Yearbook of International Humanitarian Law, 3 (2000), str. 3–51.
- Vasilka Sancin (ur.): Lokalni zločinci, univerzalni zločini: odgovornost zaščititi. GV Založba, Ljubljana 2010.
- Vasilka Sancin in M. Kovič Dine (ur.). Responsibility to Protect in Theory and Practice. GV Založba, Ljubljana 2013.
- Dietrich Schindler: Humanitarian Assistance, Humanitarian Interference and International Law, v: Macdonald R. St. J. (ur.): Essays in Honour of Wang Tieya. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1993, str. 689–701.
- Heike Spieker: The Right to Give and Receive Humanitarian Assistance, v: Heintze, H.-J. in Zwitter, A. (ur.): International Law and Humanitarian Assistance: A Crosscut Through Legal Issues Pertaining to Humanitarianism. Springer-Verlag Berlin, Heidelberg 2011, str. 7–35.
- Ekkehard Strauss: The Emperor's New Clothes?: The United Nations and the Implementation of the Responsibility to Protect. Nomos, Baden-Baden 2009.
- Gerard J. Tanja: Humanitarian Intervention and Humanitarian Assistance: An Echo from the Past and a Prospect for the Future, v: Law in humanitarian crises, Access to victims: Right to intervene or right to receive humanitarian assistance?, Office for Official Publications of the European Communities, Bruselj, Luxemburg 1995.

Druge publikacije:

- Cyclone Nargis and the Responsibility to Protect (Myanmar/Burma Briefing št. 2). Asia-Pacific Centre for the Responsibility to Protect, 2008.
- International Disaster Response Laws (IDRL): Project Report 2002–2003 (28th International Conference of the Red Cross and Red Crescent, doc. 03/IC/11), International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Ženeva 2003.
- Kosovo Report. Independent International Commission on Kosovo, Oxford University Press, Oxford 2000.
- Natural Disasters in 2017: Lower mortality, higher cost, CRED Crunch, marec 2018, <www.cred.be/publications> (1. 10. 2018).
- The Responsibility to Protect. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, Ottawa 2001.
- The UN Security Council and the Responsibility to Protect: Policy, Process, and Practice (39th IPI Vienna Seminar), Diplomatic Academy of Vienna, Dunaj 2012.

Pravni akti:

- Afriška listina otrokovih pravic/African Charter on the Rights and Welfare of the Child, <www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/treaties.htm> (1. 10. 2018).
- ASEAN Sporazum o upravljanju z nesrečami in urgentnim odzivanjem/ASEAN Agreement on Disaster Management and Emergency Response, <www.aseansec.org/17579.htm> (1. 10. 2018).
- Konvencija za zaščito in pomoč razseljenim osebam v Afriki/Convention for the Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa, <www.internal-displacement.org/kampala-convention> (1. 10. 2018).

- Okvirna konvencija o pomoči civilne zaščite/Framework Convention on Civil Defence Assistance, <www.ifrc.org/Docs/idrl/I319EN.pdf> (1. 10. 2018).
- Osnutek konvencije o pospešitvi dostave nujne pomoči/Draft Convention on Expediting the Delivery of Emergency Relief. UN Doc A/39/267/Add. 2 -E/1984/96/Add.2, 1984.
- Pogodba o delovanju EU (PDEU), <eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=SK> (12. 9. 2018).
- Tamperska konvencija o zagotavljanju telekomunikacijskih sredstev za blažitev posledic nesreč in reševanje/Tampere Convention on the Provision of Telecommunication Resources for Disaster Mitigation and Relief Operations, <www.itu.int/en/ITU-D/Emergency-Telecommunications/Documents/Tampere_Convention/Tampere_convention.pdf> (1. 10. 2018).
- Odločba Sveta št. 2001/792/ES z dne 23. oktobra 2001 o vzpostavitvi mehanizma Skupnosti za pospeševanje okrepljenega sodelovanja na področju civilne zaščite, Ur. l. EU L 297/7, 15. november 2001.
- Odločba Sveta št. 2007/162/EC z dne 5. marca 2007 o vzpostavitvi finančnega instrumenta za civilno zaščito, Ur. l. EU L 71/9, 10. marec 2007.
- Odločba Sveta št. 2007/779/EC z dne 8. novembra 2007 o vzpostavitvi mehanizma Skupnosti na področju civilne zaščite (prenova), Ur. l. EU L 314/9, 1. december 2007.
- Sklep št. 1313/2013/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 17. decembra 2013 o mehanizmu Unije na področju civilne zaščite, Ur. l. EU 347/924, 20. december 2013.
- Uredba Sveta št. 1257/96 z dne 20. junija 1996 o humanitarni pomoči, Ur. l. EU L 163/1, 2. julij 1996.
- Ustanovna listina Organizacije združenih narodov in Statut Meddržavnega sodišča, Zbirka Mednarodno pravo, Mednarodni dokumenti, Fakulteta za družbene vede in Ministrstvo za zunanje zadeve, Ljubljana, 2015, <www.mzz.gov.si/si/o_ministrstvu/publikacije/> (1. 10. 2018).

Drugi dokumenti:

- IASC smernice za zaščito oseb v primeru naravnih nesreč/IASC Operational Guidelines on the Protection of Persons in Situations of Natural Disasters, <www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/OperationalGuidelines_IDP.pdf> (2. 10. 2018).
- Hjoški okvirni akcijski načrt za zmanjšanje nesreč za obdobje 2005–2015/Hyogo Framework for Action 2005–2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters, UN Doc A/CONF.206/6 (2005).
- Komisija za mednarodno pravo, Poročilo o delu komisije na 68. seji, UN Doc A/71/10 (2016).
- Komisija za mednarodno pravo, Preliminarno poročilo posebnega poročevalca o zaščiti oseb v primeru nesreč, UN Doc A/CN.4/598 (2008).
- Model Act for the Facilitation and Regulation of International Disaster Relief and Initial Recovery Assistance (s komentarjem), Mednarodna federacija društev Rdečega križa in Rdečega polmeseca, 2013.
- Mohonški kriteriji za humanitarno pomoč v kompleksnih situacijah/Mohonk Criteria for Humanitarian Assistance in Complex Emergencies. Task Force on Ethical and Legal Issues in Humanitarian Assistance, Programme on Humanitarian Assistance, World Peace Conference on Religion and Peace, 1994.

- Načela in pravila Rdečega križa in Rdečega polmeseca/Principles and Rules of Red Cross and Red Crescent Disaster Relief, 21. mednarodna konferenca Rdečega križa, 1969 s spremembami.
- Osnutek modelnega sporazuma o operacijah humanitarne pomoči/Draft Model Agreement Concerning Humanitarian Relief Operations, Društvo za mednarodno pravo, poročilo iz 59. konference, 1980.
- Pravila delovanja Mednarodnega gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca ter nevladnih organizacij pri zagotavljanju pomoči v primeru nesreč/Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and Non-Governmental Organizations in Disaster Relief. 26. Mednarodna konferenca Rdečega križa in Rdečega polmeseca, priloga VI, 1995.
- Priročnik Sphere/The Sphere Handbook, Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response, <www.sphereproject.org> (2. 10. 2018).
- Resolucija št. 3, Druga mednarodna konferenca Rdečega križa, 1869.
- Resolucija GS OZN št. 2816 (XXVI) (Assistance in cases of natural disaster and other disaster situations).
- Resolucija GS OZN št. 3243 (XXIX) (Strengthening of the Office of the United Nations Disaster Relief Coordinator).
- Resolucija GS OZN št. 43/131 (Humanitarian assistance to victims of natural disasters and similar emergency situations).
- Resolucija GS OZN št. 45/100 (Humanitarian assistance to victims of natural disasters and similar emergency situations).
- Resolucija GS OZN št. 42/169 (International Decade for Natural Disaster Reduction).
- Resolucija GS OZN št. 46/182 (Strengthening of the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations).
- Resolucija GS OZN št. 60/1 (2005 World Summit Outcome).
- Resolucija VS OZN št. 688.
- Resolucija VS OZN št. 761.
- Resolucija VS OZN št. 764.
- Resolucija VS OZN št. 770.
- Resolucija VS OZN št. 771.
- Resolucija VS OZN št. 787.
- Resolucija VS OZN št. 794.
- Resolucija VS OZN št. 815.
- Resolucija VS OZN št. 824.
- Resolucija VS OZN št. 836.
- Resolucija VS OZN št. 929.
- Resolucija VS OZN št. 1264.
- Resolucija VS OZN št. 1706.
- Resolucija VS OZN št. 1973.
- Resolucija o humanitarni pomoči/Resolution on Humanitarian Assistance, Inštitut za mednarodno pravo, seja v Brugesu, 2003.
- Resolucija o zaščiti človekovih pravic in načelo nevmešavanja v notranje zadeve držav/Resolution on the Protection of Human Rights and the Principle of Non-intervention

- in the Internal Affairs of States. Inštitut za mednarodno pravo, seja v Santiago de Compostela, 1989.
- Sendajski okvir za zmanjšanje tveganj nesreč za obdobje 2015–2030/Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015 - 2030, <www.unisdr.org/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf> (21. 10. 2018).
- Smernice glede razseljenih oseb/Guiding Principles on Internal Displacement, Urad za koordinacijo humanitarnih zadev (OCHA), 1998.
- Smernice glede pravice do humanitarne pomoči/Guiding Principles on the Right to Humanitarian Assistance, Mednarodni inštitut za humanitarno pravo, 1993.
- Smernice za pripravo notranje zakonodaje in ureditve za mednarodno pomoč pri nesrečah in odpravljanju posledic/Guidelines for the Domestic Facilitation and Regulation of International Disaster Relief and Initial Recovery Assistance, Mednarodna federacija društev Rdečega križa in Rdečega polmeseca, 2007.
- UN Doc A/40/348 and Add.1 (New International Humanitarian Order, Report of the Secretary-General, 1985).
- UN Doc A/45/587 (Humanitarian assistance to victims of natural disasters and similar emergency situations, Report of the Secretary-General, 1990).
- UN Doc A/55/82-E/2000/61 (Strengthening of the coordination of emergency humanitarian assistance of the United Nations, Report of the Secretary-General, 2000).
- UN Doc A/59/565 (A More Secure World: Our Shared Responsibility, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, 2004).
- UN Doc A/59/2005 (In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All, Report of the Secretary-General, 2005).
- UN Doc A/63/677 (Implementing the responsibility to protect, Report of the Secretary-General, 2009).

Spletne strani in drugo:

- Sodba Krfski kanal, *Corfu Channel case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania)* (Judgment) ICJ Reports 1949, str. 22.
- Sodba v primeru Nikaragva, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)* (Judgment, Merits) ICJ Reports 1986, odst. 242.
- <www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-law/about-idrl/> (1. 10. 2018).
- <www.ifrc.org/en/publications-and-reports/idrl-database> (2. 10. 2018).
- <www.sos112.si/slo/page.php?src=sv4_2.htm> (21. 10. 2018).
- <www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/> (21. 10. 2018).
- <www.un.org/en/sc/documents/resolutions/> (10. 10. 2018).

VII. DEL:

IZRAZOSLOVJE

Andrej Grasselli*

POJMOVNIK MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA

AGRESIJA Uporaba oborožene sile ene države proti suverenosti, ozemeljski celovitosti ali politični neodvisnosti druge države. Država, ki je žrtev agresije, ima pravico samoobrambe po 51. členu UL. Agresija je zločin po RSMKS (8. bis člen).

Angl. aggression

ALANDSKI OTOKI Območje, ki je po mednarodni pogodbi iz leta 1921 izvzeto iz vojaških operacij. Ta status je bil potrjen z Mirovno pogodbo s Finsko leta 1947.

Angl. Aland Islands

AMNESTIJA Ukrep oprostitve preгона ali kazni, ki naj ga ob koncu sovražnosti v skladu z MHP uporabijo oblasti za udeležbo v nemednarodnem oboroženem spopadu (6. člen DP2).

Angl. amnesty

ANEKSIJA Priključitev tujega ozemlja ali dela tujega ozemlja kaki državi z grožnjo ali uporabo sile. Italija je med 2. svetovno vojno priključila Ljubljano z Dolenjsko in delom Notranjske (Ljubljanska pokrajina), Madžarska pa Prekmurje. Danes je aneksija prepovedana po mednarodnem pravu. Leta 2014 je Rusija vojaško zasedla in po referendumu priključila k ruskemu državnemu ozemlju ukrajinski polotok Krim.

Angl. annexation

ANGARIJA Pravica vojskujoče se države, da zaradi nujne potrebe v vojni odvzame nevtralna transportna sredstva in drugo nevtravno premoženje, ki je na njenem ali zasedenem ozemlju. Lastnik je upravičen do odškodnine.

Angl. angary

ANTARKTIKA Antarktiko je po mednarodni pogodbi iz leta 1959 prepovedano uporabljati v vojaške namene. Pogodba se nanaša na območje južno od šestdesetega vzporednika.

Angl. Antarctica

* *Univerzitetni diplomirani pravnik, veleposlanik, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.*

APARTHEID Nehumano ravnanje na podlagi rasnega razlikovanja. V oboroženem spopadu je huda kršitev MHP. Lahko se stori na primer z zapostavljanjem na podlagi rase v taboriščih vojnih ujetnikov.

Angl. apartheid

ARHEOLOŠKA IZKOPAVANJA Pravilo, da arheološka izkopavanja na okupiranem ozemlju niso dovoljena, je v M2PHKV. Ni pravilo mednarodnega običajnega prava.

Angl. archeological excavations

ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA Vrsta kulturne dediščine, ki je zaščitena po MHP (53. člen DP1, 16. člen DP2, 1. člen KKD).

Angl. archeological sites

ASIMETRIČNO VOJSKOVANJE Vojskovanje po velikosti, opremi, usposobljenosti in taktiki neprimerljivih strani. Značilno je za sodobne nemednarodne oborožene spopade.

Angl. asymmetric warfare

AUT DEDERE AUT IUDICARE Pravno načelo, da mora storilca kaznivega dejanja država kaznovati ali ga izročiti drugi državi ali mednarodnemu sodišču, da mu sodi. Za države pogodbenice RSMKS je v primeru oseb, osumljenih storitve vojnih zločinov, to mednarodnopravna obveznost. Glej tudi **HUDE KRŠITVE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA**

AVTONOMNA OROŽJA Orožja, ki zaznajo cilj z uporabo umetne inteligence in samostojno odločijo o delovanju (LAWS). Nekatere države so sprejele usmeritve za izdelavo in uporabo avtonomnih orožij. Mednarodno področje ni urejeno.

Angl. autonomous weapons

AZIL V MHP se izraz uporablja za vojne ladje strani v spopadu, ki se zadržujejo v pristanišču ali teritorialnih vodah nevtralne države. Ne sme trajati dlje kot 24 ur. Uporablja se lahko tudi za nastanitev oboroženih sil (razorožitev in internacija), vojnih ujetnikov ali ranjencev in bolnikov v nevtralni državi.

Angl. asylum

BAKTERIOLOŠKA (BIOLOŠKA) OROŽJA BTWC prepoveduje razvoj, izdelavo, pridobivanje in skladiščenje bakterioloških in strupenih orožij. Čeprav v konvenciji orožja, na katera se nanaša, niso natančno določena, obstaja splošno soglasje, da je v oboroženih spopadih prepovedana uporaba vseh živih organizmov, ki povzročijo ali širijo bolezen oziroma so namenjeni za povzročitev smrti ljudi, živali in rastlin.

Angl. bacteriological (biological) weapons

BARON GAUTSCH Potniški parnik avstro-ogrske ladjarske družbe Lloyd, ki je naletel na mino in potonil 13. 8. 1914 pri Brionih. Mine je po začetku vojne zaradi obrambe puljskega pristanišča v skladu z vojnim pravom položila avstro-ogrska vojna mornarica.

Angl. SS Baron Gautsch

BEGUNCI V MHP ima pojem begunec širok pomen in zajema vse civiliste, ki jih ne štiti njihova država. Vključuje tudi razseljene osebe, ki so zapustile domove zaradi oboroženih spopadov ali notranjih nemirov, in ostale na ozemlju lastne države. MHP ima več pravil, ki se nanašajo na begunce. Osebe na okupiranem ozemlju, ki so se pred okupacijo umaknile na ozemlje okupirane države, zaradi tega ne smejo biti preganjane (70. člen ŽK4). Begunci iz sovražne države, ki so na ozemlju strani v spopadu, uživajo status in zaščito v skladu s I. in III. poglavjem ŽK4. Kolon beguncev ni dovoljeno uporabljati kot živi ščit pri vojaških operacijah ali nameščati taborišč beguncev v bližino vojaških ciljev. Položaj beguncev, ki so zapustili svoje države po 2. svetovni vojni, je bil urejen s posebno konvencijo leta 1951. V DP1 je položaj beguncev urejen v 73., 74. in 85. členu.

Angl. refugees

BELA ZASTAVA Zaščitni znak pooblaščenega pogajalca v vojni, določen v 32. členu HP.

Angl. flag of truce

BELLUM IUSTUM Doktrina o pravični vojni, ki so jo razvili krščanski misleci v srednjem veku. Tomaž Akvinski (1225–1274) je postavil tri pogoje za pravično vojno: zakonita oblast, pravičen vzrok in legitimen namen. Prispevala je k razvoju pravil o vojskovanju.

Angl. *bellum iustum* doctrine

BIOLOŠKI POSKUSI Zdravstveni posegi, katerih edini namen ni izboljšati zdravja zaščitene osebe po MHP. Pomenijo nehumano ravnanje in so huda kršitev MHP.

Angl. biological experiments

BLOKADA Metoda vojskovanja na morju. Z uporabo pomorskih in zračnih sil stran v spopadu popolnoma prepreči dostop po morju do določenega pristanišča ali obale nasprotne strani. Pravila o blokadi vsebujeta PDPP in LDVN. V veliki meri so ta pravila postala del mednarodnega običajnega prava. Pri izvajanju blokade je prepovedano stradanje civilnega prebivalstva (hunger blockade) kot metoda vojskovanja (49. člen v zvezi s 54. členom DP1).

Angl. blockade

BOJEVNIKI Bojevniki so pripadniki oboroženih sil strani v spopadu, razen medicinskega in verskega osebja. Upravičeni so, da neposredno sodelujejo v sovražnostih in dobijo statusa vojnega ujetnika, če padejo v roke sovražniku. Oseb, mlajših od petnajstih let, ni dovoljeno rekrutirati v oborožene sile. Glej tudi **GVERILSKO/PARTIZANSKO VOJSKOVANJE, ODPORNIŠKA GIBANJA**

Angl. combatants

BOLNIKI Glej **RANJENCI**

Angl. sick

BOLNIŠKE IN VARNE CONE Posebej namenjena območja za zaščito ranjencev in bolnikov ter medicinskega osebja (bolniške cone in lokacije, 23. člen ŽK1) oziroma drugih skupin občutljivih oseb, kot so starejši, otroci do 15. leta, nosečnice in matere z otroki, mlajšimi od 7 let (bolniške in varne cone ter lokacije, 14. člen ŽK4). Za označitev bolniških in varnih con ter lokacij je predviden poseben znak poševnega rdečega traku na beli podlagi (Priloga 1 ŽK4). Za njihovo vzpostavitev je potreben sporazum med stranmi v spopadu. Glej tudi **CONE**

Angl. hospital and safety zones

BOLNIŠKE LADJE Ladje, opremljene samo za nudenje pomoči ranjencem, bolnikom in brodolomcem. V oboroženem spopadu je treba obvestiti strani v spopadu o njihovi uporabi. Skupaj z osebjem na njih uživajo zaščito pred napadom, ne glede na to, ali so na njih ranjenci in bolniki. Označiti jih je treba z rdečim križem (rdečim polmesecem, rdečim kristalom) na beli podlagi.

Angl. hospital ships

BOMBARDIRANJE Legitimna metoda vojskovanja, omejena s splošnimi načeli MHP o prepovedi povzročanja odvečnih poškodb in nepotrebnega trpljenja ter razlikovanja civilistov in civilnih objektov od vojaških ciljev. Prepovedano je bombardiranje medicinskih enot in objektov, kulturne dediščine, določenih con in indiskriminatorno bombardiranje. Glej tudi **OBMOČJE KOT CILJ BOMBARDIRANJA**

Angl. bombardment

BORCI Glej **BOJEVNIKI**

Angl. combatants

BRANJENE LOKACIJE Branjene lokacije so legitimni vojaški cilj. Miniranje pristanišč in obalnih naprav ni upravičen razlog za bombardiranje (1. člen HK9).

Angl. defended localities

BRIONSKA DEKLARACIJA Politična deklaracija, sklenjena po desetdnevni vojni 7. 7. 1991 na Brionih med ministrsko trojko ES, najvišjimi predstavniki SFRJ,

Hrvaške in Slovenije, s katero so se strani zavezale, da se bodo vzdržale uporabe sile ter iskale politično rešitev jugoslovanske krize. Na podlagi deklaracije je bil med ES in njenimi državami članicami, zveznimi jugoslovanskimi organi, Hrvaško in Slovenijo sklenjen memorandum o soglasju o opazovalni misiji v Jugoslaviji, ki ga je Slovenija ratificirala. Oba akta sta bila objavljena v Uradnem listu RS – MP, št. 1/91. Angl. Brioni Declaration

BRODOLOMCI Skupina zaščitene osebe, ki so v nevarnosti na morju ali drugih vodah in opustijo sovražno delovanje. Z DP1, ki odraža mednarodno običajno pravo, je bilo odpravljeno razlikovanje med vojaškimi in civilnimi osebami in uveden enoten režim zaščite. Glej tudi **ZAŠČITENE OSEBE**
Angl. shipwrecked

BRUSELJSKA DEKLARACIJA Prvi mednarodni dokument, ki je obsežno kodificiral MHP. Sprejeta je bila leta 1874 na mednarodni konferenci v Bruslju, ki se jo je udeležilo 15 evropskih držav.
Angl. Brussels Declaration of 1874

CENTRALNA SLEDILNA AGENCIJA Glej **OSREDNJA AGENCIJA ZA VOJNE UJETNIKE**
Angl. Central Tracing Agency

CEVOVODI V vojskovanju na morju je prepovedano uničiti ali zaseči podmorske cevovode, ki povezujejo okupirano ozemlje z nevtralnimi. Pravica polaganja podmorskih cevovodov je ena od temeljnih svoboščin, priznanih v mednarodnih vodah (87/1 člen UNCLOS).
Angl. pipelines

CIVILISTI Civilna populacija v oboroženih spopadih uživa zaščito, kodificirano zlasti v ŽK4, DP1 in DP2. Prisotnost posameznikov, ki niso civilisti, ne spremeni civilni populaciji njenega značaja.
Angl. civilians

CIVILISTI, PRISOTNI V VOJAŠKIH CILJIH Prepovedana je uporaba zažigalnih orožij na območju, gosto poseljenem s civilisti. Glej tudi **ŽIVI ŠČIT**.
Angl. civilians present in military objectives

CIVILNA LINIJSKA LETALA Glej **ZAŠČITENI SOVRAŽNI ZRAKOPLOV**
Angl. civil airliners

CIVILNA VOJNA Glej **DRŽAVLJANSKA VOJNA**
Angl. civil war

CIVILNA ZAŠČITA Sestavni del nacionalnega obrambnega sistema. Njene naloge so opozarjanje, pomoč in reševanje ob naravnih nesrečah in v primeru oboroženega spopada. V oboroženem spopadu sta njeno osebje in oprema zaščitena podobno kot medicinska služba (62. do 64. člen DP1). Ima poseben zaščitni znak – modri trikotnik na oranžni podlagi (66. člen DP1).

Angl. civil defence

CIVILNE BOLNIŠNICE Civilne bolnišnice so zaščitene pred napadi (18. člen ŽK4).

Angl. civilian hospitals

CIVILNE OSEBE, KI SPREMLJAJO OBOROŽENE SILE Glej **CIVILNI USLUŽBENCI OBOROŽENIH SIL**

Angl. civilian contractors

CIVILNI OBJEKTI Vsi objekti, ki niso vojaški. Ne smejo biti tarča napada ali represalij (52. člen DP1).

Angl. civilian objects

CIVILNI USLUŽBENCI OBOROŽENIH SIL Civilne osebe, ki spremljajo oborožene sile ali so uslužbenci oboroženih sil. Oborožene sile jim izdajo izkaznico. Če padejo v roke sovražniku, so upravičene do statusa vojnega ujetnika. Ne smejo opravljati bojnih nalog.

Angl. civilian employees of the armed forces

CIVILNI ZRAKOPLOV Zrakoplov, ki ni vojaški ali drugi državni zrakoplov in se uporablja za prevoz tovora ali civilnih oseb. V MHP zanj veljajo enaka pravila kot za trgovske ladje. Glej tudi **CIVILNA LINIJSKA LETALA, ZAŠČITEN SOVRAŽNI ZRAKOPLOV**

Angl. civilian aircraft

CONA PROSTEGA OGNJA V vojskovanju na morju je prepovedano vzpostaviti območja, na katerih vojskujoča se stran kot vojaški cilj obravnava vsak objekt, ki se pojavi na takšnem območju. Glej tudi **IZKLJUČNE CONE V VOJSKOVANJU NA MORJU**

Angl. free-fire zone

CONE V ŽK in DP so določbe o različnih conah in lokacijah, namenjenih zaščiti ranjencev, bolnikov in drugih zaščiteneh oseb. V sodobni praksi se te določbe redko uporabljajo, ampak se ustanovijo različni drugi tipi zaščiteneh con, kot je bilo med vojnam ob razpadu Jugoslavije v Bosni in Hercegovini. Glej tudi **BOLNIŠKE IN VARNE CONE, DEMILITARIZIRANE CONE, IZKLJUČNE CONE V VOJSKOVANJU NA MORJU, NEBRANJENI KRAJI, NEVTRALNE CONE**

Angl. zones

CONE ZAPRTE ZA PRELETE Glej **IZKLJUČNE CONE V VOJSKOVANJU NA MORJU**

Angl. no-fly zones

ČIKAŠKI SPORAZUM, Mednarodna pogodba, ki ureja civilni letalski promet, vsebuje 89. člen »vojna določba«, ki omogoča uporabo zračnega prostora nevtralne države civilnim letalom strani v spopadu.

Angl. Chicago Convention on International Civil Aviation of 1944

ČIŠČENJE MIN Po določbah PPM (10. člen) in MPEOV (3. člen) je dolžnost strani v spopadu sodelovati pri odstranitvi min in ostankov eksplozivnih naprav po koncu oboroženega spopada, zlasti z vidika varnosti civilnega prebivalstva. Odgovornost za takšno ravnanje izhaja tudi iz splošnih pravil MHP, ki prepoveduje nediskriminatorno vojskovanje. Slovenija je na tem področju razvila pomembno dejavnost z ustanovitvijo in podporo ITF. Glej tudi **ITF**

Angl. mine clearing

ČLOVEČNOST Eno od temeljnih načel Gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca. Izhaja iz spoštovanja človeškega bitja in ideje miru. Namen načela je zaščititi življenje pred nasiljem. Človečnost je bistvena za doseg resničnega miru, ki ni mogoč niti z gospodovanjem niti z vojaško premočjo.

Angl. humanity

ČLOVEKOVE PRAVICE V tradicionalnem vojnem pravu so se mednarodne pogodbe med stranmi v spopadu prenehale uporabljati. Po sedanjem MHP ni takšnih absolutnih posledic na uporabo mednarodnih pogodb po začetku oboroženega spopada. Čeprav so mednarodne pogodbe o človekovih pravicah v oboroženem spopadu delno razveljavljene, se v določenih vprašanjih pravo človekovih pravic uporablja kot *lex specialis*. Za osebe, ki nimajo statusa vojnega ujetnika, ki po ŽK uživajo posebno varstvo, je minimum pravno varstvo temeljnih človekovih pravic (75. člen DP1).

Angl. human rights

ČLOVEŠKO DOSTOJANSTVO Zakonodaje nekaterih držav vojaka odvezujejo od izvršitve povelja, ki pomeni kršitev človeškega dostojanstva tretjih oseb ali njegovega lastnega.

Angl. human dignity

ČLOVEŠKO RAVNANJE Človeško ravnanje je osnovni motiv ŽK. Vsako ravnanje, ki bistveno žali človeško dostojanstvo, pomeni kršitev človeškega ravnanja. Glej tudi **NEČLOVEŠKO RAVNANJE**

Angl. humane treatment

DALJŠI ČAS TRAJAJOČ OBOROŽEN SPOPAD Pojem nemednarodnega oboroženega spopada iz RSMKS (8/2f člen).

Angl. protracted armed conflict

DEJAVNOSTI POMOČI Če prebivalstvu strani v spopadu ni zagotovljena osnovna oskrba, je dovoljena pomoč nevtralne države ali humanitarnih organizacij, kar mora nasprotnik omogočiti (23., 38. člen ŽK4, 70. člen DP1). Podobno velja za okupirano ozemlje.

Angl. relief actions

DEMILITARIZIRANE CONE Območja na kopnem, kjer vodenje sovražnosti ni dovoljeno zaradi zaščite civilnega prebivalstva. Ustanovijo jih strani v spopadu s sporazumom (15. člen ŽK4, 60. člen DP1). Glej tudi **CONE**, **NEVTRALNE CONE**

Angl. demilitarized zones

DEMINIRANJE Mednarodne pogodbe določajo, da morajo po prenehanju mednarodnega oboroženega spopada strani v spopadu v sodelovanju z drugimi državami in mednarodnimi organizacijami poskrbeti za odstranitev min in drugih eksplozivnih ostankov vojne (PPM, MPEOV). Glej tudi **ČIŠČENJE MIN**

Angl. clearing of minefields

DESETDNEVNA VOJNA Oborožen spopad na slovenskem ozemlju med Teritorialno obrambo Slovenije in Jugoslovansko ljudsko armado (jugoslovanske oborožene sile) med 27. 6. in 6. 7. 1991 po razglasitvi slovenske državne neodvisnosti. Končan je bil s prenehanjem sovražnosti 6. 7., ko so jugoslovanske oborožene sile po sklepu Predsedstva Republike Slovenije o enostranski razglasitvi prekinitve ognja ustavile sovražnosti. Glej tudi **BRIONSKA DEKLARACIJA**

Angl. Ten-day war

DEZERTER Pripadnik oboroženih sil, ki zapusti svojo enoto ali mesto. Če prebeži k nasprotniku, ga ta mora obravnavati kot vojnega ujetnika.

Angl. deserter

DIPLOMATSKE DEJAVNOSTI Eden od možnih ukrepov nevtralnih držav in mednarodnih organizacij za uveljavitev MHP. Mogoče oblike so protest, dobre usluge, mediacija, preiskava in diplomatska intervencija.

Angl. diplomatic activities

DISCIPLINA Pravila notranje discipline urejajo obnašanje v oboroženih silah. Notranja disciplina je eden od pogojev za priznanje statusa strani v spopadu v nemednarodnem oboroženem spopadu. Proti pripadniku oboroženih sil, ki krši MHP, je treba disciplinsko in kazensko ukrepati. Takšno ravnanje prispeva k avtoriteti

poveljnikov in vzdrževanju discipline. MHP ima vrsto določb o disciplini v taboriških vojnih ujetnikov in civilnih internirancev (39.–45. člen ŽK3, 99.–104. člen ŽK4, 43. člen DP1).

Angl. discipline

DISKRIMINACIJA Glej **NASPROTNO RAZLIKOVANJE**

Angl. adverse distinction

DIVERZANT Glej **SPECIALNE ENOTE**

Angl. commando

DOBRODELNA DRUŠTVA Glej **HUMANITARNA DRUŠTVA**

Angl. relief societies

DOLGOTRAJNA ŠKODA Eno od meril za presojanje dopustnosti uporabe orožij z vidika hudih posledic za naravno okolje. Glej **OKOLJE**

Angl. long-lasting damage, long-term damage

DOPOLNILNI PROTOKOLI K ŽENEVSKIM KONVENCIJAM Glej **ŽENEVSKE KONVENCIJE**

Angl. Protocols Additional to the Geneva Conventions

DOSTOJANSTVO Človekova pravica, ki jo MHP ščiti (skupni 3. člen ŽK, 75. člen DP1, 4. člen DP2).

Angl. dignity

DRUŽINA Posebna pravila MHP ščitijo družino v smislu ohranjanja njene enotnosti, ponovne združitve in pravice o obveščanju sorodnikov o njihovih družinskih članih (24.–27. člen ŽK4, 74.–78. člen DP1, 4. člen DP2).

Angl. family

DRŽAVLJANSKA VOJNA Nemednarodni oboroženi spopad znotraj države. Strani v spopadu morajo v državljanski vojni kot minimalni standard upoštevati skupni 3. člen ŽK. Za države pogodbenice v državljanski vojni veljajo določbe DP2, v katerem je tudi definicija nemednarodnega oboroženega spopada (1. člen). Če spopadi ne dosežejo določene intenzitete in trajanja, ne gre za državljansko vojno, ampak notranje nemire. Po 2. svetovni vojni je imelo veliko spopadov značaj državljanske vojne. Tudi vojne ob razpadu Jugoslavije so bile do mednarodnega priznanja posameznih republik oboroženi spopadi znotraj jugoslovanskih državnih mej, po mednarodnem priznanju Hrvaške in BiH pa oboroženi spopadi znotraj državnih mej teh dveh novonastalih držav.

Angl. civil war

DRŽAVNI ZRAKOPLOV Izraz se običajno uporablja za zrakoplove v carinski in policijski službi ter za zrakoplov, ki prevaža šefa države.

Angl. state aircraft

DUHOVNIKI Glej **VERSKO OSEBJE**

Angl. chaplains

DUMDUMKE S HDD prepovedana vrsta krogel.

Angl. Dum-Dum bullets

DUNANT, HENRIK Ženevski trgovec, ki je bil priča trpljenju ranjencev po bitki pri Solferinu leta 1859 in izdal odmevno knjigo Spomin na Solferino. Leta 1863 je bil na njegovo pobudo ustanovljen MORK.

Angl. Henry Dunant

DVOM, PRAVILO V primerih dvoma, ali civilni objekt učinkovito prispeva k vojaški dejavnosti oziroma ali je oseba upravičena do statusa vojnega ujetnika, prevlada načelo zaščite (5. člen ŽK3, 45. in 52. člen DP1).

Angl. rule of doubt

EKSTERITORIALNOST V MHP status enot oboroženih sil, ki niso na ozemlju pod suverenostjo lastne države. V načelu se za takšne enote uporablja »pravilo zastave«, po katerem za njihove pripadnike velja zakon lastne države, ne glede na njihovo lokacijo. Transit in prisotnost tujih enot na ozemlju prijateljske ali zavezniške države se praviloma uredita s posebnimi mednarodnimi sporazumi, ki urejajo eksteritorialni status. Slovenija ima sklenjene takšne sporazume (SOFA) z zaveznici v NATO. Pristojnost MKS delno prebija načelo eksteritorialnosti in jo tudi iz tega razloga nekatere države zavračajo.

Angl. extra-territoriality

ELEKTRONSKI SIGNALI Se lahko uporabljajo, tako kot druga sodobna sredstva, za identifikacijo medicinskih enot, bolniških ladij in letal.

Angl. electronic signals

ENAKA UPORABA MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA Eno temeljnih načel MHP je, da ga morajo enako upoštevati vse strani v spopadu ne glede na naravo spopada, ne glede na to, katera stran je spopad začela in ne glede na vzroke, ki jih zagovarjajo ali se pripisujejo stranem v spopadu (preambula, DP1).

Angl. equal application of international humanitarian law

EVAKUACIJA Umik oseb, zaščitениh po MHP, z določenega območja. Nanaša se lahko na ranjence, bolnike, brodolomce, vojne ujetnike, na določene posebej ranljive

skupine civilnega prebivalstva ali na vse civilno prebivalstvo. Dolžnost države je zaščititi civilno prebivalstvo (27. člen ŽK4). Prepustiti ga na območju vojaških operacij njegovi usodi bi bila kršitev mednarodnopravne dolžnosti zaščite. MHP ima posebna pravila o evakuaciji posameznih skupin zaščitениh oseb. Na slovenskem ozemlju je Avstro-Ogrska izvedla evakuacijo civilnega prebivalstva z območja soške fronte v zaledje v 1. svetovni vojni.

Angl. evacuation

EVAKUACIJA RANJENCEV za evakuacijo ranjencev se uporabljajo pravila o zdravstvenih prevozech.

Angl. transport of wounded

FALKLANDSKI/MALVINSKI SPOPAD Oborožen spopad med Argentino in Veliko Britanijo leta 1982.

Angl. Falklands/Malvinas conflict

FRANC-TIREUR Glej **PROSTOSTRELEC**

GOSPODARSKA BLOKADA Blokada, katere namen je prizadeti gospodarstvo blokiranega območja. Ima praviloma tudi strateško dimenzijo oslabiti obrambno moč nasprotnika. Glej **BLOKADA**

Angl. economic blockade

GOSPODARSKO VOJSKOVANJE NA MORJU Za razliko od vojskovanja na kopnem sovražno zasebno premoženje v vojskovanju na morju po MHP ni izvzeto od zasega in zaplembe. Prepovedano je polaganje min, namenjeno samo prekinitvi trgovske plovbe (2. člen HK8). Praksa držav, da v primeru oboroženega spopada razglasijo različne izključne cone na morju (npr. Falklandski/Malvinski spopad, prva zalivska vojna) je z vidika veljavnih pravil MHP vprašljiva. Glej tudi **GOSPODARSKA BLOKADA, OBRAMBNI MEHURČKI**

Angl. economic warfare at sea

GROBOVI Po MHP morajo biti mrtvi spoštljivo pokopani, če je možno po obredu njihove veroizpovedi. Grobove je treba spoštovati, vzdrževati in označiti, tako da jih je mogoče vedno najti. Posebej je urejen pokop na morju. Takoj ko okoliščine dopuščajo, je treba omogočiti sorodnikom dostop do grobov. Možen je tudi prekop zaradi vrnitve v domovino. Slovenija je kot država naslednica prevzela mednarodno pogodbo z Italijo o vzdrževanju grobov in obeležij slovenskih in italijanskih žrtev vojn v Sloveniji in Italiji.

Angl. graves

GVERILCI Glej **GVERILSKO/PARTIZANSKO VOJSKOVANJE**

Angl. guerillas

GVERILSKO/PARTIZANSKO VOJSKOVANJE Priznanje statusa bojavnika v gverilskem vojskovanju je bilo problematično, ker je gverilca težko razlikovati od civilnega prebivalstva. Leta 1977 so države dosegle kompromis, da se gverilcem status bojavnika prizna, če odprto nosijo orožje med bojno dejavnostjo in neposredno pred njo (44/3 člen DP1, 2. stavek). Glej tudi **BOJEVNIKI, ODPORNIŠKA GIBANJA, RAZMESTITEV VOJAŠKIH ENOT NA OBMOČJE UPORABE VOJAŠKIH SIL**

Angl. guerilla warfare

HAAŠKA UREDITEV Glej **HAAŠKE KONVENCIIJE**

HAAŠKE KONVENCIIJE Prva obsežna kodifikacija pravil MHP o vodenju vojaških operacij. Predstavljajo jo konvencije 3–11 in konvencija 13, sprejete na drugi mirovni konferenci leta 1907 v Haagu. Po njih se del MHP, ki omejuje sredstva in načine vojskovanja, imenuje haaška ureditev. Najpomembnejši med leta 1907 sprejetimi akti je pravilnik o zakonih in običajih vojne na kopnem, ki je priloga konvencije 4. Kot mednarodno običajno pravo ostaja aktualen še danes, kljub temu da je bil nadgrajen zlasti z DP1.

Angl. Hague Conventions

HELSINŠKA PRAVILA Kodifikacija pravil mednarodnega običajnega prava o nevtralnosti v vojskovanju na morju, ki jo je sprejela ILA na svoji konferenci leta 1998 v Helsinkih.

Angl. Helsinki Principles on the Law on Maritime Neutrality

HIDROENERGETSKI OBJEKTI Vrsta zgradb in naprav, ki vsebujejo nevarne sile. Čeprav predstavljajo vojaške cilje, je bila z DP1 in DP2 uvedena določena zaščita teh objektov zaradi katastrofalnih posledic, ki jih njihovo porušenje lahko ima za civilno prebivalstvo. Glej tudi **NEVARNE SILE**

Angl. hydroelectric facilities

HLINJENJE ZAŠČITENEGA STATUSA Glej **VEROLOMNOST**

Angl. feigning protected status

HORS DE COMBAT Izraz za bojavnike, ki zaradi stanja, v katerem so, ne smejo biti napadeni. *Hors de combat* so bojavniki, ki so v oblasti nasprotnika, ki so jasno izrazili svojo namero za predajo, ki so nezavestni ali so zaradi ran ali bolezni nesposobni, da se branijo. Te osebe uživajo zaščito pred napadom, če ne poskušajo storiti sovražnega dejanja ali pobegniti.

HUDODELSTVO Glej **HUDE KRŠITVE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA**

Angl. grave breach of international humanitarian law

HUDE KRŠITVE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA Določene so v ŽK in DP1. Države so jih dolžne prenesti v notranjo kazensko zakonodajo. Za sojenje storilcem so pristojna nacionalna sodišča, če ta ne vodijo postopka, mednarodna sodišča. Velik napredek pri kaznovanju vojnih zločinov je bil dosežen leta 1998 z ustanovitvijo MKS. Storilcem vojnih zločinov v jugoslovanskih vojnah je sodil MKSJ, ki ga je v ta namen ustanovil VS, ter delno nacionalna sodišča. Glej tudi **VERSAJSKA MIROVNA POGODBA, VOJNI ZLOČINI**

Angl. grave breaches of international humanitarian law

HUMANA OBRAVNAVA Temeljno načelo, ki ga je treba upoštevati pri vseh vojaških operacijah. Pomeni aktivno delovanje za zmanjšanje nepotrebnega trpljenja in upoštevanje humanitarnih zahtev.

Angl. humane treatment

HUMANITARNA DRUŠTVA Po MHP imajo pri nudenju humanitarne pomoči v primeru oboroženega spopada poseben položaj nacionalna društva Rdečega križa in Rdečega polmeseca (63. člen ŽK4). S tem ni izključena pomoč drugih humanitarnih organizacij.

Angl. relief societies

HUMANITARNA INTERVENCIJA Uporaba sile zaradi skrajne humanitarne potrebe. V mednarodni skupnosti obstaja upoštevanja vredna podpora nauku, da humanitarna intervencija upravičuje uporabo sile, čeprav ne gre za uresničevanje ukrepov kolektivne varnosti v smislu UL ali samoobrambo. Na tej podlagi je bila izvedena intervencija NATO na Kosovu in v Srbiji.

Angl. humanitarian intervention

HUMANITARNA POMOČ Humanitarna pomoč je zagotovitev osnovnih življenjskih potrebščin ogroženim prebivalcem. Pomeni dobiti osnovne dobrine, kot so hrana, voda, zdravila, medicinska oskrba in zavetje. Do humanitarne pomoči so upravičene vse osebe, ki ne sodelujejo ali so prenehale sodelovati v sovražnostih. Če stran, ki nadzira ozemlje, humanitarne pomoči ne more zagotoviti, mora sprejeti ponudbo od nepristranskega humanitarnega telesa, ki jo ponudi.

Angl. humanitarian assistance

HUMANITARNE CONE Vojskujoče se države lahko z medsebojnim sporazumom, kot je bilo to v Falklandsko/Malvinskem spopadu, ustanovijo cone na morju, namenjene za humanitarne namene.

Angl. humanitarian zones

IDENTIFIKACIJA MEDICINSKEGA OSEBJA Zaradi identifikacije mora medicinsko osebje nositi trak na rokavu z razpoznavnim znakom ter posebno izkaznico z razpoznavnim znakom. Glej tudi **MEDICINSKO OSEBJE, TRAK NA ROKAVU**
Angl. identification of medical personnel

IDENTIFIKACIJSKA PLOŠČICA Ploščica, ki jo imajo pri sebi bojevniki in vsebuje bistvene podatke o identiteti nosilca. Namenjena je identifikaciji v primeru, če je nosilec ranjen, bolan ali mrtev. Strani v spopadu morajo podatke z identifikacijske ploščice oziroma njeno polovico v primeru vsakega mrtvega nasprotnika poslati Centralni sledilni agenciji.
Angl. identity disc

IMUNITETA UDELEŽENCEV MIROVNIH OPERACIJ Udeleženci mirovnih operacij OZN uživajo imuniteto za dejanja, ki so del njihovih uradnih dolžnosti (funkcionalna imuniteta) v skladu z veljavnimi mednarodnimi pogodbami, ki določajo status osebja OZN. Imuniteta se ne nanaša na vojne zločine.
Angl. immunity of peacekeepers

INDIKATIVNA UPORABA RAZPOZNAVNEGA ZNAKA Uporaba razpoznavnega znaka, predvsem v miru, za označitev oseb, opreme in dejavnosti, povezanih z društvu Rdečega križa ali Rdečega polmeseca brez namena zaščite.
Angl. indicative use of emblem

INFORMACIJSKI BIRO Glej **OSREDNJA AGENCIJA ZA VOJNE UJETNIKE, NACIONALNI INFORMACIJSKI BIRO**
Angl. Information Bureau

INTERNACIJA CIVILISTOV Varnostni ukrep, ki ga država lahko uporabi med oboroženim spopadom predvsem v primeru okupacije in za sovražne tujce, če name na ni mogoče doseči z milejšimi sredstvi, kot sta registracija na policiji ali odreditev prebivališča. Zoper odločitev o internaciji mora biti možna pritožba na neodvisno institucijo (43. in 78. člen ŽK4). Podrobnosti o ravnanju z interniranci, ki je v osnovi podobno tistemu z vojnimi ujetniki, so urejene v 79.–135. členu ŽK4.
Angl. internment of civilians

INTERNACIONALIZIRANA KAZENSKA SODIŠČA Kazenska sodišča držav, razširjena z mednarodnimi sodniki za sojenje storilcem vojnih zločinov. Med drugim je bilo takšno sodišče ustanovljeno tudi na Kosovu.
Angl. internationalized criminal courts

INTERNACIONALIZIRANI OBOROŽENI SPOPAD Glej **NEMEDNARODNI OBOROŽENI SPOPAD**
Angl. internationalized armed conflict

INTERVENCIJA NA KOSOVU Vojaška intervencija držav članic NATO na Kosovu in v Srbiji leta 1999. Slovenija je letalom držav članic NATO, ki so sodelovala v vojaških operacijah, odprla svoj zračni prostor. Glej tudi **HUMANITARNA INTERVENCIJA**

Angl. intervention in Kosovo

ITF Humanitarna neprofitna organizacija, ki jo je leta 1998 ustanovila slovenska vlada. Pomaga pri odpravi posledic, ki jih povzročijo mine, eksplozivni ostanki, in drugih posledic, ki ostajajo po končanem oboroženem spopadu.

Angl. ITF Enhancing Human Security, previously International Trust Fund for Demining and Mine Victims Assistance

IUS AD BELLUM Pravila mednarodnega prava o dovoljenosti vojne (latinsko: pravica do vojne). Zdaj veljavno mednarodno javno pravo uporabo sile v mednarodnih odnosih dovoljuje samo v primeru samoobrambe ali mandata OZN v skladu z UL. Glej tudi **UPORABA SILE, HUMANITARNA INTERVENCIJA, BELLUM IUSTUM**

IUS IN BELLO Mednarodni izraz za vojno pravo (latinsko: pravo v vojni). V zdaj veljavnem sistemu pravil mednarodnega vojnega prava se prevladujoče uporablja izraz mednarodno humanitarno pravo.

IZKAZNICE Z ŽK in DP1 so določene posebne izkaznice za novinarje, medicinsko in versko osebje. Glej tudi **IDENTIFIKACIJA MEDICINSKEGA OSEBJA, NOVINARJI**

Angl. identity cards

IZKLJUČNE CONE V VOJSKOVANJU NA MORJU Metoda vojskovanja na morju, ki jo uporabljajo države (npr. Falklandski/Malvinski spopad), njeni cilji in vsebina pa v MHP niso jasno določeni. V skladu z nastajajočim pravilom je vzpostavitev cone dovoljena kot izjemen ukrep zaradi določitve območja vojaških operacij, omejitve civilne plovbe in letalskega prometa v bližini vojaških operacij ali okrepljene zaščite določenih objektov. Glej tudi **CONE, HUMANITARNE CONE, OBRAMBNI MEHURČKI**

Angl. maritime exclusion zones

IZKLJUČNE EKONOMSKE CONE Območje zunaj teritorialnega morja in ob njem. Državi ne pripada avtomatično, ampak jo mora razglasiti. V oboroženem spopadu se zanjo uporabljajo enaka pravila MHP kot za odprto morje, razen da je o položenih minah v coni treba obvestiti nevtralno državo, ki ji cona pripada. V Jadranskem morju priobalne države doslej izključne ekonomske cone niso razglasile. Angl. exclusive economic zones

IZREDNO STANJE Pravni položaj v državi, ki je navadno razglašen zaradi grozeče ali nastale katastrofe, resnega ogrožanja javnega reda in miru, mednarodne krize ali oboroženega spopada.

Angl. state of emergency, state of siege

IZTREBLJANJE Ustvarjanje razmer z namenom uničiti zaščitene osebe je po MHP prepovedano (12. člen ŽK1 in ŽK2, 13. člen ŽK3, 32. člen ŽK4). Pomeni zločin proti človečnosti, v Sloveniji je inkriminiran v 101. členu Kazenskega zakonika.

Angl. extermination

IZVEDLJIVOST Pojem iz 57. člena DP1. Poveljnik vojaške operacije mora sprejeti vse izvedljive varnostne ukrepe za spoštovanje določb o zaščiti civilnega prebivalstva in njegovega premoženja. Zato mora pred odločitvijo v okviru standarda izvedljivosti pridobiti informacije o kolateralni škodi, ki bi jo operacija lahko povzročila civilnemu prebivalstvu.

Angl. feasibility

IZVIDNICE Glej **VOHUNI**

Angl. reconnaissance patrols

JAVNA RADOVEDNOST Civilistov in vojnih ujetnikov ni dovoljeno izpostavljati javni radovednosti.

Angl. public curiosity

JAVNO MNENJE Javno mnenje lahko pomembno vpliva na strani v spopadu, da spoštujejo MHP. V tem smislu je pomembna vloga medijev pri poročanju o kršitvah MHP.

Angl. public opinion

JEDRSKE ELEKTRARNE Po sprejetju DP1 je v skladu z njegovim 56. členom napad na jedrsko elektrarno prepovedan, razen če s svojim delovanjem neposredno podpira vojaške operacije in je napad edini način, da se podpora prekine. Stran v spopadu je v okviru svoje dolžnosti, da s preventivnimi ukrepi zaščiti civilno prebivalstvo, tudi dolžna ustaviti jedrsko elektrarno.

Angl. nuclear electrical generating stations

JEDRSKI POSKUSI V sklop ureditve kontrole in neširjenja jedrskega orožja spada pogodba o prepovedi poskusov jedrskega orožja v ozračju, vesolju in pod vodo iz leta 1963.

Angl. testing of nuclear weapons

JEDRSKO OROŽJE Po veljavnem MHP jedrsko orožje ni prepovedano. Vprašanje dopustnosti jedrskega orožja se je odprlo ob sprejemanju DP1, ko so nekatere jedrske sile jasno izrazile svoje stališče, da se protokol nanaša samo na klasično orožje. Do vprašanja prepovedi jedrskega orožja se je opredelilo MS v svetovalnem mnenju leta 1996. Neširjenje in kontrola jedrskega orožja je predmet vrste mednarodnih pogodb. Leta 2017 je bila v okviru OZN sprejeta mednarodna pogodba o prepovedi jedrskega orožja, ki še ne velja. Glej tudi **POGODBA IZ RAROTONGE, POGODBA IZ TLATELOLCA**

Angl. nuclear weapons

JEZOVI Spadajo med zgradbe in naprave, ki vsebujejo nevarne sile in so zaščiteni pred napadom, ki bi povzročil njihovo podrtje in poplavni val, usoden za civilno prebivalstvo. Če se neposredno in v veliki meri uporabljajo za vojaške namene, zaščita preneha (56. člen DP1). Zaradi zaščite civilnega prebivalstva je lahko potreben tudi izpust vode iz jezov kot previdnostni ukrep (pasivna preventiva, 58. člen DP1).

Angl. dams

KAMUFLAŽA Ena od vojnih zvijač.

Angl. camouflage

KAMUFLAŽA MEDICINSKIH ENOT IN USTANOV Izjemen ukrep. Zaradi kamuflaže zaščita ne preneha.

Angl. camouflage of medical units and establishments

KAPITANI, OFICIRJI IN POSADKE SOVRAŽNIH TRGOVSKIH LADIJ

Člani posadke sovražne trgovske ladje, ki padejo v roke nasprotni strani, postanejo vojni ujetniki (4. člen ŽK3).

Angl. captains, officers and crews of enemy merchant ships

KAPITULACIJA Enostransko ali dogovorjeno prenehanje sovražnosti. Kapitulacija je lahko popolna, če velja za vse oborožene sile države, ali delna, če je omejena na določene sile. Tudi v primeru brezpogojne kapitulacije imajo pripadniki oboroženih sil države, ki kapitulira, status vojnih ujetnikov in je treba spoštovati njihovo vojaško čast. Kapitulacijo je treba razlikovati od vdaje.

Angl. capitulation

KARTELNE LADJE Ladje, na podlagi posebnega dogovora namenjene samo prevozu odposlancev ali izmenjavi vojnih ujetnikov, ki jih ni dovoljeno napasti ali zaseči.

Angl. cartel ships

KATASTROFA Dogodek, ki povzroči veliko izgubo človeških življenj ali veliko materialno škodo. Lahko ga povzročijo naravni vzroki ali človeško delovanje. MHP omenja katastrofe v zvezi s civilno zaščito (61. člen DP1).

Angl. disaster

KAZENSKI UKREPI Kazenski ukrepi so eno od sredstev za uveljavitev MHP. Glej tudi **KAZNOVANJE**

Angl. penal measures

KAZNIVA DEJANJA ZOPER ZAŠČITENE OSEBE Skupina kaznivih dejanj po MHP, ki zajema ubijanje, mučenje in druge oblike nehumanega ravnanja z bolniki, ranjenci, brodolomci, vojnimi ujetniki, prebivalci zasedenega ozemlja ter drugimi zaščitnimi osebami. Inkriminirana so v ŽK, DP1 in RSMKS.

Angl. offences against protected persons

KAZNOVANJE Kazenski in disciplinski ukrepi proti pripadnikom oboroženih sil, ki so kršili pravila MHP, so pomembno sredstvo za uveljavitev MHP. Države so dolžne v svojo notranjo zakonodajo prenesti vojne zločine, določene v ŽK.

Angl. punishment

KEMIČNO OROŽJE Orožja, ki povzročijo poškodbe ljudem in živalim z uporabo kemikalij v trdnem, tekočem ali plinskem stanju. Lahko tudi onesnažijo hrano, pijačo ali opremo. Njihova uporaba, proizvodnja in skladiščenje so prepovedani (PP, 23. člen HP, 24. člen DP1, 14. člen DP2). CWC iz leta 1992 je uvedla natančen sistem nadzora.

Angl. chemical weapons

KIBERNETSKI NAPAD Kibernetiski napad je napadalna ali obrambna operacija, zloraba informacijskega sistema, za katero se upravičeno pričakuje, da bo povzročila telesne poškodbe ali uničenje predmetov. Glej tudi **KIBERNETSKO VOJSKOVANJE**.

Angl. cyber attack

KIBERNETSKO VOJSKOVANJE Vojskovanje z uporabo kibernetiskih napadov. V mednarodnih ali nemednarodnih spopadih se uporablja MHP. Glej tudi **KIBERNETSKI NAPAD**.

Angl. cyber warfare

KOLATERALNA ŠKODA Škoda, povzročena civilni populaciji ob napadu na vojaške objekte. V skladu z načelom sorazmernosti je pri načrtovanju napada treba

tehtati med škodo in pričakovano vojaško koristjo. Napad na objekte, ki vsebujejo nevarne sile, je prepovedan.

Angl. collateral damage

KOLEKTIVNE KAZNI Kolektivne kazni in drugi ukrepi ustrahovanja civilnega prebivalstva na okupiranem ozemlju so prepovedani (33. člen ŽK4).

Angl. collective penalties

KOMANDNA ODGOVORNOST Glej **OPUSTITEV UKREPANJA**

Angl. duty of commanders

KOMEL, ANDREJ pl. SOČEBRAN Častnik avstrijske vojske, pisec prvih vojaških priročnikov v slovenščini, ki jih je izdal v letih od 1872 do 1891.

KONČANJE OBOROŽENEGA SPOPADA Glej **PREKINITEV OGNJA, PREMIRJE, PRENEHANJE SOVRAŽNOSTI.**

Angl. termination of armed conflict

KONTRABANDA Stvari, katerih dobavo sovražniku stran v spopadu prepove, ker povečajo njegov vojaški potencial. Kontrabanda podleže zaplembi. O zakonitosti zaplembe odloča zasežno sodišče. Ladijski tovor, ki predstavlja pomoč prebivalstvu okupiranega in drugega ozemlja pod nadzorom strani v spopadu, ni kontrabanda in ne sme biti zaplenjen kot kontrabanda.

Angl. contraband

KONTROLA PREKINITVE OGNJA Naloga v okviru mednarodnih mirovnih operacij, ki jo poveri VS OZN.

Angl. cease-fire monitoring

KONVOJ Trgovske ladje v spremstvu vojaških ladij in letal. Sovražnikove trgovske ladje v konvoju je po MHP dovoljeno napasti brez predhodnega opozorila. Glej tudi

NEUTRALNI KONVOJ

Angl. convoy

KRFSKA OŽINA Morska ožina med otokom Krfom in albansko obalo. Ima status mednarodne morske ožine, ki ga je leta 1949 potrdilo MS, ko je obravnavalo primer vojaške ladje, poškodovane od mine.

Angl. Corfu Channel

KRŠITEV MHP Ravnanje v nasprotju s pravili MHP. Stran v oboroženem spopadu, ki krši MHP, je dolžna nadomestiti škodo in odgovarja za vsa dejanja pripadnikov svojih oboroženih sil. Kršitve MHP se dogajajo v vsakem oboroženem spopadu.

Dejavniki, ki spodbujevalno vplivajo na spoštovanje norm MHP, so javno mnenje, vzajemen interes strani v spopadu, možnost povračilnih ukrepov, komandna in kazenska odgovornost posameznikov, vloga OZN in njenih organov, zlasti VS, vloga sil zaščitnic, MORK in drugih nevladnih organizacij.

Angl. breaches of international humanitarian law, violation of international humanitarian law

KRŠITEV NEVTRALNOSTI Kršitev pravil nevtralnosti, ki so osnovana na načelu nepristranskosti in urejajo odnos nevtralne države z vsako od držav v vojni, pomenijo zlasti naslednja ravnanja:

- sodelovanje v sovražnostih ali pomoč stranem v spopadu,
- novačenje čet za strani v spopadu ali dovoliti tretjim, da to delajo na ozemlju nevtralne države,
- dobava vojaške opreme,
- posredovanje obveščevalnih podatkov.

Angl. violation of the neutral status

KRŠITEV PREKINITVE OGNJA Glej **KRŠITEV PREMIRJA**

Angl. violation of cease-fire

KRŠITEV PREMIRJA Prekršitev določb premirja od posameznikov, ki delujejo na lastno pest, ne opravičuje druge strani, da odstopi od sporazuma, ampak da zahteva kaznovanje kršilcev in odškodnino. Resna kršitev je lahko razlog za ponovni začetek sovražnosti iz razloga samoobrambe. V konkretnem primeru je okoliščine kršitve težko ugotoviti, kar je olajšano, če so prisotne sile OZN.

Angl. violation of an armistice

KRUTO RAVNANJE Po ŽK so vojni ujetniki zaščiteni pred vsemi oblikami krutega ravnanja in mučenja (13. člen ŽK3).

Angl. cruelty

KULTURNA DEDIŠČINA Po MHP je v oboroženem spopadu zaščitena snovna kulturna dediščina, ki jo predstavljajo premični in nepremični predmeti velikega pomena za kulturno dediščino človeštva, h kateri prispeva vsak narod. Podrobno njeno zaščito ureja KKD z dvema protokoloma. Za označitev kulturne dediščine se uporablja znak modrega ščita ali treh rdečih krogov na belem ozadju.

Angl. cultural property

KURATI Glej **VERSKO OSEBJE**

Angl. chaplains

LASERSKA OROŽJA Prepovedana so laserska orožja, katerih namen je, da oslepijo nasprotnika (1. člen LaP).

Angl. laser weapons

LAWS Glej **AVTONOMNA OROŽJA**

LEVÉE EN MASSE Tradicionalni francoski izraz v vojnem pravu za spontan oboroženi odpor prebivalstva, ki se ni imelo časa organizirati v redne oborožene sile, približujočemu se sovražniku. Osebe, ki sodelujejo v takšnem oboroženem odporu, imajo status bojevnika in so upravičene, če so ujetе, da so obravnavane kot vojni ujetniki.

LIEBERJEV KODEKS Zbirka pravil mednarodnega vojnega prava, ki jo je leta 1861 pripravil profesor Francis Lieber. V ameriški državljanski vojni leta 1863 je bila uveljavljena kot navodilo za zvezno vojsko.

Angl. Lieber Code

LINIJSKI ZRAKOPLOVI Civilni zrakoplovi, ki po zračnih koridorjih prevažajo civilne potnike na rednih ali čarterskih letih, so zaščiteni pred napadom. Kadar so brez potnikov na tleh, niso zaščiteni.

Angl. civil airliners

LONDONSKI ZAPISNIK Mednarodna pogodba o podmorniškem vojskovanju iz leta 1936. Vsebuje še vedno relevantna pravila, čeprav njene določbe, ki se nanašajo na vojaške operacije v odnosu do trgovskih ladij, v 2. svetovni vojni niso bile spoštovane.

Angl. London Proces-Verbal

MANDATI ZA MEDNARODNE MIROVNE OPERACIJE Mandate za mednarodne mirovne operacije daje VS OZN. Mandat, podeljen z resolucijo VS, je osnova za delovanje oboroženih sil držav, ki s svojimi oboroženimi silami sodelujejo v operacijah za uveljavitev miru po 7. poglavju UL. Glej tudi **MEDNARODNE MIROVNE OPERACIJE**

Angl. mandates for peace operations

MARTENSOVA KLAVZULA Pravilo mednarodnega običajnega prava, da so civilisti in bojvnikni tudi v primerih, ki jih ne urejajo mednarodne pogodbe, zaščiteni na osnovi načel mednarodnega prava, ki izhajajo iz ustaljenih običajev, načel človečnosti in zahtev javne vesti. Imenuje se po litovskem pravniku Friedrichu von Martensu, ki je bil ruski delegat na haških mirovnih konferencah. Vgrajena je bila v preambulo HK4 leta 1907 in kasneje potrjena v vrsti pogodb MHP (63. člen ŽK1, 62. člen ŽK2, 142. člen ŽK3, 158. člen ŽK4, 1. člen DP1).

Angl. Martens Clause

MAUX SUPERFLUS Splošno uveljavljen francoski izraz v vojnem pravu za povzročanje nepotrebnega trpljenja, ki je prepovedano.

Angl. unnecessary suffering, excessive suffering

MEDICINSKA SLUŽBA Glej **ZDRAVSTVENA SLUŽBA**

Angl. medical service

MEDICINSKA VOZILA Glej **ZDRAVSTVENA VOZILA**

Angl. medical vehicles

MEDICINSKE ENOTE Glej **ZDRAVSTVENE ENOTE**

Angl. medical units

MEDICINSKE USTANOVE Glej **ZDRAVSTVENE USTANOVE**

Angl. medical establishments

MEDICINSKI TRANSPORTI Glej **ZDRAVSTVENI TRANSPORTI**

Angl. medical transports

MEDICINSKO OSEBJE Glej **ZDRAVSTVENO OSEBJE**

Angl. medical personnel

MEDNARODNA CIVILNA ZAŠČITA Mednarodna organizacija za usklajevanje ukrepov civilne zaščite (ICDO). Stran v spopadu mora, če je primerno, olajšati mednarodno uskladitev ukrepov civilne zaščite.

Angl. International Civil Defence

MEDNARODNE KONVENCIJE O ČLOVEKOVIH PRAVICAH Glej **ČLOVEKOVE PRAVICE**

Angl. international treaties on human rights

MEDNARODNE MIROVNE OPERACIJE Operacije oboroženih sil in policije v različnih delih sveta z mandatom mednarodne skupnosti (OZN ali regionalne organizacije). Obsegajo operacije za ohranitev miru in operacije za uveljavitev miru. Glej tudi **MANDATI ZA MEDNARODNE MIROVNE OPERACIJE, MIROVNE OPERACIJE**

Angl. international peace operations

MEDNARODNE OŽINE Glej **TRANZITNI PREHOD**

Angl. international straits

MEDNARODNI OBOROŽENI SPOPAD Uporaba oborožene sile ene države proti drugi ali vojaška okupacija. Uporablja se MHP. Glej tudi **OBOROŽENI SPOPAD, OSVOBODILNA GIBANJA**

Angl. international armed conflict

MEDNARODNI ODBOR RDEČEGA KRIŽA Švicarska organizacija, ustanovljena leta 1863 v Ženevi. Je neodvisna humanitarna organizacija za zaščito in pomoč žrtvam oboroženih spopadov. Mednarodna skupnost ji priznava pomembno vlogo pri spremljanju spoštovanja in razvoja MHP. Njen znak je rdeči križ na beli podlagi. Glej tudi **SILA ZAŠČITNICA**

Angl. International Committee of the Red Cross

MEDNARODNI PROSTOVOLJCI Tujci, ki se prostovoljno prijavijo v oborožene sile države pod istimi pogoji kot njeni lastni državljani. Takšen primer mora biti v skladu z notranjimi predpisi države, katere državljan je tujec, in države, v katere oborožene sile stopi. Če je državljan nevtralne države, se v primeru ujetništva obravnava kot sovražni državljan (1. člen HP, 4., 6. in 17. člen HK5, 13. člen ŽK1, 43. in 50. člen DP1). Glej tudi **PROSTOVOLJSKE ENOTE**

Angl. international volunteers

MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO Pravila mednarodnega javnega prava, ki urejajo vprašanja, ki se pojavijo ob oboroženem spopadu. MHP omejuje strani v spopadu pri uporabi sredstev in metod vojskovanja. Poleg splošnih pravil vojskovanja vsebuje posebna pravila za vojskovanje na kopnem, v zraku in na morju ter pravila o nevtralnosti (nevtralnostno pravo), ki se nanašajo na pravice in dolžnosti nevtralnih držav.

Angl. international humanitarian law

MEDNARODNO KAZENSKO PRAVO Pravila mednarodnega prava o kaznovanju storilcev vojnih zločinov in drugih grozodejstev. So pomembno sredstvo za uveljavitev MHP.

Angl. international criminal law

MEDNARODNO KAZENSKO SODIŠČE Prvo stalno mednarodno sodišče za vojne zločine, ustanovljeno leta 1998. Pristojno je za vojna hudodelstva, hudodelstva proti človečnosti, genocid in agresijo. Slovenija je država pogodbenica RSMKS, s katerim je bilo MKS ustanovljeno.

Angl. International Criminal Court

MEDNARODNO PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV Glej **MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO**

Angl. international law of armed conflict

MEDNARODNO PRAVO V MIRU Pravila mednarodnega javnega prava se uporabljajo v miru, medtem ko se pravila mednarodnega vojnega prava uporabljajo v vojni. To razlikovanje je delno izgubilo pomen zaradi prepovedi vojne v sodobnem mednarodnem pravu in dejstva, da se v odnosih med državami, ki so v oboroženem spopadu, velik del pravil mednarodnega prava, ki veljajo v miru, uporablja naprej.
Angl. international law of peace

MEDNARODNO UGOTAVLJANJE DEJSTEV Glej **UGOTAVLJANJE DEJSTEV**

Angl. international fact finding

MEDNARODNO VOJNO PRAVO Glej **MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO**

Angl. international laws of war

MILICE Pomožne vojaške organizacije. V skladu s 43. členom DP1 so zdaj vse vojskujoče se sile vključene pod pojem oborožene sile in njihovi pripadniki uživajo status bojevnika. Po HP in ŽK je to veljalo samo za tiste milice, ki so bile organizacijsko vključene v oborožene sile države. Glej tudi **POMOŽNE VOJAŠKE ENOTE**
Angl. militias

MINE Naprave, položene pod površino ali blizu nje, ki se sprožijo ob prisotnosti, bližini ali stiku z osebo ali vozilom ali z daljinsko kontrolo oziroma potekom časa. Mine so lahko izstreljene iz topov, minometov ali odvržene iz letal. Sodobno pogodbeno pravo prepoveduje protipehotne mine (2/1 člen MPUKZP), druge mine v načelu niso prepovedane.

Angl. mines

MINE PRESENEČENJA Eksplozivno orožje, ki je konstruirano z namero, da ga žrtev sproži, ko se dotakne ali približa navidezno nenevarnemu predmetu ali napravi navidezno varno dejanje. Njegova uporaba je prepovedana v gosto naseljenih območjih.

Angl. booby-traps

MINSKA POLJA Sodobno pogodbeno MHP predpisuje, da je minska polja treba registrirati (9. člen MP, 4. člen PEOV).

Angl. minefields

MINSKO VOJSKOVANJE Pravila o vojskovanju na morju določajo, da je dovoljeno miniranje pred začetkom mednarodnega oboroženega spopada, dolžnosti strani v spopadu pri miniranju med oboroženim spopadom in po njem. Glej tudi **OBRAMBNO MINIRANJE, OFENZIVNO MINIRANJE**

Angl. mine warfare

MIROVNA POGODBA Mednarodna pogodba, s katero se konča vojno stanje. Vsebuje določbe o končanju sovražnosti, vzpostavitvi miroljubnih odnosov, rešitvi ozemeljskih vprašanj, vrnitvi vojnih ujetnikov in povrnitvi vojne škode. Sodobni oboroženi spopadi se končajo s premirjem ali prenehanjem sovražnosti. Slovensko ozemlje je bilo določeno z mirovnimi pogodbami, sklenjenimi po 1. svetovni vojni z Avstrijo (St. Germainška pogodba 1919), z Madžarsko (Trianonska pogodba 1920) in po 2. svetovni vojni z Italijo (Pariška pogodba 1947).

Angl. peace treaty

MIROVNE OPERACIJE Operacije s sodelovanjem mednarodne skupnosti, v katerih so uporabljene vojaške in policijske enote za vzpostavitev, vzdrževanje in zagotovitev miru. V mirovnih operacijah se uporabljajo mirnodobna pravila mednarodnega prava, MHP in notranjepravni predpisi. Glej tudi **MEDNARODNE MIROVNE OPERACIJE, PRAVILA DELOVANJA**

Angl. peace operations

MIROVNI POGODBI S TURČIJO V SEVRESU IN LOZANI Glej **VERSAJSKA MIROVNA POGODBA**

MLADOLETNIKI V MHP so posebej zaščiteni mladoletniki, mlajši od 15 let (ŽK4, 76.–78. člen DP1, 4. člen DP2).

Angl. minors

MODRI TRIKOTNIK NA ORANŽNI PODLAGI Zaščitni znak civilne zaščite.

Angl. blue triangle on orange ground

MORSKE MINE Glej **MINE, OBRAMBNO MINIRANJE, OFENZIVNO MINIRANJE**

Angl. sea mines

MRTVI Po MHP imajo družine pravico izvedeti za usodo svojih mrtvih in pogrešanih. Posmrtni ostanki ubitih v spopadih, umrlih v ujetništvu, internaciji ali pridržanih med okupacijo morajo biti spoštovani. MHP vsebuje pravila o spoštovanju in označitvi grobov in ukrepov, ki jih je zato treba sprejeti potem, ko so sovražnosti končane.

Angl. dead persons

MUČENJE Država mora aktivno delovati, da prepreči mučenje tudi v vojnem času ali ob izrednih razmerah. ŽK prepoveduje nehumano ravnanje z vojnimi ujetniki, pri čemer nehumanega ravnanja ne definirajo. Definicija mučenja je v deklaraciji OZN, sprejeti 9. 12. 1975, in Konvenciji proti mučenju in drugim krutim,

nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju, sprejeti 10. 12. 1984. Mučenje je vojni zločin, ki ga določa slovenski kazenski zakonik v 102. členu.

Angl. torture

NACIONALNA DRUŠTVA RDEČEGA KRIŽA IN RDEČEGA POLMESECA

Humanitarne organizacije, katerih naloge so določene v več členih ŽK. So neodvisne organizacije, ki so del mednarodnega Gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca, če izpolnjujejo načela Gibanja. V vsaki državi je lahko samo eno nacionalno združenje. V Sloveniji to nalogo opravlja RKS.

Angl. National Red Cross and Red Crescent Societies

NACIONALNI INFORMACIJSKI BIRO Države morajo po začetku sovražnosti ustanoviti nacionalne informacijske biroje zaradi izmenjave informacij o usodi zaščitene civiliste, vojni ujetniki, ranjeni, bolniki, brodolomci in mrtvi. V Sloveniji je nacionalni biro ustanovljen pri RKS, njegovo delovanje je urejeno v III. poglavju Zakona o Rdečem križu Slovenije. Glej tudi **OSREDNJA AGENCIJA ZA VOJNE UJETNIKE**

Angl. National Information Bureau

NAKLEPNO POBIJANJE Umor osebe, zaščitene po MHP. Lahko je storjen s storitvijo ali opustitvijo, na primer z zmanjšanjem obrokov vojnemu ujetniku. Glej tudi **VOJNI ZLOČINI**

Angl. wilful killing

NAPAD Uporaba sile proti nasprotniku bodisi za obrambo bodisi za napad. Pri pripravi in izvedbi ter presoji učinkov napadov je treba upoštevati določbe MHP glede zaščitene osebe in objektov (49. člen, 51.–60. člen DP1).

Angl. attack

NAPADI ZARADI USTRAHOVANJA PREBIVALSTVA Posebna oblika nezakonitega napada na civilno prebivalstvo je po 51/2 členu DP1 streljati na civilno prebivalstvo ali ga bombardirati, da se ustrašuje. Primeri so pogosti iz nedavnih vojn, tudi na območju bivše Jugoslavije, z namenom doseči pobeg avtohtonega prebivalstva druge narodnosti.

Angl. terror attacks

NARAVNE KATASTROFE Oborožene sile lahko zagotovijo humanitarno pomoč v primeru naravnih katastrof, če s civilne strani ni dosegljiva. V takšnem primeru se uporabijo enaka pravila kot pri mirovnih operacijah.

Angl. natural disasters

NAROKAVNIK Naročni trak, na katerem je zaščitni znak, ki ga na levi roki nosi zdravstveno in versko osebje oziroma pripadniki civilne zaščite.

Angl. armband, armllet

NASIPI Glej **NEVARNE SILE, JEZOVI**

Angl. dykes

NASPROTNO RAZLIKOVANJE Pri obravnavi žrtev oboroženih spopadov se prednost pri obravnavi lahko določa samo na podlagi teže poškodb. Vsako razlikovanje na podlagi drugih meril je po MHP prepovedano (3. in 12. člen ŽK1, ŽK2 in ŽK3, 16. člen ŽK3, 3. in 13. člen ŽK4, 9., 69., 70. in 75. člen DP1 ter 2. in 18. člen DP2).

Angl. adverse distinction

NATO Obrambni pakt, ustanovljen z mednarodno pogodbo leta 1949. Slovenija je članica pakta postala leta 2004. V okviru mirovnih operacij je od druge polovice devetdesetih let prejšnjega stoletja VS sodeloval z NATO v BIH, na Kosovu, v Afganistanu in Iraku, pri čemer so bili udeleženi tudi slovenski vojaki.

NEBOJEVNIKI Pripadniki oboroženih sil, ki po notranji ureditvi strani v spopadu nimajo bojnih nalog, kot so sodniki, uradniki in delavci. Če padejo v roke nasprotniku, so upravičeni do statusa vojnega ujetnika. Če so napadeni, se imajo pravico braniti. Glej tudi **ZDRAVSTVENO OSEBJE, VERSKO OSEBJE**

Angl. non-combatants

NEBRANJENI KRAJI Naseljeni kraji v bližini spopadov, ki so zaščiteni pred napadom, ker so bile iz njih umaknjene vojaške enote in oprema, nepremični vojaški objekti niso v uporabi, prebivalci pa ne vodijo dejavnosti proti sovražniku ter ne podpirajo vojaških operacij. Nasprotna stran mora biti o razglasitvi naselja za nebranjen kraj obveščena. Nebranjeni kraji so odprti za okupacijo, zaščita traja, dokler so izpolnjeni pogoji. Sedanja ureditev je v 59. členu DP1, izhaja pa iz razlikovanja med branjenimi in nebranjenimi lokacijami, ki niso cilj napada (25. člen HP).

Angl. non-defended localities, undefended localities

NEČLOVEŠKO RAVNANJE Huda kršitev MHP (12. člen ŽK2 in 27. člen ŽK4). Nanaša se na povzročitev trpljenja osebam. Bolj natančno je nečloveško ravnanje opredeljeno v konvenciji proti mučenju. Glej tudi **ČLOVEŠKO RAVNANJE**

Angl. inhumane treatment

NEDISKRIMINATORNO BOMBARDIRANJE Bombardiranje gosto naseljenih območij kot enotnega cilja. Izvajalo se je v 2. svetovni vojni, ko so ga zavezniki šteli za legalno. Danes je po veljavnem MHP prepovedano (51. člen DP1). Glej tudi **OBMOČJE KOT CILJ BOMBARDIRANJA**

Angl. area bombardments

NEDISKRIMINATORNO VOJSKOVANJE Neupoštevanje temeljnega načela, da je v oboroženem spopadu treba kar najbolj zaščititi civilno prebivalstvo in posamezne civiliste pred napadom. Je prepovedano v mednarodnih in nemednarodnih oboroženih spopadih ter pomeni hudo kršitev MHP (85. člen DP1).

Angl. indiscriminate warfare

NEDRŽAVNI UDELEŽENCI MHP obvezuje poleg držav tudi nedržavne udeležence, kot so oborožene skupine politične opozicije v državljanski vojni. Korpus teh pravil je zlasti skupni 3. člen ŽK, določena pravila običajnega MHP in pogodbeno pravo DP2.

Angl. non-state actors

NEMEDNARODNI OBOROŽENI SPOPAD Oborožen spopad znotraj državnih meja med oboroženimi silami države in oboroženimi skupinami ali med oboroženimi skupinami, ki niso pod oblastjo države. V nemednarodnem oboroženem spopadu se kot minimum uporablja skupni 3. člen ŽK in DP2 za države, ki so njegove pogodbenice. Nemednarodni oboroženi spopad lahko postane internacionaliziran, če oboroženo skupino nadzira druga država ali v primeru vojn za narodno osvoboditev. Glej **OBOROŽENI SPOPAD, DRŽAVLJANSKA VOJNA**

Angl. non-international armed conflict

NEMIRI V primeru notranjih nemirov, napetosti, posameznih nasilnih dejanj in dejanj podobne narave se ne uporablja MHP, ampak notranjepravni predpisi o vzdrževanju reda in miru, pri čemer so ob razglasitvi izrednega stanja lahko nekatere pravice suspendirane. Minimalni standardi človekovih pravic in humanitarnih načel, ki naj bi jih vedno upoštevali, so navedeni v Turku deklaraciji iz leta 1990. Glej tudi **NEMIRI, TURKU DEKLARACIJA**

Angl. riots

NENEUTRALNI POSEL Sodobna praksa držav je spremenila 7. člen HK5, po katerem nevtralna država ni dolžna prepovedati dobav zasebnih oseb eni od strani v spopadu. Takšna dobava se šteje za neneutralni posel. Dovoliti uporabo splošno dostopnih komunikacij nevtralne države strani v spopadu ni neneutralni posel.

Angl. non-neutral service

NEPOSREDNO SODELOVANJE V SOVRAŽNOSTIH Pripadniki oboroženih sil, ki imajo status bojvnika, za neposredno sodelovanje v sovražnostih ne odgovarjajo, razen če storijo vojni zločin. Če padejo v roke sovražniku, so vojni ujetniki in kot taki zaščiteni. Civilisti z neposrednim sodelovanjem v sovražnostih izgubijo položaj zaščitene osebe. Civilisti, ki samo začasno sodelujejo v neposrednih sovražnostih, po prenehanju takšnega delovanja spet pridobijo zaščito, ki jo uživajo kot civilisti. Za neposredno sodelovanje v sovražnostih civilisti kazensko odgovarjajo v skladu z notranjo zakonodajo.

Angl. direct participation in hostilities

NEPOTREBNO TRPLJENJE Prepoved povzročitve nepotrebnega trpljenja je eno temeljnih načel OMHP, prvič kodificirano s Peterburško deklaracijo, v kateri je navedeno, da je v nasprotju z zakoni človečnosti uporaba orožij, ki po nepotrebnem poslabšajo trpljenje onespoblenih ljudi ali povzročijo njihovo smrt. Sodobno besedilo tega pravila je v 35/2 členu DP1, ki določa, da je prepovedano uporabljati takšno orožje, izstrelke in material ter metode vojskovanja, ki povzročajo odvečne poškodbe ali nepotrebno trpljenje.

Angl. unnecessary suffering

NEPRISTRANSKOST Eno temeljnih načel gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca, po katerem je edino merilo za delitev pomoči, da je oseba v stiski. V MHP pojem nepristranskosti označuje način ravnanja, ki ga morajo upoštevati nevtralne države v odnosu do vojskujočih se strani v oboroženem spopadu.

Angl. impartiality

NEPRIVILEGIRANI BOJEVNIKI Glej **NEZAKONITI BOJEVNIKI**

Angl. unprivileged belligerents

NESODELOVANJE NEVTRALNIH DRŽAV VS lahko s svojimi resolucijami spremeni nevtralnostno pravo, tako da je dolžnost nesodelovanja in nepristranskosti omejena. Primer so sankcije proti Iraku po njegovi okupaciji Kuvajta, ki so bile obvezne za vse članice OZN.

Angl. non-participation by neutral states.

NEVARNE SILE Zgradbe in naprave, ki vsebujejo nevarne sile, lahko v primeru napada sprostijo te sile in povzročijo velike izgube med civilnim prebivalstvom. To so predvsem jezovi, nasipi in jedrske elektrarne. Zaščitene so pred napadom, ki bi sprožil sprostitve nevarnih sil. Označiti jih je treba s posebnim zaščitnim znakom treh oranžnih krogov.

Angl. dangerous forces

NEVOJSKUJOČE SE DRŽAVE Pojem, ki ni uveljavljen v nevtralnostnem pravu. Nekatere države so uporabile ta izraz, da bi poudarile, da niso v vojni, na primer ZDA, ko so podprle Združeno kraljestvo pred svojim vstopom v 2. svetovno vojno, Italija ob svoji pomoči pri ameriško-angleški intervenciji leta 2003 v Iraku.
Angl. non-belligerent states

NEVTRALNE CONE Namenjene so za zaščito ranjencev, bolnikov in civilnega prebivalstva. Ustanovljene so na območju, kjer potekajo boji, in niso trajnega značaja. Ureja jih 15. člen ŽK4. Glej tudi **CONE, DEMILITARIZIRANE CONE**
Angl. neutralized zones

NEVTRALNE DRŽAVE Države, ki niso udeležene v oboroženem spopadu med drugimi državami. Njihove pravice in dolžnosti ureja običajno mednarodno pravo ter HK5 in HK13.
Angl. neutral states

NEVTRALNE VODE Vode pod suverenostjo nevtralne države. Nevtralna država se je dolžna odzvati, če pride do kršitve nevtralnosti, na primer zaplembe ladje v njenih vodah.
Angl. neutral waters

NEVTRALNI KONVOJ Trgovske ladje pod nevtralno zastavo v spremstvu nevtralne vojne ladje ne podležejo nadzoru. Glej tudi **KONVOJ**
Angl. neutral convoy

NEVTRALNI TOVOR NA SOVRAŽNIH LADJAH Glej **SOVRAŽNE TRGOVSKE LADJE**
Angl. neutral cargo on board enemy ships

NEVTRALNOST Pravni položaj države, ki se odloči, da ne bo sodelovala v mednarodnem oboroženem spopadu. V skladu z mednarodnim običajnim in pogodbenim pravom (HK5, HK13) nevtralna država ne sme sodelovati v sovražnostih, pomagati vojskujočim se državam, novačiti vojakov za vojskujoče se države, dobavljati vojaške opreme in dati na razpolago obveščevalnih podatkov. Za sprejem in tranzit vojnih ujetnikov, ranjencev in bolnikov ter medicinskega osebja velja poseben režim. Glej tudi **OBOROŽENA NEVTRALNOST, STALNA NEVTRALNOST**
Angl. neutrality

NEVTRALNOSTNO PRAVO Glej **MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO**
Angl. law of neutrality

NEZAKONITI BOJEVNIKI Osebe, ki nimajo statusa bojevnika in v oboroženem spopadu sodelujejo v vojaški akciji. Ne štiti jih vojno pravo in kazensko odgovarjajo po notranjem pravu države. Po napadu na Svetovni trgovinski center v New Yorku 11. 9. 2001 se je ta izraz začel uporabljati kot označitev posebne skupine oseb, ki niso niti bojevniki niti civilisti. Njegova uporaba z namenom, da se takšni skupini oseb omeji minimalni standard človekovih pravic, pravno ni dopustna.

Angl. unlawful combatants

NEZAZNAVNI DELCI Po PND so prepovedana orožja, katerih glavni učinek je poškodovanje z delci, ki jih v človeškem telesu ni mogoče odkriti z rentgenskimi žarki.

Angl. nondetectable fragments

NIGHTINGALE, FLORENCE Angleška bolniška sestra, katere zgled pri oskrbi ranjencev in bolnikov v Krimski vojni (1853–1856) je vplival na razvoj MHP.

NOSEČE ŽENSKE Noseče ženske so v MHP posebej zaščitene in morajo biti prednostno obravnavane (76/2 člen DP1).

Angl. pregnant women

NOTIFIKACIJA BOJEVNIŠKEGA STATUSA Obvestilo, s katerim stran v spopadu v skladu s 43. členom DP1 obvesti druge strani v spopadu, da so njene policijske oziroma druge pomožne varnostne strukture vključene v njene oborožene sile.

Angl. notification of combatant status

NOTRANJE MORSKE VODE Države jih določijo v skladu z mednarodnim pravom morja. V oboroženem spopadu se štejejo za državni teritorij.

Angl. internal waters

NOTRANJI NEMIRI Primeri, ko oblasti za pomiritev notranjih napetosti v državi uporabijo velike policijske sile ali celo vojsko in niso oboroženi spopad v smislu MHP. Glej tudi **NEMIRI**

Angl. internal disturbances

NOVA OROŽJA V 36. členu DP1 je določeno, da države pri razvoju in pridobivanju novih orožij preučijo njihovo skladnost s pravili MHP. Nekatere države so v ta namen ustanovile posebne komisije. Glej tudi **OCENA NOVIH OROŽIJ**

Angl. new weapons

NOVINARJI Novinarji, ki poročajo z območja oboroženih spopadov, imajo po MHP lahko različen status. Tradicionalno MHP pozna vojne dopisnike (war correspondents), ki jih stran v spopadu pooblasti, da spremljajo njene oborožene sile, in

so upravičeni do statusa vojnega ujetnika. Drugi novinarji so zaščiteni kot civilisti in ne smejo biti tarča napada, če ne sodelujejo v bojnih dejavnostih (79. člen DP1). V iraški vojni 2003 so enote ZDA spremljali novinarji, ki niso bili vojni dopisniki v smislu MHP, t. i. »embedded journalists«. Glej tudi **VOJNI DOPISNIKI**
Angl. journalists

NÜRNBERŠKI PROCES Sojenje nemškim vojnim zločincem po drugi svetovni vojni v letih 1945–1946 na podlagi mednarodne pogodbe med ZDA, Združenim kraljestvom, Francijo in ZSSR.
Angl. Nuremberg Trials

OBALNI REŠEVALNI ČOLNI Majhna plovila, namenjena reševanju, ki jih uporablja država ali uradno priznane reševalne ustanove, uživajo zaščito kot bolniške ladje.
Angl. coastal rescue boats

OBIČAJNO PRAVO Velik del pravil MHP je nastal kot običajno pravo na podlagi ponavljajoče se prakse v vojnah. Mednarodne pogodbe s področja MHP vsebujejo tudi pravila običajnega prava, ki zavezujejo vse države, ne glede ali so pogodbenice. MORK je pripravil pregled veljavnih pravil OMHP, ki je leta 2005 izšel tudi v slovenskem prevodu.
Angl. customary law

OBLEGANJE Vojaška operacija okrog branjene lokacije z namenom njene zasedbe. Stradanje civilnega prebivalstva v obleganih naseljih zaradi prisiljenja sovražnika k vdaji je po DP1 prepovedano (54/1 člen). Strani v spopadu si morajo prizadevati za sklenitev krajevnih dogovorov o umiku ranjencev in mater z otroki z oblegane lokacije ter prepustiti prehod medicinskega osebja in opreme. Pravico zapustiti oblegano lokacijo imajo državljani nevtralnih držav in diplomati. Ostale osebe, ki niso bojevniki, jo lahko zapustijo pod dogovorjenimi pogoji. Primer obleganega mesta je bilo Sarajevo med jugoslovanskimi vojnami.
Angl. siege

OBMOČJE KOT CILJ BOMBARDIRANJA V 2. svetovni vojni so bila cilj zračnega bombardiranja z veliko civilnimi žrtvami gosto naseljena območja. DP1 zdaj kot v nasprotju s temeljnim načelom razlikovanja med civilisti in bojevniki v 51/5 členu določa napade na vojaške objekte v pozidanih območjih, kot da bi šlo za en sam objekt. Glej tudi **NEDISKRIMINATORNO BOMBARDIRANJE**
Angl. target area bombardments

OBOROŽENA NEVTRALNOST Obnašanje nevtralne države, ki v skladu z dolžnostjo aktivno braniti nevtralnost, vključuje odločno akcijo brez odlašanja zaradi

preprečitve eni ali drugi strani v spopadu uporabiti ozemlje nevtralne države za vojaške operacije.

Angl. armed neutrality

OBOROŽENE ODPORNIŠKE SKUPINE Stran v spopadu v nemednarodnem oboroženem spopadu. Njeni pripadniki po MHP niso upravičeni do statusa vojnega ujetnika. Obravnavani morajo biti humano in za njih veljajo določbe mednarodnih pogodb o človekovih pravicah, če niso razveljavljene zaradi izrednega stanja oziroma je njihova uporaba izključena zaradi uporabe MHP kot *lex specialis*.

Angl. armed opposition groups

OBOROŽENE SILE Vse organizirane oborožene sile, skupine in enote strani v spopadu, vključno s policijskimi in prostovoljskimi enotami. Oborožene sile morajo biti pod enotnim poveljstvom in podvržene notranjemu disciplinskemu sistemu. Osebe, ki jim pripadajo, so bojevniki in nebojevniki (43. člen DP1).

Angl. armed forces

OBOROŽENI NAPAD Pojem, ki v mednarodnem pravu ni natančno določen. MS je dopustilo, da vključuje tudi uporabo oborožene sile od nedržavnih dejavnikov, ki jih sponzorira država (primer Nikaragva). ZDA so krvoločen dogodek, ki so ga 11. 9. 2001 v New Yorku storili teroristi, označile za napad na državo. Glej tudi **AGRESIJA**

Angl. armed attack

OBOROŽENI SPOPAD Spopad z uporabo oborožene sile med dvema ali več stranmi je lahko mednarodni ali nemednarodni. V mednarodnem oboroženem spopadu so strani države in se uporablja MHP. Spopad med obstoječo oblastjo in nasprotujočimi nevladnimi skupinami oziroma skupinami, ki podpirajo obstoječo oblast, v katerem je uporabljena oborožena sila, je pod določenimi pogoji (intenziteta in trajanje spopada) nemednarodni oboroženi spopad. V nemednarodnem oboroženem spopadu je kot minimum treba upoštevati temeljne humanitarne določbe, vsebovane v skupnem 3. členu ŽK.

Angl. armed conflict

OBOROŽENI SPOPAD NA MORJU Pravila vojskovanja na morju so posebna glede vojaških ciljev, zaščitениh objektov in metod (miniranje, uporaba podmornic, blokada in izključne cone). Zaščita ranjencev, bolnikov in brodolomcev na morju je urejena v ŽK2. Leta 1994 je bil na pobudo mednarodnega inštituta za humanitarno pravo pripravljen priročnik (San Remo Manual), ki je poskus zapisati veljavno pravo vojskovanja na morju. Glej tudi **VOJSKOVANJE NA MORJU**

Angl. armed conflict at sea

OBRAMBNI MEHURČKI Območje, ki ga je zaradi nadzora plovbe in zračnega prostora v neposredni bližini svojih mornariških enot zaradi njihove zaščite razglasilo Združeno kraljestvo v Falklandsko/Malvinskem spopadu. Gre za območje okrog enot, ki se gibajo, in njihova lokacija ni sporočena, namen ukrepa pa je omogočiti učinkovito samoobrambo.

Angl. defence bubbles

OBRAMBNO MINIRANJE Polaganje min v pomorskem vojskovanju v mednarodnih vodah zaradi zaščite prehodov, pristanišč in dostopov do njih. Po MHP je dovoljeno samo po začetku oboroženega spopada. Glej tudi **OFENZIVNO MINIRANJE**

Angl. defensive mining

OBRAMBNO STANJE Glej **VOJNO STANJE**

Angl. state of defence

OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST Glej **VOHUNJENJE**

Angl. intelligence gathering

OCEANSKO DNO Dno oceanov in območje pod njim je na podlagi pogodbe o oceanskem dnu iz leta 1971 del Zemlje, na katerega je prepovedano nameščati orožje za množično uničevanje.

Angl. sea-bed

OCENA NOVIH OROŽIJ V smislu uresničevanja prepovedi določenih orožij in načinov vojskovanja je DP1 v 36. členu določil obveznost držav, da pri razvoju in nabavi novih orožij opravijo presojo njihove skladnosti z MHP. Običajno je za to pristojna posebna medresorska komisija. V Sloveniji takšna komisija ne obstaja. Glej tudi **NOVA OROŽJA**

Angl. review of new weapons

ODBOR VOJAŠKEGA ŠTABA Pomožni organ VS za strateško vodenje oboroženih sil pri izvajanju prisilnih ukrepov v skladu s VII. poglavjem UL. Sestavljajo ga načelniki generalštabov stalnih članic VS. Doslej ni bil uporabljen.

Angl. Military Staff Committee

ODGOVORNOST DRŽAVE Države so odgovorne za kršitve MHP, ki jih storijo njihove oborožene sile. Pravilo o odgovornosti držav vsebuje 3. člen HK4, v mirovne pogodbe po 1. svetovni vojni so bile sprejete določbe o reparacijah, ki so jih morale plačati poražene države. Pravilo je bilo potrjeno v 91. členu DP1.

Angl. state responsibility

ODGOVORNOST POSAMEZNIKA V vojnem pravu je bila po 2. svetovni vojni vzpostavljena odgovornost posameznikov za vojne zločine za nosilce najvišjih državnih in vojaških funkcij. Zdaj po MHP odgovarjajo za vojne zločine, ki so jih storili, tudi podrejeni. Glej tudi **NÜRNBERŠKI PROCES, TOKIJSKI PROCESI, VOJAKOVE DOLŽNOSTI**

Angl. individual responsibility, responsibility of the individual

ODGOVORNOST ZAŠČITITI Mednarodnopravni koncept intervencije zaradi zaščite civilnega prebivalstva. Izhaja iz mednarodnopravne obveznosti zaščititi prebivalstvo pred genocidom, vojnimi zločini, etničnim čiščenjem in zločinom proti človečnosti.

Angl. responsibility to protect

ODKRIVANJE POGREŠANIH OSEB Po MHP so države dolžne iskati pogrešane osebe. Ta obveznost, ki izhaja iz ŽK in DP1, obsega ukrepe za razjasnitev usode pogrešanih oseb (33. člen DP1) in iskanje, identifikacijo ter dostojno ravnanje z mrtvimi (15.–17. člen ŽK1, 18. in 19. člen ŽK2, 120. člen ŽK3, 16. in 130. člen ŽK4). Za nemednarodni oboroženi spopad takšno ravnanje izhaja iz skupnega 3. člena ŽK oziroma OMHP. Glej tudi **POGREŠANE OSEBE**

Angl. tracing missing persons

ODPORNišKA GIBANJA Izraz za odporniška gibanja, ki so med drugo svetovno vojno v Evropi vodila dejavnosti proti okupacijskim silam. Po vojni je bil v MHP pripadnikom teh gibanj priznan položaj bojevnikov pod določenimi pogoji. V procesu dekolonizacije je bil status bojevnikov priznan pripadnikom osvobodilnih gibanj. Po zdaj veljavnih pravilih MHP imajo pripadniki odporniških gibanj v oboroženem spopadu status bojevnikov, če jih je možno razlikovati od civilistov. Glej tudi **GVERILSKO/PARTIZANSKO VOJSKOVANJE, PARTIZANI**

Angl. resistance movements

ODPRTA MESTA Glej **NEBRANJENI KRAJI**

Angl. open towns

ODPRTO MORJE Del območja, na katerem poteka vojskovanje med stranmi v spopadu. Tretja konferenca OZN o pravu morja je razširila nekatere pravice priobalnih držav na morski prostor, ki je bil po tradicionalni ureditvi odprto morje. Z vidika MHP se je s tem pojavilo vprašanje upoštevanja interesov zlasti nevtrálnih držav na takšnih območjih od strani v spopadu.

Angl. high seas

OFENZIVNO MINIRANJE Miniranje v sovražnikovih teritorialnih vodah. V skladu z 51. členom UL za njegovo dopustnost ne zadošča obstoj oboroženega spopada, ampak je dopustno samo v samoobrambi.

Angl. offensive mining

OGLED IN PREISKAVA Dejanje, s katerim vojna ladja strani v spopadu preveri, ali je sovražna ladja upravičena do posebne zaščite po pravilih vojskovanja na morju. Ni dopustno v nevtralnih vodah oziroma naj bi se mu stran v spopadu odrekla, če je zloraba izključena na drug način, npr. s prisotnostjo nepristranskih opazovalcev na ladji, ki je upravičena do posebne zaščite.

Angl. visit and search

OKOLJE Prepovedano je uporabljati načine in sredstva vojskovanja, ki so napravljena ali je od njih mogoče pričakovati, da povzročijo obsežno, dolgotrajno in resno škodo naravnemu okolju in tako vplivajo na zdravje ali preživetje prebivalstva. Prav tako so prepovedani napadi na naravno okolje kot represalije (225. člen UNCLOS, 35. in 55. člen DP1, KPTSO).

Angl. environment

OKUPACIJA Glej **VOJAŠKA OKUPACIJA**

Angl. occupation

OKUŽBA Ranjencev, bolnikov in brodolomcev ni dovoljeno izpostavljati nevarnosti okužbe (12. člen ŽK1 in ŽK2).

Angl. contagion

OPERACIJE ZA UVELJAVITEV MIRU Del mednarodnih mirovnih operacij. Temeljijo na mandatu OZN, danim na podlagi VII. poglavja UL, praviloma brez soglasja prizadete države. Na čelu operacije je navadno vodilna država, ki se ji pridružijo druge države.

Angl. peace enforcement operations

OPERATIVNA CONA Območje, na katerem potekajo vojaške operacije.

Angl. area of operations

OPOZORILO Opozorila so v nekaterih primerih obvezna. Dolžnost poveljnika, da opozori civilno prebivalstvo pred napadom, še zlasti pred bombardiranjem, je izhajala že iz 26. člena HP, zdaj je kodificirana v 57. členu DP1, ki zaradi zaščite civilnega prebivalstva določa, da je pri izvajanju vojaških operacij treba dati učinkovito vnaprejšnje opozorilo o napadu, razen če okoliščine tega ne dopuščajo. Opozorilo je potrebno pred napadom na javno letalo. Opozorilo o prenehanju zaščite je v ŽK, DP1 in DP2 predvideno v primeru zdravstvenih ustanov in prevozov za dejanja,

ki škodijo sovražniku. Po OMHP je potrebno opozorilo, preden se začnejo izvajati represalije. Opozorilo ali drugi ustrezni ukrepi so v MHP predpisani, če se na poseljenem območju v bližini vojaških objektov položijo mine presenečenja.

Angl. warning

OPUSTITEV UKREPANJA Države morajo sprejeti vse ukrepe za uresničitev njihovih dolžnosti po MHP. Strani v spopadu so odgovorne, če ne ukrepajo za zatiranje hudih kršitev MHP. Po načelu komandne odgovornosti za vojni zločin, ki ga je storil podrejeni, odgovarja tudi nadrejeni, če ni storil potrebnega, da bi ga preprečil (80. in 86. člen DP1).

Angl. failure to act

OROŽJE Predmeti in oprema, s katerimi države opremijo svoje oborožene sile, da lahko v primeru oboroženega spopada uporabijo silo proti sovražniku. Uporaba orožja je legitimna v vojni, če je v okviru vojaške potrebe in ni v nasprotju z vojaško častjo. Uporaba načinov in sredstev vojskovanja ni neomejena, pri načrtovanju, razvoju in nabavi novih orožij so države dolžne preveriti njihovo dopustnost z vidika MHP (36. člen DP1), določena orožja so prepovedana ali njihova uporaba omejena s posebnimi mednarodnimi pogodbami. Glej tudi **BAKTERIOLOŠKA (BIOLOŠKA) OROŽJA, BOMBARDIRANJE, DUMDUMKE, KEMIČNO OROŽJE, LASERSKA OROŽJA, MINE, MINE PRESENEČENJA, NEZAZNAVNI DELCI, OCENA NOVIH OROŽIJ, PROTIPEHOTNE MINE, SAMOSTREL, SEJANE MINE, STRELNO OROŽJE, STRUPENI PLINI, ZAŽIGALNA OROŽJA**

Angl. weapon

OROŽJE Z AMNOŽIČNO UNIČEVANJE Med orožje za množično uničevanje spadajo jedrsko, bakteriološko (biološko) in kemično orožje. Glej **BAKTERIOLOŠKO (BIOLOŠKO) OROŽJE, JEDRSKO OROŽJE, KEMIČNO OROŽJE**

Angl. NBC weapons

OSAMITEV Ukrep, ki so ga leta 1962 uporabile ZDA ob kubanski krizi in je v bistvu grožnja, da bo sila uporabljena. Namensko je bil izbran izraz, ki ni iz pojmovnika vojnega prava in ne implicira uporabe oborožene sile.

Angl. quarantine

OSEBA Z UGOVOROM VESTI Oseba, ki zavrača zakonsko obveznost, ker je v nasprotju z njegovo vestjo. Izraža se tudi v odklonitvi vpoklica v vojsko, ker je uporaba oborožene sile v nasprotju s filozofskim ali verskim prepričanjem osebe. SFRJ ugovora vesti v primeru obveznega služenja vojaškega roka ni priznavala, zavrnitev služenja je bilo kaznivo dejanje.

Angl. conscientious objector

OSEBE, KI SPREMLJAJO OBOROŽENE SILE Civilne osebe, ki oskrbujejo vojake ali pripadajo delovnim enotam, niso bojovníki, uživajo pa status vojnih ujetnikov, če padejo v roke nasprotniku. Oborožene sile jim izdajo posebne izkaznice (Priloga IV. A. ŽK3). Enako velja za vojne dopisnike.
Angl. persons accompanying the armed forces

OSEBJE BOLNIŠKIH LADIJ Glej **BOLNIŠKE LADJE**
Angl. personnel of hospital ships

OSEBJE ZA ZAŠČITO KULTURNE DEDIŠČINE Po KKD osebje, ki čuva kulturno dediščino in pade v roke nasprotni strani, uživa podoben status kot medicinsko osebje. Omogočiti mu je treba, da naprej skrbi za kulturno dediščino, za katero je zadolžen. V PIKKD je predvideno tudi imenovanje več skupin oseb, ki jih sile zaščitnice ali komisar za kulturno dediščino imenujejo za nadzor spoštovanja določb MHP o zaščiti kulturne dediščine. Osebje je upravičeno nositi trak na rokavu z zaščitnim znakom kulturne dediščine in ima posebne izkaznice. Glej tudi **KULTURNA DEDIŠČINA**
Angl. personnel engaged in the protection of cultural property

OSREDNJA AGENCIJA ZA VOJNE UJETNIKE Agencija, ki jo je ustanovil MORK na podlagi 123. člena ŽK3, zbira vse dosegljive podatke o vojnih ujetnikih in opravlja nalogo posrednika. Takšno delo opravlja tudi za zaščiteno civilno prebivalstvo po 140. členu ŽK4, posebej v primeru internacije civilnega prebivalstva. V vojnah ob razpadu Jugoslavije je odigrala pomembno vlogo in sodelovala z nacionalnimi informacijskimi biroji, med drugim z RKS.
Angl. Central Prisoners of War Agency

OSVOBODILNA GIBANJA Po 1. členu DP1 je za mednarodni oborožen spopad šteti tudi oborožene spopade, v katerih se narodi borijo proti kolonialni nadvladi za uresničenje svoje pravice do samoodločbe. Takšne vojne so s končanjem procesa dekolonizacije praktično stvar preteklosti. Možno, vendar ne sprejeto, je širše razumevanje v smislu, da se določba nanaša tudi na primere, ko se določena etnična skupina prebivalcev poskuša odcepiti od države. Posledično bi ob takšnem razumevanju tudi desetdnevno vojno v Sloveniji lahko šteli za mednarodni oboroženi spopad. Glej tudi **MEDNARODNI OBOROŽENI SPOPAD**
Angl. liberation movements

OTROCI Otroci uživajo posebno zaščito med oboroženim spopadom. Kot del mladoletne civilne populacije so zaščiteni pred vsako obliko nenravnega napada nanje (77. člen DP1), treba je poskrbeti za otroke, ki so zaradi vojne ostali brez staršev ali so ločeni od njih (24. člen ŽK4, 78. člen DP1) ter uživajo poseben status v primeru internacije, prisilne preselitve ali postopka proti njim. Posebno zaščito uživajo matere

z majhnimi otroki, ki se obravnavajo enako kot ranjenci. MHP ne definira starosti, do katere je osebo šteti za otroka. Otroke, mlajše od 15 let, je prepovedano rekrutirati v oborožene sile in ne smejo sodelovati v sovražnostih (77. člen DP1). Mednarodna pogodba, ki nima univerzalne veljave in velja za države EU, je leta 2000 to starost dvignila na 18 let (1. in 2. člen MIPKOPO).

Angl. children

OZNAČEVALNA UPORABA RAZPOZNAVNEGA ZNAKA Glej **INDIKATIVNA UPORABA RAZPOZNAVNEGA ZNAKA**

Angl. indicative use of emblem

PANAMSKI KANAL Po mednarodni pogodbi med ZDA in Panamo je kanal odprt za ladje vseh držav in stalno nevtralen.

Angl. Panama Canal

PARLAMENTAREC Oseba, pooblaščen od vojaških oblasti za neposredna pogajanja in vojaški dogovor s sovražnikom. Njegova zaščita in položaj sta urejena v HP (32.–34. člen).

Angl. parlementaire

PARTIZANI Pripadniki odporniških gibanj na okupiranem ozemlju med 2. svetovno vojno v nekaterih državah. Po vojnem pravu (1. člen HP) so bili lahko upravičeni do statusa bojnikov, če so izpolnjevali določene pogoje (odgovorno poveljstvo, odkrito nošenje orožja in razpoznavnega znaka, spoštovanje pravil vojskovanja) in so se borili na strani vojskujoče se države.

Slovenskim in jugoslovanskim partizanom okupacijske sile statusa bojnikov niso priznale. Angleška in ameriška vojska sta 1943 s partizani začeli sodelovati in jih de facto priznale kot stran v oboroženem spopadu (pomoč, napotitev vojaških misij), kasneje tudi sovjetska vojska. Po sklenitvi sporazuma med političnim vodstvom partizanov in jugoslovansko vlado v izgnanstvu (sporazumi Tito-Šubašić, 16.6.1944, 1.11.1944) se je partizanska vojska preoblikovala v oboroženo silo Jugoslavije, slovenska partizanska vojska pa je prenehala obstajati (marec 1945). Glej tudi **GVERILSKO/PARTIZANSKO VOJSKOVANJE, ODPORNIŠKA GIBANJA**

Angl. partisans

PERFIDNOST Glej **VEROLOMNOST**

Angl. perfidy

PETERBURŠKA DEKLARACIJA Mednarodni sporazum iz leta 1868, ki je med državami pogodbenicami prepovedal uporabo eksplozivnih izstrelkov, lažjih od 400

gramov. Poseben pomen ima potrditev načela prepovedi povzročanja nepotrebnega trpljenja, ki ga vsebuje preambula sporazuma.

Angl. St. Petersburg declaration

PLAČANCI Osebe, ki zaradi plačila neposredno sodelujejo v sovražnostih in niso državljani strani v spopadu ali pripadniki njenih oboroženih sil. Plačanci niso zakoniti bojevniki in niso upravičeni do statusa vojnega ujetnika (47. člen DP1). Zanje se uporablja tudi KOP. Glej tudi **MEDNARODNI PROSTOVOLJCI**

Angl. mercenaries

PLAMENOMETALCI Vrsta zažigalnega orožja. Glej **ZAŽIGALNA OROŽJA**

Angl. flame-throwers

PLENITEV Plenitev civilnega prebivalstva je v MHP prepovedana. Prepoved se nanaša tako na vojaško okupacijo kot na vojaške operacije pred zasedbo ozemlja.

Angl. pillage

POBEG VOJNIH UJETNIKOV Zaradi pobega vojni ujetniki odgovarjajo samo disciplinsko oziroma jih zaradi uspešnega pobega sploh ni dovoljeno kaznovati, pravila o tem so v 91. do 93. členu ŽK3. To ne velja za druge prestopke, ki jih ujetniki storijo pri pripravi pobega ali med njim.

Angl. escape of prisoners of war

PODMORNICE Vrsta vojnih ladij. Zanje se uporabljajo pravila podmorniškega vojskovanja. Delno so vsebovana v LZa.

Angl. submarines

PODMORNIŠKO VOJSKOVANJE Podmorniško vojskovanje je po MHP legitimno (1. člen LZa). Pri ravnanju s trgovskimi ladjami morajo podmornice spoštovati ista pravila kot vojaške ladje, ki plovejo po površini.

Angl. submarine warfare

PODMORSKI KABLI Podmorskih kablov in cevovodov, ki povezujejo okupirano ozemlje z nevtralnimi, ni dovoljeno zaseči ali uničiti. Kable in cevovode, ki povezujejo sovražno ozemlje z nevtralnimi, je v primeru vojaške nujnosti dovoljeno prekiniti izven teritorialnih vod nevtralne države.

Angl. submarine cables

PODPORNE LADJE Trgovske ladje, pridružene vojni mornarici v času vojne ali izrednega stanja. Opravljajo storitve za pomorske sile.

Angl. support ships

POGODBA IZ RAROTONGE Mednarodna pogodba o območju brez jedrskega orožja v južnem Pacifiku, sklenjena leta 1985.

Angl. Rarotonga Treaty

POGODBA IZ TLATELOLCA Mednarodna pogodba iz leta 1967, po kateri je v Južni Ameriki prepovedano jedrsko orožje.

Angl. Tlatelolco Treaty

POGREŠANE OSEBE Splošno načelo MHP, potrjeno v 32. členu DP1, je pravica družin, da izvedo za usodo svojih članov. Vsaka stran v spopadu je dolžna iskati osebe, ki jih je nasprotna stran sporočila kot pogrešane (33. člen DP1). OZN je leta 2006 sprejela konvencijo za zaščito vseh oseb pred prisilnimi izginotji, ki je zasnovana kot temeljni instrument za zaščito pred prisilnimi izginotji v vojni in miru. Glej tudi **ODKRIVANJE POGREŠANIH OSEB**

Angl. missing persons

POKOP Strani v spopadu so po ŽK dolžne pokopati umrle na bojišču, v taboriščih, med okupacijo ali v sovražnostih.

Angl. burial

POKOP NA MORJU Glej **GROBOVI**

Angl. burial at sea

POLICIJSKA URA Prepoved gibanja oseb in vozil zunaj doma med določenimi urami. Legitimen ukrep med vojaškimi operacijami za obrambo ali napad določene lokacije. Uporabljen v Ljubljani med okupacijo v času 2. svetovne vojne.

Angl. curfew

POMOČ OB KATASTROFAH Mednarodna humanitarna pomoč, ki jo nudijo oborožene sile, je lahko del mednarodnih mirovnih operacij.

Angl. disaster relief

POMORSKO VOJSKOVANJE Glej **OBOROŽENI SPOPAD NA MORJU, VOJSKOVANJE NA MORJU**

Angl. naval warfare

POMOŽNE VOJAŠKE ENOTE Stran v oboroženem spopadu, ki v svoje oborožene sile vključi pomožne vojaške enote oziroma policijo, mora o tem obvestiti druge strani v spopadu (43/3 člen DP1).

Angl. paramilitary units

POOBLASTILO ZASEBNIM LADJAM Pooblastilo države, da so zasebne ladje upravičene zaseči sovražne trgovske ladje. Glej tudi **ZASEG**
Angl. privateering

POSEBNE ENOTE Pripadniki posebnih enot, ki zaradi kamuflaže pri izvedbi operacij v sovražnikovem zaledju nosijo civilna oblačila ali sovražnikove uniforme, kršijo MHP (prepoved verolomnosti, 37/1 člen oziroma vodenje vojaške operacije na nedovoljen način 39/2 člen DP1). Glej tudi **SKORZENY**
Angl. special forces

POŠEVNI RDEČI TRAK NA BELI PODLAGI Zaščitni znak za označitev bolniških in varnih con ter lokacij (14. člen in Priloga I, 6. člen ŽK4).
Angl. oblique red bands on a white ground

POTNIŠKE LADJE Potniških ladij, ki se uporabljajo samo za prevoz civilistov, na odprtem morju ni dovoljeno napasti. V primeru zasega so njihovi potniki načeloma spuščeni na svobodo. Za potniške ladje se sicer v MHP uporabljajo ista pravila kot za trgovske. Glej tudi **SOVRAŽNE TRGOVSKE LADJE, TRGOVSKE LADJE**
Angl. passenger ships

POTRDILO O LADIJSKEM TOVORU Potrdilo o tovoru, ki ga nevtralni ladji v pristanišču, kjer je tovor naložen, izda diplomatski predstavnik strani v spopadu.
Angl. navicert

POVELJNIŠKA ODGOVORNOST Odgovornost vojaškega poveljnika, ki ukaže podrejenim, da kršijo pravila MHP ali ki ne prepreči, da jih kršijo njegovi podrejeni (86. člen v zvezi s 87. členom DP1).
Angl. command responsibility

PRAVIČNA VOJNA Glej **BELLUM IUSTUM**
Angl. just war

PRAVILA DELOVANJA (ROE) Navodila internega značaja odgovornim komandantom, ki določajo, v kakšnih okoliščinah in s katerimi omejitvami je dovoljeno uporabiti oboroženo silo proti sovražniku. V primeru mirovnih operacij temeljijo na resolucijah VS. Praviloma so v ROE upoštewane omejitve, ki jih postavlja MHP, ter notranjepravna ureditev zadevne države.
Angl. rules of engagement

PRAVNI SVETOVALCI Svetovalci za MHP v oboroženih silah držav. Po 82. členu DP1 jih morajo države pogodbenice zagotoviti zaradi svetovanja poveljujočim komandantom od določene ravni glede uresničevanja ŽK in DP.

Angl. legal advisers

PREDAJA PRIDRŽANIH OSEB V sodobnem MHP je predaja vojnih ujetnikov drugim državam pogojena z njihovo pripravljenostjo in sposobnostjo, da jih zaščitijo v skladu z ŽK3 (12/2 člen ŽK3). S tega vidika so bili problematični transporti prek evropskih letališč oseb, ki so jih v vojni proti terorizmu priprle ZDA in bi jih bilo mogoče šteti za vojne ujetnike.

Angl. rendition of detainees

PREGNANSTVO Posamični ali množični prisilen pregon zaščitene osebe z okupiranega ozemlja na ozemlje sile okupatorke ali druge države je po MHP prepovedan in pomeni vojni zločin (49. in 147. člen ŽK4, 85. člen DP1, 8. člen RSMKS). Med okupacijo slovenskega ozemlja 1941–1945 je Nemčija množično pregnala prebivalstvo ob spodnjem toku Save v Nemčijo, politično in narodnostno angažirane osebe in njihove družine z drugega območja slovenske Štajerske v Srbijo. Selitev prebivalstva nemške etnične pripadnosti s slovenskega ozemlja (regija Kočevsko), ki ga je okupirala Italija, ni bila pregon v smislu MHP, ker je bila prostovoljna in na slovensko ozemlje.

Angl. deportation

PREISKAVA ŽK določajo, da je na zahtevo ene od strani v oboroženem spopadu treba sprožiti preiskavo o domnevni kršitvi ŽK. V praksi določbe brez soglasja druge strani ni mogoče izvajati, kar otežuje njeno uporabo.

Angl. enquiry procedure

PREISKOVALNI POSTOPEK V mednarodnih mirovnih operacijah je preiskovalni postopek določen v ROE. Dovoljena je najmanjša možna uporaba sile, preiskovalec naj bo istega spola kot preiskovanec, prisotna naj bo vsaj ena priča in vsi odvzeti predmeti morajo biti evidentirani.

Angl. search procedures

PREKINITEV OGNJA Eden od izrazov za prekinitev ali prenehanje sovražnosti. Je začasna prekinitev vojaških operacij na omejenem območju in dogovorjena med lokalnimi poveljniki, največkrat v humanitarne namene.

Angl. cease-fire

PREMIRJE Vojaški sporazum o prenehanju sovražnosti na celotnem bojišču in praviloma za nedoločen čas.

Angl. armistice

PRENEHANJE OKUPACIJE Vojaška okupacija preneha, če nadzor spet vzpostavi prejšnja oblast, če se okupacijska sila umakne, če je oblast v vojni poražene države prenehala obstajati oziroma iz drugih razlogov. Aneksija okupiranega ozemlja po danes veljavnem mednarodnem pravu ne more biti razlog za prenehanje okupacije.
Angl. termination of occupation

PRENEHANJE SOVRAŽNOSTI Način končanja oboroženega spopada brez formalnega dokumenta.
Angl. cessation of hostilities

PRENEHANJE UJETNIŠTVA Ujetništvo preneha z izpustitvijo ujetnikov. Ujetnike je treba izpustiti in jih repatriirati brez nepotrebne odlašanja po prenehanju sovražnosti. Takšna ureditev v ŽK3, ki prenehanja ujetništva ne pogojuje s sklenitvijo formalnih dokumentov o prenehanju sovražnosti oziroma sklenitvijo miru, je bila sprejeta zaradi pozne vrnitve ujetnikov po 2. svetovni vojni iz SZ. Pojem prenehanja sovražnosti ni natančno definiran. Glej tudi **REPATRIACIJA VOJNIH UJETNIKOV**
Angl. termination of captivity

PRENEHANJE VOJNEGA STANJA Splošen način za prenehanje vojnega stanja je sklenitev mirovne pogodbe. V obdobju po 2. svetovni vojni se oboroženi spopadi med državami praviloma niso končali s sklenitvijo mirovnih pogodb, ampak s prekinitvijo ognja, premirjem, prenehanjem sovražnosti oziroma na drug pragmatični način.
Angl. termination of the state of war

PREPOVED UPORABE SILE Uporaba oborožene sile v odnosih med državami je po veljavnem mednarodnem pravu prepovedana razen v primeru samoobrambe in ukrepov kolektivne varnosti, ki se izvajajo s pooblastilom OZN.
Angl. prohibition of force

PREPOVED VOJSKOVANJA BREZ IZBIRE CILJA V sodobnem MHP je dovoljena uporaba sile proti vojaškim ciljem. Prepovedani so načini in sredstva vojskovanja, ki predvsem škodijo civilnemu prebivalstvu. Primeri takšnega ravnanja so bombardiranje celotnih mest v 2. svetovni vojni in blokada Sarajeva zaradi stradanja prebivalstva v jugoslovanskih vojnah. Prepovedi takšnega ravnanja, ki v veliki meri predstavljajo kodifikacijo OMHP, je v 48., 51. in 54. členu DP1. Glej tudi **OBMOČJE KOT CILJ BOMBARDIRANJA, STRADANJE CIVILNEGA PREBIVALSTVA**
Angl. prohibition of indiscriminate warfare

PREPOVEDANA SREDSTVA IN NAČINI BOJEVANJA Strani v spopadu pri izbiri sredstev in načinov bojevanja niso neomejene. Temeljno načelo je, da je prepovedano uporabiti sredstva ali načine, katerih namen ali narava je, da:

- povzročijo nepotrebne poškodbe ali trpljenje,
- obširno, dolgotrajno in resno škodo okolju,
- brez razlikovanja škodijo vojaškim ciljem, civilistom in civilnim objektom.

Angl. prohibited means and methods of combat

PREPOVEDANE REPRESALIJE Glej **REPRESALIJE**

Angl. prohibited reprisals

PRESKRBOVANJE CIVILNEGA PREBIVALSTVA Okupator je v skladu z ŽK4 dolžan zagotoviti preskrbo civilnega prebivalstva na okupiranem ozemlju s hrano in zdravili, po DP1 pa tudi z obleko in drugimi zaščitnimi sredstvi, bistvenimi za preživetje ter verske potrebe.

Angl. provision of supplies to the civilian population

PREVARA V vojskovanju je uporaba prevare po MHP dopustna (24. člen HP, 37. člen DP1). Primeri so kamuflaža, napad iz zasede, navidezne vojaške operacije, lažna sporočila in podobno. Razlikovati jo je treba od prepovedanih zavržnih dejanj. Glej tudi **VEROLOMNOST**

Angl. deception

PREVIDNOSTNI UKREPI PRED NAPADI Po 56/5 členu DP1 naj zaradi zaščite zgradb in napeljav, v katerih so nevarne sile, v njihovi neposredni bližini ne bi postavljali vojaških objektov. Glej tudi **JEDRSKE ELEKTRARNE, JEZOVI**

Angl. precautions against attacks

PREVIDNOSTNI UKREPI PRI NAPADU Po HP in DP1 je pri načrtovanju napada treba upoštevati škodljive posledice za civiliste in napad načrtovati tako, da so zmanjšane na najmanjšo možno mero (23. člen HP, 51. in 57. člen DP1).

Angl. precautions in attack

PREVOZ KULTURNIH DOBRIN S KKD je predvideno, da se vozila, s katerimi se med oboroženim spopadom opravi prevoz predmetov kulturne dediščine, označijo z znakom za kulturno dediščino pod posebno zaščito.

Angl. transport of cultural property

PRIDRŽANJE: Civilne osebe, ki jim je med oboroženim spopadom vzeta prostost, morajo biti obravnavane humano. Njihova zaščita je eden temeljnih namenov MHP, ki vsebuje pravila o ravnanju v posameznih položajih, ko lahko pride do odvzema svobode (27., 76. člen ter 79.–134. člen ŽK4, 11. in 75. člen DP1, 5. člen DP2). V

sodobnih oboroženih spopadih je vprašanje pravic pridržanih oseb aktualno. Zanje se uporabljajo temeljni standardi človekovih pravic, vsebovani v 3. delu PPDP ter regionalne pogodbe o človekovih pravicah. OZN je leta 1957 sprejela standardna minimalna pravila o ravnanju z ujetniki, z vprašanjem pridržanja v nemednarodnih oboroženih spopadih pa se ukvarja tudi MORK.

Angl. detention

PRIDRŽANJE BOLNIŠKIH LADIJ Dopustno je pod določenimi okoliščinami do sedem dni (31. člen ŽK2).

Angl. detention of hospital ships

PRIDRŽANJE ZDRAVSTVENEGA OSEBJA Glej **ZDRAVSTVENO OSEBJE**

Angl. retention of medical personnel

PRISEGA ZVESTOBE Okupator ne sme prisiliti prebivalcev zasedenega ozemlja, da mu prisežejo zvestobo (45. člen HP).

Angl. allegiance

PRISILNO DELO Okupator lahko uvede prisilno delo za prebivalce okupiranega ozemlja, če je potrebno za zadovoljitev temeljnih potreb prebivalcev (51. člen ŽK4).

Angl. compulsory work

PRIZNANJE MHP se uporablja tudi, če se strani v spopadu niso priznale kot države.

Angl. recognition as state

PROJEKTIL Izstrelak z lastnim pogonom, ki je voden vso ali del svoje poti. Uporaba projektilov v MHP ni posebej urejena, uporabljajo se splošna načela pomorskega vojskovanja.

Angl. missile

PROPAGANDA Širjenje lažnih informacij kot oblika psihološke vojne je dovoljeno. Po 51. členu ŽK4 je propaganda za služenje v okupatorjevi vojski prepovedana. V sodobnih vojaških operacijah so televizijske in radijske postaje cilj napada. Z vidika MHP je takšno ravnanje zakonito, če objekti predstavljajo pomemben del komunikacijske in komandne mreže nasprotnika. Glej tudi **PSIHOLOŠKO VOJSKOVANJE**

Angl. propaganda

PROSTOSTRELEC Zastarel izraz za osebo, ki samoiniciativno sodeluje v sovražnostih in ne pripada organizirani armadi.

Angl. franc-tireur

PROSTOVOLJCI Glej **MEDNARODNI PROSTOVOLJCI, PLAČANCI**

Angl. volunteers

PROSTOVOLJSKE ENOTE Organizacijska enota vojske države, posebej omenjena v 1. členu HP in 4. členu ŽK3, ki določata pojem bojevnika. V DP1 prostovoljske enote niso omenjene več posebej, ampak so zajete v definiciji, da oborožene sile strani v spopadu sestavljajo vse njene organizirane oborožene sile, skupine in enote.

Angl. voluntary corps

PROTIPEHOTNE MINE Z MPUKZP, ne pa po OMHP, prepovedano orožje. Slovenija in druge države članice EU so pogodbenice MPUKZP.

Angl. anti-personnel mines

PRVA ZALIVSKA VOJNA Glej **PUŠČAVSKI VIHAR**

Angl. the first Gulf War

PSIHOLOŠKO VOJSKOVANJE Načrtovana propagandna dejavnost v podporo vojaškim operacijam z namenom vplivati na civilno prebivalstvo in oborožene sile drugih držav. Psihološko vojskovanje je po mednarodnem pravu dovoljeno, ne sme pa zajemati spodbujanja h kaznivim dejanjem, kot so uboj, rop ali posilstvo, ter k vojnim zločinom. Glej tudi **PROPAGANDA**

Angl. psychological warfare

PUŠČAVSKI VIHAR Vojaška operacija leta 1990 z mandatom VS proti Iraku z ZDA kot vodilno državo. Imenovana tudi prva zalivska vojna.

Angl. Desert Storm

RADARSKI SIGNALI Glej **SVETLOBNI SIGNALI**

Angl. radar signals

RADIJSKI SIGNALI Glej **SVETLOBNI SIGNALI**

Angl. radio signals

RANJENCI Ranjenci in bolniki so skupina zaščitene osebe, ki zaradi poškodbe, bolezni ali drugih telesnih ali duševnih motenj ali nesposobnosti potrebujejo medicinsko pomoč in opustijo sovražno delovanje. Osnovna načela enake obravnave lastnih in sovražnikovih ranjencev, nekaznivosti civilistov zaradi pomoči ranjencem sovražne vojske, zaščite zdravstvenega osebja so bila sprejeta že z ženevsko konvencijo leta 1863, nato pa se je postopoma širil krog zaščitene osebe. Civilisti so bili vključeni z ŽK4. S sprejetjem DP1 je bilo v 8. členu, ki velja kot pravilo običajnega MHP, odpravljeno razlikovanje med pripadniki oboroženih sil in civilisti glede zaščite, ki jo na normativni ravni uživajo. Temeljno načelo je, da morajo biti ranjenci in bolniki

obravnavani humano in da jim je v največji možni meri čim prej treba nuditi medicinsko pomoč, ki jo potrebujejo. Pri nujenju pomoči je prepovedano vsako razlikovanje, ki ni utemeljeno z medicinskimi razlogi. Kot ranjence in bolnike je treba obravnavati tudi nosečnice, porodnice in novorojenčke. Glej tudi **BRODOLOMCI**
Angl. wounded

RAROTONGA Glej **POGODBA IZ RAROTONGE**

RAZLIKOVALNI ZNAKI Glej **RAZPOZNAVNI ZNAKI**

Angl. distinctive emblems

RAZLIKOVANJE MED BOJEVNIKI IN CIVILISTI Zaradi zaščite civilistov je temeljno pravilo MHP, da se morajo bojovníki razlikovati od civilnega prebivalstva, ko so udeleženi v napadu ali pripravljali vojaški operaciji za napad (44. člen DP1). Bojovníki, ki so pripadniki rednih oboroženih sil držav, tradicionalno nosijo uniforme. Bojovníki, ki niso pripadniki uniformiranih oboroženih sil, morajo imeti na daljavo viden razlikovalni znak in nositi orožje vidno. Če se izjemoma v gverilskem vojskovanju bojovník ne more razlikovati od civilistov, obdrži status bojovníka, če med bojno dejavnostjo in v pripravah za napad vidno nosi orožje.

Angl. distinction between combatants and civilians

RAZMESTITEV VOJAŠKIH ENOT NA OBMOČJE UPORABE VOJAŠKIH SIL Faza pred začetkom bojne dejavnosti, v kateri morajo gverilci odkrito nositi orožje zaradi priznanja statusa bojovníka, kot to določa 44/3 člen DP1. Glej tudi **GVERILSKO/PARTIZANSKO VOJSKOVANJE**

Angl. military deployment

RAZPOZNAVNI ZNAKI Na podlagi MHP se v oboroženem spopadu za zaščito in v miru zaradi označitve uporabljajo naslednji razpoznavni znaki:

- bolniške cone (14. člen in Priloga 1, 6. člen ŽK4);
- civilna zaščita (66. člen in Priloga 1, 16. člen DP1);
- kulturna dediščina (16. in 17. člen KKD, 20. člen PKD);
- zdravstveno in versko osebje, prevozna sredstva in objekti (38. in 44. člen ŽK1, 4. člen ŽK2, 18. člen DP1, 12. člen DP2, 1. člen DP3);
- minska polja (Aneks MP, 5. člen MPUKZP);
- parlamentarec/pooblaščen pogajalec (32. člen HP);
- taborišče internirancev (83. člen ŽK4);
- taborišče vojnih ujetnikov (23. člen ŽK3);
- Združeni narodi (resoluciji GS OZN št. 92 (I) in 167 (III));
- zgradbe in naprave, ki vsebujejo nevarne snovi (56. člen in Priloga 1, 17. člen DP1).

Glej tudi **INDIKATIVNA UPORABA RAZPOZNAVNEGA ZNAKA, ZLORABA RAZPOZNAVNEGA ZNAKA**

Angl. distinctive emblems

RDEČI DAVIDOV ŠČIT Rdeča Davidova zvezda je znak izraelske nacionalne humanitarne organizacije. V skladu z DP3 je lahko v indikativne namene umeščena v rdeči kristal.

Angl. Red Shield of David

RDEČI KRISTAL Znak rdečega kristala je rdeči kvadrat na beli podlagi, nagnjen za 45 stopinj. Sprejet je bil z DP3 leta 2005. Poleg rdečega križa in rdečega polmeseca je rdeči kristal na beli podlagi dodatni univerzalno sprejeti zaščitni znak za označitev zdravstvenega in verskega osebja ter zdravstvenih enot, prevoznih sredstev in opreme. Nacionalne organizacije lahko v indikativne namene v kvadrat umestijo svoj tradicionalni znak, ki so ga dejansko uporabljale in o tem obvestile pred sprejetjem DP3.

Angl. Red Crystal

RDEČI KRIŽ Znak rdečega križa na beli podlagi je zaščitni znak za označitev zdravstvenega in verskega osebja ter zdravstvenih enot, prevoznih sredstev in opreme. Uporablja se tudi za označitev nacionalnih društev Rdečega križa, mednarodnih organizacij Rdečega križa in v izjemnih primerih za označitev reševalnih vozil in postaj prve pomoči, ki nudijo brezplačno pomoč. Uveden je bil z ženevsko konvencijo leta 1864.

Angl. Red Cross

RDEČI LEV IN SONCE Znak rdečega leva in sonca na beli podlagi je bil kot dodatni zaščitni znak, ki ga je uporabljala Perzija, priznan z Ženevsko konvencijo o ranjencih in bolnikih leta 1929. Ker je Iran leta 1980 začel uporabljati rdeči polmesec, je ta znak zastarel.

Angl. Red Lion and Sun

RDEČI POLMESEC Znak rdečega polmeseca na beli podlagi je zaščitni znak za označitev zdravstvenega in verskega osebja ter zdravstvenih enot, prevoznih sredstev in opreme. Uporablja se tudi za označitev nacionalnih društev Rdečega polmeseca, mednarodnih organizacij Rdečega križa in v izjemnih primerih za označitev reševalnih vozil in postaj prve pomoči, ki nudijo brezplačno pomoč. Uvedla ga je Turčija v vojni z Rusijo (1876–1878), mednarodno je bil priznan z Ženevsko konvencijo o ranjencih in bolnikih leta 1929.

Angl. Red Crescent

REKVIZICIJA Prispevki v naravi in storitvah, ki jih proti takojšnjemu ali odloženemu plačilu krajevni poveljnik okupacijskih sil zahteva od prebivalcev in oblasti zasedenega ozemlja. Po MHP je predvidena tudi rekvizicija sovražnih trgovskih ladij, ki po začetku sovražnosti ne zapustijo pristanišča v določenem roku (2. člen HK6), ter medicinskih enot in vozil, potrebnih za medicinsko oskrbo civilnega prebivalstva, ranjencev in bolnikov (35. člen ŽK1, 57. člen ŽK4, 14. člen DP1).

Angl. requisition

RENTGENSKI ŽARKI Glej **NEZAZNAVNI DELCI**

Angl. X-rays

REPARACIJE Po splošnih pravilih mednarodnega prava država odgovarja za škodo, ki jo povzročijo njeni organi. V MHP je odgovornost države za kršitve njegovih pravil, ki jih storijo pripadniki oboroženih sil, določena v 91. členu DP1. Odgovornost za povrnitev škode obstaja, ne glede ali je država napadalec ali se brani. Reparacija je lahko v obliki restitucije, plačila odškodnine, zagotovila, da se podobno ravnanje ne bo ponovilo, ali na drug primeren način. Navedeno velja za odgovornost do drugih držav, medtem ko pravica posameznika za povrnitev škode v meddržavni praksi in praksi mednarodnih sodišč še ni uveljavljena.

Angl. reparation

REPATRIACIJA VOJNIH UJETNIKOV Po prenehanju sovražnosti je brez nepotrebnega odlašanja treba omogočiti vrnitev vojni ujetnikov domov. V zvezi z repatriacijo se postavlja vprašanje, kako ravnati v primeru ujetnikov, ki se nočejo vrniti. Pri ugotavljanju njihove resnične volje je zaradi preprečitve možnih zlorab pomembna vloga MORK.

Angl. repatriation of prisoners of war

REPRESALIJE Represalije so po svoji naravi protipravna dejanja. Pomenijo odgovor na predhodno protipravno dejanje druge strani. Vojno pravo vprašanja represalij dolgo ni urejalo. V Sloveniji jih je med 2. svetovno vojno okupator uporabljal proti civilnemu prebivalstvu. Po ŽK in DP1 so represalije proti ranjencem, bolnikom, brodolomcem, medicinskemu in verskemu osebju ter civilistom prepovedane. Absolutne prepovedi represalij v MHP ni, je pa potrebna odločitev o njih na najvišji politični ravni in predhodno opozorilo.

Angl. reprisals

ROERICH PAKT Pogodba o zaščiti kulturne dediščine, sprejeta v okviru Panameriške unije leta 1935. Uvedla je zaščitno zastavo za objekte kulturne dediščine z belim, rdeče obrobljenim krogom in tremi rdečimi oblami v njem.

Angl. Roerich Pact

SABOTAŽA Dejanja z namenom uničiti material, naprave in napeljave, ki prispevajo k učinkovitemu delovanju sovražnih oboroženih sil. Osebe, ki takšna dejanja storijo, so zaščitene po MHP, če nosijo uniformo. Glej tudi **IZVIDNICE, VOHUNI**

Angl. sabotage

SAMOOBRAMBA Inherentna pravica države, da se brani pred napadom. V mednarodnem pogodbenem pravu je navedena v 51. členu UL. Glej tudi **AGRESIJA**

Angl. right of self-defence

SAMOSTREL Prepoved samostrela, ki jo je leta 1137 sprejel Lateranski koncil, se šteje kot prvi primer prepovedanega orožja.

Angl. crossbow

SANITETNO Glej **ZDRAVSTVENO**

SATELITSKA KOMUNIKACIJA Satelitska komunikacija je danes običajna za zdravstvene ladje, čeprav ni urejena v ŽK2.

Angl. satellite communication

SEJANE MINE S pomočjo topniškega in raketnega orožja ali letal na oddaljenih krajih položene mine. Zaradi nevarnosti, ki jo predstavljajo za civilno prebivalstvo, so prepovedane, razen če so opremljene z učinkovito napravo za deaktiviranje. O njihovi položitvi je praviloma treba predhodno obvestiti (6. člen MP).

Angl. remotely delivered mines

SEKUNDARNI RADARSKI NADZOR Dodatno sredstvo identifikacije za zdravstvene enote in prevoze, določeno v ČS (priloga 10) in z 18/5 členom in 3. poglavjem priloge I DP1.

Angl. secondary surveillance radar signals

SILA, KI PRIDRŽUJE Država, ki ima v mednarodnem oboroženem spopadu v svoji oblasti ranjence, bolnike, brodolomce, pripadnike oboroženih sil, medicinsko in versko osebje, civilne internirance ali vojne ujetnike, ki pripadajo nasprotni strani.

Angl. detaining power

SILA ZAŠČITNICA Država, ki ščiti interese strani v spopadu in njenih državljanov na sovražnem ozemlju. V ŽK je urejen postopek izbire in dejavnost sile zaščitnice. Institut se danes skoraj ne uporablja, v praksi kot substitut sile zaščitnice nastopa MORK.

Angl. protecting power

SILE ZDRUŽENIH NARODOV Mednarodne vojaške sile za mirovne operacije, katerih pooblastila določi VS. Merila za uporabo sile v mirovnih operacijah določajo ROE.

Angl. UN forces

SKLENITEV MIRU S sklenitvijo miru se neha vojno stanje in preneha uporabljati MHP med stranmi v spopadu, razen določb o vrnitvi vojnih ujetnikov. Praviloma se mir sklene z mirovno pogodbo. 2. svetovna vojna je bila končana brez sklenitve mirovne pogodbe z Nemčijo. Oboroženi spopadi se danes pogosto končajo samo s prenehanjem sovražnosti.

Angl. conclusion of peace

SKORZENY Sodni primer, v katerem je bila kot po MHP dopustna kamuflaža spoznana uporaba sovražnikovih uniform s strani nemške vojske decembra 1944 zaradi dostopa do kraja napada, pri čemer je bil napad izvršen v lastnih uniformah. Glej tudi **POSEBNE ENOTE**

Angl. Skorzeny case

SMERNICE EU ZA SPODBUJANJE URESNIČEVANJA MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA Dokument EU z usmeritvami za delovanje držav članic za večje spoštovanje in uresničevanje MHP.

Angl. EU Guidelines in promoting compliance with international humanitarian law

SODNIKI Sodniki, ki so kot nebojevniki pripadniki oboroženih sil, imajo v primeru, da padejo v roke nasprotniku, status vojnega ujetnika.

Angl. judges

SODSTVO NA OKUPIRANEM OZEMLJU Lokalna sodišča na okupiranem območju praviloma nadaljujejo delo.

Angl. jurisdiction in occupied territory

SOFA SPORAZUM Mednarodna pogodba o statusu tujih oboroženih sil na ozemlju gostujoče oziroma tranzitne države. Sklepa jih tudi OZN za operacije vzdrževanja miru (SOMA).

Angl. SOFA (Status of forces agreement)

SOLFERINO Bitka med avstrijskimi in italijansko-francoskimi silami leta 1859 v bližini Gardskega jezera. V bitki je sodeloval tudi 17. pehotni polk avstrijske vojske, ki je imel od leta 1817 svoj naborni prostor v deželi Kranjski in sedež štaba v Ljubljani. Neustrezna oskrba ranjencev v tej bitki je spodbudila ustanovitev MORK. Glej tudi **DUNANT, HENRIK**

SORAZMERNOST Eno temeljnih načel vojnega prava. Dovoljena je samo uporaba sile, ki je potrebna, da se porazi nasprotnik. Škoda, povzročena z vojaškimi operacijami, ne sme biti v nesorazmerju s pričakovano vojaško koristjo. Pravila MHP za zaščito civilnega prebivalstva ob uporabi načela sorazmernosti so v 51. in 57. členu DP1. Glej tudi **VOJAŠKA POTREBA**

Angl. proportionality

SOVRAŽNE TRGOVSKE LADJE V vojskovanju na morju sovražne trgovske ladje podležejo zasegu in zaplembi. Nevtralni tovor je v načelu izvzet od zaplembe. Po zasegu, ki ga opravi komandant vojne ladje, o zaplembi odloči sodišče države, ki je ladjo zasegla (zasežno sodišče). Posebna ureditev se uporablja za ladje, zatečene v pristanišču ob začetku sovražnosti. Pripadnost se določa po ladijski zastavi (57. člen LDVN). Člani posadke, ki so državljani sovražne države, postanejo vojni ujetniki (4. člen ŽK3). Angl. enemy merchant ships

SOVRAŽNE VOJNE LADJE V oboroženem spopadu je sovražne vojne ladje dovoljeno napasti brez predhodnega opozorila.

Angl. enemy warships

SOVRAŽNI KONVOJI Glej **KONVOJ**

Angl. enemy convoys

SOVRAŽNI TOVOR NA SOVRAŽNIH LADJAH Podleže zaplembi. Pripadnost tovara se presoja po državljanstvu ali prebivališču njegovega lastnika oziroma sedežu podjetja (57. člen LDVN).

Angl. enemy cargo on board enemy ships

SOVRAŽNI TUJCI Civilisti, državljani strani v spopadu, prisotni na začetku oboroženega spopada na ozemlju sovražne strani. V načelu po MHP uživajo status zaščitene osebe. Dopustne so omejitve človekovih pravic, predvidene v veljavnih mednarodnih pogodbah v primeru oboroženega spopada, vendar ne na diskriminatorni podlagi. Internacija je dovoljena kot skrajni ukrep (42. člen ŽK4). Lahko so preseljeni v drugo državo, če jim zaradi tega ne nastane škoda (45. člen ŽK4).

Angl. enemy aliens

SOVRAŽNI ZRAKOPLOV Vojaški ali civilni zrakoplov, ki je last nasprotne strani ali njenih državljanov. V MHP se za civilne zrakoplove uporabljajo ista pravila kot za trgovske ladje. Glej tudi **ZRAKOPLOV**

Angl. enemy aircraft

SOVRAŽNOSTI Glej **NEPOSREDNO SODELOVANJE V SOVRAŽNOSTIH**

Angl. hostilities

SPECIALNE ENOTE Enote, ki delujejo v sovražnikovem zaledju. Če nosijo uniforme vojske, ki ji pripadajo, oziroma jasne označbe, imajo njihovi pripadniki status bojevnikov. Glej tudi **IZVIDNICE, VOHUNI**
Angl. special forces

SPITZBERGI Spitzberško/Svalbardsko otočje je po mednarodni pogodbi iz leta 1920 pod norveško suverenostjo. Uživa poseben status in ga je prepovedano uporabljati v vojaške namene.
Angl. Spisbergen

SPOLNO IZRABLJANJE IN ZLORABA V smislu MHP lahko govorimo o zaščiti pred spolnim zlorabljanjem z vidikov zaščite žensk, dejavnosti OZN za preprečitev deviantnega ravnanja v okviru mirovnih operacij OZN in zaščite otrok, povezanih z oboroženimi silami. Ženske uživajo posebno zaščito pred posegi v njihovo osebno dostojanstvo, še zlasti pred posilstvom in vsiljeno prostitucijo. Glede mirovnih operacij je OZN leta 2004 sprejela strategijo za odpravo spolnih zlorab.
Angl. sexual exploitation and abuse

SREBRENICA Lokalni genocid, ki so ga v jugoslovanskih vojnah julija 1995 storile enote srbskih entitet v varnem območju, ki ga je razglasil VS.

STACIONARNE MEDICINSKE USTANOVE So zaščiteni objekti, ki jih je v oboroženem spopadu treba označiti z zaščitnim znakom rdečega križa, rdečega polmeseca ali rdečega kristala na beli podlagi. Podrobnosti o označitvi so določene v 4. in 5. členu DP1.
Angl. fixed medical establishments

STALNA NEVTRALNOST Položaj države, ki je v mirnem času prevzela pravno obveznost, da bo ostala nevtralna v oboroženem spopadu med drugimi državami. Vključuje obveznost vzdržati se aktov, s katerimi se prevzemajo vojaške obveznosti ali ki bi onemogočili izpolnitev dolžnosti, ki izhajajo iz nevtralnosti. Stalno nevtralni državi sta Švica in Avstrija.
Angl. permanent neutrality

STANDARDNA MINIMALNA PRAVILA ZA RAVNANJE Z UJETNIKI Glej **PRIDRŽANJE**
Angl. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners

STRADANJE CIVILNEGA PREBIVALSTVA Prepovedana metoda vojskovanja (49. člen v zvezi s 54. členom DP1). Glej tudi **BLOKADA, OBLEGANJE**
Angl. starvation of the civilian population

STRAN V OBOROŽENEM SPOPADU Država ali druga entiteta, ki formalno ali dejansko sodeluje v oboroženem spopadu.

Angl. party to the conflict

STRELNO OROŽJE Pojem strelnega orožja se z razvojem tehnike spreminja. Od strelnega orožja so prepovedani eksplozivni izstrelki, lažji od 400 gramov, izstrelki, ki se razširijo ali sploščijo v človeškem telesu, in orožja, ki poškodujejo z delci, ki jih v telesu ni mogoče odkriti z rentgenom. Omejena je uporaba kopenskih min in podobnih naprav ter zažigalnih orožij.

Angl. firearms

STRUP Prepoved uporabe strupa in strupenih orožij je ena najstarejših v vojnem pravu. Potrjena je bila s HP (23. člen) in kasnejšimi mednarodnimi pogodbami.

Angl. poison

STRUPENA OROŽJA Pravila proti uporabi strupa kot orožja so obstajala že v starem in srednjem veku. Danes je uporaba strupa prepovedana s PP in BTWC.

Angl. toxic weapons

STRUPENI PLINI Posebej je uporaba strupenih plinov prepovedana s PP.

Angl. poisonous gases

SUEŠKI KANAL Kanal je po carigradski konvenciji iz leta 1888 v času vojne podvržen posebnemu režimu. Te določbe niso bile spoštovane v 1. in 2. svetovni vojni, ko je bil zaprt za nemške ladje, ter v vojni med Egiptom in Izraelom, tako da je njihova veljavnost vprašljiva.

Angl. Suez Canal

SVETLOBNI SIGNALI Svetlobni, radijski in radarski signali se lahko poleg zaščitnega znaka uporabijo za identifikacijo zdravstvenih enot in prevozov.

Angl. light signals

ŠIRJENJE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA Po MHP so države dolžne, da z načeli in pravili MHP seznanijo oborožene sile in civilno prebivalstvo. Seznanjanje z MHP je treba vključiti v programe vojaškega usposabljanja ter spodbujati civiliste, da ga študirajo. Zavest o obstoju pravil MHP vpliva na njegovo večjo uveljavitev.

Angl. dissemination of international humanitarian law

ŠKODA, OBSEŽNA Glej **OKOLJE**

Angl. severe damage

TABORIŠČA VOJNIH UJETNIKOV Vojni ujetniki so lahko internirani v taboriščih. Taborišča ne smejo biti v nevarnih območjih niti postavljena na določeno lokacijo z namenom, da jo zaščitijo pred napadom. Označena so s posebnim zaščitnim znakom.

Angl. prisoner-of-war camps

TADIĆ Sodni primer, v katerem je MKSJ zavzelo nekatera pomembna načelna stališča v zvezi z MHP. Nanašajo se na zaostritev meril, kdaj je notranji spopad škodi za mednarodni zaradi nadzora upornikov od tuje države in kaznivost kršitve pravil MHP, ki veljajo v nemednarodnem oboroženem spopadu, kot vojnih zločinov.

Angl. Tadić case

TALCI V sodobnem MHP je prepovedano kaznovati osebo za kršitev, ki je ni storila. Jemanje talcev je prepovedano od uveljavitve ŽK iz leta 1949 in je vojni zločin (33. in 34. člen ŽK4). V preteklosti je bila običajna praksa jemanja talcev na okupiranem ozemlju z namenom prisiliti k spoštovanju pravil, ki jih je uvedel okupator. Tako je ravnal tudi okupator na zasedenem slovenskem ozemlju med 2. svetovno vojno.

Angl. hostages

TELESA ZA ČLOVEKOVE PRAVICE Mednarodna telesa, pristojna za obravnavo spoštovanja človekovih pravic. Ukvarjajo se predvsem s kršitvami človekovih pravic v miru. Komisija OZN za človekove pravice je obravnavala poročilo posebne- ga poročevalca Mazowieckega o kršenju človekovih pravic v jugoslovanskih vojnah. Mednarodna sodišča za človekove pravice, kot sta ESČP ali ASČP, so se praviloma izogibala obravnavi kršenja človekovih pravic v situacijah, ko se uporablja MHP.

Angl. human rights bodies

TEMELJNA NAČELA MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA V oboroženem spopadu je dovoljeno uporabiti samo silo, ki je potrebna za poraženje sovražnika. Vojskovanje je dovoljeno samo, če je usmerjeno na vojaške objekte, če ne povzroča nepotrebnega trpljenja in če ni verolomno.

Angl. fundamental principles of international humanitarian law

TEMELJNO VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC Oseb, ki so storile vojno dejanje, ni dovoljeno postaviti izven zakona. Dokler pristojno sodišče ne odloči o njihovem statusu, je treba z njimi ravnati kot z vojnimi ujetniki (5. člen ŽK3, 45. člen DP1). Glej tudi **ČLOVEKOVE PRAVICE**

Angl. fundamental human rights protection

TERITORIALNA OBRAMBA Sistem organizirane obrambe, ki ga načrtuje država na ozemlju, ki ga je okupiral sovražnik. Teritorialna obramba je lahko načrtovana za samostojno delovanje na okupiranem ozemlju ali za razbremenitev glavnih vojaških

operacij oboroženih sil lastne države. Pogost način vojskovanja teritorialne obrambe je gverilsko vojskovanje. V Jugoslaviji je bila teritorialna obramba del obrambnega sistema države. V desetdnevni vojni je bila oborožena sila Republike Slovenije.
Angl. territorial defence

TERITORIALNO MORJE Del morja države v spopadu, na katerem se lahko opravlja pomorsko vojskovanje. Pravica neoviranega prehoda skozi mednarodno priznane ožine, ki predstavljajo teritorialno morje strani v spopadu ali nevtralnih držav, ostane neprizadeta.
Angl. territorial sea

TLATELOLCO POGODBA Glej **POGODBA IZ TLATELOLCA**

TOKIJSKI PROCESI Sodni procesi, ki jih je proti japonskim političnim in vojaškim voditeljem iz obdobja 2. svetovne vojne vodilo mednarodno vojaško sodišče, ustanovljeno na podlagi mednarodne pogodbe med ZDA, Združenim kraljestvom, Francijo in SZ iz leta 1945. Japonska je izrečene sodbe priznala z mirovno pogodbo, podpisano v San Franciscu 8. 9. 1951.
Angl. Tokyo Trials

TOMAŽ AKVINSKI Najbolj znan srednjeveški teolog, ki je razvil teorijo pravične vojne.
Angl. Thomas Aquinas

TOMŠIČ, IVAN Pravnik, profesor na univerzi v Ljubljani, avtor prve v slovenščini napisane monografije o vojnem pravu, ki je izšla leta 1942.

TORPEDO Morska mina, ki ima lasten pogon. V skladu s pravili vojskovanja na morju morajo torpeda, ki so zgrešila cilj, postati neškodljiva ter mora biti zagotovljeno, da so uporabljena tako, da poškodujejo samo vojaške objekte, ne pa drugih ladij in objektov.
Angl. torpedo

TOVOR SOVRAŽNIH TRGOVSKIH LADIJ Status tovora ladje v oboroženem spopadu na morju določa državljanstvo lastnika. Praviloma je nevtralen tovar na krovu sovražne ladje izvzet od zasega, če ni kontrabanda. Blago, namenjeno za humanitarne namene, je izvzeto od zaplembe. Glej tudi

TRGOVSKE LADJE

Angl. cargo of enemy merchant ships

TRAK NA ROKAVU Glej **NAROKAVNIK**

Angl. armlet

TRANSFER VOJNIH UJETNIKOV V DRUGO DRŽAVO Premestitev vojnih ujetnikov v drugo državo je dovoljena, če je pogodbenica ŽK3 ter voljna in sposobna izvrševati njene določbe.

Angl. transfer of prisoners of war to another state

TRANZIT HUMANITARNE POMOČI Transit predmetov, ki predstavljajo humanitarno pomoč, čez ozemlje nevtralne države ne pomeni kršitve nevtralnosti (14. člen HK5).

Angl. transit of relief goods

TRANZIT VOJNEGA MATERIALA Pravilo HK5, da nevtralnost ni kršena, če privatne osebe iz nevtralne države dobavljajo vojaško opremo eni ali več stranem v spopadu, danes ne velja več. Izvoz orožja države nadzirajo in zanj odgovarjajo.

Angl. transit of war material

TRANZITNI PREHOD Transitni prehod ladij strani v spopadu in ladij, ki so jih zaplenile, skozi teritorialno morje nevtralne države ni kršitev nevtralnosti. Enako velja za mednarodne ožine in arhipelaške vode, s tem da je dovoljen tudi prelet letal in plovba podmornic.

Angl. transit passage

TRGOVSKE LADJE Trgovske ladje so zasebne ladje ali ladje pod državno kontrolo, namenjene samo za namen trgovine, ribolov ali pridobitni prevoz potnikov, ter zasebne ladje nekomercialnega značaja (npr. jahte). Pripadnost trgovske ladje se določa po njeni zastavi. Po MHP sovražne trgovske ladje podležejo zasegu in zaplenbi. Posebna pravila veljajo za sovražne trgovske ladje, ki so ob začetku sovražnosti v sovražnem pristanišču. Glej tudi **SOVRAŽNE TRGOVSKE LADJE, TOVOR SOVRAŽNIH TRGOVSKIH LADIJ**

Angl. merchant ships

TRIDESETLETNA VOJNA Vrsta vojn v Evropi med letoma 1618 in 1648. V njih ni bilo spoštovano v srednjem veku uveljavljeno načelo pravične vojne in niso bila upoštevana načela vojnega prava. Končala se je z vrsto mirovnih pogodb, imenovanih vestfalski mir, ki so vzpostavile koncept suverenih držav kot temeljne strukture mednarodnega prava in kasneje svetovne ureditve.

Angl. Thirty Years' War

TRIJE ORANŽNI KROGI NA VODORAVNI OSI Posebni zaščitni znak za zgradbe in naprave, ki vsebujejo nevarne snovi, v obliki treh svetlo oranžnih krogov na vodoravni podlagi (56. člen DP1).

Angl. special protective sign of three bright orange circles on a horizontal axis

TUJCI Civilisti, ki so državljani drugih držav, prisotni na ozemlju sovražne države ob izbruhu sovražnosti. Razen po pravu človekovih pravic uživajo zaščito po MHP, zlasti ŽK4 in DP1. Glej tudi **SOVRAŽNI TUJCI**
 Angl. aliens

TURKU DEKLARACIJA (Deklaracija iz Turkuja) MHP se ne uporablja v primeru notranjih neredov in napetosti, ki nimajo narave oboroženega spopada. Deklaracija, ki so jo 2. 12. 1990 sprejeli izvedenci na sestanku, ki ga je sklical Inštitut za človekove pravice Univerze v Turkuju, opredeljuje minimalne humanitarne standarde, ki jih je treba uporabiti v takšnih primerih. Glej tudi **NOTRANJNI NEMIRI**
 Angl. Turku Declaration

UČINKOVITOST MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA
 Razširjeno je mnenje, da je MHP neučinkovito. V vseh oboroženih spopadih ga strani v spopadu kršijo, vendar so njegove določbe v veliko primerih preprečile in zmanjšale trpljenje. Vojaški priročniki oboroženih sil držav izhajajo iz veljavnega MHP.
 Angl. effectiveness of international humanitarian law

UGOTAVLJANJE DEJSTEV Mednarodna humanitarna komisija za ugotavljanje dejstev (IHFFC), predvidena v 90. členu DP1, je bila ustanovljena leta 1991. Slovenija je med državami, ki so priznale njeno pristojnost.
 Angl. fact-finding

UJETNIŠTVO Namen ujetništva je preprečiti sovražnim vojakom nadaljnje sodelovanje v vojaških operacijah. V ujetništvu imajo vojni ujetniki posebne pravice in dolžnosti, določene v HP, ŽK3 in DP1. Glej tudi **PRENEHANJE UJETNIŠTVA**
 Angl. captivity

UKAZ V NASPROTJU Z MEDNARODNIM PRAVOM Poveljnik, ki ukaže storitev dejanj v nasprotju z MHP, stori kaznivo dejanje in sebe ter podrejene izpostavi nevarnosti, da bodo kazensko preganjani (86. člen DP1).
 Angl. order contrary to international law

UKREPI ZA UVELJAVITEV MIRU Ukrepi, ki jih VS sprejme v skladu s VII. poglavjem UL, vključno z uporabo oborožene sile. Glej tudi **MIROVNE OPERACIJE**
 Angl. peace enforcement

UMETNIŠKA DELA Vrsta kulturne dediščine, ki je zaščitena po MHP (53. člen DP1, 16. člen DP2, 1. člen KKD).
 Angl. artworks

UNIČENJE KULTURNE DEDIŠČINE Vojni zločin (85. člen DP1, 16. člen DP2).

Angl. destruction of cultural property

UNIFORMA Splošno sprejeta praksa držav je, da pripadniki oboroženih sil med vojaškimi operacijami nosijo uniforme in se tako razlikujejo od civilistov.

Angl. uniform

UPORABA SILE Z UL je uporaba sile med državami prepovedana, razen v primeru individualne ali kolektivne samoobrambe ali kot vojaški ukrep, ki ga odobri VS (2. in 51. čl. UL, 43.–48. čl. UL).

Angl. use of force

USTANOVNA LISTINA OZN Temeljni dokument OZN, ki dovoljuje samo samoobrambo države z oboroženo silo, je vplival tudi na MHP v smislu omejitve sredstev vojskovanja, postavitve koncepta vojne kot nedopustne, preoblikovanja tradicionalnega nevtralnostnega prava v zvezi s prisilnimi ukrepi OZN in delovanja OZN na področju temeljnih človekovih pravic.

Angl. Charter of the United Nations

USTRAHOVANJE Sodobno MHP (ŽK4, DP1) prepoveduje vse oblike ustrahovanja civilnega prebivalstva, kot so kolektivne kazni in druga ustrahovalna dejanja, represalije in plenjenje.

Angl. terrorist acts

VARNE CONE Glej **BOLNIŠKE IN VARNE CONE**

Angl. safety zones

VARNOSTNI SVET VS ima osrednjo vlogo pri mednarodnih mirovnih operacijah in operacijah uveljavitve miru po VII. poglavju UL, ki so izvedene brez soglasja zadevne države. Njegovo delovanje z ustanovitvijo mednarodnih kazenskih sodišč pomeni tudi določeno izjemo v mednarodnem pravu, ki sicer nima sodnega organa z obvezno jurisdikcijo, ki bi skrbel za uveljavitev njegovih norm.

Angl. Security Council

VDAJA Enostransko dejanje, s katerim posameznik ali pripadniki vojaške enote jasno izrazijo svojo voljo sovražniku, da se ne nameravajo več bojevati. Lahko se stori z dvigom rok, odvržnim orožjem ali belo zastavo. Pripadnikov oboroženih sil, ki se predajo, po MHP ni dovoljeno napasti. Pretvarjanje vdaje je verolomno dejanje in prepovedano (37. in 41. člen DP1).

Angl. surrender

VEROLOMNOST Po MHP je prepovedano ubiti, poškodovati ali ujeti nasprotnika z uporabo verolomnosti. Verolomna so dejanja, s katerimi se z namenom izrabiti zaupanje, zavede nasprotnika, da verjame, da je upravičen do zaščite ali jo mora nuditi. Primeri so pretvarjanje civilnega statusa, neupravičena uporaba zaščitnih znakov ali uniform države, ki ni stran v oboroženem spopadu. Glej tudi **PREVARA, SKORZENY**

Angl. perfidy

VERSAJSKA MIROVNA POGODBA Mirovna pogodba, podpisana med zavezniškimi silami in Nemčijo po koncu 1. svetovne vojne 28. 6. 1919. V 228.–230. členu je bilo predvideno sojenje oseb, obtoženih kršitev vojnega prava in njihova izročitev. Ta del pogodbe ni bil uresničen, ker je Nemčija zavrnila izročitev obtoženih in jim sama sodila. Določba o kaznovanju oseb, obtoženih za zločine proti Armencem, je bila vključena tudi v mirovno pogodbo s Turčijo, podpisano v Sevresu 10. 8. 1920, ki ni postala veljavna. Namesto nje je bila leta 1923 sklenjena mirovna pogodba v Lausanni, v kateri podobne določbe ni bilo več.

Angl. Treaty of Versailles

VERSKO OSEBJE Uživa posebno zaščito, enako kot zdravstveno osebje.

Angl. religious personnel

VESOLJE Vesolje začne nad zračnim prostorom pod suverenostjo držav. Umetni sateliti krožijo na višini od 80 do 120 kilometrov nad zemeljsko površino, kar se šteje za del vesolja. Vesolje ni del vojnega območja. Po MPV je v vesolju in na telesih v njem prepovedano namestiti jedrsko orožje in drugo orožje za množično uničevanje.

Angl. outer space

VIS Bitka med avstrijskimi in italijanskimi vojnimi ladjami pri Visu 20. 7. 1866 v vojni Italije in Prusije proti Avstriji.

Angl. Battle of Lissa

VOHUNI Osebe, ki vohunijo. Podležijo kaznovanju, tudi če so pripadniki oboroženih sil. Njihovo kaznovanje ni dovoljeno brez sodnega postopka in sodbe. Bojevniki v izvidnicah, ki nosijo vojaške označbe, niso vohuni (29.–31. člen HP, 46. in 75. člen DP1). Glej tudi **VOHUNJENJE**

Angl. spies

VOHUNJENJE Dejavnost na ozemlju pod nadzorom sovražnika z namenom skrivaj pridobiti podatke, koristne za vodenje oboroženega spopada ali posameznih vojaških operacij. Zbiranje podatkov o sovražniku od pripadnikov oboroženih sil v uniformi ni vohunjenje, ampak obveščevalna dejavnost. Glej tudi **VOHUNI**

Angl. espionage

VOJAKOVE DOLŽNOSTI Vojaki morajo ravnati v skladu z MHP. Kot posamezniki so odgovorni, če storijo vojni zločin in sklicevanje na ukaz nadrejenega ni vedno zadostno opravičilo. V notranjih zakonodajah nekaterih držav je predvideno, da vojak ne sme ubogati povelja, katerega izvršitev bi bila vojni zločin.
Angl. duties of the soldier

VOJAŠKA ČAST Vrednote, ki predstavljajo osnovo vojaške discipline in vojaške službe. V primeru kapitulacije je v skladu s 35. členom HP treba upoštevati pravila vojaške časti.
Angl. military honour

VOJAŠKA OKUPACIJA Zasedba ozemlja države od nasprotnika. MHP ureja pravice in dolžnosti države, ki je ozemlje okupirala (42.–56. člen HP, 47.–78. člen ŽK4, 43. in 44. člen DP1). Pravila o vojaški okupaciji se uporabljajo samo v mednarodnem oboroženem spopadu. Pomen mednarodnopravnih pravil o vojaški okupaciji je bil potrjen z mnenjem MS leta 2004 v zadevi zasedenega palestinskega ozemlja. Med 2. svetovno vojno je bilo pod vojaško okupacijo sedanje slovensko ozemlje vzhodno od nekdanje rapalske meje, pri čemer je Nemčija kršila takrat veljavno pravo vojaške okupacije (mobilizacija prebivalcev zasedenega ozemlja v nemško vojsko). Glej tudi **PRENEHANJE OKUPACIJE**
Angl. military occupation, belligerent occupation

VOJAŠKA POTREBA Bistvena sestavina MHP. Skupaj z načelom sorazmernosti se na njeni podlagi presoja upravičenost vsake uporabe sile. Pomeni pravilo običajnega MHP, le v manjši meri je konkretizirana v 51.–56. členu DP1 o zaščiti civilnega prebivalstva in civilnih objektov.
Angl. military necessity

VOJAŠKA PREDNOST Pri določanju, kateri objekti, ki prispevajo k vojaški dejavnosti, so lahko legitimen cilj, je pomembna presoja z vidika ali napad ustvari določeno vojaško prednost. Merilo je vgrajeno tudi v 51/2 člen DP1.
Angl. military advantage

VOJAŠKA TARČA Glej **VOJAŠKI CILJ**
Angl. military target

VOJAŠKI CILJ Predmet, ki po svoji naravi, lokaciji, namenu ali uporabi učinkovito prispeva k vojaški dejavnosti in katerega uničenje, zavzetje ali nevtralizacija pomeni določeno vojaško prednost. Vojaški cilji so predvsem oborožene sile, vojaške ladje in letala, stavbe in predmeti v podporo bojnim dejavnostim ter transportne povezave in

tovarne. Civilisti, prisotni v vojaških ciljih, ne spremenijo narave cilja in niso zaščiteni pred napadom. Glej tudi **ŽIVI ŠČIT**

Angl. military objective

VOJAŠKI DAVEK Okupator je po MHP omejen pri rekviziciji civilnih virov na okupiranem ozemlju. V skladu z veljavnimi predpisi okupiranega ozemlja lahko pobira davke in takse za kritje stroškov upravljanja okupiranega ozemlja, dodatni vojni davek pa samo za pokritje stroškov okupacijskih sil in njihovih stroškov, povezanih z upravljanjem okupiranega ozemlja (48. in 49. člen HP).

Angl. contributions

VOJAŠKI SPORAZUM Sporazum med vojskujočimi se državami. Praviloma je v pisni obliki, lahko tudi usten, če sta njegov obseg in trajanje omejena ali se mora takoj uresničiti.

Angl. military convention

VOJAŠKI ZRAKOPLOV Glej **ZRAKOPLOV**

Angl. military aircraft

VOJNA Glej **MEDNARODNI OBOROŽENI SPOPAD**

Angl. war

VOJNA NAPOVED MHP se uporablja v oboroženem spopadu, ne glede ali je bila izrečena vojna napoved ali ne. V sodobni meddržavni praksi sta vojna napoved ali razglasitev vojne redki. Zadošča, da stran v spopadu začne sovražnosti in tako pokaže svoj namen (H3, skupni 2. člen ŽK). Tudi v primeru samoobrambe se ne zahteva vojna napoved, pač pa mora država o uporabi pravice do samoobrambe takoj obvestiti VS (51. člen UL).

Angl. declaration of war

VOJNA PROTI TERORIZMU Izraz je uporabila vlada ZDA po terorističnem napadu na Svetovni trgovinski center septembra 2001. Operacije proti terorističnim dejanjem so predvsem naloga policije, čeprav so lahko vključene tudi vojaške enote. Kdaj in ali prerastejo v oboroženi spopad, za katerega se uporablja MHP, je odvisno od izpolnitve splošnih meril, ki se uporabljajo za definicijo oboroženega spopada. Če država podpira terorizem ali je na njenem ozemlju zatočišče teroristov, je to lahko razlog za vojaško operacijo proti njej.

Angl. war against terrorism

VOJNA ZVIJAČA Glej **PREVARA**

Angl. ruse of war

VOJNE LADJE Vojne ladje morajo imeti zunanje označbe o državni in vojaški pripadnosti. Po UNCLOS morajo biti poleg tega pod poveljstvom oficirja, ki ga je imenovala vlada, posadka pa pod vojaško disciplino. Da se ladja šteje kot vojna, ni potrebno, da je oborožena.

Angl. warships

VOJNE NA OZEMLJU NEKDANJE JUGOSLAVIJE Oboroženi spopadi ob razpadu Jugoslavije v letih 1991–1999. Začeli so se leta 1991 z desetdnevno vojno v Sloveniji, se nadaljevali z vojno na Hrvaškem, v letih 1992–1995 z oboroženimi spopadi v Bosni in Hercegovini ter končali z umikom jugoslovanske vojske s Kosova po zračnih letalskih operacijah NATO v Srbiji. Za sojenje osebam, ki so storile hude kršitve MHP v jugoslovanskih vojnah, je OZN ustanovila MKSJ. Glej tudi **SREBRENICA**

Angl. Yugoslav wars

VOJNI DOPISNIKI Novinarji, ki spremljajo oborožene sile, ki jim izdajo izkaznice. Če padejo v roke nasprotni strani, so upravičeni do statusa vojnega ujetnika (4. člen ŽK3 Priloga). Od njih je treba razlikovati novinarje, ki opravljajo svoj poklic na območju vojaškega spopada. Ti imajo status civilnih oseb in jim lahko njihova država izda posebno izkaznico (79. člen DP1). Glej tudi **NOVINARJI**

Angl. war correspondents

VOJNI GROBOVI Glej **GROBOVI**

Angl. war graves

VOJNI PLEN Po pravilih OMHP o vojskovanju na morju sovražne vojne ladje in vojaška letala skupaj s tovorom postanejo last države, katere oborožene sile so jih odvzele. Vojni plen postanejo tudi vojaška letala, ki so bila sestreljena ali so morala pristati, ter premično državno premoženje na zasedenem ozemlju, ki ga je mogoče uporabiti za vojaške namene, kot so transportna sredstva, orožje in zaloge hrane. Hrano je najprej treba uporabiti za zadovoljitev potreb civilnega prebivalstva (55. člen ŽK4).

Angl. spoils of war, booty of war, war booty

VOJNI UJETNIKI Bojevniki, pripadniki oboroženih sil, ki nimajo bojnih nalog, in osebe, ki spremljajo oborožene sile, postanejo vojni ujetniki, če padejo v roke nasprotniku. Njihov status ureja ŽK3. Zdravstveno in versko osebje se ne obravnava kot vojni ujetniki, uživajo pa enako pravno zaščito kot vojni ujetniki. Dovoljeno jih je zadržati zaradi oskrbe vojnih ujetnikov strani v spopadu, ki ji pripadajo. Glej tudi **PRENEHANJE VOJNEGA UJETNIŠTVA, REPATRIACIJA VOJNIH UJETNIKOV**

Angl. prisoners of war

VOJNI ZLOČINI Vojni zločini so kršitve pravil in običajev vojnega prava. Obveznost držav, da v svojem notranjem pravu inkriminirajo dejanja, ki so vojni zločini, ter seznam takšnih dejanj sta bila vgrajena v ŽK leta 1949. Po ŽK so vojni zločini razdeljeni na hude in druge zločine. Po enaki sistematiki so vojni zločini obravnavani tudi v RSMKS. Slovenski kazenski zakonik vojna hudodelstva inkriminira v 102. členu. Glej tudi **APARTHEID, NAKLEPNO POBIJANJE, PLENITEV, HUDE KRŠITVE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA**

Angl. war crimes

VOJNO DEJANJE Glej **TEMELJNO VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC**

Angl. belligerent act

VOJNO OBMOČJE Ves teritorij strani v spopadu, odprto morje, skupaj z zračnim prostorom nad njim in morskim dnem ter izključne ekonomske cone.

Angl. area of war

VOJNO PRAVO Glej **MEDNARODNO HUMANITARNO PRAVO**

Angl. laws of war

VOJNO STANJE Omejitve, ki jih določa MHP za uporabo sile, veljajo neodvisno od tega, ali je država razglasila vojno stanje. V primeru oboroženih spopadov po 2. svetovni vojni države praviloma vojnega stanja niso razglasile. V sodobni meddržavni praksi oborožen spopad med državama tudi ne pomeni nujno prekinitve diplomatskih odnosov. Razglasitev vojnega ali obrambnega stanja predvidevajo ustave nekatere držav. V Sloveniji je za razglasitev vojnega in izrednega stanja pristojen državni zbor na predlog vlade (92. člen URS). V desetdnevni vojni vojno stanje ni bilo razglašeno. Glej tudi **PRENEHANJE VOJNEGA STANJA**

Angl. state of war

VOJSKOVANJE Uporaba vojaške sile in sredstev, ki jih ena stran v mednarodnem oboroženem spopadu uporabi proti drugi.

Angl. acts of war

VOJSKOVANJE NA MORJU Uporaba orožja in metod mornariškega vojskovanja ter ukrepov gospodarskega vojskovanja na morju. Glej tudi **OBOROŽENI SPOPAD NA MORJU**

Angl. acts of naval warfare

VOJSKOVANJE V ZRAKU Ofenzivne in defenzivne zračne operacije z namenom doseči prevlado v zraku. Splošno veljavne mednarodne pogodbe o zračnem vojskovanju ni. Leta 1923 je komisija pravnikov z mandatom mednarodne konference o omejitvi oboroževanja (Washington 1921–1922) pripravila Haaška pravila vojskovanja

v zraku, ki so bila poskus pojasniti in oblikovati pravila vojskovanja v zraku in so se uveljavila kot formulacija običajnega prava. Njegova 22. člen o prepovedi zračnega bombardiranja z namenom ustrahovanja civilnih prebivalcev in 24. člen, da je legitimno samo bombardiranje vojaških objektov, sta bila po 2. svetovni vojni univerzalno potrjena in postala del mednarodnega pogodbenega prava (51. in 52. člen DP1). V okviru programa univerze v Harvardu je skupina izvedencev leta 2009 objavila priročnik o mednarodnem pravu, ki se uporablja pri vojskovanju v zraku in z izstrelki. Predstavlja poskus, ugotoviti zdaj veljavno pravo na tem področju.

Angl. aerial warfare

VOJSKUJOČA SE DRŽAVA Država, ki je stran v oboroženem spopadu.

Angl. belligerent state

VZAJEMNOST Zaščita po MHP ni vezana na obstoj vzajemnosti. Prav tako ni pogoj za uporabo MHP, da se strani v spopadu medsebojno priznavajo kot države. Po DP1 se osvobodilno gibanje lahko z izjavo obveže, da bo spoštovalo ŽK in DP. Nekaterе države so PP ratificirale s pogojem vzajemnosti.

Angl. reciprocity

VZDRŽEVANJE DISCIPLINE Glej **DISCIPLINA**

Angl. maintenance of discipline

ZAKLONIŠČA Upravljanje zaklonišč je ena od humanitarnih dejavnosti, ki sodijo pod civilno zaščito (61. člen DP1).

Angl. shelters

ZAPLENITEV Razlastitev sovražne zasebne, predvsem trgovske ladje v korist države kot ukrep gospodarskega vojskovanja na morju. O njem odločijo zasežna sodišča.

Angl. prize

ZASEBNI DOBAVITELJI Zasebni dobavitelji oboroženih sil v oboroženem spopadu niso bojovníki in jih nasprotna stran, če neposredno sodelujejo v sovražnostih, lahko obravnava kot plačance. Glej tudi **NEPOSREDNO SODELOVANJE V SOVRAŽNOSTIH**

Angl. private contractors

ZASEDA Element vojaške taktike, po MHP dovoljena zvižaja (37/2 člen DP1).

Angl. ambush

ZASEDBA Glej **VOJAŠKA OKUPACIJA**

Angl. occupation

ZASEG Odvzem predmetov v oboroženem spopadu, ki ga ureja MHP. V primeru ladje akt kapitana vojne ladje, s katerim prevzame oblast nad trgovsko ladjo do odločitve zasežnega sodišča. Pooblastilo zasebnikom, da s svojimi ladjami zasežejo sovražno ladjo, od PD leta 1856 v MHP ni več dovoljeno.

Angl. capture

ZASEŽNO SODIŠČE Sodišče v državi, ki odloči o zaplembi zasežene sovražne zasebne ladje. Njegova odločitev ne vpliva na zakonitost zasega ladje, s katerim je bil prevzet nadzor nad ladjo.

Angl. prize court

ZASTAVA V bitki imajo vojaške enote določene velikosti in vojaške ladje izobešene zastave. Poleg državne zastave se uporablja za zdravstvene enote, prevoze in opremo ter zdravstveno in versko osebje bela zastava z rdečim križem (ali rdečim polmesecem ali rdečim kristalom) zaradi njihove zaščite. Bela zastava je za pogajalce. Posebna pravila v zvezi z zastavami veljajo v vojskovanju na morju.

Angl. flag, ensign

ZASTRAŠEVANJE Odkrita ali prikrita grožnja, da bi se doseglo ravnanje v skladu z zahtevanim obnašanjem. MHP ščiti civiliste in vojne ujetnike pred zastraševanjem (13. člen ŽK3, 27. in 33. člen ŽK4).

Angl. intimidation.

ZAŠČITENE OSEBE Po MHP so zaščiteni:

- civilisti,
- ranjenci, bolniki in brodolomci,
- zdravstveno in versko osebje,
- parlamentarci,
- osebje civilne zaščite,
- osebje za zaščito kulturne dediščine.

Angl. protected persons

ZAŠČITENI SOVRAŽNI ZRAKOPLOV Sovražni zrakoplovi ne smejo biti napadeni ali zaplenjeni pri transportu v različne humanitarne, znanstvene, verske in človekoljubne namene ter pri prevozu kulturne dediščine. Podobno velja za potniška letala na njihovih običajnih zračnih poteh. Dovoljeno jih je napasti, če so brez potnikov na tleh. Glej tudi **SOVRAŽNI ZRAKOPLOV**

Angl. protected enemy aircraft

ZAŠČITNI ZNAKI Glej **RAZPOZNAVNI ZNAKI**

Angl. distinctive emblems

ZAŽIGALNA OROŽJA Orožja ali strelivo, ki so napravljena z namenom zažgati predmete ali povzročiti opekline osebam z ognjem ali vročino. Njihova uporaba je omejena s PZO.

Angl. incendiary weapons

ZDRAVNIKI BREZ MEJA Mednarodna nevladna organizacija, ki je razvila pomembno dejavnost pri zdravstveni oskrbi žrtev oboroženih spopadov.

Fr. / angl. Medecins sans Frontières / Doctors Without Borders

ZDRAVNIŠKA ETIKA Spoštovanje zdravniške etike je vgrajeno v veljavno MHP DP1 v 16. členu določa, da je prepovedano kaznovanje zaradi opravljanja medicinskih dolžnosti v skladu z medicinsko etiko ali prisiljevati medicinsko osebje v ravnanje, ki bi bilo v nasprotju z zdravniško etiko ali drugimi medicinskimi pravili, ki ščitijo bolnike.

Angl. medical ethics

ZDRAVSTVENA PREVOZNA SREDSTVA Vsa prevozna sredstva (vozilo, ladja, čoln ali zrakoplov) za prevoz ranjenih, bolnikov in brodolomcev, zdravstvenega in verskega osebja ter medicinske opreme pod nadzorom pristojne oblasti. Označeni so z zaščitnim znakom in uživajo zaščito pred napadom.

Angl. medical transports

ZDRAVSTVENA SLUŽBA Zdravstveno osebje, zdravstvene enote in zdravstveni prevozi, ki skrbijo za bolne, ranjence in brodolomce.

Angl. medical service

ZDRAVSTVENA VOZILA Prevozna sredstva, namenjena zdravstvenim prevozom. Ne uživajo zaščite pred odvzemom, ki pa je dovoljen samo, če so zagotovljene medicinske potrebe civilnega prebivalstva ter ranjencev in bolnikov, ki so v oskrbi (14. in 21. člen DP1).

Angl. medical vehicles

ZDRAVSTVENE ENOTE Vojaške ali civilne ustanove in enote organizirane za medicinske namene, kot jih določa 8. člen DP1. Lahko so fiksne ali mobilne, stalne ali začasne. Uživajo zaščito in ne smejo biti cilj napada. Postavljene morajo biti tako, da niso ogrožene zaradi bližine vojaških ciljev.

Angl. medical units

ZDRAVSTVENE USTANOVE Fiksne ustanove in mobilne enote zdravstvene službe, kot jih določa 19. člen ŽK1. Uživajo zaščito in ne smejo biti cilj napada.

Angl. medical establishments

ZDRAVSTVENI ZRAKOPLOV Zrakoplov, namenjen evakuaciji ranjencev, brodolomcev, zdravstvenega osebja in opreme. Prepovedano ga je napasti. Označen mora biti z zaščitnim znakom rdečega križa ali rdečega polmeseca oziroma drugimi sredstvi identifikacije, dogovorjenimi med stranmi v spopadu. Podrobna pravila so v 36.–38. členu ŽK1, 39.–41. členu ŽK2 in 8., 24.–30. členu ter 5.–13. členu Priloge I DP1).

Angl. medical aircraft

ZDRAVSTVENO OSEBJE Osebe, določene samo za medicinske namene. Izraz obsega vojaško in civilno medicinsko osebje, vključno s pripadniki Rdečega križa in Rdečega polmeseca ter civilne zaščite. Med zdravstveno osebje spada tudi osebje za vodenje zdravstvenih enot in prevozov. Upravičeni so nositi zaščitni znak in uživajo posebno zaščito po MHP. Če padejo v roke nasprotnika, jih je dovoljeno zadržati, da skrbijo za vojne ujetnike, sicer pa jih je treba repatriirati (30. člen ŽK1, 37. člen ŽK2).

Angl. medical personnel

ZGODOVINSKI SPOMENIKI Objekti, ki jih kot del zaščitene kulturne dediščine navajata DP1 (53. člen) in DP2 (16. člen). Glej **KULTURNA DEDIŠČINA**

Angl. historic monuments

ZLORABA BELE ZASTAVE Pomeni verolomno dejanje in je kršitev MHP (23. člen HP, 38. člen DP1).

Angl. misuse of the flag of truce

ZLORABA RAZPOZNAVNEGA ZNAKA Vsaka nedopustna uporaba razpoznavnih znakov. Države so jo dolžne preprečiti in kaznovati. Dolžnost držav, da inkriminirajo zlorabo, je bila prvič določena v ženevski konvenciji leta 1906. V Sloveniji je kaznivo dejanje zlorabe razpoznavnega znaka določeno v 386. členu Kazenskega zakonika.

Angl. abuse of the distinctive emblem

ZNAK ZDRUŽENIH NARODOV Emblem OZN in zastava, ki je emblem organizacije na svetlomodri podlagi, sta po DP1 (38/2 člen) določena kot priznana znamenje in ju je kot razpoznavni znak dovoljeno uporabljati samo tako, kot je dovolila OZN.

Angl. emblem of the United Nations

ZRAKOPLOV Transportno sredstvo s posadko, ki se uporablja v zraku nad morjem in kopnim. Zrakoplovi so civilni in vojaški. Vojaški zrakoplov mora pripadati oboroženim silam države in biti pod poveljstvom pripadnika oboroženih sil. Vsi drugi zrakoplovi so civilni. Zdravstveni zrakoplov je civilni ali vojaški zrakoplov,

namenjen izključno za medicinski transport in uživa posebno zaščito po MHP. Glej tudi **DRŽAVNI ZRAKOPLOV, ZDRAVSTVENI ZRAKOPLOV, SOVRAŽNI ZRAKOPLOV**

Angl. aircraft

ZRAKOPLOV V STISKI Zrakoplov, ki ni več pod kontrolo zaradi okvare ali ker je bil zadet in iz katerega s padali izskoči posadka. Dokler je posadka v zraku, napad nanjo ni dovoljen, ko pristane, ji je treba dati možnost, da se preda (42. člen DP1). To ne velja za padalske enote.

Angl. aircraft in distress

ZVOČNA IDENTIFIKACIJA Podvodna akustična identifikacija bolniških ladij. Ureja jo Priloga 1 DP1.

Angl. accoustic identification

ŽENEVSKA UREDITEV Glej **ŽENEVSKE KONVENCIJE**

Angl. Geneva law

ŽENEVSKE KONVENCIJE Mednarodne pogodbe o zaščiti ranjencev, bolnikov, brodolomcev, vojnih ujetnikov in civilnega prebivalstva med vojno. Prva je bila sklenjena leta 1864, nato 1906 in 1929, zdaj veljavne so bile sprejete leta 1949, ratificirale so jih skoraj vse države. Velik del njihovih določb predstavlja mednarodno običajno pravo. Dopolnjene so bile s protokoloma leta 1977, od katerih ima prvi univerzalno veljavo, in s protokolom leta 2005. Po kraju sklenitve konvencij se je za del MHP, ki ureja zaščito ljudi v vojni, uveljavil izraz ženevska ureditev.

Angl. Geneva Conventions

ŽENSKE Kot bojevnice in civilistke uživajo ženske enako splošno zaščito, ki po MHP pripada tem skupinam. Kot ženske so posebej zaščitene pred posilstvom, vsiljeno prostitucijo in nadlegovanjem (27. člen ŽK4, 76. člen DP1). Nosečnice in matere z majhnimi otroki so zaščitene pred smrtno kaznijo (76. člen DP1). V primeru pridržanja morajo biti ženske ločene od moških in pod nadzorom žensk (76. člen ŽK4). Glej tudi **DRUŽINA**

Angl. women

ŽIVI ŠČIT Uporaba civilistov za zaščito določene točke ali območja pred vojaškimi operacijami je prepovedana (28. člen ŽK4, 51. člen DP1). Prisotnost civilistov v vojaških ciljih, kot so npr. prisilni delavci v tovarnah, je relevantna pri presoji upravičenosti vojaške operacije z vidika načela sorazmernosti, ne pomeni pa absolutne zaščite.

Angl. civilian shields

Literatura

- Valerija Bernik: Slovenska vojaška zgodovina, Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, 2006.
- Dieter Fleck (ur.): The Handbook of International Humanitarian Law Second Edition, Oxford University Press, 2008.
- Savin Jogan: Mednarodno vojno/humanitarno pravo, Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, 1997.
- Vasilka Sancin, Dominika Švarc, Matjaž Ambrož: Mednarodno pravo oboroženih spopadov, Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije, 2009.
- Janez Švajncer: Vojna in vojaška zgodovina Slovencev, Prešernova družba, 1992.
- Ivan Tomšič: Vojno in nevtralnostno pravo, Nova založba, 1942.
- Pietro Verri: Dictionary of the International Law of Armed Conflict, International Committee of the Red Cross, 1992.

Svit Senković*

ANGLEŠKO-SLOVENSKI SLOVAR IZRAZOV MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA

A	
AGGRESSION	agresija
ABUSE OF THE DISTINCTIVE EMBLEM	zloraba razpoznavnega znaka
ACCOUSTIC IDENTIFICATION	zvočna identifikacija
ACTS OF NAVAL WARFARE	vojskovanje na morju
ACTS OF WAR	vojskovanje
ADVERSE DISTINCTION	diskriminacija, nasprotno razlikovanje
AERIAL WARFARE	vojskovanje v zraku
AIRCRAFT	zrakoplov
AIRCRAFT IN DISTRESS	zrakoplov v stiski
ALIENS	tujci
ALLEGIANCE	prisega zvestobe
AMBUSH	zaseda
AMNESTY	amnestija
ANGARY	angarija
ANNEXATION	aneksija
ANTI-PERSONNEL MINES	protipehotne mine
APARTHEID	apartheid
ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS	arheološka izkopavanja
ARCHEOLOGICAL SITES	arheološka najdišča
AREA BOMBARDMENTS	nediskriminatorno bombardiranje

* Univerzitetni diplomirani pravnik, Master of Laws (LLM) in Public International Law (UCL, Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske), diplomat, Ministrstvo za zunanje zadeve.

AREA OF OPERATIONS	operativna cona
AREA OF WAR	vojno območje
ARMBAND	narokavnik, trak na rokavu
ARMED ATTACK	oboroženi napad
ARMED CONFLICT	oboroženi spopad
ARMED CONFLICT AT SEA	oboroženi spopad na morju
ARMED FORCES	oborožene sile
ARMED NEUTRALITY	oborožena nevtralnost
ARMED OPPOSITION GROUPS	oborožene odporiške skupine
ARMISTICE	premirje
ARMLET	narokavnik, trak na rokavu
ARTWORKS	umetniška dela
ASYLUM	azil
ASYMETRIC WARFARE	asimetrično vojskovanje
ATTACK	napad
AUTONOMOUS WEAPONS	avtonomna orožja
B	
BACTERIOLOGICAL (BIOLOGICAL) WEAPONS	bakteriološka (biološka) orožja
BELLIGERENT ACT	vojno dejanje
BELLIGERENT OCCUPATION	vojaška okupacija
BELLIGERENT STATE	vojskujoča se država
BIOLOGICAL EXPERIMENTS	biološki poskusi
BLOCKADE	blokada
BLUE TRIANGLE ON ORANGE GROUND	modri trikotnik na oranžni podlagi
BOMBARDMENT	bombardiranje
BOOBY-TRAPS	mine presenečenja
BREACHES OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW	kršitev mednarodnega humanitarnega prava
BRIONI DECLARATION	Brionska deklaracija
BRUSSELS DECLARATION OF 1874	Bruseljska deklaracija

BURIAL	pokop
BURIAL AT SEA	pokop na morju
C	
CAMOUFLAGE	kamuflaža
CAMOUFLAGE OF MEDICAL UNITS AND ESTABLISHMENTS	kamuflaža medicinskih enot in ustanov
CAPITULATION	kapitulacija
CAPTAINS, OFFICERS AND CREWS OF ENEMY MERCHANT SHIPS	kapitani, oficirji in posadke sovražnih trgovskih ladij
CAPTIVITY	ujetništvo
CAPTURE	zaseg
CARGO OF ENEMY MERCHANT SHIPS	tovor sovražnih trgovskih ladij
CARTEL SHIPS	kartelne ladje
CEASE-FIRE	prekinitve ognja
CEASE-FIRE MONITORING	kontrola prekinitve ognja
CENTRAL PRISONERS OF WAR AGENCY	Osrednja agencija za vojne ujetnike
CENTRAL TRACING AGENCY	Centralna sledilna agencija
CESSATION OF HOSTILITIES	prenehanje sovražnosti
CHAPLAINS	duhovniki, kurati
CHARTER OF THE UNITED NATIONS	Ustanovna listina OZN
CHEMICAL WEAPONS	kemično orožje
CHILDREN	otroci
CIVIL AIRLINERS	civilna linijska letala, linijski zrakoplovi
CIVIL DEFENCE	civilna zaščita
CIVIL WAR	civilna vojna, državljanska vojna
CIVILIAN AIRCRAFT	civilni zrakoplov
CIVILIAN CONTRACTORS	civilne osebe, ki spremljajo oborožene sile
CIVILIAN EMPLOYEES OF THE ARMED FORCES	civilni uslužbenci oboroženih sil

CIVILIAN HOSPITALS	civilne bolnice
CIVILIAN OBJECTS	civilni objekti
CIVILIAN SHIELDS	živi ščit
CIVILIANS	civilisti
CIVILIANS PRESENT IN MILITARY OBJECTIVES	civilisti, prisotni v vojaških ciljih
CLEARING OF MINEFIELDS	deminiranje
COASTAL RESCUE BOATS	obalni reševalni čolni
COLLATERAL DAMAGE	kolateralna škoda
COLLECTIVE PENALTIES	kolektivne kazni
COMBATANTS	bojevniki, borci
COMMAND RESPONSIBILITY	poveljniška odgovornost
COMMANDO	diverzant
COMPULSORY WORK	prisilno delo
CONCLUSION OF PEACE	sklenitev miru
CONSCIENTIOUS OBJECTOR	oseba z ugovorom vesti
CONTAGION	okužba
CONTRABAND	kontrabanda
CONTRIBUTIONS	vojaški davek
CONVOY	konvoj
CROSSBOW	samostrel
CRUELTY	kruto ravnanje
CULTURAL PROPERTY	kulturna dediščina
CURFEW	policijska ura
CUSTOMARY LAW	običajno pravo
CYBER ATTACK	kibernetski napad
CYBER WARFARE	kibernetsko vojskovanje
D	
DAMS	jezovi
DANGEROUS FORCES	nevarne sile
DEAD PERSONS	mrtvi
DECEPTION	prevara

DECLARATION OF WAR	vojna napoved
DEFENCE BUBBLES	obrambni mehurčki
DEFENDED LOCALITIES	branjene lokacije
DEFENSIVE MINING	obrambno miniranje
DEMILITARIZED ZONES	demilitarizirane cone
DEPORTATION	pregnanstvo
DESERT STORM	Puščavski vihar
DESERTER	dezerter
DESTRUCTION OF CULTURAL PROPERTY	uničenje kulturne dediščine
DETAINING POWER	sila, ki pridržuje vojne ujetnike
DETENTION	pridrzanje
DETENTION OF HOSPITAL SHIPS	pridrzanje bolniških ladij
DIGNITY	dostojanstvo
DIPLOMATIC ACTIVITIES	diplomatske dejavnosti
DIRECT PARTICIPATION IN HOSTILITIES	neposredno sodelovanje v sovražnostih
DISASTER	katastrofa
DISASTER RELIEF	pomoč ob katastrofah
DISCIPLINE	disciplina
DISSEMINATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW	širjenje mednarodnega humanitarnega prava
DISTINCTION BETWEEN COMBATANTS AND CIVILIANS	razlikovanje med bojevniki in civilisti
DISTINCTIVE EMBLEMS	razpoznavni znaki, razlikovalni znaki, zaščitni znaki
DUM-DUM BULLETS	dumdumke
DUTIES OF THE SOLDIER	vojakove dolžnosti
DUTY OF COMMANDERS	komandna odgovornost
DYKES	nasipi
E	
ECONOMIC BLOCKADE	gospodarska blokada
ECONOMIC WARFARE AT SEA	gospodarsko vojskovanje na morju

EFFECTIVINESS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW	učinkovitost mednarodnega humanitarnega prava
ELECTRONIC SIGNALS	elektronski signali
EMBLEM OF THE UNITED NATIONS	znak Združenih narodov
ENEMY AIRCRAFT	sovražni zrakoplov
ENEMY ALIENS	sovražni tujci
ENEMY CARGO ON BOARD ENEMY SHIPS	sovražni tovor na sovražnih ladjah
ENEMY CONVOYS	sovražni konvoji
ENEMY MERCHANT SHIPS	sovražne trgovske ladje
ENEMY WARSHIPS	sovražne vojne ladje
ENQUIRY PROCEDURE	preiskava
ENVIRONMENT	okolje
ENSIGN	zastava
EQUAL APPLICATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW	enaka uporaba mednarodnega humanitarnega prava
ESCAPE OF PRISONERS OF WAR	pobeg vojnih ujetnikov
ESPIONAGE	vohunjenje
EU GUIDELINES IN PROMOTING COMPLIANCE WITH INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW	Smernice EU za spodbujanje uresničevanja mednarodnega humanitarnega prava
EVACUATION	evakuacija
EXCLUSIVE ECONOMIC ZONES	izključne ekonomske cone
EXTERMINATION	iztrebljanje
EXTRA-TERRITORIALITY	eksteritorialnost
F	
FACT-FINDING	ugotavljanje dejstev
FAILURE TO ACT	opustitev ukrepanja
FALKLANDS / MALVINAS CONFLICT	Falklandski/Malvinski spopad
FAMILY	družina
FEASIBILITY	izvedljivost

FEIGNING PROTECTED STATUS	hlinjenje zaščitenega statusa
FIREARMS	strelno orožje
FIXED MEDICAL ESTABLISHMENTS	stacionarne medicinske ustanove
FLAG OF TRUCE	bela zastava
FLAG	zastava
FLAME-THROWERS	plamenometalci
FRANC-TIREUR	prostostrelec
FREE-FIRE ZONE	cona prostega ognja
FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS PROTECTION	temeljno varstvo človekovih pravic
FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW	temeljna načela mednarodnega humanitarnega prava
G	
GENEVA CONVENTIONS	ženevske konvencije
GENEVA LAW	ženevska ureditev
GRAVE BREACHES OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW	hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava
GRAVES	grobovi
GUERRILLA WARFARE	gverilsko/partizansko vojskovanje
GUERRILLAS	gverilci, partizani
H	
HAGUE CONVENTIONS	haaške konvencije
HELSINKI PRINCIPLES ON THE LAW ON MARITIME NEUTRALITY	Helsinška pravila o pomorski nevtralnosti
HIGH SEAS	odprto morje
HISTORIC MONUMENTS	zgodovinski spomeniki
HOSPITAL AND SAFETY ZONES	bolniške in varne cone
HOSPITAL SHIPS	bolniške ladje
HOSTAGES	talci
HOSTILITIES	sovražnosti
HUMAN DIGNITY	človeško dostojanstvo

HUMAN RIGHTS	človekove pravice
HUMAN RIGHTS BODIES	telesa za človekove pravice
HUMANE TREATMENT	humana obravnava, človeško ravnanje
HUMANITARIAN ASSISTANCE	humanitarna pomoč
HUMANITARIAN INTERVENTION	humanitarna intervencija
HUMANITARIAN ZONES	humanitarne cone
HUMANITY	človečnost
HYDROELECTRIC FACILITIES	hidroenergetski objekti
I	
IDENTIFICATION OF MEDICAL PERSONNEL	identifikacija medicinskega osebja
IDENTITY CARDS	izkaznice
IDENTITY DISC	identifikacijska ploščica
IMMUNITY OF PEACEKEEPERS	imuniteta udeležencev mirovnih operacij
IMPARTIALITY	nepristranskost
INCENDIARY WEAPONS	zažigalna orožja
INDICATIVE USE OF EMBLEM	indikativna (označevalna) uporaba razpoznavnega znaka
INDISCRIMINATE WARFARE	nediskriminatorno vojskovanje
INDIVIDUAL RESPONSIBILITY, RESPONSIBILITY OF THE INDIVIDUAL	odgovornost posameznika
INFORMATION BUREAU	Informacijski biro
INHUMANE TREATMENT	nečloveško ravnanje
INTELLIGENCE GATHERING	obveščevalna dejavnost
INTERNAL DISTURBANCES	notranji nemiri
INTERNAL WATERS	notranje morske vode
INTERNATIONAL ARMED CONFLICT	mednarodni oboroženi spopad
INTERNATIONAL CIVIL DEFENCE	mednarodna civilna zaščita
INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS	Mednarodni odbor Rdečega križa

INTERNATIONAL CRIMINAL COURT	Mednarodno kazensko sodišče
INTERNATIONAL CRIMINAL LAW	mednarodno kazensko pravo
INTERNATIONAL FACT FINDING	mednarodno ugotavljanje dejstev
INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW	mednarodno humanitarno pravo
INTERNATIONAL LAW OF ARMED CONFLICT	mednarodno pravo oboroženih spopadov
INTERNATIONAL LAW OF PEACE	mednarodno pravo v miru
INTERNATIONAL LAWS OF WAR	mednarodno vojno pravo
INTERNATIONAL PEACE OPERATIONS	mednarodne mirovne operacije
INTERNATIONAL STRAITS	mednarodne ožine
INTERNATIONAL TREATIES ON HUMAN RIGHTS	mednarodne konvencije o človekovih pravicah
INTERNATIONAL VOLUNTEERS	mednarodni prostovoljci
INTERNATIONALIZED ARMED CONFLICT	internacionalizirani oboroženi spopad
INTERNATIONALIZED CRIMINAL COURTS	internacionalizirana kazenska sodišča
INTERNMENT OF CIVILIANS	internacija civilistov
INTERVENTION IN KOSOVO	intervencija na Kosovu
INTIMIDATION	zastraševanje
ITF ENHANCING HUMAN SECURITY, PREVIOUSLY INTERNATIONAL TRUST FUND FOR DEMINING AND MINE VICTIMS ASSISTANCE	ITF Ustanova za krepitev človekove varnosti, prej Mednarodna ustanova – Fundacija za razminiranje in pomoč žrtvam min
J	
JOURNALISTS	novinarji
JUDGES	sodniki
JURISDICTION IN OCCUPIED TERRITORY	sodstvo na okupiranem ozemlju
JUST WAR	pravična vojna

L	
LASER WEAPONS	laserska orožja
LAW OF NEUTRALITY	nevtralnostno pravo
LAWS	avtonomna orožja
LAWS OF WAR	vojno pravo
LEGAL ADVISERS	pravni svetovalci
LIBERATION MOVEMENTS	osvobodilna gibanja
LIEBER CODE	Lieberjev kodeks
LIGHT SIGNALS	svetlobni signali
LONDON PROCES-VERBAL	Londonski zapisnik
LONG-LASTING DAMAGE, LONG-TERM DAMAGE	dolgotrajna škoda
M	
MAINTENANCE OF DISCIPLINE	vzdrževanje discipline
MANDATES FOR PEACE OPERATIONS	mandati za mednarodne mirovne operacije
MARITIME EXCLUSION ZONES	izključne cone v vojskovanju na morju
MARTENS CLAUSE	Martensova klavzula
MEDECINS SANS FRONTIERES / DOCTORS WITHOUT BORDERS	Zdravniki brez meja
MEDICAL AIRCRAFT	zdravstveni zrakoplov
MEDICAL ESTABLISHMENTS	medicinske ustanove, zdravstvene ustanove
MEDICAL ETHICS	zdravniška etika
MEDICAL PERSONNEL	medicinsko osebje, zdravstveno osebje
MEDICAL SERVICE	medicinska služba, zdravstvena služba
MEDICAL TRANSPORTS	zdravstveni prevozi, zdravstvena prevozna sredstva
MEDICAL UNITS	medicinske enote, zdravstvene enote
MEDICAL VEHICLES	medicinska vozila, zdravstvena vozila
MERCENARIES	plačanci
MERCHANT SHIPS	trgovske ladje

MILITARY ADVANTAGE	vojaška prednost
MILITARY AIRCRAFT	vojaški zrakoplov
MILITARY CONVENTION	vojaški sporazum
MILITARY DEPLOYMENT	razmestitev vojaških enot na območje uporabe vojaških sil
MILITARY HONOUR	vojaška čast
MILITARY NECESSITY	vojaška potreba
MILITARY OBJECTIVE	vojaški cilj
MILITARY STAFF COMMITTEE	Odbor vojaškega štaba
MILITARY TARGET	vojaška tarča
MILITIAS	milice
MINE CLEARING	čiščenje min
MINE WARFARE	minsko vojskovanje
MINEFIELDS	minska polja
MINES	mine
MINORS	mladoletniki
MISSILE	projektil
MISSING PERSONS	pogrešane osebe
MISUSE OF THE FLAG OF TRUCE	zloraba bele zastave
N	
NATIONAL INFORMATION BU- REAU	Nacionalni informacijski biro
NATIONAL RED CROSS AND RED CRESCENT SOCIETIES	nacionalna združenja Rdečega križa in Rdečega polmeseca
NATURAL DISASTERS	naravne katastrofe
NAVAL WARFARE	pomorsko vojskovanje
NAVICERT	potrdilo o ladijskem tovoru
NBC WEAPONS	orožje za množično uničevanje
NEUTRAL CARGO ON BOARD EN- EMY SHIPS	nevtralni tovor na sovražnih ladjah
NEUTRAL CONVOY	nevtralni konvoj
NEUTRAL STATES	nevtralne države
NEUTRAL WATERS	nevtralne vode

NEW WEAPONS	nova orožja
NEUTRAL ZONES	nevtralne cone
NEUTRALITY	nevtralnost
NO-FLY ZONES	cone zaprte za prelete
NON-BELLIGERENT STATES	nevojskujoče se države
NON-COMBATANTS	nebojevniki
NON-DEFENDED LOCALITIES	nebranjeni kraji
NONDETECTABLE FRAGMENTS	nezaznavni delci
NON-INTERNATIONAL ARMED CONFLICT	nemednarodni oboroženi spopad
NON-NEUTRAL SERVICE	nenevtralni posel
NON-PARTICIPATION BY NEUTRAL STATES	nesodelovanje nevtralnih držav
NON-STATE ACTORS	nedržavni udeleženci
NOTIFICATION OF COMBATANT STATUS	notifikacija bojevnškega statusa
NUCLEAR ELECTRICAL GENERATING STATIONS	jedrske elektrarne
NUCLEAR WEAPONS	jedrsko orožje
NUREMBERG TRIALS	nürnberški proces
O	
OBLIQUE RED BANDS ON A WHITE GROUND	poševni rdeči trak na beli podlagi
OCCUPATION	okupacija, zasedba
OFFENCES AGAINST PROTECTED PERSONS	kazniva dejanja zoper zaščitene osebe
OFFENSIVE MINING	ofenzivno miniranje
OPEN TOWNS	odprta mesta
ORDER CONTRARY TO INTERNATIONAL LAW	ukaz v nasprotju z mednarodnim pravom
OUTER SPACE	vesolje
P	
PARAMILITARY UNITS	pomožne vojaške enote

PARLEMENTARIE	parlamentarec
PARTISANS	gverilci, partizani
PARTY TO THE CONFLICT	stran v oboroženem spopadu
PASSENGER SHIPS	potniške ladje
PEACE ENFORCEMENT	ukrepi za uveljavitev miru
PEACE ENFORCEMENT OPERATIONS	operacije za uveljavitev miru
PEACE OPERATIONS	mirovne operacije
PEACE TREATY	mirovna pogodba
PENAL MEASURES	kazenski ukrepi
PERFIDY	verolomnost, perfidnost
PERMANENT NEUTRALITY	stalna nevtralnost
PERSONNEL ENGAGED IN THE PROTECTION OF CULTURAL PROPERTY	osebje za zaščito kulturne dediščine
PERSONNEL OF HOSPITAL SHIPS	osebje bolniških ladij
PERSONS ACCOMPANYING THE ARMED FORCES	osebe, ki spremljajo oborožene sile
PILLAGE	plenitev
PIPELINES	cevovodi
POISON	strup
POISONOUS GASES	strupeni plini
PRECAUTIONS AGAINST ATTACKS	previdnostni ukrepi pred napadi
PRECAUTIONS IN ATTACK	previdnostni ukrepi pri napadu
PREGNANT WOMEN	noseče ženske
PRISONER-OF-WAR CAMPS	taborišča vojnih ujetnikov
PRISONERS OF WAR	vojni ujetniki
PRIVATE CONTRACTORS	zasebni dobavitelji
PRIVATEERING	pooblastilo zasebnim ladjam
PRIZE	zaplenitev
PRIZE COURT	zasežno sodišče
PROHIBITED MEANS AND METHODS OF COMBAT	prepovedana sredstva in načini bojevanja

PROHIBITED REPRISALS	prepovedane represalije
PROHIBITION OF FORCE	prepoved uporabe sile
PROHIBITION OF INDISCRIMINATE WARFARE	prepoved vojskovanja brez izbire cilja
PROPAGANDA	propaganda
PROPORTIONALITY	sorazmernost
PROTECTED ENEMY AIRCRAFT	zaščiteni sovražni zrakoplov
PROTECTED PERSONS	zaščitene osebe
PROTECTING POWER	sila zaščitnica
PROTOCOLS ADDITIONAL TO THE GENEVA CONVENTIONS	dopolnilni protokoli k ženevskim konvencijam
PROTRACTED ARMED CONFLICT	daljši čas trajajoč oborožen spopad
PROVISION OF SUPPLIES TO THE CIVILIAN POPULATION	preskrbovanje civilnega prebivalstva
PSYCHOLOGICAL WARFARE	psihološko vojskovanje
PUBLIC CURIOSITY	javna radovednost
PUBLIC OPINION	javno mnenje
PUNISHMENT	kaznovanje
Q	
QUARANTINE	osamitev
R	
RADAR SIGNALS	radarski signali
RADIO SIGNALS	radijski signali
RECIPROCITY	vzajemnost
RECOGNITION AS STATE	priznanje države
RECONNAISSANCE PATROLS	izvidnice
RED CRESCENT	rdeči polmesec
RED CROSS	rdeči križ
RED CRYSTAL	rdeči kristal
RED LION AND SUN	rdeči lev in sonce
RED SHIELD OF DAVID	rdeči Davidov ščit
REFUGEES	begunci

RELIEF ACTIONS	dejavnosti pomoči
RELIEF SOCIETIES	dobrodelna društva, humanitarna društva
RELIGIOUS PERSONNEL	versko osebje
REMOTELY DELIVERED MINES	sejane mine
RENDITION OF DETAINEES	predaja pridržanih oseb
REPARATION	reparacije
REPATRIATION OF PRISONERS OF WAR	repatriacija vojnih ujetnikov
REPRISALS	represalije
REQUISITION	rekvizicija
RESISTANCE MOVEMENTS	odporniška gibanja
RESPONSIBILITY TO PROTECT	odgovornost zaščititi
RETENTION OF MEDICAL PERSONNEL	pridrzanje medicinskega osebja
REVIEW OF NEW WEAPONS	ocena novih orožij
RIGHT OF SELF-DEFENCE	samoobramba
RIOTS	nemiri
ROERICH PACT	Roerich pakt
RULE OF DOUBT	dvom - pravilo
RULES OF ENGAGEMENT	pravila delovanja (ROE)
RUSE OF WAR	vojna zvijača
S	
SABOTAGE	sabotaža
SAFETY ZONES	varne cone
SATELLITE COMMUNICATION	satelitska komunikacija
SEA MINES	morske mine
SEA-BED	oceansko dno
SEARCH PROCEDURES	preiskovalni postopek
SECONDARY SURVEILLANCE RADAR SIGNALS	sekundarni radarski nadzor
SECURITY COUNCIL	Varnostni svet
SEVERE DAMAGE	obsežna škoda

SEXUAL EXPLOITATION AND ABUSE	spolno izrabljanje in zloraba
SHELTERS	zaklonišča
SHIPWRECKED	brodolomci
SICK	bolniki
SIEGE	obleganje
SOFA (STATUS OF FORCES AGREEMENT)	SOFA sporazum
SPECIAL FORCES	posebne enote, specialne enote
SPECIAL PROTECTIVE SIGN OF THREE BRIGHT ORANGE CIRCLES ON A HORIZONTAL AXIS	trije oranžni krogi na vodoravni osi
SPIES	vohuni
SPOILS OF WAR, BOOTY OF WAR, WAR BOOTY	vojni plen
ST. PETERSBURG DECLARATION	Peterburška deklaracija
STANDARD MINIMUM RULES FOR THE TREATMENT OF PRISONERS	Standardna minimalna pravila za ravnanje z ujetniki
STARVATION OF THE CIVILIAN POPULATION	stradanje civilnega prebivalstva
STATE AIRCRAFT	državni zrakoplov
STATE OF DEFENCE	obrambno stanje
STATE OF EMERGENCY, STATE OF SIEGE	izredno stanje
STATE OF WAR	vojno stanje
STATE RESPONSIBILITY	odgovornost države
SUBMARINE CABLES	podmorski kabli
SUBMARINE WARFARE	podmorniško vojskovanje
SUBMARINES	podmornice
SUPPORT SHIPS	podporne ladje
SURRENDER	vdaja
T	
TARGET AREA BOMBARDMENTS	območje kot cilj bombardiranja
TEN-DAY WAR	desetdnevna vojna

TERMINATION OF ARMED CONFLICT	končanje oboroženega spopada
TERMINATION OF CAPTIVITY	prenehanje ujetništva
TERMINATION OF OCCUPATION	prenehanje okupacije
TERMINATION OF THE STATE OF WAR	prenehanje vojnega stanja
TERRITORIAL DEFENCE	teritorialna obramba
TERRITORIAL SEA	teritorialno morje
TERROR ATTACKS	napadi zaradi ustrahovanja prebivalstva
TERRORIST ACTS	ustrahovanje
TESTING OF NUCLEAR WEAPONS	jedrski poskusi
THE FIRST GULF WAR	prva zalivska vojna
THIRTY YEARS' WAR	tridesetletna vojna
TOKYO TRIALS	tokijski procesi
TORPEDO	torpedo
TORTURE	mučenje
TOXIC WEAPONS	strupena orožja
TRACING MISSING PERSONS	odkrivanje pogrešanih oseb
TRANSFER OF PRISONERS OF WAR TO ANOTHER STATE	premestitev vojnih ujetnikov v drugo državo
TRANSIT OF RELIEF GOODS	tranzit humanitarne pomoči
TRANSIT OF WAR MATERIAL	tranzit vojnega materiala
TRANSIT PASSAGE	tranzitni prehod
TRANSPORT OF CULTURAL PROPERTY	prevoz kulturnih dobrin
TRANSPORT OF WOUNDED	evakuacija ranjencev
TREATY OF VERSAILLES	Versajska mirovna pogodba
TURKU DECLARATION	Turku deklaracija
U	
UNDEFENDED LOCALITIES	nebranjene lokacije
UN FORCES	sile Združenih narodov
UNIFORM	uniforma

UNLAWFUL COMBATANTS	nezakoniti bojevniki
UNNECESSARY SUFFERING	nepotrebno trpljenje
UNPRIVILEGED BELLIGERENTS	neprivilegirani bojevniki
USE OF FORCE	uporaba sile
V	
VIOLATION OF AN ARMISTICE	kršitev premirja
VIOLATION OF CEASE-FIRE	kršitev prekinitve ognja
VIOLATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW	kršitev mednarodnega humanitarnega prava
VIOLATION OF THE NEUTRAL STATUS	kršitev nevtralnosti
VISIT AND SEARCH	ogled in preiskava
VOLUNTARY CORPS	prostovoljske enote
VOLUNTEERS	prostovoljci
W	
WAR	vojna
WAR AGAINST TERRORISM	vojna proti terorizmu
WAR CORRESPONDENTS	vojni dopisniki
WAR CRIMES	vojni zločini, vojna hudodelstva
WAR GRAVES	vojni grobovi
WARNING	opozorilo
WARSHIPS	vojne ladje
WEAPON	orožje
WILFUL KILLING	naklepno pobijanje
WOMEN	ženske
WOUNDED	ranjenci
X	
X-RAYS	rentgenski žarki
Y	
YUGOSLAV WARS	vojne na ozemlju nekdanje Jugoslavije
Z	
ZONES	cone

PREDSTAVITEV AVTORJEV

RAPHAËL GONÇALVES ALVES

dela kot pravni svetovalec za Mednarodni odbor Rdečega križa (ICRC). Sodeloval je v svetovalni službi Regijske delegacije za Evropo s sedežem v Parizu, ki podpira države pri izvajanju mednarodnega humanitarnega prava na državni ravni. Ukvarja se z različnimi vprašanji mednarodnega humanitarnega prava in prava o človekovih pravicah, ki se tičejo ICRC. Leta 2012 je bil sprejet v francosko odvetniško zbornico in je kot usposobljen odvetnik več let deloval v mednarodnem podjetju za davčno zakonodajo s sedežem v Parizu, preden se je kot skrbnik primera pridružil obrambi na Mednarodnem kazenskem sodišču. Na Univerzi v Parizu I Panthéon-Sorbonne je magistriral iz davčnega in poslovnega prava, na Univerzi v Parizu II Panthéon-Assas pa iz prava o človekovih pravicah in humanitarnega prava.

BOJKO BUČAR

je leta 1975 diplomiral iz političnih ved na Univerzi v Ljubljani, 1976 magistriral iz primerjalnega prava na Univerzi v New Yorku, na novo magistriral iz političnih ved leta 1986 in nato 1989 doktoriral iz mednarodnih odnosov na Univerzi v Ljubljani. Na Fakulteti za družbene vede predava različne predmete iz mednarodnih odnosov. Raziskuje v okviru Centra za mednarodne odnose na Fakulteti za družbene vede in ima obsežno bibliografijo (dostopno na COBISS.SI). Bil je dolgoletni predstojnik Katedre za mednarodne odnose (1983–2003) in dekan Fakultete za družbene vede od leta 2011 do 2015. Postavil je študijska programa Mednarodni odnosi in Evropske študije na 1., 2. in 3. stopnji ter vključil Univerzo v Ljubljani v študijski program Človekove pravice in demokratizacija, ki prinaša skupno diplomsko devetih univerz iz Evropske unije, zasnoval je drugostopenjski program Evropskih študij, ki bo prinesel skupno diplomsko Univerze v Ljubljani in *South East European University*. Leta 1996 je zagnal in vodil krajši čas delujočo Diplomatsko akademijo v Sloveniji. Je ustanovitelj *Journal of International Relations and Development*, ki ga danes izdaja Palgrave Macmillan, in član uredništva različnih mednarodnih revij. Od 2008–2016 je bil izvršni sekretar *World International Studies Committee* in je član več drugih mednarodnih združenj s področja mednarodnih odnosov. Od leta 2005 je predsednik Društva za ZN za Slovenijo. V Sloveniji je bil tudi član svetov nekaterih zunanjih ministrov in leta 2002 član strateškega sveta ministrskega predsednika.

SIMONA DRENIK BAVDEK

je leta 2000 diplomirala in leta 2016 doktorirala na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, leta 2002 pa magistrirala iz mednarodnega prava na Pravni fakultete Univerze v Utrechtu na Nizozemskem. Od leta 2020 je zaposlena pri Varuhu človekovih pravic Republike Slovenije kot pomočnica vodje Centra za človekove pravice. Pred tem je štiri leta delala kot sekretarka na Ministrstvu za pravosodje in 15 let v slovenski diplomaciji. Na zunanjem ministrstvu je bila štiri leta vodja Sektorja za mednarodno pravo, pet let vodja projektne enote za pripravo zagovora pred arbitražnim sodiščem, redna predavateljica mednarodnega prava na višjem diplomatskem izpitu ter vodja ali članica številnih diplomatskih in pogajalskih delegacij. Med slovenskim predsedovanjem OVSE (2005) je na Dunaju vodila človekovo dimenzijo te organizacije, med slovenskim predsedovanjem Svetu EU (2008) pa prednostni dosje o Lizbonski pogodbi. Bila je agentka Slovenije v arbitraži o meji med Slovenijo in Hrvaško (2012–2015) in poročevalka Skupščine držav pogodbenic Mednarodnega kazenskega sodišča (2008–2011). Je docentka za ustavno in mednarodno pravo na Fakulteti za pravo in poslovne vede pri Katoliškem inštitutu in članica Odbora za vladavino prava in mednarodno investicijsko pravo Združenja za mednarodno pravo (ILA). Je avtorica znanstvenih in strokovnih člankov s področja mednarodnega in evropskega prava ter prava človekovih pravic.

ANDREJ GRASELLI

je diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Od takrat dela na področju mednarodnih odnosov in v diplomatski službi, najprej v Republiškem sekretariatu za mednarodno sodelovanje in nato na Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije. Bil je vodja mednarodnopravne službe, član in predsednik državnih delegacij v meddržavnih komisijah in na mednarodnih konferencah. V tujini je služboval v Nemčiji, kot veleposlanik pa v Turčiji ter v Bosni in Hercegovini. Predsedoval je slovenski državni komisiji za mednarodno humanitarno pravo. Sedaj je glavni diplomatski nadzornik v Ministrstvu za zunanje zadeve. Objavljal je s področja mednarodnega javnega prava ter sodeloval pri komentarju Ustave Republike Slovenije.

MATEJA GRAŠEK

je leta 1992 diplomirala na Pravni fakulteti v Ljubljani in leta 2002 tam tudi magistrirala iz tematike nasledstva Republike Slovenije glede mednarodnih pogodb SFRJ. Takoj po diplomi se je zaposlila na Ministrstvu za zunanje zadeve, kjer se ukvarja zlasti s področjem prava mednarodnih organizacij, nasledstvenimi vprašanji in mednarodnim humanitarnim pravom. Od leta 2016 je predsedujoča Stalni koordinacijski skupini za mednarodno humanitarno pravo. Je tudi urednica desete publikacije zbirke Mednarodno pravo Ženevske konvencije in dopolnilni protokoli.

BOŠTJAN JERMAN

je diplomiral na Fakulteti za družbene vede iz mednarodnih odnosov. Njegova diplomska naloga »Človekove pravice v procesu KVSE« je prejela študentsko Prešernovo nagrado Univerze v Ljubljani. Je karierni diplomat od leta 1995. Večji del svoje kariere, med katero je deloval v Misiji RS pri EU v Bruslju (1999–2004), v Stalni misiji RS pri Uradu OZN v Ženevi (2007–2011) in v Stalnem predstavništvu RS pri EU v Bruslju (2015–2020), je posvetil problematiki mednarodne varnosti, razorožitve in neproliferacije. Med predsedovanjem Slovenije Svetu EU leta 2008 je v Ženevi vodil sestanke EU-koordinacij s področja razorožitve, mednarodnega javnega zdravja, humanitarnih in razvojnih vprašanj ter upravljanja interneta. Kot predstavnik Slovenije je sodeloval v pogajanjih za sklenitev Konvencije o prepovedi protipehotnih min in Konvencije o kasetnem strelivu ter zastopal Slovenijo v I. odboru Generalne skupščine OZN na njenem 51. in 52., 60. in 61. ter 63., 64., 65., 66., 67., 68., 69. in 70. zasedanju. Sodeloval je tudi pri delu delovnih teles drugih mednarodnih organizacij na tem področju, kot sta Mednarodna agencija za atomsko energijo (IAEA) in Organizacija za prepoved kemičnega orožja (OPCW). Več let je sodeloval v pristojnih vladnih komisijah na tem področju. V letih 2015–2019 je bil predstavnik Slovenije v Odboru EU za civilno krizno upravljanje. Od septembra 2019 je član delovne skupine Sveta EU za Afriko, Karibe in Pacifik (ACP).

NUŠKA JERMAN

je diplomirala iz mednarodnega bančništva na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer je tudi magistrirala iz javne uprave. V letu 2010 je opravila pravniški državni izpit. Od julija 2012 je zaposlena na Rdečem križu Slovenije – Zvezi združenj kot samostojna strokovna sodelavka za pravne in kadrovske zadeve RKS, kjer pokriva tudi področje varstva osebnih podatkov in mednarodno področje. Sem spadajo tudi aktivnosti na področju mednarodnega humanitarnega prava. Je članica ELSG (*European Legal Support Group*), skupine pravnih svetovalcev nacionalnih društev Rdečega križa iz Evrope. Le-ta izmenjuje izkušnje in pripravlja podlage za delo nacionalnih društev Rdečega križa pri izvajanju svojih nalog in aktivnosti, s poudarkom na področju mednarodnega humanitarnega prava. Kot članica Stalne koordinacijske skupine za mednarodno humanitarne pravo pri Ministrstvu za zunanje zadeve RS je sodelovala pri redakciji Ženevskih konvencij. Pozitivnopravno ureditev glede mednarodnega humanitarnega prava v Sloveniji ter na ravni RKS, predvsem s poudarkom na zaščiti znaka, je predstavljala na več mednarodnih srečanjih in dogodkih v okviru Mednarodnega gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca.

SAVIN JOGAN

je diplomiral na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in doktoriral iz ustavnega prava na isti fakulteti. Predaval je na Šoli za častnike v Ljubljani (mednarodno

humanitarno pravo), na Fakulteti za humanistiko Univerze v Kopru pa je bil docent za predmet Pravno varstvo kulturne in naravne dediščine. Med drugim je bil predsednik Raziskovalne skupnosti Slovenije, svetovalec na Ministrstvu za kulturo in višji inšpektor na Inšpektoratu za kulturno dediščino. Bil je pobudnik in enajst let predsednik Nacionalne komisije za mednarodno humanitarno pravo. Je avtor številnih publikacij s področja mednarodnega humanitarnega prava ter varstva kulturne in naravne dediščine.

JANEZ JUHANT

je zaslužni profesor Univerze v Ljubljani. Rojen je bil leta 1947 v Ljubljani, doma pa je iz Štangarskih Poljan pri Litiji. Dosegel je doktorat iz filozofije in magistrirjal iz teologije na Univerzi v Innsbrucku. Bil je redni profesor za Antropologijo, Etiko in Zgodovino filozofije na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani. Napisal je 12 samostojnih del ter številne razprave in članke na temo človek kot temelj filozofije in vsega človeškega prizadevanja, etika, družbeni nauk (Cerkve). Bil je predstojnik katedre za filozofijo, dekan fakultete, član Nacionalnega kurikularnega sveta; podpredsednik Evropskega združenja za katoliško teologijo (dva mandata, 1998–2004); je izdajatelj serij *Theologie Ost-West* in *Philosophy in Dialogue* pri mednarodni založbi LIT Münster-London-Hannover, Wien, Zürich, imel je več predavanj na univerzah doma in v tujini. Objavil je nad 90 znanstvenih razprav in 50 znanstvenih poglavij v mednarodnem in domačem okviru, več učbenikov ter s souredniki izdal več zbornikov doma in v tujini, številne strokovne razprave ter druge članke (vsega nad 1000 enot). Leta 2004 je bil prejemnik nagrade Akademije ÖVP Leopold-Kunschak na Dunaju za znanstveno in etično-družbeno delovanje in leta 2008 Zoisovega priznanja Republike Slovenije za znanstvenoraziskovalno delo na področju antropologije in etike. Od leta 2012 je redni član Evropske akademije znanosti in umetnosti v Salzburgu.

BORUT MAHNIČ

je univerzitetni diplomirani pravnik in veleposlanik na Ministrstvu za zunanje zadeve, kjer je zaposlen od leta 1991. Bil je vodja sektorja za mednarodno pravo (1992–1998 in 2016–2020), veleposlanik v Grčiji (Cipru, Armeniji in Gruziji, 1998–2002), vodja sektorja za varnostno politiko na Ministrstvu za zunanje zadeve (2003–2005), veleposlanik v Egiptu (Jordaniji, Savdski Arabiji, Združenih arabskih emiratih, Kuvajtu in Katarju, 2006–2010), koordinator za Unijo za Sredozemlje (2010–2012), generalni direktor za mednarodno pravo in zaščito interesov na Ministrstvu za zunanje zadeve (2013–2015). Bil je predstavnik Republike Slovenije v delovni skupini EU za mednarodno javno pravo (COJUR) in v odboru svetovalcev za mednarodno javno pravo Sveta Evrope (CAHDI). Je avtor več člankov s področja mednarodnega prava in član uredniškega odbora Zbirke Mednarodno pravo.

ANA POLAK PETRIČ

je diplomirala na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, magistrirala s področja mednarodnih odnosov na Diplomatski akademiji in Univerzi na Dunaju ter doktorirala iz mednarodnega prava na Evropski pravni fakulteti Nove Univerze v Ljubljani. Od leta 2015 je habilitirana docentka za področja mednarodnega prava, mednarodnih odnosov in evropskega prava, ima opravljen tudi pravniški državni izpit. Od leta 2003 je zaposlena na Ministrstvu za zunanje zadeve, kjer se ukvarja pretežno z vprašanji mednarodnega in evropskega prava ter prava človekovih pravic. Od jeseni 2019 je veleposlanica Republike Slovenije na Japonskem. Od januarja 2014 do julija 2019 je bila visoka predstavnica Republike Slovenije za nasledstvo, pred tem je opravljala naloge pravne svetovalke v Sektorju za mednarodno pravo Ministrstva za zunanje zadeve ter svetovalke za človekove pravice na Stalnem predstavništvu Republike Slovenije pri OZN, OVSE in drugih mednarodnih organizacijah na Dunaju. Bila je tudi pravna svetovalka Evropske komisije na referendumu o neodvisnosti Črne gore leta 2006. Je avtorica znanstvenih in strokovnih publikacij in člankov s področja mednarodnega in evropskega prava ter odgovorna urednica Zbirke Mednarodno pravo.

MAGDALENA PETRIČ

je diplomirala na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Po pripravi na sodišču in opravljenem pravosodnem izpitu se je leta 1980 zaposlila na takratnem Zavodu Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine. V službi varstva kulturne dediščine je ostala ves čas zaposlitve, in sicer do leta 1994 na Zavodu Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, potem na Ministrstvu za kulturo, Upravi Republike Slovenije za kulturno dediščino do leta 2003 in se leta 2012 upokojila v nazivu sekretarke na Ministrstvu za kulturo, Direktoratu za kulturno dediščino. Leta 1999 je magistrirala na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani s področja mednarodnega prava z nalogo Kulturna dediščina kot skupna dediščina človeštva. Poleg normativnega urejanja varstva, vodenja upravnih postopkov in sodelovanja v drugih postopkih, komisijah in ekspertnih skupinah, je bila odgovorna za izvajanje mednarodnih konvencij in priporočil ter sodelovanje z mednarodnimi organizacijami varstva kulturne dediščine. Je avtorica publikacije Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine in številnih člankov s tega področja.

MARKO RAKOVEC

je diplomiral na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, magistriral iz mednarodne ekonomije na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani in doktoriral iz mednarodnega prava na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Od leta 2001 je zaposlen na Ministrstvu za zunanje zadeve, kjer trenutno vodi Direktorat za mednarodno pravo in zaščito interesov. Pred tem je bil vodja Sektorja za človekove pravice MZZ (2018–2020), namestnik veleposlanika na Hrvaškem (2013–2018), pravni svetovalec na Stalnem

predstavništvu Slovenije pri OZN v New Yorku (2005–2009) in dejaven na številnih področjih znotraj zunanjega ministrstva; med drugim vodja ali član diplomatskih in pogajalskih delegacij; trenutno je vodja slovenske delegacije pri Mednarodni zvezi za spomin na holokavst (IHRA). Bil je tudi član mednarodnih teles, kot na primer poročevalec Šestega odbora Generalne skupščine OZN na 63. zasedanju in facilitator Skupščine držav pogodbenic Mednarodnega kazenskega sodišča za univerzalnost in za prispevke držav pogodbenic (2006–2009). Je avtor znanstvenih in strokovnih publikacij ter člankov s področja mednarodnega prava, mednarodne ekonomije in zunanje politike. Je član Združenja za mednarodno pravo (ILA).

SVIT SENKOVIČ

je diplomiral na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in magistriral iz mednarodnega prava (Master of Laws (LLM) in Public International Law) na University College London. Po diplomi je sprva delal v odvetništvu in leta 2016 opravil pravniški državni izpit. Med drugim je pripravništvo opravljal v priznani mednarodni odvetniški pisarni v Londonu, kjer se je ukvarjal z mednarodnim investicijskim pravom. Je član Združenja za mednarodno pravo (ILA). Na Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije je kot diplomat zaposlen od leta 2019. Sprva je opravljal naloge v Službi za pravne zadeve in javna naročila, trenutno pa je napoten na Veleposlaništvo Republike Slovenije v Teheranu.

IZTOK SIMONITI

je diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani in doktoriral iz mednarodnih odnosov pri profesorju Vladu Benku na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (zdaj Fakulteta za družbene vede) v Ljubljani. Vse od diplome naprej je deloval v diplomaciji. Služboval je v Kairu, Rimu, Stockholmu, Beogradu in Berlinu. Po osamosvojitvi je bil imenovan za prvega predstavnika Republike Slovenije v Rimu. Vodil je meddržavno komisijo za mejo med Slovenijo in Hrvaško ter bil pogajalec z Vatikanom. Med letoma 2001 in 2002 je opravljal funkcijo državnega sekretarja na Ministrstvu za zunanje zadeve, med letoma 2002 in 2003 pa funkcijo direktorja Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu. Leta 2003 ga je predsednik Republike Slovenije dr. Janez Drnovšek imenoval za svojega diplomatskega svetovalca. V letih od 1995 do 1999 je bil imenovan za sodnika Sodišča za spravo in arbitražo pri OVSE. Predaval je na Fakulteti za družbene vede, kjer je habilitiran za izrednega profesorja, in nekdanji Diplomatski akademiji Ministrstva za zunanje zadeve. Je urednik dveh knjižnih zbirk: Humanistika in naravoslovje in Mednarodni odnosi ter avtor knjig Diplomatsko pravo, Diplomacija specialnih misij, Multilateralna diplomacija idr. Objavil je tri knjige esejev *Historia magistra mortis* – o stalno padajoči vrednosti človeškega življenja (2010), *Deus vult* – o naravi monoteističnih religij in monističnih režimov (2015) in *Vode svobode* (2019) – o demokraciji, pravu in spravi.

Uredil je zbornike *Religija in nasilje* (skupaj s Petrom Kovačičem Peršinom) (2009), *Ustvarjalnost* (2014) in *Diplomatsko pravo – izbrane konvencije* (2014).

MILICA SLOKAR

je diplomirala na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo v Ljubljani. V letih od 1978 do 1991 je opravljala delo inšpektorja inštruktorja za civilno zaščito v Mestni občini Ljubljana in bila odgovorna za obrambno načrtovanje in načrtovanje zaščite in reševanja. Med osamosvojitveno vojno je bila najprej odgovorna za delovanje gospodarskih in družbenih dejavnosti v mestu Ljubljana, pozneje so se naloge razširile na vso Slovenijo. Leta 1991 je bila vodja medresorske skupine za sprejem beguncev v mestu Ljubljana. Od leta 1992 do 2018 je bila kot sekretarka za medresorsko usklajevanje zaposlena na Upravi RS za zaščito in reševanje Ministrstva za obrambo. Delovala je na različnih področjih, med pomembnejšimi je bila organizacija nastanitve in oskrbe beguncev iz Hrvaške ter Bosne in Hercegovine, načrtovanje zaščite in reševanja ob naravnih in drugih nesrečah, operativno delo na terenu po nesrečah doma in v tujini ter vsebinsko vodenje raziskovalnih in razvojnih projektov s področja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami. Ves čas svoje zaposlitve je sodelovala pri uresničevanju številnih konvencij humanitarnega prava, predvsem Ženevske konvencije in Haaške konvencije o varstvu kulturne dediščine v oboroženih spopadih. Vrsto let je bila članica več vladnih medresorskih skupin, med drugim tudi medresorske skupine za mednarodno humanitarno pravo pri MZZ. Bila je pobudnica ustanovitve komisije za varstvo kulturne dediščine v oboroženih spopadih. Je avtorica številnih člankov s področja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami.

JANA ŠKERBINEK

je leta 2004 diplomirala na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in kmalu začela opravljati delo sodniške pripravnice. Dve leti je delala na Okrajnem sodišču v Ljubljani, Okrožnem sodišču v Ljubljani in na Višjem sodišču v Ljubljani. Leta 2007 je opravila pravniški državni izpit. Zaposlila se je na Vrhovnem sodišču Republike Slovenije kot strokovna sodelavka, na Evidenčnem oddelku je pod vodstvom vrhovne sodnice svetnice Alenke Jelenc Puklavec prevzela strokovno obdelavo odločb kazenskega oddelka Vrhovnega sodišča za objavo v informatiziranih bazah sodne prakse (od 2007 do leta 2016). Sodelovala je pri informatizaciji v sodstvu, predvsem na kaznovalnem področju kot članica in koordinatorka projektnih skupin PRs – vpisniki za prekrške in iK – informacijski sistem za spremljanje kazenskih postopkov. Delo na področju informatizacije je nadaljevala v Službi za upravljanje projektov Vrhovnega sodišča, tudi kot vodja projekta. Leta 2019 je bila izvoljena na mesto okrajne sodnice na Okrajnem sodišču v Kranju.

MATEJA ŠTRUMELJ PIŠKUR

je diplomirala na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in magistrirala iz mednarodnega prava (Master of Laws (LLM) in Public International Law) na University College London. Na Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije je kot karier-na diplomatka zaposlena od leta 2005. Pretežno se ukvarja z vprašanji mednarodnega javnega prava, trenutno pa vodi Sektor za mednarodno pravo. Pred tem je bila do avgusta 2019 namestnica Stalne predstavnice RS pri Svetu Evrope v Strasbourgu, v Projektni enoti za pripravo zagovora RS pred arbitražnim sodiščem (2012–2015), na Veleposlaništvu RS v Londonu (2008–2011). Sedaj vodi Sektor za mednarodno pravo Ministrstva za zunanje zadeve.

STAŠA TKALEC

je diplomirala iz mednarodnih odnosov na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, magistrirala iz človekovih pravic in demokratizacije na evropskem magistrskem programu v Benetkah in v Solunu ter doktorirala iz globalizacijskih študijev na interdisciplinarnem študijskem programu tretje stopnje humanistika in družboslovje na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Od septembra 2019 je zaposlena v Evropskem parlamentu kot asistentka evropskega poslanca dr. Milana Brgleza. Pred tem je bila med letoma 2015 in 2019 strokovna sodelavka v Državnem zboru Republike Slovenije (med 2015 in 2018 pri poslanski skupini Stranke modernega centra ter v letih 2018 in 2019 pri poslanski skupini Socialnih demokratov), kjer je primarno pokrivala področja zunanje politike, evropskih zadev, obrambe in človekovih pravic. Po zaključku magistrskega študija leta 2010 je kot tretja najboljša magistrantka v svoji generaciji nagradno polletno pripravništvo opravljala v Sektorju za človekove pravice Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije. V času doktorskega študija je sodelovala pri projektih Centra za mednarodne odnose na Fakulteti za družbene vede na temo izobraževanja in poučevanja o Evropski uniji. Je avtorica ter soavtorica znanstvenih člankov, prispevka v monografiji in knjižnih recenzij s področja širše teorije človekovih pravic ter politoloških, socioloških in ekonomskih vidikov globalizacije.

ZORAN TRATNIK

je diplomiral na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru in diplomiral na 2. stopnji magistrskega študijskega programa na Pravni fakulteti v Ljubljani v sklopu mednarodnopravnega modula. V okviru vojaškega izobraževanja je leta 2010 pridobil čin poročnika, od leta 2015 pa opravlja delo kot višji vojaški uslužbenec v Sektorju za pravne zadeve Generalštaba Slovenske vojske v oddelku za mednarodnopravne in vojaške zadeve. Je nadomestni član v Stalni koordinacijski skupini za mednarodno humanitarno pravo, katere naloge so spremljanje, spodbujanje, oblikovanje, usklajevanje in vodenje aktivnosti, povezanih z uresničevanjem in spoštovanjem mednarodnega humanitarnega prava v Republiki Sloveniji.

PETER ZIMMERMANN

se je rodil 22. 10. 1938 v Berlinu (v predelu Grunewald). Obiskoval je šolo Schloss Salem (1950–1958), nato pa je študiral elektrotehniko na Tehniški univerzi v Berlinu (TUB). Kot znanstveni asistent prof. Istvána Szaba se je na TUB vključil v znanstveno delo na področju mehanike, matematike in zgodovine znanosti. Tam je bil leta 1970 z odliko promoviran kot doktor inženirstva in se leta 1971 habilitiral za področje mehanike. Leta 1973 je prejel vabilo in postal redni profesor mehanike na Fakulteti za letalsko in vesoljsko tehniko na Vojaški univerzi v Münchnu. Tam ni raziskoval in poučeval le na področju mehanike, pač pa je predaval tudi o zgodovini tehnike. V akademski samoupravi se je angažiral kot dekan svoje fakultete in kot podpredsednik univerze. Zanimanje za družboslovje je izkazoval kot urednik revije *Humanismus und Technik*, Berlin (1971–1974), kot soizdajatelj revije *Internationale Zeitschrift für die Geschichte und Ethik der Naturwissenschaften, Technik und Medizin* (1991–2003) in kot znanstveni svetovalec družbe *Georg-Agricola-Gesellschaft* (1993–1999). S slovensko kulturo je prišel v stik, ko se je leta 1964 poročil z Ano Marijo Pečovnik (1941–2009), hčerjo takratnega vodje španske jahalne šole v Kobilarni Lipica. Delo Petra Zimmermanna pri bavarsko-slovenski kulturni izmenjavi je bilo nagrajeno s slovenskim odlikovanjem za zasluge in nemškim zveznim križem za zasluge. Občina Žalec, kjer je njegova stara kmetija, ga je leta 2016 razglasila za častnega občana; to je bilo priznanje za njegove raziskave in objave o lokalni zgodovini.

SUMMARY

This collection marks the 40th anniversary of the Geneva Conventions on the Protection of Victims of War, including the official translation of the Conventions and Additional Protocols into Slovene. It is composed of seven sections.

The first section is dedicated to Professor Ivan Tomšič, the author of the first textbook on the law of war in the Slovene language. The section begins with a reprint of two chapters from his 1942 textbook, the introductory chapter and the chapter on military occupation. Then follows the article Ivan Tomšič: Professor and International Lawyer by the Ambassador Andrej Grasselli, which outlines Professor Tomšič's life and work.

The second section comprises articles on humanity and the ethical and moral dilemmas related to war and the use of armed force.

In his introductory essay, entitled Law and War, Iztok Simoniti, diplomat and professor, points out the complex character of the law of war from the ethical standpoint. In international law, the concept of war as a sovereign act of states that employ armed force to attain their objectives used to be accepted as a matter of course. Within the scope thereof, the law of war was a system of rules for waging warfare, aimed at guaranteeing »the lesser evil« in discharging activities with the objective of killing, which is unethical in itself.

According to the author, the problem is ontological and lies in the human being, who needs an enemy that has to be subjugated, albeit a *iustus hostis*. Humankind devotes great energy to this end and uses creativity to produce ever more elaborate and destructive arms. The urge to self-destruct is in conflict with the human self-preservation instinct. The criminalisation of the most atrocious acts, such as genocide, ethnic cleansing, crimes against humanity, and war crimes, represents important, yet inadequate progress. In order to ensure a brighter future, people should change their perceptions of their fellow human beings. A human ought not to be the enemy of another human – whether a Muslim or a foreigner, a Jew or a barbarian, every human being remains a human being. Such is the ethical norm founded upon reason.

In his article entitled The Religious-Ethical Sources of Contemporary Humanitarian Systems, Professor Emeritus and member of the European Academy of Sciences and Arts Janez Juhant describes the underlying philosophical and theological premises

of the concept of the human being as an individual and protection of the rights thereof, with particular emphasis on Christian thought and the modern concepts of the human as a holistic person. Coercive systems and all act that constitute a threat to the personality of a human being should consider the human as a fundamental ethical entity. Dialogue should be the basis of all relations between peoples; if a war occurs, the principle of a just war is to be applied, as developed by Thomas Aquinas and presented here by the author. The care provided by the Catholic Church to victims, refugees, and wounded persons and its influence on the adoption of victim protection rules are outlined.

Under the title Slovenia and the *Bellum Iustum* Issue, Professor Emeritus Peter Zimmermann expounds on the ethics of arms production and the characteristics of, and justifications for, the Ten-Day War that followed Slovenia's declaration of independence.

The third section of the collection comprises articles on contemporary trends of international humanitarian law.

In his article Directions of International Humanitarian Law Development, Professor Bojko Bučar puts the development of this branch of law into a historical context. Citing some specific examples, he sheds light on the establishment of the underlying principles and describes the path leading to the first IHL treaties. Special attention is devoted to cases of illegal fighters, foreign advisers, and non-state actors in armed forces, who enjoy limited or no protection at all. The status of non-citizen enemy combatants is illustrated by the case of Soviet citizens captured by the British Army during World War II, which could have been used as an example for British conduct in the case of Slovene Home Guard members. The author focuses on the issue of the recognition of rebels in the context of topical global developments, stating that IHL is gaining respect in all types of armed conflict. He further presents the significant role that international criminal courts, the ICRC, and the NGO Geneva Call play in the efforts aimed at ensuring respect for IHL in non-international armed conflicts.

In his article on international humanitarian law and disarmament, the Slovenian diplomat Boštjan Jerman deals with disarmament and the relation between disarmament law and international humanitarian law. After describing the development of disarmament law from the 1868 Saint Petersburg Declaration to the adoption of the conventions on the prohibition of specific types of weapons at the beginning of the 21st century, he offers an analysis of disarmament endeavours. The author presents Slovenia's contribution to the drafting of several acts on the prohibition of anti-personnel mines and addresses certain issues regarding nuclear weapons and disarmament. He concludes that, following a period of calm after the Cold War, the current situation in international relations does not favour humanitarian

disarmament and that future goals should include consolidating past achievements, above all promoting universal application of the conventions on the prohibition of anti-personnel mines and on cluster munitions, regulating the issue of autonomous deadly weapons, and pursuing the ICRC initiative on ending the indiscriminate use of explosives in urban warfare.

The article by Lieutenant Zoran Tratnik addresses IHL applicability in tackling modern security threats. From this perspective, the author describes hybrid warfare and activities during international operations and missions. He underlines the importance of defining the type of conflict, as the rules applicable differ for international and non-international conflicts. Special attention is devoted to IHL applicability in the case of a cyber attack and its inclusion in a relevant legal framework. In this respect, the author draws on the activities of the Slovenian Armed Forces within NATO and international missions.

Mateja Štrumelj Piškur writes about unlawful combatants. She analyses how the US treat the imprisoned members of Al Qaeda and the Taliban. The author focuses on the key elements of the IHL regime, governing detention and judicial prosecution of individuals imprisoned in armed conflict. Her findings suggest that the American detainment model for members of hostile movements and their alleged supporters contains elements that are incompatible with the IHL regulation. In her opinion, the broadening of the responsibilities of special military commissions to include civilians, suspected of supporting unlawful hostile combatants, is particularly problematic.

In his article, Savin Jogan, Emeritus Chair of the Slovenian National IHL Committee, presents international law provisions governing the protection of cultural property in the event of armed conflict, focusing on relevant provisions in treaties. According to the author's findings, destruction of cultural property by paramilitary forces and groups is becoming more and more frequent; but the danger also comes in the form of secondary effects of increasingly destructive modern weapons. The author describes new solutions introduced by the Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict.

The fourth section contains articles on the role of international organisations, courts and tribunals.

Ambassador Borut Mahnič writes about the role of the United Nations in international humanitarian law. He presents the attitude of the UN following the initial view that after the prohibition of war the issue of IHL and its development and implementation was no longer relevant, and addresses the use of international humanitarian law by UN armed forces and the requirement that the Security Council apply international law when adopting decisions in accordance with Article VII of

the UN Charter. This is followed by a description of the UN's role in promoting IHL and guaranteeing its application through reaffirmations, clarifications, resolutions, and other instruments, ascertaining the applicability of IHL in specific conflicts and condemning violations, and establishing international criminal tribunals and humanitarian interventions, including the R2P. The author briefly presents some achievements in the area of IHL codification as part of diplomatic efforts within the United Nations. He concludes that despite some inconsistency concerning the Security Council, which adopted decisive measures with regard to IHL violations in certain conflicts while disregarding other mass violations, the United Nations remains an indispensable actor in the promotion of, and respect for, international humanitarian law.

Raphael Goncalves Alves, legal adviser at the International Committee of the Red Cross, writes about the role of the ICRC in promoting and developing international humanitarian law. The ICRC has a double mission: it protects the victims of armed conflict and ensures respect for international humanitarian law. Indeed, law can be respected only if it is known, recognised, and integrated into the internal legal order of states, and the ICRC has undertaken this important task in its mission to guarantee respect for IHL. The ICRC has played a global role in informing its target audiences of IHL and adopted a multicultural approach. The moral principles of the target societies are an important, yet limited factor, because we have to examine the impact that submission to authority and the feeling that responsibility is transferred to hierarchical superiors have on the behaviour of individuals in armed conflict. The ICRC addresses the following target audiences: state authorities, academic circles, the army, the police, and members of other repressive bodies.

The wide range of ICRC operations ensuring respect for IHL includes the transposition of international rules into the internal law of states. The author explains the work of the ICRC's consulting services in this field, which depends on the individual states' own IHL professionals. Special focus is devoted to punishing violations of IHL and the relation to domestic and international criminal justice. He also describes the ICRC's activities in updating and interpreting IHL, gives examples of cooperation indrafting international conventions, and presents the advantages and disadvantages of updating and refining the existing norms.

Two authors have contributed articles on the international aspect of ensuring respect for IHL before courts. The diplomat Marko Rakovec writes about the prosecution of grave breaches of the Geneva Conventions under universal criminal jurisdiction, and Simona Drenik, Ombudsman's Adviser at the Human Rights Center of the Slovenian Ombudsman, about the relevant European Court of Human Rights case law regarding IHL.

The article on universal criminal jurisdiction outlines the incrimination and prosecution of war crimes under the Geneva Conventions as an example of universal criminal jurisdiction. It addresses the issue of whether universal criminal jurisdiction represents merely a state's right to prosecute perpetrators or also its responsibility to prosecute them. It offers examples of prosecution under universal jurisdiction, including recent cases of genocide, atrocities against humanity, and war crimes. The author stresses the importance of cooperation between states and of international criminal courts and tribunals, and the need to establish clear rules for cooperation between states in criminal proceedings, while pointing out the initiative of Slovenia and a group of countries to conclude a new international instrument on mutual legal assistance in combating international crime.

The article on IHL cases before the ECtHR examines some important issues arising from the case law of this regional international court when dealing with cases involving armed conflict, a state of emergency, and military occupation. They include the use of the ECHR in armed conflict, the use of the ECHR outside the territory of the contracting states, the relation between the ECHR and IHL, the ECtHR's approach from the perspective of general international law, and temporary restrictions on rights in the event of war or other general danger. A series of examples offers interesting insights into different situations and leads to the conclusion that both IHL and human rights law apply in situations of armed conflict, but the court has not yet issued the final word with respect to the exact demarcation between the two.

The fifth section comprises articles dealing with topics of international humanitarian law relating to Slovenia.

The article *Applicable International Legislation in the Field of IHL for Slovenia*, written by Ambassador Andrej Grasselli, provides an overview of the treaties binding on the Republic of Slovenia with regard to IHL, set within the scope of the existing body of treaties in this field. Furthermore, it offers a historical overview of experiences of Slovenians implementing the law of war, an outline of Slovenia's activities in the field of IHL, and an assessment of the suitability of its treaty status.

In her article *The Slovenian Committee on International Humanitarian Law and the National Committees of Selected European Countries*, the diplomat Mateja Grašek, Chair of the Slovenian National IHL Committee, outlines the work of the Slovenian National IHL Committee and its 20 years of existence, and compares it with the committees of other countries. She reports on the work done, explains the problems of the transposition of international norms into the Slovenian legal order and cooperation with other national committees, and the future directions of the Committee.

In their article *Case Law on International Humanitarian Law*, Judge Jana Škerbinek and Ambassador Andrej Grasselli analyse Slovenian court decisions applying the rules of public international law and IHL. Specific examples relate to the periods of World War II and the Slovenian Independence War. With regard to World War II, in redress procedures allowed under Slovenian law after 1991, Slovenian courts have addressed the issues of the legal judicial authorities during the occupation, state liability for damage caused by war, the status of partisans, and respect for IHL in dealing with prisoners of war, and assessed the compliance of regulations adopted during the war with the general legal principles of civilized nations as an applicable source of international law.

In relation to the Slovenian Independence War, the article discusses rulings on war crimes against civilians, where the court found that a civilian structure, if defended, becomes a military structure. Furthermore, it examines rulings on serving in the enemy's army, the use of illegal means of combat, and state liability for damage caused to civilians by mining access to a military facility.

Nuška Jerman, legal advisor to the Slovenian Red Cross, outlines the activities undertaken by the Slovenian Red Cross regarding IHL in an article. The key activities include providing training for trainers and an education programme for young people in collaboration with the ministry responsible for education. International cooperation of the Slovenian Red Cross is also described, mainly in relation to the 33rd International Conference of the Red Cross and Red Crescent.

The article by Magdalena Petrič and Milica Slokar discusses the distribution of tasks among Slovenian ministries and other institutions for the implementation of the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, and of both Protocols to the Convention.

The sixth section is dedicated to IHL-related topics.

The article *The Principle of Non-refoulement in International Humanitarian Law: Application of the Principle of Non-refoulement in the Wake of the Collapse of the SFRY and the Current Refugee-Migrant Issue in Europe* by Staša Tkalec, Doctor of Social Sciences, discusses the issue of the protection of refugees fleeing their country due to armed conflict. It offers an overview of the practice of EU Member States in the case of the wars following the breakup of the SFRY and the current refugee wave, and concludes that the principle of non-refoulement, as regulated by the Geneva Conventions and the Refugee Convention, does not apply to the current refugee situation. It should be applied as a general rule of international law, which represents the intersection of IHRL and IHL, requiring a substantive assessment of each individual case. The concept of safe countries is not sufficient, as confirmed by the ECtHR case law.

In the article *The Evolution of International Humanitarian Law Applicable in Natural Disasters*, Ambassador Ana Polak Petrič, Assistant Professor, addresses the issue of the international legal regulation of foreign humanitarian aid, which may be needed by people in a country struck by a natural disaster. She illustrates the evolution of this legal area, which emerged at the same time as the international protection of victims of war, but is not yet properly regulated: its codification is being discussed by various parties, including the UN Commission on International Law. The most controversial question that remains to be answered is whether victims have the right to humanitarian aid under international law, and whether the international community has the right to impose such aid on a country. In seeking an answer to this question, the author outlines the current issues of humanitarian intervention, including the concept of R2P, and takes the view that the international community is justified in taking interventionary action when the affected country's misconduct could pose a threat to international security, as in the case of the most grave human rights violations.

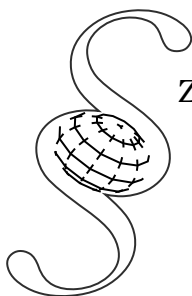
The seventh section contains a glossary of international humanitarian law, including personal and geographical names that are relevant from the point of view of Slovenia, and a brief English-Slovene dictionary of international humanitarian law terms.

Zbirka Mednarodno pravo izhaja v sodelovanju med Ministrstvom za zunanje zadeve Republike Slovenije in Fakulteto za družbene vede Univerze v Ljubljani. Ureja jo uredniški odbor v sestavi:

dr. Andraž Zidar (glavni urednik), doc. dr. Ana Polak Petrič (odgovorna urednica), Mateja Štrumelj Piškur (sekretarka), prof. dr. Matej Avbelj, zasl. prof. dr. Borut Bohte, doc. dr. Milan Brglez, prof. dr. Bojko Bučar, prof. dr. Silvo Devetak, dr. Simona Drenik, mag. Božena Forštnarič Boroje, Andrej Grasselli, Danijela Horvat, mag. Irena Jager Agius, Robert Kojc, doc. dr. Maša Kovič Dine, mag. Urška Kramberger Mendek, Borut Mahnič, dr. Gregor Maučec, Sabina Osredkar, prof. dr. Marko Pavliha, Peter Pavlin, prof. dr. Ernest Petrič, prof. dr. Andrej Rahten, dr. Marko Rakovec, Vladimira Rančov, izr. prof. dr. Vasilka Sancin, izr. prof. dr. Iztok Simoniti, zasl. prof. dr. Mirjam Škrk, dr. Dominika Švarc Pipan, Sanja Štiglic, izr. prof. Boštjan Udovič in Mihael Zupančič.

Zbirka Mednarodno pravo je del širše knjižne zbirke Mednarodni odnosi, ki izhaja pri Fakulteti za družbene vede in katere odgovorni urednik je izr. prof. dr. Iztok Simoniti.

Grafična priprava: Zavod Vizar

Zbirka Mednarodno pravo

Dostopno prek: <http://knjigarna.fdv.si>

DOI: 10.51936/9789612359669

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID 57489667

ISBN 978-961-235-966-9 (PDF)

Avtorji v zborniku obravnavajo različne teme, povezane z mednarodnim humanitarnim pravom. Zaradi svoje pestre vsebine bo zbornik zanimiv za diplomate, pripadnike Slovenske vojske, predavatelje in študente mednarodnega prava in mednarodnih odnosov ter vse, ki jih zanimajo pravna pravila, veljavna v oboroženih spopadih.

»Z izdajo dveh novih publikacij v Zbirki Mednarodno pravo, katere soizdajatelj je Ministrstvo za zunanje zadeve, zaznamujemo sedemdesetletnico sprejetja diplomatskih dokumentov, ki so med najbolj univerzalnimi mednarodnimi pogodbami in magna carta mednarodnega humanitarnega prava... V zborniku je poleg tem, ki se nanašajo na fenomen vojne in pravo, ki se v oboroženih spopadih uporablja, pozornost posvečena vprašanju mednarodne kazenske odgovornosti, ki je eno od vprašanj, ki mu slovenska diplomacija posveča posebno pozornost. Izkušnja, tudi iz naše soseščine, nas namreč uči, da je brez kaznovanja odgovornih za storjene zločine sprava po konfliktih zelo otežena.«

(Iz predgovora ministra za zunanje zadeve dr. Anžeta Logarja)

»Slovenska vojska v procesu vojaškega izobraževanja in usposabljanja upošteva in izvršuje zahteve iz ženevskih konvencij. To pomeni, da se vojaško osebje stalno usposablja iz pravil mednarodnega humanitarnega prava. ... Dobro poznavanje ženevskih konvencij in drugega relevantnega prava je nujen sopotnik vojaškemu poznavanju taktike in oborožitve. Neomejena uporaba vojaških sredstev namreč prej ali slej lahko pripelje do zlorab in nehumanega ravnanja, čemur smo bili v zgodovini vojskovanja že prevečkrat priča.«

(Iz sporočila ministra za obrambo mag. Mateja Tonina)

Republika Slovenija
Ministrstvo za zunanje zadeve

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede